

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI PROGRAMI
DOKTORA TEZİ

KUR'AN-SİYER BÜTÜNLÜĞÜNDE HZ. PEYGAMBER
DÖNEMİNDE SAVAŞ VE BARIŞ

Öznur HOCAOĞLU

Danışman
Prof. Dr. M. Hanefi PALABIYIK

İZMİR-2022

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Doktora Tezi olarak sunduğum “Kur’an - Siyer Bütünlüğünde Hz. Peygamber Döneminde Savaş ve Barış” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

07/07/2022

Öznur HOCAOĞLU

ÖZET

Doktora Tezi

Kur'an-Siyer Bütünlüğünde Hz. Peygamber Döneminde Savaş ve Barış Öznur HOCAOĞLU

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

İslam Tarihi ve Sanatları Programı

Kur'an ve Siret bütünlüğünde Hz. Peygamber Dönemindeki savaş ve barış olaylarını ele aldığımız bu çalışmamız giriş, iki bölüm, sonuç ve değerlendirmeden oluşmaktadır. Giriş kısmında, amacımızın savaş ve barış ayetlerini Kur'an-ı Kerim'in bağlamı ve Hz. Peygamber'in uygulamaları çerçevesinde değerlendirerek durum tespiti yapmak olduğunu belirttik. Ayrıca Kur'an-Siyer ilişkisi hakkında bilgi verdik. Bunun yanı sıra Hz. Peygamberin Mekke Dönemi Mücadelesinin seyrini vahyin nüzul süreci ile paralel olarak değerlendirdik.

Tezimizin birinci kısmında Müşriklere karşı yapılan seriyye, gazve ve antlaşmalardan haklarında ayet inen Batn-ı Nahle Seriyyesini, Bedir Gazvesini, Uhud Gazvesini, Hamraülesed Gazvesini, Beni Mustalik Gazvesini, Hendek Gazvesini, Mekke'nin Fethini, Huneyn Gazvesini ve Hudeybiye Antlaşmasını ayetlerin tarihi arka planını tasvir ederek ele aldık. İkinci bölümde ise Ehl-i Kitapla yapılan antlaşma ve gazvelerden hakkında ayet inenlere yer verdik. Bu bağlamda Yahudilerle yapılan Beni Kaynuka Gazvesi, Beni Nadir Gazvesi, Beni Kurayza Gazvesi ve Hristiyan Necran Heyeti ile yapılan antlaşmayı ve Tebüke Gazvesini ilgili ayetlerin değindiği hususları tespit ederek inceledik.

Sonuç kısmında Hz. Peygamber'in İslam'ı tebliğ yolu ile yaymayı benimsediği, tebliğ mücadelesinde her zaman tercihini barıştan yana kullandığı ancak başka yol kalmadığında savaşa müracaat ettiğini belirttik. Ayrıca onun Kur'an'ın rehberliğinde bir savaş hukuku oluşturduğunu ifade ettik.

Değerlendirme kısmında Kur'an'ın savaş ve barışa bakış açısına dair tespitlerimizi sunduk.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Siyer, Peygamber, Savaş, Barış, Gazve, Seriyeye.

ABSTRACT

Doctoral Thesis

Doctor of Philosophy (PhD)

**War and Peace in the Time of the Prophet in the Integrity of the Qur'an and
Sirath**

Öznur HOCAOĞLU

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of Islamic History and Arts

Islamic History and Arts Program

In the integrity of the Qur'an and the Sirat, this study, which deals with the events of war and peace in the period of the Prophet (PHUB), consists of an introduction, two parts, interpretation, and conclusion. In the introduction, we stated that our aim is to assess the situation by evaluating the verses of war and peace within the context of the Qur'an and the practices of the Prophet (PHUB). Furthermore, we gave information about the relationship between the Qur'an and the Sirah. In addition, we evaluated the course of the Prophet's Struggle in Mecca Period in parallel with the revelation process of the revelation.

In the first part of our thesis, we discussed the sariyyah, ghazwa and treaties against the polytheists, about which verses were revealed, by describing the historical background of the verses. These are the sariyyah of Batn al-nahle, Battle of Badr, Battle of Uhud, Ghazwa of Hamra Al-Asad, the Battle of Beni Mustalik, Battle of the Trench, Conquest of Mecca, Battle of Hunayn, Treaty of Hdaybiyyah. In the second part, we will include those about whom verses have been sent down and those who have verses from the treaties and battles made with the People of the Book. In this context, we analyzed the the sariyyah of Beni Kaynuka, sariyyah of Beni Nadir, sariyyah of Beni Kurayza which are made with jews, the treaty with the Christian Najran Delegation and Expedition of Tabuk by identifying the issues mentioned in the relevant verses.

In the conclusion part, we state that the Prophet adopted to spread Islam by means of conveyance, He always preferred peace in the struggle for conveyance, but when there was no other way, He resorted to war. We also stated that He created a law of war under the guidance of the Qur'an. In the evaluation part, we present our findings on the Qur'an's perspective on war and peace.

Keywords: The Qur'an, Sirah, the Prophet, War, Peace, Ghazwa, Seriyyah.

KUR'AN-SİYER BÜTÜNLÜĞÜNDE HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDE SAVAŞ VE BARIŞ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xiii
EK LİSTESİ	xiv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MÜŞRİKLERE KARŞI YAPILAN SERİYYE GAZVE VE ANTLAŞMALARDAN HAKKINDA AYET İNENLER

1.1. HİCRİ İKİNCİ YILDA GERÇEKLEŞEN GAZVE VE SERİYYELER	22
1.1.1. Batn-ı Nahle Seriyyesi (2, Receb/624, Ocak)	22
1.1.1.1. Kervana Saldırı Talimatı Verilmesi Problemi	27
1.1.1.2. Müslümanların Haram Ayı İhlali Meselesi	29
1.1.1.3. Ganimetlerin Durumu	30
1.1.2. Bedir Gazvesi (2, Ramazan/624, Mart)	31
1.1.2.1. Bedir Savaşına Zemin Hazırlayan Bazı Olaylar	32
1.1.2.2. Medine'den Çıkılma Sebebi ve Hz. Peygamber'in İstişare Yapması	35
1.1.2.3. Müşriklerin Durumunu Tasvir Eden Ayetler	40
1.1.2.4. Barışa Davet ve Savaş Mantığı	49
1.1.2.5. Savaşa Teşvik ve Sebatın Emredilmesi	51
1.1.2.6. Mübareze ile İlişkilendirilen Ayetlerin Değerlendirilmesi	54
1.1.2.7. Allah'ın Yardımı Meselesi	57

1.1.2.8. Ganimetlerin Taksimi	71
1.1.2.9. Esirler Meselesi	79
1.2. HİCRİ ÜÇÜNCÜ YILDA GERÇEKLEŞEN GAZVELER	90
1.2.1. Uhud Gazvesi (3, Şevval/625, Mart)	90
1.2.1.1. Savaşa Sevk Eden Sebepler	91
1.2.1.2. Hz. Peygamber'in Ashab ile İstişare Etmesi	92
1.2.1.3. Medine'den Çıkış Zamanı	94
1.2.1.4. Münafıkların Ordudan Ayrılışı	95
1.2.1.5. Çözölmeye Yüz Tutan İki Grup	96
1.2.1.6. Allah'ın Yardımı Meselesi	97
1.2.1.7. Okçuların Mevziilerini Terk Etmeleri ve Savaşın Seyrinin Değişmesi	100
1.2.1.8. Hz. Peygamber'in Şehid Olduğu Haberi ve Cepheden Kaçan Askerler	103
1.2.1.9. Keder Üstüne Keder Sonrasında Sekinetin İndirilmesi	107
1.2.1.10. Münafıkların Durumu	110
1.2.1.11. Allah Yolunda Öldürölenlerin Durumu	113
1.2.2. Hamraülesed Gazvesi (3, Şevval/625, Mart)	115
1.3. HİCRİ BEŞİNCİ YILDA GERÇEKLEŞEN GAZVELER	119
1.3.1. Beni Mustalık Gazvesi (5, Şaban/627, Ocak)	119
1.3.1.1. Münafıkların Nifaklarının Ayetlerle İfşa Edilmesi	121
1.3.1.2. Hz. Peygamber'in Bir Barış Stratejisi Olarak Cüveyriyye ile Evliliği	123
1.3.2. Hendek Gazvesi (5, Şevval 12-Zilkade 1/627, Mart 6-24)	125
1.3.2.1. Hendek Gazvesi Öncesi Siyasi Ortam	126
1.3.2.2. Hendek Kazımı Esnasında Meydana Gelen Olaylar	127
1.3.2.3. Münafıkların Tutumu ve İnsanları Savaştan Alıkoyma Çabaları	131
1.3.2.4. Mü'minlerin Tutumu	137
1.3.2.5. Müşriklerin Dağılması	144
1.4. HİCRİ ALTINCI YILDA GERÇEKLEŞEN ANTLAŞMA	149
1.4.1. Hudeybiye Musalahası (6, Zilkade/628, Nisan)	149

1.4.1.1. Hudeybiye Seferi	149
1.4.1.2. Hudeybiye Antlaşması	152
1.4.1.3. Hz. Peygamber'in Vahye Konu Olan Rüyası	154
1.4.1.4. Cahiliyye Tassubu ve Sekinet Meselesi	155
1.4.1.5. Hudeybiye Musalahası Bir Fetihtir	157
1.4.1.6. Mümteherine Suresinin İnzali ve Müslüman Kadınların İade Edilmemesi	162
1.4.1.7. Hudeybiye Seferine Çıkmayan Münafıkların ve Bedevilerin Durumu	163
1.4.1.8. Rıdvan Biatının Yapılması	166
1.4.1.9. Savaşın Allah Tarafından Engellenmesi	168
1.5. HİCRİ SEKİZİNCİ YILDA GERÇEKLEŞEN GAZVELER	170
1.5.1. Mekkenin Fethi (8, Ramazan 20/630, Ocak 11)	170
1.5.1.1. Hudeybiye Antlaşmasının İhlal Edilmesi	171
1.5.1.2. Müslümanların Cihada Katılmaya Teşvik Edilmesi	172
1.5.1.3. Batn-ı İdam Seriyyesi ve Müslüman Olduğunu Beyan Edenin Öldürülmesinin Yasaklanması	174
1.5.1.4. Hatıb b. Ebu Beltea'nın Mektubu ve Düşmanı Dost Edinmemenin Emredilmesi	177
1.5.1.5. Kan Dökülmeksizin Mekke'ye Giriş	179
1.5.1.6. El Çektirme Meselesi	182
1.5.1.7. Abdullah b. Hatal'ın Öldürülmesi ve Beled Suresi	183
1.5.1.8. Nasr Suresi Bağlamında Mekke'nin Fethi	184
1.5.1.9. Kadınların Biati	185
1.5.2. Huneyn Gazvesi (8, Şevval/630, Şubat)	185
1.5.2.1. Ayetin Nüzul Zamanı	187
1.5.2.2. Sekinetin İndirilmesi	189
1.5.2.3. Görünmez Ordular	190
1.5.2.4. Esirlerin İade Edilmesi	191

İKİNCİ BÖLÜM
EHL-İ KİTABA KARŞI YAPILAN GAZVE VE ANTLAŞMALARDAN
HAKKINDA AYET İNENLER

2.1. YAHUDİLERE KARŞI YAPILAN GAZVELER	193
2.1.1. Hicri İkinci Yılda Gerçekleşen Gazve: Beni Kaynuka Gazvesi (2, Şevval 15-Zilkade 1/624, Nisan 10-25)	193
2.1.1.1. Beni Kaynuka Gazvesinin Sebebi Ve İlgili Ayetler	194
2.1.1.2. Beni Kaynuka Gazvesi ile İlişkilendirilen Diğer Ayetler	198
2.1.2. Hicri Dördüncü Yılda Gerçekleşen Gazve: Beni Nadir Gazvesi (4, Rebiülevvel 12-Rebiülahir 5/625, Ağustos 12-Eylül 14)	201
2.1.2.1. Beni Nadir'in Anlaşmayı İhlal Etmesi	201
2.1.2.2. Beni Nadir'in Kuşatılması	206
2.1.2.3. İlk Haşr Kavramı	207
2.1.2.4. Hurma Ağaçlarının Kesilmesi	208
2.1.2.5. Evlerini Kendi Elleriyle Yıkmaları	209
2.1.2.6. Sürgüne Farklı Bir Yaklaşım	210
2.1.2.7. Münafıkların Tavrı	211
2.1.2.8. Fey Dağıtımı ve Ensarın Tutumu	215
2.1.3. Hicri Beşinci Yılda Gerçekleşen Gazve: Beni Kurayza Gazvesi (5, Zilkade 23-Zilhicce 7/627, Mart 28-Mayıs 15)	217
2.1.3.1. Beni Kurayza'nın Ahzaba Katılması	218
2.1.3.2. Beni Kurayza'nın Yaşadığı Korku	220
2.1.3.3. Kalelerinden İnmeleri	221
2.1.3.4. Sad b. Muaz'ın Hakemliği	222
2.2. HRİSTİYANLARLA YAPILAN ANTLAŞMA VE GAZVELER	224
2.2.1. Hicri Üçüncü Yılda Gerçekleşen Anlaşma	224
2.2.1.1. Necran Heyeti ile Yapılan Görüşme (3/625): Necran Heyetinin Hz. Peygamber ile Münakaşası ve Nazil Olan Ayetler	224
2.2.1.2. Yahudi Bilginlerinin Görüşmelere Müdahil Olması	230

2.2.2. Hicri Dokuzuncu Yılda Gerçekleşen Gazve	232
2.2.2.1. Tebük Gazvesi (9, Receb/630, Ekim)	232
2.2.2.2. Diğer Olaylar	255
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	258
KAYNAKÇA	266
EKLER	

KISALTMALAR

b.	Bin
bkz.	Bakınız
bs.	Baskı
bt.	Bint
çev.	Çeviren
h.	Hicri
Hz.	Hazreti
m.	Miladi
nşr.	Neşreden
ö.	Ölüm tarihi
s.	Sayfa
ss.	Sayfalar
thk.	Tahkik eden
trc.	Tercüme
ünv.	Üniversite
vb.	ve benzeri
vd.	ve diğerleri
vs.	ve saire

EK LİSTESİ

Ek 1: Metinde Geçen Ayetlerin Nüzul Sıralı Tablosu

ek s. 1

GİRİŞ

a. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Araştırmanın Amacı

Savaş ve barış olgusu, Habil ve Kabil'den beri insanoğlunun hayatında yer alan realitelerdendir. Savaş, hoşlanılmamakla beraber her zaman bireylerin ve toplumların var olma mücadelelerinin bir parçası olmuştur. Buna rağmen müntesiplerine yeryüzünde zulme son verme, Allah'ın muvahhid kulları olarak barış içinde yaşama misyonu yükleyen İslam dininin savaş ve barışa bakış açısı, tarihi boyunca gerek müslümanların kendi aralarındaki ihtilaflarının gerekse gayr-i müslimlerin ithamlarının odağındaki konulardan biri olmuştur. Bir yönüyle savaş anlamına da gelen cihad kavramı, çağımızda bazı çevrelerce asli mecrasından uzaklaştırılarak terörizm olarak sunulmaktadır.¹ Dolayısıyla kendilerini müslüman olarak tanımlayan bazı örgütlerin vahşet ve zulüm olarak niteleyebileceğimiz askeri faaliyetlerini Kur'an-ı Kerim ayetlerine dayandırmaları; İslamfobik propagandalarla İslam'ın kılıç dini olarak gösterilmesi; İslam coğrafyasında dengeler, taraflar değişse bile silahlı çatışmaların son bulmaması; bazı müslümanların yapılan eleştiriler karşısında İslam'ın cihad anlayışını daraltması gibi amiller, bizi böyle bir çalışmayı yapmaya sevk etmiştir. Amacımız gerek savaş gerekse sulh ayetlerini, Kur'an-ı Kerim'in bağlamı ve tarihi arka planı ile Hz. Peygamber'in uygulamaları çerçevesinde inceleyerek, durum tespiti yapıp tahlil etmektir. Bir başka deyişle Hz. Peygamber'in uygulamalarının kaynağı olan Kur'an-ı Kerim ayetlerini mihenk alarak, tarihi veriler kapsamında İslam'ın savaş ve barış anlayışının tarih süreci içerisinde değişime uğramamış orijinal halini tespit etmektir. Bu minvalde, tezimizde şu hipotezler ele alınarak sonuçlandırılmaya çalışılacaktır:

Bazılarının iddia ettiği gibi Hz. Muhammed, elinden kılıç düşmeyen bir savaş peygamberi midir?

Kimlerle, niçin savaşmıştır?

¹ Nizamettin Çelik, **H. Peygamber'in Yönetiminde Dış İlişkilerin Temel İlkeleri**, Atatürk Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2019, s. 282

Hız. Peygamber, İslam'ı yeryüzüne hakim kılmak ve insanları zorla müslüman yapmak için mi savaşırmıştır?

Allah Resulü, ashabının ekonomik ihtiyaçlarını gidermek amacıyla ganimet elde etmek veya toprak kazanmak için mi savaşırmıştır?

O, kendisine ve müminlere zulmeden, vatanlarını terke mecbur bırakan Mekkelilerden intikam almış mıdır? Savaşırken haddi aşmış mı veya savaş ahlakına sahip biri midir?

Saldırgan bir politika mı benimsemiştir yoksa barışçıl mı?

Affedici miydi, cezalandırıcı mı?

Bilindiği gibi Hız. Peygamber'in hayatını çeşitli yönleri ile inceleyen birçok çalışma yapılmıştır. Bunlar arasında sadece savaşlarını kronolojik olarak ele alan eserler, Kur'an'a göre cihad, Kur'an'a göre Hız. Peygamber'in hayatı, İslam savaş hukuku gibi konuyu daha genel perspektiften ele alan araştırmalar mevcut olmakla beraber biz de bu alana katkı sağlamak amacıyla, ilgili ayetler kapsamında Hız. Peygamber'in savaş ve barış politikasına adeta projeksiyon tutarak, eldeki veriler nispetinde savaş ve barış ayetlerinin ne zaman, niçin indiğini, Allah Resulü'nün bu ayetleri nasıl anlayıp uyguladığını saptamaya çalıştık. Şunu da belirtmek isteriz ki amacımız Hız. Peygamber'in hayatını anlatmak değildir. Zaten onun hayatının megazi mantığı ile savaşa indirgenmesini de doğru bulmuyoruz. Mamafih konumuz savaş ve barış ayetleri ekseninde olduğu için çalışmamızda savaşlarına yer vereceğiz.

Araştırmanın Kapsamı

Savaş ve barış ayetlerinin tarihi arka planını tespit etmeye çalıştığımız bu araştırmamızda, Hız. Peygamber'in vahye konu olan savaşlarını ve sulh çabalarını inceledik. Giriş kısmında Kur'an-Siyer ilişkisine kısaca değindik. Ayrıca Mekke döneminde müşriklerin müminlere yaptığı düşmanlık nazara verilmeden savaşların niçin yapıldığı anlaşılmayacağı için bu dönemde Nebi'nin (a.s.) tebliğini ve bunun karşısında müşriklerin sert tutumunu özetledik. Birinci bölümde Müşriklerle yapılan Batn-ı Nahle Seriyyesi, Bedir, Uhud, Hamraülesed, Beni Müstalik, Hendek, Mekke'nin Fethi, Huneyn Gazvelerini ve Hudeybiye Musalahasını; ikinci bölümde ise Yahudilere karşı yapılan Beni Kaynuka, Beni Nadir ve Beni Kureyza Gazveleri ile Hristiyan Bizans İmparatorluğu üzerine çıkılan Tebük Gazvesini ayrıca Necran Hristiyanlarıyla yapılan antlaşmayı ele aldık.

Cihad, kıtal, harp, sulh, gazve, seriyye gibi kavramların analizini bu konular çokça işlendiği için tekrara düşmemek ve çalışmamızın hacmini arttırmamak için yapmadık. Bununla beraber gazveyi Hz. Peygamberin bizzat katıldığı, seriyyeyi ise onun katılmayıp görevlendirdiği kumandanlarla sevk ve idare ettiği seferler anlamında kullandığımızı belirtmek isteriz.²

Amacımız gazveleri anlatmak olmadığından gazveleri genel hatları ile anlatmakla yetindik. Bununla beraber ayetlerin değindiği hususları daha geniş ele aldık. Ele aldığımız ayetlerin doğrudan değinmediği bazı tarihi olaylara da olayın bütünlüğünü bozmamak ve ayetin tarihi bağlamını görebilmek için yer verdik.

Bazen kaynaklarda muayyen bir savaştan veya olaydan bahsettiği iddia edilen ayetin, o savaşla/olayla bağlantılı olmadığını göstermek isterken detaylı tefsir açıklamaları yapmak zorunda kaldık. Bununla birlikte ayetlerin muhtevası gereği kaynaklarda uzun uzun tartışılan ancak tefsirin veya fikhın alanına giren Kur'an'da nesh, zımmi hukuku vb. konulara çalışmamızın kapsamı dışına çıkmamak için yer vermedik.

b. Araştırmanın Yöntem, Teknik ve Kaynakları

Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmayı siyer, megazi, tefsir, hadis ilimlerinin verilerinden istifade ederek multi disiplinler bir yöntemle yaptık. Bu kaynakların sunduğu bilgileri, olgunlaşmış diyalektiği çerçevesinde kronolojik olarak ele aldık. Ayetleri önce deskriptif olarak okuyup sonra karşılaştırma, analiz ve betimleme metotları ile değerlendirdik. Hz. Peygamber'in savaş ve barış anlayışını ortaya çıkarmayı hedeflediğimiz için klasik hermenötik yöntemini çalışmamızda dikkate aldık.

Çalışmamızı yaparken ayetleri, siyak-sibak bağlamında ve Kur'an bütünlüğü içerisinde ayrıca tespit edebildiğimiz kadarıyla nüzul sırasına dikkat ederek ve siyer bilgisi yardımıyla anlamaya çalıştık.

² Hüseyin Algül, "Gazve", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/gazve> (12.09.2022).

Araştırmanın Tekniği

Bir konuyu işlerken ilgili ayetleri, suredeki sırasına göre ele almadık. Kronolojiye, olayların akış sırasına göre yer verdik. Bazı ayetleri, birden fazla hususu ihtiva ettiği için yeri geldikçe tekrar verdik.

Tezimizde yer verdiğimiz ayetlerin bir bölümü, bize göre konumuzla alakalı olmasa da kaynaklarda savaş ve barışla ilişkilendirildiği için aldık. Bu ayetlerin bir kısmını değerlendirip kanaatimiz ortaya koyduk diğer kısmını ise çalışmamızın hacmini genişletmemek için değerlendiremedik. Metinde işlediğimiz ayetlerden konuyla doğrudan bağlantılı olanları, kanaat getirdiğimiz nüzul sırasına göre çalışmamızın sonunda tablo olarak verdik.

Metinde, ayetlerin çoğunlukla sadece meallerini verdik. Birden fazla ayet mealini peş peşe verdiğimiz zaman aralarına tırnak işareti koymadık. Arapçalarını sadece ibare açıklaması yapılacağı zaman vermeyi tercih ettik.

Çalışmamızda zikri geçen şahıs ve eser isimlerinin yazımında, ölüm tarihlerinde DİA'yı esas aldık. Hicri tarihleri miladi tarihe çevirirken ise Türk Tarih Kurumu'nun hazırladığı kılavuzdan istifade ettik.

Yokluğu, bir kelimeyi yanlış anlamaya sebebiyet vermediği sürece inceltme/uzatma işareti kullanmadık.

Araştırmanın Kaynakları

Hizmet Peygamber hakkında çok geniş bir literatür bulunması, çalışmamızı zenginleştirmekle beraber hepsine müracaat etmemiz mümkün olmadığı için kaynakları sınırlandırma gereğini de doğurmuştur. Bu noktada, alanında muteber eserler ile müverrih ve müfessir müelliflerin eserlerini önceledik. Bununla birlikte araştırmamızı hem megazi, siyer, tabakat, ensab, delail, harac, fıkhu's-sire, genel İslam tarihi, tefsir ve hadis alanındaki birçok klasik kaynaktan hem de modern çalışmalardan, akademik makalelerden faydalanarak yaptık.

Zühri'nin (ö.124/742) *Megazi*'si ve İbn İshak'ın (ö.151/768) *Kitabü's-siyer ve'l-megazi*'si siyer-i nebiye dair günümüze ulaşan en eski kaynaklar olmaları hasebiyle ilk müracaat ettiğimiz eserlerdendir. Her iki kaynakta da çalışmamızın kapsamına giren olayların hepsi bulunmamakla beraber mevcut savaşların tarihini, seyrini ve ilgili ayetleri tesbit ederken faydalandık. Bilhassa İbn İshak, bazen konuyu anlattıktan sonra ilgili ayetleri toplu olarak vermek ve tefsiri açıklamalar yapmak

bazen de bir olayı ayete atfı yapmaksızın direkt ayetin ifadeleri ile anlatmak suretiyle Hz. Peygamber'in mücadelesine dair birçok ayete yer vermektedir.³

İbn Hişam'ın (ö.218/833) *Siret*'i ve Vakıdî'nin (ö.207/823) *Megazi*'si, gazveler hakkında geniş bilgi vermeleri, olayları kronolojik olarak sıralamaları ve gazvelerle ilgili ayetleri, bazen konuyu anlatırken bazen de gazvelerin anlatımını bitirdikten sonra ayrı bir başlık altında toplu olarak vermeleri ve açıklamaları hasebiyle büyük ölçüde faydaladığımız kaynaklardır.

İbn Sad'ın (230/845) *Tabakatu'l-kübra*'sı, İslam tarihi alanında en çok istifade edilen eserlerden olsa da megazi konusunda çoğunlukla hocası Vakıdî'nin verdiği bilgileri özetleyerek aktarması sebebiyle bizim için ilk sırada olmamakla beraber başvurduğumuz temel eserlerdendir. Savaş ve barış hususunda ayet kullanımı noktasında bakıldığında da Vakıdî'ye nisbetle az ayete yer verdiği görülmektedir. Bazen Kur'anî anlatımı tarihi anlatıma çevirerek bazen de konu sonunda ilişkilendirdiği ayetleri zikrederek ayetleri eserine almıştır.⁴

Diyarbakri'nin (ö.990/1582) *Tarihu'l-hamis*'i, Kastallani'nin (ö.923/1517) *Mevahibu'l-ledünniyye ve İrşadü's-sari*'si, Halebi'nin (ö.1044/1635) *Siretu'l-halebiyye*'si geç dönem eserleri olmalarından dolayı olayları daha geniş işlemleri ve ayetlere çokça atfı yapmaları sebebiyle sıkça müracaat ettiğimiz çalışmalardır.

İslam tarihi alanındaki te'liflerin yanı sıra kaynaklarımız arasında Taberi (ö.310/923), İbnu'l Cevzi (ö.597/1201), İbn Kesir (ö.774/1373), Mevdudi (ö.1400/1979) ve Derveze (ö.1405/1984) gibi müverrih ve müfessir alimlerin tefsirleri başta olmak üzere birçok klasik ve modern tefsir de yer almaktadır. Tefsirler gerek ayetlerdeki lafızların delaletini açıklamaları gerekse vahyin nüzul ortamına ve Hz. Peygamber'in hayatına dair epeyce rivayet barındırmaları hasebiyle çokça faydaladığımız kaynaklardır. Çalışmamızda tefsirlere sık sık müracaat etmemizin diğer bir sebebi de faydaladığımız mezkur ulemanın siyer kaynaklarında ayetle ilgili

³ İbn İshak'ın ayet kullanımı hususunda geniş bilgi için bkz. Belkıs Özsoy Demiray, **Kur'an'ın Siyere Kaynaklığı: İlk Dönem Siyer ve İslam Tarihi Kaynaklarında Ayet Kullanımı**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2019, ss. 228-230.

⁴ Demiray, ss. 251-253.

açıklamalarını tefsirlerine refere etmeleri veya tarihçi ve tefsirci kimliklerini birleştirerek izahlar yapmalarıdır.⁵

Önemli başvuru kaynaklarımız arasında Abdürezzak b. Hemmam (ö.211/826) ve İbn Ebi Şeybe'nin (ö.235/849) *Musannefleri* ile *Kütüb-ü Sitte* de vardır. Bu eserlerden konumuzla ilgili hadislerin taramasını yaptık. Bazen de siyer ve tefsir kitaplarında yer alan rivayetlerin sağlamasını yapmak amacıyla müracaat ettik.

Yukarıda zikrettiğimiz gibi Siyer-i Nebi'ye dair klasik eserlerde Hz. Peygamber'in savaşları ile ilgili ayetlere atıflar yapılmıştır. Bu, bazen nakledilen rivayetin doğruluğuna delil olarak ayetin sunulması bazen aktarılan olayın bir ayetin sebep-i nüzulü olması veya tarihçinin kurduğu bir bağlantı hasebiyle olmuştur. Ancak çağdaş müelliflerden İzzed Derveze (ö.1404/1984), Kur'an'ın nüzul ortamını göz önünde bulundurarak ve ayetleri pasaj bütünlüğü içerisinde vererek ayetlerle Hz. Peygamber'in hayatını yazmaya çalışması ile önceki çalışmalardan daha farklı bir metot kullanmıştır. Onun "*Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*" adlı eseri bu yönüyle Allah Resulü'nün mücadelesinin gidişatını anlama ve ayetlerle ilişkilendirme noktasında çokça başvurduğumuz eselerdendir. Ayrıca müellifin, surelerin nüzul sırasını esas alarak yazdığı "*Tefsiru'l-Hadis*" isimli tefsiri de ayetlerin tarihi arka planını ve nüzul ortamını anlamamızda bize yardımcı olmuştur. Belirtmek isteriz ki Derveze bu çalışmasında, ayetleri merkeze alıp rivayetlere pek de itibar etmemiş ancak kendi ifadesiyle Kur'an'la çelişmediğini düşündüğü bazı rivayetleri, ayetleri açıklamak için kullanmıştır. Bu açıdan bizim çalışmamız, Derveze'nin eserinin ilgili bölümlerinden farklıdır. Zira bizim bir amacımız da konumuzla ilgili ayetlerin tarihi arka planını tesbit edebilmek olduğu için ayetin indiği ortamı tasavvur etmemize katkı sağlayacak rivayetlere bolca yer vermek zorunda kaldık.

Buna ilaveten Hamidullah'ın (ö.1423/2002) "*İslam Peygamberi, Hz. Peygamber'in Savaşları*"; M. Asım Köksal'ın (ö.1419/1998) "*H. Muhammed ve İslamiyet*" adlı eserleri de Allah Resulü'nün savaşlarının seyrini anlama hususunda fazlaca faydalandığımız modern çalışmalardandır.

⁵ Bu konuda Taberi'nin "Tarih"i güzel bir örnektir. Bkz. Muammer Erbaş, "Bir Tefsir Kaynağı Olarak Taberi'nin 'Tarihu'l Ümem ve'l Muluk' İsimli Eseri", **DEÜİFD**, XXX1, 2010, ss. 50,72, 86.

Elşad Mahmudov'un "*Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*", adlı eseri⁶; Münir Hasan'ın "*Kur'an'da Savaş Olgusu*"⁷, Muhammet Karaosman'ın "*Siyer-Tefsir İlişkisi Bağlamında 'Cihad ve Kıtıl'e Dair Ayetlerin Kronolojik İncelemesi*"⁸, Belkis Özsoy Demiray'ın "*Kur'an'ın Siyere Kaynaklığı: İlk Dönem Siyer ve İslam Tarihi Kaynaklarında Ayet Kullanımı*"⁹ ve İsmail Kurt'un "*Kur'an'da Cihad*"¹⁰ isimli doktora çalışmaları; Bilgi Canpolat'ın "*Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'in Savaşları*"¹¹; Şaban Özkavukçu'nun, "*Kur'an-ı Kerim'de Kronolojik Olarak Hz. Peygamber'in Hayatı*"¹² ve Hilal Ağalday'ın, "*Hz.*

⁶ TDV Yayınları tarafından 2017 yılında basılan eser, siyasi sebeplerle yapılan savaşlar ve sonuçları, düşmanlık sebebiyle yapılan savaşlar ve sonuçları; İslam'a davet ve putların imhasına yönelik askeri faaliyetler ve sonuçları şeklinde üç bölümden oluşmaktadır. Hz. Peygamber dönemindeki yüz yirmi gazve ve seriyyenin sebep ve sonuçlarını tespit etmek amacı ile yapılmıştır. Beğendiğimiz ve faydalandığımız bir çalışma olmakla beraber savaşların sebep ve sonuçlarına odaklanılmış, ayetler üzerinde durulmamıştır.

⁷ Tefsir alanında Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 2008 yılında yapılmış bir doktora tezidir. İslam'dan önceki dönemde savaşların nasıl cereyan ettiğini anlattıktan sonra Kur'an'da ve Asr-ı saadette savaş olgusu; Kur'an'da savaşın meşruiyeti, Kur'an hükümleri çerçevesinde savaş öncesine ve savaş haline bakış bölümlerinde İslam'ın savaşa bakış açısını ortaya koymaya çalışmaktadır. Kapsam olarak bizim tezimizden farklıdır.

⁸ Ayetlerin nazil olduğu ortamın şartları ile ele birlikte ele alındığında daha doğru anlaşılacağı hipotezi ile 2018 yılında Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tefsir alanında hazırlanmış bir doktora tezidir. Kavramsal açıdan cihad ve kıtal; Hendek savaşı öncesi kıtal ayetlerinin incelenmesi, Hendek savaşı sonrası kıtal ayetlerinin incelenmesi bölümlerinden oluşmaktadır. Hz. Peygamber'in Kur'an'da zikredilen savaşları hakkında inen sureler, on sahifede konuları verilmek suretiyle ele alınmış, gazveler de on altı sahifede özet bir şekilde verilmiştir. Kur'an'ın savaşa bakış açısı olgu ve hükümler babında değerlendirilmiş tarihi arka plan işlenmemiştir.

⁹ İslam Tarihi alanında Süleyman Demirel Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 2019 yılında yapılmış bir doktora tezi olan bu çalışma, beş siyer kaynağı ve beş olay ile sınırlandırılmıştır. Bizim tezimiz hem kaynakları hem de işlediği konu başlıkları açısından daha geniştir. Amacı, Kur'an'ın siyere ne ölçüde kaynaklık edeceğini tespit etmektir. Çalışmamız neticesinde bu konudaki verileri elde etmiş olsak da amacımız gerek savaş gerekse sulh ayetlerini Kur'an-ı Kerim'in bağlamı ve Hz. Peygamber'in uygulamaları çerçevesinde inceleyerek durum tespiti yapıp tahlil etmektir. Bir başka deyişle Hz. Peygamber'in uygulamalarının kaynağı olan Kur'an-ı Kerim ayetlerini mihenk alarak tarihi veriler kapsamında Kur'an'ın savaş ve barış anlayışının tarih süreci içerisinde değişime uğramamış orijinal halini tespit etmektir.

¹⁰ Tefsir alanında 2019 yılında Dokuz Eylül Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yapılan bir doktora çalışmasıdır. Birinci bölümde, cihadın semantik analizi yapılmış; ikinci bölümde, cihadın uygulanması ve cihad-tebliğ ilişkisi üzerinde durulmuştur. Konu, cihad olgusu ekseninde ele alınmış, siyere müracaat edilmekle birlikte bu alanda sathi kalmıştır.

¹¹ İslam Tarihi alanında 1997 yılında Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yapılmış bir yüksek lisans çalışmasıdır. Hz. Peygamber'in katıldığı gazveler, ayetler bağlamında ele alınmıştır. Ancak seriyyelere ve Necran Heyeti ile yapılan antlaşmaya yer verilmemiştir. Yüksek lisans tezi olması hasebiyle kaynak yelpazesi dar tutularak ve konular detaylandırılmadan işlenmiştir.

¹² İslam Tarihi alanında 2011 yılında Erciyes Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yapılmış bir yüksek lisans çalışmasıdır. Nübüvveti öncesinden başlayarak Hz. Peygamber'in hayatı kronolojik olarak anlatılmıştır. Onun savaşlarına ve antlaşmalarına da yer verilmiştir ancak yüzeysel çalışılmış, problematik konulara az değinilmiştir. Yer yer savaşlarla alakalı ayet mealleri verilip geçilmiş açıklama yapılmamıştır.

Peygamber'in Cihad ve Savaş Anlayışı"¹³, Asım Öztürk'ün "*İslam Savaş Hukukunun Kökenleri: Kur'an ve Sünnette Savaş*"¹⁴ adlı yüksek lisans tezleri, bazı noktalarda faydalanmış olsak da bizim konumuzla direkt alakalı görünmekle beraber metod ve kapsam açısından bizim tezimizden farklı çalışmalardır. Bu çalışmaların bir kısmı tarih bir kısmı da tefsir alanında yapılmış olması hasebiyle doğal olarak kimi tarihin kimi de tefsirin verilerine ağırlık verip diğer alana yüzeysel olarak değinmiştir. Biz ise disiplinler arası bir çalışma yapmak amacıyla her iki ilim dalına da gereği kadar yer verdik. Ayrıca kapsam açısından da bizim çalışmamızdan farklıdırlar. Zira Kur'an'da yer verildiğini kabul ederek çalışmamızın kapsamına dahil ettiğimiz bazı konuları işlememiştir.

Antlaşmaların ve barışların tarihini tesbit ederken müracaat ettiğimiz birçok eser arasında, İbn İshak'ın "*Sire*"si, Vakıdî'nin "*Megazi*"si ile Kasım Şulul'un "*İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber Devri Kronolojisi*" ve Mehmet Apaydın'ın "*Siyer Kronolojisi*" isimli çalışmalarını esas aldık.

Çalışmamızı yaparken onlarca lisansüstü tez ve akademik makale de okuduk. Bunlardan istifade ettiklerimizi kaynakça kısmında belirttiğimiz için burada tekrar vermeyi uygun görmedik.

DİA'nın çalışmamızla alakalı birçok maddesinden faydalandık.

Ayet meallerini DİB tarafından "*Kur'an-ı Kerim*" adıyla hazırlanan ve dijital ortamda 3.0 sürümde yer alan "*DİB Meal*"den aldık.

Ulaşmak kolay olduğu için klasik siyer ve tefsir kaynaklarının dijital ortamdaki muvafıklarını kullandık. Bu noktada "*Şamile*" programının 3.64 sürümünden faydalandık. Bu eserlerin hangi cildinden faydalandığımızı dipnotta vermekle beraber kaynakça kısmında vermedik.

¹³ Tarih alanında 2018 yılında Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yapılmış bir yüksek lisans tezidir. Bu çalışmada Hz. Peygamberin katıldığı bazı savaşlar ele alınmış, Kur'an'da zikredilen savaşların tamamı değerlendirilmemiştir. Ayrıca savaşlar anlatılırken tarihi verilerle anlatılmıştır. Birkaç ayete değinmekle beraber ayetler esas alınmadığı için de tezimizden farklıdır.

¹⁴ Medeniyet Araştırmaları alanında 2019 yılında, İbn Haldun Üniversitesi Medeniyetler İttifakı Enstitüsü'nde hazırlanmış yüksek lisans tezidir. Temel kaynağı ayetler ve hadisler olan bu çalışma, savaşın meşruiyet şartları hususunda klasik ve modern kaynakları karşılaştırmak ve İslam savaş hukukunu "savaş öncesi hukuk", "savaş içi hukuk", "savaş sonrası hukuk" olarak yeni bir tasnifle ortaya koymak amacı ile yapılmıştır.

c. Kur'an-Siyer İlişkisi

Kur'an, siyer araştırmalarında müracaat edilecek en güvenilir ve ilk kaynaktır. Nitekim ilk dönemlerden itibaren siyer ve megazi müellifleri, aktardıkları olaylarla ilgili ayetleri de zaman zaman nakletmişlerdir. Bu, bazen ayeti olayla tefsir etme bazen de ayetle istişhad etme şeklinde olmuştur. Ancak ayetin muhtevası ile ayetle ilişkilendirilen olayların her zaman mutabık olmadığını söylemek mümkündür.¹⁵ Aynı zamanda Kur'an, Allah Resulü'nün hayatına dair diğerk tüm kaynaklardan günümüze ulaşan bazen birbiriyle çelişen bilgilerin de mihengidir.

Kur'an-ı Kerim, bir tarih kitabı gibi olayları kronolojik olarak ve bütün yönleri ile ele almamakla beraber Hz. Peygamber'in hayatı, yaşadığı ortam, mücadelesi ve çalışmamızın konusu olan gazveleri, sulhleri hakkında bize önemli bilgiler vermektedir.¹⁶ Hatta ayetlerin Resulullah'ın hayatını yönlendirdiğı gibi onun yaşadıklarının da vahyin muhtevasını belirlediğı söylenebilir.¹⁷ Kur'an, Allah Resulü'nün yaptığı bütün anlaşmalara ve savaşlara değinmemiştir. Yer verdiğı olayları da tarihi bir olayı aktarmak amacıyla değıl tezimizde örneklerini arz ettiğimiz uyarma, kılavuzluk etme, nasihat verme, olayın bilinmeyen yönlerini gösterme, teselli ve teşvik etme, problemleri çözme, prensipleri koyma sadedinde ele almıştır. Bununla birlikte Kur'an, başka bir kaynaktan bulmamız mümkün olmayan Hz. Peygamber'in, ashabının ve düşmanlarının iç dünyaları hakkında da bilgi vermekte, olayları daha iyi kavramamızı sağlamaktadır.

Öte yandan, Kur'an'da yer alan olay, şahıs, zaman ve mekana dair müphem ifadeler ise siyer kaynaklarında yer alan rivayetlerle açıklığa kavuşmaktadır. Hatta bazen tarihçiler bir müfessir gibi ayeti açıklamaktadırlar. Vakıdı'nın, anlattığı gazveler hakkında inen ayetleri ayrı bir başlık altında işlemesi, İbn Hişam'ın ayette geçen ve Garibu'l-Kur'an kapsamına girecek kelimeleri sık sık açıklaması buna örnek

¹⁵ M. İzzed Derveze, **Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı**, (terc. Mehmet Yolcu), Yöneliş Yayınları, İstanbul,1995, c. 2, s. 13; Korkut Dindi, **Siyer-Kur'an İlişkisi -Mekke Dönemi-**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2019, s. 2

¹⁶ Kur'an'ın siyere kaynaklık ettiğı konular hakkında bkz. şaban Öz, **İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006, ss. 39-41.

¹⁷ Derveze, **Hız. Muhammed'in Hayatı**, c. 1, s. 17.

verilebilir.¹⁸ Siyer kaynakları, ayetlerin doğru anlaşılmasında vazgeçilmez unsur olan sebab-i nüzul rivayetlerinin yanı sıra, ayetin indiği siyasal ve sosyo-kültürel ortamı anlamamızı, dolayısıyla muradullahı daha doğru tespit etmemizi sağlayacak bilgiler de ihtiva etmektedir. Zira ayetlerin tefsirinde dikkate alınan “metin içi bağlam” olarak siyak-sibak bağlamı gibi “metin dışı bağlam” olarak tarihi arka plan da önemlidir. Her ne kadar bu tür rivayetlerin bir kısmında sıhhat, tutarsızlık gibi problemler olsa da vahyin indiği ortam ve Kur’an’ın çözdüğü sorunlar hakkında bize fikir vermek açısından faydalıdır.¹⁹

Ayrıca Kur’an yazılı bir metin olarak önümüzde dursa da sözlü bir hitap olarak ele alınması, anlaşılması için hitap-muhatap ilişkisinin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Hitabın okunup da muhatabın dışarıda bırakılması diyalogu monoloğa dönüştürür ve yanlış anlamaya açık hale getirir.²⁰ Bu noktada da siyer bilgisinin Kur’an’ın retoriğinin anlaşılmasına katkı sağladığını düşünmekteyiz.

Diğer taraftan Kur’an-siyer ilişkisi Kur’an-hayat ilişkisidir, bu ilişki anlaşılmadan Kur’an’ı doğru anlamak mümkün değildir.²¹ Çünkü Hz. Peygamber Kur’an’ın hem ilk muhatabı hem de ilk ve en doğru uygulayıcısıdır. Vahyi kavli ve fiili olarak beyan etmiştir. Özellikle itikat, ibadet ve muamelata dair ayetleri yorumlarken maksudu ortaya çıkarmak, ifrat ve tefrite düşmemek için siyer rivayetlerine müracaat etmek gereklidir. Böylece siyer, ayetin ihtiva ettiği muhtemel manalar arasındaki tenakuz ve tearuzu asgari düzeye indirerek müşterek bir manada birleşmeye de yardımcı olur.²²

Bunların dışında siyer rivayetleri, Kur’an’ın nüzul kronolojisi hakkında da bize fikir vermekte böylece tenzilin hikmeti berraklaşmaktadır.²³ Cahiliyenin karanlığı

¹⁸ Mustafa Özel, “Bir Tefsir Kaynağı Olarak İbn Hişam’ın Siresi”, **DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi**, XIII-XIV, 2001, ss. 205-215.

¹⁹ Fazlurrahman, **İslami Yenilenme -Makaleler I-**, Ankara Okulu Yayınları (2. Baskı), Ankara, 2000, s. 59.

²⁰ Muhammed Coşkun, **Kur’an Yorumunda Siret-Nüzul İlişkisi**, Fikir Yayınları, İstanbul, 2014, s. 20; Eyüp Elkoca, **Siyerin Tefsire Kaynaklığı: Mukatil b. Süleyman Örneği**, İstanbul Üniv. Sos. Bil. Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul, 2018, s. 9.

²¹ Hasan Elik, **Kur’an Nüzulünün Hz. Peygamber’in Siretiyle İlişkisi**, Kur’an Nüzulünün Mekke Dönemi Sempozyumu (Edt.: Mesut Okumuş), Çorum, 2012, s. 58.

²² Fatih Özaktan, **Kur’an Tefsirinde Siyerin Rolü**, Marmara Akademi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 159.

²³ Derveze, **Tefsiru’l-hadis, (mürattebun ale hasebi tertibi’n-nüzul)**, Kahire: Daru ihyai kütübi’l-arabiyye, 1963, c. 1, s. 8.

içinde yaşayan insanların vahiyle nasıl ve ne kadar erdemli insanlara dönüştüğünün aşamalarını ve ayrıntılarını vermektedir.

Biz de hakkında çok farklı te'viller yapılan savaş ve barış ayetlerinin tarihi bağlamı içerisinde yani ilk müfessiri ve uygulayıcısı olan Hz. Muhammed'in siretinin rehberliğinde yorumlanmasının zarureti binaen bu çalışmayı yaptık.

Çalışmamızın bu hususlarda araştırmacılara katkı sağlayacağını düşünüyoruz.

d. Hz. Peygamber'in Mekke Dönemi Mücadelesi Bağlamında Kur'an Vahyi

d1. Hz. Peygamber'in Mücadelesinin Mekke Dönemindeki Seyri

Savaş ve barış ayetlerinin tarihi arka planını tespit edebilmek için Hz. Peygamber'in bi'setinden itibaren konuyu ele almak gerekmektedir. Zira onun mücadelesi davetle birlikte başlamıştır. Başlangıçta hakkı tebliğ etme, uyarı ve sebat şeklinde olan bu mücadele, müşriklerin alay, uzlaşma çabası, meydan okuma gibi metotlarla İslamın yayılmasına engel olamayıp zulme ve işkenceye başlamalarıyla fiili mücadeleye evrilmiştir. Medine döneminde müşriklere karşı yapılan gazve ve seriyyelerin birçoğunun arka planında Mekke'de yaşanmış olan hadiseler vardır. Dolayısıyla olayların temelden ve en geniş perspektiften görülebilmesi için Hz. Peygamber'in ilk mücadele hayatının geçtiği Mekke atmosferinin ortaya konulması gerekmektedir.

Öncelikle şunu ifade etmeliyiz ki Hz. Peygamber, nübüvvetten önce Mekke ahalisince sevilen, güvenilen biri olmakla beraber sıradan herhangi biridir. Toplumunun inancı ve yaşam tarzı ile bir mücadelesi olmamıştır.²⁴ Vahiy gelip de İslamı tebliğ etmeye başlayınca toplumu ile ters düşmüş ve şiddeti gittikçe artan bir muhalefetle karşılaşmıştır.

²⁴ M. Hanefi Palabıyık, **Hız. Peygamber ve Mekke Yılları (Rivayetlere Eleştirel Bir Yaklaşım)**, Araştırma Yayınları, Ankara, 2009, s. 21; Akademik Siyer Yazıcılığı-Yaklaşımlar, Metotlar ve Sorunlar Bağlamında-Siret Sempozyumu -1-; İslam Tarihçileri Derneği ve TDV İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 16-17 Ekim 2010, s. 182.

d2. Davet Karşısında Müşriklerin Tutumu ve Hz. Peygamber'e Yapılan İlahi Yönlendirmeler

Siyer kaynaklarında Hz. Peygamber'in davetinin ne zaman ve hangi ayete dayanarak başladığı konusunda net bir bilginin mevcudiyetinden söz etmek oldukça güçtür. Görebildiğimiz kadarı ile siyer kaynaklarında bu hususta verilen ayetler, aynı zamanda Allah Resulü'nün kavmini açıktan davet etmesini emreden ayetler olarak da belirtilmektedir.²⁵ Hz. Peygamber'in bir ziyafet tertipleyerek akrabalarına tebliği ve Safa Tepesine çıkıp Kureyş'e tebliği olayları, bu ayetlerin tatbiki olarak zikredilmektedir.²⁶ Lakin bu olayların bi'setin üçüncü veya dördüncü yılına tekabül ettiği bilinmektedir. Bu süre zarfında İslamı kabul edenler olduğuna ve Cebrail'in Nebi'ye Alak Suresinin ilk ayetlerini indirdikten sonra insanları tevhide davet etmesini emretmesine dair rivayetlerden yola çıkılarak Allah Resulü'ne verilen ilk davet emrinin "Ey örtünüp bürünen (Peygamber!) Kalk da uyar." (Müddessir, 74/1-2) ayetleri ile "tevhide davet" olduğu dolayısıyla ilk vahiylerin akabinde Peygamber'in davete başladığı ve Mekke toplumunda İslam'ın yavaş yavaş yayıldığı söylenebilir.²⁷

Her ne kadar keskin hatlarla ayırmak mümkün olmasa da bu süreci aşama aşama ele almak istiyoruz.

d2a. Müşriklerin Pasif Mücadele Dönemi

Müşrikler Hz. Peygamber'in davetini başta ciddiye almamış fakat takipçilerinin arttığını, kendi inanç ve yaşam sistemlerinin eleştirildiğini görünce harekete geçmişlerdir. Başlangıçta Allah Resulü'nü tebliğden vazgeçirmek için uzlaşma teklif etme, insanların etkilenmemesi için Kur'an'ın açıktan okunmasını ve dinlenilmesini engelleme, Kur'an'ın verdiği haberlerle alay etme, Nebi'yi

²⁵ Hicr, 15/94; Müddessir, 74/2; Şuara, 26/214.

²⁶ Muhammed b. İshak el-Kureşi, **Sire**, Beyrut: Daru'l-fikr, 1978, s. 146; İbn Hişam, Ebu Muhammed, **Siretü'n-nebeviyye**, Mısır, 1955, c. 1, s. 262; Ebu Nuaym, el-İsbehani, **Delailü'n-nibüvve**, Beyrut: Daru'n-nefais, 1986, s. 265; Makrizi, Takiyuddin, **İmtau'l-esma' bima li'n-nebiyyi mine'l-ahvali ve'l-emvali ve'l-hafadati ve'l-meta'**, Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1999 c. 1, s. 32; Diyarbekri, Hüseyin b. Muhammed, **Tarihu'l-hamis fi ahvali enfesi nefis**, ys.: Daru Sadr, Beyrut, trs, c. 1, s. 287; İbrahim b. Muhammed el-Halebi, **Siretü'l-halebiyye, İnsanu'l uyun fi sireti'l-emini'l-me'mun**, Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1427, c. 1, s. 403.

²⁷ Halebi, c. 1, s. 436.

itibarsızlaştırmaya çalışma gibi fiziksel şiddet göstermeden mücadele ettikleri için bu dönemi “pasif mücadele dönemi” olarak adlandırmayı uygun bulduk.

Müşriklerin Uzlaşma Teklifleri; Tespit edebildiğimiz kadarı ile müşrikler, İslam davetinin kendileri için tehlike arz ettiğini fark edince evvela Hz. Peygamberle uzlaşma yoluna gitmeye çalışmışlardır. Bu amaçla bazen bizzat kendisine bazen de hamisi olan amcası Ebu Talib’e giderek anlaşma teklif etmişlerdir.²⁸ Bu girişimlerine Kalem Suresi 9. ayette “İstediler ki, yumuşak davranasın, böylece onlar da yumuşak davransınlar” (وَدُّوا لَوْ تُدْهِنُ فَيُدْهِنُونَ) şeklinde işaret edilmektedir ki tefsirlerde ayette zikredilen “تُدْهِنُ” ibaresine yüklenen anlamlardan biri “yumuşak davranmak” tır. Bu manaya uygun olarak kaynaklarda Mekkeli müşriklerin Hz. Peygamber’den bazı prensiplerinden vazgeçip onlara taviz vermesi karşılığında bazı davranışlarına ruhsat vereceklerini söyledikleri rivayeti yer almaktadır.²⁹

Müşrikler, Peygamber’in kendilerini aşağıladığını, ilahlarına kötü söz söylediğini, akıllılarını sefihlikle itham ettiğini ileri sürerek, bu işi bırakmasını talep etmişlerdir. Kaynaklarda Hz. Peygamberden istedikleri cevabı alamayan müşriklerin Ebu Talib’e gelip Muhammed’in atalarına dil uzatmasından ve kendilerini akılsızlıkla suçlamasından, ilahlarını yermesinden bıktıklarını, artık katlanmayacaklarını söyledikleri de nakledilmektedir.³⁰

Müşriklerin bu isteklerinin karşısında “Ey Muhammed! Şimdi sen, sana emrolunanı açıkça ortaya koy ve Allah’a ortak koşanlara aldırış etme.” (Hicr,15/94)³¹ ayeti inerek Allah Resulü’ne nasıl bir tutum içinde olması gerektiği öğretilmiştir.

²⁸ Peygamber tevhide davet edip putları yermeye başladığı zaman, Mekkeli müşrikler, Ebu Talib’e haber gönderip yeğenin bu işi bırakmasını talep etmişlerdir. Peygamber’in daveti bırakmadığını gördükleri zaman, bir heyetle Ebu Talib’in yanına gelip daha sert bir şekilde uyarıda bulunmuşlardır. Bunun üzerine Ebu Talib durumu Peygambere (a.s.) bildirdiğinde, Nebi (a.s.) “Güneşi sağ elime ayı sol elime dahi verseler vallahi ben bu davadan vazgeçmeyeceğim.” demiştir. İbn Hişam, c. 1, s. 265, 267, 295; Süheylî, Ebu’l-Kasım, **Ravzu’l-ünûf fi şerhi’s-sireti’n-nebeviyye li’bni hişam**, Beyrut: Daru ihyai’t-türasi’l-arabi, 2000, c. 3, s. 10; İbnü’l-Esir, Ebu’l-Hasan, **el-Kamil fi’t-tarih**, Lübnan: Daru’l-kütübi’l-arabi, 1997, c. 1, s. 662; İbn Seyyidunnas, **Uyunu’l-eser fi fununi’l-meğazi ve’s-şemaili ve’s-siyer**, Beyrut. Daru’l-kalem, 1993, c. 1, s. 118; İbn Kesir, Ebu’l-Fida, **es-Siret’ün Nebeviyye, (Min bidaye ve’n-Nihaye)**, (thk. Mustafa Abdulvahid), Lübnan: Daru’l-ma’rife, 1976, c. 1, s. 474; Makrizî, c. 4, s. 387; Halebi, c. 1, s. 493.

²⁹ Taberi, Ebu Ca’fer, **Camiu’l-beyan fi Te’vili’l-ayi’l Kur’an**, (Thk. Ahmet Mahmut Şakir), ys.: Müessesetü’r-risale, 2000, c. 23, s. 532; Razi, Fahreddin, **Mefatihü’l-ğayb- et-Tefsiru’l-Kebir**, Beyrut: Daru ihyai’t-turasi’l-Arabi, 1420, c. 30, s. 603; Kurtubi, Şemseddin, **el-Cami’ li Ahkami’l-Kur’an**, Kahire: Daru’l-kütübi’l-misriyye, 1964, c. 9, s. 213.

³⁰ İbn Hişam, c. 1-2, s. 266-267.

³¹ Hicr, 15/ 94. “فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ”

Müşriklerin Alay ve İftira Yolu ile Hz. Peygamber'i İtibarsızlaştırma Faaliyetleri; Mekkeli müşriklerin davete karşı takındıkları bir diğer tavır, “alaya alma, küçümseme ve aşağılama” şeklinde ifade edebiliriz. Müşriklerin alaya aldıkları konular incelendiğinde ilahların tek bir ilaha indirilmesi, Rahman’ın ne olduğu gibi uluhiyetle ilgili³²; beşerden bir peygamber gelmesi, Muhammed gibi birine peygamberlik verilmesi veya onun sihirbaz olduğu gibi nübüvvetle ilgili³³; öldükten sonra dirilme, mükafat ve ceza gibi ahiretle ilgili³⁴; Kur’an’ın beşer sözü olduğu veya uydurulduğu şeklinde Kur’an’la ilgili konularda alay ettikleri görülmektedir. Ayrıca fakir ve köle kimselerin İslam’a girmesinden dolayı da alay ettikleri görülmektedir. Kısaca, müşriklerin Kur’an’la ve Kur’an’ın anlattıklarıyla ilgili neredeyse her mevzuyu alay konusu yaptıkları ifade edilebilir.³⁵

Bununla birlikte Hz. Peygamber’in onların bu tavırlarından etkilendiği, kendisine yöneltilen ithamlardan dolayı üzüldüğü,³⁶ bu sebepten dolayı da kendisinden önce gönderilen bütün peygamberlerle de dalga geçildiği ve kendisine söylenen şeylerin benzerlerinin diğer peygamberlere de söylendiği haber verilerek Resulullah’ın teselli edildiği görülmektedir.³⁷

Mekke dönemi incelendiğinde müşriklerin mücadelelerinde en sık kullandıkları metotlarından birinin, risalet ve Kur’an hakkında iftira atarak Hz. Peygamberi ve davasını itibarsızlaştırmak olduğu görülecektir.

Bu çerçevede onların Allah Resulü hakkında sihirbaz, mecnun, kahin, şair, zamanın çarptığı kimse, yalancı gibi çeşitli ithamlarda bulundukları

³² Sa’d, 38/5; Furkan, 25/60.

³³ Furkan, 25/41; 17/94.

³⁴ Kaf, 50/3; Nahl, 16/38.

³⁵ İbn Hişam, c. 1, s. 31; Süheylî, c. 3, s. 104; eş-Şami, Muhammed b. Yusuf, **Sübülü’l-hüda ve’r-reşad fi sireti hayri’l-ibad**, Daru’l-kütübi’l-ilmiyye, Beyrut, 1993, c. 2, s. 342. Onların Rahmanın ne olduğunu bilmedikleri (Furkan, 25/60), bu sebepten dolayı hem Rahman’ı (Ra’d, 13/30) hem de Rahmanın zikrini inkâr ettikleri ifade edilmektedir. (Enbiya, 21/36)

“Şu kadar ilahın yaptığı işi, Muhammed’in tek ilahı mı yapıyormuş, yani bütün ibadet ve taatlerimizi biliyor, herkesin yaptığı duaları işitiyor” şeklinde alay etmeleri hakkında İbn Hişam, **Sire**, c. 1, s. 417; Taberi, **Camî’ü’l-beyan**, c. 21, s. 149; İbn Hibban, Ebu Hatim, **Siretü’n-nebeviyye ve ahbari’l-hulefa**, Beyrut: Mektebetü’s-Sikafiyye, 1997, c. 1, s. 72; Beyhaki, Ebu Bekir, **Delailü’n-nübüvve**, Beyrut: Daru’l-kütübi’l-ilmiyye, 1405, c. 2, s. 345; İbn Seyyidunnas, c. 1, s. 152; Şami, c. 2, s. 179; Halebi, c. 1, s. 492; Ebu Şehbe, **es-Siretü’n-nebeviyye ale davi’l-Kur’an ve’s-sünne**, Dimeşk: Daru’l-kalem, 2007, c. 1, s. 391.

³⁶ Neml, 27/70.

³⁷ Fussilet, 41/43 Mesela Hud Suresi 38. ayette “وَيَصْنَعُ الْفُلْكَ وَكَلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ مَلَأَ مِنْ قَوْمِهِ سَخِرُوا مِنْهُ قَالَ إِنْ تَسْخَرُوا مِنَّا فَإِنَّا نَسْخَرُ مِنْكُمْ كَمَا تَسْخَرُونَ” şeklinde Nuh (a.s.) gemi yaparken kavminin onunla dalga geçtikleri ifade edilmektedir.

nakledilmektedir.³⁸ Böylelikle hem Mekkelilerin hem de Mekke'ye dışardan gelenlerin Hz. Peygamberi dinlememesini, dinlese de vahiyden etkilenmemesini hedeflemişlerdir. Mesela Nebi ile görüşmek isteyen Devs Kabilesinin meşhur şairi Tufeyl b. Amr'a "*Muhammed bir sihirbazdır.*" diyerek Peygambere karşı ön yargı oluşturup onunla görüşmekten vazgeçmesini sağlamaya çalışmışlardır.³⁹

Bu iddia karşısında Cenab-ı Allah, Peygamber'ine Kur'an uydurulan bir söz ise o zaman Kur'an'ın bir benzerini veya on suresinin benzerini veya bir suresinin benzerini getirmeleri şeklinde onlara meydan okumasını buyurmuş ve onların bunu asla yapamayacakları da ifade edilmiştir.⁴⁰ Bununla birlikte bu kitabın ne şeytan,⁴¹ ne kahin ne de şair sözü olduğu,⁴² bilakis Alemlerin Rabbi tarafından indirilen Arapça bir Kur'an olduğu belirtilmiştir.⁴³ Peygamber'in de onların iddialarının aksine Allah'ın nimeti sayesinde ne kâhin ne de mecnun olduğu ifade edilmiştir.⁴⁴

Müşriklerin Meydan Okumaları; Müşriklerin Hz. Muhammed'i İslam'a davet etmekten vazgeçirmek amacıyla yaptıkları tekliflerle yetinmeyip ondan peygamber olduğunun ispatı için olağanüstü şeyler istemek veya bilgisini test etmek suretiyle ona meydan okudukları da görülmektedir. Bu hususta Ehl-i Kitap'tan da yardım almışlardır. Mesela müşriklerin, Nadr b. Haris ile Ukbe b. Ebi Muayt'ı, Medine Yahudilerine gönderip Peygamberi test edip zor durumda bırakmak için onlardan yardım istedikleri, onların da Hz. Muhammed'den Ashab-ı Kehf, Zülkarneyn ve Ruh hakkında bilgi istemelerini tavsiye ettikleri nakledilmektedir. Kehf Suresinin de bu olay üzerine indirildiği rivayet edilmektedir.⁴⁵

³⁸ Enbiya 21/5; Sad 38/4. Ayetlerde kavimleri tarafından bütün peygamberlere sanki birbirleriyle sözleşmiş gibi "sihirbaz veya mecnun" dendiği belirtilmektedir.

³⁹ İbn Hişam, c. 1-2, s. 382-383; Makrızı, c. 4, s. 357; Şami, c. 2, s. 417.

⁴⁰ İsra, 17/82; Hud, 11/13; Yunus, 10/37; Bakara, 2/23-24.

⁴¹ Tekvir, 81/25.

⁴² Hakka, 69/41-43.

⁴³ Secde, 32/1.

⁴⁴ Tur, 52/29. Bilakis Peygamber'in "büyük bir ahlak üzerinde" (Kalem, 68/4) olduğu, ifade edilmektedir. Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, Müessesetü'r-risale, (thk. Şuayb Arnaut), ys. 2001, c. 42, s. 183, (25302); Beyhaki, Ebu Bekir, **Şuabu'l-İman**, Hindistan: Mektebetü'r-rüşd, 2003, c. 2, s. 154, (1428); Taberani, Süleyman b. Ahmed, **el-Mu'cemu'l-evsat**, Kahire: Daru'l-rameyn, ts., c.1, s. 30, (72).

⁴⁵ İbn İshak, s. 202; İbn Hişam, s. 1-2, s. 300-3001; Beyhaki, **Delail**, c. 2, s. 270; İbnü Seyyidunnas, c. 1, s. 128 Zehebi, **Tarihu'l-islam ve vefayatu'l-meşahiri ve'l-a'lam**, Daru'l-garbi'l-islami, 2003, c. 1, s. 579; İbn Kesir, **Sire**, c. 1, s. 484; Makrızı, c. 4, s. 376. Kaynaklar bu şekilde nakletse de bazı müfessirler, bu rivayetin doğru olmadığını iddia etmektedirler. Mesela bazı müfessirler, üç sorudan biri olan Ruh'un bu zamanda sorulmasını mümkün görmemektedir. Zira İsra Suresi ile Kehf Suresi arasında iniş zamanı açısından uzun bir süre olduğunu ileri sürerek üçüncü sorunun Hızır- Musa kıssası olduğunu beyan etmektedir. (Mevdudi, Ebu'l-Ala, **Tefhimu'l** -

Mekkeli müşriklerin daha da ileri gidip uyarıldıkları azabın bir an önce getirilmesini isteyerek Hz. Muhammed'e meydan okudukları bildirilmektedir.⁴⁶ Müşriklerin bu istekleri karşısında Furkan Suresi 10.⁴⁷ ve İsrâ Suresi 90-95.⁴⁸ ayetlerin indirildiği ifade edilmektedir.⁴⁹ Bununla birlikte, başlarına gelecek olan azabın zaten geleceği bu konuda acele etmemeleri gerektiği de vurgulanmaktadır.⁵⁰ Kur'an'da müşriklerin bu talepleri ve sorularında samimi olmadıkları izhar edilmektedir. İlgili ayetlerden müşriklerin amaçlarının iman etmek değil Hz. Peygamber'i psikolojik olarak yıpratmak ve onu zor durumda bırakmak olduğu anlaşılmaktadır.⁵¹

Bunun yanında Hz. Peygamber'in de bu olaylardan tabii olarak etkilendiği, çok fazla üzüldüğü,⁵² hatta onların isteklerini yerine getirmeyi arzuladığı ve bu sebeple uyarıldığı da görülmektedir.⁵³

d2b. Müşriklerin Aktif Mücadele Dönemi

Kaynaklarda müşriklerin tekliflerde bulunarak hedeften saptırma, meydan okuma, alay ederek, iftira atarak etkisizleştirmeye çalışma ve mugalata taktikleri fayda vermeyince, Müslümanlara zulmetmeye başladıkları nakledilmektedir.⁵⁴ Onların dinlerinin batıl, ahlaklarının bozuk olduğunu bildiren ayetlerin inmesi bununla birlikte Peygamber'in Mekkelilerin putlarını yerip, müşrik olarak ölen atalarının cehennemde

Kur'an, İnsan yayınları, İstanbul c. 3, s. 148; Ateş, **Yüce Kuranın Çağdaş Tefsiri**, Yeni Ufuklar, c. 5, s. 245.). Bunun yanında Maturidi ise müşriklerin üç soruyu sorduktan sonra Peygamber'in "*inşallah*" demeden "*yarın size haber vereceğim*" demesinden dolayı, vahyin gecikmesinin doğru olmadığını, bu görüşün batıl, böyle bir durumun muhal olduğunu, Peygamber'in nübüvvetini destekleme yerine müşriklerin gözünde yalancı duruma düşürme gibi bir durumun asla mümkün olamayacağı için bu haberin doğru olmadığını beyan etmektedir. Maturidi, **Te'vilatü ehli's-sünne**, Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, 2005, c. 7, s. 140.

⁴⁶ İbn İshak, s. 199; İbn Hişam, c. 1, s. 297; Belazüri, Ahmed b. Yahya, **Ensabu'l-eşraf**, Beyrut: Daru'l-fikr, 1996, c. 1, s. 145.

⁴⁷ "Dediler ki: "Bu ne biçim peygamber ki yemek yer, çarşıda, pazarda dolaşır. Ona bir melek indirilseydi de bu onunla bir uyarıcı olsaydı ya!" Furkan, 25/ 7.

⁴⁸ "İnsanlara hidayet (Kur'an) geldikten sonra onların iman etmelerine ancak, "Allah bir beşeri mi peygamber olarak gönderdi?" demeleri engel olmuştur. De ki: "Eğer yeryüzünde, (insanlar yerine), yerleşip dolaşan melekler olsaydı, elbette onlara gökten bir melek peygamber indirirdik." İsrâ, 17/94-95

⁴⁹ İbn Hişam, c. 1, s. 309; İbn Seyyidunnas, c. 1, s. 129.

⁵⁰ Nahl 16/1. Hatta acele olarak istedikleri Peygamber'in elinde olsaydı şimdiye kadar çoktan başlarına gelip helak edilecekleri de belirtilmektedir. Enam 6/58.

⁵¹ İbn Kesir, **Sire**, c. 1, s. 477; Halebi, c. 1, s. 437; Ebu Şehbe, c. 1, s. 319.

⁵² İbn Hişam, c. 1, s. 298. Hatta Kur'an'da Peygamber'in onların iman etmemelerinden dolayı neredeyse kendisini helak edeceği ifade edilmektedir. Kehf 18/6; Şuara 26/3.

⁵³ Enam 6/35; Hud 11/12.

⁵⁴ Ebu Şehbe, c. 1, s. 335.

olduğunu açıklamasının da⁵⁵ müşriklerin daha da sert tepki vermesine sebep olduğu belirtilmektedir.⁵⁶

Müşriklerin Zulüm ve İşkence Yapmaları; Konuya dair olaylar incelendiğinde Müşriklerin zulüm ve baskı siyasetinin Müslümanların statüsüne göre değiştiği görülmektedir. Zengin veya güçlü bir Müslümana yapılan zulüm, psikolojik baskı iken Müslüman tacirse ticaretine engel olma, tehdit etme şeklinde idi. Müslüman olan kimse köle veya zayıfsa zulüm dövme, çeşitli şekillerde işkence etme hatta öldürme gibi fiili müdahaleye dönüşmekteydi. Mesela Ebu Cehil'in, zayıf Müslümanları dövdüğü ve diğer müşrikleri de onlara karşı kışkırttığı; tüccar olan Müslümanlara ise "iflas edersin, malın telef olur" gibi tehditlerle baskı yaptığı; şeref ve gücü olan kimseleri de suçladığı, ayıplayıp, rezil-rüsva etmeye çalıştığı kaydedilmektedir.⁵⁷ Ayrıca her kabilenin kendi içindeki Müslümanları hapsedmek, dövmek gibi yollarla İslam'dan vazgeçmeye zorladığı bilinmektedir. Hz. Ömer'in İslamı kabul ettiklerini duyduğu kardeşini ve eniştesini cezalandırmak için evlerine baskın yapması, bu uygulamanın örneği olarak gösterilmektedir.⁵⁸

Müşriklerin zulmettiği bu dönemlerde nazil olan Buruc Suresinde Ashab-ı Uhud kıssasının anlatılmasının bu tür işkencelere matuf olduğunu söyleyebiliriz.⁵⁹

⁵⁵ Belazüri, c. 1, s. 107; Diyarbekri, c. 1, s. 530. Bir rivayete göre Hz. Hamza'nın müslüman olmasına sebep olan olayda Ebu Cehil'in yeğenine eziyet ettiğini duyan Hamza'nın Ebu Cehil'in yanına gelerek, yayıyla onun kafasını yardığında Ebu Cehil, kendilerini sefihlikle suçladığı, ilahlarına sövdüğü, atalarının yolundan döndüğü için Peygambere saldırdığını söyleyerek kendini savunması, müşriklerin bu konudaki rahatsızlıklarını göstermektedir. Halebi, c. 1, s. 482.

⁵⁶ Köksal, M. Asım, **H. Muhammed ve İslamiyet**, Işık Yayınları, İzmir, 2007, c. 1-2, s. 272. Hatta Velid b. Muğire, Ebu Cehil, Esved b. Abduyeğus gibi müşriklerin ileri gelenlerinin Nebi'ye "sen bizim ilahlarımıza söversen biz de seninkine söveriz" dediği bu manada Allah'ın "onların ilahlarına sebbetmeyin ki onlar da bilgisizce sizin ilahınıza küfretmesinler" şeklinde En'am suresi 108. ayetini indirdiği belirtilmektedir. İbn Hişam bundan sonra Peygamber'in sebbetmeyi bırakıp onları davet etmeye başladığını ifade etse de (İbn Hişam, c. 1, s. 357) Hz. Peygamber'in bu ayet inmeden önce de Nahl suresi 124. ayetin mucibince müşriklerin ilahlarına sövmediğini ayetin bu fiili yapan müslümanları ikaz ettiğini söyleyebiliriz. Taberi, **Camiu'l-beyan**, c.12, s.34; İbnü'l-Esir, **Kamil**, c. 1, s. 669; İbn Kesir, **Sire**, c. 2, s. 51; Makrızı, c. 14, s. 325.

⁵⁷ İbn Hişam, c. 1, s. 320; Belazüri, c. 1, s. 198; İbnü'l-Esir, **Kamil**, c. 1, s. 667; Makrızı, c. 9, s. 115; Şami, c. 2, s. 357; Halebi, c. 1, s. 483. Kaynaklarda nakledildiğine göre Velid b. Muğire ve Utbe b. Rebha, Peygamberle görüşükten sonra etkilenip evlerine kapanırlar. Mekke'de onların Müslüman olduğu haberi yayılınca Ebu Cehil, her ikisine de psikolojik baskı yapıp Müslüman olma ihtimallerini bertaraf eder. Mesela Velid b. Muğire'ye, hakkında Muhammed'in para teklifinden dolayı Müslüman olduğu söylentisinin yayıldığını insanların da onun için para topladığını söyleyince Velid b. Muğire'nin bundan beri olduğunu ispat edebilmek için Peygamber'e "sihirbaz" yaftasını attığı ifade edilmektedir.

⁵⁸ Palabıyık, Hz. Ömer'in Müslüman Oluşu, **EKEV Akademi Dergisi** Yıl. 12 Sayı. 37 (Güz 2008), ss. 146-147.

⁵⁹ Buruc, 85/4-8. İbn Hişam, c. 1, s. 35; İbnü'l-Esir, **Kamil**, c. 1, s. 391.

Zira Aziz ve Hamid olan Allah’a iman ettikleri için toplumları tarafından ateş çukuruna atılıp şehid edilen Ashab-ı Uhdud, Peygamber’e iman ettikleri için sıcak kumlara yatırılarak işkence edilen Müslümanlara örnek verilerek, müşriklerle girişilen mücadelede direnmeleri gerektiği bildirilmektedir.⁶⁰ Ayrıca surede sırf iman ettikleri için müminlere eziyet edip tevbe etmeyenlere yakıcı bir azab vaad edilerek,⁶¹ müşriklere de göz dağı verilmektedir.

Müşriklerin Hz. Peygamberi Öldürme Teşebbüsleri; Klasik tarih kitaplarımızda Müşriklerin Hz. Peygamber’e eziyet etmekle yetinmeyip onu öldürerek davasına son verme planları yaptıkları da anlatılmaktadır. Bu planlarını önce Ebu Talib’e Mekke’nin en babayiğit delikanlısını alıp yeğenini kendilerine verme teklifi ile sonra da bizzat Hz. Peygambere saldırma şeklinde icra etmeye çalıştıkları görülmektedir.⁶² Ayrıca müşriklerin Ebu Talib’i Peygamber’i öldürmeleri için kendilerine vermeye mecbur etmek amacıyla⁶³ “*Muhammed öldürülmedikçe Haşim ve Muttaliboğullarıyla ne barış ne akrabalık ne ahid ne de dokunulmazlık var.*” diyerek⁶⁴ Müslümanlara uygulanan boykotu başlattıkları ifade edilmektedir.

Kaynaklarda müşrikler tarafından öldürme niyetiyle Peygambere saldırdıkları da kaydedilmektedir: Ebu Cehil’in Peygamber secdeye gittiğinde başını tasla ezerek öldüreceğini söylediği buna teşebbüs ettiği ama güç yetiremediği nakledilmektedir.⁶⁵ Müşriklerin bununla kalmayıp Peygamber, Kabe’de tavaf yaparken veya namaz kılarken zaman zaman ona saldırdıkları da belirtilmektedir.⁶⁶ Bir başka sefer de ise Nebi namaz kılarken Ukbe b. Ebi Muayt’ın gelip onun abasını çekmesi üzerine nefessiz kalıp yere yığıldığı, Ebu Bekir’in gelip “...Rabbim Allah, dedi diye bir adamı öldüreceksiniz misiniz? Oysa o size Rabbinizden ayetler getirmiştir...” (Mü’min, 40/28) ayetini okuduğu bunun üzerine onların Nebi’yi bıraktıkları, Peygamber’in namazını bitirdikten sonra Daru’n-Nedve’de oturan müşriklerin yanlarına gelip eliyle

⁶⁰ Mevdudi, c. 7, s. 79-80.

⁶¹ Buruc 85/10.

⁶² İbn İshak, s. 152; İbn Hişam, c. 1, s. 265-267; İbn Sa’d, Ebu Abdullah, **et-Tabakatü’l-Kübra**, Daru’l-kütübi’l-ilmîyye, Beyrut, 1990, c. 1, s. 158; İbnü’l-Esir, **Kamil**, c. 1, s. 662; Şami, c. 2, s. 327.

Bundan tedirgin olan Ebu Talib’in Beni Haşim ve Beni Muttalib’i toplayıp Peygambere destek olmalarını istediği nakledilmektedir. İbn Hişam, c. 1, s. 269; İbn Sa’d, c. 1, s. 158; İbn Kesir, **Sire**, c. 1, s. 477; Şami, c. 2, s. 327.

⁶³ Halebi, c. 2, s. 27.

⁶⁴ Ya’kubi, **Tarih**, Beyrut: Müessesetü’l-A’lami, 1413, c. 1, s. 345; Köksal, c. 1-2, s. 425.

⁶⁵ Köksal, c. 1-2, s. 338.

⁶⁶ Köksal, c. 1-2, s. 324-325.

boynunu göstererek “Ben sizin boynunuzu uçurmakla görevlendirildim.” şeklinde tehdit ettiği ve bunun Bedir Savaşı’nda gerçekleştiği nakledilmektedir.⁶⁷ Müşriklerin, Peygamber’in hicret etmesine engel olmak amacıyla toplantı yaptıklarında üç görüşün ileri sürüldüğü sonunda onu öldürmek için anlaştıkları bunun üzerine de Allah’ın “Seni o yerden (Mekke’den) sürüp çıkarmak için neredeyse seni sıkıştıracaklardı. Bunu yapabilselerdi senin ardından orada pek az kalırlardı.” şeklindeki İsrâ Suresi 76. ayeti indirdiği nakledilmektedir.⁶⁸

Allah Resulü’nün Mekke dönemindeki mücadelesine cihad ayetleri bağlamında baktığımızda önce insanları tevhide, hakka davet etmesinin emredildiğini, bu davete icabet edenlerden de tevhid üzere sebat etmeleri ve bu uğurda başlarına gelen her şeye sabretmelerinin istendiğini görürüz.⁶⁹ Buraya kadar verdiğimiz örneklerde de görüldüğü gibi Nebi ve ashabı, ilahi telkine uygun olarak müşriklerin hakaret ve eziyetlerine sabredip göğüs germiş, af, hüsn-ü muamele ve rahmet yolunu seçmiştir. Ancak birkaç kez muhatabın karakterinden veya ortamın, anın şartlarından dolayı Müslümanların misilleme yaptıkları da vakidir.⁷⁰ Bununla beraber Hz. Peygamber maruz kaldıkları zulüm karşısında savaşmak isteyen ashabına, “Biz Allah’a davet etmekle ve eziyetlere sabretmekle emrolunduk.” diyerek izin vermemiştir.⁷¹

Hz. Peygamber’in Mekkeli müşrikler üzerine düzenlediği seferlerin arka planında yukarıda anlattığımız mücadele sürecinin, müşriklerin sert tepkilerinin ve sonuçlarının olduğunu düşünmekteyiz. Hatta Mekkeliler cihetinden savaşın daha Mekke’de iken başladığı da söylenebilir. Nitekim müşrik heyet, yeğenini himaye etmekten vazgeçmesi için üçüncü kez Ebu Talib’e gelip de karşılıklı restleştiklerinde adeta savaş ilan etmişlerdi. Kaynaklar bu olayı naklettikten sonra “savaş

⁶⁷ Zehebi, **Tarih** c. 1, s. 599; Diyarbekri, c. 1, s. 538; Köksal, c. 1-2, s. 337.

⁶⁸ İbn Hişam, c. 1, s. 482; İbn Hibban, c. 1, s. 125; Süheyli, c. 4, s. 124; İbnü’l-Esir, **Kamil**, c. 1, s. 694; İbn Seyyidunnas, c. 1, s. 206; Halebi, c. 2, s. 186-187. “*Seni o yerden sürüp çıkarmak için neredeyse seni sıkıştıracaklardı. Bunu yapabilselerdi senin ardından orada pek az kalırlardı. Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimiz hakkındaki kanun böyledir. Bizim kanunumuzda hiçbir değişme bulamazsın.*” İsrâ, 17/76-77. Ayrıca Medine’de inen Enfâl Suresi 30.ayette de bu olaya telmihte bulunmaktadır.

⁶⁹ İsmail Kurt, **Kur’an’da Cihad**, Dokuz Eylül Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 2019, s. 75.

⁷⁰ Nebi’ye ve Müslümanlara sabırla göğüs germenin telkin edilmesinin yanı sıra Şura, 42/40-42. ayetler gibi misliyle karşılık verilebileceğini bildiren ayetler de indirilmiştir.

⁷¹ İbn Hişam, c. 1, s. 467.

şiddetlendi” (وَحَمِيَتْ الْحَرْبُ) demektedir.⁷² Müşriklerin, Müslümanlara inançlarından dolayı baskı yapmaları, canlarına kastetmeleri, Müslümanların Mekke’den göç etmek zorunda bırakılmaları, hicret edenlerin engellenmesi, müşriklerin gidenlerin mallarını gasp etmeleri, çıkanın eman almadan bir daha şehre girememesi kısacası Müslümanlara düşman muamelesi yapılması Mekke’de zaten bir savaş ortamı olduğunu göstermektedir.⁷³ Bu durum anlaşılmadığı takdirde bunca düşmanlığı ve zulmü yapan Mekke’nin ekonomisini baltalamak için Kureyş kervanlarına yapılan saldırılar çapul, sınır güvenliğini sağlamak için çıkartılan birlikler yol kesici eşkıya kabul edilebilir.

⁷² İbn Hişam, c. 1, s. 267; Taberi, Ebu Ca’fer, **Tarihu’r-rusul ve’l-muluk**, Beyrut: Daru’t-turas, 1387, c. 2, s. 327; İbn Kesir, Ebu’l-Fida, **el-Bidaye ve’n-nihaye**, Beyrut: Daru’l-ma’rife, 1976, c. 3, s. 48.

⁷³ Cafer Acar, **İslamda Savaş Olgusu**, SAMER, Kahramanmaraş, 2020, s. 270.

BİRİNCİ BÖLÜM

MÜŞRİKLERE KARŞI YAPILAN SERİYYE GAZVE VE ANTLAŞMALARDAN HAKKINDA AYET İNENLER

İbn İshak, Akabe Biati'den önce Allah Resulü'ne kan dökme izni verilmeyip eziyetlere sabrederek davetine devam etmesinin emredildiğini açıklamaktadır. Bu süreçte Müslümanlara dinlerinden dolayı işkence edildiğini, kiminin dininden döndüğünü kiminin de hicret ettiğini zikretmektedir.⁷⁴ Ayrıca Hz. Peygamber'in İkinci Akabe Biati'nde Ensardan savaşmak üzere biat aldığını rivayet etmektedir. Onun Urve b. Zübeyr'den ve diğer ulemadan naklettiğine göre Müslümanlara kendilerine saldıranlarla savaşma izni, ilk olarak Hac Suresinin 39-41. ayetleri ile verilmiştir. Daha sonra da Bakara Suresi 193. ayet ile savaşın diğer gerekçeleri ortaya konmuştur.⁷⁵

Hz. Peygamber, Hicretten yedi ay sonra Kureyş'in ekonomisine zarar vermek amacı ile gazve ve seriyyeler gerçekleştirmeye başlamıştır⁷⁶. Tesbit edebildiğimiz kadarıyla Allah Resulü'nün yaptığı askeri hareketlerin on üç tanesi ve iki antlaşma Kur'an'a konu olmuştur. Bunlardan hakkında ayet inen ilk seriyye, Batn-ı Nahle Seriyyesi'dir.

⁷⁴ İsimleri verilmemekle beraber bazı Müslümanların Mekke Döneminde dinden döndüğü zikredilmektedir. Bknz. Fatih Güzel, "Hz. Peygamber Döneminde Bireysel İrtidat", (İslami İlimler Perspektifinden Dinden Dönme -İrtidat, Ed: Muhammet Ali Asar), Ankara, 2021, s.136.; Müşriklerinin dinlerinden dolayı baskı yapması üzerine birçok Müslümanın da Habeşistana hicret ettiği nakledilmektedir. Kaynaklarda farklı isimler kaydedilmekle beraber İbn İshak, kadın ve çocuklar hariç yüz sekiz kişinin hicret ettiğini ifade etmektedir. İbn İshak, s. 213.

⁷⁵ İbn Hişam, c. 1, s. 454, 467.

⁷⁶ Mustafa Fayda, "Batn-ı Nahle Seriyyesi", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/batn-i-nahle-seriyyesi> (22.06.2022).

1.1. HİCRİ İKİNCİ YILDA GERÇEKLEŞEN GAZVE VE SERİYYELER

1.1.1.Batn-ı Nahle Seriyyesi (2, Receb/624, Ocak)

Batn-ı Nahle Seriyyesinin Hicretten on altı veya on yedi ay sonra yani ikinci yılın Cemaziyelahir’inde⁷⁷ veya Receb⁷⁸ ayında gerçekleştiği belirtilmektedir.⁷⁹

Hakkında Bakara Suresi 217 ve 218. ayetlerin indiği rivayet edilen Batn-ı Nahle Seriyyesi’nin, müslümanların ilk defa bir düşmanı öldürdüğü, onlardan esir alıp ganimet elde ettiği seriyye olduğu ifade edilmektedir.⁸⁰ Ayrıca bu seriyye ile Hz. Peygamber’in, Kureyşli müşriklere gözdağı verdiği, asırlardan beri güvenle kullandıkları ticaret yollarını kesebileceğini gösterdiği, artık Medine İslam Devletini ciddiye almak zorunda olduklarını hissettirdiği anlatılmaktadır. Bu seriyyenin iki taraf arasındaki savaş ateşini tutuşturan bir kıvılcım olduğu, zira iki ay sonra Bedir Gazvesi’nin meydana geldiği beyan edilmektedir.⁸¹

⁷⁷ Taberi, **Camiu’l-beyan**, c. 4, s. 315; İbn Abdulber, Ebu Ömer, **el-İstiab fi ma’rifeti’l-ashab**, Beyrut: Daru’l-cil, 1992, c. 1, s. 43; İbnü’l-Esir, **Kamil**, c. 2, s. 10; Apaydın, **Siyer Kronolojisi**, s. 515.

⁷⁸ Vakıdî, Muhammed b. Ömer, **el-Megazi**, Daru’l-alemi, Beyrut, 1409, c. 1, s. 13; İbn Hişam, c. 1, s. 601; İbn Habîb, Ebu Ca’fer, **el-Muhabber**, Beyrut, Daru’l-afak, ts, s. 116; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 410; İbn Hibban, c. 1, s. 154; İbn Seyyidunnas, c. 1, s. 264; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 24; Moğultay b. Kılıç, **el-İşare ila sireti’l-mustafa ve Tarihi men ba’dehu mine’l-hulefa**, Beyrut: Daru’l-kalem, 1996, c. 1, s. 193; Kasım Şulul, **İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber Devri Kronolojisi**, İnsan, İstanbul, 2011, s. 477.

⁷⁹ Diyarbekri, c. 1, s. 365. Beyhaki, bu seferin haram aylarda gerçekleştiğini nakletmektedir. Beyhaki, **Delail**, c. 3, s. 18.

⁸⁰ Begavi, Muhyissünne, **Mealimu’t-tenzil fi tefsiri’l-Kur’an**, Beyrut: Daru ihyai’t-türa, 1420, c. 1, s. 275; Makrizi, c. 1, s. 77; Şami, c. 6, s. 18.

⁸¹ Mustafa Fayda, "Batn-ı Nahle Seriyyesi", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/batn-i-nahle-seriyyesi> (17.02.2021); Ahmet Yılmaz, "Müsteşrik Edward Sell’in Askeri Faaliyetlerine Yaklaşımı: İlk Seriyyeler ve Nahle Seriyyesi Örneği", **Toplum Bilimleri Dergisi**, Temmuz- Aralık, 11(22), s. 174. Ayrıca Sell’in bundan önceki seriyyelerdeki başarısızlığın Medine’de Yahudilerin alaylarına neden olmasından dolayı mutlak anlamda bir başarı elde edilmek için Receb ayında sefere çıkıldığını iddia ettiği ifade edilmektedir. Yılmaz, s. 169.

Rivayete göre Allah Resulü, Abdullah b. Cahş komutasında sekiz, on iki veya daha fazla Muhacirden oluşan bir birliği,⁸² Necd yoluna doğru gönderir.⁸³ Yola çıkarken Abdullah b. Cahş'a bir mektup vererek, iki gün yol gittikten sonra mektubu açmasını ve buradaki talimata göre hareket etmesini, ayrıca yanındakileri de hiçbir şekilde zorlamamasını tembihler.⁸⁴ O da emre uygun olarak iki gün yol aldıktan sonra mektubu açar. Mektupta "Batn-ı Nahle"ye⁸⁵ varıncaya kadar gitmesi orada Kureyş'i gözetleyerek durumu kendisine bildirmesi gerektiği yazılıdır.⁸⁶ Abdullah b. Cahş'ın, Allah Resulü'nün emrini arkadaşlarına bildirdiği ve şehid olmak isteyen kendisiyle gelmesini tavsiye ettiği, emir gereği kimseyi zorlamadığı, buna rağmen kimsenin de geri dönmediği nakledilmektedir.⁸⁷ Sadece Sad b. Ebi Vakkas ve Utbe b. Gazvan'ın, nöbetleşe bindikleri develeri kaybolunca onu aramak için birlikten ayrıldıkları ve bir daha da birliklerine dönemedikleri kaydedilmektedir.⁸⁸ Müfrezenin, Batn-ı Nahle'ye

⁸² Vakıdî, c. 1, s. 17, 19; İbn Hişam, c. 1, s. 601; İbn Sa'd, c. 2, s. 7; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 410; İbn Hibban, c. 1, s. 154; İbnü'l-Esir, **Kamil**, c. 2, s. 10; Diyarbekri, c. 1, s. 365; İbn Kayyim, el-Cevziyye, **Zadu'l-mead**, (çev. Şükrü Özen), İklim Yayınları, İstanbul, 1988, c. 3, s. 209; Hamidullah, Muhammed, **İslam Peygamberi**, İstanbul: İrfan, 1993, c. 1, s. 222; Muhammed Ebu Zehre, **Son Peygamber**, Birleşik Yayıncılık, İstanbul, 1993, c. 2, s. 415. Kaynaklarda, bu seriyyeye katılanların sayısının on iki veya on üç olduğuna dair de rivayetler vardır. Lakin Vakıdî, seriyyenin sekiz kişiden oluştuğunu belirten rivayetin daha makul olduğunu söylemektedir. (Vakıdî, c. 1, s. 19) Buna göre müfrezeye katılan sahabiler, Abdullah b. Cahş, Ebu Huzeyfe Utbe b. Rebia, Amir b. Rebia, Vakıd b. Abdullah, Ukkaşe b. Mihsan, Halid b. Ebu Bekir, Sad b. Ebu Vakkas, Utbe b. Gazvan'dır. Sa'd ile Utbe'nin vakıya katılamadıkları da ifade edilmektedir. (Vakıdî, c. 1, s. 19; İbn Hişam, c. 1, s. 601; İbn Hibban, c. 1, s. 154; İbn Seyyidunnas, c. 1, s. 264; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 24; İbn Kesir, **Sire**, c. 2, s. 366; Şami, c. 6, s. 16) Ayrıca Peygamber'in, Abdullah b. Cahş seriyyesine Ammar b. Yesar, Ebu Huzeyfe, Sa'd b. Ebu Vakkas, Utbe b. Gazvan, Süheyl b. Beyda, Amir b. Führeyre, Vakıd b. Abdullah şeklinde yedi nefer gönderdiği nakledilmektedir. (Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 413) Bunların yanında Abdullah b. Cahş ile dokuz kişinin oldukları nakledilmektedir. Beyhaki, **Delail**, c. 3, s. 20; İbn Kesir, **Sire**, c. 2, s. 366.

⁸³ Vakıdî, c. 1, s. 13; Belazüri, c. 1, s. 372; Makrızı, c. 1, s. 76; Şami, c. 6, s. 16.

⁸⁴ Vakıdî, c. 1, s. 13; İbn Hişam, c. 1, s. 602; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 411; İbn Hibban, c. 1, s. 154; Beyhaki, **Delail**, c. 3, s. 18; İbnü'l-Esir, **Kamil**, c. 2, s. 10; İbn Seyyidunnas, c. 1, s. 264; İbn Kesir, **Sire**, c. 2, s. 366; Şamil, c. 6, s. 17; Diyarbekri, c. 1, s. 365.

⁸⁵ Diyarbekri, c. 1, s. 365. Mağlus, Nahle'nin Şami ve Yemani olarak isimlendirilen iki hurmalıktan oluştuğunu, bu rivayette kastedilenin ise Mekke ve Taif arasında, kervanların zorunlu güzergahı olan Yemani hurmalığı olduğunu belirtmektedir. Mağlus, Sami b. Abdullah, **Siyer Atlası**, İstanbul, Siyer yay. 2018, s. 214.

⁸⁶ Vakıdî, c. 1, s. 13-14; İbn Hişam, c. 1, s. 602; İbn Sa'd, c. 2, s. 7; Belazüri, c. 1, s. 372; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 411; İbn Hibban, c. 1, s. 154; Beyhaki, **Delail**, c. 3, s. 18; İbnü'l-Esir, **Kamil**, c. 2, s. 10; İbn Seyyidunnas, c. 1, s. 264; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 24; İbn Kesir, **Sire**, c. 2, s. 366; Şami, c. 6, s. 16; Diyarbekri, c. 1, s. 365.

⁸⁷ Vakıdî, c. 1, s. 14; İbn Hişam, c. 1, s. 602; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 411; Makrızı, c. 1, s. 76; Diyarbekri, c. 1, s. 365; Şami, c. 6, s. 16.

⁸⁸ Vakıdî, c. 1, s. 18; İbn Hişam, c. 1, s. 602; İbn Sa'd, c. 2, s. 7; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 411; İbn Hibban, c. 1, s. 155; İbnü'l-Esir, **Kamil**, c. 2, s. 10; İbn Seyyidunnas, c. 1, s. 264; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 25; Diyarbekri, c. 1, s. 365.

vardığında orada Taif'ten gelen Kureyş kervanının konakladıklarını gördükleri, onların Müslümanları fark edince tedirgin oldukları açıklanmaktadır. Durumu anlayan Ukkâşe b. Mihsan'ın hemen saçını kazıtarak kendilerine umreci süsü verdiği, Kureyşli müşriklerin bunu görünce rahatladıkları ifade edilmektedir.⁸⁹ Bundan sonra ashabın, ne yapacaklarına dair istişare ettikleri, bir tarafta Receb ayının son günü olmasından dolayı hemen müdahale etmedikleri takdirde haram aya⁹⁰ girecekleri ve haram ayda savaşmış olacaklarını söyledikleri zikredilirken,⁹¹ diğer taraftan bazı kaynaklarda da müslümanların haram ayda olup olmadıkları konusunda şüpheye düştükleri belirtilmektedir.⁹² Ashabın saldırıp saldırmama noktasında tereddüt ettikleri ama neticede cesaretlerini toplayarak saldırdıkları beyan edilmektedir.⁹³ Vuku bulan çatışmada Vakıd b. Abdullah'ın attığı okla, Amr b. Abdullah el-Hadremi' nin öldürüldüğü, Osman b. Abdullah ve Hakem b. Keysan'ın da esir alındığı açıklanmaktadır.⁹⁴ Bununla birlikte içki, kuru üzüm, deri gibi ticaret malları yüklü olan kervanın ele geçirildiği,⁹⁵ kervanda bulunan Nevfel b. Abdullah'ın kaçıp Mekke'ye döndüğü nakledilmektedir.⁹⁶ Abdullah b. Cahş'ın, ganimetin beşte birini, Peygamber için ayırıp kalanını müfrezede bulunanlara paylaştırdığı,⁹⁷ lakin birlik Medine'ye

⁸⁹ Vakıdî, c. 1, s. 14; İbn Hişam, c. 1, s. 603; İbn Sa'd, c. 2, s. 7; Belazûrî, c. 1, s. 372; Taberî, **Tarih**, c. 2, s. 411; İbn Hibban, c. 1, s. 155; Beyhaki, **Delail**, c. 3, s. 19; İbnü'l-Esir, **Kamil**, c. 2, s. 10; İbn Seyyidunnas, c. 1, s. 264; İbn Kesir, **Sire**, c. 2, s. 367; Makrîzî, c. 1, s. 76; Şami, c. 6, s. 17; Diyarbekri, c. 1, s. 365.

⁹⁰ Haram aylar hakkında bkz. Hüseyin Algül, "Haram Aylar", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/haram-aylar> (20.05.2022).

⁹¹ Vakıdî, c. 1, s. 14; İbn Hişam, c. 1, s. 603; İbn Sa'd, c. 2, s. 7; Taberî, **Tarih**, c. 2, s. 412; İbn Hibban, c. 1, s. 155; Beyhaki, **Delail**, c. 3, s. 19; İbn Seyyidunnas, c. 1, s. 264; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 25; İbn Kesir, **Sire**, c. 2, s. 267; Makrîzî, c. 1, s. 76; Diyarbekri, c. 1, s. 366; İbn Kayyim, c. 3, s. 209; Köksal, c. 3-4, s. 205. Makrîzî, Şaban'ın ilk günü olduğunu da nakletmektedir. Makrîzî, c. 1, s. 76.

⁹² Vakıdî, c. 1, s. 14; İbn Sa'd, c. 2, s. 7; Sarıçam, s. 153.

⁹³ İbn Hişam, c. 1, s. 603; İbn Seyyidunnas, c. 1, s. 265; Hamidullah, **İslam Peygamberi**, c. 1, s. 223; Elşad Mahmudov, **Sebepler ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları**, İsam, İstanbul, 2018, s. 91. Ayrıca dünya nimetleri elde etme arzularının galebe çalarak savaşa başladıkları da nakledilmektedir. Vakıdî, c. 1 s. 14; Beyhaki, c. 3, s. 17; Makrîzî, c. 1, s. 76.

⁹⁴ Vakıdî, c. 1, s. 14; İbn Hişam, c. 1, s. 603; İbn Sa'd, c. 2, s. 7; Belazûrî, c. 1, s. 372; Taberî, **Tarih**, c. 2, s. 412; İbn Hibban, c. 1, s. 155; İbn Seyyidunnas, c. 1, s. 264; İbn Kesir, **Sire**, c. 2, s. 367; Makrîzî, c. 1, s. 77.

⁹⁵ Vakıdî, c. 1, s. 16; İbn Sa'd, c. 2, s. 7; Belazûrî, c. 1, s. 372; Taberî, **Tarih**, c. 2, s. 411-412; Beyhaki, **Delail**, c. 3, s. 19; Makrîzî, c. 1, s. 77; Şami, c. 6, s. 17.

⁹⁶ İbn Hişam, c. 1, s. 603; İbn Sa'd, c. 2, s. 7; İbn Hibban, c. 1, s. 155.

⁹⁷ Vakıdî, c. 1, s. 14; İbn Hişam, c. 1, s. 603; İbn Sa'd, c. 2, s. 7; Taberî, **Tarih**, c. 2, s. 412; İbn Seyyidunnas, c. 1, s. 265; İbn Kesir, **Sire**, c. 2, s. 367; Makrîzî, c. 1, s. 77; Şami, c. 6, s. 18; Diyarbekri, c. 1, s. 366; İbn Kayyim, c. 3, s. 209; Köksal, c. 3-4, s. 206; Hamidullah, **İslam Peygamberi**, c. 1, s. 223; Apak, **Siyer-i Nebi**, s. 211. Bir rivayette bu ganimet dağıtımının ilk ganimet dağıtımı olduğu, bundan sonra Enfal Suresi 41. ayetin indirildiği nakledilirken diğer bir rivayette ise Hz. Peygamber'in Nahle ganimetini beklettiği Bedir Savaşı'ndan sonra taksimatı

döndüğünde, Allah Resulü'nün, “*Ben size haram ayda savaşmanızı emretmedim.*” şeklinde yapılan icraattan hoşlanmadığını ifade ettiği ve ayet ininceye kadar ganimetten bir pay almadığı açıklanmaktadır.⁹⁸ Bunun üzerine Abdullah b. Cahş ve adamlarının ziyana uğradıkları düşüncesiyle çok pişman oldukları belirtilmektedir.⁹⁹ Ayrıca Hz. Peygamber'in, ganimetten kendisine ayrılan payı kabul etmediği ama esirleri hapsedtiği ve onları İslam'a davet ettiği beyan edilmektedir.¹⁰⁰ Vakıdî'nin, Zühri kanalı ile Urve'den (ö.94/712) naklettiği rivayete göre Nebi, Amr b. el-Hadrami'nin diyetini öder ve Tevbe Suresi nazil olana kadar, daha önce olduğu gibi haram aylarda savaşmayı yasaklar.¹⁰¹

Müslümanların haram ayda savaşmalarının, müşriklere ve Yahudilere İslam aleyhinde propaganda yapma fırsatı verdiği, bu sebeple de “Müslümanların haram aya bile hürmeti olmayan bir topluluk olduğu” şayiasını yaydıkları söylenmektedir.¹⁰² Bir

yaptığı ifade edilmektedir. (Vakıdî, c. 1, s. 18). Ateş, bu olay zamanında ganimet paylaşımını bildiren ayetler henüz inmediği için Abdullah b. Cahş'ın Arap adetlerine göre ganimeti taksim ettiğini ifade etmektedir. (Süleyman Ateş, **Hz. Muhammedi'nin Hayatı**, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 2015, s. 526). Humusu ilk uygulayanın Abdullah b. Cahş olduğu daha sonra inen 8/41. Ayetin ona muvafakat ettiğini zikredenler de vardır. Şulul, s. 484; Mahmudov, s. 93.

⁹⁸ Vakıdî, c. 1, s. 16; İbn Hişam, c. 1, s. 603; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 412; İbn Hibban, c. 1, s. 156; Beyhaki, **Delail**, c. 3, s. 19; İbnü'l-Esir, **Kamil**, c. 2, s. 10; İbn Seyyidunnas, c. 1, s. 265; Moğultay, c. 1, s. 194; İbn Kesir, **Sire**, c. 2, s. 368; Makrizi, c. 1, s. 77; Şami, c. 6, s. 18; Diyarbekri, c. 1, s. 366. Peygamber'in müfrezeyi savaş için değil, Kureyş hakkında bilgi toplamaları için gönderdiği ifade edilmektedir. Vakıdî, c. 1, s. 16; İbnü'l-Esir, Ebü'l-Hasen, **Üsdü'l-gabe fi ma'rifeti's-sahabe**, Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1994, c. 5, s. 403.

⁹⁹ Vakıdî, c. 1, s. 16; İbn Hişam, c. 1, s. 603; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 412; İbn Hibban, c. 1, s. 155; Beyhaki, **Delail**, c. 3, s. 19; İbn Seyyidunnas, c. 1, s. 264; İbn Kesir, **Sire**, c. 2, s. 368; Diyarbekri, c. 1, s. 366.

¹⁰⁰ Vakıdî, c. 1, s. 15; İbn Hişam, c. 1, s. 605; İbn Sa'd, c. 2, s. 7; İbn Hibban, c. 1, s. 156; İbn Kayyim, c. 3, s. 209. Kaynaklarda müşriklerin esirlere karşı fidye gönderdiği lakin Peygamber'in Sa'd ve arkadaşı şehre gelinceye kadar fidyeyi kabul etmediği hatta Sa'd ve arkadaşı öldürüldüğü takdirde esirleri öldüreceğini söylediği nakledilmektedir. Sa'd ve arkadaşının gelmesi üzerine esirleri fidye karşılığında serbest bıraktığı nakledilmektedir. Vakıdî, c. 1, s. 17; İbn Hişam, c. 1, s. 604; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 412; Beyhaki, **Delail**, c. 3, s. 21; İbn Seyyidunnas, c. 1, s. 265. Ayrıca Hakem b. Keysan esir edilip Peygambere getirildiğinde Allah Resulü'nün onu İslam'a davet ettiği ve davetini uzattığı, bunu gören Hz. Ömer'in, “*Bırak beni de onu öldüreyim, anası haviye'ye gönderiyim*” dediği, Peygamber'in bunu kabul etmeyerek davetine devam ettiği en sonunda Hakem'in Müslümanın olup Bir-i Maune'de şehid düştüğü nakledilmektedir. Vakıdî, c. 1, s. 15; İbn Hişam, c. 1, s. 605; İbn Sa'd, c. 2, s. 7; İbn Abdulber, c. 1, s. 355.

¹⁰¹ Bununla birlikte Vakıdî, İbn Abbas'tan nakledilen İbnü'l-Hadrami'nin diyetinin ödenmediği rivayetini de vererek bu rivayetin daha makbul olduğunu belirtir. (Vakıdî, c.1, s.17). Bizce de bu rivayet, tarihi gerçeklerle örtüşmektedir. Zira Kureyş müşriklerinin Bedir'e çıkma sebeplerinden biri de İbnü'l-Hadrami'nin intikamını almak olduğuna ve savaşa karşı olanların onun diyetini kardeşine ödemeyi teklif ettiklerine dair rivayetler mevcuttur.

¹⁰² Vakıdî, c. 1, s. 16; İbn Hişam, c. 1, s. 604; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 412. Müşteşrikler, Mekke kervanının güvenliğinin asgari seviyede tutulmuş olacağını bildiği için özellikle haram ayda saldırarak Peygamber'in fırsatçılık yaptığı iddiasında bulunmaktadırlar. Yılmaz, s. 169; Mehmet Özdemir, “**Hz. Muhammed'in Askeri Faaliyetlerine Yaklaşımlar**”, s. 245-310; İbrahim

tarafıta müşrikler, “Muhammed ve adamları haram ayın hürmetini ihlal ettiler. Onda kan akıtıp esir ve mal aldılar.” şeklinde propaganda yaparlarken, diğler tarafıta da Yahudilerin, olayda bulunanların isimleri üzerinden tefaül yaparak müşrikleri ve Müslümanları birbirlerine karşı kışkırtmaya çalıştıkları belirtilmektedir.¹⁰³ Ayrıca Müslümanların da Seriyye’de bulunan ashabı, haram ayda savaşmalarından dolayı kınadıkları nakledilmektedir.¹⁰⁴ Medine, söz konusu olayla ilgili söylentilerle çalkalanırken Bakara suresi 217. ayetin nazil olduğı bildirilmektedir.¹⁰⁵

“Sana haram ayı, onda savaşmayı soruyorlar. De ki: Onda savaşmak büyük günahıtır. Allah’ın yolundan menetmek ve O’nu inkar etmek, Mescid-i Haram’dan (insanları) engellemek, halkını oradan çıkarıp sürmek ise Allah katında daha büyük günahıtır. Fitne de öldürmekten daha ağırdır. Güçleri yeterse sizi dininizden çevirinceye kadar durmadan sizinle savaşırılar. İcinizden kim dininden döner de kafir olarak ölürse, dünyada ve ahirette amelleri boşa gidenler işte bunlardır. Cehennemin dostları da bunlardır ve orada onlar devamlı kalıcıdırlar.”¹⁰⁶

Bu ayetle haram ayın hürmeti kabul edilmekle beraber, insanları şirke zorlamanın, Allah’ın beytinden alıkoymanın, Müslümanlara harem belde eziyet etmenin daha büyük bir suç olduğı açıklanarak, müşriklerin çifte standart uyguladıkları, imkan bulmaları halinde hiçbir kurala riayet etmeden Müslümanları öldürmek istedikleri yüzlerine vurulmakta ve seriyyeye katılan Müslümanlar tezkiye edilmektedir.¹⁰⁷ Bu hususun, Müşriklerin iç dünyalarını deşifre etmesi açısından önemli olduğı, bundan sonra müşriklerin Batn-ı Nahle Harekatı’nı bahane ederek

Sarıçam, Mehmet Özdemir, Seyfettin Erşahin, **İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2011, s.253

¹⁰³ İbn Hişam, c. 1, s. 604; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 412; Beyhaki, **Delail**, c. 3, s. 21; İbnü’l-Esir, **Kamil**, c. 2, s. 10; Diyarbekri, c. 1, s. 366.

¹⁰⁴ Vakıdı, c. 1, s. 16; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 412; İbnü’l-Esir, **Kamil**, c. 2, s. 11; İbn Seyyidunnas, c. 1, s. 265; Diyarbekri, c. 1, s. 366; İbn Kayyim, c.3, s.209; Köksal, c. 3-4, s. 206-207.

¹⁰⁵ Vakıdı, c. 1, s. 18; İbn Hişam, c. 1, s. 604; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 412; İbn Hibban, c. 1, s. 156; Beyhaki, **Delail**, c. 3, s. 18; İbn Seyyidunnas, c. 1, s. 265; Diyarbekri, c. 1, s. 366; İbn Kayyim, c. 3, s.209; Köksal, c. 3-4, s. 207; Apak, **Siyer-i Nebi**, s. 211; Ebu Zehre, c. 2, s. 417. Diğler bir rivayete göre de Müslümanların haram ayda savaşmanın hükmünü sormaları üzerine ayetin nazil olduğı söylenmektedir. Maverdi, **Nüket**, c. 1, s. 274.

¹⁰⁶ Bunların karşısında Taberi, bu ayetin, “**Onlar nasıl sizinle topyekün savaşıyorlarsa siz de onlarla aynı şekilde toptan savaşın**” (وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً) (Tevbe, 9/36) ile neshedildiğini zira Rıdvan Biati, Taif, Huneyn ve Evtas seferlerinin haram ayda gerçekleştiğini belirtmektedir. Taberi, haram aylarda savaşmanın haram olması durumunda bunların ma’siyet olması gerektiğini ileri sürmektedir. Taberi, **Camii’l-beyan**, c. 4, s. 314-315; Maverdi, **Nüket**, c. 1, s. 275.

¹⁰⁷ Vakıdı, c. 1, s. 18; İbn Hişam, c. 1, s. 604; Belazüri, c. 1, s. 372; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 414; Ebu Nuaym, **Delail**, c. 3, s. 18.

İslam ve Müslümanların aleyhindeki konuşmalarından vazgeçtikleri ifade edilmektedir.¹⁰⁸

İbn Hişam'da yer alan bir rivayete göre bu ayet-i kerime inince Abdullah b. Cahş ve arkadaşlarının, sevap kazandıklarını umarak “*Ey Allah'ın Resulü, gaza etmiş olmayı ve mücahid sevabı almış olmayı umabilir miyiz?*” diye sordukları, bunun üzerine de “İman edenler, hicret eden ve Allah yolunda savaşanlar; şüphesiz işte bunlar Allah'ın rahmetini umarlar. Allah çok yarlıgayıcıdır, sonsuz rahmet sahibidir.” şeklinde Bakara suresi 218. ayetin indirildiği nakledilmektedir.¹⁰⁹

1.1.1.1. Kervana Saldırı Talimatı Verilmesi Problemi

Hiz. Peygamber'in savaş stratejisini anlamak için Batn-ı Nahle Seriyyesi ile ilgili aydınlatılması gereken birkaç husus olduğunu düşünmekteyiz. Bunların ilki, Hiz. Peygamber'in seriyyeye düşmana saldırı emri/izni verip vermediğidir. Kaynaklara bakıldığında Allah Resulü'nün Abdullah b. Cahş'a verdiği sözlü ve yazılı talimatta gönderiliş amaçlarının açık bir şekilde “istihbarat” olduğu belirtilmektedir.¹¹⁰ Görebildiğimiz kadarıyla son dönem siyer eserlerinde de bu doğrultuda görüşler yer almaktadır.¹¹¹ Ancak klasik eserlerin satır araları dikkatle okunduğunda farklı bir tablo ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Abdullah b. Cahş'ın mektubu okuyunca arkadaşlarına “*Şehid olmak isteyen benimle gelsin!*”¹¹² demesi bir çarpışmaya gidildiğine işaret olabilir. Müslümanların Kureyş kervanına saldırı hakkında istişare ederken zamanın uygunluğunu tartıştıkları halde Resulullah'ın izninin olup olmadığını gündeme bile getirmemeleri; her ne kadar askerlerin Müslümanlar tarafından “*Siz Peygamber'in savaşmama/ haram ayda savaşmama emrini çiğnediniz.*” şeklinde eleştirmiş oldukları nakledilse de¹¹³ Medine'ye döndüklerinde Nebi'nin “*Ben size haram ayda*

¹⁰⁸ Tahsin Ekim, “**Bedir Savaşı'nı Hazırlayıcı Etkenler ve Sonuçları**” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2010, s. 24

¹⁰⁹ İbn Hişam, c. 1, s. 605; Ebu Nuaym, **Delail**, c. 3, s. 20; İbn Seyyidunnas, c. 1, s. 266; İbn Kesir, **Sire**, c. 2, s. 369; Şami, c. 6, s. 19; Diyarbekri, c. 1, s. 366.

¹¹⁰ Vakıdî, c. 1, s. 14; İbn Hişam, c. 1, s. 602; İbn Sa'd, c. 2, s. 7; İbn Kayyim, c. 3, s. 209

¹¹¹ Hamidullah, Abdullah b. Cahş ve beraberindekileri “*haber toplama memuru*” olarak tavsif eder. Hamidullah, **İslam Peygamberi**, c. 1, s. 223; Köksal, c. 3-4, s. 202; Apak, s. 211; Acar, **İslam'da Savaş**, s. 217; Apak, Abdullah b. Cahş'ın yetkilerini aşarak Kureyş ticaret kervanına saldırdığını ifade etmektedir. Apak, s. 211;

¹¹² Vakıdî, c. 1, s. 14; İbn Hişam, c. 1, s. 602; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 411; İbn Hibban, c. 1, s. 154; Beyhaki, **Delail**, c. 3, s. 19; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 24; İbn Kesir, **Sire**, c. 2, s. 366.

¹¹³ Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 412.

savaşmanızı emretmedim.” diyerek savaşmalarına değil de haram ayda savaşmış olmalarına kızması; olay üzerine inen ayetin ashabı, Allah Resulü’nün emrine aykırı iş yaptıkları için ikaz etmemesi, Hz. Peygamber’in kervana saldırı talimatı vermiş olabileceği ihtimalini akla getirmektedir.

Nitekim seriyyenin gönderiliş amacının öncelikle kervana el konulması olup bölgede olup biteni öğrenmenin ikinci amaç olduğunu kabul edenler de bulunmaktadır.¹¹⁴

Müsteşrik Boodley (ö.1389/1970), Muhammed’in Abdullah b. Cahş’a verdiği gayr-i resmi bir talimatla (mektupla) karşılına çıkacak olan her Kureyş kervanına hücum edebileceği iznini verdiğini ama bu saldırının haram ayda yapılacağını tahmin edememiş olabileceğini iddia etmektedir.¹¹⁵ Bunun yanı sıra Watt (ö.1427/2006) da biraz daha keskin ifadelerle aynı iddiayı dillendirmektedir. O, mektupta Nahle’ye gidip Kureyş kervanına baskın yapmanın emredildiğini, ilgili rivayetin bazı versiyonlarındaki “Muhammed’e bilgi verilmesi” şeklindeki ibarenin “تَرَصَّدْ” kelimesine “pusu kurun” yerine “gözetleyin” anlamı verilmesi için sonradan yapılan bir ekleme olduğunu, böylece kan akıtılmasının sorumluluğunun Muhammed’in üzerinden alındığını öne sürmektedir. Ayrıca o, ashabın mukaddes ayın bitip bitmediğini bilmedikleri iddiasını da siyahı beyaza boyama girişimi olarak görmektedir.¹¹⁶

¹¹⁴ Mustafa Ağırman, **İslam Tarihi ve Medeniyeti I** (Editör: Mehmet Şeker), İstanbul: Siyer Yay. 2018, c.1, s.337; Mahmudov, s. 89-90.

¹¹⁵ R. V. C. Boodley, **Tanrı Elçisi Hz. Muhammed**, çev: Semih Yazıcıoğlu, Nebioğlu, İstanbul, trs., s. 169-170

¹¹⁶ W. Montgomery Watt, **H. Muhammed Medine’de**, çev: Süleyman Kalkan, Kuramer, İstanbul, 2016, s.28. Özdemir, müsteşriklerin Batn-ı Nahle Seriyyesi hakkındaki iddialarına onların rivayetleri ve olayları keyfi yorumladıklarını vurgulayarak cevap vermektedir. Kervana saldırının Hz. Peygamber’in emri olmadığını, İbn Hişam, Vakıdî, İbn Sa’d ve Taberî’deki rivayetlerden kervana saldırının Nebî’nin talimatı dışında spontane geliştiğinin anlaşıldığını ifade etmektedir. Çünkü bu rivayetlerde Abdullah b. Cahş’a verilen mektupta “*müşriklerin kervanlarını gözetleyin ve bize haber verin.*” emrinin olduğunu belirtmektedir. Öte yandan Taberî’nin sadece Vakıdî’den naklettiği ama Megazi’de yer almayan (Özdemir’in iddiasının tersine bizim elimizdeki Megazi nüshasında bu ibare mevcut. {Vakıdî, c. 1, s.14}) bir rivayette Abdullah b. Cahş’ın talimatları okuyunca “*Kim şehadet istiyorsa benimle gelsin, ben Peygamber’in emrini yerine getireceğim.*” sözünün bulunduğunu dolayısıyla Vakıdî’nin eserinden ya sonradan çıkarılmış ya da yalan nisbet yapılmış olduğu yönünde görüş belirtmektedir. Haddi zatında rivayetteki “şehadet” kelimesinin “şehid olmak” değil de “tarassud etmek” anlamında kullanıldığını iddia etmektedir. Özdemir ve diğerleri, s. 293-295

1.1.1.2. Müslümanların Haram Ayı İhlali Meselesi

Batn-ı Nahle Seriyyesine dair cevaplanması gereken bir diğer husus, kervan baskınının ne zaman yapıldığı, ashabın bile bile haram ayı¹¹⁷ çiğneyip çiğnemediği meselesidir. Bazı rivayetlere göre olay Receb ayının son gününde veya Şaban'ın ilk gününde gerçekleşmiştir.¹¹⁸ Bu manada müşriklerin, “*Muhammed, haram ayda kan dökmeyi helal kıldı.*” diyerek aleyhte propaganda yapmaları üzerine Mekke'deki Müslümanların, “*Bu iş Şaban ayında başınıza geldi*” diyerek onların ithamlarını reddettiklerini rivayet edilmektedir.¹¹⁹ Hamidullah da ashabın haram ayda savaşmadığını, Receb ayının son günü, güneş battıktan sonra kervan baskınının gerçekleştiğini ifade etmektedir.¹²⁰ Bazı alimler ise olayın Cemaziyelahirin son gününde gerçekleştiğini, Müslümanların haram ayı ihlal etmemek için Receb ayı girmeden çarpışmayı gerekli gördüklerini ifade etmektedirler.¹²¹ Ayrıca, konuya dair iki rivayete yer verilmektedir. Şöyle ki ilk rivayette Abdullah b. Cahş'ın haram ayda savaşmaları için kendisini uyaran Allah Resulü'ne, İbn Hadrami'nin öldürülmesinden sonra Receb ayının hilalini gördüklerini, bu sebeple bu öldürme olayının Receb ayında mı yoksa Cemaziyelahir'de mi gerçekleştiğini bilmediklerini ifade ettiği belirtilmektedir.¹²² İkinci rivayette ise müşriklerin, “*Muhammed ve arkadaşları haramı helal saydılar, Receb ayında kan döktüler.*” demeleri üzerine Mekke'deki müslümanların, “*Bunu Cemaziyelahir'de yaptılar.*” diyerek suçlamaları kabul etmedikleri bildirilmektedir.¹²³ Bu ikinci rivayetin İbn Hişam ve Vakıdî'nin naklettiği rivayete benzemekle beraber zikredilen ayın farklı olması dikkate şayandır. Apaydın,

¹¹⁷ Zilkade, Zilhicce, Muharrem, Receb ayları haram kabul edilmektedir. Günümüzde haram aylara hürmetin seyf ayetiyle neshedildiğini savunanlar olmakla beraber Harem Bölgesinin saygınlığının devam ettiği gibi haram aylarda kan dökmeme hükmünün de devam ettiğini kabul eden alimler vardır. Bkz. Hüseyin Algül, “Haram Aylar”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/haram-aylar> (03.03.2022).

¹¹⁸ Vakıdî, c. 1, s. 13-14; İbn Hişam, c.1, s. 602, 604; İbn Hibban, c. 1, s. 155.

¹¹⁹ Vakıdî, c. 1, s. 16; İbn Hişam, c.1, s. 604; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 412; İbn Seyyidunnas, c. 1, s. 265; İbn Kesir, **Sire**, c. 2, s. 372; Şamî, c. 6, s. 18; Diyarbekri, c. 1, s. 366.

¹²⁰ Hamidullah, **İslam Peygamberi**, c.1, s. 223.

¹²¹ Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 414; İbnü'l-Esir, **Kamil**, c. 2, s. 11. Müşriklerin, “*Receb ayında adamlarımızı öldürdüler.*” şeklinde yaptıkları propagandaya karşı diğer bir savunma mekanizması olarak müslümanların “*Biz onu Cemaziyelahir'de öldürdük Receb ayı girdiğinde kılıçlarımızı kınına soktuk.*” dedikleri nakledilmektedir. Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 414; İbnü'l-Esir, **Kamil**, c. 2, s. 10; İbn Kesir, **Sire**, c. 2, s. 371.

¹²² Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 414; İbn Kesir, **Sire**, c. 2, s. 370; Elmalılı, M. Hamdi, **Hak dini Kur'an dili**, (Sad. İsmail Karacam vd.) İstanbul: Azim, ts., c. 2, s. 84-85.

¹²³ Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 414; İbn Kesir, **Sire**, c. 2, s. 371; Elmalılı, c. 2, s. 84-85.

gerek Ebu Nuaym'ın, Abdürrezzak ve Süddi'den naklettiği rivayetlere dayanarak gerekse yaptığı astronomik hesaplamalarla olayın Recebin son gününde gerçekleşmesinin mümkün olmadığını, bunun ancak ya Cemaziyelahir'nin son günü veya Receb ayının ilk gününde gerçekleştiğini iddia ederken, ashabın haram ayı bilerek ihlal etmediğini, o sene, otuz gün çekmesi beklenen Cemaziyelahir'in yirmi dokuz gün çekmesi üzerine, olayın haram ayda gerçekleştiğini ifade etmektedir.¹²⁴

Baskının Cemaziyelahir'in son günü, Recebin son günü güneş batınca veya Şaban'ın ilk günü yapıldığını, yani ashabın haram ayı çiğnemediğini iddia etmenin, Bakara suresi 217. ayet ile çeliştiğini düşünmekteyiz. Zira ayet-i kerime, müslüman birliğin haram ayda kan dökmeyi değil, bilakis savaştığını kabul ederek, müşriklerin cürümlerinin bundan daha büyük olduğunu ifade etmektedir. Öte yandan ilgili rivayetlerden anladığımız kadarı ile Hz. Peygamber'in ve diğer Müslümanların, seriyyeye katılan ashabı kınamasının sebebi de "haram ayda" kan dökmeleridir. Bu bilgiler ışığında Batn-ı Nahle'de Müslümanların zanna dayalı olarak da olsa haram ayda savaştıkları çıkarımını yapabiliriz.

1.1.1.3. Ganimetlerin Durumu

Son olarak ele almak istediğimiz konu, ganimetlerin ne zaman ve nasıl dağıtıldığı meselesidir. Zira Bakara Suresi 217. ayette, ganimetin nasıl paylaştırılacağından ve esirlerin fidye alınmak suretiyle salınmasından bahsedilmediği halde kaynaklarda, bu ayetin inmesi ile Nebi'nin ganimetten beşte bir aldıktan sonra ganimeti paylaştığı ve esirleri fidye karşılığında bıraktığı nakledilmektedir.¹²⁵ Öte yandan kaynakların haber verdiğine göre, cahiliyede komutanın hakkı, ganimetin çeyreği (mirba')¹²⁶ olduğu halde Peygamber, Batn-ı Nahle ganimetinin beşte birini

¹²⁴ Apaydın, s. 513-515.

¹²⁵ Vakıdi, c. 1, s. 17; İbn Hişam, c. 1, s. 605; İbn Hibban, c. 1, s. 156; Köksal, c. 3-4, s. 207-208; Apak, s. 212.

¹²⁶ Vakıdi, c. 1, s. 17; Belazüri, c. 1, s. 372; İbn Abdülberr, c. 3, s. 878. Süheyli, bazı kimselerin Evs.b. Hacer'in bir beyitinde geçen "enfal el-hamis" ibaresinden yola çıkarak İslam öncesi dönemde reisler ganimetin beşte birini aldıkları için orduya da "enfal el-hamis" dendiğini iddia ettiklerini lakin bunun yanlış olduğunu zira humusun İslam ile uygulanmaya başladığını ifade etmektedir. Süheyli, c. 5, s. 146.

almıştır. Bunun İslam'ın ilk humusu olduğu, daha sonra konuya dair Enfal Suresi 41. ayetin indirildiği nakledilmektedir.¹²⁷

Bu durumda Hz. Peygamber henüz Enfal Suresi 41. ayet ile emredilmeden önce humusu uygulayarak teamülden de farklı bir taksimde bulunmuş olmaktadır. Ancak bu dağıtımı neye göre yaptığına dair bir bilgi bulamadık. Bunların yanında Hz. Peygamber'in Bedir'den dönünce Batn-ı Nahle ganimetlerini taksim ettiği de nakledilmektedir.¹²⁸

1.1.2. Bedir Gazvesi (2, Ramazan/624, Mart)

Bedir Savaşı'na çıkış tarihi hakkında H. 2. yıl, 8¹²⁹, 12¹³⁰, 17¹³¹, 19¹³² Ramazan şeklinde farklı rivayetler mevcuttur. Bununla birlikte savaşın gerçekleşme tarihi üzerinde 17 Ramazan olarak ittifak vardır.¹³³ Biz de Medine'den 12 Ramazan'da çıktığımızı dört gün süren bir yolculuk¹³⁴ ve bir günlük bekleyişten sonra 17 Ramazan'da muharebenin gerçekleştiğini kabul etmekteyiz.

Enfal Suresinin tamamına yakınında anlatılan Bedir Savaşı, ayrıca birçok ayetle daha ilişkilendirilmiştir. Bu manada Duhan, 44/16; Furkan, 25/77; Hac, 22/55; Mü'minun, 23/64, 77; Araf, 7/185; Müzzemmil, 73/11; İsra, 17/80; Yunus, 10/109; İbrahim, 14/28; Secde, 32/21, 28. ayetler Bedir savaşıyla ilişkilendirilmişlerdir. Bu ayetlerin ortak noktası, azaptan bahsetmeleridir daha açık bir ifade ile azap bildiren ayetler, genellikle Bedir Savaşı'na yorumlanmaktadır. Ayrıca Bakara, 2/190-194; Al-i İmran, 3/13, 123-127; Hac, 22/39. ayetler de Bedir Savaşı ile ilgili ayetler olarak verilmektedir.¹³⁵ Bunların haricinde Sad Suresi 14. ayetin Bedirle ilgili olduğu ifade edilerek bu ayette Allah'ın Nebisi'ne müşriklerin ordusunun yenileceğini vadettiği beyan edilmektedir.¹³⁶ Ancak bu ayetlerle Bedir Savaşı arasındaki bağlantının zayıf

¹²⁷ Vakıdî, c. 1, s. 14; İbn Habib, s. 116; Belazûrî, c. 1, s. 372; İbn Seyyidunnas, c. 1, s. 267.

¹²⁸ Vakıdî, c. 1, s. 18; İbn Sa'd, c. 2, s. 7; Belazûrî, c. 1, s. 372; İbn Seyyidunnas, c. 1, s. 267, s. 194; Makrîzî, c. 1, s. 77; Şamî, c. 6, s. 18.

¹²⁹ İbn Hişâm, c. 1, s. 612.

¹³⁰ Vakıdî, c. 1, s. 23; İbn Sa'd, c. 2, s. 8; Mahmudov, s. 98; Apaydın, s. 518.

¹³¹ Şit Hattab, s. 68.

¹³² Esra Gözeler, **Kur'an Ayetlerinin Tarihlendirilmesi**, KURAMER, İstanbul, 2016, s. 233.

¹³³ Vakıdî, c. 1, s. 51; İbn Hişâm, c. 1, s. 626; İbn Sa'd, c. 2, s. 15; Hamidullah, Muhammed, **H. Peygamber'in Savaşları**, İstanbul, Yeni Şafak, trs., s. 29; Şulul, s. 495; Apaydın, s. 518.

¹³⁴ Hamidullah, **H. Peygamber'in Savaşları**, s. 43.

¹³⁵ Ömer Dumlu; Rıza Savaş, **Kur'an Atlası**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2007, s. 334.

¹³⁶ Maturidi, c. 8, s. 608.

olduğunu düşündüğümüz için konuyu cumhurun da kabulüne uygun olarak Enfal Suresi ekseninde ele alacağız.

1.1.2.1. Bedir Savaşına Zemin Hazırlayan Bazı Olaylar

Hz. Peygamber ve Müslümanlar “...Sırf ‘Rabbimiz Allah’tır’ dedikleri için haksız yere yurtlarından çıkarılmış kimseler...”¹³⁷ olarak dinlerini özgürce yaşayabilmek için Medine’ye hicret etmiş olmalarına rağmen, muhtemelen nebevi hareketin başarısız kalması için müşriklerin, burada da iman edenleri rahat bırakmadıkları beyan edilmektedir. Kureyşlilerin hem Medine’deki müşrikleri hem de Yahudileri, Müslümanların aleyhine kışkırttıkları zikredilmektedir. Bu manada kaynaklarımızda müşriklerin Medine’ye tehdit mektupları göndererek, Muhacirleri himaye etmekten vazgeçmelerini istedikleri nakledilmektedir.¹³⁸ Hatta onların daha da ileri giderek, Medine yakınlarına gelerek baskınlar yaptıkları ve şehir dışındaki meralarda otlayan develeri gasp ettikleri belirtilmektedir.¹³⁹ Ayrıca Mekke harem kılınmış¹⁴⁰ olmasına rağmen, Müşriklerin “Onlar, mü’minleri Mescid-i Haram’dan

¹³⁷ Hac, 22/40.

¹³⁸ Zühri, İbn Şihab, **el-Meğaziyye’n- Nebeviyye**, Daru’l-Fikr, Şam, 1980, s. 60-61; Abdurrezzak b. Hemmam, **Musannef**, (thk. Habiburrahman el-Azami), Mektebetü’l-islami, Beyrut, 1403, c. 5, s. 358, (9733); İbn Habib, s. 271; Ebû Davud, Süleyman b. el-Eş’as, **Sünen**, (Thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid), Mektebetü’l-Misriyye, Beyrut ts. c. 3, s. 156, (3004). Ebu Abdullah ez-Zehebi, **Siyeru ‘alamü’nübela**, Müessesetü’r-risale, ys. 1985, c. 1, s. 379; Şami, c. 4, s. 317; Hamidullah, **İslam Peygamberi**, c. 1, s. 217-218; Köksal, c. 3-4 s. 190. Ayrıca müşriklerin, Peygambere evinde suikast girişimlerinin haricinde hicret esnasında Kuba’da iken Amr b. Avf oğullarından bazı sefihlerin ve münafıkların geceleyin Peygamber’in kaldığı evi taşıdıkları, bunun üzerine Allah Resulü’nün “*Himaye ve komşuluk bu mu!*” diyerek Kuba’dan ayrıldığı nakledilmektedir. Ya’kubi, s. 119; Köksal, c. 3-4, s. 39.

¹³⁹ İbn Hişam, c. 1, s.601; Vakidi, c. 1, s. 12; İbn Sa’d, c. 2, s. 6. İbn Hibban, c. 1, s. 154.; İbnü’l-Esir, **Üsdü’l-gabe**, c. 4, s. 443.

Sarıçam, mektupların haricinde Mekkelilerin küçük birliklerle Medine’ye saldırılar yapmaya başladığını hatta iki yüz kişilik birlikle Batn-ı Rabiğ’e kadar ilerlediğini ve bu sebeple Ubeyde b. Haris Seriyyesi’nin gerçekleştiğini iddia etmektedir. (İbrahim Sarıçam, **Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı**, DİB yayınları, Ankara 2005, s. 149.) Burada şunu da ifade edelim ki bizim baktığımız kaynaklarda Sarıçam’ın iddia ettiği gibi müşriklerin Medine’ye saldırmak amacı ile geldiğine dair bir detay göremedik. Seriyye ile ilgili detaylı bilgi için bkz. İbn Hişam, c. 1, s. 591; Vakidi, c. 2, s. 568.

Kürz b. Cabir, Kureyş’in önde gelen isimlerinden biri olup henüz İslâmiyet’i kabul etmediği dönemde, Cümmâ (veya Zülcedr) otlagındaki sürüleri alıp kaçtığı, olayı haber alan Resûlullah’ın, küçük bir müfreze ile onu yakalamak üzere yola çıktığı, Bedir yakınlarındaki Sefevân vadisine kadar takip etmesine rağmen Kürz ve adamlarını yakalayamadığı ve buradan geri döndüğü nakledilmektedir. İbn Sa’d, c.2, s. 6; Belazûri, c. 1, s. 287; İbn Abdulber, c. 3, s. 1310.

¹⁴⁰ Kasas 28/57, Ankebut 29/67.

alıkoyarken Allah niye onlara azap etmesin...” (Enfal, 8/34) ayetinde de ifade edildiği gibi hicretten sonra müminlerin umre yapmalarına dahi mani oldukları haber verilmektedir.¹⁴¹ Ayrıca Medinelileri dar boğaza sokmak için Yemen ticaret yolunu kestikleri, geliri Müslümanlarla savaşmak için kullanılmak üzere Muhacirlerin Mekke’de kalan mallarını da sermayelerine ekleyerek bir ticaret kervanını Gazze’ye gönderdikleri açıklanmaktadır.¹⁴² Allah Resulü’nün de doğal olarak bu tacizler karşısında pasif kalmadığı, Kureyş müşriklerinin ticaret kervanlarını, seriyyelerle ve gazvelerle rahatsız ettiği belirtilmektedir.¹⁴³ Öte yandan Müslümanların bu tacizlere karşı tepki vermemeleri gerek civardaki müşrik arapların gerekse Medinedeki düşmanların da cesaretlenmesine Müslümanlara saldırımlarına sebep olabilirdi. Bu manada “Sizinle savaşanlarla siz de Allah yolunda savaşın, fakat aşırılığa sapmayın; Allah aşırılığa sapanları sevmez.” (Bakara, 2/190) ayetinde de savunmaya izin verildiği görülmektedir.¹⁴⁴ Hatta bu seriyye / gazve hareketlerine “misilleme” veya “aynı ile karşılık verme” şeklinde bakılabileceği de ifade edilebilir.¹⁴⁵ Sonuçta Hamidullah’ın da vurguladığı gibi gerçekleşen seriyye ve gazveler analiz edildiğinde Kureyş müşriklerinin masum olmadığı, ashabın da çapulcu bir çete gibi hareket

¹⁴¹ Vakıdi, c. 1, s. 35; Beyhaki, **Delail**, c. 3, s. 25; Ebu Nuaym, **Delail**, c. 1, s. 63. Rivayette Sad b. Muaz’ın, umre için Mekke’ye gittiği, Kabe’yi tavaf için herkesin uykuya dalmasını beklediği, Ümeyye b. Halef/ Utbe b. Rebia’nın himayesinde olmasına rağmen, Ebu Cehil’in tavafına mani olmaya çalıştığı, bunun üzerine Sad b. Muaz’ın tavaf yapmasına engel olduğu takdirde kendisinin de Mekkelilerin Şam ticaret yolunu keseceğini söyleyerek tavafına devam ettiği nakledilmektedir. Vakıdi c. 1, s. 35; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 42; **Siyer**, c. 1, s. 280, 321; İbn Kesir, **Bidaye**, c. 6, s. 186; Makrizi, c. 12, s. 158; Köksal 3-4, s. 257-58; Heysemi, Ebu’l-Hasan, **Mecmeu’z-Zevaid ve menbeu’l-fevaid**, Kahire: Mektebetü’l-kudsi, 1994, c. 6, s. 72, (9949). II. Akabe Biatından haberdar olan müşriklerin, Medinelilerin bulunduğu bölgeye gelerek onları tehdit ettikleri ve Sad b. Ubade’yi yakalayarak ona işkence ettikleri nakledilmektedir. İbn Hişam, c. 1, s. 449; İbn Sa’d, c. 1, s. 173; Beyhaki, **Delail**, c. 2, s. 455; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 664; İbn Kesir, **Sire**, c. 2, s. 206; İbn Habib, Ebu Muhammed, **el-Muktafa min sireti’l-mustafa**, Kahire, Darü’l-hadis, 1996, c. 1, s. 72.

¹⁴² Vakıdi, c. 1, s. 20; İbn Hişam, c. 1, s. 607; Ağırman, c. 1, s. 343; Apak, **Siyer-i Nebi**, s. 212.

¹⁴³ Hamidullah, **Hz. Peygamber’in Savaşları**, s. 33; Sarıçam, s. 151; Konuya bu çerçeveden bakıldığında Bedir Gazvesinden önce gerçekleşen Hamza b. Abdulmuttalip seriyyesi, Sad b. Ebu Vakkas’ın Harrar seriyyesi, Ebva, Büvat, Zü’l-Uşeyra Gazvelerinin hepsinin bir misilleme olarak Kureyş kervanlarını hedeflediği söylenebilir. Seriyye ve Gazveler için bkz. Vakıdi, c. 1, s. 9-13; İbn Hişam, c. 1, s. 591-603; İbn Sa’d, c. 2, s. 4-8; Apaydın, s. 511-515.

¹⁴⁴ Taberi, **Camii’l-beyan**, c. 3, s. 561-562; Maturidi, c. 2, s. 64; Maverdi, c. 1, s. 251; Begavi, c. 1, s. 236.

¹⁴⁵ Hac 22/60 benzer manayı içermektedir. Vahidi, bu ayetin savaşa izin verilmeden önce indirildiğini ve başlarına gelen saldırının misliyle karşılık verilmesini emrettiğini rivayet etmektedir. Vahidi, Ali b. Ahmed, **et-Tefsiru’l-basit**, Suudi Arabistan: el-bahsu’l-ilmî, 1430, c. 13, s. 234; Razi, c. 20, s. 288; Taberi, ayetin kime bir zulüm yapılırsa ona kendisine yapılan zulümden daha fazlasını zulmedene yapamayacağını ifade ettiğini nakletmektedir. Taberi, **Camii’l-beyan**, c. 17, s. 325.

etmediği anlaşılmaktadır. Ona göre burada iki şehir devleti arasında bir savaş vardır ve savaş stratejisi uygulanmaktadır.¹⁴⁶ Amaç, yeni kurulan site devletinin Kureyşliler tarafından da kabul edilmesi ve savaşın bir cephesi olarak düşmanın ticarete dayanan ekonomisinin çökertilmesidir.¹⁴⁷

Bedir Savaşı'na yol açan olaylardan biri de Abdullah b. Cahş seriyyesidir. Bir önceki bölümde ele aldığımız gibi yukarıda zikredilen gerekçelere binaen Bedir savaşından önce gerçekleşen Abdullah b. Cahş seriyyesinde haram ayda müşriklerin kervanına el konulduğu, kervan sahiplerinden Amr b. Abdullah el-Hadrami'nin öldürülüp, Hakem b. Keysan ve Osman b. Abdullah'ın esir alındığı nakledilmektedir.¹⁴⁸ Bu olayın, hem ortamın iyice gerginleşmesine sebep olduğu hem de müşriklerin bu olay üzerinden kendilerini mağdur gösterip diğer Arap kabilelerini Müslümanlara karşı kışkırtmalarına ve açıkça savaş hazırlığı yapmalarına bahane edindikleri belirtilmektedir.¹⁴⁹

Sonuçta Allah Resulü'nün, Müşriklerin kuzey ticaret yolunu keserek, ekonomilerini sarsmak için Medine civarından geçen Kureyş kervanlarını gözetliyorken, Mekke müşriklerinin büyük bir kervan hazırlayıp Şam'a gönderdiklerini haber aldığı rivayet edilmektedir.¹⁵⁰ Hz. Peygamber'in, bu kervanı karşılamak için hicretin on altıncı ayında Zü'l-Uşeyra Gazvesine çıktığı,¹⁵¹ lakin kervana yetişemedikleri için bir netice alamadığı, bununla birlikte yaklaşık iki ay sonra, muhtemelen Receb'in son günlerinde, kaçırdıkları bu kervanın Şam'dan yola

¹⁴⁶ Hamidullah, **Hz. Peygamber'in Savaşları**, s. 33.

¹⁴⁷ Hamidullah, **Hz. Peygamber'in Savaşları** s. 28; Cuma Karan, **Psiko-Sosyal Tarih Açısından Bedir Meydan Muharebesi**, İlahiyat, Ankara, 2021, ss.49-54. Bunun karşısında Watt, Hz. Peygamber'in amacının Kureyş'i tahrik ederek, Mekke'nin fethine yol hazırlamak olduğunu iddia etmektedir. Watt, W. Montgomery, **Hz. Muhammed Medine'de**, s. 24.

¹⁴⁸ Vakıdî, c. 1, s. 15-16; İbn Hişam, c. 1, s. 603; İbn Sa'd, c. 2, s. 7-8; Amr'ın, Müslümanların ilk öldürdüğü kişi, Hakem ve Osman'ın ilk esir, kervanın da ilk ganimet olduğu belirtilmektedir. Vakıdî, c. 1, s. 17-18; İbn Hişam, c. 1, s. 605; İbn Seyyidunnas, c. 1, s. 266; Diyarbekri, c. 1, s. 366.

¹⁴⁹ İbn Hişam, c. 1, s. 604; Beyhaki, **Delail**, c. 3, s. 19; İbn Seyyidunnas, c. 1, s. 265; İbn Kesir, **Sire**, c. 2, s. 368; Şami, c. 6, s. 18; Diyarbekri, c. 1, s. 366; Halebi, c. 3, s. 220; Ağırman, c. 1, s. 344; Mahmudov, s. 100

¹⁵⁰ Vakıdî, c. 1, s. 13; İbn Hişam, c. 1, s. 606; Köksal c. 3-4, s. 226; Hamidullah, s. 28. Rivayette söz konusu kervanda 1000 deve, 50.000 dinarlık mal ve 30 adam bulunduğu nakledilmektedir. Vakıdî, s. 27; İbn Kesir, **Bidaye**, c. 3, s. 256; Şami, c. 4, s. 18; Diyarbekri, c. 1, s. 369.

¹⁵¹ Her ne kadar seriyyeler farklı isimlerle adlandırılrsa da Apaydın, Ebva, Buvat ve Zu'l- Uşeyra gazvelerinin aynı olduğunu, muhtemelen rivayet eden sahabenin bu gazveleri farklı isimlendirdiklerinden dolayı müstakil gazveler gibi anlaşılmış olabileceğini iddia etmektedir. Apaydın, s. 482.

çıkıldığı haberini alınca Hz. Peygamber'in ashabını Bedirle sonuçlanacak gazaya çağırdığı nakledilmektedir.¹⁵²

1.1.2.2. Medine'den Çıkılma Sebebi ve Hz. Peygamber'in İstişare Yapması

Görebildiğimiz kadarı ile kaynaklarda İslam ordusunun Medine'den çıkarken hedefinin ne olduğuna dair farklı görüşler mevcuttur. Bazı kaynaklarda sefere kervanı yakalamak için çıkıldığı, ashabın müşrik ordusuyla çarpışacaklarını bilmediği ifade edilirken,¹⁵³ bazıları da cihad için çıkıldığını savunmaktadırlar.¹⁵⁴ Cihad için çıkıldığını ileri sürenler de Medine'den çıkarken Allah Resulü'nün savaşılabileceğini bildiğini lakin ashaba sonradan haber verdiği veya hem Peygamber'in hem de ashabın daha ilk andan itibaren savaş için çıkıldığını bildiği şeklinde iki farklı yaklaşım sergilemektedirler.¹⁵⁵

Kervanı Ele Geçirmek için Çıkıldığı Görüşü; Kervan için çıkıldığını ileri sürenler, Hz. Peygamber'in insanları kervanı yakalamaya çağırdığını, ashabın savaşılabileceğinden habersiz olduğunu ifade etmektedirler.¹⁵⁶ Nitekim bir rivayette, Nebi'nin çağrısı üzerine kervanı yakalamak için Medine'den çıkıp bir veya iki gün yol aldıktan sonra Allah Resulü'nün, “*Kureyş sizinle savaşmak için yola çıkmış. Onlarla savaşmaya ne dersiniz?*” şeklinde istişare ettiği, kendilerinin de, “*Hayır, vallahi bizim düşmanla savaşacak gücümüz yoktur. Biz sadece kervanı istemiştik.*” dedikleri, bunun üzerine/bununla ilgili Enfal Suresi 5, 6, 7, 12. ayetlerinin indirildiği kaydedilmektedir.¹⁵⁷ Ayrıca ashabtan bazı kimselerin, “*Biz azız, savaş akıllıca değil.*”

¹⁵² Vakıdi, c. 1, s. 19; İbn Hişam c. 1, s. 660; İbn Sa'd, c. 2, s. 8.

¹⁵³ Vakıdi c. 1, s. 21; İbn Hişam c. 1, s. 607; İbn Sa'd, c. 2, s. 7-8; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 23. Aynı şekilde Hz. Peygamber'in Üseyra'da kervanı kaçıncı Medine'ye geri döndüğü daha sonra Cebrail'in Peygamber'e kervanın Şam'dan döndüğünü haber verince Hz. Peygamber'in Medine'den yeniden hareket ettiği nakledilmektedir. Diyarbekri, c. 2, s. 369; Mahmudov, s. 96.

¹⁵⁴ Hamidullah, **H. Peygamber'in Savaşları**, s. 33; Köksal, c. 3-4, s. 264; Mevdudi, c. 2, s. 155.

¹⁵⁵ Mevdudi, c. 2, s. 155; Mevlana Şibli, **Büyük İslam Tarihi Asr-ı Saadet** (trc. Ömer Rıza Doğrul), Eser, 1977, İstanbul, c. 1, s. 230-231; Hamidullah, **H. Peygamber'in Savaşları**, s. 33-34.

¹⁵⁶ Vakıdi, c. 1, s. 21; İbn Hişam, c. 1, s. 607; İbn Sa'd, c. 2, s. 7-8; Diyarbekri, c. 2, s. 369.

¹⁵⁷ İbn Hişam, c. 1, s. 667; Heysemi, (9950). Vakıdi, Peygamber'e haber verenin Cebrail olduğunu nakleder. (Vakıdi, c. 1, s. 131.) İbn Kesir, olay hakkında biraz daha detay vererek Ahab müşriklerle savaşmaya güç yetiremeyeceklerini, lakin kendilerinin kervanı istediklerini söyleyince, Mikdad b. Amr'ın kalkıp Peygambere kendilerinin Musa'nın kavminin söylediği “*Ey Musa, sen ve Rabbin gidin savaşın biz burada oturaçagız*” şeklinde bir şey söylemeyeceklerini ifade ettiği bunun üzerine **كَمَا أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنْ بَيْتِكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّ فَرِيقًا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ لَكَارِهُونَ** Enfal, 8/5 ayetinin indirildiğini nakletmektedir. (İbn Kesir, **Sire**, c. 2, s. 395; Şami, c.

diyerek karşı çıktıkları ve bu konuda büyük tartışmalar yaşandığı açıklanmaktadır.¹⁵⁸ Bu görüş sahipleri, kervan baskını için çıkıldığına Medine’de müslüman erkeklerin sayısının daha fazla olmasına rağmen Bedir’e katılımın az olmasını¹⁵⁹ ve orduya katılmayanların kınanmamasını da delil olarak getirirler.¹⁶⁰ Aynı şekilde bu kervanın müşriklerin en zengin kervanlarından biri olduğu için ele geçirilmesi durumunda düşmana askeri, iktisadi ve siyasi açıdan büyük bir darbenin vurulacağı, ayrıca Muhacirlerin Mekke’de bırakıp da müşrikler tarafından el konulan mallarına karşılık bu kervanı ele geçirmek istemelerinden dolayı Nebi’nin kervana çıkmış olabileceği yorumları da yapılmaktadır.¹⁶¹

Savaş İçin Çıkıldığı Görüşü; Seferin Mekke ordusu ile savaşmak için olduğunu ancak bu durumu sadece Peygamber’in bildiğini savunanlar, Hz. Peygamber’in insanları gazaya çağırdığında müşrik ordusu ile savaşılacağını bildiğini ama korkmamaları veya ihtilafa düşmemeleri için ashaba haber vermediğini ifade etmektedirler. Bu durumun Enfal Suresi 5-8. ayetlerinde

“Nasıl ki, Rabbin seni hak uğruna (savaşmak üzere) evinden çıkarmıştı. Mü’minlerden bir grup ise bu konuda kesinlikle isteksizlerdi. Gerçek apaçık ortaya çıktıktan sonra, sanki göz göre göre ölüme sürülüyorlarmış gibi seninle o konuda tartışıyorlardı. Hani Allah size iki taifeden birini, o sizindir diye

4, s. 27). Ayrıca **“Siz güçsüz olanın sizin olmasını istiyordunuz.”** Enfal, 8/7 ayetinin de sefere kervan için çıkıldığına delil olduğu iddia edilmektedir. Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 20.

¹⁵⁸ Vakıdi, c. 1, s. 131.

¹⁵⁹ Sayılarda ihtilaf olmakla birlikte Muhacirlerden seksen üç, Evs’ten altmış bir, Hazrec’ten yüz yetmiş kişi olmak üzere toplam üç yüz on dört sahabe; binek olarak iki at ve yetmiş deve ile yola çıkılmasını delil getirmektedirler. (İbn İshak s. 317-318) Zira Hz. Peygamber’in Medine’ye hicret ettiğinde, onu karşılayan erkeklerin sayısı beş yüz, (İbn Hibban, s. 139) Zu’l-Üşeyra Gazvesine çıkan erkeklerin sayısının ise yüz elli veya iki yüz olduğu nakledilmektedir. (Vakıdi, s. 12) Bedir’e katılan asker sayısı kaynaklarda farklılık arz etmektedir. Bazılarına göre sayı 310 kişi iken (Zühri, s. 62); Bazılarında bu sayı 305’tir. 8’i de bazı özürden dolayı geride kaldığı ifade edilmektedir. (Vakıdi, c.1, s. 59, 61) Bazı kaynaklar biraz daha detay vererek bu 305 kişinin, 64’ü Muhacirlerden geri kalanlarının da Ensardan müteşekkil olduğu belirtilmektedir. (İbn Seyyidunnas, c. 1, s. 286). Bunların haricinde 74’ü Muhacir, 231’i Ensar olmak üzere 305 kişi veya 313, 314 ve 315 kişi oldukları da nakledilmektedir. (İbn Sa’d, c. 2, s. 8, 14; Tirmizi, Muhammed b. İsa, **el-Camiu’l-kebir, Sünenü’t-tirmizi**, Beyrut: Daru’l-ğarbi’l-islami, 1998, c. 3, s. 204, (1598). Ayrıca Toplamda 318, bunlardan 74’ü Muhacir diğerlerinin de Ensar’dan olduğu da rivayet edilmektedir. İbn Hibban, c. 1, s. 158.

¹⁶⁰ Vakıdi, Sa’d’ın şöyle dediğini nakletmektedir. *“Ey Allah’ın Resulü, arkamızda öyle adamlar bıraktık ki onlar kadar seni sevmiyor ve onlar kadar sana itaat etmiyorlar. Onların cihada istekleri vardır. Eğer senin düşmanla karşılaşacağını bilselerdi geri kalmazlardı. Onlar işin kervan olduğunu zannettiler...”* Vakıdi, s. 49 Bedir’e katılmayanlardan Useyd b. Hudayr, Hz. Peygamber Bedir’den dönünce *“Ya Resulallah, yine kervan için çıktığınızı zannettim. Savaşa gittiğinizi bilsem iştirak ederdim.”* der ve Allah Resulü de bu mazereti kabul eder. Vakıdi, c. 1, s. 21; İbn Hişam, c. 1, s. 607; İbn Sa’d, c. 2, s. 7-8; Diyarbekri, c. 2, s. 369.

¹⁶¹ Ağırman, c. 1, s. 345, 346; Muhammet Karaosman, **Siyer ve Tefsir İlişkisi Bağlamında “Cihad ve Kıtıl” e Dair Ayetlerin Kronolojik İncelemesi**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2018, s. 69-71.

va'dediyordu. Siz de güçsüz olanın sizin olmasını istiyordunuz. Oysa Allah sözleriyle hakkı meydana çıkarmak ve kafirlerin ardını kesmek istiyordu. Bu, suçlular hoşlanmasa da Allah'ın hakkı ortaya çıkarması ve batılı ortadan kaldırması içindi.”

şeklinde anlatıldığını belirtmektedirler. Ayrıca aynı surenin 42. ayetinde geçen “şayet buluşmak üzere sözleşmiş olsaydınız sözleşmenizde ayrılığa düşerdiniz...” ifadesinin de bu ihtimali desteklediğini beyan etmektedirler.¹⁶² Sefere cihad için çıkıldığını bu durumu Peygamber'in bilip ashabın bilmediğini iddia edenler, Müslümanların Medine'den kervan için çıktığını daha sonra Cebrail'in gelip Kureyş ordusunun savaşmak için geldiğini haber verdiği zaman Peygamber'in de durumu ashabına bildirerek konu hakkında onlarla istişare yaptığını ileri sürmektedirler.¹⁶³

Bunların yanında bu görüşü, Kureyş ordusunun Bedir'e geldiği haberi alınınca Nebi'nin ashabıyla istişare ederken Ensar'dan Sa'd b. Muaz'ın, “*Ey Allah'ın Resulü bana öyle geliyor ki sana vahyolunan bir durum için yola çıktığın halde başka bir iş yapmak üzere yola çıkmış gibisin. Seni dinleyip sana itaat edeceğimize söz verdik. Yoluna devam et! Geride kalan arkadaşlarımız da savaş için çıkıldığını bilseler katılırlardı.*” demesi ve bunun üzerine Hz. Peygamber'in, “*Allah'ın bereketiyle yürüyün! Allah iki gruptan birisini bana vahyetti. Sanki onların öldürülecekleri yerleri görüyor gibiyim.*” buyurması şeklindeki rivayetin de desteklediği düşünülebilir.¹⁶⁴

Bu haberlerden hareketle bu görüş sahiplerinin Peygamber'in yola çıkarken Kureyş ordusundan haberdar olduğu ama ya hangisi ile karşılaşacaklarını bilmediğinden veya yukarıda ifade edildiği gibi sahabeyi korkutmamak, ihtilafa düşürmemek için onlara haber vermediğini kabul ettikleri söylenebilir.

Sefere çıkışın amacıyla ilgili son yaklaşım, Medine'den çıkmadan Allah Resulü'nün Kureyş ordusu ile savaşılacağını ashaba bildirdiğini ve bu konuda onlarla

¹⁶² Köksal c. 3-4, s. 263-264; Abduh, Muhammed, **Tefsiru'l-Kurani'l-hakim (Tefsiru'l-menar), Y.s.:** Hey'etü'l-misriyye, 1990, s. 95. Kaynaklarda Hz. Peygamber'in, Bedir'e doğru giderken Revha'da namaz kıldığı, vitir namazının son rekatine kalkınca “*Allah'ım. Ebu Cehili, Süheyl'i sağ bırakma, Ebu Zem'a'nın gözünü kör et, Seleme b. Hişam, Ayyaş b. Rebia ve mümin mustazafları kurtar*” şeklinde dua ettiği nakledilmektedir. (Vakıdî, s. 46) Bu dua, sanki Hz. Peygamber'in savaştan haberdar olduğunu işaret etmektedir. Ayrıca kervan kaçtığı halde Hz. Peygamber'in on gün Bedirde kaldığı nakledilmektedir. (Hamidullah, c. 2, s. 224) Bazı kaynaklarda bu bekleminin amacının yerli kabilelerle anlaşma yapmak olduğu, hatta belki, Demre, Müdlic, Beni Zur'a ve Beni Rab'a ile bu esnada anlaşma yapıldığı ve bu bekleme esnasında müşrik ordusunun haberinin alındığı ifade edilse de (Hamidullah, s. 37) Hz. Peygamber'in on gün bekleme sebebinin orduyla karşılaşmak olabileceği de muhtemeldir. Haddi zatında Bedir'e gelirken yolda ordunun haberinin alındığı rivayet edilmektedir. (Vakıdî, s. 48; İbn Sa'd, c. 2, s.10.).

¹⁶³ Vakıdî, c. 1, s. 131-132; İbn Hişam, c. 1, s. 667.

¹⁶⁴ Vakıdî c. 1, s. 48- 49.

istişare yaptıktan sonra Medine’den çıktığını ileri sürenlerin yaklaşımıdır.¹⁶⁵ Bu görüş sahipleri “Nasıl ki, Rabbin seni hak uğruna (savaşmak üzere) evinden çıkarmıştı. Mü’minlerden bir grup ise bu konuda kesinlikle isteksizlerdi. Gerçek apaçık ortaya çıktıktan sonra, sanki göz göre göre ölüme sürülüyorlarmış gibi seninle o konuda tartışıyorlardı...” şeklindeki Enfal suresi 5. ve 6. ayetlerine dayanarak, ashabın Kureyş ordusu ile karşılaşacaklarını bildikleri için Medine’den ölüme gider gibi çıktıklarını, bir kısmının da savaş konusunda isteksiz oldukları için daha Medine’deyken Nebi ile tartıştıklarını ifade etmektedirler.¹⁶⁶

Savaş için çıkıldığını düşünenler “Nasıl ki, Rabbin seni hak uğruna (savaşmak üzere) evinden çıkarmıştı...” (كَمَا أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنْ بَيْتِكَ بِالْحَقِّ) ibaresinin Hz. Peygamber’in hayatını ve savaşlarını anlatan kitaplardaki Bedir Savaşı ile ilgili tüm rivayetleri çürüttüğünü iddia etmektedirler. Bu düşünce sahipleri, Kur’an’a göre Allah’ın Peygamber’ini daha işin başında “Hak üzere” evden çıkardığı ve ona Kureyş ordusu ile şiddetli bir savaş yapacakları gerçeğini bildirdiği kanaatini taşımaktadırlar.¹⁶⁷

Hz. Peygamber’in Ashabı ile İstişare Yapma Zamanı; Bu çerçevede Hz. Peygamber’in ashabıyla istişareyi ne zaman yaptığı konusu da ayrı bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Kervan için çıkıldığını iddia edenler, genellikle söz konusu istişarenin ordu Medine’den ayrıldıktan birkaç gün sonra olduğunu ifade ederken, savaş için çıkıldığını iddia edenler de istişarenin Medine’de gerçekleştiğini savunmaktadırlar. Bu durumda askerlerin sanki ölüme sürükleniyormuş gibi çıktıkları yer, Medine olmaktadır. Ayrıca Peygamber’in Medine’nin bir mil ilerisinde orduyu teftiş edip yaşı savaşmaya uygun olmayanları geriye göndermesi de istişarenin erken zamanda yapıldığının ve savaşa katılımın isteğe bağlı olduğunun delili olarak ifade edilebilir.

Buradaki problemi halletmek için Peygamber’in ashabı ile iki defa istişare yapmış olabileceği de iddia edilmektedir. Buna göre ilk olarak Nebi’nin kervanın dönüş yolunda olduğu haberi gelince daha Medine’deyken ashabıyla istişare ettiği,¹⁶⁸

¹⁶⁵ Şibli, c. 1, s. 230-231; Hamidullah, **Hz. Peygamber’in Savaşları**, s. 33.

¹⁶⁶ Mevdudi, c. 2, s. 155; Şibli, c. 1, s. 230-231; Hamidullah, **Hz. Peygamber’in Savaşları**, s. 33-34.

¹⁶⁷ Mevdudi, c. 2, s. 155.

¹⁶⁸ Müslim, Ebu’l-Hasan, **el-Müsnedü’s-sahihu’l-muhtasar bi-nakli’l-adli ile Resulillah**, Beyrut: Daru ihyai’t-turasi’l-arabi, ts., c. 3, s. 1403, (1779).

ikinci olarak da Medine’den çıkınca ashabıyla istişare yapmış olabileceği nakledilmektedir.¹⁶⁹

Sonuçta sure bütün olarak okunduğunda da Peygamber’in savaş için çıktığının anlaşıldığı kanaatini taşımaktayız. Öncelikle Peygamber’in evinden “بِالْحَقِّ” için çıktığı ifade edilmektedir ki tefsirlerde “بِالْحَقِّ” nin savaş olduğu nakledilmektedir.¹⁷⁰ Bununla birlikte Allah’ın iki taifeden birinin müminlerin olacağını vadederken, mü’minlerin zahmetsiz olanı tercih ettiği, lakin Allah’ın hak kelimesinin gerçekleşmesini ve kafirlerin kökünün kazınmasını istediği açıklanmaktadır. Dolayısıyla bu girizgâh bile Allah’ın takdir ve tedbirinin savaş olduğunu, bu sebepten dolayı Peygamber’in de evinden bu hakikatin gerçekleşmesi için çıkmış olmasını gerekli kılmaktadır. Ayrıca surede Allah ve Resülü, müminleri bir şeye davet ettiği zaman ona icabet edilmesi gerektiğinin vurgulanması,¹⁷¹ fitne kalmayınca kadar müşriklerle savaşmaları gerektiğinin ifade edilmesi¹⁷² de bize göre aynı hakikatin altını çizmektedir. Bu manada Enfal suresi 5. ayetteki “بِالْحَقِّ” ifadesinin aslında 42. ayette “Allah olacak bir işi-mü’minlerin zaferini- gerçekleştirmek için böyle yaptı ki ölen açık bir delille ölsün, yaşayan da açık bir delille yaşasın” (وَلَكِنْ لِّيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا لِّيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَنْ بَيِّنَةٍ وَيَحْيَى (مَنْ حَيَّ عَنْ بَيِّنَةٍ) şeklinde açıklandığı kanaatini taşımaktayız. Bu durumda, meydana gelen olayların aslında sevk-i ilahi çerçevesinde hakikatin ayan beyan ortaya çıkmasına, müslümanların müşrikler karşısında zafer kazanmasına dönük olduğu anlaşılmaktadır.

Ayrıca bir kısım kaynakların ifade ettiği gibi Hz. Peygamber kervanı kaçırdıktan sonra ashabı ile istişare etmiş ise Allah’ın iki taifeden birini vaad etmesinin

¹⁶⁹ İbn Hacer, el-Askalani, **Fethu’l-bari bi şerhi sahihi’l-buhari**, Beyrut: Daru’l-ma’rife, 1379, c. 7, s. 288. Buhari’deki habere göre Peygamber, kervan için çıkmıştır. (Buhari, Ebu Abdullah, el-Camiu’l-müsnedu’s-sahihu’l-muhtasar min umuri Resulillah ve sünenihi ve eyyenihi: **sahihu’l-buhari**, ys.: Daru Tavki’n-necat, 1422, c. 5, s. 72, (3952)) Peygamber’in kervanı ellerinden kaçırıp Kureyş’in geldiğini haber alınca, durumu ashabıyla istişare ettiği ifade edilmektedir. Sa’lebi, Ahmed b. Muhammed, **el-Keşf ve’l-beyan an tefsiri’l-Kur’an**, Beyrut: Daru ihyai’t-türasi’l-arabi, 2002, c. 4, s. 330; Begavi, c. 2, s. 272.

¹⁷⁰ Taberi, **Camiu’l-beyan**, c. 13, s. 391; Maturidi, c. 5, s. 155; Maverdi, **Nüket**, c. 2, s. 295; Begavi, c. 2, s. 269. İmam Maturidi, buradan beyanın tehirinin cevazını çıkarmakta zira ashabın, şehirden çıktıkları anda ne ile emrolunduklarını bilmediklerini savunmaktadır. Maturidi, c. 5, s. 156.

¹⁷¹ Enfal 8/24. Müfessirler, ayette ifade edilen “لَمَّا يَحْيَى” ibaresinin ne olduğuyla ilgili haberler naklederlerken ibarenin “لِلْحَقِّ” ve “düşmanla cihad ve savaş” manasına geldiğini nakletmektedirler. (Taberi, **Camiu’l-beyan**, c. 13, s. 464-465; Vahidi, **Basit**, c. 10, s. 87-88; Begavi, c. 2, s. 282; İbn Atıyye, Ebu Muhammed, **el-Muharrerü’l-veciz fi tefsiri’l-Kitabi’l-aziz**, Beyrut: Daru’l-kütübi’l-ilmiyye, 2002, c. 2, s. 514) Özellikle sure bütünlüğü açısından “hak için” manası konuya açıklık kazandırdığı kanaatini taşımaktayız.

¹⁷² Enfal 8/39. İbn Hişam, c. 1, s. 468; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 366; **Camiu’l-beyan**, c. 13, s. 540; İbn Atıyye, c. 2, s. 527.

bir anlamı kalmamaktadır. Zira kervanı zaten ellerinden kaçırmışlardır. Bu durumda Allah'ın vaadinin bir mana ifade etmesi için istişarenin kervan kaçırılmadan önce yapılmış olması mantıken gereklidir. Bu sefer de akla “Madem Allah'ın muradı iki ordunun karşılaşp Hakkın galip gelmesi idi, neden kervanı da vaad etti, direk zaferi vaad etmedi?” sorusu gelmektedir ki bunu da Müslümanların mal ile imtihanı olarak izah edebiliriz.

Öte yandan Ümmü Varaka'nın, ordu Medine'deyken Hz. Peygambere gelerek, “Ben de sizinle gelmek istiyorum. Yaralıları tedavi eder, hastalara bakarım. Umulur ki şehid olurum.” diye izin istemesi,¹⁷³ ayrıca Hz. Aişe, Ümmü Kebşe, Ümmü Haram ve Uzra kabilesinden bir grup hanımın da savaşmak, yaralıları tedavi etmek gibi sebeplerle orduya katılmak istemeleri ama Hz. Peygamber'in “Muhammed kadınlarla mı savaşıyor?!” dedirtmemek için bu talepleri reddetmesi,¹⁷⁴ sefere savaş için çıkıldığının bir diğer göstergesi olabilir.

1.1.2.3. Müşriklerin Durumunu Tasvir Eden Ayetler

Enfal Suresinin birçok ayetinde müşriklerin Bedir Savaşı'na hazırlanmalarından itibaren yaptıkları ve niyetleri ortaya konularak hem onlar ikaz edilmekte hem de Müslümanların ibret almaları istenmektedir.

Müşriklerin Bedir'e Çıkışı; Kaynaklarda Ebu Süfyan'ın başında bulunduğu ticaret kervanının Bedir Savaşına sebep olduğu belirtilmektedir.¹⁷⁵ Rivayetlerde kervan Şam'dayken Cüzam Kabilesinden bir adamın, Müslümanların Şam'a giderken kervana saldırmak istediklerini fakat yetişemediklerini, dönüşte tekrar saldıracaklarını haber vererek Ebu Süfyan'ı uyardığı, onun da Damdam b. Amr'ı durumu haber

¹⁷³ İbn Sa'd, c. 8, s. 335; Halebi, c. 2, s. 365; Köksal, c. 3-4, s. 266. Hz. Peygamber, ordu ile yola çıkmış giderken, el Akik bölgesinde Hubeyb b. Yesaf ve Kays b. Muharris'in, huzuruna gelerek, akrabalık bağının hatırına ve ganimet elde etmek için orduya katılmak istemeleri Peygamber'in savaş için çıkmış olabileceğine delil olarak ifade edilmektedir. Allah Resulünün, ikisi de iyi birer savaşçı olmalarına rağmen müslüman olmadıkları için “*dinimizden olmayanlar bizimle çıkmasınlar*” diyerek tekliflerini reddettiği, Hubeyb'in müslüman olması üzerine savaşa katılmasına izin verdiği nakledilmektedir. Vakıdı c. 1, s. 47; İbn Mace, Ebu Abdullah, **Sünen**, ys.: Daru ihyai'l-kütübi'l-ilmiyye, ts, c. 2, s. 945, (2832); Ebu Davud, Süleyman b. Eşas, **Sünen**, Beyrut: Mektebetü'l-mısıriyye, ts., c. 3, s. 75, (2732); Halebi, c. 2, s. 204; Köksal, c. 3-4, s. 297.

¹⁷⁴ Merve Aktaş, **H. Peygamber'in Savaşlarında Kadın**, SAMER, Kahramanmaraş, 2021, s. 33

¹⁷⁵ İbn Hibban, s. 120; Diyarbekri, c. 2, s. 369; Halebi, c. 2, s. 366.

vermesi için Mekke'ye gönderdiği ifade edilmektedir.¹⁷⁶ Ayrıca Ebu Süfyan'ın oldukça ihtiyatlı davranıp kervana geceyi Bedir kuyuları dışında geçirttiği, kendisinin kuyuların bulunduğu yere gidip orada bulunan Mecdi b. Amr'dan istihbarat aldığı ve akabinde Müslümanların istihbaratçılarının¹⁷⁷ izlerini görünce, kendilerine saldırılacaklarını anladığı ve güzergahını değiştirerek kervanı kaçırdığı beyan edilmektedir.¹⁷⁸

Diğer taraftan Ebu Süfyan'ın gönderdiği haberci Mekkelilere durumu haber verdiğinde, müşriklerin süratle hazırlık yaptıkları nakledilmektedir. Bu hususta gelen rivayetlerde yer alan şeytan faktöründen yola çıkılarak

“Hani şeytan onlara yaptıklarını süslemiş ve ‘Bugün artık insanlardan size galip gelecek (kimse) yok, mutlaka ben de size yardımcıyım.’ demişti. Fakat iki taraf (savaş alanında) yüz yüze gelince (şeytan), gerisin geriye dönüp, ‘Ben sizden uzağım. Çünkü ben sizin görmediğiniz şeyler (melekler) görüyorum. Ben Allah'tan korkarım. Allah, cezası çetin olandır’ demişti.” (Enfal, 8/48)

ayetinin yapılan bir toplantıya işaret ettiği ifade edilmektedir.¹⁷⁹ Şöyle ki Mekke ileri gelenleri Medine'ye gittiklerinde aralarında düşmanlık bulunan Bekiroğullarının şehre saldırmalarından endişe ettikleri için istişare yaparken Şeytan, Kinane kabilesinin ileri gelenlerinden Süraka b. Malik b. Cu'şem suretinde gelir. Kavminden bir zarar gelmeyeceğini bilakis Kureyş'e yardım edeceklerini söyleyerek Kinane'den yana müsterih olmalarını sağlar ve müşrikleri savaşa teşvik eder.¹⁸⁰ Ebu

¹⁷⁶ İbn Hişam, c. 1, s. 609; Vakıdi, c. 1, s. 28; İbn Sa'd, c. 2, s. 9; Belazüri, c. 1, s. 290; Taberi, **Tarih**, c. 2, 430; Makrizi, c. 1, s. 85; Şami, c. 4, s. 19; Diyarbekri, c. 2, s. 370.

¹⁷⁷ Peygamber'in Safra'ya yakın bir yerde konaklayıp kervan hakkında istihbarat toplaması için Beni Saide'nin anlaşmalısı Besbes b. Amr ile Beni Neccar'ın anlaşmalısı Adiy b. Ebu'l-ze'ba'yı Bedir'e gönderdiği nakledilmektedir. Vakıdi, c. 1, s. 40; İbn Hişam, c. 1, s. 614; Beyhaki, **Delail**, c. 3, s. 33; İbn Kesir, **Bidaye**, c. 3, s. 262.

¹⁷⁸ Vakıdi c. 1, s. 41; İbn Hişam, c. 1, s. 618; İbn Sa'd, c. 2, s. 9; İbn Hibban, s. 161; Beyhaki, **Delail**, c. 3, s. 33; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 27; İbn Kesir, **Sire**, c. 2, s. 398.

¹⁷⁹ İbn İshak, s. 305; İbn Hişam, c. 1, s. 663; İbn Kesir, **Sire**, c. 2, s. 386. Tefsirlerde Bedir günü İblisin şeytan ordularıyla birlikte geldiği, bir şeytanın da Süraka kılığında görülüp “**لا غالب لكم اليوم من الناس وإني جار لكم**” dediği, insanlar sıra sıra dizilip de Peygamber bir avuç toprak alıp müşriklere doğru attığında, Cibril'in İblisle karşılaştığı, bunun üzerine İblisin askerleriyle birlikte kaçtığı, bir adamın “*Süreka hani bizimle beraberdin, nereye gidiyorsun?*” diye sorduğunda “**إني أرى ما لا ترون إني أخاف الله والله شديد العقاب**” Enfal 8/48 dediği nakledilmektedir. Taberi, **Camiu'l-beyan**, c. 13, s. 7.

¹⁸⁰ İbn İshak, s. 315; Vakıdi, c. 1, s. 38; İbn Hişam, c. 1, s. 612; Taberi, **Camiu'l-beyan**, c. 13, s. 8; İbnü'l-Esir, **Kamil**, c. 2, s. 14; İbn Seyyidunnas, c. 1, s. 285; Makrizi, c. 12, s. 145. Azimli, rivayetlerde geçen şeytandan kastın, Ebu Cehil olduğunu, şeytanın insanla bu şekilde bir iletişim kurmasının mümkün olmadığını savunmaktadır. (Azimli, **Siyeri Farklı Okumak**, s. 168); Acar, siyer rivayetlerinde yer alan şeytanın temessülüne dair haberlerin, kötü insanların hem Arap örfünde hem de İslam terminolojisinde “şeytan” olarak vasıflandırılmasından kaynaklanan kurgular olduğunu söylemektedir. (Cafer Acar, “Siyer Rivayetlerinde Bir Aktör Olarak İblis/Şeytan”, **Hitit Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi**, 2016/2, c. 15, sayı.30, ss. 311-338); Öz de bu tür rivayetlerin kussas anlatımlarının siyere bulaşması olarak değerlendirilmesi gerektiğini ifade

Cehil'in de onu tasdik etmesi üzerine müşrikler, müttetikleri olan Ehabîşleri bile beklemeden, iki üç gün içinde yola çıkar.¹⁸¹ Kaynaklarda aktarıldığına göre Şeytan, Süraka b. Cu'şüm suretinde müşriklerin arasında bulunuyorken, Cebrail'in ya da meleklerin savaşıp esir ettiklerini gördüğünde, “*Ben sizden uzağım, sizin görmediklerinizi görüyorum.*” diyerek denize doğru kaçır.¹⁸² Ayrıca Haris b. Hişam veya Umeyr b. Vehb'in Süraka suretindeki İblisi kaçarken gördüğü, ona “*Nereye ey Süraka?*” deyince “*Ben sizin görmediğinizi görüyorum.*” diyerek kaçıp kaybolduğu belirtilmektedir.¹⁸³ Bununla birlikte melekleri görünce kaçmaya çalışan Süraka'yı gören Haris b. Hişam'ın onu öldürmek için saldırdığı, İblisin onu iterek denize doğru koşup denizde kaybolduğu, bunun üzerine Ebu Cehil'in, “*Süraka, Muhammed ile önceden anlaşılmıştı.*” diyerek ordunun moralinin bozulmamasına çalıştığı kaydedilmektedir.¹⁸⁴ Ayrıca Süraka b. Cu'şüm'un, sonraki zamanlarda savaştan kaçtığı için kendisini kınayanlara Bedir'de hiç bulunmadığını söylemesi de Şeytanın Süraka kisvesinde Bedir'e geldiğine delil olarak zikredilmektedir.¹⁸⁵

İbn İshak'ın ilgili rivayetleri telifik ederek yaptığı kurgu ile siyer kaynaklarına giren bu anlatımı¹⁸⁶, hem Kur'an'ın hem de Arap toplumunun kötü, fitneci insanlar için sembolik olarak kullandığı bir kelimenin müşahhaslaştırılması olarak değerlendirebiliriz.

Müşriklerin Mallarını Batıl Yolda Harcamaları; İlgili rivayetler incelendiğinde Bedir Savaşına hazırlanan müşriklerin hem canlarını hem de mallarını İslam'la mücadele için ortaya koydukları görülmektedir. Kureyş'in ileri gelenlerinin çoğunun insanların savaşa iştirak etmeleri için çok hırslı davrandıkları ve yiyeceği

etmektedir. Şaban Öz, “Siyer Merviyatında Kussas Metinleri Üzerine”, **Siyer Araştırmaları Dergisi**, 2017, sayı. 01, ss. 93-107.

¹⁸¹ Vakıdî, c. 1, s. 31; Halebi, c. 2, s. 369; Apak, Müşriklerin civar kabilelerin desteğini almadan savaşa çıkmalarının sebebinin acele hareket etmek istemeleri olabileceği gibi Müslümanları küçük görmelerinden dolayı da olabileceğini dile getirmektedir. Apak, **Siyer-i Nebi**, s. 215. Öte yandan Mevlana Muhammed Ali “Siretü'n-nebi” isimli eserinde Mekkelilerin, Batn-ı nahle'de öldürülen Amr b. Hadrami'nin intikamını almak için iki aylık bir hazırlık yaptıktan sonra Medine üzerine savaşa çıktığını iddia etmektedir. Mahmudov, s. 99'dan naklen.

¹⁸² İbn İshak, s. 305; Vakıdî, c. 1, s. 135; İbn Hişam, c. 1, s. 663; İbn Atıyye, c. 2, s. 539; Makrizi, c. 1, s. 105; c. 12, s. 144-145.

¹⁸³ İbn Hişam, c. 1 s. 663; İbn Seyyidunnas, c. 1, s. 285; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 57; Şami, c. 4, s. 43.

¹⁸⁴ Vakıdî, c. 1, s. 71; Razi, c. 15, s. 491; İbn Kesir, **Sire**, c. 2, s. 427, 433; Makrizi, c. 12, s. 149; Kastallani, Ahmed b. Muhammed, **el-Mevahibu'l-ledunniyye bi'l-menhi'l-muhammediyye**, Kahire: el-mektebetü'l-mevkifiyye, ts., c. 1, s. 217; Şami, c. 4, s. 43.

¹⁸⁵ Vakıdî, c. 1, s. 75; Makrizi, c. 12, s. 149; Diyarbekri, c. 1, s. 370; Ağırman, c. 1, s. 371. Razi, bunun peygamber için büyük bir mucize olduğunu beyan etmektedir. Razi, c. 15, s. 491.

¹⁸⁶ Cafer Acar, “Siyer Rivayetlerinde Bir Aktör Olarak İblis/Şeytan”, s. 326

olmayana yiyecek, bineği olmayana binek verileceğini ilan ettikleri, mallarını bu uğurda saçarcasına harcadıkları bildirilmektedir. Hatta Abdullah b. Ebi Rebia'nın beş yüz dinar ortaya koyduğu, Huveytib b. Abduluzza'nın da iki yüz veya üç yüz dinarlık silah ve binek satın aldığı nakledilmektedir. Bu manada Süheyl b. Amr, Zem'a b. Esved, Tuayme b. Adi, Abdullah b. Ebi Rebia, Huveytib b. Abduluzza gibi müşriklerin zenginlerinin, Kureyş ordusunu finanse ettikleri gibi geride kalan ailelerine de yardımı vaad ettikleri rivayet edilmektedir.¹⁸⁷

İşte onların bu gayretleri ve bunun neticesi ayette şu şekilde açıklanmaktadır.

“Hak dine inanmayanlar servetlerini, insanları Allah'ın yolundan engellemek için harcarlar. Yine harcayacaklar sonra bu, onlara yürek acısı olacak daha sonra da yenilecekler. İnkarcılar, sonunda cehenneme sevk edileceklerdir. Ta ki, Allah pisi, temizden ayırsın, pisleri üst üste koyup hepsini bir araya toplansın, sonra da cehenneme atсын. Onlar ziyan edenlerin ta kendileridir.” (Enfal, 8/36-37)

Siyer ve tefsir kaynaklarına bakıldığında bu ayette hangi savaşın anlatıldığı ihtilaf konusudur.¹⁸⁸ Sonuçta her ne kadar hem siyer kaynakları hem de tefsir

¹⁸⁷ Vakıdı, c. 1, s. 33; Belazüri, c. 1, s. 292; Köksal, c. 2, s. 55.

¹⁸⁸ Siyer kaynakları incelendiğinde Enfal suresi 36-37. ayetlerinin genellikle Uhud savaşıyla irtibatlandırıldığı görülmektedir. (İbn İshak, s. 322; İbn Sa'd, c. 2, s. 28; Beyhaki, **Delail**, c. 3, s. 225; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 6; İbn Kesir, **Sire**, c. 3, s. 20; Makrizi, c. 1, s. 131; Kastallani, **Mevahib**, c. 1, s. 241; Şami, c. 4, s. 182; Diyarbekri, c. 1, s. 419.) Bunun karşısında söz konusu iddia sahipleri, Enfal suresinin bütünüyle Bedirle ilgili olarak indirildiğini de nakletmektedirler. (İbn Hişam, c. 1, s. 666. İbn Hişam, bu iddiasını İbn İshak'a dayandırmaktadır. O, Bedir savaşı bittiği zaman Allah'ın bir bütün halinde Enfal Suresini indirdiğini nakletmektedir. İbn Hişam, c. 1, s. 666; İbn Kesir, **Bidaye**, c. 3, s. 314) Aynı şekilde Vakıdı ve İbn Hişam, bir taraftan söz konusu ayetin Bedir Savaşı ile ilgili olarak indirildiğini ifade ederlerken, (Vakıdı, c. 1, s. 134; İbn Hişam, c. 1, s. 671.) diğer taraftan ayetin Uhud savaşından önce yapılan hazırlık için indirildiğini beyan etmektedirler. (Vakıdı, c. 1, s. 200; İbn Hişam, c. 2, s. 60.) Tefsirlerde de benzer bir tutum sergilendiği görülmektedir. Şöyle ki müfessirler, genellikle Enfal Suresi 36-37. ayetlerini Ebu Süfyan'ın Uhud savaşında iki bin paralı asker tutması ile ilişkilendirerek ayetlerin Uhud savaşıyla ilgili olduğunu naklederken, (Taberi, **Camiu'l-beyan**, c. 13, s. 530; Maturidi, c. 5, s. 196; Sa'lebi, c. 4, s. 355; Semerkandi, Ebu'l-leys, **Bahru'l-ulum**, yr. ts., c. 2, s. 20; Maverdi, **Nüket**, c. 2, s. 317; Zemahşeri, **el-Keşşaf an hakaiki gavamidi't-tenzil**, Beyrut: Daru'l-kütübi'l-arabi, 1407, c. 2, s. 219; Razi, c. 15, s. 481) diğer taraftan on iki Kureyş aristokratının, savaşçıların teçhizatını ve yemeğini karşılamak için harcadıkları malları ifade ederek Bedirle irtibatlı olduğunu rivayet etmektedirler. (Taberi, **Camiu'l-beyan**, c. 13, s. 533; Maturidi, c. 5, s. 196; Semerkandi, c. 2, s. 20; Sa'lebi, c. 4, s. 355; Maverdi, **Nüket**, c. 2, s. 317; Zemahşeri, c. 2, s. 218; Razi, c. 15, s. 481. Mukatil b. Süleyman, Ebu Cehil, Haris b. Hişam, Utbe ve Şeybe b. Rebia, Nadr b. Haris Kureyş kafirlerin reislerinin 13 kişinin Peygamberle savaşmaları için adamlar tuttıkları ve taraftarlarını beslemek için her gün 10 veya dokuz tane kurban kesip doyurduklarını, bunun üzerine söz konusu “إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يَنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ” şeklindeki ayetin indirildiğini nakletmektedir. Mukatil b. Süleyman, **Tefsir**, Beyrut, Daru'ihyai't-turas, 2003, c. 2, s. 114. Bu görüş, aynı zamanda Kelbi'den de nakledilmektedir. Begavi, c. 2, s. 291.) Bu iki görüşün haricinde İmam Maturidi, surenin umum ifade ettiğini, müşriklerin mallarını insanları Allah'ın yolundan saptırmak için kullandıklarının ve ahirette bunların kendilerine nedamet olarak döneceğinin anlatıldığını savunurken, (Maturidi, c. 5, s. 196.) Taberi, söz konusu ayette Allah'ın Kureyş müşriklerinin Allah yolundan saptırmak için mallarını harcadıklarını haber verip kastın kim olduğunu haber vermediğini, bu sebeple ayette ifade edilen kafirlerden kastın Uhud' ta Peygambere karşı savaşmak için mallarını harcayan kimseler olabileceği gibi Bedir'de mallarını harcayanların da kastedilmiş olabileceğini beyan

kaynakları ayeti Uhud savaşıyla irtibatlandırmaya çalışsalar da biz, ayetin Uhud’la ilgili olmasının Kur’an’ın bütünlüğünde uygun olmadığını düşünmekteyiz. Zira ayette mallarını Allah’ın yolundan saptırmak için harcayanların mağlup olacakları ifade edilmektedir. Ayetin umum olmasının haricinde Uhud’la değerlendirildiğinde metnin vakıaya uymadığı görülmektedir. Zira müşriklerin Uhud’da tam anlamıyla hezimete uğradıklarını söylemek mümkün değildir. Hatta Uhud’un Müslümanlar için bir hezimet olduğunu ifade edenler de vardır.¹⁸⁹ Bu durumda söz konusu savaşın Bedir olması daha makul görünmektedir. Ayrıca Uhud’un anlatıldığı Al-i İmran Suresinde “Eğer siz bir yara aldıysanız onlar da benzeri bir yara aldı...”¹⁹⁰ denilerek, Uhud’un Müslümanlar için bir yenilgi/hüzün olduğu ifade edilmektedir. Bedir’e mukabil Uhud’un yaşandığı, Bedir’de Müslümanların Uhud’da da müşriklerin kazandıkları “Günleri insanlar arasında çeviriyoruz...” ayetine dayanılarak nakledilmektedir.¹⁹¹ Dolayısıyla söz konusu ayetin, Bedir savaşı ile ilgili olduğu kanaatini taşımaktayız.

Müşriklerin Kahramanlık ve Gösteriş İçin Savaşa Çıkmaları; Damdam b. Amr’ın haberinden sonra özellikle zengin müşriklerin, orduyu donatıp, imkanı olmayanların da ihtiyaçlarını karşıladıkları gibi Müslümanlarla savaşıp onları yok etme hususunda birbirlerini teşvik ettikleri, hatta savaşa çıkmak istemeyenlere adeta mahalle baskısı yaparak çıkmalarını sağladıkları ifade edilmektedir.¹⁹² Mesela Ümeyye b. Halef, yaşlılığı ve ağır hareket etmesini bahane ederek savaşa çıkmak istemeyince, Ukbe b. Ebi Muayt’ın, Ümeyye’nin Mescid-i Haram’da oturduğu bir

etmektedir. Dolayısıyla burada bir tahsise gerek olmadığını iddia etmektedir.(Taberi, **Camiu’l-beyan**, c. 13, s. 534.) Neticede kaynaklarımızda, ayetin hem Bedir hem Uhud savaşıyla ilgili olduğuna dair rivayetlerin yanı sıra ya “sebebin hususi olması, hükmün umumi olmasına mani değildir” kuralının fehvâsınca İbn Kesir, Ebu’l-Fida, **Tefsiru’l-Kur’an’i’l-azim**, Beyrut: Daru’l-ktübi’l-ilmiyye, 1999, c. 4, s. 47. İbn Kesir, ayetin Uhud veya Bedir savaşlarındaki harcamalara işaret edebileceğini söyledikten sonra, her hâlükârda ayetin umum ifade ettiğini, “sebebin hususi olmasının hükmün umumi olmasına mani olmadığı” prensibini hatırlatarak, kafirlerin, mallarını insanları İslam’dan uzaklaştırmak için harcadıklarının beyan edildiğini kaydetmektedir. (İbn Kesir, **Tefsir**, c. 4, s. 47.)

¹⁸⁹ Halebi, c. 2, 515-516. Hatta Ebu Şehbe, “Uhud Hezimetinin Sebebi” şeklinde bir başlık da açmıştır. Ebu Şehbe, c. 2, s. 219.

¹⁹⁰ Ali imran 3/140.

¹⁹¹ Taberi, **Camiu’l-beyan**, c. 7, s. 238-240; Maturidi, c. 2, s. 492; Maverdi, c. 1, s. 426; Begavi, c. 1, s. 514.

¹⁹² Vakıdi, c. 1, s. 36-37; Halebi, c. 2. s. 369. Kaynaklarda Haris b. Amir, Ümeyye b. Halef, Utbe b. Rebia, Şeybe b. Rebia, Hakim b. Hizam, Ebu’l- Bahteri, Ali b. Ümeyye b. Halef, As b. Münebbih gibi Vakıdi’nin deyimiyle “Kureyş’in aklı başında olanlarının” çocuklarının müslümanların saflarında olması, Hz. Peygamberle akraba olmaları gibi nedenlerden dolayı savaşa gitmek istemedikleri fakat başta Ebu Cehil olmak üzere Ukbe b. Ebu Muayt, Nadr b. Haris gibi müşriklerin onlarla alay edip korkaklıkla itham ederek psikolojik baskı yapmalarından dolayı savaşa iştirak ettikleri nakledilmektedir. Vakıdi, c. 1, s. 36-37; Halebi, c. 2. s. 369.

vakitte, önüne bir buhurdanlık koyduğu ve ona “*Artık sen kadınlardan sayılırsın, onun için seni tütsüleyeceğim.*” deyince Ümeyye’nin ona lanet okuyup savaşa katıldığı nakledilmektedir.¹⁹³ Bunun yanında ordu Merrüzzahran’a geldiğinde Ebu Cehil’in Haşimoğullarının olmadığını fark edince bir grup asker gönderip Haşimoğullarını zorla getirttiği rivayet edilmektedir.¹⁹⁴ Neticede Ebu Leheb’in dışında herkesin savaşa çıktığı, onun da yerine As b. Hişam b. el-Muğire’yi, kendisine olan borcu karşılığında gönderdiği zikredilmektedir.¹⁹⁵

Ayrıca Kureyş’in, şehirden büyük bir kibirle çıktıkları, Müslümanları küçümseyip her hâlükârda onları mağlup edeceklerini düşündükleri için savaşa değil de adeta panayıra gider gibi her su kaynağının başına geldiklerinde mola verip develer kesip yedikleri, cariyelerin söylediği şarkılarla eğlendikleri ifade edilmektedir.¹⁹⁶ Hatta ticaret yapmak amacıyla yanlarına fazladan yiyecek aldıkları da nakledilmektedir.¹⁹⁷ Dolayısıyla müşriklerin bütün Araplara haberlerinin ulaşacağını düşünerek kibirle hareket etikleri anlaşılmaktadır. Zira Ebu Süfyan, kervanın kurtulduğuna ve dönmelerine dair haber gönderdiğinde, Ebu Cehil’in bunu reddedip Bedir’e gideceklerini ve orada üç gün kalıp yiyip içip eğleneceklerini vaad ettiği

¹⁹³ İbn Hişam, c. 1, s. 610; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 24-25; Diyarbekri, c. 2, s. 370; Halebi, c. 2, s. 368; Köksal, c. 2, s. 54.

¹⁹⁴ İbn Sa’d, c. 4, s. 6; Ağırman, s. 351-52. Kervan kurtulduğu haberi kendilerine ulaşınca Haşimoğullarının dönmek istediği lakin Ebu Cehil’in buna mani olduğu, (Halebi, c. 2, s. 381; Ağırman, c. 1 s. 353) sadece Talip b. Ebu Talib’in Mekke’ye döndüğü belirtilmektedir. (İbn Hişam c.1, s. 619; Diyarbekri, c. 2, s. 375) Hatta İbn Sa’d’ın verdiği bilgiye göre, Kureyşin, savaş günü Haşimoğullarını ve müttefiklerini bir çadırda toplayıp başlarına da Hakim b. Hizam gibi onları zaptedecek askerler diktikleri ifade edilmektedir. (İbn Sa’d, c. 4 s. 8) Bu manada Hz. Peygamber’in, ashabına “*Beni Haşim’den biri ile karşılaşsanız, onları öldürmeyin. Zira onlar, zorla sefere çıkarılmıştır*” dediği, Ebu Huzeyfe b. Utbe b. Rebia’nın “*Vallahi, onlardan biriyle karşılaşsam kesinlikle öldüreceğim*” dediği, bunu duyan Peygamber’in bu sözü söyleyip söylemediğini sorduğunda Ebu Huzeyfe’nin, “*Evet, Ya Resullah, babamın, amcamın ve kardeşimin öldürülmüş olduğunu gördüğüm zaman, o sözü söyledim*” deyince, Peygamber’in ona “*Senin baban, kardeşin ve amcan, bizimle savaşa seve isteye geldi, lakin Beni Haşim istemeden zorla sürüklendiler*” dediği nakledilmektedir. İbn Sa’d, c. 4, s. 8.

¹⁹⁵ İbn Hişam, c. 1 s. 610; Makrızı, c. 1, s. 86; Şami, c. 4, s. 21; Diyarbekri, c. 2, s. 370; Halebi, c. 2, s. 368. Bununla birlikte kaynaklarda Ebu Leheb’in Atike’nin gördüğü rüyadan dolayı ne kendisinin Bedir’e çıktığı ne de yerine bir adam gönderdiği nakledilmektedir. Vakıdı, c. 1, s. 33; Makrızı, c. 1, s. 86; Şami, c. 4, s. 21.

¹⁹⁶ Vakıdı, c. 1, s. 39; Belazüri, c. 1, s. 291. Bu manada Damdam’ın haberini alınca Ebu Cehil’in “*Yoksa Muhammed ve ashabı bu kervanı İbn Hadremi’nin mallarına mı benzetti, kesinlikle öyle olmadığını öğrenecekler.*” diyerek orduyu yola çıkardığı nakledilmektedir. İbn Hişam, c. 1, s. 609; Diyarbekri, c. 2, s. 370; Halebi, c. 2, s. 367.

¹⁹⁷ Vakıdı, c. 1, s. 102. Bedir kasabasında sekiz gün süren büyük bir panayır kurulurdu. (Mustafa Fayda, “Bedir Gazvesi”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/bedir-gazvesi> (25.02.2021).)

nakledilmektedir.¹⁹⁸ Ayrıca onun hazır kalabalık bir ordu teşkil etmişken Araplara güç gösterisi yapmak, şanını arttırmak için dönmek istemediği de nakledilmektedir.¹⁹⁹ Bununla birlikte dönmek isteyenleri de yüreksizlikle itham ettiği, rezil etmekle tehdit ettiği ve ailesinden yüz seksen kişinin savaşa katıldığını onların kendisine yeteceğini, zaten Müslümanların karşılarna çıkmaya bile cesaret edemeyeceklerine inandığı, gelen rivayetler arasındadır.²⁰⁰ Hatta kervanın kurtulduğu haberinden sonra onun baskısından dolayı bazılarının istemeden yola devam ettiği²⁰¹ ama bütün ısrarına rağmen bazı kimselerin de geri döndüğü ifade edilmektedir.²⁰²

İşte Müşrik ordusunun bu durumu, “İnsanları Allah yolundan engellemek üzere taşkınlık ve gösteriş yaparak yurtlarından (savaşa) çıkıp gelenler gibi olmayın; Allah onların yaptıklarını kuşatmıştır.” (Enfal, 8/47) şeklinde tasvir edilip insanları Allah yolundan alıkoymak amacının yanı sıra şımarıp böbürlenmek, insanlara gösteriş yapmak için yola çıktıkları belirtilmektedir.

İbn Hişam, bu ayette Müslümanlara karşı savaşa çıktıkları zaman “Bedir’e gidip orada hayvan boğazlayıp içki içip eğlenmedikçe dönmeyeceğiz.” diyen Ebu Cehil ve ashabı gibi olmamaları gerektiğinin ayrıca Araplara cengaverliklerini duyurmak yani riya için çıkan müşrikler gibi değil de sadece Allah rızası, dini desteklemek amacıyla savaşa çıkmaları gerektiğinin öğretildiğini belirtmektedir.²⁰³

Tefsirlerde de Enfal Suresi 47. ayette Allah’ın, Peygamber ve Müslümanlardan bir ameli sadece kendi rızası için yapmalarını istediğini bildirdiği, müşriklerin

¹⁹⁸ İbn Hişam, c. 1, s. 618; İbn Sa’d, c. 2, s. 9; Halebi, c. 2, s. 38. Bunun duyan Ebu Süfyan’ın “*Eyvah! Kureyş’e yazık oldu*” dediği nakledilmektedir. Vakıdı, c. 1, s. 42-43; İbn Sa’d, c. 2 s. 9. Zira Ebu Süfyan’ın, Kureyşin mağlub olacağını anladığı ifade edilmektedir. Vakıdı s. 42-43. Ebu Süfyan’ın, Ebu Cehil’in geri dönmeye karşı çıkmasını “*Ebu Cehil, halka baş olmak için bunu yaptı.*” şeklinde yorumladığı nakledilmektedir. Vakıdı, c. 1, s. 43; Köksal, c. 3-4, s. 276.

¹⁹⁹ İbn Hişam c. 1, s. 619.

²⁰⁰ Vakıdı, c. 1, s. 41; Diyarbekri, c. 2, s. 374.

²⁰¹ İbn Hişam, c. 1, s. 619; Diyarbekri, c. 2, s. 375.

²⁰² İbn Hişam, c. 1, s. 618-619. Zühreoğullarının anlaşmalıları Ahnes b. Şerik’in ikna etmesi üzerine Cuhfe bölgesinden bir hile yaparak döndükleri, 100 veya 300 kişi oldukları ve Hz. Peygamber’in onların döndüğünü duyunca “*Onların Allaha ve kitabına düşman olmadıklarını biliyordum*” dediği kaydedilir. (Vakıdı, c. 1, s.76, 82; İbn Hişam, c. 1, s. 619; İbn Sa’d, c. 2, s. 10; Diyarbekri, c. 2, s. 375; Ağırman, c. 1 s. 353) Beni Adi b. Kab’ın ise Seniyyetü’l-lift mevkiinden geri döndükleri beyan edilmektedir. (Vakıdı, c. 1, s. 45; İbn Sa’d, c. 2 s. 10) Adiyogullarından hiç kimsenin başından itibaren orduya katılmadığını kabul eden tarihçiler de var. (İbn Hişam, c. 1, s. 619; Diyarbekri, c. 2, s. 375; Ağırman c. 1, s. 353) Bedir Savaşı’nda müşriklerin safında yer alanlar arasında bu kabileye mensup hiç kimsenin olmadığı, bizzat Hz. Ömer’in, Beni Adi mensuplarının tamamının Mekke’nin fethinden önce müslüman olduğunu ifade ettiği belirtilmektedir. Ahmet Önköl, "Adi b. Ka'b (Benî Adî b. Kâ'b)", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/adi-b-kab-beni-adi-b-kab> (05.07.2022).

²⁰³ İbn Hişam, c. 1, s. 674.

Bedir’de yaptığı gibi riyaya düşmemeleri gerektiğini açıkladığı belirtilmektedir. Müşriklerin kervanın güvende olduğu haberini almalarına rağmen Bedir’e gidip şarap içip eğleneceklerini ve Arapların bu yaptıkları cengaverliği konuşacaklarını ifade ettikleri rivayetine yer verilmektedir.²⁰⁴ Ayrıca Ebu Cehil’in arkadaşı Kinaneli Hufaf’ın yardım teklifini geri çevirdiğinde söylediği “*Şayet Muhammed’in iddia ettiği gibi biz Allah’la savaşırsak Allah’a karşı koyacak gücümüz olmaz, yok eğer insanlara karşı savaşıyorsak kesinlikle insanlara gücümüz yeter.*” şeklindeki söz, müşriklerin kendilerine çok güvenerek kibirlendiklerini göstermesi açısından önemlidir. Gene Ebu Cehil’in üç gün Bedir’de bekleyeceklerini, şarap içip eğleneceklerini ve bunu duyan Arapların bir daha kendilerine saldırmaya cesaret edemeyeceğini söylemesi de ayette ifade edilen “kibir” ve “riya”nın somut bir şeklidir.²⁰⁵

Söz konusu ayet “Allaha ve Resulüne itaat edin tartışmayın yoksa dağılırsınız ve gücünüz, birliğiniz gider.” (Enfal, 8/46) bir önceki ayetle beraber değerlendirildiğinde Medine’deki istişarede veya bir diğer görüşe göre kervanın kaçtığı haberinden sonra yapılan istişarede bazı ihtilafların meydana geldiği anlaşılmaktadır. Zira istişare esnasında bazılarının Peygamber’e, “*Düşmanı bırak, kervana bak. Biz kervanı isteriz.*” dediği, Peygamber’in, “*Kervan deniz kenarından geçip gitti, Ebu Cehil ise üzerinize geliyor!*” buyurarak kızmasına²⁰⁶ rağmen, “*Kureyşle çarpışmaya gücümüz yok. Biz kervanı takip etmeye niyetliyiz.*” şeklinde direttikleri nakledilmektedir.²⁰⁷ Bu sebepten dolayı ayetin Müslümanlara Bedir’le ilgili hususlardaki anlaşmazlıkları ve birbirleriyle çekişmeleri konusunda Allah’ın uyarılarını içerdiği, Allah ve Resulüne itaat edip tartışmamalarını aksi takdirde güçlerinin, birliklerinin gideceğini ifade ederek ashabda görülen bazı olumsuz tavırlara müdahale ettiği belirtilmektedir.²⁰⁸ Bu manada Müslümanlara, müşriklerin

²⁰⁴ Taberi, **Camîu’l-beyan**, c. 13, s. 578; Sa’lebi, c. 4, s. 364; Zemahşeri, c. 2, s. 227. Peygamber’in a.s. de “*Allahım şüphesiz ki Kureyş sana ve Peygamber’ine karşı savaş için böbürlenerek ve kibirlenerek yöneldiler*” şeklinde durumunu Allah’a arz ettiği nakledilmektedir. Taberi, c. 13, s. 580; Sa’lebi, c. 4, s. 364; Begavi, c. 2, s. 299.

²⁰⁵ Razi, c. 15, s. 490; Kurtubi, c. 8, s. 25. Vakidi’de bu rivayet, Kureyş’e hediye develer gönderildiği ve bu cümleleri Kureyş’in söylediği şeklinde nakledilmektedir. (Vakidi, c. 1, s. 60) İbn Hişam bu hediye gönderenin ya Hufaf b. Eyma b. Rahda el-Gıfari veya onun babası Eyma b. Rahda olduğu belirtmektedir. İbn Hişam, c. 1, s. 621.

²⁰⁶ Diyarbekri, c. 2, s. 373; Elmalılı, c. 4, s. 204; Abduh, c. 11, s. 97; Köksal, c. 2, s. 78-79.

²⁰⁷ Köksal, c. 2, s. 79.

²⁰⁸ Kurtubi, c. 8, s. 24.

düştüğü hataya düşmemeleri, amaçlarının maddi çıkardan/kervandan ziyade Allah'ın rızasını gözetmek olması gerektiğinin beyan edildiği söylenebilir.

Müşriklerin Duası; “Siz (ey putperestler), eğer fetih peşinde iseniz kazandığınız fethi gördünüz! Son verirsiniz bu sizin için en iyi olanıdır, tekrarlıyorsanız biz de tekrarlarız. Topluluğunuz çok da olsa amacınıza ulaşmanıza yetmeyecektir; zira Allah müminlerle beraberdir.” şeklindeki Enfal Suresi 19. ayetiyle ilgili siyer kaynaklarında iki olay zikredilmektedir. Birinci rivayete göre Damdam'ın haberi gelince acilen bir ordu hazırlayarak Mekke'den çıkarken, müşriklerin/Ebu Cehil'in Kabe'nin örtüsüne sarılarak, “Allah'ım şu iki gruptan en hidayette, en yüce, en üstün ve faziletli olana yardım et.” şeklinde dua ettiği nakledilmektedir.²⁰⁹

İkinci rivayete göre de iki ordu karşılaştığında Ebu Cehil'in, “Allah'ım, akrabalık bağına kesen ve bilinmeyen bir şey getireni bu sabah helak et.” şeklinde dua yaptığı nakledilmektedir.²¹⁰ Söz konusu ayetin de bu olaya işaret ettiği belirtilmektedir.²¹¹ Böylece, Ebu Cehil'in duası ile helakine kendisinin hükmettiği yorumu yapılmaktadır.²¹²

Söz konusu Enfal Suresi 19. ayetteki fetih isteklerinin “Allah'ım eğer bu senin katından inmiş hak ise hemen üzerimize gökten taş yağdır veya bize elem dolu bir azap getir.” şeklindeki Enfal Suresi 32. ayette yer alan duaları ile de irtibatlandırılabilceği kanaatini taşımaktayız. Zira söz konusu ayetteki duayı Ebu Cehil'in yaptığı nakledilmektedir.²¹³

Neticede müşriklerin bu dualarının Bedirle gerçekleştiği “İşte bu yenilgi size Allah'ın azabı! Şimdilik onu tadın! Kâfirlere bir de cehennem ateşinin azabı vardır.” (Enfal, 8/14) ve “Siz (ey putperestler), eğer fetih peşinde iseniz kazandığınız fethi gördünüz! Son verirsiniz bu sizin için en iyi olanıdır, tekrarlıyorsanız biz de tekrarlarız. Topluluğunuz çok da olsa amacınıza ulaşmanıza yetmeyecektir; zira Allah müminlerle beraberdir” (Enfal, 8/19) ayetleri ile ifade edilmiş olmaktadır.

²⁰⁹ Taberi, **Camiu'l-beyan**, c. 13, s. 453; Diyarbekri, c. 1, s. 370; Halebi, c. 2, s. 235.

²¹⁰ Vakıdî, c. 1, s. 70; İbn Hişam, c. 1, s. 628; Belazûri, c. 1, s. 129; Beyhaki, **Delail**, c. 3, s. 74; İbnü'l-Esir, **Kamil**, c. 2, s. 20; İbn Seyyidunnas, c. 1, s. 300; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 56; İbn Kesir, **Sire**, c. 2, s. 431.

²¹¹ Zühri, s. 51.

²¹² İbn Hişam, c. 1, s. 628.

²¹³ Beyhaki, **Delail**, c. 3, s. 75; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 56.

1.1.2.4. Barışa Davet ve Savaş Mantığı

Kaynaklarda Hz. Peygamber'in barış için çaba sarf ettiğine ve bu çaba sonuç vermeyince ashabını savaşa teşvik ettiğine dair rivayetler yer almaktadır.

Rivayete göre Peygamber'in Hz. Ömer'i, *"Geri dönün, başkasıyla çarpışmak sizinle çarpışmaktan daha iyidir."* mesajıyla Kureyş'e gönderdiği, Hakim b. Hizam'ın bu teklifin kabul edilmesi için çabaladığı, lakin Ebu Cehil'in, *"Vallahi Allah bize onları yenme fırsatı vermişken geri dönmeyeceğiz. Gördükten sonra başka iz sürmeyeceğiz. Bunda sonra bir daha kervanımıza saldıramayacaklar."* diyerek orduyu kışkırtıp geri dönülmesine engel olduğu nakledilir.²¹⁴

Peygamber'in barış yanlısı olduğunu göstermesi açısından, Müşriklerden birkaç kişinin su içmek için Müslümanların havuzlarına yönelince ashabın onları kovaladıkları ancak Allah Resulü'nün onları çağırımlarını emrederek düşmanlarının savaş ortamında su içmelerine izin verdiğine dair rivayet de önem arz etmektedir.²¹⁵ Öte yandan bu rivayet ilk bakışta bir komutanın savaş esnasında düşmanına yardım etmesi olarak tuhaf bir imaj oluştursa da su içmek için saldırgan bir tavırla gelen Esved el-Mahzumi'nin öldürülmesi diğerlerinin efendisinin baskısıyla savaşa çıkmış kölelerden veya kalbi İslama ısındırılabilir insanlardan olabileceğini akla getirmektedir.

Bu manada her ne kadar kaynaklarda Bedir Savaşı sonrasıyla veya Uhud Savaşı ile irtibatlandırılrsa da surenin bir bütün olarak indirildiği kabul edildiği takdirde "İnkâr edenlere söyle, eğer yaptıklarına son verirlerse geçmiş günahları bağışlanacaktır. Yaptıklarına devam ederlerse, daha öncekilere geçmişte ne yapıldığı bellidir." (Enfal, 8/38) ayetinin konuya ışık tuttuğu ifade edilebilir. Tefsirlerde, söz konusu bu ayette, Bedir sonrası müşriklere tebliğ yapıldığı, inkarlarından dönerlerse imanlarının geçmişte yapmış oldukları hataları sileceğinin, inkara devam ederlerse daha önce Bedir'de başlarına gelen şeyin yeniden yaşanacağını hatırlatıldığı beyan edilmektedir.²¹⁶ "İnkâr edenlere söyle, eğer yaptıklarına son verirlerse" (قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا)

²¹⁴ Vakıdî, c. 1, s. 61; Makrîzî, c. 1, s. 101; Halebi, c. 2, s. 388; Hamidullah, **İslam Peygamberi**, c. 1, s. 24; Köksal, c. 3-4, s. 310; Ağırman, c. 1, s. 365.

²¹⁵ İbn Hişam, s. 322; Vakıdî, s. 89.

²¹⁶ Taberî, c. 13, s. 536. Kimi müfessirler söz konusu ayetin Peygamber'in Mekke'nin fethi yılı Mekke'ye girdiğinde indirildiğini iddia ederek Bedir savaşı ile ilgili olmadığını iddia etmektedir. Maverdî, c. 2, s. 318.

(إِنْ يَنْتَهُوا) hitabının Ebu Süfyan ve arkadaşlarına yönelik olduğu ifade edilmektedir.²¹⁷ Ayrıca “daha öncekilere geçmişte ne yapıldığı bellidir” (فَقَدْ مَضَتْ سَنَةُ الْأَوَّلِينَ) ibaresinin, hem Bedir’de yaşananlara hem de daha önce helak olan inkarcı kavimlerin başına gelen cezalara atfedildiği nakledilmektedir.²¹⁸ Aynı şekilde “وَإِنْ يَعْزُبُوا” ibaresinin küfre veya savaşa dönerseniz manasına geldiği ifade edilmektedir.²¹⁹ İbn Atıyye, “وَإِنْ يَعْزُبُوا” ibaresinin, “küfre” raci olmasının doğru olmadığını, “savaşa” gitmesinin bağlama göre daha makul olduğunu ifade etmektedir.²²⁰ Aynı şekilde “وَإِنْ تَوَلَّوْا” ayetinde ifade edilen bırakılacak şeyin, şirk veya savaş olduğu nakledilmektedir.²²¹

Bu ayetin savaş esnasında indiği kabul edildiği takdirde Mekkeli müşriklerin savaşı bıraktıkları takdirde onlar için daha hayırlı olacağı, bırakmazlarsa bu durumda “Fitne ortadan kalkıncaya ve dinin tamamı Allah için oluncaya kadar onlarla savaşın. Vazgeçerlerse kuşkusuz Allah yaptıklarını görmektedir. Yüz çevirirlerse bilin ki Allah sizin mevlanızdır, O ne güzel mevladır ne eşi bulunmaz yardımcısı!” (Enfal, 8/39-40) ayetinde ifade edildiği gibi savaşın amacının fitnenin yok edilmesi olduğu için fitne yani baskı ve zulüm son bulana kadar savaşılacağı ilan edildiği söylenebilir. Zira müşriklerin işkence ve zulümleri neticesinde zayıf Müslümanların Habeşistan’a hicret etmeleri ilk “fitne” kabul edilmektedir. Zulmün hafiflediği haberini alan Müslümanların Habeşistan’dan geri Mekke’ye dönüp de müşriklerin işkenceleri dayanılmaz hale geldiğinde Medine’ye hicret etmek zorunda kalmaları ikinci fitne olarak beyan edilmektedir. En sonunda Peygamber’e de hicret emri verildiğinde Peygamber hicrette iken Allah’ın söz konusu ayeti indirerek fitnenin ortadan kaldırılmasını emrettiği nakledilmektedir.²²² Bu manada İmam Maturidi de “fitne kalkıncaya kadar” ifadesinden savaşın kıyamete kadar devam edeceğinin anlaşıldığını beyan etmektedir.²²³ Ayrıca bu ayeti tefsir sadedinde Hz. Peygamber’in, “*İnsanlar ‘la ilahe illallah’ deyinceye kadar onlarla savaşmakla emrolundum, bu sözü söyledikleri*

²¹⁷ Semerkandi, c. 2, s. 21; Zemahşeri, c. 2, s. 219.

²¹⁸ Taberi, c. 13, s. 536; Maverdi, c. 2, s. 318; Zemahşeri, c. 2, s. 219. Bazı müfessirler ise konuyu Bedirle hiç irtibatlandırmadan ayette geçmiş kavimlerden peygamberlerini yalanlayanların başına gelenlerin hatırlatıldığını beyan etmektedir. Begavi, c. 2, s. 292.

²¹⁹ Maturidi, c. 5, s. 201.

²²⁰ İbn Atıyye, c. 2, s. 527.

²²¹ Taberi, c.13, s. 544.

²²² Taberi, c. 13, s. 540; İbn Atıyye, c. 2, s. 527; Razi, c. 15, s. 483. Bu manada ayetin, “dininden dolayı Müslümanlara azap edilmeyince kadar” manasına geldiği belirtilmektedir. Begavi, c. 2, s. 292; İbn Atıyye, c. 2, s. 527.

²²³ Maturidi, c. 5, 202.

*zaman -hakkın dışında- onlar, mallarını ve canlarını benden korurlar, bundan sonra onların hesabı Allah'a aittir.” sözü nakledilmektedir.*²²⁴

Sonuç olarak savaş ortamında inmiş olan bu ayetler ve Hz. Peygamber'in uygulamaları, İslam'ın savaş prensiplerinin bir kısmını ortaya koymaktadır. Allah'ın öncelikle müşriklerin zulümden ve düşmanlıktan vazgeçmeye davet edilmesini buyurduğu; Müslümanların ilk savaşan taraf olmadığı, lakin düşmanın barışa yanaşmayıp Müslümanlarla harbe yönelmesi durumunda, yeryüzünde fitnenin/zulmün/düşmanlığın kaldırılıp yalnızca Allah'a itaat edilinceye veya barış ortamı sağlanana kadar onlarla savaşılmasının emredildiği anlaşılmaktadır.²²⁵

1.1.2.5. Savaşa Teşvik ve Sebatın Emredilmesi

Savaşlarda askerlerin moralini yüksek tutmanın, savaşa teşvik etmenin ve zor anlarda sebatı sağlamanın zaferi getiren önemli unsurlardan olduğu muhakkaktır. Enfal Suresinde de “Ey Nebi, Mü'minleri savaşa teşvik et, sizden sabreden yirmi kişi, iki yüz kişiye galebe gelir, sizden yüz kişi de inkarcılardan bin kişiye galebe gelir. Zira onlar, anlayışsız kimselerdir.” (Enfal, 8/65) buyurularak haddi zatında Müslümanların cesareti arttırılmakla beraber Allah Resulü'nün de ashabı teşvik etmesi emredilmektedir.²²⁶

Hiz. Peygamber'in bu emri, bütün savaşların hazırlık safhasında, ordunun intikali esnasında, çarpışma anında yani savaşın bütün safhalarında ve her fırsatta hatta sulhta dahi yerine getirdiğine dair birçok örnek mevcuttur. Biz konumuz gereği Bedir savaşından bazı misaller vermek istiyoruz.

²²⁴ Abdürrezzak b. Hemmam, c. 6, s. 66, (10021-10022); İbn Ebi Şeybe, Ebu Bekir, **el-Kitabü'l-musannef fi'l-ehadisî ve'l-Aser**, Riyad: Mektebetü'r-rüşd, 1989, c. 5, s. 556, (28936); Ahmed b. Hanbel, c. 14, s. 481, (8904); Buhari, c. 1, s. 14, (25); Müslim, c. 1, s. 52, (21); bkz. Ahmet Keleş, “...Savaşmakla Emrolundum.” Hadisi Örneğinde Hadislerin Tasnifi Problemi, **Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 4, Sayı 2, 2004, ss. 33-60; “Cihad-Kılıç-Tebliğ Bağlamında İslamın Yayılışı”, **Cahiliye Toplumundan Günümüze Hz. Muhammed Sempozyumu**, Fecr Yayınları, 2007, ss. 249-280.

²²⁵ Taberi, c. 13, s. 537-538; Maturidi, c. 5, s. 202; Begavi, c. 2, s. 292; İbn Atıyye, c. 2, s. 528.

²²⁶ Daha sonra Enfal, 8/66. ayet inerek bire on olan oran, bire ikiye indirilmiştir. Alimlerin bir kısmı 66. ayetin 65. ayeti nesh ettiğini ileri sürse de biz burada nesh olmadığını kabul etmekteyiz. Müslüman askerlerin halet-i ruhiyesinden ve ortam şartlarından dolayı oranın düşürüldüğünü düşünmekteyiz.

Kaynaklarda Hz. Peygamber'in Bedir günü, sabah namazını kıldırdıktan sonra askerlerine cesaret veren bir hutbe irat ettiği belirtilmektedir.²²⁷ Ayrıca onun Bedir günü sayıca müşriklerin üçte biri kadar olan ashabını, Calut'un karşısındaki Talut'un ordusuna benzetmesi de bu manada motivasyon açısından söylenmiş bir söz olarak değerlendirilmelidir.²²⁸ Bu bağlamda Hz. Peygamber'in sabrederek, Allah'tan mükafatını bekleyerek ve kaçmadan savaşanların öldürüldüklerinde cennete gireceğini belirterek savaşa teşvik ettiği de nakledilmektedir.²²⁹ Ayrıca Allah'a dua ederek yaya olan ashabını binitli kılmasını, aç olan ashabını doyurmasını, çıplak olanlarını giydirmesini istemesi.²³⁰ ve ashabına öldürdükleri düşman askerlerinin selebini alma izni vermesi de kanaatimizce bu bağlamda değerlendirilebilir.²³¹

Bunlarla birlikte Nebi'nin müşriklerin harekete geçip Müslümanların bulunduğu tarafa geldiğini görünce, *"Allah'ım bu Kureyştir. Bütün gurur ve kibriyle gelerek sana meydan okuyor. Resulünü yalanlıyor. Bana vadettiğin yardımını istiyorum. Allah'ım, bu sabah onları helak et."* diyerek dua etmesinin²³² ve meleklerin yardıma geldiği müjdesini vermesinin²³³ de ashabı yüreklendirdiğini düşünmekteyiz. Diğer bir rivayette Hz. Peygamber'in, bu savaşın İslam'ın var olma savaşı olduğu bilinciyle taarruz emrini verdikten sonra bir müddet çardağına²³⁴ çekilip Allah'ı tenzih

²²⁷ Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 22; Halebi, c. 2, s. 382. Peygamber'in hutbede *"Ben, Allah'ın teşvik ettiği şeye teşvik ediyorum. Şüphesiz ki sabır, Allah'ın kendisiyle sıkıntıyı kaldıracığı bela yerlerinde sabretmektir."* şeklinde sabır ve sebat hakkında bir konuşma yaptığı beyan edilmektedir. Halebi, c. 2, s. 382.

²²⁸ Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 26; Diyarbekri, c. 2, s. 371.

²²⁹ İbn Hişam c. 1, s. 627; İbn Sa'd, c. 3, s. 426; İbn Hibban, s. 173; Beyhaki, **Delail**, c. 3, s. 69; İbn Abdulber, c. 3, s. 1214; Belazüri, c. 4, s. 278; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 54; Halebi, c. 2, s. 228. Hatta bu esnada elindeki birkaç hurmayı yemek için bir kenara çekilmiş olan Umeyr b. Humam'ın *"Benimle cennet arasında siz engelsiniz."* diyerek hurmaları atıp şehid olana kadar çarpıştığı ifade edilmektedir. İbn Hişam c. 1, s. 627; İbn Sa'd, c. 3, s. 426; İbn Hibban, s. 173.

²³⁰ Vakıdî, c. 1, s. 60; İbn Sa'd, c. 2, s. 15; Ebu Davud, c. 2, s. 426, (2747).

²³¹ Vakıdî, c. 1, s. 98-99; İbn Hişam, c. 2, s. 448; Serahsi, Muhammed b. Ahmed, **Usul**, Beyrut, Daru'l-ma'rife, ts, c. 1, s. 598; Begavi, c. 2, s. 266; İbn Seyyidunnas, c. 1, s. 308; Makrızı, c. 1, s. 110; Halebi, c. 2, s. 230. Bu hususta bkz. Ali Rıza Ayar, Hüseyin Güneş, "Hz. Peygamber'in, Savaş Öncesinde, Savaş Sonrasında Elde Edilecek Ganimetlere Dikkat Çekmesi", **Ondokuz Mayıs Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sayı 16, Samsun, 2003, ss. 220-223

²³² Vakıdî, c. 1, s. 59; İbn Hişam, c. 1, s. 621; İbn Hibban, s. 167; İbnü'l-Esir, c. 2, s. 18; İbn Seyyidunnas, c. 1, s. 294; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 28; İbn Kesir, **Sire**, c. 2, s. 404; Makrızı, c. 1, s. 101. İmam Maturidi, *"جُنْدُ مَا هَذَاكَ مَهْزُومٌ مِنَ الْأَخْرَابِ"* şeklindeki Sad Suresi 14. ayetin Bedirle ilgili olduğunu ifade ederek bu ayette Allah'ın Nebisine müşriklerin ordusunun yenileceğini vadettiğini beyan etmektedir. Bu durumda Peygamber'in *"Allahım bana vadettiğin fethi nasip et."* şeklinde dua etmesinin gerisinde yatan sebeplerden biri de bu ayet olmalıdır. Taberi, c. 21, s. 158; Maturidi, c. 8, s. 608

²³³ İbn Hişam, c. 1, s. 627.

²³⁴ Sa'd b. Muaz'ın teklifi ile Allah Resulünü düşman oklarından ve güneşten korumak için savaş alanına hakim bir tepeye hurma dallarından bir çardak yapıldı. Ariş Tepesi olarak bilinen bu

ederek yardım istediği, öyle ki Hz. Ali'nin, çarpışma esnasında üç kez Allah Resulü'nün ne durumda olduğuna bakmak için çardağa geldiğini her seferinde de secdede “Ya Hayy, Ya Kayyum!” diyerek vaadedilen yardımı isterken bulduğu nakledilmektedir.²³⁵ Daha sonra Peygamber'in çardağından çıkıp kılıcını²³⁶ çektiği ve “Yakında o topluluk da yenilecek ve arkalarını dönüp kaçacaklar.” (Kamer, 54/45) ayetini okuyarak düşmana saldırdığı ifade edilmektedir.²³⁷

Bunlarla birlikte Enfal Suresinde, savaşta düşmanla karşılaşıldığı zaman, bir taktik gereği haricinde düşmana sırt dönüp kaçmama prensibi

“Ey müminler! Toplu halde kâfirlerle karşılaştığınız zaman onlara arkanızı dönmeyin. (Korkup kaçmayın). Tekrar savaşmak için bir tarafa çekilme veya diğer bölüğe ulaşip mevzi tutma durumu dışında, kim öyle bir günde onlara arka çevirirse muhakkak ki o, Allah'ın gazabını hak etmiş olarak döner. Onun yeri de cehennemdir. Orası, varılacak ne kötü yerdir!” (Enfal, 8/15-16) şeklinde buyurulmaktadır.

Bütün bu rivayetlerin ve ayetlerin insan olmaları hasebiyle Hz. Peygamber ve Müslümanların savaşa teşvik edilip motivasyonlarının en üst seviyeye çıkarıldığını ve gerek tebşir gerek inzar ile savaşta sebatın sağlandığını göstermesi açısından önemli olduğunu düşünmekteyiz.²³⁸

tepeye Hicri 10. yüzyılda Hz. Peygamber'in çardağının anısına bir cami inşa edilmiştir. Daha sonra Suudiler tarafından yıkılmıştır. Bknz. Vakıdî, s.77, 84; Hamidullah, **H. Peygamberin Savaşları**, s. 42, 43.

²³⁵ İbn Sa'd, c. 2, s. 24.

²³⁶ Vakıdî, Salih b. Keysan'dan Nebi'nin Bedir'e kılıcsız çıktığını, kuşandığı ilk kılıcın ganimetten payına düşen Münebbih b. Haccac'ın kılıcı olduğunu nakleder. Bkz. Vakıdî, c. 1, s. 123

²³⁷ İbn Sa'd c. 2, s. 14, 23; Köksal c. 3-4, s. 351; Ağırman, s. 374. İbn Sa'd'ın anlatımına göre Müslümanların en cesur savaşçısı O idi ve askerler savaşın en şiddetli anında onun arkasında durarak kendilerini korudular (İbn Sa'd, c. 2, s. 20; Köksal, c. 3-4, s. 339). Ancak bu bilgiyi diğer kaynaklarda göremedik. Diğerlerinde Hz. Peygamber'in ashab veya melekler (Vakıdî, c. 1, s.102) tarafından etrafı çevrilerek korunduğuna, Müşrikler kaçmaya başlayınca kılıcını çekerek Kamer 54/45'i okuduğuna dair rivayetler nakledilmektedir. (Heysemi, (9958-59); İbnü'l-Esir, **Kamil**, c. 2, s. 20). Burada savaşa motivasyon kabilinden “***Şüphesiz ordularımız galip gelecek. O halde onlardan bir süre yüz çevir.***” şeklindeki Saffat Suresi 173-174. ayetlerini de ifade edebiliriz. Zira Mukatil b. Süleyman, Saffat Suresi 173-179 arasındaki ayetleri Bedirle irtibatlandırarak tefsir etmektedir. (Mukatil b. Süleyman, c. 3, s. 623). Müfessirler, Allah'ın Mekke'de iken Peygamber'ine “جُنْدُ مَا هَٰذَاكَ مَهْزُومٌ مِنَ الْأَخْرَابِ” şeklinde Kureyş müşriklerinin hezimete uğrayacağını vaad ettiğini bu ayetin tevilinin Bedirde aşıkardığı olduğunu nakletmektedirler. (Taberi, c. 21, s. 158; Maverdi, c. 5, s. 80; Begavi, c. 4, s. 55; İbn Atıyye, c. 4, s. 495; Kurtubi, c. 15, s. 153). Aynı şekilde “وَلَتَعْلَمَنَّ نَبَاهُ بَدْرٍ حِينَ” şeklindeki Sad Suresi 88. ayetinin Bedire işaret ettiği, Hz. Peygamber daha Mekke'de iken müşriklerin Bedirde katledileceklerinin bildirildiği (Mukatil b. Süleyman, c. 3, s. 654; Taberi, c. 21, s. 244) müşriklerin de bu vadin hakikatini Bedir'de öğrendikleri nakledilmektedir. (İbn Atıyye, c. 4, s. 516).

²³⁸ Mustafa Aksu, “İslam Dininde Cihad ve Hz. Peygamber'in Savaşla İlgili Uygulamaları (Sünen-i Tirmizi Özelinde Bir Değerlendirme)”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt. 9 Sayı. 43 ,2016, s. 2320

1.1.2.6. Mübareze ile İlişkilendirilen Ayetlerin Değerlendirilmesi

Kaynaklarda iki ordu karşılaştığında Utbe b. Rebia, Şeybe b. Rebia ve Velid b. Utbe'nin meydana çıkarak ashabi mübarezeye davet ettiği nakledilmektedir. Önce Ensardan üç kişinin karşısına çıktığı,²³⁹ Utbe' nin bunları kabul etmeyerek kendilerine denk üç kişi istemesi üzerine,²⁴⁰ Utbe b. Rebia' nın oğlu Ebu Huzeyfe' nin, babasıyla çarpışmak için kalktığı lakin Allah Resulü'nün ona izin vermeyip²⁴¹ Hz. Hamza, Hz. Ali ve Ubeyde b. Haris'i mübarezeye çıkardığı bildirilmektedir. Mübareze sonunda ashabtan Ubeyde'nin yaralandığı, müşriklerin üçünün de öldürüldüğü beyan edilmektedir.²⁴² Bu olay üzerine “Şu ikisi Rableri hakkında çekişip duran iki taraftır. Bunlardan inkarcı olanlar için ateşten giysiler biçilmiştir, başlarının üstünden de kaynar su dökülecektir.” (Hac, 22/19) ayetinin indirildiği ifade edilmektedir.²⁴³

Tefsirlerde, söz konusu ayette ifade edilen “Rableri konusunda düşmanlık yapan/tartışan iki taraf” ın kim olduğuyla ilgili iman eden ile inkar eden kimse, Bedir savaşında mübareze yapan iki grup,²⁴⁴ Müslümanlar ve ehl-i kitap,²⁴⁵ müminler ve her

²³⁹ Vakıdî, c. 1, s. 68; İbn Hişam, c. 1, s. 625; Beyhaki, **Delail**, c. 3, s. 72. Bu üç Ensarın, Avf b. Haris, Muavviz b. Haris ve Abdullah b. Revaha olduğu nakledilmektedir. (Vakıdî, s. 68; İbn Hişam, c. 1, s. 625) Allah Resulü'nün, Müşriklerle yapılan bu ilk savaşta, Ensarın zarar görmesini istemediği için kendi kabilesini mübarezeye çağırdığı ifade edilmektedir. (Vakıdî, c. 1, s. 68; İbn Sa'd, c. 2, s. 13) Apak ise, bu seçimi Emevi ve Haşimi ailelerinin geçmişe dayalı rekabet ve düşmanlığının farklı bir tezahürü olarak yorumlamaktadır. Apak, **Siyer-i Nebi**, s. 222.

²⁴⁰ Vakıdî, c. 1, s. 68; İbn Hişam, c. 1, s. 624; İbn Hibban, s. 128.

²⁴¹ Vakıdî, c. 1, s. 70. Hz. Ebu Bekir'in oğlu Abdurrahman'ın meydana çıkıp kendisiyle çarpışacak bir Müslüman isteyince babasının hemen ayağa kalktığı ama Hz. Peygamber'in “*Sen bize lazımsın.*” diyerek buna engel olduğu belirtilmektedir. (Halebi c. 2, s. 231; Köksal, c. 3-4, s. 337) Bir başka rivayette ise Ebu Bekir'in, oğlunu mübarezeye davet ettiği Peygamber'in buna mani olduğu nakledilmektedir. (Diyarbakri, c. 1, s. 385; Ebu Şehbe, c. 2, s. 148)

²⁴² Vakıdî, c. 1, s. 69; İbn Hişam, c. 1, s. 624; Begavi, c. 3, s. 329.

²⁴³ Vakıdî, c. 1, s. 70; İbn Sa'd, c. 2, s. 12; Beyhaki, **Delail**, c. 3, s. 72; Makrizi, c. 1, s. 104; Diyarbakri, c. 1, s. 378. Ebu Zer'in “*هَذَانِ خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ*” ayetinin Bedirde mübareze eden altı kişi hakkında indirildiği hususunda yemin ettiği nakledilmektedir. İbn Sa'd, c. 3, s. 12; Taberi, **Camiu'l-beyan**, c. 18, s. 588; Begavi, c. 3, s. 329; Kurtubi, c. 12, s. 25; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 55; İbn Kesir, **Sire**, c. 2, s. 414; Halebi, c. 2, s. 220.

²⁴⁴ Taberi, **Camiu'l-beyan**, c. 18, s. 587; Maturidi, c. 7, s. 401; Maverdi, c. 4, s. 13; Begavi, c. 3, s. 329; Razi, c. 23, s. 215; Kurtubi, c. 12, s. 25.

²⁴⁵ Taberi, **Camiu'l-beyan**, c. 18, s. 589; Maturidi, c. 7, s. 401; Maverdi, c. 4, s. 13; Begavi, c. 3, s. 330; Zemahşeri, c. 3, s. 149. Taberi, İbn Abbas'tan bu sınıfın ehli kitap olduğunu onların müminlere “Bizler Allah sizlerden daha yakınız bizim kitabımız sizden eski, bizim nebimiz sizinkinden önce.” dedikleri bunun karşısında müminlerin kendilerinin Allaha daha layık olduklarını bütün peygamberlere ve bütün kitaplara iman ettiklerini, buna karşı ehli kitabın kıskançlıklarından ve hasedlerinden dolayı Kur'an'ı ve Hz. Muhammed'i inkar ettiklerini ve bu şekilde tartıştıklarını nakletmektedir. (Taberi, **Camiu'l-beyan**, c. 18, s. 589; Razi, c. 23, s. 215) Kurtubi, söz konusu ayeti Müslüman ile ehli kitap şeklinde anlayan kimsenin tefsiri ve hadisi bilmeden konuşan kimse olarak ilan ettikten sonra yukarıda zikri geçen Ebu Zer rivayetine binaen ayet Bedirdeki mübareze için indirildiğini beyan etmektedir. Kurtubi, c. 12, s. 26.

millete ait kafirler,²⁴⁶ ba's hususunda müslümanlarla kafirlerin hasımlığı, cennet ve cehennem olduğu bilgileri verilmektedir.²⁴⁷

Alimler, siyakı göz önünde bulundurarak söz konusu iki grupla ilgili en uygun görüşün “müminlerle inkarcılar” olduğunu ifade etmektedirler. Razi, ayetin başındaki “هَذَانِ” ism-i işaretine binaen bunun daha önce zikri geçen bir şeye delalet ettiğini yani kastedilenlerin 17. ayette zikredilen altı din ehli olduğunu, bunların birinin ehli taat, diğerlerinin ise ehli masiyet olduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte her ne kadar sebep hususi olsa da hükmün, kelamın zahirine hamledilmesi gerektiğini ileri sürmektedir.²⁴⁸ Aynı şekilde diğer alimler de önceki ayetlerde iki grubun zikredildiğine vurgu yaparak, bir kısım insanların Allah’a secde edip ona itaat ederken, diğerlerinin “İnsanlardan öylesi de vardır ki bir ilmi, olmadığı halde Allah hakkında tartışmaya kalkar...”²⁴⁹ veya “İnsanlardan öylesi de vardır ki, Allah’a kıydan kenardan kulluk eder...”²⁵⁰ şeklinde masiyet taraftarı olduklarını ve kendilerine azabın hak olduğu “Birçoğunun üzerine de azap hak olmuştur...”²⁵¹ şeklinde ifade edildikten sonra “İşte iki hasım taraf ki, Rableri hakkında tartışmaya girmişlerdir. Bunlardan inkar edenler için ateşten giysiler biçilmiştir. Başlarının üstünden de kaynar su dökülür.”²⁵² ibaresi ile bir grup insanın cehennemde, diğer grubun da “Şüphesiz, Allah iman edip salih ameller işleyenleri içlerinden ırmaklar akan cennetlere koyacak...”²⁵³ şeklinde cennete olduğu ifade edilen ayetlere dayanarak aynı neticeye varmaktadırlar.²⁵⁴ Dolayısıyla bu yaklaşıma göre söz konusu ayetin mübareze ile ilgili olmadığı anlaşılmaktadır

²⁴⁶ Maturidi, c.7, s. 401; Begavi, c. 3, s. 330; Razi, c. 23, s. 215. Bu durumda Hac Suresi 17. ayette “إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئِينَ وَالنَّصَارَى وَالْمَجُوسَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا” şeklinde ifade edile altı grup dinin bulunduğu beşinin bir grup müminlerin de bir grup olduğu beşinin cehennemde birinin cennette olduğunun ifade edildiği nakledilmektedir. Begavi, c. 3, s. 330; Zemahşeri, c. 3, s. 149.

²⁴⁷ Taberi, **Camîu'l-beyan**, c. 18, s. 589; Maturidi, c. 7, s. 401; Maverdi, c. 4, s. 13.

²⁴⁸ Razi, c. 23, s. 215.

²⁴⁹ Hac, 22/8.

²⁵⁰ Hac, 22/11.

²⁵¹ Hac, 22/18.

²⁵² Hac, 22/19.

²⁵³ Hac, 22/23.

²⁵⁴ Taberi, **Camîu'l-beyan**, c. 18, s. 590; Maturidi, c. 7, s. 402; İbn Atıyye, c. 4, s. 114. Taberi, söz konusu ayetin Bedirdeki mübareze için indirildiğini nakleden Ebu Zer rivayetini şöyle yorumlamaktadır. Ayet sebeplerden bir sebebe göre indirilir lakin hüküm bu sebebe benzer bütün olaylara şamil olur. Bu manada mübareze yapanlar ya iman taraftarıdır ya da inkar taraftarıdır. Şirk ehli iman ehlinin hasmıdır iman ehli de şirk ehlinin hasmıdır. Taberi, **Camîu'l-beyan**, c. 18, s. 590.

İbn Sa'd, söz konusu mübareze ile ilgili "Onları en şiddetli yakalayışla yakalayacağımız günü hatırla. Şüphesiz biz öcümüzü alırlar." (Duhan, 44/16) ve "İnkâr edenler, kendilerine kıyamet ansızın gelinceye yahut onlara kısır bir günün azabı gelip çatıncaya kadar o Kur'an'dan bir şüphe içinde kalırlar." (Hac, 22/55) ayetlerinin indirildiğini de nakletmektedir.²⁵⁵

Müfessirler, "Onları en şiddetli yakalayışla yakalayacağımız gün" (يَوْمَ نَبْطِشُ) (الْبَطْشَةُ الْكُبْرَى) ayetini, Allah'ın kıyamet günü düşmanlarını yakalaması veya Allah'ın Bedir günü müşrikleri yakalaması şeklinde açıklamaktadırlar.²⁵⁶ Zemahşeri, "يَوْمَ نَبْطِشُ" ile "فَإِذَا جَاءَتِ الطَّامَةُ الْكُبْرَى" ayetinde ifade edildiği gibi kıyamet gününün kastedildiğini ifade etmektedir.²⁵⁷ Razi de söz konusu ibarenin, kıyamet günü manasına hamledilmesinin doğru olduğunu ileri sürmektedir. Zira Bedir savaşında ayette ifade edilen vasfın gerçekleşmediğini, gerçek intikamın "o gün her nefis yaptıklarıyla karşılık görecektir" (الْيَوْمَ تُجْزَى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ) şeklinde kıyamet günü alınacağını, yakalamanın veya cezalandırmanın "kübra" ile vasıflanmasının ancak ahirette gerçekleşeceğini beyan etmektedir.²⁵⁸

Alimler, "İnkâr edenler, kendilerine kıyamet ansızın gelinceye, yahut da onlara kısır bir günün azabı gelip çatıncaya dek o Kur'an'dan bir şüphe içinde kalırlar." şeklindeki Hac Suresi 55. ayette geçen "yok edici bir günün azabı" ibaresinin, akşam olmadan müşriklerin öldürülmelerinden dolayı Bedir savaşı olduğunu ileri sürmekle birlikte, bunun kıyamet günü olabileceğini de nakletmektedirler.²⁵⁹ Mukatil b. Süleyman, "فِي مَرِيَّةٍ مِنْهُ" ibaresi ile Ebu Cehil ve arkadaşlarının, "يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ يَوْمَ عَقِيمٍ" bölümünün de şefkat ve merhamet edilmeden Bedir savaşında öldürülmelerinin kastedildiğini beyan etmektedir.²⁶⁰ Taberi de ayette "السَّاعَةُ" kelimesi geçmesinden dolayı "يَوْمٍ عَقِيمٍ"

²⁵⁵ İbn Sa'd, c. 2, s. 12.

²⁵⁶ Taberi, **Camîu'l-Beyan**, c. 22, s. 22-23; Maturidi, c. 9, s. 201; Begavi, c. 4, s. 176; Razi, c. 27, s. 658. Taberi, İbn Mesud, İbn Abbas, Übey b. Ka'b, Mesruk, Mücahid, Dahhak, Ebu'l-Aliye'den bu ayetin Bedir savaşına işaret ettiğini nakletmektedir. (Taberi, **Camîu'l-Beyan**, c. 22, s. 22; Maverdi, **Nüket**, c. 5, s. 248) Ayrıca Maverdi ahiretteki cehennem azabı veya dünyadaki son yakalama, çarpma olduğundan dolayı kıyametin kopması olabileceğini ifade etmektedir. Maverdi, **Nüket**, c. 5, s. 248.

²⁵⁷ Zemahşeri, c. 4, s. 274.

²⁵⁸ Razi, c. 27, s. 658. Bunun karşısında İbn Aşur, müşriklerin elebaşlarının öldürülmesinden dolayı bunun Bedir olduğunu savunmaktadır. İbn Aşur, Muhammed, **et-Tahrir ve't-tenvir "tahrirü'l-ma'na's-sedid ve tenviru'lakli'l-cedid min tefsiri'l-kitabi'l-mecid"** Tunus: Daru't-tunusiyye, 1984, c. 25, s. 294.

²⁵⁹ Kurtubi, c. 12, s. 87.

²⁶⁰ Mukatil, c. 3, s. 134.

ibaresinin kıyamet manasına alındığı takdirde, tekrar olacağından bunun Bedir günü şeklinde anlaşılmasının daha doğru olduğunu ifade etmektedir.²⁶¹ Bunların karşından Tefsirlerde, “حَتَّى تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً أَوْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ يَوْمَ عَقِيمٍ” ayetinde geçen “السَّاعَةُ” ve “يَوْمَ عَقِيمٍ” ile ilgili “Saat”, kıyamet saati, herkesin ölüm saati veya müşriklerin Bedir’de öldürülmeleri şeklinde anlaşılırken;²⁶² “يَوْمَ عَقِيمٍ” ile kıyamet günü veya Bedir’in kastedildiği nakledilmektedir.²⁶³ Bunların yanında Taberi’nin aksine hem “Saat” ibaresinin hem de “akim gün” ün “kıyamet” olabileceği de söylenmektedir. Bazı alimler burada tekrarın olmadığını ifade ederek “saatin”, kıyametin habercisi, “akim günü” ile de bizzat kıyamet anının kastedilmiş olabileceğini ifade etmektedirler.²⁶⁴

Alimlerin çoğu hem Duhan Suresindeki hem de Hac Suresindeki ayetler hakkındaki görüşleri herhangi bir tercih yapmadan nakletmektedirler. Öte yandan Zemahşeri (538/1143) ve Razi (606/1210) gibi bazı alimler, “büyük çarpma / yakalamayı” kıyamet azabı olarak ifade ederken, İbn Aşur (1392/1973) Bedir olduğunu savunmaktadır. Aynı şekilde Mukatil ve Taberi, “يَوْمَ عَقِيمٍ” Bedir savaşı olmasının daha uygun olduğunu beyan ederlerken,²⁶⁵ Zeccac (311/924) ve Razi gibi bazı müfessirler de Kıyamet günü olduğunu iddia etmektedirler.²⁶⁶ Lakin bağlamları ile söz konusu ayetler okunduğunda konunun kıyamet olduğu kanaatini taşımaktayız. Ayeti, Bedir savaşına hamletmenin uygun olmadığını hatta bu şekildeki bir anlayışın anakronik bir yaklaşım olarak değerlendirilebileceğini söyleyebiliriz.

1.1.2.7. Allah’ın Yardımı Meselesi

Enfal Suresi’nin birçok ayetinde Allah’ın Müslümanlara Bedir Gazvesi’nde yaptığı yardımdan bahsedilmektedir. Meydana geliş zamanına göre bu yardımı, yağmur ile Müminlerin ayaklarının sabit kılınıp şeytanın vesvesesinin giderilmesi;

²⁶¹ Taberi, **Camiu’l-Beyan**, c. 12, s. 193. Söz konusu ayetle ilgili Tefsirlere bakıldığında ayette “فِي مِرْيَةٍ مِنْهُ” şeklinde ifade edilen zamirin, Kur’an’a, Hz. Muhammed’e şeytanın ilkasına, Necm Suresindeki Peygamber’in secdesine raci kılındığı görülmektedir. Mukatil, c. 3, s. 134; Taberi, **Camiu’l-beyan**, c. 18, s. 671; Sa’lebi, c. 7, s. 31; Maverdi, **Nüket**, c. 4, s. 37; Begavi, c. 3, s. 348; Zemahşeri, c. 3, s. 166; İbn Atıyye, c. 4, s. 130; Razi, c. 23, s. 242; Kurtubi, c. 12, s. 87.

²⁶² Maturidi, c. 7, s. 434; Sa’lebi, c. 7, s. 31; Maverdi, **Nüket**, c. 4, s. 37; Begavi, c. 3, s. 348; İbn Atıyye, c. 4, s. 130; Razi, c. 23, s. 242.

²⁶³ Mukatil, c. 3, s. 134; Maturidi, c. 7, s. 434; Salebi, c. 7, s. 31; Maverdi, **Nüket**, 4/37; Begavi, c. 3, s. 348; Zemahşeri, c. 3, s. 166; İbn Atıyye, c. 4, s. 130.

²⁶⁴ Zemahşeri, c. 3, s. 166; Razi, c. 23, s. 242.

²⁶⁵ Taberi, **Camiu’l-beyan**, c. 18, s. 672.

²⁶⁶ Zeccac, c. 3, s. 434; Razi, c. 23, s. 242.

uyku ile Müslümanlara emniyet duygusunun verilmesi, düşmanın az gösterilmesi; bin melek ile Müslümanların desteklenmesi ve attıklarının isabet etmesi şeklinde sıralayabiliriz.

Yağmurun Yağması; Kaynaklarda Müslümanların yerleştiği yerin kumluk olup Müslümanların yürümekte zorlandığı ayrıca burada su sıkıntısının yaşandığı belirtilmektedir. Bunun dışında Müslümanların uyuyunca ihtilam oldukları, şeytanın Müslümanlara, “*Siz nasıl yardım göreceksiniz ki! Sizler, muhdis ve cünüp olarak namaz kılıyorsunuz. Su sizden uzakta kaldı. Bir de Peygamber sizin aranızda ve güya sizler Allah’ın veli kullarısınız.*” şeklinde vesvese verdiği, bunun üzerine Allah’ın yağmur gönderdiği, havuzların dolduğu, suların taşıdığı, insanların abdest aldığı, hayvanların sulandığı bu şekilde de şeytanın vesvesenin giderildiği zikredilmektedir.²⁶⁷ Bununla birlikte bu yağmurun, İslam ordusunun bulunduğu taraftaki yumuşak zemini sertleştirdiği, bu sebeple askerlerin rahatlıkla yürüdüğü, müşriklerin bulunduğu yerin ise çamura döndüğü²⁶⁸ ve onların balçık içinde kıpırdayamaz hale geldikleri, bu şekilde Müslümanların, düşman karşısında avantaj elde ettikleri ifade edilmektedir. İşte bu sahnenin Kur’an-ı Kerim’de “...Sizi onunla temizlemek, şeytanın pisliğini üzerinizden gidermek, cesaretinizi arttırmak ve o sayede ayaklarınızı yere sağlam bastırmak için gökten üzerinize su indiriyordu.” (Enfal, 8/11) şeklinde tasvir edildiği anlaşılmaktadır.

Görüldüğü gibi Müslümanlar, yağmurla sekinete kavuşmuşlar ve şeytanın vesvesesinden kurtulmuşlardır. Yeri gelmişken olayın bütününe görebilmek için belirtmek isteriz ki bir tarafta Müslümanların kalpleri bu şekilde sağlamlaştırılırken diğer tarafta “...Ben kafirlerin kalplerine korku salacağım...” (Enfal, 8/12) ayetinde işaret edildiği gibi müşrik saflarında ayrılıkların baş gösterdiği rivayet edilmektedir. Şöyle ki, daha Bedir Savaşına çıkılmadan Sad b. Muaz’ın Ümeyye b. Halef’e

²⁶⁷ Diyarbekri, c. 2, s. 376; Halebi, c. 2, 381.

²⁶⁸ İbn Hişam, c.1, s. 620.

öldürüleceğini haber vermesi,²⁶⁹ Atike'nin²⁷⁰ daha sonra Cüheym b. Salt'ın rüyası²⁷¹ müşrikler üzerinde bir tedirginlik oluşturmuştu. Yola çıkıldıktan sonra yüz veya üç yüz kişinin Cuhfe'den geri dönmesinin²⁷² müşrik safında büyük bir moral bozukluğu oluşturduğu nakledilmektedir. Tüm bu olumsuzluklar bertaraf edilmemişken istihbaratçıların Müslümanların çok kararlı olduğuna dair getirdiği haberin, müşrik ordusunda ihtilaflara sebep olduğu, Hakim b. Hizam'ın zaten tereddütleri olan Utbe b. Rebia'ya giderek savaşmamaya ikna ettiği belirtilmektedir.²⁷³ Savaşa katılmak hususunda başından beri gönülsüz olan Utbe'nin, *"Amacımız kervanı kurtarmak ve Amr'ın kanı idi ki ben onu öderim. Kervan da kurtuldu. Akrabalarımızı öldürmekle toplumda kine sebep olmaktan başka elimize ne geçecek. Muhammed'in işini diğer Araplara bırakın."* şeklinde bir konuşma yaptığı, bununla birlikte bazı müşriklerin de İslam ordusu içinde yer alan akrabalarını öldürmek istemedikleri izhar olunca,²⁷⁴ Ebu Cehil dışında hiç kimsenin geri dönmek için tereddüdünün kalmadığı belirtilmektedir.

²⁶⁹ Vakıdî, c. 1, s. 35; Köksal, c. 2, s. 54.

²⁷⁰ İbn Hişam, c. 1, s. 607-608. Rivayete göre Damdam saldırıyla ilgili haberi Mekke müşriklerine haber vermeden üç gün önce rüyasında bir adamın deve üzerinde gelerek Ebtah'da durduğu sonra *"Ey aldananlar yıkılıp serileceğiniz yere koşun"* şeklinde üç defa bağırdığını ve insanların onun etrafında toplandığını sonra mescide giderek orada da aynı şekilde üç defa bağırdığını sonra Kubeys Tepesine çıkıp yine aynı şekilde bağırdığını ve bir taş alarak attığını ve o taşın parçalarının Mekke'deki bütün evlere düştüğünü gördüğü nakledilmektedir. Vakıdî, c. 1, s. 29; İbn Hişam, c. 1, s. 608; İbn Hibban, s. 159; İbn Abdulber, c. 4, s. 1780; İbnü'l-Esir, **Kamil**, c. 2, s. 13; İbn Seyyidunnas, c. 1, s. 282; İbn Kesir, **Sire**, c. 2, s. 381; Halebi, c. 2, s. 198.

²⁷¹ İbn Hişam, c. 1, s. 618. Müşrikler Cuhfe'de iken Cüheym'in söz konusu rüyayı gördüğü nakledilmektedir. Cüheym'in uyku ile yakaza arasında bir durumda iken bir adamın gelip Utbe b. Rebia, Şeybe b. Rebia, Ebu Cehil'in, Ümeyye b. Halef'in ve Bedirde öldürülen bütün Mekke'li eşrafın ismini saydığını, sonra da deveye bir bıçak saplayarak askerlerin arasına gönderdiğini bütün asker çadırlarına devenin kanının bulaştığını gördüğü nakledilmektedir. Vakıdî, s. 42; İbn Hişam, c. 1, s. 618; İbn Hibban, c. 1, s. 161; İbn Seyyidunnas, c. 1, s. 292; Makrizî, c.1, s. 90; Şami, c. 4, s. 23.

²⁷² Ebu Süfyan'dan kervanın kurtarıldığı haberi geldikten sonra Zühre oğullarından yüz veya üç yüz kişinin Cuhfe'den geri döndüğü nakledilmektedir. İbn Hişam, c. 1, s. 619; İbn Sa'd, c. 2, s. 10.

²⁷³ Vakıdî, c. 1, s. 62; İbn Hişam, c. 1, s. 622; İbn Sa'd, c. 2, s. 13; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 29; İbn Kesir, **Sire**, c. 2, s. 407; Makrizî, c. 1, s. 102; Şami, c. 4, s. 32. Bir diğer rivayete göre arabuluculuk yapmayı seven İma b. Rahasa da Kureyş ordusuna on deve hediye edip Utbe'ye *"Amir b. Hadrami'nin diyetini ve kervanın zararını öde. Muhammed'le çarpışmayın, kendinizle çarpışmış olursunuz."* diyerek savaştan vazgeçirmeye çalışmıştır. Vakıdî, c. 1, s. 60; İbn Hişam, c. 1, s. 621; Köksal, c. 3-4, s. 314.

²⁷⁴ Vakıdî, s. 63; İbn Hişam, c. 1, s. 622; İbn Sa'd, c. 2, s. 12-13, 22; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 29; İbn Kesir, **Sire**, c. 2, s. 407. Hatta Vakıdî'de yer alan bir rivayete göre Münebbih b. Haccac, Kureyş'e hitaben *"Yarın Muhammed ve ashabıyla karşılaşınca akrabalarınızı öldürmeyin. Ama Yesriblilerin işini bitirin. Akrabalarımızı alıp Mekke'ye döndüğümüzde atalarının dinini terk etmekle ahlaklık yaptıklarını anlayacaklardır"* der. (Vakıdî, c. 1, s. 55) Diğer bir rivayete de savaşın başlamasından sonra Ebu Cehil'in, arkadaşlarını bir yandan savaşa teşvik ederken bir yandan da *"Muhammed ve ashabını sakın öldürmeyin. Yakalayıp bağlayın ki atalarının dininden ayrılmanın ne anlama geldiğini onlara göstereyim."* dediği nakledilmektedir. Vakıdî, c. 1, s. 71; İbn Kesir, **Sire**, c. 2, s. 433; Makrizî, c. 12, s. 149; Şami, c. 4, s. 43.

Ebu Cehil'in ise Utbe'nin sözü ile ordu geri döndüğü takdirde onun halka reis olmasından korktuğu için, *"Utbe korkuyor. Oğlunu ve amcaoğlu Muhammed'i öldürmek istemediğinden böyle konuşuyor. Şimdi siz intikamınızı almayıp yoldan geri dönerek kavminizi herkese rezil mi edeceksiniz? Muhammed, karşımıza çıkmaya cesaret bile edemez."* anlamında bir konuşma yaptığı ve Amir el-Hadrami'yi kardeşinin intikamı için kışkırtarak Utbe'nin etkisini kırdığı, askerleri savaşıma zorladığı nakledilmektedir.²⁷⁵ Müşriklerin bu demoralize durumu, Enfal Suresi 65. ayette *"Onlar moralsiz bir topluluktur."* (يَافْكُهُونَ) şeklinde ifade edilmektedir.²⁷⁶

Sonuçta yağmurun yağmasının hem maddi hem de manevi anlamda Müslümanlara fayda sağladığı, onların susuzluk ve araziden kaynaklanan sorunlarını çözerek rahatlatıp savaşa hazır hale getirdiği ifade edilebilir. Bunun karşısında aynı yağmurun, müşriklere dezavantaj olup şartlarını zorlaştırdığı ve morallerini bozduğu söylenebilir.

Uyku ve Düşmanların Az Gösterilmesi; Enfal Suresi incelendiğinde iki farklı uyuklamadan bahsedilmektedir. Birincisi, Allah'tan bir emniyet hissi verilmesi için Müslümanları kaplayan ve "nüâs"²⁷⁷ şeklinde ifade edilen kısa süreli uyku ki "nüâs"ın itminana ve sebata delil olduğu, savaşta imandan; namazda ise nifaktan olduğu nakledilmektedir.²⁷⁸ İkincisi de Müslümanların tartışıp dağılmamaları için Hz. Peygambere rüyasında müşriklerin az gösterildiği uykudur.²⁷⁹

Siyer kaynakları, Allah'ın savaştan önceki gece Müslümanlara, karşı konulmaz ve dinlendirici bir uyku/nüâs verdiğini;²⁸⁰ müşriklerin ise, -istihbarat için

²⁷⁵ Vakıdî, c. 1, s. 63-64; İbn Hibban, c. 1, s. 623; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 29; İbn Kesir, **Sire**, c. 2, s. 408.

²⁷⁶ Mevdudî, ayette geçen "يَافْكُهُونَ" ibaresini "moralsiz olma, motivasyonsuzluk" şeklinde tefsir etmektedir. Mevdudî, c. 2, s. 183.

²⁷⁷ Enfal 8/11. Nüâs uyuklamak veya hafif uyku şeklinde de ifade edilebilir. Mustafa Çağrı, "Uyku", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/uyku#1> (04.03.2021); Abdüsselam Arı, "Uyku", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/uyku#2-fikih> (04.03.2021).

²⁷⁸ Taberî, **Camîu'l-beyan**, c. 13, s. 419; İbn Hibban, s. 129; İbn Kesir, **Sire**, c. 2, s. 431; Şamî, c. 4, s. 45.

²⁷⁹ Enfal 8/43. Bazı müfessirler, "إِذْ يَرِيكُهُمُ اللَّهُ فِي مَنَامِكَ قَلِيلًا" ayetindeki "فِي مَنَامِكَ" ibaresinin "göz" manasına geldiğini, "gözüne karşı tarafın az gösterilmesi" şeklinde anlaşılması gerektiği bilgisini vermektedirler. Taberî, **Camîu'l-beyan**, c. 13, s. 570; Maturidî, c. 5, s. 227; Maverdî, **Nüket**, c. 2, s. 323; Begavî, c. 2, s. 297; İbn Atiyye, c. 2, s. 534; İbnü'l-Cevzi, Ebu'l-Ferec, **Zadü'l-mesîr fi ilmi't-tefsir**, Beyrut: Daru'l-kütübi'l-arabi, 2002, c. 2, s. 214.

²⁸⁰ Vakıdî, c. 1, s. 54; İbn Sa'd, c. 2, s. 11.

gönderdikleri Umeyr b. Vehb ve Ebu Üsame el-Cüşemi'nin, “*Sayıca az ama çok kararlı, ölümü arzulayan bir topluluk gördük.*” diyerek izlenimlerini anlatınca- sabaha kadar korkudan ne uyuyabildiklerini ne de yemek yediklerini zikretmektedir.²⁸¹ “Hani (Allah) kendi tarafından bir güvenlik olarak sizi hafif bir uykuya daldırıyor; sizi temizlemek, sizden şeytanın vesvesesini gidermek, kalplerinizi pekiştirmek ve ayaklarınızı sağlam bastırmak için üzerinize gökten yağmur yağırdıyordu.” (Enfal, 8/11) ayetinin bu uykuya işaret ettiği kabul edilmektedir.

Kaynaklarda ayrıca “Hani Allah sana onları uykunda az gösteriyordu. Eğer sana onları çok gösterseydi elbette gevşerdiniz ve o iş hakkında birbirinizle çekişirdiniz. Fakat Allah (sizi bunlardan) kurtardı. Çünkü o, göğüslerin özünü (kalplerde olanı) hakkıyla bilendir.” (Enfal, 8/43) ayetinin de Hz. Peygamber'in Bedir günü gördüğü rüyasına işaret ettiği ifade edilmektedir. Henüz düşmanla çarpışma başlamadan Allah Resulü'nü bir uyku bastırıp uyuklayınca Meleklerin yardım için indiğinin gösterildiği, uyandığında Ebu Bekir'e Cibril'in atıyla yardıma geldiğini söylediği, sonra da çadırından çıkıp ashabını cennetle müjdeleyip meleklerin yardıma geldiğini haber vererek onları cesaretlendirdiği nakledilmektedir.²⁸² Diğer bir rivayette Peygamber'in, ashabına, “*Ben izin vermeden savaşa başlamayın, yaklaşırlarsa onlara ok atın.*” buyurduktan sonra çadırında uyuduğu, Ebu Bekir'in müşriklerin yaklaştığını haber vererek onu uyandırdığı, işte Nebi'ye bu uykusunda müşriklerin sayıca az gösterildiği nakledilmektedir.²⁸³

Yeri gelmişken belirtmek isteriz ki, Kur'an'da sadece Hz. Peygamber'in rüyasında düşmanların az gösterildiğinden bahsedilmez. Bir sonraki ayette de iki ordu karşılaştığında sayılarının birbirlerine az gösterildiği ifade edilmektedir: “O, karşılaştığınız sırada da sizin gözünüzde onları az gösteriyordu, onların gözünde de

²⁸¹ Vakıdi, c.1, s. 62; İbn Hişam c.1, s. 622; İbn Sa'd, c. 2, s. 12; İbn Hibban, s. 168; İbn Seyyidunnas, c. 1, s. 295; Makrizi, c. 1, s. 102; Köksal c. 3-4, s. 312.

²⁸² İbn Hişam, c. 1, s. 628; İbn Kesir, **Sire**, c. 2, s. 431; Şami, c. 4, s. 45; Diyarbekri, c. 1, s. 380. İbn Hişam'ın Sire'sinde da Peygamber'in Ebu Bekir'le çadırına girdiği, orada uzun uzun dua ettiği, Ebu Bekir'in Peygamberi teselli ettikten sonra Peygamber'e hafif bir uyku bastığı, uyandığında Ebu Bekir'e Allah'ın yardımını müjdelediği ve Cibrili gösterdiği nakledilmektedir. İbn Hişam, c.1, s. 628; İbn Seyyidunnas, c.1, s. 298; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 31; İbn Kesir, **Sire**, c. 2, s. 420.

²⁸³ Vakıdi, c. 1, s. 67; İbn Kesir, **Sire**, c. 2, s. 405; **Bidaye**, c. 3, s. 269. Vakıdi, Peygamber'in rüyasında müşriklerin sayısını az görmesine ve iki ordunun birbirlerini az görmelerine rağmen Allah Resulü'nün korktuğunu ve ellerini açarak Allah'a yardım etmesi için niyazda bulunduğunu nakletmektedir. Vakıdi, s. 67. Görüldüğü gibi Vakıdi, bir yerde daha savaş başlamadan önce Nebi'nin uyukladığını ifade ederken, başka bir yerde ise savaşın durduğu bir esnada Peygamber'in bir saat uyuduğu ve Cibrail, Mikail ve İsrail'e gönderilen üç bin melek yardımını burada haber verdiğini nakletmektedir. Vakıdi, s. 71.

sizi az gösteriyordu ki, Allah olmasını murat ettiği şeyi gerçekleştirsin; zaten bütün işler Allah’a döner.” (Enfal, 8/44)

Konuya dair Abdullah b. Mesud’tan, Kureyş ordusu alana girince ashabın birbirine düşmanların kaç kişi olabileceğini sorduklarında, kiminin yetmiş, kiminin yüz kişi olduklarını tahmin ettikleri fakat yakaladıkları esire kaç kişi olduklarını sorduklarında bin kişi şeklinde cevap verdiği nakledilmektedir.²⁸⁴ Vakıdi ise her iki tarafın da birbirinin gözünde azaldığını,²⁸⁵ hatta Kubas b. Eşyem el-Kinani’nin kendilerinin çokluğu karşısında İslam ordusuna bakınca küçümseyerek, “*Bundan ancak kadınlar kaçır.*” dediğini nakletmektedir.²⁸⁶

Kaynaklar, “*Hani Allah sana onları uykunda az gösteriyordu...*” şeklinde Peygamber’e rüyasında düşmanların az gösterilmesinin hikmetinin, ashabına bu haberi verip onları yüreklendirmesi, kalplerindeki korkuların giderilmesi olduğu yorumu yapmaktadırlar. Aksi takdirde karşılarında tam teçhizatlı ve kendilerinin üç katı büyüklükte bir ordu olduğu duyumunu alan askerlerin korkarak savaşıp savaşmama hususunda ayrılığa düşüp dağılabileceğini belirtmektedirler. Lakin bu rüyayı haber alınca onların “*Allah Resulü’nün gördüğü rüya haktır, o halde bize ulaşan bilgi yanlıştır. Düşman sayısı, çok değil, azdır.*” şeklinde düşündüğü ve bütün tedirginliklerinin zail olduğunu ifade etmektedirler.²⁸⁷ Diğer taraftan iki ordu karşılaşınca müminlere, düşmanın az gösterilmesi suretiyle de Peygamber’in rüyasının tasdik edildiğini belirtmektedirler.²⁸⁸ Bununla birlikte müşriklere de Müslümanların

²⁸⁴ Taberi, **Camiu’l-beyan**, c. 13, s. 572; Maturidi, c. 5, s. 227; Beyhaki, **Delail**, c. 3, s. 67; Begavi, c. 2, s. 298; İbnü’l-Cevzi, **Zadü’l-mesir**, c. 2, s. 214; İbn Kesir, **Sire**, c. 2, s. 406; Şami, c. 4, s. 82; Heysemi, **Mecmau’z-Zevaid**, c.10, s.183; Ağırman, c.1, s. 362. İbn Atıyye Peygamber suçulardan aldığı bilgiye göre müşriklerin dokuz yüz ile bin kişi arasında olduğu tahminini duymamış olabileceği için bu şekilde söylemiş olabileceğini veya ayete ifade edilen az gösterilmenin takdirde, heybette azlık ve yardım konumunda anlaşılması gerektiğini nakletmektedir. İbn Atıyye, c. 2, s. 535.

²⁸⁵ Vakıdi, c. 1, s. 67; Beyhaki, **Delail**, c. 3, s. 121; İbn Kesir, **Sire**, c. 2, s. 405;

²⁸⁶ Vakıdi, s. 97; Beyhaki, **Delail**, c. 3, s. 150; İbn Kesir, **Sire**, c. 2, s. 466; Makrızi, c. 12, s. 173. Bununla birlikte müşriklerin Umer b. Vehb’i istihbarat toplaması için gönderdiklerinde Müslümanların üç yüz küsür kişi olduklarını söylediği rivayet edilmektedir. İbn Hibban, c. 1, s. 168; İbn Seyyidünnas, c. 1, s. 295; İbn Kesir, **Sire**, c. 2, s. 405.

²⁸⁷ Taberi, **Camiu’l-beyan**, c. 13, s. 569; Maturidi, c. 5, s. 227; Maverdi, **Nüket**, c. 2, s. 323; İbn Atıyye, c. 2, s. 534; İbnü’l-Cevzi, **Zadü’l-mesir**, c. 2, s. 214; Razi, c. 15, s. 487. Taberi, “**ولكن الله سلم**” ibaresine binaen rüya ile müslümanların içine düşeceği tehlikelerden Allah’ın kurtardığını beyan etmektedir. Taberi, **Camiu’l-beyan**, c. 13, s. 572.

²⁸⁸ Maturidi, c. 5, s. 227; İbnü’l-Cevzi, **Zadü’l-mesir**, c. 2, s. 214. “Peygamberlerin rüyası vahiyse nasıl olur da hakikatın hilafına müşrik orduları çok olmasına rağmen Nebinin rüyasında az gösterilmiştir?” şeklinde bir sorunun sorulması durumunda buna “Allah dilediğini yapar, dilediğine hükmeder” şeklinde cevap verildiği gibi (Razi, c.15, s. 488) Allah’ın ona tamamını değil de bir kısmını gösterdiği veya her ne kadar ayette Peygamber zikredilmişse de aslında

sayısının az gösterilerek onların müminlere karşı gevşek davranmalarının ve daha fazla hazırlık yapmamalarının sağlandığını beyan etmektedirler.²⁸⁹ Hatta Ebu Cehil'in müslümanların sayılarının, "bir avuç kadar" (إِنَّمَا هُمْ أَكْلَةُ جُرُورٍ) olduğunu ifade ederek galibiyeti garanti gördüğü beyan edilmektedir.²⁹⁰ Zemahşeri de karşılaşmadan önce müşriklere Müslümanların sayılarının az gösterilip sonra çok gösterilmesi suretiyle onların moralinin çöktüğünü, müslüman askerler bekledikleri kadar olmadığı için dirençlerinin kırıldığını ve dağıldıklarını, bu panik haliyle de ayette ifade edildiği gibi Müslümanları kendilerinden iki kat fazla gördüklerini ifade etmektedir.²⁹¹

Görebildiğimiz kadarıyla siyer kaynakları gerek uyku gerekse düşmanın az gösterilmesi konularını tefsirler kadar kapsamlı ele almamış ve bazı önemli hususlarda ayetlerle örtüşmeyen bilgiler vermişlerdir. Şöyle ki siyer kitaplarında Enfal Suresi 43. ayette verilen Allah Resulü'ne rüyasında müşriklerin az gösterildiği haberi ile onun yakalanan Kureyş sucularını sorgulayarak ordunun yaklaşık bin kişi olduğu tahmininde bulunması rivayeti arasında bir irtibat kurmadıkları görülmektedir. Bununla birlikte Hz. Peygamber'in uykusunda ayette zikredildiği halde müşriklerin sayısını az görmesinden ziyade meleklerin yardıma geldiğini görmesi hususu ön plana

ashaba bu şekilde gösterildiği şeklinde cevap verilebileceği açıklanmaktadır. (Maturidi, c. 5, s. 227; Razi, c.15, s. 488) Bunun yanında Peygamber'in rüyasında müşriklerin az gösterilmesinde bir istiare olduğu, bunun düşmanın hezimete uğratılacağına haber verilmesi şeklinde de anlaşılabilirliği beyan edilmektedir. (İbn Atıyye, c. 2, s. 535) Ayrıca bu rüyanın müşriklerin sayılarının azlığına değil de onların işinin zayıflığına bir işaret ve kinaye olduğu beyan edilmektedir. (İbn Aşur, c. 10, s. 22) İbn Aşur, bu tablodaki çelişki gibi arz eden durumun halli sadedinde "söz konusu rüyanın vahiy gibi olmadığını bazı remizler barındırdığı için zahirine uymayan şeye hulf denilmeyeceğini, bu minvalde Peygamber'in gördüğü kimi rüyalara Allah'ın onu muttali kıldığı, bazen de kılmadığı, bu sebeple Peygamber'in de Müslümanlar gibi rüyanın zahirine baktığını" ifade ettikten sonra bunun hepsinde bir hikmet olduğunu beyan etmektedir. O, Hz. Peygamber'in rüyasında bir hata olmadığını, bilakis maksadın bu şekilde hasıl olduğunu, bu sebepten Peygamber'in rüyasında görülen şeyin bazen dış dünyada birebir karşılığının olduğu -ki ilk vahiy şekli sadık rüya olarak ifade edilmektedir- bazen de Peygamber'in gördüğü rüyada remiz, kinaye olduğu ki Uhud'dan önce rüyasında kesilen inek gördüğünde Peygamber'in bunun neye işaret ettiğini bilmediği, ta ki Uhud'da müslümanların şehit olmasından sonra rüyanın delaletini öğrendiğini ifade etmektedir. İbn Aşur, c. 10, s. 23.

²⁸⁹ Taberi, **Camii'l-beyan**, c. 13, s. 572; Zemahşeri, c. 2, s. 225. Burada hem müminlerin hem de müşriklerin sayılarının az gösterilmesi meselesinden Maturidi, müslümanların kendilerine yardım için gelen melekleri görünce kendi sayılarını fazla, karşı tarafı az gördüklerini; müşriklerin de baktıkları zaman melekleri görmedikleri için doğal olarak Müslümanların sayılarını az gördükleri veya her iki ordunun da karşı tarafın bir kısmını gördüğü için sayılarının az olduğunu gördükleri şeklinde açıklanabileceğini nakletmektedir. Maturidi, c. 5, s. 229.

²⁹⁰ İbn Hişam, c. 1, s. 623; İbn Hibban, c. 1, s. 170; Sa'lebi, c. 4, s. 363; Begavi, c. 2, s. 298; Zemahşeri, c. 2, s. 225; Kurtubi, c. 8, s. 23.

²⁹¹ Zemahşeri, c. 2, s. 225.

çıkarılmaktadır. Dolayısıyla siyer kaynaklarında bu sorunlara dair bir açıklama tespit edemediğimizi belirtmek isteriz.

Meleklerle Destekleme; Bedir’de Allah’ın yardım olarak gönderdiği bin melek meselesine geçmeden önce kaynaklarda gördüğümüz ve bize göre Enfal Suresi 9. ayetle çelişen “üç bin melekle yardım” konusuna değinmek istiyoruz. Şöyle ki Hz. Peygamber, orduyu savaş düzenine koyduğu zaman, daha önceden bu şiddetle esmeyen bir rüzgarın estiği, bunu iki şiddetli esintinin takip ettiği, birincisinde bin melek Cibril’in Peygamber’in yanında yer aldığı, ikincisinde bin melek Mikail’in Peygamber’in sağında, üçüncüsünde de bin melek İsrail’in Peygamber’in solunda yer aldığı nakledilmektedir.²⁹² Vakıdı bir yerde Peygamber’in orduyu safa dizdiği sırada rüzgarın esip Cebrail’in bin melek geldiği müjdesini verdiğini naklederken²⁹³ diğer tarafta savaş durunca Peygamber’in bir saat uyuduğunu, uyandırıldığında Cebrail, Mikail ve İsrail’le gelen üç bin meleği müjdelediği nakletmektedir.²⁹⁴ Bununla birlikte Hz. Ali’nin de kuyudan su çekerken üç bin meleğin indiği, üç şiddetli rüzgarı hissettiği haberi nakledilmektedir.²⁹⁵ Bunların karşısında İbn Hişam’ın meleklerin sayısı konusunda bir tespitine rastlayamadık.²⁹⁶

Kaynaklarda mevcut olmakla birlikte meleklerin sayısı, indikleri yer ve zaman hususunda ihtilafli olan bu bilgilerin Kur’an’la çeliştiğini düşünmekteyiz. Zira Allah, “Hani Rabbinizden yardım istiyor, yalvarıyordunuz. O da “Ben size ard arda bin melekle yardım ediyorum” diye cevap vermişti.” (Enfal, 8/9) şeklinde müminlerin yardım istemeleri üzerine açık bir şekilde “bin melek” gönderdiğini beyan etmektedir. Dolayısıyla her ne kadar kaynaklarda Bedir’de inen melek sayısı hakkında farklı rivayetler nakledilip çeşitli açıklamalar yapılsa da meleklerin sayısını üç bin gösteren rivayetlerin ayetle çelişmesinden dolayı doğru olmadığı kanaatini taşımaktayız.

²⁹² İbn Sa’d, c. 2, s. 11; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 52; Makrızı, c. 1, s. 99.

²⁹³ Vakıdı, c. 1, s. 56.

²⁹⁴ Vakıdı, c. 1, s. 70-71.

²⁹⁵ Vakıdı, c. 1, s. 86; Kurtubi, c. 4, s. 193. Allah’ın melekleri indirerek Müslümanlara yardım etmesi, meleklerin gerçekten inip inmediği, sayısı, yardımlarının mahiyeti açılarından tartışılan bir meseledir. Bu tartışmalar için bkz. İsrail Balcı, “Bedir Savaşıyla İlgili Mucizevi Rivayetlerin Kur’an, Hadis ve Tarih Verilerine Göre Kritiği”, **İstem**, sayı:13, 2009, ss. 85- 124; Mehmet Azimli, “Hz. Peygamber Dönemi Savaşlarında Meleklerin Yardımı Meselesi”, **İslami Araştırmalar**, 2010, 21(3) s. 172-183; Mustafa Hocaoglu, “Hz. Peygamber’e Meleklerin Yardımı Hususunda Öne Sürülen Bazı İddiaların Değerlendirilmesi”, **Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi** 2 (2012), ss. 55- 98. Hasan Nas, “Vahiy-Siret İlişkisi Bağlamında Hz. Peygamber’in Risalet Sürecinde İlahi İnayet Örnekleri” **Diyanet İlmî Dergi** 57 (2021): 785-818.

²⁹⁶ İbn Hişam c. 2, s. 327.

Kaynaklarda Enfal Suresi 9. ayetin sebab-i nüzulüne dair şöyle bir olay yer almaktadır. Peygamber'in müşriklerin bin kişilik ordusunu görünce Müslümanlar sayıca az olduğu için Allah'a niyazda bulunduğu, öyle ki ridasının yere düştüğü, bunun üzerine Hz. Ebu Bekir'in, ridasını yerden alarak Hz. Peygamber'in üzerine örttüğü ve "Yeter Ya Resullah, elbette Allah, sana vadettiği sözde duracaktır." dediği ve bunun üzerine ayetin indirildiği nakledilmektedir.²⁹⁷ Diğer bir rivayette Peygamber'in müşrik ordusunun bin kişi olduğunu gördüğü zaman Allah'a niyazda bulunduktan sonra uyukladığı Enfal Suresi 9. ayetin bu esnada indirildiği bildirilmektedir.²⁹⁸

Bununla birlikte "Hani sen mü'minlere, "Rabbinizin, indirilmiş üç bin melek ile yardım etmesi size yetmez mi?" diyordun. Evet, sabrettiğiniz ve Allah'a karşı gelmekten sakındığınız takdirde; onlar ansızın üzerinize gelseler bile Rabbiniz nişanlı beş bin melek size yardım eder." (Al-i İmran, 3/124- 125) ayetinde vaadedilen üç bin veya beş bin melek müjdesinin Bedirle mi yoksa Uhud savaşıyla mı ilgili olduğu hususunda ihtilaf edilmektedir.²⁹⁹ Genel kanaate göre söz konusu vadin Bedir'de yapıldığı kabul edilmektedir. Bedir diyenlerin de üç farklı yaklaşım sergilediği görülmektedir. Birinci yaklaşım sahipleri Allah'ın söz konusu yardımını Bedir'de vadettiğini, lakin düşmanın ansızın saldırmamasından veya Kürz b. Cabir'in müşriklere destek göndermemesinden dolayı Allah'ın da vadettiği melekleri indirmediğini zikretmektedirler.³⁰⁰ İkinci yaklaşıma göre Allah, bu sayıları Bedir'de

²⁹⁷ Vakıdî, c. 1, s. 81; İbn Ebu Şeybe, c. 7, s. 357, (36684); Ahmed b. Hanbel, c. 1, s. 334, (208); c. 1, s. 345, (221); Müslim, c. 3, s. 1383, (1763); Tirmizi, c. 5, s. 120, (3081); Taberi, **Camîu'l-beyan**, c. 13, s. 409; İbn Hibban, **Sahih**, c. 11, s. 114, (4793); Kurtubi, c. 4, s. 193; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 50; İbn Hacer, c. 7, s. 289; Makrizî, c. 8, s. 343. Diğer bir rivayette Peygamber'in ayağa kalkıp, "Allah'ım sen kitabı indirdin, bana savaşı emrettin, yardım vadinde bulundun vadinde dönmezsin." dediği bunun üzerine söz konusu ayetin müjdelendiği nakledilmektedir. (Taberi, **Camîu'l-beyan**, c. 13, s. 410) Bir diğer rivayette Peygamber'in kibleye dönerek Allah'a kafirlerin helak olmasına, vadettiği zaferi nasip etmesine bu topluluk helak olursa yeryüzünde kendisine kulluk eden olmayacağına dair niyazından sonra söz konusu ayetin indirildiği nakledilmektedir.

²⁹⁸ İbn Seyyidunnas, c. 1, s. 298. Bunların haricinde Peygamber'in söz konusu duayı çadırda yaptığı belli bir süre sonra çadırdan çıkarak "سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ" ayetini okuyarak müjdeyi verdiği nakledilmektedir. Buhari, c. 5, s. 73, (3953).

²⁹⁹ Razi, va'd edildiği yere göre ayetin başındaki "إِذْ" amilini tayin etmektedir. Buna göre söz konusu vaad Bedir ise bu durumda amil "تَصْرِكُمْ اللَّهُ" ibaresidir. Mana da "إِذْ تَصْرِكُمْ اللَّهُ بِبَدْرٍ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ تَقُولُ" takdirinde olduğu ifade edilmektedir. Söz konusu va'd Uhud savaşında ise bu durumda "وَإِذْ غَدَوْتُ"nin ikinci bedeli olacağı ifade edilmektedir. Razi, c. 8, s. 349.

³⁰⁰ Taberi, **Camîu'l-beyan**, c. 7, s. 173-174; Maturidi, c. 2, s. 469; Begavi, c. 1, s. 502; İbn Atıyye, c. 1, s. 502. Rivayete göre Müslümanların kulağına Kürz b. Cabir'in Bedir'de müşriklere destek çıkacağı haberi ulaşınca bunun Müslümanlara ağır geldiği bunun üzerine söz konusu üç bin/ beş bin melek indirilme vadinin yapıldığı Kürz'e müşriklerin hezimet haberi ulaşınca yardım için çıkmadığı bu sebepten dolayı da üç bin/ beş bin meleğin indirilmediği nakledilmektedir. Taberi, **Camîu'l-beyan**, c. 7, s. 174; Razi, c. 1, s. 351; Kurtubi, c. 4, s. 195. Bununla birlikte bu sayının

vadetmiştir ve müminler sabredip Allah'tan sakındıklarından dolayı vadettiği beş bin meleği göndermiştir.³⁰¹ Üçüncü bir yaklaşıma göre ise Allah, üç bin veya beş bin melek göndermeyi Bedir günü vaad etmiştir ve bu vaad, bütün savaşlar için geçerlidir. Lakin Müslümanlar, sabredip sebat etmediklerinden dolayı Ahzab Savaşı haricinde meleklerin gönderilmediği, Ahzab'da da Beni Kureyza muhasarasında söz konusu meleklerin gönderildiği belirtilmektedir.³⁰² Dördüncü yaklaşıma göre ise söz konusu vaadin Uhud'da yapıldığı, lakin müslümanların dağılıp kaçmalarından dolayı Allah'ın melek indirmedeği ifade edilmektedir.³⁰³

Sonuçta Taberi, Allah'ın Peygamber'e üç bin melek göndereceğini, sabrederlerse, beş bin melek göndermeyi vaad ettiğini, lakin bundan sonra kaç melek gönderdiğine veya melek gönderip göndermediğine dair bir açıklama yapmadığını ve konuya dair farklı rivayetlerin geldiğini ifade ettikten sonra bu konuda hüccet değeri olan bir sözle neticeye varılmasının caiz olduğunu ancak bu konuda böyle bir haberin olmadığını ifade etmektedir. Bunun yanında o, Bedir'de bin meleğin gönderildiğinin açık bir şekilde ifade edildiğini, Uhud için ise gönderilmediği yaklaşımının, gönderildiği görüşünden daha zahir olduğunu, zira gönderilseydi hezimetin yaşanmayacağını belirterek, doğru olan yaklaşımın Allah ayetlerde nasıl bir açıklama yaptıysa onları olduğu gibi kabul etmek olduğunu beyan etmektedir.³⁰⁴ Razi de Bedir'de Allah'ın bin melek ile yardım ettiğini Enfal Suresinde beyan ettiğini, bu durumda üç bin veya beş bin melek yardımının Bedir'de verilmesinin mümkün olmadığını beyan etmektedir. Ayrıca o, Al-i İmran Suresi 125. ayette “*Evet, sabrettiğiniz ve Allah'a karşı gelmekten sakındığınız takdirde; onlar ansızın üzerinize gelseler bile Rabbiniz nişanlı beş bin melek size yardım eder.*” şeklinde düşmanın

on bin veya üç bin, beş bin ve bin melek olmak üzere toplam dokuz bin olduğu nakledilmektedir. Maturidi, c. 2, s. 469.

³⁰¹ Taberi, **Camiu'l-beyan**, c. 7, s. 174; Begavi, c. 1, s. 501. Yani bu duruma göre önce bin sonra üç bin en sonunda da beş bin olmuştur. Taberi, **Camiu'l-beyan**, c. 7, s. 173; Razi, c. 8, s. 350.

³⁰² Taberi, **Camiu'l-beyan**, c. 7, s. 178-179; Begavi, c. 1, s. 502.

³⁰³ Taberi, **Camiu'l-beyan**, c. 7, s. 180; Begavi, c. 1, s. 502. Bunun karşısında Uhud savaşında Peygamber'in sağında ve solunda Cebrail ve Mikail'in beklediği nakledilmektedir. (Begavi, c. 1, s. 502) Mukatil b. Süleyman da söz konusu ayetlerin Uhud'la ilgili olduğunu belirtmektedir. (Mukatil, c. 1, s. 299. Bu manada Uhud günü Müslümanlar müşrikleri beklerken Bedirde olduğu gibi bu savaşta da Allah yardım gönderir mi diye sorduklarında Peygamber'in üç bin ve beş bin melek ile yardımdan söz ettiği nakledilmektedir. İbn Atıyye, c. 1, s. 503

³⁰⁴ Taberi, **Camiu'l-beyan**, c. 7, s. 181.

baskınından bahsettiğini, bu baskının ancak Uhud için söz konusu edilebileceğini, Bedir’de böyle bir baskından bahsedilemeyeceğini belirtmektedir.³⁰⁵

Toparlayacak olursak bazı müfessirler, Peygamber’in Uhud günü müminlere üç bin melek ve beş bin meleklerle yardımdan bahsettiğinden haber verirken³⁰⁶ bazıları da Peygamber’in Bedir’de müminlere bu vaatte bulunduğunu nakletmektedirler.³⁰⁷ Bununla birlikte Bedir savaşında üç bin meleklerle yardım edildiğini, Uhud’da beş bin melek vaad edildiğini lakin Ashab isyan edip Peygamber’in sözüne muhalefet edince yardım gönderilmediğini iddia etmektedirler.³⁰⁸ Siyer kaynaklarının bir kısmı Bedir’de üç bin melek gönderildiğini iddia ederken bir kısmı da üç bin melek gönderilmesine delil olabilecek -ki tefsirlerde üç bin meleğin inişine delil olarak gösterilen- Al-i İmran Suresindeki söz konusu ayetlerin Uhud’la ilgili olduğunu nakletmektedirler.³⁰⁹ Siyer kaynaklarının ayette belirtilen bin sayısı üzerinde fazla durmayıp Bedir’de üç bin melek indiğini haber vermeleri dikkat çekicidir.

Hem Siyer hem de Tefsir kaynaklarında meleklerin sadece Bedir’de savaştıkları nakledilmektedir.³¹⁰ Bu olayla ilgili olarak Bedir gazilerinin, “*Düşman safındaki kimselerin başları veya elleri vuruluyordu da kimin vurduğunu bilmiyorduk.*” dediklerine dair rivayetler verilmektedir. Bu bilgiler Enfal Suresi 12.

³⁰⁵ Razi, c. 8, s. 349. Bunun karşısında müşriklerin Müslümanların kervanlarına saldırdıklarını öğrenince sinirlendikleri hemen ordularını hazırlayıp Peygambere saldırmak için yola çıktıklarını duyan Müslümanların korktukları bunun üzerine söz konusu vadin verildiği nakledilmektedir. Razi, c. 8, s. 352.

³⁰⁶ Semerkandi, c. 1, s. 243. Bu manda bu va’dden önce Bedir’in zikredilmesinin itiraziye cümle olduğu, söz konusu vadin Uhud’da yapıldığı nakledilmektedir. İbn Atıyye, c. 1, s. 502; Kurtubi, c. 4, s. 192.

³⁰⁷ Maverdi, **Nüket**, c. 1, s. 421; İbn Atıyye, c. 1, s. 502; İbnü’l-Cevzi, **Zadü’l-mesir**, c. 1, s. 320.

³⁰⁸ Semerkandi, c. 1, s. 243.

³⁰⁹ Vakidi, c. 1, s. 320; İbn Hişam, c. 2, s. 107; Makrızı, c. 1, s. 177. Peygamber’in sözünü dinlemeyip görev mahallerini terk etmelerinden dolayı ve sabretmeyip dağılmalarından dolayı Allah’ın melek göndermediği de beyan edilmektedir. (Makrızı, c. 3, s. 177.) Bazı kaynaklar, yukarıda Taberi’nin naklettiği Kürz b. Cabir’in hezimetini duyunca yardım göndermemesinden dolayı Allah’ın da melek indirmedeği rivayetine dayanarak, ayetin Bedirle ilgili olarak indirildiğini nakletmektedir. (Kastallani, c. 1, s. 217. Şami, c. 4, s. 43.) Şami ayetin Uhud’la mı ilgili yoka Bedirle mi ilgili olduğu hususunda Uhud diyenler olduğunu kabul etse de cumhurun Bedir’de indirildiğini kabul ettiklerini nakletmektedir. (Şami, c. 4, s. 82-83.) Tabii burada şu problem de karşımızda durmaktadır. Tespit edebildiğimiz kadarı ile ayetin sebebi nüzulünde zikredilen Kürz b. Cabir’in Bedir’de müşriklere yardım etmek için yola çıkmaya niyetlendiğine veya çıktığına dair neredeyse hiç yer vermemektedir.

³¹⁰ İbn Hişam, c. 1, s. 634; İbn Hibban, c. 1, s. 168; Razi, c. 8, s. 351; c. 15, s. 460. Diğer bir yaklaşıma göre meleklerin savaşa katılmakla birlikte düşmanla savaşmayıp Müslümanların sayılarını çok gösterdikleri, müminleri teşvik edip ayaklarını sabit kıldıkları ifade edilmektedir. Razi, c. 15, s. 460.

ayetin açıklaması olarak da zikredilmektedir.³¹¹ Ayrıca Ashabın, savaş esnasında kırbaç ve at sesleri, “Ya Hayzum, ileri!” şeklinde nidalar işittiklerini, müşriklerin kılıçlarını sallamadan yere yığıldıklarını, burunlarının sürtüldüğünü ve kırbaç vurulmuş gibi yüzlerinin kızardığını gördüklerini Peygambere haber verince, Peygamber’in bunların meleklerin yardımı olduğunu söylediği nakledilmektedir.³¹² Bu rivayetlerden meleklerin fiili olarak savaşta bulundukları ve Müslümanlara bu şekilde yardım ettikleri anlaşılmaktadır.³¹³ Hatta Ebu Üseyd, Malik b. Rebia’nın âmâ olduktan sonra kendisine bu konuyu soran şahsa “*Ey kardeşimin oğlu, vallahi, şayet senle Bedirde olsak ve Allah gözlerimi geri bahşetse, ben sana meleklerin hangi tepeden çıkıp geldiklerini tereddüt etmeden göstersem.*” dediği nakledilmektedir.³¹⁴

Tefsirlerde, meleklerin yardımına ve savaştığına dair Enfal Suresi 50. ayet de örnek olarak verilmektedir. “Melekleri, inkâr edenlerin suratlarına ve arkalarına vura vura, ‘Tadın bakalım yangın azabını!’ diyerek canlarını alırken bir görseydin!”³¹⁵ şeklinde tasvir edilen bu can alma şeklinin Bedir’de gerçekleştiği nakledilmektedir.³¹⁶ Hatta meleklerin, müşrikleri müminlere saldırdıkları zaman önlerinden, kaçtıkları zaman da sırtlarından vurdukları belirtilmektedir. Bu minvalde Peygamber’e Ebu Cehil öldürüldüğünde sırtındaki izin ne olduğu sorulduğunda bunun meleklerin vurma izleri olduğunu söylediği nakledilmektedir.³¹⁷

Razi, tefsir ve siyercilerin, meleklerin Bedir günü indiği ve kafirlerle savaştığı konusunda ittifak ettiklerini ancak Ebu Bekir Esamm’ın (200/816) bu görüşe şiddetle karşı çıktığını nakletmektedir. Sonra da Esamm’ın argümanlarını sıralamaktadır.

³¹¹ İbn Seyyidunnas, c. 1, s. 299; Kurtubi, c. 4, s. 194-195.

³¹² İbn Hişam, c. 1, s. 633; Taberi, **Camîu’l-beyan**, c. 7, s. 176; İbn Seyyidunnas, c. 1, s. 299; Razi, c. 15, s. 460; Kurtubi, c. 4, s. 193; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 51; Makrîzi, c. 9, s. 247.

³¹³ Ebu Cehil’in İbn Mes’ud’a “*Sesini işitip görmediğimiz kimseler nereden?*” diye sorduğu İbn Mes’ud’un onların melek olduğunu haber verince Ebu Cehil’in, “*Bizi onlar yendi, siz değil.*” dediği nakledilmektedir. Razi, c. 15, s. 460.

³¹⁴ Taberi, **Camîu’l-beyan**, c. 7, s. 175; İbn Hibban, c. 1, s. 168; İbn Atıyye, c. 1, s. 503; Kurtubi, c. 4, s. 193; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 51. Çelimsiz bir sahâbi olan Ebu’l-Yesar, iri yarı olan Abbas’ı tanımadığı bir adamın yardımıyla esir aldığını söyleyince Hz. Peygamber’in “*Kerim bir meleklerle yardım görmüşün.*” dediği nakledilmektedir. Taberi, **Camîu’l-beyan**, c. 7, s. 177; İbn Atıyye, c. 1, s. 503.

³¹⁵ Enfâl 8/50.

³¹⁶ Taberi, **Camîu’l-beyan**, c. 13, s. 16; Maturidi, c. 5, s. 239; Maverdi, c. 2, s. 326; Begavi, c. 2, s. 301.

³¹⁷ Taberi, **Camîu’l-beyan**, c. 13, s. 17; Maturidi, c. 5, s. 239; Maverdi, c. 2, s. 326; Begavi, c. 1, s. 301. Ashabın müşriklerden birini öldürmek için hamle yaptıklarında daha vurmadan müşriklerin başlarının yere düştüğünü gördüklerini, Peygamber’in “*Melek, sizi geçti.*” dediği nakledilmektedir. Taberi, **Camîu’l-beyan**, c. 13, s. 17.

Şöyle ki Esamm, Cebrail'in Lut kavminin dört şehrini helak ettiği gibi bu kadar meleğe gerek kalmadan bir meleğin bir yeri helak edebileceğini iddia ederek meleklerin yardım ettiğine karşı çıktığını beyan etmektedir. Durum bu halde iken Cebrail'le beraber diğer meleklerin gönderilmesindeki faydanın ne olduğunu sormaktadır. Küffarın elebaşlarını öldürenlerin kim olduğu belli iken öldürmenin meleklerle nispet edilmesinin imkânsızlığından dem vurduğunu beyan etmektedir. Ayrıca iddia edildiği gibi üç bin meleğin gönderilmesi ve görülmesi durumunda müşriklerin bunu kesinlikle dile getireceklerini lakin hiçbir müşrikten böyle bir sözün sadır olmadığını ifade ederek meleklerin indirilmesi ve görülmesi fikrine karşı çıktığını açıklamaktadır. Ayrıca bu durumun Allah'ın müşriklerin gözlerinde Müslümanları az gösterdiği ayetiyle de çeliştiğini ifade etmektedir.³¹⁸ Razi, Esamm'dan bu itirazları naklettikten sonra bu düşüncenin bir Müslümana yakışmayacağını, konuyla ilgili rivayetlerin mütevatir derecesine yaklaştığını beyan etmektedir.³¹⁹

Sonuçta ayetlerin zahirinden ve bir kısmının abartılı olduğunu düşündüğümüz bilgilerden yola çıkarak meleklerin Hz. Peygamber'in ve müslümanların teslimiyeti ve duası üzerine Bedir'de yardım için indirildiğini söylemek mümkündür.³²⁰

Hz. Peygamber'in Düşmana Toprak Atması; Kaynaklarda Bedir Zaferinin sebepleri arasında Allah'ın gönderdiği bin melek, uyku verilmesi ve yağmurun yağması ile Müslümanlara sekinet ve itminan indirilmesi, ayaklarının sebat ettirilmesi, kafirlerin kalbine korku salınması yanında bir de “(Savaşta) onları siz öldürmediniz, fakat Allah onları öldürdü. Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı. Mü'minleri, tarafından güzel bir imtihanla denemek için Allah öyle yaptı. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.” (Enfal, 8/17) ayetine istinaden Hz. Peygamber'in müşriklere toprak/çakıl taşı atarak hezimete uğratmasından bahsedilmektedir.

Kaynaklara bakıldığında ayetin “Onları siz öldürmediniz, fakat Allah onları öldürdü...” kısmının Ashaptan bazı kimselerin Bedir savaşı sonrasında övünmek veya ganimetten daha çok pay almak amacıyla, “Falancayı şöyle öldürdüm, böyle vurdum.” demeleri üzerine onlara başarılarının kendi güçleri ile değil ancak Allah'ın yardımı ile

³¹⁸ Razi, c. 8, s. 352.

³¹⁹ Razi, c. 8, s. 352.

³²⁰ Ömer Çelik, “Kur'an-ı Kerim'e Göre Meleklerin Resulullah'a Yardımı”, **Araşan Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, c.5-6, Bışkek, 2008, ss. 5-28; Büşra Nur Güler, “Siret-Nüzul İlişkisi Bağlamında Bedir ve Hendek Savaşında Meleklerin Yardımı Meselesi” **Meridyen Derneği Hadis ve Siyer Araştırmaları**, c, 1, sayı 1, 2017, ss. 43-74

olduğunu hatırlatmak, ganimet tartışmalarına son vermek için indiği nakledilmektedir.³²¹

Ayetin “Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı...” (وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ) kısmının ise iki ordu karşılaştığında Peygamber’in yerden bir avuç toprak veya çakıl taşı alıp müşriklere doğru atmasına işaret ettiği ifade edilmektedir.³²² Atılan çakıl taşı veya toprağın her bir müşriğin gözüne, burnuna, ağzına girdiği, bundan sonra da Müslümanların onları öldürüp esir aldıkları nakledilmektedir.³²³ Hatta Peygamber’in taşı veya toprağı atarken, “Allah’ım onların kalplerine korku sal ve ayaklarını kaydır.” diye dua ettiği ve düşmanların bu şekilde mağlup oldukları beyan edilmektedir.³²⁴ Müşrik saflarında savaşıyan Nevfel b. Muaviye ed-Dili’nin, yıllar sonra Bedir gününü anlatırken üstlerinden, önlerinden ve arkalarından çakıl taşlarının leğene düşmesi gibi sesler işittiklerini ve bu durumun kendilerini çok korkuttuğunu anlattığı habere yer verilmektedir.³²⁵ Şami, olayla ilgili biraz daha detay vererek Nebi’nin (a.s.) müşrik ordularını gördüğünde yaptığı, “Ya Rabbi, bu topluluk yok olursa, yeryüzünde sana ibadet edecek kimse kalmaz.” duasının akabinde Cebrail’in gelip Resulullah’a yerden toprak alıp düşmanlarının yüzlerine atmasını söylemesi üzerine onun da bir avuç toprak alarak attığını, müşriklerin yüzlerine, gözlerine ve ağızlarına toprak dolduğunu ve bu yüzden dönüp kaçtıklarını nakletmektedir.³²⁶ Bu olay başka bir rivayette de Peygamber’in müşriklere üç avuç çakıl taşı alarak birini düşmanın sağ tarafına, birini sol tarafına, üçüncüyü de ortalarına attığı, bütün müşriklerin bundan etkilendiği ve Müslümanların onları öldürdüğü veya esir aldığı şekliyle kaydedilmektedir.³²⁷

³²¹ Vakıdî, c. 1, s. 132-133; İbnu’l-Cevzi, **Zadü’l-mesir**, c. 2, s. 195-196; Elmalılı, c. 4, s. 212; Derveze, c. 5, s. 338; Ateş, c. 4, s. 496; Bedrettin Çetiner, **Fatiha’dan Nas’a Esbab-ı Nüzul**, Çağrı Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2013, c. 1, s. 414; Muhammed Coşkun, **Kur’an Yorumunda Siret-Nüzul İlişkisi**, Fikir Yayınları, İstanbul, 2014, s. 45-46.

³²² Vakıdî, c. 1, s. 133. İbn Hişam, Peygamber’in bir avuç çakıl taşı alarak attığını nakletmektedir. (İbn Hişam, c. 1, s. 668; Taberi, **Camiu’l-beyan**, c. 13, s. 443; Beyhaki, **Delail**, c. 3, s. 118; İsbehani, **Delail**, c. 1, s. 227)

³²³ Taberi, **Camiu’l-beyan**, c. 13, s. 444; İbn Kesir, c. 2, s. 435. Nebi’nin a.s. çakıl taşını attığında sanki gökten leğene düşen takıl taşı sesi gibi bir ses işittikleri nakledilmektedir. Taberi, **Camiu’l-beyan**, c. 13, s. 443; Beyhaki, **Delail**, c. 1, s. 50; Ebu Nuaym, **Delail**, c. 1, s. 227; Şami, c. 4, s. 48; Halebi, c. 2, s. 229.

³²⁴ Makrızı, c. 1, s. 108; Şami, c. 4, s. 48.

³²⁵ Vakıdî, c. 1, s. 95; Beyhaki, **Delail**, c. 3, s. 80.

³²⁶ Şami, c. 4, s. 48; Elmalılı, c.4, s.212.

³²⁷ Taberi, **Camiu’l-beyan**, c. 13, s. 444; Kastallani, c. 1, s. 220; Şami, c. 4, s. 48; Diyarbekri, c. 1, s. 380; Halebi, c. 2, s. 229.

Peygamber'in attığı bu üç avuç taş ile müşriklerin hezimete uğradığı belirtilmektedir.³²⁸

Aynı kaynaklarda ayetin Uhud savaşında indiğine dair haberler de mevcuttur. Buna göre Enfal Suresi 17. ayetin Peygamber'in Uhud savaşında Übey b. Halef'e mızrak atıp onun kaburga kemiğinden birini kırarak öldürmesi üzerine indirildiği nakledilmektedir. Ayrıca Huneyn Gazvesinde de Allah Resulü'nün yerden bir avuç toprak/ çakıl taşı alıp düşmana attığı anlatılmaktadır.³²⁹ Ancak, Enfal Suresinin Bedir hakkında indirildiği hususunda ittifak olmasından dolayı söz konusu ayetin de Bedir Savaşı'ndan bahsetmesinin daha güçlü bir ihtimal olduğunu düşünmekteyiz.

Sonuç olarak, Allah bütün Peygamberlerine tebliğ ve mücadeleleri sürecinde yardım ettiği gibi Muhammed'e de yardım etmiştir.³³⁰ Her ne kadar Hz. Peygamber'in bir avuç kum/çakıl taşı atarken fena fillah makamına eriştiği dolayısıyla atılanı gerçekte Allah'ın attığını ifade edenlerin yorumlarına katılmasak da³³¹ zafer için gerekli bütün hazırlıkları gücü nisbetinde yaptıktan sonra düşmana karşı Allah'tan kavli dua ile yardım istediği gibi kum atarak da fiili dua yaptığını aynı zamanda bu hareketinin askerlerine saldırı emri vermek için bir işaret olduğunu düşünebiliriz.

1.1.2.7. Ganimetlerin Taksimi

Hiz. Peygamber döneminde ganimet elde etmek, savaşın sebebi değil sonucudur. İslam tarihinde ganimet elde etmek için yapılan savaşlar olmuşsa da Hiz. Peygamber'in savaşlarının hedefi ganimet elde etmek olmamıştır. Daha önce de belirttiğimiz gibi ticaret kervanlarına yapılan saldırıların amacı da savaş halinde olduğu müşriklerin ekonomisini çökertmektir. Öte yandan mal sevgisi, insanın doğasında olan bir duygudur. Enfal Suresi 7. ayette "Hani Allah size iki taifeden birini, o sizindir diye va'dediyordu. Siz de güçsüz olanın sizin olmasını istiyordunuz. Oysa

³²⁸ Taberi, **Camiu'l-beyan**, c. 13, s. 444.

³²⁹ Vakıdî, c. 1, s. 250; İbn Sa'd, c. 2, s. 35; Beyhaki, **Delail**, c. 3, s. 212. Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 113; Makrizî, c. 1, s. 154. Peygamber a.s. Huneyn'de Müslümanlar dağıldığında yerden bir avuç toprak alıp "*attığın zaman aslında sen atmadın...*" ayetinde ifade edildiği gibi "*Ha-mim yardım göremeyecekler.*" diyerek attığı ve düşmanın hezimete uğratıldığı nakledilmektedir. İbn Kesir, **Sire**, c. 2, s. 435; Diyarbekri, c. 2, s. 104.

³³⁰ Bu konuda bkz. Merve Güngör, **Kur'an-ı Kerim'de Hiz. Peygamber'e Vaat ve Yardımlar** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), On sekiz Mart Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, 2010.

³³¹ Ateş, **Hiz. Muhammed'in Hayatı**, s. 532-533.

Allah sözleriyle hakkı meydana çıkarmak ve kafirlerin ardını kesmek istiyordu.” denilerek ashabın bu isteği dile getirilirken amacın hakkı ortaya çıkarmak olması gerektiği buyurulmuştur. Allah Resulü de askerlerini savaşa teşvik ederken elde edecekleri ganimetleri zikretse de daha çok Allah’ın rızasını, cenneti yani elde edecekleri manevi kazancı vurgulamıştır.³³² Ayrıca amellerin niyetlere göre değerlendirileceğini ancak Allah’ın rızasına kavuşmak için savaşmanın makbul olduğunu, dünyayı hedefleyen ahirette bir nasibi olmadığını beyan etmiştir.³³³

Müslümanlar, Allah’ın yardımı sayesinde müşrikleri hezimete uğratınca müşriklerden kendilerine bazı emtialar geçmiştir. Kaynaklarda müşriklerden ganimet olarak geçen bu emtialar, yüz elli deve, otuz veya on at, çok sayıda savaş araç gereci, yiyecek, ev eşyası, giysiler, sahtiyan denen işlenmiş deri ve yetmiş esir şeklinde sıralanmaktadır.³³⁴ İslam öncesi dönemde Arapların, savaşta ne ele geçirirse sahiplendikleri, ayrıca Bedir’de iki ordu karşı karşıya gelindiğinde Hz. Muhammed’in, “*Kim bir düşmanı öldürürse selebi*³³⁵ *onundur, esir alana da şu vardır.*” diyerek vaadde bulunduğu belirtilmektedir.³³⁶ Bu sebepten olsa gerek ashaptan bazılarının bir taraftan çarpışırken bir taraftan da ganimet topladıkları söylenmektedir. Şu rivayet bu durumu göstermektedir: Ebu Dücan, Asım b. Ebu Avf’ı öldürdüğünde eşyalarını alırken yanından geçen Hz. Ömer’in, “*Düşman yenilene kadar eşyaları toplamayı bırak. Ben sana şahidlik ederim.*” dediğini, bu esnada bir başka müşrik olan Ma’bed b. Vehb’in saldırısına uğradığını onu da öldürüp eşyalarını aldığını anlatmaktadır.³³⁷ Ancak ganimet paylaşımında ihtilaf çıkması üzerine Allah Resulü’nün, daha Bedir’den ayrılmadan herkesin elindeki ganimetleri getirip kendisine teslim etmelerini emrettiği, bu talimatın, sahabe arasında hoşnutsuzluğa ve tartışmalara sebep olduğu belirtilmektedir.³³⁸ Zira müşrikler bozguna uğratıldığında ashabın bir kısmının kaçan düşmanı kovalayıp ulaşabildiklerini esir aldıkları, bir kısmının da geride bıraktıkları

³³² Ali Rıza Ayar, Hüseyin Güneş, s. 219.

³³³ Tirmizi, c. 3, s. 231, (1646-1647).

³³⁴ Vakıdî, c. 1, s. 100-102; Halebi, c. 2, s. 252; Köksal c. 3-4, s. 358-59; Ağırman, c. 1, s. 377.

³³⁵ Seleb’in “savaş sırasında öldürülen düşman askerinin üzerinde ya da yanında bulunan her türlü giysi, para, takı, değerli eşya ve madenlerle kullandığı silâhlar ve bineği” ifade ettiği nakledilmektedir. Ahmet Yaman, “Seleb”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/seleb> (05.02.2021).

³³⁶ Vakıdî, c. 1, s. 98-99; İbn Hişam, c. 2, s. 448; Serahsi, c. 1, s. 598; Begavi, c. 2, s. 266; İbn Seyyidunnas, c. 1, s. 308; Makrîzi, c. 1, s. 110; Halebi, c. 2, s. 230.

³³⁷ Vakıdî, c. 1, s. 86.

³³⁸ Vakıdî, c. 1, s. 99; İbn Hişam, c. 1, s. 642; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 37.

silah, zırh, vb. eşyaları ve binekleri topladıkları ifade edilmektedir.³³⁹ Bazı sahabenin de olası bir saldırıya karşı Hz. Muhammed'i korumak için çadırının etrafında bekledikleri beyan edilmektedir.³⁴⁰ İşte bu üç grubun aralarında ihtilaf edip kendilerinin ganimete daha layık olduğunu iddia etmeleri üzerine, “(Ey Muhammed!) Sana ganimetler hakkında soruyorlar. De ki: “Ganimetler Allah’a ve Resûlüne aittir. O halde, eğer mü’minler iseniz Allah’a karşı gelmekten sakının, aranızı düzeltin, Allah ve Resulüne itaat edin.” şeklindeki Enfal Suresi 1. ayetin indirildiği nakledilmektedir.³⁴¹ Ubade b. Samit’in bu durumu, “Biz, enfal hakkında ihtilaf edip tamaha düşünce, Enfal Suresi indi. Allah onu elimizden alıp Resulü’ne verdi. O da Müslümanlar arasında ganimetleri eşit olarak dağıttı.” şeklinde özetlediği belirtilmektedir.³⁴²

³³⁹ Öyle ki Mahled b. Hufaf babasından bu durumu şöyle anlatmaktadır: “Kureyş mağlup olup kaçarken zırhlarını atmaya başladılar. Müslümanlar da onları arayıp, atılan zırhları topluyordu. O gün ben de üç zırh topladım. Hala yanımdadırlar.” Vakıdî, c. 1 s. 96.

³⁴⁰ Vakıdî, c. 1 s. 98; İbn Hişam, c. 1, s. 642.

³⁴¹ Vakıdî, c. 1 s. 98; Maturidî, c. 5, s. 141-142; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 37; Serahsi, c. 1, s. 593; Begavi, c. 2, s. 266; İbn Atıyye, c. 2, s. 497; Razi, c. 15, s. 448; Makrizî, c. 1, s. 111. “Enfal”ın ne olduğu hususunda farklı görüşler nakledilmektedir. Buna göre enfal, ganimet, esirler, müşriklerden Müslümanlara savaşmadan geçen köle, deve gibi şeyler, at, zırh, ok, Allah ve Peygamber hakkı olarak ayrılan beşte birlik pay, müşriklerden elde edilen her türlü gelir ve vergi, devlet başkanı veya kumandanın savaşta üstün başarı gösterenlere vadettiği mallara verilen ad olarak nakledilmektedir. Taberi, **Camîu’l-beyan**, c. 13, s. 360-365; Serahsi, c. 1, s. 594; Razi, c. 15, s. 448; Elmalî, c. 4, s. 202; Ateş, c. 3, s. 485. Biz, İslam Ansiklopedisinin tanımını esas aldık ki buna göre, savaş sırasında ele geçirilen mal veya esirler, savaşın amaçlarını gerçekleştirdikten sonra ilave olarak elde edildiği için enfal (fazlalık) olarak adlandırılmıştır. Mehmet Erkal, “Ganimet”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ganimet> (06.03.2022).

³⁴² İbn Hişam, c. 1, s. 642; Ahmed b. Hanbel, c. 37, s. 411, (22748); Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 38; Maturidî, c. 5, s. 142; Beyhaki, **Sünen**, c. 6, s. 478, (12714); Serahsi, c. 1, s. 593; Begavi, c. 2, s. 267; İbn Atıyye, c. 2, s. 497; İbn Kesir, **Sire**, c. 2, s. 466. Müfessirler, burada Enfal, ganimet ve fey’in ne olduğunu konusuna değinmektedirler. Enfal’in ganimetle aynı olduğunu savunanlar olduğu gibi (Taberi, **Camîu’l-beyan**, c. 13, s. 360; Begavi, c. 2, s. 268) ganimetin enfal’dan farklı olduğunu, ganimet ayetinin Enfal 1. ayeti neshettiğini iddia edenlerin olduğu da ifade edilmektedir. (Taberi, **Camîu’l-beyan**, c. 13, s. 380; Begavi, c. 2, s. 268) Ata’dan nakille bunun müşriklerden Müslümanların eline savaşmaksızın geçen köle, cariye, emtialardır ki bunların Peygamber’in istediği şekilde dağıtılacağı ifade edilmektedir. (Taberi, **Camîu’l-beyan**, c. 13, s. 363; Begavi, c. 2, s. 268; İbn Atıyye, c. 2, s. 498) Ayrıca Enfal’in zırh, at ve ok olduğu da ifade edilmektedir. (Taberi, **Camîu’l-beyan**, c. 13, s. 363) diğer yaklaşıma göre ise birinci ayette Enfal’in Allah’a ve Resulüne ait olduğu ifade edilerek, taksimin onlar tarafından yapılacağı bildirildiği, Enfal Suresi 41. ayetle de bu dağıtımın gerçekleştirildiği ifade edilerek burada neshden söz edilemeyeceği beyan edilmektedir. (Taberi, **Camîu’l-beyan**, c. 13, s. 381; Begavi, c. 2, s. 268; Razi, c. 15, s. 449).

Taberi, ganimetle enfal arasında fark olduğunu savunmaktadır. Ona göre ganimet, Müslümanların savaşta ele geçirdikleri malların taksimi sonucunda elde ettikleri şeyler iken enfal ise ganimet taksiminden arta kalan emtialardır. (Taberi, **Camîu’l-beyan**, c. 13, s. 367) Yani bu durumda Bedirde öldürülen Kureyşli kafirlerin ganimetlerinden taksim edilen mallardan fazlasının kime ait oldukları sorulması üzerine, bunun Allah ve Resulü’ne ait olduğunun ifade edildiği belirtilmektedir. (Taberi, **Camîu’l-beyan**, c. 13, s. 367). Bunun haricinde enfale

Alimler, söz konusu Ubade rivayetinin haricinde Enfal Suresiyle ilgili iki sebab-i nüzul daha nakletmektedirler. Buna göre bazı sahabiler, ganimet dağıtımı gerçekleşmeden beğendikleri kılıçları almak isterler. Hz. Peygamber bu eşyalar ordunun ortak malı olduğu için izin vermez. Bunun üzerine Enfal Suresi birinci ayetin indirildiği ifade edilmektedir.³⁴³

Sureye dair nakledilen diğer bir sebebi nüzul ise ayetin sahabe arasında meydana gelen herhangi bir tartışmadan dolayı değil de ashabın Bedir günü Hz. Peygamber'e ganimetin nasıl dağıtılacağını öğrenmek üzere sordukları soruya cevaben inmesidir.³⁴⁴ Her ne kadar bazı alimler, sahabenin "Enfal"i istemeyip sadece

ganimeti hakkedenlere haklarından fazlasının verilmesi manasını verenler de vardır. Maturidi, c. 5, s. 139.

Enfal Suresi 41. Ayetin tefsirinde "ganimet"le "fey"ın mukayesesi yapılmaktadır. Kimilerine göre fey ile ganimet arasında bir fark yok iken (Taberi, **Camîu'l-beyan**, c. 13, s. 546; Begavi, c. 2, s. 292) Bazılarına göre de savaşarak düşmandan alınan şeylere ganimet, savaşılmadan sulh yoluyla alınan şeylere de fey dendiği belirtilmektedir. (Taberi, **Camîu'l-beyan**, c. 13, s. 545; Maturidi, c. 5, s. 204; Begavi, c. 2, s. 292) Ayette Allah'ın zikredilmesindeki hikmet ona da bir pay ayrılması değildir söz başlangıcı ve durumun azametini ifade etmek içindir zira dünya da ahiret de O'nun'dur. Allah'a ve Resulü'ne tek pay vardır. Ganimetin beşe ayrılacağı, beşte dördünün savaşanlara, birinin de Resulüne ayrılacağı ifade edilmektedir. (Taberi, **Camîu'l-beyan**, c. 13, s. 551-552; Begavi, c. s. 292) Ayette ifade edilen zi'l-kurba ile ne kastedildiği konusunda da ihtilaf edilmektedir. Bütün Kureyş, sadaka helal olmayan kimseler, Beni Haşim ve Beni Muttalip olduğu nakledilmektedir. (Begavi, c. 2, s. 293) Peygamber'in ganimetten Beni Haşim ve Beni Muttalib'e pay ayırırken, Beni Abdışşems ve Beni Nevfel'e bir şey ayırmadığı da beyan edilmektedir. (Taberi, **Camîu'l-beyan**, c. 553-556; Begavi, c. 2, s. 293). Bunların da yanında ganimetten Peygamber'e ve zi'l-kurbasına ayrılan payın, Peygamber'in vefatından sonra ne olacağı konusu da tartışılmaktadır. Buna göre İmam Azam'dan Peygamber'e ayrılan payın Peygamber'den sonra yetim, miskin ve yolda kalmış şeklinde üç gruba taksim edileceği ifade edilmektedir. (Taberi, **Camîu'l-beyan**, c. 13, s. 559) Bazıları bu iki payın Ebu Bekir ve Ömer zamanlarında atlara ve Allah yolunda güç hazırlığı için harcandığı ifade edilmektedir. Zira Peygamberlerin mal miras bırakmayacağından dolayı (Taberi, **Camîu'l-beyan**, c. 13, s. 556; Begavi, c. 2, s. 292-293) diğer görüşe göre mü'minlerin işlerini yönetenlerin bu iki hisseyi alacağı belirtilmektedir. (Taberi, **Camîu'l-beyan**, c. 13, s. 558; Begavi, c. 2, s. 293) Bunların karşısında humusun hepsinin Peygamber'in akrabalarına verileceği, Ali'den nakille ayette kastedilen "yetim, miskin ve yolda kalmışların" Peygamber'in akrabaları olduğu nakledilmektedir. (Taberi, **Camîu'l-beyan**, c. 13, s. 559) Taberi, "savab" olanın Peygamber'in hissesinin humusa dahil edilmesi görüşünü paylaşır. Bu durumda humus, akraba, miskinler, yolda kalanlar, yetimler şeklinde dört hisseye ayrılmış olmaktadır. Taberi, Allah'ın taksimatında ifade edilen yerlerin dışında bir yere ganimetin taksiminin caiz olmadığını beyan etmektedir. Taberi, **Camîu'l-beyan**, c. 13, s. 559.

³⁴³ Taberi, **Camîu'l-beyan**, c. 13, s. 371; Maturidi, c. 5, s. 143; Razi, c., 15, s. 448. Bu manada İbn Mes'ud'un "**yeselukelenfal**" şeklinde okuduğu nakledilmektedir. Razi, c., 15, s. 448. Ayrıca" Sa'd b. Ebu Vakkas'ın öldürdüğü kimsenin kılıcını Peygamberden istediği onun, "*Bu kılıç ne senin ne de benim onun için ganimet mallarının arasına koy.*" dediği daha sonra Sa'd'ı çağırarak, "*Daha önce bu kılıç ne senindi ne de benim ama şimdi bu kılıç benim, şimdi onu alabilirsin.*" dediği ve bu şekilde Enfal Suresi birinci ayetin indirildiği nakledilmektedir. (Taberi, **Camîu'l-beyan**, c. 13, s. 373; Maturidi, c. 5, s. 144; İbn Atyye, c. 2, s. 497; Razi, c. 15, s. 448-449) İmam Maturidi, bu yaklaşımı ganimetlerden artan malları isteme şeklinde açıklamaktadır. Maturidi, c. 5, s. 143.

³⁴⁴ Taberi, **Camîu'l-beyan**, c. 13, s. 377; Maturidi, c. 5, s. 140; Begavi, c. 2, s. 267; İbnü'l- Cevzi, c. 2, s. 436; Elmalı, c. 4, s. 202. Maturidi, daha önceden ganimet haram olmasından dolayı

onu yemenin hükmünü sorduğu yönünde görüş beyan etseler de gerek ayetin devamında yer alan "...Allah'a karşı gelmekten sakının, aranızı düzeltin, Allah ve Resulü'ne itaat edin." ifadesinden³⁴⁵ gerekse siyer, tefsir ve hadis kaynaklarında yer alan yukarıdaki rivayetlerden dolayı, bu iyimser görüşün doğru olmadığı kanaatindeyiz. Söz konusu rivayetlerden ashabı rahatsız eden, onların tartışmalarına sebep olan birçok durum olduğu, herkesin kendisini ganimette hak sahibi gördüğü anlaşılmaktadır. Bazı müellifler, ganimeti toplayan askerlerin, cahiliye döneminde olduğu gibi kim ne toplamışsa sahiplenmesi gerektiğini iddia ettiklerini,³⁴⁶ aktif şekilde savaşanların pasif olanların yani zayıfların, yaşlıların, muhafız olarak bekleyenlerin ve başka göreve gönderilen veya mazeretine binaen savaşa katılmayanların kendileri ile eşit pay almasına itiraz ettiklerini,³⁴⁷ hatta selebini alabilmek için kimleri öldürdüklerini saydıklarını belirtmektedirler.³⁴⁸ Öte yandan Hz. Peygamber'i korumak için bekleyenlerden Sad b. Muaz'ın da *"Ey Allah'ın Resulü, biz düşmandan korktuğumuzdan değil, senin güvenliğini sağlamak için burada bekledik. Ganimet toplamaya da koşmadık. Herkese topladığı ganimeti verirken burada seni bekleyenlere bir şey kalmaz."* dediği nakledilmektedir.³⁴⁹ Ayrıca topladıkları selebin ellerinden alınmasının da ashab arasında hoşnutsuzluğa sebep olduğu görülmektedir. Bunun yanında Peygamber'in "seleb" arasında iğne, iplik gibi değersiz görülen bir şeyin dahi ganimetler arasına bırakılmamasını ihanet addetmesi,³⁵⁰ "Allah'a,

ganimetin helal ve haramlık durumunun sorulmuş olabileceğine dikkat çekmektedir. Maturidi, c. 5, s. 140.

³⁴⁵ Müfessirler, bu ibarenin Allah'tan sakının, ona itaat edin ve muhalefeti ve tartışmayı bırakarak ganimet işinde Allah'a ve Resulü'ne tabi olun manasına geldiğini nakletmektedir. Taberi, **Camîu'l-beyan**, c. 13, s. 385; Begavi, c. 2, s. 268

³⁴⁶ Ateş, c. 3, s. 485.

³⁴⁷ Vakıdî, s. 99; İbn Hişam, c. 2, s. 343-344; İbnu'l-Cevzi, c. 2 s. 436; Makrîzi, c. 1, s. 111; Mevdudî, c. 2, s. 151; Razi, c. 11, s. 240; Abduh, c.11, s.78; Ebu Davud, c. 2, s. 426 (2737-2740). Ganimet askerlere eşit olarak dağıtılınca Sad, *"Ey Allah'ın Resulü, topluluğu koruyan süvariyle zayıf olan bir tutulur mu?"* der. Nebi de *"Siz ancak zayıflarınız sayesinde yardıma mazhar oluyorsunuz."* buyurur. Vakıdî, s. 99; Makrîzi, c. 1, s. 111; Halebi, c. 2, s. 253.

³⁴⁸ Coşkun, **Siret-Nüzul İlişkisi**, s. 45-46. Bedir s. sonrasında ashabın "Ben falanı şöyle öldürdüm, filanı böyle öldürdüm" vb. sözleri söylemelerinin sebebi, kahramanlık taslamak değildir. Nebi'nin "Kim bir düşman öldürse selbini alır." Vaadinden dolayı ganimette hak sahibi olduklarını anlatmak içindir. *"Savaşta onları siz öldürmediniz, onları Allah öldürdü; (oku) attığında da sen atmadın, Allah attı; bunu da müminlere kendinden güzel bir lütufta bulunmuş olmak için yaptı. Allah her şeyi iştirmektedir, her şeyi bilmektedir."* Enfal, 8/17 ayeti de bu duruma cevaben inzal olmuştur. Böylece zaferin Allah'ın lütfu ile gerçekleştiği bildirilmiş, Hz. Peygamber'in ganimet taksimine itiraz etmemeleri emredilmiştir. Muhammed Coşkun, **Siret-Nüzul İlişkisi**, s. 45-46

³⁴⁹ Vakıdî, s. 98; İbn Hişam, c. 2, s. 343; Begavi, c. 2, s. 266; Makrîzi, c. 1, s. 111.

³⁵⁰ Taberi, **Camîu'l-beyan**, c. 13, s. 378; Begavi, c. 2, s. 267.

Resulü’ne ve emanetlere ihanet etmeyin...” (Enfal, 8/27) ayetini akıllara getirmektedir.³⁵¹

Görüldüğü gibi savaşın akabinde ashap arasında ganimet tartışması yaşandığı aşikardır. Dolayısıyla bir yandan çarpışıp bir yandan da seleb toplamaya çalışan ashabın, daha sonra bunun dağıtımında tartışmadıklarını söylemenin pek makul bir yaklaşım olmadığını düşünmekteyiz. Ayrıca Enfal Suresi’nde beyan edilen “Allah’a ve Resulü’ne ihanet etmemek” ve “Allah ve Resul’üne itaat etmek” emirlerinin de bu olaylar çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği kanaatini taşımaktayız.

Görebildiğimiz kadarı ile kaynaklarda Hz. Muhammed’in ganimeti nerede dağıttığı konusunda farklı görüşler ileri sürülmektedir. Nebi’nin ganimetleri savaş meydanında toplattığı zaman hemen dağıtmadığı anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber’in, o gün ikindiye kıldıktan hemen sonra veya üç gün sonra Bedir’den çıktığı,³⁵² dört mil mesafe aldıktan sonra Üseyl’de konaklayarak burada gecelediği,³⁵³ sonra buradan da hareket ederek Medine’ye doğru yürüdüğü,³⁵⁴ “Seyer”³⁵⁵ denilen yerde konakladıklarında ganimetleri askerlere dağıttığı nakledilmektedir.³⁵⁶ Peygamber’in de safiyy hakkı olarak Ebu Cehil’in damızlık devesini ve Münebbih b. Haccac’ın kılıcı zülfıkarı aldığı belirtilmektedir.³⁵⁷

Ubade b. Samit’ten gelen bir rivayette Nebi’nin (a.s.) Bedir ganimetlerini beşe bölmediği, zira

“Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah’a, Peygamber’e, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolculara aittir. Eğer Allah’a; hak ile batılın birbirinden ayrıldığı gün, (yani) iki ordunun (Bedir’de) karşılaştığı gün kulumuza indirdiklerimize inandıysanız (bunu böyle bilin). Allah her şeye hakkıyla gücü yetendir.”

³⁵¹ Enfal 8/27.

³⁵² Hadis kaynaklarında kaydedilen rivayetler daha farklıdır. Hz. Muhammed’in zafer kazandığı yerde genellikle üç gece beklediği, Bedir zaferinden sonra da burada üç gece beklediği nakledilmektedir. Ahmed b. Hanbel, c. 26, s. 274, (16354); Darimi, c. 3, s. 1598, (2502); Ebu Davud, c. 3, s. 63, (2695); Tirmizi, c. 3, s. 173, (1551); Ebu Ya’la, c. 3, s. 10, (1415); Beyhaki, **Sünen**, c. 9, s. 107, (18016).

³⁵³ Vakıdı, c. 1, s. 130.

³⁵⁴ Hamidullah, **H. Peygamber’in Savaşları**, s. 43.

³⁵⁵ Seyer: Bedir ile Medine arasında bir tepedir. Vakıdı, c. 1, s. 51.

³⁵⁶ Vakıdı, c. 1, s. 131; İbn Hişam, c. 1, s. 643; İbn Sa’d, c. 2, s. 13; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 38. Ebu Yusuf, ganimet taksiminin Medine’de yapıldığını kaydeder. Ebu Yusuf, **Kitabu’l-Harac**, s. 571, 572.

³⁵⁷ Vakıdı, c. 1, s. 122; İbn Sa’d c. 2, s. 13; Halebi, c. 2, s. 254. Kılıcın, As b. Münebbih veya Nübeyh’in kılıcı olduğu da rivayet edilmektedir. Köksal, c. 2, s. 136.

şeklindeki Enfal Suresi 41. ayetin daha sonra nazil olduğu, bu sebepten dolayı da Bedir'den yaklaşık bir ay sonra gerçekleşen Benu Kaynuka Gazvesinde elde edilen ganimette ilk kez humusun uygulandığı nakledilmektedir.³⁵⁸ Bunun karşısında Peygamber'in ganimeti paylaştırmayıp 41. ayetin indirilmesinden sonra dağıttığı da nakledilmektedir.³⁵⁹ Ganimetlerin Enfal Suresi 1. ayetten sonra dağıtıldığına dair selebinin Sa'd b. Ebi Vakkas'a geri iade edilmesi, delil olarak zikredilebilir. Zira o, öldürdüğü kimseden aldığı selebini, ganimet mallarına katmamamak için Peygamberden izin istemesine rağmen onun bu teklifi kabul etmediği ve ganimet malları arasına bıraktırdığı, ancak Enfal Suresi 1. ayet indiği zaman Peygamber'in Sa'd'ı çağırarak ganimetin kendisine ait olduğunu söyleyip, kılıcını almasına izin verdiği ifade edilmektedir.³⁶⁰

Bundan sonra konuyla ilgili rivayetlerde Resulullah'ın, gazilere seleblerini iade ettiği;³⁶¹ diğer ganimet mallarını şehitleri, mazereti olduğu için izin verilenleri³⁶² ve başka yerde görevlendirdiklerini de dahil edilerek eşit bir şekilde dağıttığı;³⁶³ kölelere de pay verdiği beyan edilmektedir.³⁶⁴ Ganimet sonrası ashabın bir veya iki bineğe, giyeceklere ve yiyeceklere sahip oldukları,³⁶⁵ böylece Hz. Peygamber'in Bedir'e gelirken, *"Allah'ım onlar yayadır, onları bindir; çıplaktırlar, onları giydir; açtırlar, onları doyur."* şeklinde yaptığı duanın da gerçekleştiği beyan edilmektedir.³⁶⁶

³⁵⁸ Vakıdî, c. 1, s. 99; Zemahşeri, c. 2, s. 222; Razi, c. 15, s. 486. Emin Işık, "Enfâl Sûresi", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/enfal-suresi> (01.02.2021). Mehmet Erkal, "Ganimet", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ganimet> (05.06.2022).

³⁵⁹ Vakıdî, c. 1, s. 98. Kelbi'den nakille söz konusu ayetin Bedirde uygulandığı ifade edilmektedir. Zemahşeri, c. 2, s. 222; Razi, c. 15, s. 486.

³⁶⁰ Begavi, c. 2, s. 267; Halebi, c. 1, s. 41.

³⁶¹ Vakıdî, c. 1, s. 99; Serahsi, c. 1, s. 599.

³⁶² Vakıdî, c. 1, s. 120-121; İbn Sa'd, c. 2, s. 8. Bunun karşısında Peygamber'in gaib kimselerden sadece Osman'a pay ayırdığı diğerlerine ayırmadığı da nakledilmektedir. Halebi, c. 2, s. 254.

³⁶³ Vakıdî, c. 1, s. 120; İbn Hişam, c. 2, s. 343, 372; İbn Sa'd, c. 2, s. 15-16; Begavi, c. 2, s. 267; Makrîzi, c. 1, s. 112; Ebu Davud, c. 2, s. 426, (2737-2740). İbn Hişam'da eşit manasına gelen "beva" (İbn Hişam, c. 2, s. 343, 372); Vakıdî de deve üzerinde dağıtmak, faziletine binaen farklı dağıtmak "fevag" ibaresi kullanılmaktadır. (Vakıdî, c. 1, s. 120; Kastallani, **Şerhu Zerkani**, c. 2, s. 336) Vakıdî, "Bazen bir adama bir deve bir de ev eşyası düşerken, bazen birisine iki deve düşüğünü, bir başkasına da deri parçaları pay edildiğini belirtmektedir. Vakıdî, c. 1, s. 120

³⁶⁴ Vakıdî, c. 1, s. 123. Hatip b. Ebu Belta, Abdurrahman b. Avf ve Sad b. Muaz'ın kölelerine hisse ayrılmadığı nakledilmektedir. Köksal, c. 2, s. 136.

³⁶⁵ Köksal, c. 2, s. 136. Matematiksel olarak bu şekilde bütün ashabın bir veya iki deve sahibi olması imkansız gibi durmaktadır. Savaşa Müslümanların yetmiş deve ile çıktığı, yüz elli deve de ganimet olarak alındığı farzedilse toplamda iki yüz yirmi deve etmektedir. Müslümanlar savaşa üç yüz on beş kişi çıktığı kabul edilse bile yine sayı tutmamaktadır.

³⁶⁶ Vakıdî, c. 1, s. 60; İbn Sa'd, c. 2, s. 15; Ebu Davud, c. 2, s. 426, (2747).

Kaynakların bir kısmı da ganimetlerin tamamının³⁶⁷ veya beşte birinin Allah ve Resulü'ne yani devlete ait olmasını, daha önce devlet nizamı görmemiş olan ashabın yadırgadığını nakletmektedir.³⁶⁸ Ganimetler hususunda Nebi'nin çok titiz davrandığı, bir deve tüyü alarak ashabına, *“Allah'ın size bahşettiği ganimetten beşte birinden şu tüy kadar fazlası bana helal değildir. O aldığım beşte bir de zaten size dönmektedir.”* dediği nakledilmektedir.³⁶⁹ Buna rağmen Bedir'de alınan ganimetlerin arasındaki kırmızı bir halının kimseye verilmediğini gören bazı kimselerin,³⁷⁰ bu halının Peygamber tarafından alındığını düşünmeleri üzerine *“Bir peygambere, emanete hıyanet yaraşmaz. Kim emanete (devlet malına) hıyanet ederse, kıyamet günü, hainlik ettiği şeyin günahı boynuna asılı olarak gelir. Sonra herkese -asla haksızlığa uğratılmaksızın-kazandığı tastamam verilir.”* şeklindeki Al-i İmran Suresi 161. ayetin indirildiği ifade edilmektedir.³⁷¹ Daha sonra halıyı kimin aldığının ihbar edildiği ve halının onun sakladığı yerden çıkarıldığı beyan edilmektedir.³⁷²

Allah için cihada çıkıldığı halde ganimetler elde edildiği zaman sahabe arasında gerginliklerin yaşanması hatta *“... Allah'tan sakının. Müslümanların arasını düzeltin...”* (Enfal, 8/1) uyarısının inmesine sebep olan kırgınlıkların meydana gelmesi gibi sahnelerden yola çıkarak müslümanların ganimet için savaştığı çıkarımı

³⁶⁷ İbnu'l-Cevzi, **Zadü'l-mesir**, c. 2, s. 436,

³⁶⁸ Ateş, c. 3 s. 514; Derveze, **Tefsir**, c. 7, s. 11. Tabresi, humusun da paylaştırılmasını isteyen grubun Muhacirler olduğunu nakleder. Tabersi, Eminu'l-İslam, **Tefsiru mecmai'l-beyan**, c. 4, s. 378; Derveze, **Tefsir**, c. 7, s. 11.

³⁶⁹ Ebu Davud, c. 3, s. 82, (2755); Nesai, c. 7, s. 131, (4138); Beyhaki, **Sünen**, c. 6, s. 494, (12747). Rivayette Huneyn zikredilirken, İmam Maturidi, söz konusu rivayeti Bedir ganimetleri için nakletmektedir. Maturidi, c. 5, s. 205-206.

³⁷⁰ Bazı müfessirler bu ithamı yapanların münafıklar olduğuna beyan etmektedirler. İbn Atıyye, c. 1 s. 535; Abduh, c. 4, s. 215. Bunun karşısında Bedir savaşında münafıkların bulunmadığını ileri sürenler de vardır. Adnan Demircan, **Hiz. Peygamber Devrinde Münafıklar**, Esra Yayınları, Konya, 1996, s.52. Razi bunların bazı cahiller olduğunu nakletmektedir. Razi, c. 9, s. 412.

³⁷¹ Vakıdî, c. 1, 102, 324; Taberi, **Camîu'l-beyan**, c. 7, s. 348-349; Maturidi, c. 2, s. 519; Begavi, c. 1, s. 528; İbn Atıyye, c. 1, s. 535. Taberi, Medine ve Kufe kurrallarının büyük bir bölümünün ayeti *“مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ أَنْ يَغْلُ”* şeklinde okuduğunu beyan ettikten sonra manasının *“مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ أَنْ يَغْلُ”* şeklinde olduğunu, daha sonra fiilin failinin düşüp yukarıdaki gibi okunduğunu naklederek, Bedir savaşında Peygambere bazı ashabın ihanet ettiğini rivayet etmektedir. (Taberi, **Camîu'l-beyan**, c. 7, s. 353; İbnü'l-Cevzi, c. 1, s. 342). İbn Atıyye, bu sözü söyleyenlerin münafıklar olduğunu iddia etmekte kaybolan şeyin de kılıç olduğunu nakletmektedir. İbn Atıyye, c. 1, 535; Kurtubi, c. 4, s. 255.

Bunun karşısında söz konusu ayetin Uhud savaşında okçuların ganimet toplama hırsıyla görev mahallerini terk etmeleri üzerine indiği de nakledilmektedir. Semerkandi, c. 1, s. 261; Begavi, c. 1, s. 528; İbn Atıyye, c. 1, s. 535.

³⁷² Vakıdî, c. 1, s. 102; Ganimete ihanet(gulul) konusunun siyer açısından incelenmesi hakkında bkz.: Cafer Acar, “Risalet Döneminde Ganimet ve Yağmacılık Bağlamında Üç Kavram-Nühbe-Gulul-Seleb”, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 12/13, p. 1-16, Ankara, trs. s. 8-10.

yapmanın doğru olmadığını bu tavırlarının İslam öncesi dönemdeki alışkanlıklarının ve müslümanların yaşadığı yoksulluğun göz önüne alındığında anlaşılır bir hal olduğunu düşünmekteyiz.³⁷³ Öte yandan Resulullah'ın kaybolan halıyı almış olduğundan şüphe edilmesi ganimet konusunun aslında ne kadar ince bir çizgi olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte kaynaklarda ganimetin dağıtımı konusunda verilen bilgiler arasında tutarsızlık olduğunu belirtmek isteriz. Şöyle ki bir taraftan Hz. Peygamberden önce hiçbir Peygambere ganimet helal olmadığı ifade edilirken diğer tarafta daha Enfal Suresi inmeden cahiliyede uygulanan selebin askere vaad edildiği ifade edilmektedir. Ayrıca Enfal Suresi indikten sonra taksimatın yapıldığı belirtilmekle birlikte dağıtımın ayete göre değil de eşit bir şekilde yapıldığı, ilk humusun Beni Kaynuka ganimetlerine uygulandığı rivayet edilmektedir. Oysa bir önceki konuda ilk humusun Batn-ı Nahle seriyyesinde elde edilen ganimetlere uygulandığına dair rivayetleri kaydetmiştik Bu konuların çok ciddi sorunları barındırdığını düşünüyoruz. Bu hususları detaylandırmak doğrudan tezimizin konusu olmadığı için bu hususlara sadece dikkat çekmekle iktifa ediyoruz.

1.1.2.8. Esirler Meselesi

Tespit edebildiğimiz kadarı ile Bedir savaşına dair en problemli konulardan biri esirlerin alınması ve onlara ne yapılacağı meselesidir. Aşağıda da ifade edileceği gibi Allah Resulü'nün esirler konusunda ashabıyla istişare edip öldürülmelerini değil de fidye karşılığında serbest bırakılmalarını tercih etmesi üzerine Enfal Suresi 67-68. ayetlerinin indirilerek bu konuda ciddi bir itabın yapıldığı görülmektedir.³⁷⁴ Bunun yanında özellikle “Eğer Allah'ın daha önce yazılmış bir hükmü olmasaydı, aldığınız şey (fidye) den dolayı size büyük bir azap dokunurdu.” (Enfal, 8/68) ayeti, esirler meselesinde nirengi noktasını oluşturmaktadır.³⁷⁵

³⁷³ M. Nadir Özdemir, Bir Dönüşüm: Cahiliye Yağmacılığından Bedir Gazvesi Ganimetlerine. **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, 9 (2), (2020), ss. 1879- 1901.

³⁷⁴ Ahmet Önkal, Hz. Peygamber'in bu hususta itab edilmediğini söz konusu ayetlerin savaş esnasında düşmanı öldürmek yerine fidye elde etmek için esir almaya çalışan Müslümanlar hakkında indiğini ifade etmektedir. Ahmet Önkal, **Muhtasar Siyer-i Nebi**, Hikmetevi, İstanbul, 2019, s. 128.

³⁷⁵ Bu ayete yaklaşım, hem Muvafakat-ı Ömer'i hem de Hz. Peygamber'in içtihadını ihtiva etmektedir. Hatta Ömer'in vahyi doğru anlayıp Allah Resulü'nün yanlış anlaması gibi gerçekten çok problemli bir meseleyi içinde barındırmaktadır. Lakin tespit edebildiğimiz kadarı ile ne siyer ne de tefsir kaynaklarında bu probleme dair bir açıklama görmediğimizi ifade etmek isteriz.

Kaynaklarda Peygamber'in huzuruna esirler getirildiğinde, “*Mutim b. Adiyy sağ olup rica etseydi onun hatırına şu kokmuşları serbest bırakırdım*” diyerek gönlünden geçeni ifade ettiği nakledilmektedir.³⁷⁶ Sonra da esirlerin durumunu, ashabıyla istişare ettiği belirtilmektedir. Başta Hz. Ömer olmak üzere Sa'd b. Muaz, Abdullah b. Revaha gibi sahabilerin, esirlerin öldürülmesinden yana fikir beyan ettikleri ifade edilmektedir.³⁷⁷ Onların bu şekilde hem müşriklerin zelil edilip İslam'ın güçleneceğini hem de Müslümanların yüreğinin soğuyacağını düşündükleri ileri sürülmektedir. Hatta Hz. Ömer'in Bedir'den ayrılmadan önce kimin elinde bir esir görse öldürülmesini emrettiği, Ebu Bürde'nin esiri olan Ma'bed b. Vehb'in boynunu vurduğu gelen rivayetler arasındadır.³⁷⁸ Ayrıca Hz. Peygamber'e muhafızlık edenlerden Sa'd b. Muaz'ın, bu esnada Nebi'ye “*Bu, Allah'ın Kureyş müşriklerine verdiği ilk musibet. Onları öldürmek sağ bırakmaktan iyidir.*” diyerek müşriklerin esir edilmesinden hoşlanmadığını belli ettiği nakledilmektedir.³⁷⁹

Hz. Peygamber'in kurmaylarından olan Hz. Ebu Bekir'in ise esirleri fidye karşılığında bırakmaktan yana tavır takındığı, esirlerin de onun merhamet edeceğini tahmin ettikleri için Hz. Muhammed ile aralarında, akrabalık hatırına fidye karşılığında bırakılmaları için aracılık yapmasını rica ettikleri ifade edilmektedir.³⁸⁰ Onun da Nebi'ye esirlerin akraba olduklarını, üstelik ileride Müslüman olabileceklerini ayrıca onlardan alınan fidye ile güç kazanacaklarını söyleyerek, fidye ile salınmalarını teklif ettiği nakledilmektedir.³⁸¹ Bu esnada sahabiler arasında

³⁷⁶ Vakıdî, c. 1, s. 110; Belazûrî, c. 1, s. 153; c. 9, s. 398; Ebu Davud, c. 3, s. 61, (2689); Taberani, **Mu'cemu'l-kebir**, c. 2, s. 117, (1505,1508); İbni Abdulber, c. 1, s. 233. Zira Nebi (a.s.), Taif'ten döndüğünde Mut'im b. Adiyy onu himayesine almıştı. (Vakıdî, s. 110) Muhtemelen Allah Resulü bu iyiliğe vefasından dolayı bu sözü söylemiştir.

³⁷⁷ Vakıdî, c. 1, s. 126-128; Ebu Nuaym, c. 1, s. 474; Beyhaki, **Delail**, c. 3, s. 137; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 71; İbn Kesir, **Bidaye**, c. 3, s. 297; Şami, c. 4, s. 60; Halebi, c. 2, s. 260. Hz. Ömer, her bir esirin akrabası olan bir Müslüman tarafından öldürülmesini teklif eder. (Müslim, c. 3, s. 1383, (1763); Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 71; İbn Kesir, **Bidaye**, c. 3, s. 297; Halebi, c. 2, s. 260; Hamidullah, **İslam Peygamberi**, c. 1, s. 226; Köksal, c. 3-4, s. 372) Abdullah b. Revaha'nın da esirlerin yakılmasını teklif ettiği belirtilmektedir. (İbn Kesir, **Sire**, c. 2, s. 459; Şami, c. 4, s. 60; Halebi, c. 2, s. 260; Köksal, c. 3-4, s. 373; Heysemi, c. 6, s. 86, (10007)) Heysemi'de geçen rivayete göre bu teklifi yapan, Abdullah b. Cahş'tır. Heysemi, c. 6, s. 87, (10009)

³⁷⁸ Vakıdî, c. 1, s. 105-108. Ömer'in karşılaştığı her esirin boynunu vurduğu rivayet edilmektedir. Vakıdî, c.1, s. 105; Abduh, c. 11, s. 311.

³⁷⁹ Vakıdî, c.1, s. 106; İbn Hişam, c. 1, s. 628; İbn Seyyidunnas, c. 1, s. 300; İbn Kesir, **Sire**, c. 2, s. 436; Köksal, c. 3-4, s. 351.

³⁸⁰ Vakıdî, c.1, s. 107-108; Müslim, c. 3, s. 1383, (1763); İbn Hibban, **Sire**, c. 1, s. 178; İbn kesir, **Sire**, c. 2, s. 458; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 71; İbn Kesir, **Bidaye**, c. 3, s. 297; Kastallani, **Mevahib**, c. 2, s. 606; Halebi, c. 2, s. 260.

³⁸¹ Vakıdî, c. 1, s. 108-109; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 474; İbn Kesir, **Sire**, c. 2, s. 458; Kastallani, **Mevahib**, c. 2, s. 606; Şami, c. 4, s. 60; Halebi, c. 2, s. 260; Köksal, c. 3-4, s. 373.

tartışmaların yaşandığı, ashaptan bazılarının, “*Bunlar, Resulullah’ı öldürmek ve İslam’ı yıkmak istediler. Ebu Bekir ise fidye alınmasını istiyor!*” diyerek itiraz ettikleri, diğerlerinin ise, “*Bunların arasında Ömer’in babası ve kardeşi olsaydı öldürülmelerini istemezdi!*” diyerek Ömer’e karşı çıktıkları belirtilmektedir.³⁸² Sonuçta ashabın çoğunun yoksulluk çekip bu fidyeye muhtaç oldukları için Ebu Bekir’i destekledikleri bildirilmektedir.³⁸³

Nebi’nin de çoğunluğun görüşünü kabul edip, esirlerin ödeme gücünü de göz önünde bulundurarak kişi başı bin ile dört bin dirhem arası fidye belirlediği beyan edilmektedir.³⁸⁴ Fidyeyi ödeme gücü olmayanların da on müslüman çocuğa okuma-yazma öğretmesi şartı ile esaretten kurtulduğu bildirilmektedir.³⁸⁵ Fidye ödemeye gücü olmayıp okur-yazar da olmayanların bir daha Müslümanlarla savaşmamak şartıyla fidesiz serbest bırakıldıkları ifade edilmektedir. Mesela Allah Resulü’nün, şair olan Ebu Azze Amr b. Abdullah’ı verecek bir şeyi olmadığı için kızlarının hatırına,³⁸⁶ Rebia b. Derrac b. Anbes’i yoksul olduğu için ehemmiyetsiz bir şey alarak,³⁸⁷ Sayfi b. Ebi Rifaa,³⁸⁸ Muttalib b. Hantab b. Haris,³⁸⁹ Saib b. Ubeyd ve Ubeyd b. Amr’ı da verecek bir şeyleri olmadığı için fidye almaksızın serbest bıraktığı rivayet edilmektedir.³⁹⁰ Bunların yanında Ebu’l-As b. er-Rebi’nin, eşi Zeynep’in gönderdiği fidyeler iade edilerek,³⁹¹ Umeyr b. Vehb’in oğlu Vehb, babası Müslüman olunca,³⁹² Ebu Süfyan’ın oğlu Amr’ın da babasının hile ile esir aldığı Sa’d b. Ekkal ile mübadele edilmek suretiyle serbest bırakıldığı nakledilmektedir.³⁹³

³⁸² Vakıdı, c.1, s. 109; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 476; İbn Kesir, **Sire**, c. 2, s. 459; Şami, c. 4, s. 60; Abduh, c. 11, s. 311.

³⁸³ Serahsi, c. 1, s. 1590; İbn Aşur, c. 10, s. 73.

³⁸⁴ Zühri, s. 65; Vakıdı, c.1, s. 129; İbn Hişam, c. 1, s. 660; İbn Sa’d, c. 2, s.16; İbn Kesir, **Sire**, c. 2, s. 461.

³⁸⁵ İbn Sa’d, c. 2, s. 16; Şami, c. 4, s. 69; İbn Seyyidunnas, c.1, s. 333; Diyarbekri, c. 1, s. 195; Halebi, c. 2, s. 264; Köksal, c. 3-4, s. 383.

³⁸⁶ Vakıdı, c. 1, s. 110; İbn Hişam, c. 1, s. 660; İbn Sa’d, c. 2, s. 13; Belazüri, c. 1, s. 303; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 500.

³⁸⁷ Vakıdı, c. 1, s. 142.

³⁸⁸ Vakıdı, c. 1, s. 141; İbn Hişam, c. 1, s. 660; Belazüri, c. 1, s. 302.

³⁸⁹ Vakıdı, c. 1, s. 141; İbn Hişam, c. 1, s. 659; Belazüri, c. 1, s. 302.

³⁹⁰ Vakıdı, c. 1, s. 138; Belazüri, c. 1, s. 301; İbn Abdulber, c. 2, s. 574; Makrizi, c. 1, s. 119; Köksal, c. 3-4, s. 378-379.

³⁹¹ Vakıdı, c. 1, s. 144; İbn Hişam, c. 1, s. 659; Ebu Davud, c. 3, s. 62, (2692); Belazüri, c. 1, s. 397; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 468; İbn Abdulber, c. 4, s. 1701-1702.

³⁹² Vakıdı, c. 1, s. 142, 157; İbn Hişam, c. 1, s. 661-662; Belazüri, c. 1, s. 305; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 474; İbnü’l-esir, **Kamil**, c. 2, s. 28; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 42.

³⁹³ Vakıdı, c. 1, s. 139; İbn Hişam c. 1, s. 650; Belazüri, c. 1, s. 301.

Bunların karşısında Nadr b. Haris, Tuayme b. Adiyy, Ukbe b. Ebi Muayt'ın ise Müslümanlara eziyet edenlerin başında geldikleri ve birçok Müslümanın ölümüne sebep oldukları için öldürüldükleri zikredilmektedir.³⁹⁴ Kureyşin hatibi olan ve Hz. Peygamber aleyhinde konuşmalar yapan Süheyl b. Amr'ın da yaralı olarak ele geçirildiği, yolda kaçması üzerine Resulullah'ın, onun öldürülmesi talimatını verdiği ancak Süheyl'i kendisinin bulduğu ve öldürmediği belirtilmektedir.³⁹⁵ Hz. Ömer'in, *"Bunun ön dişlerini sökelim de bir daha Allah Resülü aleyhinde konuşmasın."* teklifini de, *"Ben ona eziyet edersem bir peygamber olduğum halde Allah da bana eziyet eder. Umarım bir gün hoşlanacağın duruma gelir."* diyerek reddettiği beyan edilmektedir.³⁹⁶

Hız. Peygamber'in hem esirlerin öldürölmelerine izin vermediğı hem de esirlere iyi davranılması gerektiğini emrettiğı görölmektedir. Esirlerin kura çekilerek ashaba dağıtıldığında Resulullah'ın ashabına esirlere iyi davranmalarını tembihlediğı,³⁹⁷ ashabin da bu emre titizlikle riayet ettikleri belirtilmektedir. Öyle ki Medine'ye dönerken bineklerine esirleri bindirip kendilerinin yürüdükleri,³⁹⁸ yemeklerinin iyi kısmını esirlerine yedirdikleri nakledilmektedir.³⁹⁹

Esirlere iyi muamele yapıldığına dair diğör bir örnek de esirler dağıtıldığında, Ümmü Seleme'nin, esir edilen amca oğullarını misafir etmek, onların saçlarını yağlamak ve düzeltmek için Allah Resülü'nden izin isteyince izin vermesi olayıdır.⁴⁰⁰ Tafsilatına girmeden verdiğimiz bu birkaç örnek dahi Hız. Muhammed'in düşmanına

³⁹⁴ Zühri, s. 55; Vakıdı, s. 114; İbn Hişam, c. 2, s. 346; Hamidullah, **İslam Peygamberi**, c. 1, s. 227.

³⁹⁵ Vakıdı, c. 1, s. 117; Hamidullah, **Hız. Peygamber'in Savaşları**, s. 45; Köksal, c. 3-4, s. 366.

³⁹⁶ Vakıdı, c. 1, s. 107; İbn Hişam c. 1, s. 649; Köksal, c. 3-4, s. 369-371.

³⁹⁷ Vakıdı, c. 1, s. 119; İbn Hişam c. 1, s. 645; İbn Seyyidunnas, c. 1, s. 309; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 73; İbn Kesir, **Sire**, c. 2, s. 475; Halebi, c. 2, s. 433.

³⁹⁸ Vakıdı, s. 119; Köksal c. 3-4, s. 367. Bunun karşısında Hamidullah, "Ganimet çoktu, esirlerin yürümesi gerekmedi." demektedir. Hamidullah, **Hız. Peygamber'in Savaşları**, s. 45. Ayrıca her sahabiye ganimetten bir veya iki binek düştüğüne dair rivayetler de mevcuttur. Ama eldeki verilere bakınca bunun pek makul olmadığı anlaşılmaktadır. Zira savaşa giderken Müslümanların yetmiş deve, iki atı olduğu, bunlara ilaveten ganimet olarak da yüz elli deve en fazla otuz at alındığı belirtilmektedir. Müslümanların bineklerinin hiçbirinin savaşta telef olmadığı kabul edilse bile toplamada iki yüz elli iki binek olmaktadır. Müslümanların sayısı on dört şehitle birlikte üç yüze düşmüş, yetmiş de esir alındığı ifade edilmektedir. Bu durumda üç yüz yetmiş kişi etmektedir. Bu hesapla herkesin bir bineğinin olması pek makul görünmemektedir.

³⁹⁹ Vakıdı, c. 1, s. 1119; İbn Hişam c. 1, s. 645; İbnü'l-Esir, **Kamil**, c. 2, s. 25; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 73; İbn Kesir, **Sire**, c. 2, s. 475; Hamidullah, **Hız. Peygaberin Savaşları** s. 44; Ağırman, c. 1, s. 379.

⁴⁰⁰ Vakıdı, c. 1. s. 118.

savaş ortamında bile tarihte benzeri az görülmüş şekilde insani davrandığını görmek için yeterlidir.⁴⁰¹ Şimdi konuyu detaylandırmak istiyoruz.

H. Peygamber'in Esirler Konusunda İkaz Edilmesi

Kaynaklarda Hz. Peygamber'in ve ashabının esirler almasından dolayı

“Yeryüzünde düşmanı tamamıyla sindirip hakim duruma gelmedikçe hiçbir peygambere esir almak yakışmaz. Siz geçici dünya menfaatini istiyorsunuz, halbuki Allah ahireti (kazanmanızı) istiyor. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. Eğer Allah'ın daha önce verilmiş bir hükmü olmasaydı, aldığınız şey (fidye) den dolayı size büyük bir azap dokunurdu. Artık elde ettiğiniz ganimetten helal ve temiz olarak yiyin. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”

şeklinde Enfal Suresi 67-69. ayetlerin indirilerek itab edildiği ifade edilmektedir.⁴⁰²

Zira Allah'ın “Şimdi vurun boyunlarının üstüne. Vurun, onların bütün parmaklarına...” (Enfal, 8/12) şeklinde düşmanın öldürülmesi gerektiğini emrettiği beyan edilmektedir.⁴⁰³ Bunun yanında ayette azarlananın Allah Resulü değil, müşrik ordusunu bozguna uğrattıktan sonra

“(Savaşta) inkâr edenlerle karşılaştığınız zaman boyunlarını vurun. Nihayet onları çökertip etkisiz hale getirdiğinizde bağı sıkı bağlayın (sağ kalanlarını esir alın). Artık (esirleri) ya karşılıksız ya da fidye karşılığı salıverin. Savaş sona erinceye kadar hüküm budur. Eğer Allah dileseydi onlardan öç alırdı. Fakat sizi birbirinizle denemek için böyle yapıyor. Allah yolunda öldürülenlere gelince, Allah onların amellerini asla boşa çıkarmayacaktır”

şeklindeki Muhammed Suresi 4. ayetin gereği olarak “iyice sindirmek” (إِذَا أَتَخَنُّمُوهُمْ) için takip etmek yerine ganimet toplama, esir alma telaşına düşen Müslümanlar

⁴⁰¹ Müslümanların bu tavırlar, esirlerin bir kısmının Müslüman olmasını sağlamıştır. Halid b. Velid'in kardeşi Velid b. Velid, fidyesi ödendikten sonra kardeşlerinin ellerinden kaçıp Müslüman olduğu ve sonra yeniden kardeşleri ile Mekkeye gittiği ve kavmi tarafından işkenceye maruz kaldığı ifade edilmektedir. İbn Sa'd, c. 4, s. 97-98; Belazüri, c. 1, s. 302; İbn Abdulber, c. 4, s. 1558; İbnü'l-Esir, **Üsdü'l-gabe**, c. 5, s. 423; Zehebi, Tarih, c. 1, s. 40; Köksal, c. 3-4, s. 379; Ağırman, c. 1, s. 381.

⁴⁰² Maturidi, c. 5, s. 257.

⁴⁰³ Maturidi, c. 5, s. 257; Razi, c. 15, s. 508. Razi, “فَاضْرِبُوا فَوْقَ الْأَغْنَاقِ” emrinin muhatabının Peygamber değil sahabe olduğu, sahabenin kafirleri hezimete uğrattığı büyük bir grubu öldürünce kafirlerin kaçtığı sahabenin de onları kovaladığı ve Nebi'den uzaklaştıklarını ve bu sırada esir aldıklarını ifade ederek Onun ashabına esir almalarını emretmediğini esirleri ancak ashap geri döndüklerinde gördüğünü beyan etmektedir. Dolayısıyla burada bir suç varsa onun da ashabına ait olduğunu beyan etmektedir. (Razi, c. 15, s. 509). Lakin Razi, burada Ukbe b. Muayt'ı öldürten Allah Resulü'nün diğer esirleri imkan varken niye öldürtmediği konusuna da değinerek “فَاضْرِبُوا فَوْقَ الْأَغْنَاقِ” ayetinin muharebe anında geçerli olduğunu muharebe bittikten sonra geçerli olmadığını Peygamber'in esirlerin durumu ile ilgili istişare etmesinin de buna delil olduğunu beyan etmektedir. Razi, c. 15, s. 510.

olduğunu savunanlar da vardır.⁴⁰⁴ Ayetin Peygamberi değil de ashabını itab ettiğine kani olanlar, “ثُرِيدُونَ” lafzına dayanarak onun amacının hiçbir zaman dünya nimetleri olmadığını söylemektedirler.⁴⁰⁵ Hatta Muhammed’in Allah’ın “...İşlerinde istişare et...” (Al-i İmran, 3/159) emrini yerine getirdiğini beyan etmektedirler.⁴⁰⁶ Bunun karşısında Razi, ayette ifade edildiği gibi çok sayıda düşman öldürdükten sonra esir almak caiz ise Peygamber’in neden itaba maruz kaldığı sorusuna şöyle cevap verileceğini beyan etmektedir. Ona göre “أَنَّ الْإِنْتِخَانَ فِي الْأَرْضِ” mahiyeti muayyen bir durum değildir. Burada kasıt, kafirlerin kalbine korku salıp bir daha saldırmaya cesaret edemeyecek şekilde birçok düşmanın öldürülmesidir. Müfessir, Peygamber’in çok sayıda insanın öldürülmesi ile ayetteki maksadın gerçekleştiği zannıyla bu şekilde davrandığının muhtemel olduğunu ifade etmektedir. Razi, Nebi’nin burada hakkında nas olmayan bir konuda içtihaden hata yaptığını, bu durumun da “ebrarın hasenesi, mukarrebunun seyyiatı mesabesindendir.” kabilinden değerlendirilmesi gerektiğini beyan etmektedir.⁴⁰⁷

Kaynaklarda bu ayetlerle ilgili öncelikle tarihlendirme problemi göze çarpmaktadır. Ayrıca Hz. Muhammed’in ayetle itab edilip edilmediği meselesi ve rivayetler arasında görülen bazı tezatlıkların değerlendirilmesi gerekmektedir. Aynı şekilde ayette ifade edilen “Allah’ın daha önceden yazılmış bir hükmü olmasaydı” ibaresi ile ne kastedildiği de diğer bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlarla birlikte daha önceden yazılmış hükmün, Muhammed Suresi 4. ayetin olup olmadığı da tartışılması gereken diğer bir konudur. Söz konusu ayetleri daha doğru anlayabilmek için bu problemler üzerine biraz daha eğilmek gerektiğini düşünmekteyiz. Bu sebeple bunları teker teker incelemek istiyoruz.

Esirler Hakkında Daha Önce Verilen Hükmün Mahiyeti

Alimler, Müslümanların sayıları azken

⁴⁰⁴ Mevdudi, c. 2, s. 185. Razi burada ayetin emrinin yerine getirildiğini belirtmektedir. Zira Bedir’de çok sayıda müşrik öldürüldükten sonra esirler alındığını dolayısıyla ayette ifade edilen “الْإِنْتِخَانَ”ın yerine getirildiğini iddia etmektedir. Razi, c. 15, s. 509.

⁴⁰⁵ İbn Atıyye, c. 2, s. 551; Kurtubi, c. 8, s. 46; İbn Aşur, c. 10, s. 74. İbn Atıyye, burada Peygamber’in itaba maruz kalmasının sebebini gördüğü manzara karşısında onları nehyetmemiş olmasına bağlamaktadır. İbn Atıyye, c. 2, s. 551.

⁴⁰⁶ İbn Aşur, c. 10, s. 74.

⁴⁰⁷ Razi, c. 15, s. 509.

“Yeryüzünde düşmanı tamamıyla sindirip hakim duruma gelmedikçe hiçbir peygambere esir almak yakışmaz. Siz geçici dünya menfaatini istiyorsunuz, halbuki Allah ahireti (kazanmanızı) istiyor. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.” مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَى حَتَّى يُنْخَنَ فِي الْأَرْضِ تُرِيدُونَ عَرَصَ الدُّنْيَا وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ (Enfal, 8/67) (وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ) artınca Allah’ın esirler hakkında “Bundan sonra (esirleri) ya karşılıksız ya da fidye karşılığı salıverin...” (فِيمَا مَنَّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً) (Muhammed, 47/4) ayetini indirdiğini ve müminleri kafirleri öldürme, esir alma ve fidye karşılığında salı verme arasında muhayyer bıraktığını ifade etmektedirler.⁴⁰⁸ Bunun karşısında esirlerle ilgili ilk hükmün, Muhammed Suresi 4. ayetle belirtildiği, bundan sonra Enfal Suresi 67-68. ayetlerinin geldiği, surede ifade edilen “لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللَّهِ سَبَقَ” ibaresinde geçen önce verilen hükmün de “(Savaşta) inkâr edenlerle karşılaştığınız zaman boyunlarını vurun. Nihayet onları çökertip etkisiz hale getirdiğinizde bağı sıkı bağlayın (sağ kalanlarını esir alın). Bundan sonra (esirleri) ya karşılıksız ya da fidye karşılığı salıverin. Savaş sona erinceye kadar hüküm budur...” (إِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّى إِذَا أَتَّخِذْتُمُوهُمْ) (فَقُتِلُوا أَوْ تَوَلَّوْا أَوْ لُقُوا فِي الدِّمَارِ) şeklinde Muhammed Suresi 4. ayet olduğu ifade edilmektedir.⁴⁰⁹

Öte yandan surelerin iniş sırasına bağlı kalmadan daha genel bir değerlendirme de yapılmaktadır. Enfal Suresi 67. ayette ifade edilen “الإِثْنَانُ” ibaresinin “Öldürme” anlamında olduğu, “تُرِيدُونَ عَرَصَ الدُّنْيَا” ibaresinin “Fidye alma”, “وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ”, “Müşriklerin yok etmek istedikleri İslam’ın galip gelmesi için öldürülmeleri”, manasına geldiği söylenmektedir.⁴¹⁰ Bu durumda Müslümanların müşrikleri esir almalarının hem Enfal Suresi 67. ayetine hem de Muhammed Suresi 4. ayetine göre “Yeryüzünde düşmanı tamamıyla sindirip hakim duruma gelmek” (حَتَّى يُنْخَنَ فِي الْأَرْضِ) şartına bağlandığı anlaşılmaktadır. Bu şart gerçekleşince esir almanın mübah olduğu ortaya çıkmaktadır.⁴¹¹

⁴⁰⁸ Taberi, **Camiu’l-beyan**, c. 14, s. 60; Begavi, c. 2, s. 310; İbn Atıyye, c. 2, s. 552; Razi, c. 15, s. 511; Kurtubi, c. 8, s. 48.

⁴⁰⁹ Mevdudi, c. 2, s. 185; c. 5, s. 370.

⁴¹⁰ Taberi, **Camiu’l-beyan**, c. 14, s. 61. Bununla birlikte “الإِثْنَانُ” ibaresinin öldürme yanında müşriklerin rezil olması, Müslümanların izzetlenmesi manasına geldiği de nakledilmektedir. Maverdi, **Nüket**, c. 2, s. 332; Zemahşeri, c. 2, s. 236.

⁴¹¹ Cessas, c. 3, s. 108; Razi, c. 15, s. 509.

Görebildiğimiz kadarı ile kaynaklarda “لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللَّهِ سَبَقَ” ibaresine çok farklı anlamlar verilmektedir. İbn İshak ve İbn Hişam, “كِتَابٌ” ibaresinden kastın “Allah ancak bir şeyi nehyettikten sonra o nehyini yapan kimseyi cezalandırır.” prensibi olduğunu daha önceden böyle bir nehiy olmadığı için azabın da söz konusu olmadığını, zaten Enfal, 8/69. ayeti ile de ganimet ve fidyenin müminlere helal kılındığını söylemektedirler.⁴¹² Vakıdi ise “لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللَّهِ سَبَقَ” lafzının ganimetlerin daha önce helal kılındığı, manasına geldiğini beyan etmektedir.⁴¹³ Bunların haricinde söz konusu ibarenin “Bedir’e katılan kimselere azab etmeyeceğim” veya “onları bağışlayacağım” manasına geldiği de nakledilmektedir.⁴¹⁴ Levh-i Mahfuz’da ganimetin helal kılınması manasına gelebileceği de ifade edilerek Hz. Peygamber’den “kendisinden önce hiç kimseye ganimetin helal kılınmayıp kendisine helal kılındığı” hadisi nakledilmektedir.⁴¹⁵ Kendilerine sakınacakları şeyler açıklanmadan Allah’ın bir kavmi saptırmayacağı- Allah’ın hiç kimseyi cehaletle yaptığı bir şeyden dolayı cezalandırmayacağı-⁴¹⁶ şeklinde hükmü geçmemiş olsaydı ganimet ve fidyeden dolayı size azap ederdi şeklinde tefsir edilmektedir.⁴¹⁷ Bunların dışında “لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللَّهِ سَبَقَ لَمَسْكُمْ” ayetinin Enfal Suresi 5-7. ayetlerinde ifade edilen “Allah’ın iki taifeden birini vadetmesine” bağlı olduğu ifade edilmektedir.⁴¹⁸ Ayrıca “Daha önce geçen kitab” ın büyük günahlardan sakınılması durumunda küçük günahların affedileceği hükmü olabileceği; “sabık kitab” ın Kur’an, “hüküm” den kastın da iman edip tasdik edenlerden olmasaydınız, size bu fidyeyi almanızdan dolayı azab dokunurdu şeklinde anlaşılabileceği de ifade edilmektedir.⁴¹⁹ Razi ise “Şayet ezelde

⁴¹² İbn İshak, s. 307; İbn Hişam, c. 1, s. 676.

⁴¹³ Vakıdi, c. 1, s. 136; Serahsi, c. 1, s. 1590.

⁴¹⁴ Taberi, **Camiu’l-beyan**, c. 14, s. 64; Maverdi, **Nüket**, c. 2, s. 332; Kurtubi, c. 8, s. 50; İbn Kesir, **Sire**, c. 2, s. 461.

⁴¹⁵ Taberi, **Camiu’l-beyan**, c. 14, s. 65-66; Kurtubi, c. 8, s. 50; İbn Kesir, **Sire**, c. 2, s. 461. Taberi de Allah’ın bu ümmeti ganimetle doyurduğunu, onların kendilerine izin verilmeden önce Bedirde esirlerden fidye aldıkları Allah’ın bu sebepten dolayı itap ettiği ve sonra helal kıldığını nakletmektedir. Bununla birlikte Allah’ın levhi mahfuzda “Ganimet ve esir, Muhammed ümmetine helaldir” şeklinde yazılı olduğunu beyan etmektedir. “لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللَّهِ سَبَقَ” ile de işte bu ilk kitabın yani levhi mahfuzun kastedildiğini nakletmektedir. Taberi, **Camiu’l-beyan**, c. 14, s. 65.

⁴¹⁶ Bu manada Cessas, Ashabın geçmiş peygamberlere ganimetlerin haram olduğuna dair bir bilgilerinin olmadığı ve bu hükmün kendilerine de dahil olduğuna dair peygamberden bir bilginin ulaşmamış olabileceğini bu sebeple ashabın bu yaptıklarında ceza gerektirecek bir masiyet olarak değerlendirilemeyeceğini beyan etmektedir. Cessas, c. 3, s. 109.

⁴¹⁷ Taberi, **Camiu’l-beyan**, c. 14, s. 64-70; Maturidi, c. 5, s. 285; Maverdi, **Nüket**, c. 2, s. 333; Begavi, c. 2, s. 310; İbn Atıyye, c. 2, s. 553; Kurtubi, c. 8, s. 50.

⁴¹⁸ Maturidi, c. 5, s. 258.

⁴¹⁹ İbn Atıyye, c. 2, s. 554

Allah, bu vakiadan dolayı affa hükmetmemiş olsaydı onlara büyük bir azab dokunurdu.” şeklindeki görüşün doğru olduğunu savunmaktadır.⁴²⁰

Neticede, Bedir esirleri alınınca Hz. Peygamber’in fidye alınmasına hükmederek çoğunluğun kararını tatbik ettiği görülmektedir. Bu hükmü vermesinde ashabın ciddi anlamda fakirlik çekmesi, kervanı kaçırdıkları için üzülenlerin teselli olması gibi ekonomik sebepler olabilir.⁴²¹ Bunun yanı sıra “esirlerin öldürülmesi” teklifine sıcak bakmamasının sebebi, merhamet etmesi, Muhammed Suresi 4. ayette bu alternatifin geçmemesi veya “حَتَّى يُخْرَجَ فِي الْأَرْضِ” şartının sağlandığını düşünmesi de olabilir. Bütün bu muhtemel etkenleri göz önünde bulundursak dahi kesin olan bir şey var ki o da Enfal Suresi 67. ayeti ile Allah’ın Resulü’nü ikaz etmesidir. Muhammed Suresinin önce indirildiği kabul edildiğinde Nebi, ayeti göz önünde bulundurarak ve ashab ile istişare ederek bir içtihatla bulunmuş fakat “nihayet onları sindirince” şartını tam sağlamadan esir aldığı için ikaz edilmiştir.⁴²²

Surenin/Ayetin Nüzul Zamanı Bağlamında Esirler Meselesi; Tarihlendirme meselesinde kaynaklara bakıldığında bazı rivayetlerde Enfal suresinin bir bütün olarak indirildiğinin rivayet edildiği görülmektedir.⁴²³ Mesela İbn Hişam, “Enfal Suresinin Bedirle ilgili her iş bitince bir bütün halinde indiğini” nakletmektedir. Bu rivayeti esas kabul edersek, esirler salındıktan sonra surenin tek seferde indirildiği anlaşılmaktadır.⁴²⁴ Bu konuda İbn İshak’ın verdiği bilgiye göre esirler, iki ay zarfında serbest bırakılmışlardır. Her iki rivayeti birlikte değerlendirdiğimizde Bedir savaşından yaklaşık iki ay sonra, Enfal Suresinin indiği sonucuna ulaşmaktayız. Ancak bu durumda da başka problemler karşımıza çıkmaktadır. Mesela, Enfal Suresinin 67

⁴²⁰ Razi, c. 15, s. 512.

⁴²¹ Serahsi, c. 1, s. 1590. Serahsi, Abbas’ın kendisini mal ile kurtardığını ve onun hakkında “يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِمَنْ فِي أَيْدِيكُمْ مِنَ الْأَسْرَى” şeklinde Enfal suresi yetmişinci ayetin indirildiğini naklettikten sonra İmam Muhammed’den o dönemde savaşa hazırlık için Müslümanların mala çok muhtaç olduğu için bu şekilde mal ile kendisini kurtardığı lakin normal şartlarda bunun caiz olmadığını nakletmektedir. Serahsi, c. 1, s. 1590.

⁴²² Ayrıca burada “لَوْلَا كِتَابُ مِنَ اللَّهِ سَبَقَ” ibaresindeki “önce verilen hüküm” Muhammed suresi 4. ayet ise bu durumda Hz. Ömer’in ayeti doğru –ki bu Muvafakat-ı Ömer olarak da ifade edilmektedir- Peygamber’in ve Ebu Bekir’in yanlış veya eksik anladığı sonucu çıkmaktadır. Bu da bir Peygamber bir nassı yanlış anlayabilir mi? problemini beraberinde getirmektedir. Görebildiğimiz kadarı ile Muvafakat-ı Ömer’i uzun uzun anlatan kaynaklar, ne yazık ki söz konusu probleme hiç değinmemektedirler. Dolayısıyla Hz. Ömer yıldızlaştırılırken Hz. Muhammed’in peygamberliğine halel getirecek bir sahne resmedilmektedir.

⁴²³ Bazı çağdaş araştırmacılar tarafından surenin tek seferde veya bölümlerinin peş peşe indiği kabul edilmektedir. Derveze, **Tefsir**, c. 7, s. 7; Ateş, c. 3, s. 483; Gözeler, s. 244.

⁴²⁴ Ebu Davud, c. 3, s. 61, (2690).

ve 68. ayetlerinin indirilerek, Allah'ın, esirler alma hususunda Peygambere sitem ettiği bildirilmektedir.⁴²⁵ Yukarıda verdiğimiz rivayetleri esas kabul edersek bu uyarının esir alındıktan iki ay sonra yapılmış olması gerekmektedir. İşte bu noktada, Allah'ın Resulü'nü bu önemli konuda niçin hemen değil de iki ay sonra uyardığı sorusu akla gelmektedir. Tefsirlerde hatalı kararın neden uzun zaman sonra düzeltildiğine dair çeşitli yorumlar yapıldığı görülmektedir. Örneğin Ateş, esirlerin fidye alınıp serbest bırakılmasının hayli zaman aldığı, bu süreçte de ashabin esirlerin ihtiyaçlarını karşıladıklarını, bu çerçevede zaten yokluk çeken Müslümanlara esirlerin külfet olması üzerine söz konusu itabı içeren ayet grubunun indirildiğini nakletmektedir.⁴²⁶

Diğer bir yaklaşıma göre mezkur ayet, fidye alınmasına karar verilmesinin ertesi günü nazil olmuştur. Zira Hz. Ömer'den gelen bir rivayete göre Enfal Suresi 67-68. ayetler, esirlerin durumunun istişare edilmesinden sonraki gün indirilmiştir.⁴²⁷ Bu haberi, esas aldığımızda Hz. Peygamber'in uygulamasının yani Cenab-ı Allah tarafından uyarılmasına rağmen kararından dönmeyip fidye almasının makul bir izaha ihtiyaç duyduğu kanaatindeyiz. Nitekim bazı tefsirlerde bu durum, bir devlet başkanının gerekli istişareyi yaptıktan sonra aldığı siyasi kararın, -hatalı olduğu ortaya çıksa bile- bozulmayacağı kuralının bir teşri olarak kabul edilmesi şeklinde açıklanmaya çalışılmaktadır ki bizce bu zorlama bir te'vildir.⁴²⁸

Neticede Muhammed ve Enfal Surelerindeki söz konusu ayetlerin nüzulünü tarihlendirme oldukça zor görünmektedir. Zira Enfal Suresi'nin tamamının İbn İshak'ın rivayet ettiği gibi Bedir olayından iki ay sonra indiğini kabul edersek yukarıda verdiğimiz rivayetler ve yapılan yorumlar boşa düşer. Elimizdeki tefsir, siyer, hadis kaynaklarına göre kesin bir sonuç elde edemedik. Yorumcuların eğilimlerine göre tarihlendirme yaptıklarını tespit ederek biz de burada tabloyu bir bütünlük içerisinde göstermeye gayret ettik.

Ayetlerle Örtüşmeyen Rivayetler; Siyer kaynaklarında nakledilen bazı rivayetlerin Enfal 67-68. ayetler ile çeliştiği görülmektedir. Bunlardan biri, Müslümanlara yardım için gönderilen meleklerin de kaçan müşrikleri öldürmek yerine

⁴²⁵ İbn Hişam, c. 2, s. 372.

⁴²⁶ Ateş, c. 3, s. 535.

⁴²⁷ İbn Ebi Şeybe, c. 7, s. 357, (36684); Ahmed b. Hanbel, c. 1, s. 346, (222); Müslim, c. 3, s. 1383, (1763); Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 475; Beyhaki, **Sünen**, c. 6, s. 521, (12843); İbn Kesir, **Sire**, c. 2, s. 458; Köksal, c. 3-4, s. 387.

⁴²⁸ Abduh, c. 11, s. 321.

esir alması ve esir alan Müslümanlara yardım etmesi rivayetleridir.⁴²⁹ Bir diğeri ise Bedir Savaşından sonra Cibril'in Nebi'ye gelerek esirleri öldürmek ya da fidye olarak salıvermek konusunda serbest bıraktığı, ikinci şıkkı tercih ettiği takdirde bıraktıkları esir sayısının ilerde şehit vereceklerini bildirdiği, Hz. Muhammed'in de bu teklifi ashabıyla istişare ettiği ve onların fidye alıp sonra da şehit olarak cennete gitmeyi tercih ettiklerine dair rivayettir.⁴³⁰ Bu rivayetin hem Enfal 67-68. ayetlerle hem de fidye almayı tercih etmesinin ertesi günü ikaz edilen Peygamber'in, Ömer'e fidye almalarının yanlışlığını göstermek için yakındaki bir ağacı göstererek, "*Bize azap şu kadar yakındı.*" şeklindeki sözleriyle çeliştiği aşıkardır.⁴³¹ Allah'ın hem muhayyer bırakıp hem de fidyeyi tercih etmelerinden dolayı Peygamber ve ashabını sert bir itaba muhatab kılması, pek makul görünmemektedir.

Bununla birlikte Kurtubi, bu problemi halletmek için rivayeti tevil etmeye çalışmaktadır. O, bu itabın ilk olarak ashabın fidye alma hırsıyla esir edinmelerinden dolayı yapıldığını, daha sonra da tahyirin gerçekleştiğini ifade etmektedir. Yani esirler alınıp Medine'ye sevkedildikten ve Nadr b. Haris, Ukbe b. Muayt gibi müşrikler öldürüldükten sonra Allah tarafından tahyirin indirildiğini, Peygamber'in de bundan sonra ashabıyla konuyu istişare ettiğini beyan etmektedir.

Bize göre bu şekilde problem halledilmiş değildir. Görebildiğimiz kadarı ile kaynaklar, Peygamberi tezkiye ederek suçu sahabeye yüklemeye çalışmaktadırlar.

⁴²⁹ Vakıdî, c. 1, s. 76, 113; Taberî, **Camîu'l-beyan**, c. 7, s. 177; İbn Atıyye, c. 1, s. 503; Köksal, c. 3-4, s. 331.

⁴³⁰ Tirmizî, c. 3, s. 187, (1567); Nesai, c. 8, s. 46, (8608); İbn Hibban, c. 11, s. 118, (4795); İbn Kesir, **Sire**, c. 2, s. 460; Kastallani, **Mevahib**, c. 11, s. 473; Şami, c. 2, s. 607; Diyarbekri, c. 1, s. 430; Said Havva, c. 1, s. 492. Taberî de Cibril hiç zikredilmeden doğrudan Peygamber'in teklifi olarak ashabıyla istişare yaptığı nakledilmektedir. Taberî, **Camîu'l-beyan**, c. 14, s. 67.

⁴³¹ İbn Ebi Şeybe, c. 7, s. 357, (36684); Ahmed b. Hanbel, c. 1, s. 346, (222); Taberî, **Tarih**, c. 2, s. 475; Ebu Nuaym, **Delail**, c. 1, s. 474; İbn Kesir, **Bidaye**, c. 3, s. 297; Diyarbekri, c. 1, s. 393. Hatta bazı kaynaklarda Nebinin "*Ömer'e muhalefet edilmesinden dolayı neredeyse büyük bir azab başımıza gelecekti. Şayet azab gelseydi, Ömer'in haricinde kimse kurtulamazdı. Bana azabınızın şu ağaç kadar yakın olduğu arz olundu.*" şeklinde pişmanlığını ifade ettiği nakledilmektedir. (Taberî, **Camîu'l-beyan**, c. 14, s. 71; Maturidi, c. 5, s. 257; Şami, c. 4, s. 61). Taberî de bir rivayette, Peygamber'in Allah'ın azabının inmesi durumunda "*Ya Resulallah, bence düşmanların öldürülerek burunlarının sürtülmesi ayakta kalmalarından daha uygun.*" diyen Sad b. Muaz'dan başkasının kurtulamayacağını söylediğini nakletmektedir. (Taberî, **Tarih**, c. 2, s. 477). Bazı müfessirler, bu iki rivayeti birleştirircesine Peygamber'den "*Şayet semadan bir azab indirilseydi, Ömer b. Hattab ve Sad b. Muaz dışında kimse kurtulmazdı.*" haberini nakletmektedir. Begavi, c. 2, s. 310; Zemahşeri, c. 2, s. 237.

Gerçi tefsirlerde bu soruya verilen bir cevaba da rastladık. Şöyle ki "*Allah kullarını -kim iyi amel işledi, kim kötülük yaptı ortaya çıksın da her iki zümreye layık olduğu karşılığı versin diye-dilediği şeyle imtihan edebilir.*" denilerek bu muhayyerliğin imtihan gereği olduğu ve ashabın dünyaya tamah ettiğinin ortaya çıktığı ifade edilmiştir. Abduh, c. 11, s. 309.

Lakin metin buna pek müsait gözükmemektedir. Ayrıca Razi'nin ifade ettiği gibi esirler, Allah Resulü'nden habersiz alınmış dahi olsa, onun haberi olduğunda buna göz yumması söz konusudur. Bize göre burada “لَوْلَا” edatı aslında bir çıkış yolu vermektedir. Bu edat, aslında verilen kararın uygun olabilirliğini de içermektedir. Yani daha önce esir alınabileceğine dair bir hüküm verilmeseydi -ki bu, muhtemelen Muhammed Suresi 4. ayet veya “Allah'ın iki taifeden birini vaad etmesi” dir.- azab dokunacağı, lakin böyle bir hüküm olduğu için söz konusu azabın indirilmediği anlaşılmaktadır.

1.2. HİCRİ ÜÇÜNCÜ YILDA GERÇEKLEŞEN GAZVELER

1.2.1. Uhud Gazvesi (3, Şevval/625, Mart)

Uhud Gazvesinin, hicretin üçüncü yılında Şevval'in 7, 8, 9, veya 11. gününde meydana geldiği nakledilmektedir.⁴³²

Al-i İmran Suresinin bir bölümünün Uhud Gazvesinden bahsettiği bildirilmektedir. Abdurrahman b. Avf'ın kendisine Uhud' u anlatmasını isteyen Misver b. Mahreme'ye Al-i İmran Suresinin yüz yirminci ayetinden sonraki bölümünü okursa sanki oradaymış gibi olacağını söylediği aktarılmaktadır.⁴³³ İbn Hişam ise Uhud Savaşı hakkında Al-i İmran Suresinden altmış ayet indiğini haber vermektedir.⁴³⁴

İbn İshak, Uhud gününün bela, musibet ve iyi ile kötünün ayırım günü olduğunu, Allah'ın onunla müminleri ve münafıkları imtihan ederek, dili ile iman edip de içinde küfrü saklayanı açığa çıkardığını, Allah'ın, dostlarından ikram etmek istediğine de o günde şehidlik nasip ettiğini ifade etmektedir.⁴³⁵ Al-i İmran Suresi okunduğunda İbn İshak'ın tasvir ettiği bu tablo, net bir şekilde görülmektedir.

⁴³² Vakidi, c. 1, s. 199; İbnü'l-Cevzi, Ebu'l-Ferec, **el-Muntezam fi tarihi'l-ümemi ve'l-mülük**, Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1992, c. 3, s. 161; İbnü'l-Esir, **Kamil**, c. 2, s. 39; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 5; Moğultay, c. 1, s. 231; Makrizi, c. 1, s. 130; Kastallani, **Mevahib**, c. 1, s. 240; Diyarbekri, c. 1, s. 419.

⁴³³ Vakidi, c. 1, s. 319; Belazüri, c. 1, s. 327. Şunu belirtmek isteriz ki görebildiğimiz kadarıyla Al-i İmran suresi 120-200 ayetleri arasında yer alan 80 ayetin tamamının, Uhud Gazvesi hakkında olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Abdurrahman b. Avf tek tek ayetleri istisna etmeyip ilgili bölüme işaret eden genel bir ifade kullanmış olabilir.

⁴³⁴ İbn Hişam c. 2, s.106

⁴³⁵ İbn Hişam c. 2, s. 105.

Enfal, 8/36, Nahl, 16/126 ve Münafıkun, 63/5⁴³⁶. ayetler de Uhud Gazvesi ile ilişkilendirilmektedir. Anlatımımıza savaşın seyri açısından daha önde olduğu için Enfal, 8/36. ayet ile başlamayı uygun gördük.

1.2.1.1. Savaşa Sevk Eden Sebepler

Bedir Gazvesi sonrası Kureyş müşriklerinin içinde bulunduğu duruma bakıldığında hem siyasi hem de ekonomik açıdan büyük bir darbe aldıkları anlaşılmaktadır. Zira ileri gelenlerinin çoğu Bedir’de öldürülmüş hem Arap kabileleri nezdinde itibarları sarsılmış, hem de Suriye ticaret yolu tehlikeye girmişti.⁴³⁷ Bu durum onların Müslümanlara olan kinlerini ve intikam hırslarını arttırmış olmalı ki Bedir Savaşına sebep olduğu söylenen kervanın gelirini Müslümanlarla savaşmak için kullanma kararı alırlar.⁴³⁸ “Şüphe yok ki, inkar edenler mallarını (insanları) Allah yolundan alıkoymak için harcarlar ve harcayacaklardır. Sonra bu mallar onlara bir iç acısı olacak, sonra da yenilgiye uğrayacaklardır. İnkâr edenler toplanıp cehenneme sürüleceklerdir.” şeklindeki Enfal Suresi 36. ayetin de bu olay üzerine indirildiği nakledilmektedir.⁴³⁹ Halbuki bu ayetin, Bedir Savaşı hakkında mı yoksa Uhud Savaşı hakkında mı indiği ihtilaflıdır. Görebildiğimiz kadarıyla birçok kaynak, ayeti, her iki savaşla da ilişkilendirmektedir.⁴⁴⁰ Bedir Savaşını işlerken de belirttiğimiz gibi hem

⁴³⁶ Her ne kadar kaynaklarda Münafıkun, 63/5. ayet Uhud Gazvesi ile ilişkilendirilmiş olsa da bu ayetin Beni Mustalik Gazvesi dönüşünde indiği kanaatine sahip olduğumuz için ileride ele alacağız.

⁴³⁷ Mahmudov, s. 140.

⁴³⁸ Vakıdî, c. 1, s. 200; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 5; Şami, c. 4, s. 182. Kaynaklarda, kervanın bin deve olduğu, malın da elli bin dinar olduğu nakledilmektedir. (Vakıdî, c. 1, s. 200; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 6; Şami, c. 4, s. 182; Diyarbekri, c. 1, s. 419) Bu meblağın çeyrek milyon dirhem olduğu kaydedilmektedir. (Hamidullah, **Hz. Peygamberin Savaşları**, s. 47). Bununla birlikte müşriklerden bazısının ticaretteki kârlarını bağışlarken (İbn Sa’d c. 2, s. 28) kimisinin de sermayelerini de verdiği nakledilmektedir (Köksal c. 3-4 s. 483). Bütün bunların yanında Kureyşlilerin kazançlarını bu savaşa yatırdıkları, onun da yirmi beş bin dinar olduğu nakledilmektedir. Şami, c. 4, s. 182.

⁴³⁹ İbn İshak, s. 322; Vakıdî, c. 1, s. 200; İbn Hişam c. 2, s. 60; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 6; Makrızı, c. 1, s. 131; Kastallani, **Mevahib**, c. 1, s. 240; Diyarbekri, c. 1, s. 419.

⁴⁴⁰ Vakıdî, c. 1, s. 133, 200; İbn Hişam, c. 1, s. 671, c. 2, s. 60; Taberi, **Camiu’l-beyan**, c. 13, s. 530, 533; Maturidi, c. 5, s. 196; Sa’lebi, c. 4, s. 355; Semerkandi, c. 2, s. 20; Maverdi, **Nüket**, c. 2, s. 317; Zemahşeri, c. 2, s. 218, 219; Razi, c. 15, s. 481; Maturidi, c. 5, s. 196; Sa’lebi, c. 4, s. 355; Mukatil b. Süleyman, Bedir Savaşında Ebu Cehil, Haris b. Hişam, Utbe ve Şeybe b. Rebia, Nadr b. Haris gibi Kureyş kafirlerin reislerinden on üç kişinin Peygamberle savaşmaları için adamlar tuttıkları ve taraftarlarını her gün on veya dokuz tane kurban kesip doyurduklarını, bunun üzerine söz konusu “إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يَنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ” şeklindeki ayetin indirildiğini

sure bütünlüğü hem de vakıanın metne uygunluğu açısından bu ayetin Bedir Savaşı hakkında indiği görüşünü daha makul bulmaktayız. Şunu da söylemeliyiz ki bir ayetin belli bir olay üzerine inmiş olması o ayetin başka olaylarla da irtibatlandırılmayacağı anlamına gelmez. Enfal Suresi, Bedir Savaşı hakkında olmakla birlikte bazı ayetleri benzer olayların gerçekleştiği bütün vak'alarla da ilişkilendirilebilir. Nitekim günümüzde servetini İslam'a zarar vermek için harcayan ehl-i küfür de bu ayetin kapsamına girmektedir.

1.2.1.2. Hz. Peygamber'in Ashab ile İstişare Etmesi

Hz. Peygamber'in düşmanın Medine yakınlarına geldiğini öğrendiği zaman, şehir savunması mı yoksa meydan muharebesi mi yapmanın iyi olacağı hususunda ashabi ile istişare yaptığı,

“Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet. Onlar için Allah'tan bağışlama dile. İş konusunda onlarla müşavere et. Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah'a tevekkül et, (ona dayanıp güven). Şüphesiz Allah, tevekkül edenleri sever”. (Al-i İmran, 3/159)
ayeti ile de bu istişareye işaret edildiği ifade edilmektedir.⁴⁴¹

Kaynaklarda Allah Resulü'nün müşriklerin Medine'ye doğru geldikleri haberini alınca öncelikle istihbarat toplamaları için ashabını birkaç kez gönderdiği,⁴⁴² gelen haberler ve gördüğü rüya⁴⁴³ doğrultusunda kendisinin şehirde kalmayı tercih ettiğini belirterek, ashabına nasıl bir strateji takip etmek istediklerini sorduğu bilgisi yer almaktadır. O, kadın ve çocukları yüksek yerlere ve kalelere çıkarıp düşman şehre saldırırsa, Medine'de savaşmayı uygun bulur. Aralarında Abdullah b. Übeyy'in (9/631) de bulunduğu bir grup kişi de şehir savunması yapmak yönünde görüş

nakletmektedir. Mukatil, c. 2, s. 114. Bu görüş, aynı zamanda Kelbi'den de nakledilmektedir. Begavi, c. 2, s. 291.

⁴⁴¹ Vakıdı, c. 1, s. 324; Razi, c. 9, s. 409; İbn Kesir, **Tefsir**, c. 2, s. 131; İbn Aşur, c. 4, s. 146.

⁴⁴² Vakıdı, c. 1, s. 206-207; İbn Sa'd, c. 2, s. 28; Makrızı, c. 1, s. 1312; Şamî, c. 4, s. 183; Diyarbekri, c. 1, s. 421.

⁴⁴³ Darimi, c. 2, s. 1377, (2204); Buhari, c. 4, s. 203, (3622); Müslim, c. 4, s. 1779, (2272); İbn Mace, c. 2, s. 1292, (3921). Siyer kaynaklarında Allah Resulü'nün cuma gecesi bir rüya gördüğü ve istişare öncesi bunu sahabeyle paylaşip yorumladığı nakledilmektedir. Rüyanın farklı versiyonları da verilmekle beraber kısaca şu şekilde yer almaktadır: “*Ben kesilen bir sığır gördüm, kılıcımın ucunda bir çentik gördüm, elimi muhkem bir zırhın içine soktuğumu gördüm. Ben de onu Medine ile tabir ettim.*” Zühri, s. 76; İbn İshak, s. 324; Musa b. Ukbe, s. 184; Vakıdı, c. 1, s. 208; İbn Hişam, c. 2, s. 62-63; Belazüri, c. 1, s. 314; Taberi, **Tarih**, c. 5, s. 502; Beyhaki, **Delail**, c. 3, s. 207; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 8; Diyarbekri, c. 1, s. 421.

bildirir.⁴⁴⁴ Ancak yapılan istişare neticesinde, özellikle gençlerden ve Bedir’e katılmayanlardan oluşan çoğunluğun, şehadet arzusu, düşmana korktuklarını düşündürmemek, şehir dışındaki ürünlerinin talan edilmesini engellemek gibi saiklerle ve Bedir Zaferi’nin verdiği özgüvenle düşmanı şehrin dışında karşılama istekleri kabul görür.⁴⁴⁵ Bunun üzerine Hz. Peygamber, onlara ciddiyet ve cihad konusunda nasihat edip, sabrettikleri takdirde zafer kazanacaklarını belirtip iyi hazırlanmalarını emrederek evine gider.⁴⁴⁶ Muhtemelen bu konuşma, meydan muharebesi için ısrar edenlerden bir kısmının tereddüt etmesine yol açmış olmalı ki Sa’d b. Muaz (5/627)ve Üseyd b. Hudayr’ın (20/641), *“Allah Resulü’nün belirttiği bir görüş varsa ona itaat etmelisiniz. Emir, ona gökten nazil oluyor. Hemen bu kararınızdan vazgeçin.”* demeleri üzerine ısrar ettikleri için pişman olurlar. Nebi, zırhını giymiş, kılıcını kuşanmış vaziyette gelince, *“Ey Allah’ın Resulü istemediğin bir hususta seni zorlamamız doğru değildi. Emir önce Allah’ın sonra da senindir. Medine’de kalalım.”* derler. Lakin o, *“Ben sizi buna davet ettim kabul etmediniz. Bir peygambere zırhını giydikten sonra savaşmadan çıkarması yakışmaz.”* diyerek bu talebi reddeder.⁴⁴⁷

Onun siyasi ve psikolojik olarak birçok fayda ittihaz ettiğini düşündüğümüz bu tavrı, ilgili ayetin *“...Belli bir işte onlarla istişare yap karar verdiğin zamanda Allaha dayan, şüphesiz ki Allah, tevekkül edenleri sever.”* şeklindeki devamına da uygundur.⁴⁴⁸

⁴⁴⁴ Vakıdî, c. 1, s. 210; İbn Hişam, c. 2, s. 63; Belazûrî, c. 1, s. 314; Taberî, **Tarih**, c. 5, s. 502; İbn Hibban, **Sire**, c. 1, s. 220; İbnü’l-Esir, **Kamil**, c. 2, s. 41; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 8; Diyarbekri, c. 1, s. 421. Ağırman, Hz. Peygamber’in o güne kadar Abdullah b. Übey’e bir şey danışmadığını zikreder. Ağırman, **İslam Tarihi**, c. 1, s. 395.

⁴⁴⁵ Zühri, s. 76-77; İbn İshak, s. 324-325; Musa b. Ukbe, s. 184; Vakıdî, c. 1, s. 208-214; İbn Hişam, c. 2, s. 63; Belazûrî, c. 1, s. 314; Taberî, **Tarih**, c. 5, s. 502; Beyhaki, **Delail**, c. 3, s. 204; İbnü’l-Esir, **Kamil**, c. 2, s. 41; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 8; Makrîzî, c. 1, s. 132; Diyarbekri, c. 1, s. 421. Hatta İyas b. Evs b. Atike’nin *“Biz, Beni Abdüleşheliz ve biz, Peygamber’in gördüğü, kesilen inekler olmayı istiyoruz.”* dediği nakledilmektedir. Belazûrî, c. 1, s. 315.

⁴⁴⁶ Zühri, s. 76-77; İbn İshak, s. 324-325; Musa b. Ukbe, s. 184; Vakıdî, c. 1, s. 208-214; İbn Hişam, c. 2, s. 63. İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 14. Beyhaki, Peygamber’in bu tavsiyesinin Cuma hutbesinde olduğunu ashabının pişmanlığının da namazdan sonra bildirdikleri lakin Peygamber’in zırhı giyip çıkmayı ilan ettikten sonra sözünden dönmeyeceğini söylediğini nakletmektedir. Beyhaki, **Delail**, c. 3, s. 208.

⁴⁴⁷ Zühri, s. 76-77; İbn İshak, s. 324-325; Musa b. Ukbe, s. 184; Vakıdî, c. 1, s. 208-214; İbn Hişam, c. 2, s. 63; İbn Hibban, **Sire**, c. 1, s. 220; Beyhaki, **Delail**, c. 3, s. 205; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 8, 14; Makrîzî, c. 1, s. 132; Kastallani, **Mevahib**, c. 1, s. 242.

Taberî yukarıdaki rivayetin haricinde Süddî’den Hz. Peygamber’in müşriklerin yerleştiği yeri haber alınca ashabıyla istişare yaptığını Ensar ile “Abdullah b. Übey’in müşrikleri dışarda karşılamak gerektiğini söylediklerini, Peygamber’in ise onlar şehre gelince dar geçitte onlara saldırmayı uygun gördüğünü Ensar’dan Numan b. Malik’in gelerek *“Ya Resulallah, bizi cennetten mahrum etme.”* dediği, bunun üzerine Peygamber’in zırhını getirip giydiği, sonradan

1.2.1.3. Medine’den Çıkış Zamanı

Görebildiğimiz kadarı ile kaynaklarda savaşa çıkma zamanı ile ilgili nakledilen rivayetlerle, “Hani sen mü’minleri (Uhud’da) savaş mevzilerine yerleştirmek için, sabah erken aileden (evinden) ayrılmıştın. Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.” (وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ) (Al-i İmran Suresi, 9/121). ayetine verilen mealler arasında bir uyumsuzluk vardır.⁴⁴⁹ Şöyle ki ayette Hz. Peygamber’in “askerleri mevzilerine yerleştirmek (تُبَوِّئُ) için sabah erkenden evinden çıktığı” bildirilirken, bize ulaşan rivayetlerde onun Cuma namazında ashabı ile mevzuyu istişare edip karara bağladığı, ikindi namazından sonra da zırhını giymiş olarak evinden çıktığı belirtilmektedir.⁴⁵⁰ Tarihi rivayetlere göre ikindi namazından sonra orduyu Medine’den çıkaran Allah Resulü, geceyi “Şeyheyn”de⁴⁵¹ geçirip seher vaktinde Uhud’a doğru yola çıkar. Sabah namazını Uhud’da kıldırıktan sonra askerleri mevziilerine yerleştirir.⁴⁵² Vakıdî, bu ayeti açıklarken Resulullah’ın sabah erkenden Uhud’a geldiğini, ashabını savaş için saf halinde dizdirdiğini nakletmektedir.⁴⁵³

Görebildiğimiz kadarıyla alimler, bu müşkili fark ederek çözmeye çalışmışlardır. Örneğin Taberî, “التبؤنة” ibaresinin aslında “yer edinme” manasına geldiğini söyleyerek müminlerin savaş için yer edinmelerinin, Resulullah’ın ashabı ile nerede savaşacaklarını istişare etmesi olduğunu beyan etmektedir. İmam Maturidî de

ashabın pişman olduğu, lakin Peygamber’in “zırhı giydikten sonra çıkarmayacağını” söyleyerek istişare neticesine uyduğu nakletmektedir. Taberî, **Tarih**, c. 2, s. 503.

⁴⁴⁸ Vakıdî, Al-i İmran suresi 159. ayeti açıklarken Allah’ın Peygamber’ine sadece savaş hususunda ashabı ile istişareyi emrettiğini dolayısıyla Hz. Peygamber’in savaş dışındaki konularda hiç kimseyle istişare etmediğini ifade etmektedir. (Vakıdî, c. 1, s. 324) Bizce bu doğru bir tespit değildir. Allah Resulü’nün savaş dışındaki konularda da ashabı ile istişare ettiğinin birçok örneği mevcuttur. Bkz. Recep Aslan, “İstişarenin Önemi ve Hz. Peygamber’in Uygulamalarından Örnekler”, **Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, c. 2, s. 1, Haziran 2014, ss. 223-241.

⁴⁴⁹ Ayette ifade edilen savaşın Bedir mi, Uhud mu, Hendek mi olduğunda ihtilaf edilmekle birlikte genel kabul Uhud’dur. Taberî, **Camîu’l-beyan**, c. 7, s. 160; Maturidî, c. 2, s. 466; Maverdî, c. 1, s. 420; Vahidî, **Veciz**, c. 1, s. 229; Begavî, c. 1, s. 500; Razî, c. 8, s. 345; Kurtubî, c. 4, s. 184.

⁴⁵⁰ İbn İshak s. 324; Musa b. Ukbe, s. 183; Zühri s. 76-77; Vakıdî, c. 1, s. 213; İbn Hişam, c. 2, s. 63; İbn Sa’d, c. 2, s. 37.

⁴⁵¹ Şeyheyn: İslam öncesi dönemden kalan iki burçtur. İçlerinde iki yaşlı insan yaşadığı için bu isim verilmiştir. Vakıdî, c. 1, s. 215

⁴⁵² Vakıdî, c. 1, s. 208-221; İbn Hişam, c. 2, s. 63-66.

⁴⁵³ Vakıdî, c. 1, s. 319.

“تَبَوُّؤُ” ibaresinin “müminleri indirmek; müminlere müşriklerle savaşmaları için yer edindirmek, savaşa hazırlamak” manalarına geldiğini nakletmektedir.⁴⁵⁴

Bu açıklamaları esas aldığımızda Allah Resulünün, ashabıyla çarpışmanın nerede gerçekleşeceğine dair yaptığı istişare, onlara verdiği nasihatler ve savaşa teşvik etmesi “savaşa hazırlık” (تَبَوُّؤُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ) kabul edilerek ayete “*Hani sen mü'minleri savaşa hazırlamak için, sabah erken evinden ayrılmıştın...*” manası vermek gerekmektedir. Bu durumda ayet ile rivayetler arasındaki uyumsuzluğun ortadan kalkmış olacağını düşünmekteyiz.

1.2.1.4. Münafıkların Ordudan Ayrılışı

Megazi kaynakları, Uhud'a varılıp düşman askerleri görülünce⁴⁵⁵ Abdullah b. Übeyy'in başında bulunduğu münafık ve şüphecilerden oluşan üç yüz kişilik bir bölüğün ordudan ayrıldığını,⁴⁵⁶ Abdullah b. Amr b. Haram (3/625) peşlerine düşüp onları geri dönmeye ikna etmeye çalışsa da Medine'ye gittiklerini zikretmektedir.⁴⁵⁷

“İki topluluğun (ordunun) karşılaştığı günde başınıza gelen musibet Allah'ın izniyledir. Bu da mü'minleri ortaya çıkarması ve münafıklık yapanları belli etmesi içindi. Onlara (münafıklara), “Gelin, Allah yolunda savaşın veya savunmaya geçin.” denildi de onlar, “Eğer savaşmayı bilseydik, arkanızdan gelirdik” dediler. Onlar o gün, imandan çok küfre yakın idiler. Ağızlarıyla kalplerinde olmayanı söylüyorlardı. Oysa Allah, içlerinde gizledikleri şeyi çok iyi bilmektedir”

⁴⁵⁴ Taberi, **Camii'l-beyan**, c. 7, s. 162-164; Maturidi, c. 2, s. 466.

⁴⁵⁵ Zühri, s. 77; İbn İshak, s. 324; Vakıdı, c. 1, s. 219; İbn Hişam, c. 2, s. 64; İbn Sa'd, c. 2, s. 30.

⁴⁵⁶ İbn İshak, s. 324; İbn Hişam, c. 2, s. 64; İbnü'l-Cevzi, **Muntezam**, c. 3, s. 163; İbnü'l-Esir, **Kamil**, c. 2, s. 41; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 9; Şami, c. 4, s. 188; Diyarbekri, c. 1, s. 423; Hamidullah, **Hz. Peygamber'in Savaşları**, s. 54. Zühri, ayrılan bölüğün orduya oranını “ordunun üçte biri veya üçte birine yakını” olarak ifade eder. Zühri, s. 77; İbn Hişam, c. 2, s. 64. Ayrıca münafıklar ordudan ayrılınca, ensardan bir gurubun, müttetikleri olan Yahudilerden yardım almak için izin istedikleri, lakin Peygamber'in buna gerek olmadığını söylediği beyan edilmektedir. (İbn Hişam, c. 2, s. 64; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 10) Uhud savaşında Abdullah b. Übeyy'in ve adamlarının geri dönmesinden bahseden Al-i İmran 3/167. ayete dayanarak savaşa katılmamanın münafıklık olduğu ifade edilmektedir. (Mehmet Çakırtaş, “Bir Tarih Kaynağı Olarak Kur'an'da Katl Kavramı ve Tarihi Çerçevesi”, **İlahiyat Araştırmaları Dergisi**, sayı 14, 2020, s. 154.) Ancak bize göre ayetler tarihi bağlamından kopararak yorumlanmış ve yanlış bir neticeye ulaşılmıştır. Nitekim Tebuk seferine mazeretleri olmadığı halde katılmayan Müslümanlar cezalandırılırsalar da münafık olarak nitelendirilmemişlerdir.

⁴⁵⁷ Zühri, s. 77; İbn İshak, s. 324; Vakıdı, c. 1, s. 219; İbn Hişam, c. 2, s. 64. Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 504; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 9. Derveze, ayette geçen “oturanlar” ifadesine dayanarak münafıkların Medine'den hiç çıkmadığını söyler. (Derveze, **Tefsir**, c. 7, s. 224-225) Oysa Zühri, İbn İshak ve İbn Hişam münafıkların ayrıldığı mevkiinin “Şavt” olduğunu kaydeder. Zühri, s. 77; İbn İshak, s. 324; İbn Hişam, c. 2, s. 64; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 504; Begavi, c. 1, s. 500.

şeklindeki Al-i İmran Suresi 166-167. ayetlerinin bu olaya dair indiği söylenmektedir.⁴⁵⁸ Kaynaklarda İbn Übeyy ‘in ordunun ilk konakladığı Şeyheyn tepesinde veya cephede, “*Muhammed beni dinlemedi; çoluk çocuğa uydu.*”, *hem ortada savaşıacak bir durum da görmüyoruz.*”, “*Şayet savaşıacağınızı bilsek sizi terk etmeyiz, lakin orta da bir savaş göremiyoruz.*”, “*Savaşımayı bilseydik arkanızdan gelirdik.*” gibi mazeretler ileri sürerek savaştan kaçtığı ifade edilmektedir.⁴⁵⁹

Abdullah b. Übeyy’in istişare esnasında görüşünde ısrarcı olmayıp ordu ile yola çıktığı halde daha sonra “Sözüm dinlenmedi. Çoluk çocuğun lafına uyuldu.” gerekçesiyle ordudan ayrılması, Uhud’a nifak çıkarmak niyetiyle gittiği, bulduğu ilk fırsatta da bu hedefini gerçekleştirdiğini akla getirmektedir. Nitekim ordudan ayrılma zamanlamasının, rastgele değil düşmana cesaret vermek ve Müslüman askerlerin moralini bozmak için özellikle seçildiği, Yahudi mevalisinden altı yüz kişilik bir birliği İslam ordusuna dahil etmek istemesinin de cephede Müslümanlara zarar verme niyetinin bir tezahürü olabileceği ifade edilmektedir.⁴⁶⁰

1.2.1.5. Çözölmeye Yüz Tutan İki Grup

Kaynaklarda, Hazrecli Beni Seleme ile Evsli Beni Harise’nin Hz. Peygamberle beraber (Medine’den) Uhud’a çıkmamaya niyet ettiklerini ama teşvik edilince çıktıkları, “Hani sizden iki takım (paniğe kapılarak) çözölmeye yüz tutmuştu. Halbuki Allah onların yardımcısı idi. Mü’minler, yalnız Allah’a tevekköl etsinler.” (Al-i İmran,

⁴⁵⁸ Vakıdî, c. 1, s. 325; İbn Hişam, c. 2, s. 118; Belazûrî, c. 1, s. 315; Taberî, **Tarih**, c. 2, s. 504; Şamî, c. 4, s. 188; Köksal, c. 3-4, s. 503.

⁴⁵⁹ İbn İshak, s. 324; Vakıdî, c. 1, s. 325; İbn Hişam, c. 2, s. 65; Belazûrî, c. 1, s. 315; Diyarbekrî, c. 1, s. 423; Taberî, **Camîu’l-beyan**, c. 7, s. 379. Taberî, İbn Übeyy’in bu sözünü Abdullah b. Amre’nin söylediğini nakletmektedir. Taberî, **Tarih**, c. 2, s. 504; **Camîu’l-beyan**, c. 6, s. 222. İbn Übeyy’in bu sözü cepheden ayrılırken söylediği de nakledilmektedir. İbn Hişam, c. 2, s. 64; Beyhakî, **Delail**, c. 3, s. 226; İbnü’l-Esir, **Kamil**, c. 2, s. 41; İbn Seyyidinnas, c. 2, s. 9; Zehebi, **Tarih**, c. 2, s. 41. Ayrıca onun Abdullah b. Amr’ın geri dönmeleri teklifini başta “*Aralarında bir savaş çıkacağını sanmıyorum*” veya “*burada ne için savaştığımızı bilmiyoruz*” diyerek reddederken, sahabinin ısrarı arttığında ve Medine’ye ulaştığında “*Muhammed beni dinlemedi. Çoluk çocuğun lafına uydu.*” şeklinde daha sert bir ifadeyle asıl düşüncesini izhar ettiği görölmektedir. Belazûrî, c. 1, s. 315; İbn Kesir, **Bidaye**, c. 4, s. 13.

⁴⁶⁰ Hz. Peygamber Medine’den çıkıp Seniyye’nin başına geldiğinde Abdullah b. Übeyy’in anlaşmalılarından bir grup Yahudi’nin savaşa katılmak için beklediği, Peygamber’in onları Müslüman olmaya davet ettiği, onlar bunu kabul etmeyince, Peygamber’in “*Biz şirk ehline karşı şirk ehlinen yardım kabul etmeyiz.*” dediği nakledilmektedir. İbn Sad, c. 2, s. 30; Makrîzî, c. 1, s. 132-135; Şamî, c. 4, s. 186; Hamidullah, Hz. Peygamber’in Yahudilerin kötü niyetli olmalarından şüphelendiği için karargaha girmelerine izin vermediğini kaydetmektedir. Hamidullah, İslam Peygamberi, c. 1, s. 234; Ağırman, **İslam Tarihi**, c. 1, s. 399.

3/122). ayetinde anlatılan iki bölüğün bunlar olduğu kaydedilmektedir.⁴⁶¹ Bununla birlikte savaş meydanına geldikleri ve henüz savaş başlamadan ordunun üçte birinin ayrılıp gitmesinin bu iki kabilenin de korkup gitmeye yeltenmelerine sebep olduğu, sonra bu düşünceden vazgeçtikleri de haber verilmektedir.⁴⁶²

Öte yandan bu iki kabilenin münafık olmadığı ayette ifade edilen “Allah onların yardımcısı idi” (والله وليهما) ibaresine dayandırılmaktadır.⁴⁶³ Bu manada İbn Hişam, (والله وليهما) ibaresine ve Esed oğullarından bir alimin “Allah, bizi bu hatadan dolayı dostları arasında zikrettiği için “keşke böyle bir düşünceye kapılmasaydık” demedik.” sözüne dayanarak bu iki kabilenin dinlerinden şüphe duymadıklarını, gevşeklik ve zayıflıklarından dolayı böyle bir hataya düştüklerini, Allah’ın da onları bu yanlış düşünceden çekip kurtardığını söyleyerek gidermektedir.⁴⁶⁴

1.2.1.6. Allah’ın Yardımı Meselesi

Bedir Gazvesini anlatırken de ele aldığımız gibi Allah, Peygamberine savaşlarda yardım etmiş, ayetlerde de bu hususa değinmiştir. Al-i İmran Suresi’nin 123-127.ayet aralığında Uhud Savaşı’nda meleklerin Müslümanlara yardım edeceği vaad edilmektedir. Surenin 151. ayetinde ise bu savaşta düşmanın kalbine korku salınmak suretiyle Müslümanlara yardım edildiği bildirilmektedir.

“Hani sen mü’minlere, ‘Rabbinizin, indirilmiş üç bin melek ile yardım etmesi size yetmez mi?’ diyordun.” şeklindeki 124. ayette geçen zamanın Bedir günü mü yoksa Uhud günü mü olduğu ihtilaf edilmekle birlikte⁴⁶⁵ genellikle bunun Uhud günü olduğu belirtilmektedir.⁴⁶⁶ Ayetin siyak ve sibakı da Uhud savaşı ile alakalı olduğunu

⁴⁶¹ Vakıdı, c. 1, s. 319; İbn Hişam, c. 2, s. 106; Buhari, c. 5, s. 96, (4051); c. 6, s. 38, (4558); Müslim, c. 4, s. 1948, (2505); İbn Kesir, **Bidaye**, c. 4, s. 14; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 104; Şami, c. 4, s. 188-189. Burada Razi’nin naklettiği şu enteresan saptamayı da ifade etmek isteriz. Razi, iki taifenin Beni Harise ve Beni Seleme olduğunu ifade ettikten sonra bazı ulemanın Allah’ın bu iki taifeyi mübhem olarak zikredip açıklamadığını, bu sebeple bu iki kabilenin ifşa edilmesinin caiz olmadığını nakletmektedir. Razi, c. 8, s. 347.

⁴⁶² İbn Hişam, c. 2, s. 140; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 500-503; Begavi, c. 1, s. 500; Diyarbekri, c. 1, s. 423; Köksal, c. 3-4, s. 503; Demircan, **Münafıklar**, s. 57.

⁴⁶³ Taberi, **Camiu’l-beyan**, c. 7, s. 167; Begavi, c. 1, s. 500.

⁴⁶⁴ İbn Hişam, c. 2, s. 106; Taberi, **Camiu’l-beyan**, c. 7, s. 167; Begavi, c. 1, s. 500; Zemahşeri, c. 1, s. 410.

⁴⁶⁵ Taberi, **Camiu’l-beyan**, c. 7, s. 174; Maturidi, c. 2, s. 469; Maverdi, c. 1, s. 422; Razi, c. 8, s. 349; İbn Kesir, c. 2, s. 97.

⁴⁶⁶ Vakıdı, c. 1, s. 319; Razi, c. 8, s. 349. Taberi, olayı netletileştirecek bir hüccet değerinde haber olmadığı için kesin olan hususlar üzerinde durulması gerektiğini, Uhud günü de ordunun

göstermektedir. Zira kalabalık düşman ordusu karşısında korkarak orduya katılmak istemeyen Beni Harise ve Beni Seleme'ye Allah'ın Al-i İmran 123. ayetle "Andolsun, siz son derece güçsüz iken Allah size Bedir'de yardım etmişti. O halde Allah'a karşı gelmekten sakının ki şükretmiş olasınız." şeklinde Bedir'de de az sayıda ve güçsüz olduklarını ama Allah'ın yardımıyla galip geldiklerini hatırlatarak yaptığı bir teşvik olduğu, Al-i İmran 124. ayetin ise Nebi'nin özelde gevşeklik gösteren iki kabilenin mensuplarına, genelde ise tüm askerlerine, Bedir'de bin meleklerle yardım eden Allah'ın Uhud'ta da üç bin meleklerle yardım edebileceğini söyleyerek cesaret vermesi olduğu düşünülebilir.⁴⁶⁷ Devamındaki üç ayette ise Allah Teala, Peygamber'ini onaylamakta ve sabredip Allah'tan sakındıkları takdirde beş bin meleklerle yardım edeceğini ve bu müjdeyi müminlerin kalbi yatışsın diye yaptığını belirtmektedir.⁴⁶⁸ Allah'ın yardım göndermesinin bir diğer sebebi "Kafirlerin bir kısmını helak etmek" (Al-i İmran, 3/127)olarak Uhud'da öldürülenlerden kinaye olduğu beyan edilmektedir.⁴⁶⁹

Bu noktada ele alınması gereken konulardan biri de "meleklerle yardımın niteliği" meselesidir. Daha önce Bedir Gazvesini işlerken de değindiğimiz gibi Allah'ın Müslümanlara savaşlarda melekler göndererek yardım etmesinin sembolik olduğunu kabul edenler olduğu gibi meleklerin bizzat savaşa iştirak ettiğini savunanlar da vardır. Bunların yanında meleklerin sadece Bedir Gazvesinde savaştıkları da nakledilmektedir.⁴⁷⁰ Ancak ilgili ayetler ve rivayetler birlikte değerlendirildiğinde Uhud Savaşında da Allah'ın meleklerle yardım etmesinin en azından gündeme geldiği anlaşılmaktadır.

Bu konuda kaynaklarda birçok rivayet yer almaktadır: Mu'sab b. Umeyr şehid edilince onun kılığında bir meleğin sancağı aldığı, Peygamber'in Mus'ab'a

hezimete uğramasından dolayı kesin olmamakla birlikte meleklerin gönderilmemesinin daha açık daha uygun olduğunu beyan etmektedir. Taberi, **Camiu'l-beyan**, c. 7, s. 181.

⁴⁶⁷ Razi, c. 8, s. 348; Ateş, **Hiz. Muhammed'in Hayatı**, s. 566.

⁴⁶⁸ "Evet, sabrettiğiniz ve Allah'a karşı gelmekten sakındığınız takdirde; onlar ansızın üzerinize gelseler bile Rabbiniz nişanlı beş bin melek size yardım eder." (بَلَىٰ إِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُم مِّنْ أَهْلِ الْأَنْفَالِ مَغْزًى يُغْزِيكُمْ يَرْجُونَ أَنتُمْ كَالْعُصْفُرِ الْمَنْحَرَةِ مَسْجُومِينَ) (Al-i İmran, 3/125)

"Allah, bunu size sırf bir müjde olsun ve kalpleriniz bununla yatışsın diye yaptı. Yardım ve zafer ancak mutlak güç sahibi, hüküm ve hikmet sahibi Allah katındadır." (وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرًا لَّكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ) (Al-i İmran, 3/126)

"Bir de Allah bunu, inkar edenlerden bir kısmını helak etsin veya perişan etsin de umutsuz olarak dönüp gitsinler diye yaptı" (لِيَقْطَعَ طَرَفًا مِّنَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَوْ يَكْبِتُنَّهُمْ فَيَنْقَلِبُوا خَائِبِينَ) (Al-i İmran, 3/127)

⁴⁶⁹ Taberi, **Camiu'l-beyan**, c. 7, s. 193; Begavi, c. 1 s. 503. Söz konusu ayetin Bedir savaşı mı Uhud savaşı mı hakkında indirildiği hakkında ihtilaf edilmiştir. Cumhurun görüşü Bedir savaşı olduğu yönündedir. Maverdi, c. 1, s. 422; Begavi, c. 1, s. 503; İbnü'l-Cevzi, **Zadü'l-mesir**, c. 1, s. 322.

⁴⁷⁰ Vakıdî, c. 1, s. 235; Begavi, c. 1, s. 501; İbn Kesir, **Tefsir**, c. 2, s. 98.

ilerlemesini emredip de melek, “Mus’ab olmadığını” haber verince meleklerin destek için indiğini anladığı nakledilmektedir.⁴⁷¹ Ayrıca Uhud günü meleklerin hazır bulunduğu lakin düşmanla çarpışmadığı da nakledilmektedir.⁴⁷² Sad b. Ebi Vakkas’ın ok attığı zaman daha önce görmediği beyaz yüzlü kimselerin kendisine ok temin ettiklerini ve bunların melek olduğunu düşündüğüne dair rivayet⁴⁷³, de bu bağlamda değerlendirilebilir.⁴⁷⁴ Öte yandan Abdurrahman b. Avf’tan Uhud savaşında meleklerin yardımının Müslümanların sabrı şartına bağlandığı, Müslümanlar sabretmedikleri için Allah’ın tek bir melek indirmedeği nakledilmektedir.⁴⁷⁵ Al-i İmran Suresi 152. ayetin yorumunda da ayette zikredilen “vaad” ile kastın, beş bin melek ile desteklenme sözü olduğu; lakin bunun müslüman askerlerin sabır ve takvasına bağlı olduğu beyan edilmektedir.⁴⁷⁶ Hatta haddi zatında Allah’ın vaadi gereği yardımını indirdiği lakin ashab Peygamber’in emrine muhalefet edince Allah’ın yardımını geri çektiği, bu şekilde hezimete uğradıkları belirtilmektedir.⁴⁷⁷ Bunlarla birlikte Allah’ın vaadinde sadık kaldığı, yardımını indirdiği ve vaadi gereği düşmanı öldürdükleri de yapılan yorumlar arasında yer almaktadır.⁴⁷⁸

Öte yandan Uhud Savaşında kafirlerin kalplerine korku salınmak suretiyle mü’minlere yardım edildiği ifade edilmektedir. “Hakkında hiçbir delil indirmedeği şeyleri Allah’a ortak koştuklarından dolayı; inkar edenlerin kalplerine korku salacağız. Barınakları da cehennemdir. Zalimlerin kalacakları yer ne kötüdür.” (Al-i İmran

⁴⁷¹ Vakıdî, c. 1, s. 234; İbn Sa’d, c. 2, s. 41; İbnü’l-Cevzi, **Muntezam**, c. 3, s. 168; Razi, c. 8, s. 350; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 17.

⁴⁷² Vakıdî, c. 1, s. 235; İbnü’l-Cevzi, **Muntezam**, c. 3, s. 164; Razi, c. 8, s. 350; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 18.

⁴⁷³ Razi, c. 8, s. 350

⁴⁷⁴ Razi, c. 8, s. 350

⁴⁷⁵ Vakıdî, c. 1, s. 320; Kurtubi ve İbn Kesir, bu görüşü Dahhak ve İkrime’den nakletmektedir. (Kurtubi, c. 4, s. 195; İbn Kesir, c. 2, s. 98) Abdurrahman b. Avf, Allah’ın önce Enfal suresi 9. ayet ile bin sonra Al-i İmran suresi 125. ayet ile sabretmeleri durumunda beş bin melek ile destekleme vaadinin savaşa çıkılmadan önce verildiğini; lakin Müslümanlar sabretmedikleri için Allah’ın tek bir melek dahi göndermediğini ifade etmektedir. Vakıdî, c. 1, s. 320.

⁴⁷⁶ Vakıdî, c. 1, s. 322; Razi, c. 9, s. 386. Bunun haricinde Razi, öncelikle ayetin Müslümanlar Medine’ye döndüğünde “*Hani Allah yardım vaadetmişti! Bu musibet nereden geldi?*” denilince indirildiğini ifade etmektedir. Müfessirler ayetteki vaadin ne olduğu hakkında ise üç açıklama yapmaktadır: 1- Vaad, Peygambere rüyasında bir keçinin boğazlanmasını göstermek suretiyle verilen müşriklerin sancağını taşıyan Talha b. Osman’ın ve diğerlerinin öldürülmesi haberi olabilir. 2- “Ey iman edenler! Eğer siz Allah’a yardım ederseniz O da size yardım eder ve ayaklarınızı sağlam bastırır” (Muhammed, 47/7) vaadi olabilir. Şart ise Peygamberin “*Bu yerden ayrılmayın bu mekanda durduğunuz müddetçe galip geleceğiz*” sözü olabilir.

3- Vaad, kafirlerin kalplerine korku salınması olabilir. Razi, c. 9, s. 386; Kurtubi, c. 4, s. 235.

⁴⁷⁷ Kurtubi, c. 4, s. 235; İbn Kesir, c. 2, s. 98.

⁴⁷⁸ İbn Hişam, c. 2, s. 77.

Suresi, 3/151) ayetinin bu yardıma işaret ettiği zikredilmektedir. Kaynaklarımız, bu ayetin açıklamasında Hz. Peygamber'den, “Önden bir aylık mesafe, arkadan da bir aylık mesafe olmak üzere korku ile yardım olundum.” haberini naklederek Nebi'nin korkutma ile yardım gördüğünü belirtmektedirler.⁴⁷⁹

Görüldüğü gibi meleklerle Allah'ın yardımının gerçekleşip gerçekleşmediği mevzusu hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür: Meleklerin hiç gelmediği; geldikleri ama çarpışmayıp sadece yardım ettikleri veya Peygamber'in yanında iki meleğin şiddetli bir şekilde çarpıştığı; meleklerin önce indirilip daha sonra Müslümanlar emre itaat etmedikleri için geri çekildikleri nakledilmektedir. Kaynaklarda böyle haber verilse de sure bütünlüğüne bakıldığında Uhud savaşında meleklerin yardımının şarta bağlandığı ve şartın ihlal edilmesinden dolayı meleklerin hiç indirilmediğini ama düşmanın kalbine korku verilmek suretiyle Müslümanlara yardım edildiğini söylemenin daha makul olduğunu ifade edebiliriz.

1.2.1.7. Okçuların Mevzilerini Terk Etmeleri ve Savaşın Seyrinin Değişmesi

Nebi, savaşın başlangıcında Abdullah b. Cübeyr'in komutasında elli okçuyu arkadan yapılacak düşman baskınına önlemek amacıyla Ayneyn Tepesine yerleştirir ve “Oklarınızla sırtımızı koruyun. Savaş lehimize de aleyhimize de olsa, öldürüldüğümüzü görseniz bile yerlerinizden ayrılmayın. Onların atlarına ok atın, çünkü atlar okların üzerine gelmezler.” diye talimat verir.⁴⁸⁰ Allah'ı da buna şahit tutar.⁴⁸¹

Savaş, Ebu Amir'in saldırısı ile başlar.⁴⁸² Al-i İmran Suresi 152. ayetin başında “Andolsun, Allah, izniyle, onları (müşrikleri) kırıp geçirdiğiniz sırada size olan vadini

⁴⁷⁹ Vakıdî, c. 1, s. 322; Maturidi, c. 2, s. 503; Razi, c. 9, s. 384.

⁴⁸⁰ İbn İshak, s. 326; Vakıdî, c. 1, s. 220, 229; İbn Hişam, c. 2, s. 66; Ahmed b. Hanbel, c. 4, s. 369, (2609); Taberani, **Mucemü'l-kebir**, c. 10, s. 301, (10731); İbnü'l-Cevzi, **Muntezam**, c. 3, s. 168; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 11; Kastallani, **Mevahib**, c. 1, s. 243; Diyarbekri, c. 1, s. 423; Hamidullah, **H. Peygamberin Savaşları**, s. 55. Vakıdî'de geçen bir rivayette, Allah Resulü'nün okçulara verdiği talimatta “*Müşriklerin karargahlarına girdiğimizi görmedikçe yerinizden ayrılmayın.*” ifadesi geçmektedir. (Vakıdî, c. 1, s. 224) Bir başka rivayette de “*Kuşlar alıp götürse veya bizler düşmanı hezimeye uğratsak da siz yerlerinizi terk etmeyiniz*” dediği de nakledilmektedir. Ebu Davud, c. 3, s. 51, (2662); Nesai, c. 10, s. 52, (11013); Kastallani, **Mevahib**, c. 1, s. 243; Diyarbekri, c. 1, s. 423.

⁴⁸¹ Vakıdî, c. 1, s. 224; Makrizi, c. 1, s. 141; Köksal, c. 3-4, s. 505.

⁴⁸² Vakıdî, c. 1, s. 223; İbn Hişam, c. 2, s. 67; İbn Sa'd, c. 2, s. 28.

gerçekleştirdi.” ifadesiyle bildirildiği gibi Müslümanlar büyük bir cehd ile savaşarak, müşrikleri bozguna uğrattılar. Düşman ordusunun dokuz sancaktarı öldürülür. Öyle ki Allah’ın hiçbir yerde Uhud’daki kadar Peygamber’ini muzaffer kılmadığı ama ashabın Nebi’nin emrine itaat etmemesi üzerine durumun değiştiği söylenmektedir.⁴⁸³

Okçu birliği, savaşın ilk bölümünde görevini hakkıyla yapar. Resulullah’ın sol tarafından ve dağın eteğinden gelmek isteyen Halid b. Velid komutasındaki süvarileri defalarca geri çevirir.⁴⁸⁴ Lakin bir süre sonra müşriklerin dağılıp geri kaçtığını ve ashabın ganimetleri topladığını gören Ayneyn Tepesindeki okçuların çoğu, “*Karargah yağmalanıyor biz niye burada bekliyoruz ki onlara katılalım.*” diyerek yerlerinden ayrılmak isterler.⁴⁸⁵ Kumandanları Abdullah b. Cübeyr’in ve arkadaşlarının Allah Resulü’nün emrini hatırlatarak ikaz etmelerine rağmen gitmek isteyenler “*O, öyle demek istemedi. Burada durmamızın anlamı yok.*” diye ısrar ederler.⁴⁸⁶ Abdullah b. Cübeyr, Allah Resulü’nün emrine itaati yinelese de okçular isyan edip dağılırlar. Sayıları onu geçmeyen az sayıda okçu görev yerinde kalır.

Abdullah b. Cübeyr, kalan okçuları mevzilere yaysa da Ayneyn Tepesindeki boşluğu fark eden Halid b. Velid, geri dönüp süvarileri ile tepeye hücum eder. Onu, İkrime b. Ebu Cehil’in birliği takip eder. Neticede Müslüman okçular şehid edilir ve böylelikle İslam ordusunun arka cephesi düşmana açılmış olur.⁴⁸⁷ Halid b. Velid ve beraberindekiler müşrikleri kovalayan Müslümanlara arkadan hücum ederler.⁴⁸⁸ Böylece savaşın seyri değişir. Safvan b. Ümeyye’nin kölesi Nistas, müşrik karargahının yağmalanmasını anlatırken, “*Okçular, yerlerini terk edip yağmaya gelmişlerdi. Ben müslümanların savaşçılarının her birinin elinde, kucağında, topladıkları ganimetler olduğunu gördüm. Süvarilerimiz kendinden emin ve gafil bir*

⁴⁸³ Vakıdı, c. 1, s. 228-229; İbn Hişam, c. 2, s. 114; İbn Sa’d, c. 2, s. 31.

⁴⁸⁴ Vakıdı, c. 1, s. 229.

⁴⁸⁵ İbn İshak, s. 327; Vakıdı, c. 1, s. 229-230; İbn Sa’d, c. 2, s. 32, 36; Taberi, **Camii’l-beyan**, c. 7, s. 282.

⁴⁸⁶ İbn İshak, s. 327; Vakıdı, c. 1, s. 224, 229-230, 284; İbn Sa’d, c. 2, s. 32, 36; Makrizi, c. 1, s. 145. İbnü’l-Esir, okçuların bu ihtilafına “*مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الْآخِرَةَ*” ayetinin işaret ettiğini belirtmektedir. İbnü’l-Esir, **Kamil**, c. 2, s. 44.

⁴⁸⁷ İbn İshak, s. 327; Vakıdı, c. 1, s. 224, 229-230, 284; İbn Sa’d, c. 2, s. 32, 36. Kaynaklarda, okçular tepesindeki ashabın, görev mahallerini terk etme sebebi, müşrikler hezimete uğrayıp dağılınca, kadınların atlara koştuklarını, elbiselerini kaldırdıklarını, bu esnada halhallerinin ve baldırlarının görüldüğünü, bunun gören ashabın “ganimet” diye bağırarak yerlerini terk ettikleri nakledilmektedir. İbnü’l-Cevzi, **Muntezam**, c. 3, s. 168; İbnü’l-Esir, **Kamil**, c. 2, s. 44; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 109; Diyarbekri, c. 1, s. 428.

⁴⁸⁸ Vakıdı, c. 1, s. 283-284.

tophuluğun içine kılıçlarıyla girip onları öldürdüler. Mallarımızın hepsini geri aldık, esirlerimizi de bıraktılar.” demektedir.⁴⁸⁹

İşte bu sahnenin “Andolsun, Allah, izniyle, onları (müşrikleri) kırıp geçirdiğiniz sırada size olan vadini gerçekleştirdi. Nihayet sevdiğiniz şeyi (zaferi) size gösterdikten sonra, zaaf gösterdiniz. Peygamber’in verdiği emir konusunda tartıştınız ve emre karşı geldiniz. İçinizden dünyayı isteyenler de vardı, ahireti isteyenler de.” şeklindeki Al-i İmran Suresi 152. ayette anlatıldığı ve okçuların niyetlerinin ortaya konduğu görülmektedir.

Kaynaklarda, bu ayette zikredilen “sevdiğiniz şey” ile kesin fetih ve ganimetlerin kastedildiği, “tartışanlar”ın ise Ayneyn Tepesindeki okçular olduğu, mevziilerinde kalıp kalmamayı, görev yerlerini terk ederlerse asi olup olmayacaklarını tartıştıkları açıklaması yapılmaktadır.⁴⁹⁰ Ayrıca tepeyi terk eden okçuların Allah Resulünün ve kumandanlarının emrine dünya malı elde etmek için karşı geldikleri, tepeyi terk etmeyen okçuların ise ahiret sevabını tercih ederek emre itaat ettikleri belirtilmektedir.⁴⁹¹ Bu ayetten ve açıklamalardan okçuların çoğunun, dünyaya tamah etmeleri sebebiyle Hz. Peygamber’in emrini kendilerine göre yorumlayarak nefislerine uydukları anlaşılmaktadır. Zaten daha sonra Uhud Gününü anlatan Rafi b. Hadic, “Başımıza ne geldiyse kendi nefsimizden ve Nebi’ye isyanımızdan dolayı geldi”⁴⁹² derken bu gerçeğe işaret etmektedir. Bu ayetle alakalı olarak İbn Mesud’un, “Bu ayeti işitene kadar, Resulullah’ın ashabından dünyaya tamah edenlerin olduğunu bilmiyordum.”⁴⁹³ demesinin de ashabın hepsinin aynı samimiyete sahip olmadığını göstermesi açısından önemli olduğunu düşünmekteyiz.

Zühri, okçuların Hz. Peygamber’in emrine asi olmaları sebebiyle Allah’ın onları imtihan etmek için Müslümanları hezimete uğrattığı yorumunu yapmaktadır.⁴⁹⁴ Aynı şekilde bazı ulema da “تَمَّ صَرْفُكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْلُغَكُمْ” ibaresini tefsir ederken, Allah’ın, günahlarından dolayı ashabı imtihan etmek istediğini ancak imanlarından dolayı

⁴⁸⁹ Vakıdi, c. 1, s. 231. Vakıdi, ganimet olarak sadece Abbad b. Bişr’in içinde on üç miskal bulunan bir keseyi, Asım b. Sabit b. Ebu’l-Aklah’ın da içinde elli dinar olan bir keseyi ele geçirdiğini belirtir. Vakıdi, c. 1, s. 232.

⁴⁹⁰ Maturidi, c. 2, s. 506; Begavi, c. 1, s. 522. İbnü’l-Cevzi, **Zadü’l-mesir**, c. 1, s. 334.

⁴⁹¹ Vakıdi, c. 1, s. 322-323; İbn Hişam, c. 2, s.114; Taberi, **Camiu’l-beyan**, c. 7, s. 295; İbnü’l-Cevzi, **Zadü’l-mesir**, c. 1, s. 334.

⁴⁹² Vakıdi, c. 1, s. 233; Makrizi, c. 8, s. 356.

⁴⁹³ Vakıdi, c. 1, s. 323; Taberi, **Camiu’l-beyan**, c. 6, s. 141; Maturidi, c. 2, s. 506; İbn Atyyye, c. 1, s. 525; İbnü’l-Cevzi, **Zadü’l-mesir**, c. 1, s. 334.

⁴⁹⁴ Zühri, s. 77; Taberi, **Camiu’l-beyan**, c. 7, s. 296; Maturidi, c. 2, s. 506.

onlara rahmet ederek Peygambere isyan etmelerine rağmen helak etmeyip affettiğini, lakin te'dib etmek için cezalandırmakla yetindiğini ifade etmektedirler.⁴⁹⁵

Bu rivayetlerden hareketle, hem düşmanı kovalamak yerine sahada ganimet toplayan hem de ganimet için görev mahallini terk eden Müslümanlara bir ders vermek için zaferin ve ganimetlerin ellerinden alındığı söylenebilir.

1.2.1.8. Hz. Peygamber'in Şehid Olduğu Haberi ve Cepheden Kaçan Askerler

Megazi kaynaklarında Müslümanların düşmanı mağlup etmenin rahatlığı ile ganimet toplarken ansızın müşrik süvarilerin saldırısına uğrayınca panikleyip geri çekildiği, kaçan düşman ordusunun da bu fırsattan istifade ile geri dönüp yeniden savaş düzenine girerek taarruz ettiği beyan edilir.⁴⁹⁶ Beklenmedik bu durum, İslam ordusunda büyük bir kargaşaya sebep olur. Öyle ki bu hengamede Müslüman ordusu içerisinden yanlışlıkla birbirlerini yaralayan ve şehid eden askerler de olduğu nakledilmektedir.⁴⁹⁷ Bu durum, Rafi b. Hadic'in anlatımıyla, *"Müslümanlar şuurlarını kaybetmişlerdi. Hem öldürülüyor hem de kardeşlerini öldürüyorlardı."* şeklinde aktarılmaktadır.⁴⁹⁸

Bunun yanında İslam ordusunda krize sebep olan diğer bir olay da Hz. Peygamber'in öldürüldüğü şayiasıdır. Bu haberi duyunca ashabın tamamen paniğe kapılıp ne yapacaklarını bilmez bir halde sağa sola kaçıştığı rivayet edilmektedir.⁴⁹⁹

⁴⁹⁵ İbn Hişam, c. 2, s. 114; Taberi, **Camii'l-beyan**, c. 7, s. 299; İbnü'l-Cevzi, **Zadü'l-mesir**, c. 1, s. 335.

⁴⁹⁶ Hamidullah, **H. Peygamberin Savaşları**, s. 58.

⁴⁹⁷ Vakıdî, c. 1, s. 233; İbn Hişam, c. 2, s. 87; Belazürî, c. 1, s. 322; Diyarbekri, c. 1, s. 429. Useyd b. Hudayr, Ebu Bürde tarafından, Ebu Bürde ise Ebu Za'ne tarafından yanlışlıkla yaralanırlar. (Vakıdî, c. 1, s. 233; İbn Sa'd, c. 2, s. 32; Diyarbekri, c. 1, s. 429) Huzeyfe b. Yeman'ın babası Huseyl b. Cabir sonradan savaşa katıldığı için parolayı bilmiyordu müşrik zannedilerek şehid edilir. (Vakıdî, c. 1, s. 233; İbn Hişam c. 2, s. 87; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 25. Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 132; Makrizi, c. 1, s. 145; Köksal c. 3-4, s. 512; Hamidullah, s. 60.) Bu arada münafık Haris b. Süveyd de bu kargaşayı fırsat bilerek cahiliyede aralarında kan davası olan Mücezzar b. Ziyad'ı bir rivayete göre yanı sıra Kays b. Zeyd'i de intikam için öldürür. (Vakıdî, c. 2, s. 304; İbn Hişam c. 2 s. 89; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 26; Hamidullah, Hz. Peygamberin Savaşları s. 60) İbn Hişam, Haris b. Süveyd'in Mekke'ye kaçtığını, hakkında Al-i İmran 86. ayetin indiğini kaydeder. (İbn Hişam, c. 2, s. 89). Ayrıca kaynaklarda müşrikler hezimete uğrayıp kaçarken geriye döndüklerinde iki ordunun birbirine karıştığı kimin ne olduğu bilinmediğinden dolayı Müslümanların birbirlerini öldürdüğü de nakledilmektedir. Kastallani, **Mevahib**, c. 1, s. 245.

⁴⁹⁸ Vakıdî, c. 1, s. 233. İbn Sa'd, bu durumun Allah Resulü'nün öldürüldüğü haberinden sonra yaşandığını ifade eder. İbn Sa'd, c. 2, s. 32.

⁴⁹⁹ Belazürî, c. 1, s. 318; İbnü'l-Cevzi, **Muntezam**, c. 3, s. 168; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 20.

Şöyle ki müşriklerin beklenmedik hücumu karşısında soğukkanlılığını kaybetmeyen Allah Resulü, çevresindeki az sayıda Müslümanla birlikte savaşmaya devam eder.⁵⁰⁰ Yayı aşınana kadar ok, sonra da taş attığı rivayet edilir.⁵⁰¹ Bu esnada onun öldürüldüğü haberi yayılır.⁵⁰² Bu haberle zaten korku ve telaş içinde olan Müslümanların morali iyice bozulur ve aralarında Hz. Ömer gibi cesur savaşçıların da olduğu birçok sahabe pes edip savaşı bırakır.⁵⁰³ Vakıdî, Hz. Ömer'in, *"Şeytan, Muhammed öldürüldü, diye bağırdığında bir dağ keçisi gibi kayalıklara tırmandım. Sonra Allah Resulü'nün yanına geldim. 'Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir...' 504 ayetini okuyordu. Ebu Süfyan da dağın eteğindeydi. Allah Resulü, 'Allah'ım! Bize galip gelmesinler.' diye dua etti. Müşrikler dağılmaya başladı."* dediğini aktarmaktadır.⁵⁰⁵ Al-i İmran Suresinin 144. ayetiyle yılgınlık gösteren

⁵⁰⁰ Belazürî, c. 1, s. 318; İbnü'l-Cevzi, **Muntezam**, c. 3, s. 168; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 20. Bu hususta nakledilen bazı rivayetlerde Hz. Peygamberin yanında birkaç kişiden başka kimse olmadığı ifade edilirken (Vakıdî, c. 1, s. 238) bazı rivayetlerde otuz (Vakıdî, c. 1, s. 240), on dört (Vakıdî, c. 1, s. 240; İbn Sa'd, c. 2, s. 32), on iki (İbn Sa'd, c. 2, s. 36), 8 (Vakıdî, c. 1 s. 240), beş (Vakıdî, c. 1, s. 240; İbn Hişam, c. 2, s. 81) sayıları verilmekte bazen de Allah Resulü'nü korumak için çevresine etten duvar ören ashabin isimleri (Ziyad b. es-Seken/İmara b. Ziyad b. es-Seken, Sa'd b. Ebu Vakkas, Ebu Düçane, Mus'ab b. Umeyr, Talha, Haris b. Summe, Sehl b. Huneyf, Şemmas b. Osman, Nüseybe bnt. Kab) zikredilmektedir. (İbn İshak, s. 328-329; Vakıdî, c. 1, s. 253-259; İbn Hişam, c. 2, s. 81-82.) Bunların, Hz. Ali, Zübeyr b. Avvam, Talha b. Ubeydullah, Ebu Düçane, Haris b. Summe, Habbab b. Münzir Asım b. Sabit ve Sehl b. Huneyf olduğu ve savaşta hiçbirisinin öldürülmediği de nakledilmektedir. Belazürî, c. 1, s. 318; Makrizî, c. 1, s. 148.

⁵⁰¹ İbn İshak, s. 328; İbn Sa'd, c. 2, s. 32.

⁵⁰² Vakıdî, c. 1, s. 235. Müşriklerden bazı süvarilerin (Vakıdî, Allah Resulü'nü öldürmek üzere sözleşenler olarak İbn Kamie, Abdullah b. Şihab ez-Zühri, Utbe b. Ebu Vakkas, Übeyy b. Halef'i sayar. Vakıdî, c. 1, s. 243.) Nebi'yi hedef alıp sürekli ona saldırdıkları bu esnada ashabdan bazı kimselerin ölene kadar onu korumak üzere biat ederek canlarını siper ettikleri bunlardan Mus'ab b. Umeyr'in öldürülmesi üzerine *"Muhammed öldürüldü!"* diye bir ses duyulduğu anlatılmaktadır. Bu hususta Zühri, "şeytan en yüksek sesiyle bağırdı." (Zühri, s. 77; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 19; Makrizî, c. 1, s. 145) derken İbn İshak, Zübeyr'den nakille *"Biri 'Ey insanlar! Duyun, Muhammed öldürüldü.' diye bağırdı"* (İbn İshak, s. 327) rivayetine yer verirken daha ileride *"Mus'ab'ı şehid eden İbn Kamie'nin Allah Resulünü öldürdüğü zannıyla 'Muhammed'i öldürdüm!'"* şeklinde bağırdığını aktarmaktadır. (İbn İshak, s. 329) Kaynaklar, bir yerde *"Uhud'da Ezebbü'l-Akabe adlı şeytanın 'Muhammed öldürüldü'"* diye bağırdığını naklederken (Vakıdî, c. 1, s. 235; İbn Hişam, c. 2, s. 78; İbn Kesir, **Bidaye**, c. 4, s. 30; Diyarbekri, c. 1, s. 429) başka bir yerde Şeytanın Cuayl b. Süraka es-Salebi'nin kılığında bağırdığı bilgisini vermektedirler. (Vakıdî, c. 1, s. 321; Makrizî, c. 1, s. 145) Çağdaş müellifler olaya daha farklı bakmaktadır. Hamidullah, bağırmanın *"düşman okçularından biri"* olduğunu söylerken (Hamidullah, **Hiz. Peygamberin Savaşları**, s. 58) Köksal, Münafıkların Müslümanları çarpışmaktan vazgeçirebilmek için asker arasında gezerek *"Muhammed öldürüldü"* şayiasını yaydıklarını söylemektedir. (Köksal, c. 3-4, s. 541-542) *"Yakubi de bu söylentiye münafıkların çıkardığını söylemektedir."* Demircan'dan naklen, **Münafıklar**, s. 59.

⁵⁰³ Vakıdî, c. 1, s. 280; İbn Hişam, c. 2, s. 83.

⁵⁰⁴ *"Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür veya öldürülürse gerisin geriye (eski dininize) mi döneceksiniz? Kim gerisin geriye dönerse, Allah'a hiçbir zarar veremez. Allah şükredenleri mükafatlandıracaktır."* (Al-i İmran, 3/144)

⁵⁰⁵ Vakıdî, c. 1, s. 295.

Müslümanlara ve İslam davasını Hz. Peygamber'in zatına endeksleyen münafıklara adeta bir ders verilmektedir. Bununla birlikte Enes b. Nadr gibi, "*Allah Resulü öldükten sonra yaşamının ne anlamı var ki?*", Harice b. Zeyd gibi "*Nebi öldüyse Allah bakidir. Muhammed tebliğini yaptı, bize düşen de dinimiz için savaştıdır.*", Sabit b. Dahdaha gibi, "*Ey Ensar bana gelin! Nebi öldüyse Allah bakidir. Dininiz için savaşın!*" diyerek askerleri toparlamaya çalışan ve şehid olana kadar çarpışanlar da vardı.⁵⁰⁶ Zübeyr b. Avvam, bu yaşananları, Uhud Günü'nün bir imtihan ve deneme günü olduğunu; belanın şiddetinden Müslümanların üç gruba ayrıldığını bir grubun şehid, diğer bir grubun yaralananlar, üçüncü grubun da ne yaptığını bilmez halde mağlup olanlar olduğunu, bu yüzden düşmanın Allah Resulü'ne ulaşabildiğini ve yaralayabildiğini söyleyerek özetlemektedir.⁵⁰⁷

Kaynaklarda Müslümanların kaçmadığına dair görüşler de yer almaktadır.⁵⁰⁸ Fakat "Peygamber, arkanızdan sizi çağırırken siz durmadan dağa yukarı kaçıyor, hiç kimseye dönüp bakmıyordunuz." şeklindeki Al-i İmran Suresi'nin 153 ve "İki topluluğun karşılaştığı gün, içinizden yüz çevirip kaçanları..." şeklindeki Al-i İmran Suresi 155. ayetleri, bu görüşe katılmanın mümkün olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte Allah Resulü'nün arkalarından isimleriyle çağırmasına rağmen, cepheyi terk edip Mihras suyuna,⁵⁰⁹ Medine'nin yakınlarına hatta Medine'ye kadar gidenler olduğuna dair rivayetler mevcuttur.⁵¹⁰ Bu manzara karşısında Hz. Peygamber'in, "*Arkadaşlarımız bize karşı hiç de insaflı davranmadılar.*" buyurduğu da nakledilmektedir.⁵¹¹ Ancak gidenlerin bir kısmının sonra döndüğü, şehit oluncaya

⁵⁰⁶ İbn İshak, s. 330; Vakıdi, c. 1, s. 280-281; İbn Hişam, c. 2, s. 83.

⁵⁰⁷ İbn İshak, s. 327-328.

⁵⁰⁸ Vakıdi, c. 1, s. 278.

⁵⁰⁹ Musa b. Ukbe, s. 187; Vakıdi, c. 1, s. 240; İbn Sa'd, c. 2, s. 36.

⁵¹⁰ Vakıdi, c. 1, s. 277; İbn Hişam, c. 2, s. 87; Taberi, **Camii'l-beyan**, c. 7, s. 329.

⁵¹¹ Beyhaki, **Delail**, c. 3, s. 235; Nevevi, **Şerh**, c. 12, s. 147; Köksal, c. 3-4, s. 532. Rivayetin metni "*مَا أَصَفْنَا أَصْحَابَنَا*" şeklindedir. Bazı alimler fe harfini meftuh okuyup Hz. Peygamberin cepheden kaçanları kastederek "*Arkadaşlarımız bize insaflı davranmadı.*" buyurduğunu kabul ederken diğerleri fe harfini meczum okuyup "*Biz ashabımıza insaflı davranmadık.*" anlamını vermektedirler. İbn Ebi Şeybe, c. 7, s. 370, (3677); Müslim, c. 3, s. 1415, (1789); Nesai, c. 8, s. 40, (8597); İbn Kesir, **Sire**, c. 3, s. 51. Şami, c. 4, s. 203. Rivayete göre ordu dağıldığında Peygamberin etrafında Ensardan yedi, Kureyş'ten iki kişi kaldığı, müşrikler Peygambere yetiştiklerinde "*Onları kim uzaklaştırırsa ona cennet var.*" dediğinde Ensardan birinin öne çıkarak şehid edilinceye kadar savaştığı, yine düşman yaklaşınca peygamberin "*düşmanı kim uzaklaştıracak ona cennet var*" deyince yine Ensardan birinin öne çıktığı ve şehid oluncaya kadar savaştığı, Ensardan yedi kişi bu şekilde tek tek şehid olunca, Peygamberin "*مَا أَصَفْنَا أَصْحَابَنَا*" şeklindeki sözü söylediği nakledilmektedir. Bu manada ibare, "*Biz ashabımıza insaflı davranmadık*" manasına gelirken Kureyşlilerin Ensara insaf etmedikleri, zira Ensar tek tek şehid

kadar çarpıştığı da bildirilmektedir.⁵¹² Allah Resulü'nün bir müddet sonra dönenlere de, “Siz ne kadar da uzağa gittiniz!” diyerek sitem ettiği aktarılmaktadır.⁵¹³ Mamafih savaşın şiddeti karşısında zaaf gösterip kaçan sahabiler, yaptıkları büyük hatanın pişmanlığını yaşayıp tevbe etmiş olmalı ki hem “Ama yine de Allah onları affetti.” (Al-i İmran, 3/155) ayetinde hem de rivayetlerde Allah'ın kaçanları affettiği belirtilmektedir.⁵¹⁴ Birçok ayetle onlar hem teskin edilmekte hem de ilahi terbiye gereği hataları gösterilmekte ve kınanılmaktadırlar.⁵¹⁵

olurken iki Kureyşli'nin mübarezeeye çıkmadıkları kastedilmektedir. Beyhaki, **Delail**, c. 3, s.235; Nevevi, c. 12, s. 147.

⁵¹² İbn İshak, s. 332; Vakıdi, c. 1, s. 257, 264; Makrizi, c. 1, s. 159; Şami, c. 4, s. 206. Uhud Savaşı esnasında müşrik olan Dırar b. Hattab, savaşı anlatırken okçuların bulunduğu tepeye çıkıp orada kalan birkaç kişiyi öldürdükten sonra dostlarının katili olan Evs ve Hazrec'in büyüklerini aradığını ama hepsi kaçtığı için kimseyi bulamadığını, ancak bir deve sağımlığı kadar süre geçtikten sonra Ensarın birbirlerini çağırıp toparlandıklarını ve hücumu geçerek kendilerini feda ettiklerini anlatmaktadır. (Vakıdi, c. 1, s. 283); Watt, Harise oğullarının kalesine kaçanların sonra savaşmak için döndükleri rivayetinin bu kişilerin yakınları tarafından onların hatalarını örtmek için uydurulmuş olabileceğini, bu kimselerin kaçarken öldürülmüş olabileceğinin akla geldiğini iddia etmektedir. Watt, **Hiz. Muhammed Medine'de**, s.46.

⁵¹³ İbn İshak, s. 332; İbn Atıyye, c. 1, s. 530; Razi, c. 9, s. 398. Rivayet edildiğine göre Al-i İmran Suresi 155. ayetin inmesine sebep olan bu kimselerdir. Bunların kimliği hususunda ihtilaf edilse de üç gün sonra döndükleri bunun üzerine Peygamberin “لَقَدْ ذَهَبْتُمْ فِيهَا عَرِيضَةً” şeklindeki sözü söylediği nakledilmektedir. (Taberi, **Camii'l-beyan**, c. 7, s. 329) İbn İshak, bu kimselerin, Osman b. Affan, Ukbe b. Osman ve Sa'd b. Osman olduğunu nakletmektedir. (İbn İshak, s. 332; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 522; İbn Kesir, **Sire**, c. 3, s. 55.) İbnü'l-Esir, “Üsdü'l-gabe”sinde İbn İshak'tan sadece Ukbe b. Osman ve Sa'd b. Osman'ı naklederken; “Kamil” adlı eserinde ise Osman b. Affan'ın ismini zikreder diğerlerinin ismini vermez. İbnü'l-Esir, **Üsdü'l-gabe**, c. 4, s. 54; Kamil, c. 2, s. 47.

⁵¹⁴ Vakıdi, c. 1, s. 323; Şami, c. 11, s. 284; Halebi, c. 2, s. 309. Hz. Osman hilafeti zamanında kendisini Uhud'dan kaçtığı için eleştirenlere “فَكَيْفَ يُعْزِي بَذَنْبٍ وَقَدْ عَفَا اللَّهُ عَنْهُ” şeklinde Allah'ın affettiği bir günahtan dolayı kendisinin kınanması gerektiğini ifade ettikten sonra söz konusu Ali İmran Suresi 155. Ayeti okuduğu nakledilmektedir. Ahmed b. Hanbel, c. 1, s. 525, (490); İbn Kesir, **Bidaye**, c. 7, s. 206.

⁵¹⁵ “Gevşemeyin, hüzünlenmeyin. Eğer (gerçekten) iman etmiş kimseler iseniz üstün olan sizlersiniz. (139) Eğer siz (Uhud'da) bir yara aldysanız, şüphesiz o topluluk da (Müşrikler de Bedir'de) benzeri bir yara almıştı. İşte (iyi veya kötü) günleri insanlar arasında (böyle) döndürür dururuz. (Bazen bir topluma iyi ya da kötü günler gösteririz, bazen öbürüne.) Allah, sizden iman edenleri ayırt etmek, sizden şahitler edinmek için böyle yapar. Allah, zalimleri sevmez. (140) Bir de Allah, iman edenleri arındırmak ve küfre sapanları mahvetmek için böyle yapar. (141) “Yoksa siz; Allah, içinizden cihad edenleri (sınayıp) ayırt etmeden ve yine sabredenleri (sınayıp) ayırt etmeden cennete gireceğinizi mi sandınız” (142) “Andolsun, siz ölümle karşılaşmadan önce onu temenni ediyordunuz. İşte onu gördünüz, ama bakıp duruyorsunuz.” (143) “Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondandır önce de peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür veya öldürülürse gerisin geriye (eski dininize) mi döneceksiniz? Kim gerisin geriye dönerse, Allah'a hiçbir zarar veremez. Allah şükredenleri mükafatlandıracaktır.” (144) (Al-i İmran, 3/139-144) “Andolsun, Allah, izniyle, onları (müşrikleri) kırıp geçirdiğiniz sırada size olan vadini gerçekleştirdi. Nihayet sevdiğiniz şeyi (zaferi) size gösterdikten sonra, za'f gösterdiniz. (Peygamber'in verdiği) emir konusunda tartıştınız ve emre karşı geldiniz. İçinizden dünyayı isteyenler de vardı, ahireti isteyenler de. Sonra sizi denemek için onlardan yüzünüzü çevirdi. (Kaçıp hezimete uğradınız. Buna rağmen) sizi bağışladı. Allah mü'minlere karşı çok lütfkârdır.” (152) “Peygamber, arkanızdan sizi çağırırken siz durmadan dağa yukarı kaçıyor, hiç kimseye dönüp bakmıyordunuz. Bundan dolayı Allah, size keder üstüne keder verdi ki, (bu durumlara

Al-i İmran Suresi 159. ayette “Allah’ın rahmeti sayesinde onlara karşı yumuşak davrandın...” ifadesiyle belirtilen kişilerin Uhud’da Hz. Peygamber’i yalnız bırakıp geri çekilenler olduğu da bildirilmektedir.⁵¹⁶ Al-i İmran Suresi 143. ayette “Andolsun, siz ölümle karşılaşmadan önce onu temenni ediyordunuz. İşte onu gördünüz, ama bakıp duruyorsunuz.” ifadeleriyle te’dib edilenlerin de Bedir’e katılamamış bu yüzden de sevap ve ganimet elde etmek umuduyla Uhud’a çıkmak için Allah Resulü’ne ısrar edenlerden ölümü görünce kaçanlar olduğu ifade edilmektedir.⁵¹⁷

1.2.1.9. Keder Üstüne Keder Sonrasında Sekinetin İndirilmesi

Müşriklerin ikinci saldırısında yaralanan Hz. Peygamber, yanındaki Müslümanlarla düşman çemberini aşarak Uhud dağındaki bir kayalığa sığınır.⁵¹⁸ Ashaptan daha önce dağa kaçmış olanların onu görünce sanki başlarına hiç musibet gelmemiş gibi çok sevindikleri belirtilir.⁵¹⁹ Vakıdi, Müslümanlar düşmandan uzaklaşmayla tam rahatlayacakları sırada birbirlerine akrabalarını sormaya ve şehid olanları haber vermeye başlayınca yeniden üzüldüklerini nakletmektedir. Bu da ortamda kederli bir hava oluşturmuş olmalı ki ravi Rafi b. Hadic’in ifadesiyle “Onlar, bu durumdayken Allah onlardan üzüntüyü gidermek için müşrikleri geri döndürdü. Bir de baktılar ki düşman karşılarında ve üstlerinde duruyor. Müslümanlar daha önce anlattıklarını unutuverdiler.”⁵²⁰ Vakıdi, bu durumu Müslümanlar başlangıçta galipken şehitlerine üzüldüler, Allah onlardan üzüntüyü gidermek için müşrikleri geri döndürdü şeklinde yorumlamaktadır.⁵²¹ “Peygamber, arkanızdan sizi çağırırken siz durmadan dağa doğru kaçıyor, hiç kimseye dönüp bakmıyordunuz. Bundan dolayı Allah, size

alışasınız ve daha sonra) elinizden gidene ve başınıza gelene üzülmesiniz. Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.” (153) (Al-i İmran, 3/152-153)

"Onların (müşriklerin) başına (Bedir'de) iki mislini getirdiğiniz bir musibet (Uhud'da) sizin başınıza geldiğinde, "Bu nereden başımıza geldi?" dediniz, öyle mi? De ki: "O (musibet), kendinizdendir." Şüphesiz Allah'ın gücü her şeye hakkıyla yeter." (Al-i İmran, 3/ 165)

⁵¹⁶ Vakıdi, c. 1, s. 324; Razi, c. 9, s. 408. Mukatil b. Süleyman, ayette Peygamberin kendilerine yumuşak davrandığı bildirilen kimselerin münafıklar olduğunu nakletmektedir. (Mukatil, c. 1, s. 310) Ayrıca daha önce kaydettiğimiz gibi bu ayetin, düşmanın nerede karşılanacağı istişaresi hakkında indiği de zikredilmektedir. Vakıdi, c. 1, s. 324; Razi, c. 9, s. 409; İbn Kesir, **Tefsir**, c. 2, s. 131; İbn Aşur, c. 4, s. 146.

⁵¹⁷ Vakıdi, c. 1, s. 321; Taberi, **Camiu'l-beyan**, c. 7, s. 248; İbn Atıyye, c. 1, s. 515.

⁵¹⁸ Vakıdi, c. 1, s. 294; İbn Hişam c. 2, s. 83-86; Köksal, c. 3-4, s. 554.

⁵¹⁹ Vakıdi, s. 238; İbn Hişam, c. 2, s. 115; Makrızı, c. 1, s. 147; Şami, c. 4, s. 208.

⁵²⁰ Vakıdi, c. 1, s. 295.

⁵²¹ Vakıdi, c. 1, s. 269.

keder üstüne keder verdi ki, (bu durumlara alışasınız ve daha sonra) elinizden gidene ve başınıza gelene üzülmeyesiniz. Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.” şeklindeki Al-i İmran Suresi 153. ayeti bu durumu bildirmektedir.

Taberi, “عَمَّا عَلَى غَمٍّ” şeklinde ifade edilen bu “keder”in “عَمَّا عَلَى غَمٍّ” olduğunu beyan ederek bunu da Peygamberden kaçmalarına, düşmandan korkmalarına ve Rabblerine isyan etmelerine bağlamaktadır.⁵²² Ayette keder üzerine keder bindiği yani iki keder ifade edilmektedir ki ne kastedildiği konusunda birçok görüş beyan edilmiştir.⁵²³

Bu kederlerden sonra Allah’ın Müslümanlara nûâs indirdiği ve Peygamber’in ölmediğini göstererek moral verdiği görülmektedir. Diğer bir ifade ile Allah’ın bu iki olayla Müslümanların kederini giderdiği ifade edilebilir. Şöyle ki ashab, Nebi’yi görünce dağılmalarına sebep olan “Peygamber’in öldüğü” haberinin yalan olduğunu anlamışlar ve neticede başlarına gelen her şeyi unutmuşlardır. Aynı şekilde “sonra bu gammın üzerine Allah sizin üzerinize iç sükunet ve güven duygusu indirdi...” şeklinde Al-i İmran Suresi 154. ayetinde ifade edilen “أَمْنَةً تُعَاسَى” nasip edilerek ashab emniyete kavuşturulmuştur.⁵²⁴

Bedir Gazvesinde çarpışma öncesinde gerçekleşen, iç sükûnet, dinginlik ve emniyette olma hissi⁵²⁵ Uhud’da çarpışma sonrasında gerçekleşmiştir.⁵²⁶ Bu halin ehli

⁵²² Taberi, **Camiu’l-beyan**, c. 7, s. 303; İbn Atıyye, c. 1, s. 526.

⁵²³ Tarihçiler ilk kederin ashabın şehitlerine üzülmeleri, ikinci kederin düşmanın toparlanıp tekrar saldırması; ilk kederin, ganimet ve fethin kaçırılması, ikinci kederin ise düşmanların galip gelmesi olduğunu ifade etmektedirler. (Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 521; **Camiu’l-beyan**, c. 7, s. 306). Bunların yanında ilk kedere Hz. Peygamber’in ölüm haberi, ikinci kedere ise başlarına gelen ölüm ve yaralanma veya ilk kedere ölüm yaralanma, ikinci kedere ise Hz. Peygamber’in ölüm haberi diyenler olmuştur. (Taberi, **Camiu’l-beyan**, c. 7, s. 305-306; Maturidi, c. 2, s. 509; Maverdi, c. 1, s. 430; Begavi, c. 1, s. 523; İbn Atıyye, c. 1, s. 527). Bunların haricinde ilk kederin ashabın Allah Resulüne isyanları, ikincisinin de ona itaatsizliklerine dair mazeretler sunmaları şeklinde anlaşılabileceği de açıklanmaktadır. (Maturidi, c. 2, s. 509). İlk kederin zafer ve ganimetin kaçırılması, ikinci kederin de ölüm ve yaralanma olduğu da kabul edilmektedir. Begavi, c. 1, s. 523.

⁵²⁴ Vakıdî, c. 1, s. 323; İbn Hişam, c. 2, s. 115; Taberi, **Camiu’l-beyan**, c. 7, s. 317; Begavi, c. 1, s. 523. Uykunun emniyeti getirdiği ifade edilmektedir. Taberi, **Camiu’l-beyan**, c. 7, s. 318; Maverdi, **Nüket**, c. 1, s. 430.

⁵²⁵ Söz konusu ayette geçen “النَّعَاسُ” kelimesine meal sahipleri, genellikle “uyku” anlamı verirlerken, Ahmed Hulusi, “bir güven ve sükun hali”, Muhammed Esed, “iç huzurun kuşatmasını sağlama”, İslamoğlu da “iç sükûnet” manası vermişlerdir. <https://mealler.org/SureveAyetler.aspx?sured=008&ayet=011>.

⁵²⁶ “نُعَاسًا” kelimesine “uyku” anlamı verenler de vardır. Ebu’l-Yesar olayı, “Uhud günü, güvenimiz için Allah’tan bize uyku verilmişti. Horlamayan kimse yoktu. Hatta kalkanlar tokuşuyor, kılıçlar elden düşüyordu.” diyerek anlatmaktadır. (Vakıdî, c. 1, s. 295-296; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 126-127; Makrizi, c. 1, s. 170). Ebu Talha’dan da “Uhud günü başımı kaldırıp etrafıma baktığımda

imana nasip olduğu, şek ve nifak ehline gelmediği ifade edilmektedir.⁵²⁷ Rivayetlerden anlaşıldığına göre bu hal, Müslümanlar, Allah Resulü ile kayalıklara sığındıktan sonra ve müşrikler dağın yamacındayken kalplerinin sekinete kavuşması için gerçekleşmiştir.⁵²⁸ Beğavi ise bu durumun Uhud günü askerler daha saflarında dururken gerçekleştiğini nakletmektedir.⁵²⁹

Bunların dışında “Gevşemeyin, hüzünlenmeyin. Eğer (gerçekten) iman etmiş kimseler iseniz üstün olan sizlersiniz.” şeklindeki Al-i İmran Suresi 139. ayetinde de Müslümanlara teselli verildiği ifade edilebilir. Şöyle ki okçular yerlerini terk edip de Halid b. Velid’in arkadan saldırması üzerine hezimet yaşanınca Nebi’nin, “*Allah’ım! Bize galip gelmesinler. Senden başka kuvvet yoktur.*” şeklinde dua etmesi üzerine söz konusu ayetin indirildiği ve ashaba Allah’tan bir güven takviyesi yapıldığı beyan edilmektedir.⁵³⁰ Aynı şekilde “...Eğer siz bir yara aldıysanız o topluluk da (Bedir’de) bir yara almıştı...” Al-i İmran 140. ayetinin de teselli ifade ettiği söylenebilir. Bu ayetin, Uhud Gazvesi’nde insanların başlarına gelen ölüm, yaralanma gibi musibetler Peygambere iletildiğinde nazil olduğu haber verilmektedir.⁵³¹

Netice itibarı ile bu ayetlerle Müslümanlara yaşadıkları olayların hepsinin, mü’min ile münafığın ortaya çıkması için gerçekleştiği; Allah zaferi nasip ettiği halde Müslümanların dünyalığa meyletmesi, Hz. Peygamber’in emrine itaat etmemesi ve zaaf gösterip kaçmaları sebebiyle hezimete uğradıkları mesajı verilmektedir.

herkesin uykudan sallandığını gördüm” haberi nakledilmektedir. Belazüri, c. 1, s. 327; Taberi, **Camiu’l-beyan**, c. 7, s. 319; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 126.

⁵²⁷ Vakıdi, c. 1, s. 296; İbn Hişam, c. 2, s. 115; Taberi, **Camiu’l-beyan**, c. 7, s. 319; Begavi, c. 1, s. 525; Makrizi, c. 1, s. 170.

⁵²⁸ Vakıdi, c. 1, s. 296.

⁵²⁹ Begavi, c. 1, s. 524; Razi, c. 9, s. 393. Razi, ashabın müşrikleri arkadaşlarını öldürürken görüp korkularının artmaması için onlara uyku verildiğini ifade etmektedir. Ayrıca müşriklerin öldürmek için hırslı olduğu bir yerde Müslümanların uyumalarına rağmen sağ kalmalarının Allah’ın onları koruyup kolladığına işaret ettiğini de beyan etmektedir. Razi, c. 9, s. 394.

⁵³⁰ Taberi, **Camiu’l-beyan**, c. 7, s. 234- 235; Begavi, c. 1, 2. 514; İbnü’l-Cevzi, **Zadü’l-mesir**, c. 1, s. 328. Begavi, ashabın aldığı Uhudda aldığı bu yara ve hezimetten sonra Peygamberin ashabına bir kavme saldırılarını istediğinde Müslümanlar için bu tahammül edilmez hale aldığı zaman söz konusu ayetin indirildiğini nakletmektedir. Begavi, c. 1, s. 514.

⁵³¹ Taberi, **Camiu’l-beyan**, c. 7, s. 237-238; Begavi, c. 1, s.514; İbnü’l-Cevzi, **Zadü’l-mesir**, c. 1, s. 328.

1.2.1.10. Münafıkların Durumu

Münafıkların Müslümanlara verdiği ilk önemli zararın Uhud Savaşındaki tutumları olduğu söylenmektedir.⁵³² Daha önce ele aldığımız gibi münafıkların bir kısmının savaş başlamadan Abdullah b. Übey ile ordudan ayrıldıkları nakledilmektedir⁵³³ ki bu kopuşun askerlerin moralini bozup düşmana da ümit verdiği muhakkaktır.

İslam tarihçileri,

“...bir kısmınız da kendi canlarının kaygısına düşmüştü. Allah’a karşı cahiliye zannı gibi gerçek dışı zanda bulunuyorlar; ‘Bu işte bizim hiçbir dahlimiz yok’ diyorlardı. De ki: ‘Bütün iş, Allah’ındır.’ Onlar sana açıklayamadıklarını içlerinde saklıyorlar ve diyorlar ki: ‘Bu konuda bizim elimizde bir şey olsaydı burada öldürülmezdik’ de ki: ‘Evlerinizde dahi olsaydınız, üzerlerine öldürülmesi yazılmış bulunanlar mutlaka öldürülecekleri yerlere çıkıp gideceklerdi. Allah bunu göğüslerinizdekini denemek, kalplerinizdekini arındırmak için yaptı. Allah kalplerde olanı bilir. Ey iman edenler! Kardeşleri sefere veya savaşa çıktığında onlar hakkında, ‘Onlar bizim yanımızda olsalardı ölmezlerdi ve öldürülmezlerdi’ diyen inkarcılar gibi olmayın. Allah bunu (bu düşüncüyü) onların kalplerine bir hasret (yarası) olarak koydu. Allah yaşatır ve öldürür. Allah, yaptıklarınızı görmektedir. İki topluluğun (ordunun) karşılaştığı günde başınıza gelen musibet Allah’ın izniyledir. Bu da mü’minleri ortaya çıkarması ve münafıklık yapanları belli etmesi içindi. Onlara (münafıklara), ‘Gelin, Allah yolunda savaşın veya savunmaya geçin’ denildi de onlar, ‘Eğer savaşmayı bilseydik, arkanızdan gelirdik’ dediler. Onlar o gün, imandan çok küfre yakın idiler. Ağzlarıyla kalplerinde olmayanı söylüyorlardı. Oysa Allah, içlerinde gizledikleri şeyi çok iyi bilmektedir. (Onlar), kendileri oturup kaldıkları halde kardeşleri için, ‘Eğer bize uysalardı öldürülmezlerdi’ diyen kimselerdir. De ki: ‘Eğer doğru söyleyenler iseniz kendinizden ölümü savın.’”

şeklindeki Al-i İmran Suresi 154, 156, 166-168. ayetlerinin, Abdullah b. Übey ve arkadaşları hakkında hem onların bu husustaki yanlış tutum ve inançlarını bertaraf etmek hem de Müslümanları teselli ve cihada teşvik amacıyla indiğini kaydetmektedir.⁵³⁴

⁵³² Demircan, **Münafıklar**, s. 52.

⁵³³ Kaynaklarda savaştan dönen münafıklar hususunda ashabın ikiye ayrıldığı, kimisinin onlarla savaşılmasını istedikleri kimisinin de buna karşı geldiği bunun üzerine “فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فِئَتَيْنِ” Nisa Suresi 88. ayetinin nazil olduğu nakledilmektedir. (Taberi, **Camiu’l-beyan**, c. 8, s. 8; Begavi, c. 1, s. 671; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 10; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 104; Şami, c. 4, s. 189) Tefsirlerde bu ayetin Uhud günü “لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَا تَبْغَاكُمْ” diyerek Medine’ye dönen münafıkların haricinde bir iş için Medine’ye gelince Müslüman olduğunu söyleyip Mekke’ye dönünce şirklerini izhar edenler; Müşrik bir toplumda/ Mekke’de Müslümanlıklarını izhar etmelerine rağmen Müslümanlara karşı müşriklere yardım edenler; Medine’de olup da nifak üzere şehirden çıkmak isteyenler veya ifk ehli hakkında indirildiği nakledilmektedir. Taberi, **Camiu’l-beyan**, c. 8, s. 8-13; Maverdi, c. 1, s. 514.

⁵³⁴ Vakıdî, c. 1, s. 323, 325, 326; İbn Hişam, c. 2, s. 115, 118; Taberi, **Camiu’l-beyan**, c. 7, s. 320.

Gelen rivayetlerden münafıkların hepsinin gitmeyip bazılarının cepheye kaldığı anlaşılmaktadır. Bunların da arasında Kuzman gibi nam ve ganimet elde etmek için savaşanların yanı sıra Haris b. Süveyd gibi fırsattan istifade ederek Müslümanları öldürenler ile Allah Resulü'nün öldürüldüğü haberini yayarak askerleri kaçırmaya teşvik edenler de olduğu haber verilmektedir.⁵³⁵

“(Allah) üzerinize içinizden bir kısmını örtüp bürüyen bir iç huzuru ve güven, indirdi.” Al-i İmran 154. ayetinde belirtildiği gibi emniyet duygusunun kesin inananlara verildiği, kalbinde şüphe olanlara ve münafıklara verilmediği, onların ölüm korkusu içinde kalplerinde olanı dışa vurdukları, Allah hakkında cahilce zanlarda bulundukları bildirilmektedir.⁵³⁶

Zübeyr b. Avvam, Muatteb b. Kuşeyr'in, *“Bu işten bize bir şey olsaydı burada öldürülmezdik.”* dediğini işittiğini ve Allah'ın Muatteb hakkında, onun sözlerinin

“Bir kısmınız da kendi canlarının kaygısına düşmüştü. Allah'a karşı cahiliye zannı gibi gerçek dışı zanda bulunuyorlar; “Bu işte bizim hiçbir dahlimiz yok” diyorlardı. De ki: “Bütün iş, Allah'ındır.” Onlar sana açıklayamadıklarını içlerinde saklıyorlar ve diyorlar ki: “Bu konuda bizim elimizde bir şey olsaydı burada öldürülmezdik.”

şeklinde aynen geçtiği Al-i İmran 154. ayeti indirdiğini anlatmaktadır.⁵³⁷ Vakıdî bu sözün sahibinin Muatteb olduğunun ittifakla kabul edildiğini ifade etmektedir.⁵³⁸

Münafıkların, Uhud sonrasında da Hz. Peygamber ve ashabının başına gelenlere Yahudiler ve müşriklerle beraber sevindikleri bildirilmektedir.⁵³⁹ Ayrıca savaştan kesin bir zafer elde edilmemesini fırsat bilip, *“Muhammed gerçekten bir peygamber olsaydı ordusu hezimete uğramaz, kendisi yaralanmaz, askerleri öldürülmezdi. O, bir kraldır.”*;⁵⁴⁰ *“Öldürülenler yanımızda olsaydılar*

⁵³⁵ Vakıdî, c. 1, s. 223-224, 263-264; İbn Hişam, c. 2, s. 88; Köksal, c. 3-4, s. 541-542.

⁵³⁶ Vakıdî, c. 1, s. 296; İbn Hişam, c. 2, s. 115; Taberi, **Camîu'l-beyan**, c. 7, s. 320. Bunun karşısında Derveze, ayette güven uykusu verilmeyenlerin münafıklar değil çeşitli musibet ve endişelerin baskısı altında kalan Müslümanlar olduğunu savunmaktadır. Zira o, münafıkların zaten savaşa katılmadığını, 149. ayette yer alan müminlerin kafirlerin sözlerine kulak vermemelerine dair ikazın ve **“Allah'a karşı cahiliye zannı gibi gerçek dışı zanda bulunuyorlar”** sakındırmasının münafıklara uygun olmayacağını ayrıca Al-i İmran Suresi 156-159 ve 167-168 ayetlerini de delil getirerek ileri sürmektedir. Derveze, **Tefsir**, c. 7, s. 245-246.

⁵³⁷ Vakıdî, c. 1, s. 296; Taberi, c. 7, s. 323; Begavi, c. 1, s. 525; İbnü'l-esir, **Üsdü'l-gabe**, c. 5, s. 216; Zehabi, **Siyer**, c. 1, s. 418; Makrîzi, c. 13, s. 264.

⁵³⁸ Vakıdî, c. 1, s. 324.

⁵³⁹ Vakıdî, c. 1, s. 317; İbn Sa'd, c. 2, s. 34; Makrîzi, c. 1, s. 176-177; Şami, c. 4, s. 230; Halebi, c. 2, s. 348; Mahmudov, s. 153. Ayrıca **“başınıza iyi bir şey geldiğinde üzülürler; başınıza kötü bir şey geldiği zamanda sevinirler...”** şeklinde Al-i İmran Suresi 120. Ayette ifade edilen kimselerin münafıklar olduğu nakledilmektedir. Taberi, **Camîu'l-beyan**, c. 7, s. 156; Kurtubi, c. 2, s. 94.

⁵⁴⁰ Vakıdî, c. 1, s. 317; Makrîzi, c. 1, s. 177; Şami, c. 4, s. 230; Halebi, c. 2, s. 348.

öldürülmezlerdi.”⁵⁴¹ gibi sözlerle Hz. Peygamber aleyhindeki propagandalarını ve Müslümanları bölme çalışmalarını arttırarak devam ettirdikleri, bunlarla ilgili de “Ey iman edenler! Kardeşleri sefere veya savaşa çıktığında onlar hakkında, “Onlar bizim yanımızda olsalardı ölmezlerdi ve öldürülmezlerdi” diyen inkarcılar gibi olmayın. Allah bunu (bu düşünceyi) onların kalplerine bir hasret (yarası) olarak koydu. Allah yaşatır ve öldürür. Allah, yaptıklarınızı görmektedir.” (Al-i İmran, 3/156)⁵⁴² ve “(Onlar), kendileri oturup kaldıkları halde kardeşleri için, “Eğer bize uysalardı öldürülmezlerdi” diyen kimselerdir. De ki: “Eğer doğru söyleyenler iseniz kendinizden ölümü savın.” (Al-i İmran, 3/168) gibi ayetler indirildiği nakledilmektedir.⁵⁴³

Abdullah b. Übeyy’in, her Cuma Mescid-i Nebi’de Allah Resulü hutbe okuduktan sonra kalkıp, “*Ey İnsanlar! Allah ’ın Resulü yanınızdadır. Allah onunla size şeref ve izzet vermiştir. Ona yardım edip onu dinleyin ve ona itaat edin.*” diyerek nümayiş yaptığı, Uhud’dan sonra da aynı şeyi yapmak isteyince Müslümanlar tarafından, “*Otur Ey Allah ’ın düşmanı! Sen yapacağını yaptın. Bu sözleri söylemeye layık değilsin*” diyerek engellendiği ve bunun üzerine onun mescidi terk ettiği belirtilmektedir. Dışarıda karşılaştığı Muavviz b. Afra’nın Hz. Peygamber’e gidip Allah’tan kendisi için af dilemesini, istemesini tavsiye ettiği, İbn Übeyy’ buna ihtiyacı olmadığını söylediği, ifade edilmektedir.⁵⁴⁴

Kaynaklarda Hz. Ömer’in münafıkların yukarıda örneklerini verdiğimiz sözlerle ashaba Hz. Peygamber’den ayrılmalarını telkin ettiklerine birkaç kez şahit olunca onları öldürmek için Allah Resulü’nden izin istediği ama onun, “*Onlar açıktan Allah ’ın bir olduğuna ve benim onun elçisi olduğuma şehadet getiriyorlar. Ben bu*

⁵⁴¹ Vakıdı, c. 1, s. 317; Makrızı, c. 1, s. 177; Halebi, c. 1, s. 317. Kaynaklarda Zeyd b. Hatib’in ağır yaralı olarak evine getirildiği, şehid olmadan önce ziyaretine gelen Müslümanlar “*Ey Hatib’in oğlu cennetle sevin.*” deyince münafık olan babasının kızarak, “*Oğluma bunu siz yaptınız. Onu kandırdınız, savaşa çıkardınız. Öldürdünüz. Şimdi de üzerlikten bir cennet mi vadediyorsunuz!*” dediği nakledilir. Vakıdı, c. 1, s. 263; İbn Hişam, c. 2, s. 88.

⁵⁴² Taberi, **Camiu’l-beyan**, c. 7, s. 331; Razi, c. 9, s. 399. Kurtubi söz konusu savaşın Bi’rmaune olduğunu nakletmektedir. Kurtubi, c. 4, s. 246.

⁵⁴³ Taberi, **Camiu’l-beyan**, c. 7, s. 382; Razi, c. 9, s. 424; Kurtubi, c. 4, s. 267. Rivayet göre “*فَلْ فَادْرُوا*” ayeti indirildiği gün, yetmiş münafığın öldüğü nakledilmektedir. Semerkandi, c. 1, s. 263; Kurtubi, c. 4, s. 267.

⁵⁴⁴ Vakıdı, c. 1, s. 318-319; İbn Hişam, c. 2, s. 105; Şami, c. 4, s. 231; Halebi, c. 2, s. 348; Köksal, c. 3-4 s. 582-83.

şehadeti yapanı öldürmekten menedildim.” diyerek izin vermediği kaydedilmektedir.⁵⁴⁵

Al-i İmran Suresinin mezkur ayetlerinde Münafıklara hitaben Allah yolunda can verenlerin ziyan olup gitmediği, hali hazırda Allah katında nimetler içinde oldukları için onların ölümüne sevinmelerinin anlamsız olduğu; ölümden kaçmanın da beyhude bir çaba olduğu zira zamanı gelince ölümün kişiyi bulacağına beyan edildiğini görmekteyiz.

1.2.1.11. Allah Yolunda Öldürülenlerin Durumu

Uhud Gazvesinde Müslümanların aralarında Hamza, Mus’ab b. Umeyr gibi sahabenin önde gelenlerinin de olduğu yetmiş, yetmiş dört, yetmiş yedi şehid verdikleri bildirilmektedir.⁵⁴⁶ Bu büyük kaybın, Müslümanlara büyük bir teessür verirken münafıkların, Yahudilerin ve müşriklerin de sevinmesine sebep olduğu belirtilmektedir.⁵⁴⁷

Özellikle münafıklardan bir kısmının, cepheleyken ölüm korkusu ile işlerindeki kötü, yanlış düşünceleri dışa vurdukları; savaşa katılmayanların da şehid yakınlarının evlerine gidip, *“Eğer bizimle kalsaydı/ Müslümanlarla savaşa çıkmasaydı öldürülmezdi.”* gibi sözlerle Müslümanların üzüntülerini, münafık olan cenaze sahiplerinin ise Müslümanlara öfkelerini arttırdıkları, aynı zamanda Müslümanların kafalarını karıştırıp cihada çıkmalarını engelledikleri anlatılmaktadır.⁵⁴⁸

Savaş sonunda Ebu Süfyan Bedir’de öldürülenlerle Uhud’da öldürülenleri mukayese edince Hz. Ömer’in, *“Bizim ölülerimiz diridir ve cennette*

⁵⁴⁵ Vakıdî, c. 1, s. 317-318; Makrîzî, c. 1, s. 177; Şamî, c. 4, s. 231; Halebî, c. 2, s. 348. Vakıdî de yer alan bir başka rivayette ise Allah Resulü’nün bu sözün Mekke’nin fethini haber veren kısmını, Uhud’da yaralarına müdahale edilirken söylediği nakledilir. Vakıdî, c.1, s. 250.

⁵⁴⁶ Zühri, s. 78; Vakıdî, c. 1, s. 300; İbn Sa’d, c. 2, s. 33; Belazîrî, c. 1, s. 328; Kaynaklarda Uhud’da yetmiş kişinin öldürülmesinin sebebi, Bedir savaşında esir alınan yetmiş kişiye bağlanmaktadır. Zira Bedir gazvesini işlerken de yer verdiğimiz gibi müşriklerden esir alınırsa karşılığında yetmiş kişinin şehid edileceği haber verilmişti. Bu zaviyeden bakıldığında Uhud’daki şehitlerin Bedir’deki esirlerin keffareti olarak değerlendirildiği görülmektedir. İbn Ebi Şeybe, c. 7, s. 357, (36684); Ahmed b. Hanbel, c. 1, s. 346, (222); Diyarbekri, c. 1, s. 430.

⁵⁴⁷ Vakıdî, c. 1, s. 332; İbn Sa’d, c. 2, s. 34; Mahmudov, s. 153.

⁵⁴⁸ Derveze, **Hz. Muhammed’in Hayatı**, c. 3, s. 106.

rızıklandırılmaktadır; sizin ölümlerinizi ise cehennemde azap görmektedir.” dediği nakledilmektedir.⁵⁴⁹ Bu konuşmalardan sonra da İkrime’den nakledilen rivayete göre

“Eğer siz (Uhud'da) bir yara aldıysanız, şüphesiz o topluluk da (Müşrikler de Bedir'de) benzeri bir yara almıştı. İşte (iyi veya kötü) günleri insanlar arasında (böyle) döndürür dururuz. (Bazen bir topluma iyi ya da kötü günler gösteririz, bazen öbürüne.) Allah, sizden iman edenleri ayırt etmek, sizden şahitler edinmek için böyle yapar. Allah, zalimleri sevmez.” (Al-i İmran,3/140) ayeti indirilmiştir.⁵⁵⁰ Ayrıca ayetin sonundaki “sizden şahitler edinmek için (وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَاءَ)” ibaresinin de Uhud şehitleri için indirildiği, ayette geçen “zalimler” den ise münafıkların veya Uhud’dan Abdullah b. Übey’ le birlikte dönen münafıkların kastedildiği belirtilmektedir.⁵⁵¹

Bu manada, özellikle münafıkların, şehidler üzerinden Müslümanları vurmaya çalıştığı, onların hasretlerini arttırmaya çalıştıkları bir ortamda “Allah yolunda öldürülenleri sakın ölümler sanma. Bilakis onlar diridirler, Rableri katında Allah’ın, lütfundan kendilerine verdiği nimetlerin sevincini yaşayarak rızıklandırılmaktadırlar. Arkalarından kendilerine ulaşamayan (henüz şehit olmamış) kimselere de hiçbir korku olmayacağına ve onların üzülmeyeceklerine sevinirler.” (Al-i İmran,169-170) ayetlerinin indirilerek Uhud Savaşı’nda şehid edilenlere Rabblerinin ikramının hatırlatıldığı ve bu şekilde yakınlarının gönlüne ferahlık verilirken Müslümanların da şehidlik makamına ulaşmak ödülü ile cihada teşvik edildiği görülmektedir.⁵⁵²

Savaş sonunda Hz. Peygamber’in Hamza’ya yapılan fecaati gördüğünde, “*Ben de onlara müslle yapacağım.*” demesi üzerine, “Bu işte senin yapacağın bir şey yoktur. Allah, ya tövbelerini kabul edip onları affeder, ya da zalim olduklarından dolayı onlara azap eder.” şeklindeki Al-i İmran Suresi 128. ayetin indirildiği nakledilmektedir.⁵⁵³

⁵⁴⁹ Belazüri, c. 1, s. 327; İbnü'l-Cevzi, **Muntezam**, c. 3, s. 169; İbnü'l-Esir, **Kamil**, c. 2, s. 49; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 28; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 109; Makrızı, c. 1, s. 171.

⁵⁵⁰ Taberi, **Camîu'l-beyan**, c. 7, s. 240. Bu ayetin Hz. Peygamber’in şehidler haberini alınca hüznlenmesi üzerine indiği de nakledilmektedir. Taberi, **Camîu'l-beyan**, c. 7, s. 237-238; Begavi, c. 1, s. 514; İbnü'l-Cevzi, **Zadü'l-mesir**, c. 1, s. 328.

⁵⁵¹ İbnü'l-Cevzi, **Zadü'l-mesir**, c. 1, s. 329.

⁵⁵² Vakıdı, c. 1, s. 325; Taberi, **Camîu'l-beyan**, c. 7, s. 384. Rivayete göre Uhud’da şehid olanların ruhları en güzel şekilde alınarak cennet pınarlarına götürüldüğü cennet meyvelerinin ikram edildiği ve arşın altında altından kandillere yerleştirildiği ve şehidler kendilerine lütfedilen bu güzel ikramlardan dünyadaki kardeşlerinin de haberdar olmasını isteyince, Allah’ın bu ayetleri indirdiği ifade edilmektedir. Vakıdı, c. 1, s. 325; İbn Hişam, c. 2, s. 119; Taberi, **Camîu'l-beyan**, c. 7, s. 385; İbn Hibban, **Sire**, c. 1, s. 229; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 52. Şehidlik kavramı ve Hz. Peygamber’in Şehidlere ve geride kalan ailelerine muamelesi hususunda bkz. M. Sinan Şengüllendi, **Hz. Peygamber Döneminde Şehitlik**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Dokuz Eylül Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2015.

⁵⁵³ Vakıdı, c. 1, s. 320; İbn Hişam, c. 2, s. 80; İbn Hibban, **Sire**, c. 1, s. 223; İbnü'l-Esir, **Kamil**, c. 2, s. 45; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 20; Makrızı, c. 1, s. 152. İbn Sa’d’ın naklettiği rivayetlerde de

Ayrıca bu hususta Allah Resulü'nün Hamza'nın bedenine müslle yapıldığını görünce çok üzüldüğünü bunun üzerine “Eğer ceza verecekseniz size yapılanın misliyle cezalandırın. Eğer sabrederseniz, elbette bu, sabredenler için daha hayırlıdır.” Nahl, 16/126. ayetin indiği ve onun affetmeyi tercih ettiği de aktarılmaktadır.⁵⁵⁴ Nitekim Al-i İmran Suresi 128. ayet ile birlikte değerlendirdiğimizde Kur'an'ın af dileyen düşmanların Allah tarafından affedileceğini bildirdiği gibi Müminlere de intikam gütmeyip affedici olmayı tavsiye ettiği anlaşılmaktadır. Bununla beraber düşmana misilleme yapmayı tercih ettiklerinde ise ancak misli ile muamele etmeleri emredilerek halihazırdaki savaşlarda görülen sınırsız şiddete bir sınır çizilmektedir.

1.2.2. Hamraülesed Gazvesi (3, Şevval/625, Mart)

Savaşın zamanı hususunda bazı kaynaklarda hicretin üçüncü yılında Şevval'in sekizinci günü gerçekleştiği bilgisi yer almaktadır.⁵⁵⁵ Ayrıca Hz. Peygamber'in Uhud'dan döndükten bir gün sonra yani on altı Şevval cumartesiye denk gelen günde düşmanı karşılamak için orduya talimat verdiği de nakledilmektedir.⁵⁵⁶

Siyer ve tefsirlerde Al-i İmran Suresi 172-175. ayetlerinin Hamraülesed Gazvesiyle alakalı olduğu belirtilmektedir.⁵⁵⁷

Allah Resulü'nün Uhud'da yaralanınca “Onları Rablerine çağırdığı halde Peygamberlerine bunu yapan bir kavim nasıl kurtulur?” demesi üzerine bu ayetin indiği yer almaktadır. İbn Sa'd, c. 2, s. 34-35; Ahmed b. Hanbel, c. 19, s. 20, (11956); c. 20, s. 213, (12829); Müslim, c. 3, s. 1417, (1791); İbn Mace c. 2, s. 1336, (4027); Tirmizi, c. 5, s. 76, (3002); Beyhaki, **Delail**, c. 3, s. 262; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 20; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 121; Kastallani, **Mevahib**, c. 1, s. 248. Bu ayetin iniş sebebi hakkındaki diğer görüşler için bkz. Bilgi Canpolat, **Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'in Savaşları** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1990. ss. 102-104.

⁵⁵⁴ Vakıdi, c. 1, s. 290. İbn Hişam, c. 2, s. 96; İbn Sa'd, c. 3, s. 9; Belazüri, c. 4, s. 287; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 529; İbn Hibban, **Sire**, c. 1, s. 228; İbn Abdulber, c. 1, s. 373; İbnü'l-Cevzi, **Muntezam**, c. 3, s. 170. İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 30; Makrizi, c. 1, s. 168. Öte yandan Vakıdi, Nebi'nin üzüntüsünü görüp de Kureyş'e saldırmak isteyen Ebu Katade'yi üç kez engellediği ve “Gidersen Allah katında seninle hesaplaşırm. Kureyş emanet ehlidir. Onlara tuzak kuranları Allah yüz üstü süründürür. Ömrün vefa ederse onların yaptıkları karşısında kendi yaptığın işleri beğenmeyeceksin. Kureyşin şımarımayacağını bilsem Allah katındaki değerlerini onlara haber verirdim.” buyurduğunu nakletmektedir (Vakıdi, c. 1, s. 291) ki bizce bu rivayet Kureyş'i yüceltmek için Hz. Peygamber'e isnad edilmiş bir söze benzemektedir.

⁵⁵⁵ Vakıdi, c. 1, s. 334; İbn Sa'd, c. 2, s. 37; Kastallani, c. 1, s. 257.

⁵⁵⁶ Taberi, **Tarih**, c. 1, s. 534; İbn Habib, c. 1, s. 113; İbnü'l-Cevzi, **Muntezam**, c. 3, s. 172; Beyhaki, **Delail**, c. 3, s. 314; İbnü'l-Esir, **Kamil**, c. 2, s. 52.

⁵⁵⁷ İbn Hişam, c. 2, s. 121; Taberi, **Camii'l-beyan**, c. 7, s. 409; Beyhaki, **Delail**, c. 3, s. 312; Begavi, c. 1, s. 539. Söz konusu ayetlerin, Hamraülesedle değil Uhud'da, müşriklerle bir sene sonra savaşmak için vaadleşilen Küçük Bedir gazvesiyle ilgili olduğu da nakledilmektedir. Taberi, **Camii'l-beyan**, c. 7, s. 411. Taberi bu görüşün doğru olmadığını zira ayette “الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلَّهِ”

Rivayet edildiğine göre Allah Resulü, Uhud Gazvesinde düşman savaş alanından çekilince Medine'ye saldırmalarından endişe edip peşlerinden, *“Takip et bakalım ne yapıyorlar. Eğer atları bırakıp develere binerlerse Mekke'ye dönüyorlar demektir. Şayet atlarına binerlerse Medine'ye gidecekler demektir. Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki Medine'ye gelirlerse onlarla savaşırım.”* diyerek Hz. Ali'yi gönderir. Hz. Ali, müşriklerin develere binip Mekke'ye yöneldiklerinin haberini sevinçle getirir. Bu istihbarat üzerine Nebi, ashabıyla Medine'ye döner.⁵⁵⁸

O gece Abdullah b. Amr b. Avf el-Müzeni gelerek, Hz. Peygamber'e müşriklerin Müslümanları kökten yok etmediklerine pişman olduklarını, geri dönüp dönmeme hususunu tartıştıklarını bildirir.⁵⁵⁹ Bu haber üzerine Resulullah, sabah namazının akabinde sadece Uhud 'da bulunmuş olanları düşmanı takip etmeye çağırır. Amacı yılmadıklarını göstermek ve düşmanı korkutmaktır.⁵⁶⁰ Abdullah b. Übey'in de çıkmak istediği lakin kabul edilmediği belirtilmektedir.⁵⁶¹ “Onlar yaralandıktan sonra Allah'ın ve Peygamber'inin davetine uyan kimselerdir.” (Al-i İmran, 3/172) ayetinde ifade edildiği gibi kendisi de ashabı da yaralı oldukları halde bu sefere çıkarlar.⁵⁶² Öyle

والرَّسُولُ مِنْ بَعْدِ مَا أَصَابَهُمُ الْقَرْحُ”=“Onlar yaralandıktan sonra Allah'ın ve Peygamberinin davetine uyan kimselerdir.” (Âl-i İmrân; 172) şeklinde yara aldıktan sonra Allah'a ve Resulü'ne tabi olmaktan bahsedildiğini ayette ifade edilen bu vasfın Hamraülesed'e daha çok uyduğu çünkü Küçük Bedrin bir yıl sonra gerçekleşmesinden dolayı insanların iyileştiğini ifade etmektedir. Taberi, **Camîu'l-beyan**, c. 7, s. 413.

⁵⁵⁸ İbn İshak, s. 334.

⁵⁵⁹ Vakıdî, c. 1, s. 327; Zehebi, c. 1, s. 144; Begavî, c. 1, s. 539; İbn Kesir, **Sire**, c. 3, s. 97; Makrîzî, c. 1, s. 178; Şamî, c. 4, s. 308.

⁵⁶⁰ İbn Sa'd, c. 2, s. 37-38; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 534; Belazûrî, c. 1, s. 338; İbnü'l-Cevzi, **Muntezam**, c. 3, s. 172; İbnü'l-Esir, **Kamil**, c. 2, s. 52; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 53. Hz. Peygamber'in Hamraülesed'e çıkış sebebi hakkında farklı yorumlar da vardır: Gazalî, Uhud sonrasında nifaklarını izhar eden münafıklara ve düşmanlıklarını gösteren Yahudilere korku vermek için çıkıldığını ifade ederken (Gazalî, **Fıkhu's-Sire**, s.294), Mahmudov, bütün bu sebeplerle beraber civardaki müşrik kabilelere Müslümanların halen güçlü olduğu mesajını vermenin hedeflendiğini söylemektedir. (Mahmudov, s. 312)

⁵⁶¹ Beyhaki, **Delail**, c. 3, s. 313; İbn Seyyidinnas, c. 1, s. 144; İbn Kesir, **Sire**, c. 3, s. 97; Şamî, c. 4, s. 309.

⁵⁶² Taberi, **Camîu'l-beyan**, c. 7, s. 402. Zübeyr b. Avvam ile Hz. Ebu Bekir'in yara almalarına rağmen Allah ve Resulünün davetine icabet edenlerden olduğunu nakledilmektedir. Uhud günü yaşananlardan sonra müşriklerin savaş alanından ayrıldığı onların geri dönmelerinden çekinen Peygamberin müşrik ordularını kim takip edecek dediği zaman Ebu Bekir ile Zübeyr b. Avvam'ın yetmiş kişilik bir birlikle öne çıktığı ifade edilmektedir. İbn Kesir, **Sire**, c. 3, s. 101; Şamî, c. 4, s. 313. Şamî, Hamraülesed'e Uhud'a katılan sahabilerin iştirak ettiği, Uhud'a 700 sahabe katılıp yetmişinin şehit olduğuna göre geriye altı yüz otuz kişi kaldığını lakin Aişe rivayetinde yetmiş rakamının zikredildiğini burada bir çelişki varmış gibi durduğunu ifade etikten sonra bu problemin rivayette bahsedilen Hz. Ebu Bekir ve Zübeyr b. Avvam ile birlikte çıkan yetmiş kişinin öncü birlik olduğu diğerlerinin daha sonra bu sayıya dahil olduğu şeklinde çözülebileceğini söylemektedir. Şamî, c. 4, s. 314. Lakin Taberi, bu yetmiş kişinin Ebu Süfyan ordusunu Safraya kadar takip ettiğini naklederken diğerlerinden bahsetmektedir. Taberi, **Camîu'l-beyan**, c. 7, s. 402.

ki kimi yürüyemeyecek kadar yaralı ve bineksiz olduğu halde kardeşinin sırtında taşıması ile orduya katılır.⁵⁶³ Gelen rivayetlerden anlaşıldığına göre yaralı sayısı oldukça fazladır. Örneğin Beni Abdüleşhel kabilesinden katılanların hepsinin, Beni Seleme'den katılanlardan kırk kişinin yaralı olduğu ve kiminin on, kiminin de ondan fazla yarası bulunduğu anlatılmaktadır. Buna rağmen emre itaat ederek orduya katılırlar.⁵⁶⁴ Zühri, bu olay üzerine Al-i İmran Suresi 172. ayetin indiğini belirtmektedir.⁵⁶⁵ “Onlar yaralandıktan sonra Allah’ın ve Peygamber’inin davetine uyan kimselerdir. Onlardan güzel davranıp iyilik edenlere ve Allah’a karşı gelmekten sakınanlara büyük bir mükafat vardır.” Bu ayet ile ashabın fedakarlığı ve emre itaati takdir edilerek büyük bir mükafatla müjdelenmektedirler.

Nakledildiğine göre Müslümanlar, Hamraülesed mevkiine kadar giderek burada karargahlarını kurarlar. Kaynaklara göre o gece Hz. Peygamber beş yüz ateş yaktırmış, bu şekilde Müslümanların sesi ve ateşleri her yere yayılmış, düşmanları korkutulmuştur.⁵⁶⁶

Bir diğer rivayete göre ise Allah Resulü’nün müttefiki olan Ma’bed b. Ebu Ma’bed el-Huzai, onlara uğrayıp üzüntüsünü ifade ettikten sonra müşriklerin karargahına giderek Müslümanların daha güçlü bir ordu ile ve öfkeli bir şekilde üzerlerine geldiğini söyler. Zaten geri dönüp Medine’ye saldırmak konusunda tereddütlü olan müşrikler, bu fikirden vazgeçerler.⁵⁶⁷ Buna rağmen Ebu Süfyan Müslümanları korkutmak amacıyla bir kervan aracılığı ile Hz. Peygamber’e, “geri

⁵⁶³ Vakıdî, c. 1, s. 334; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 534; İbn Atrıyye, c. 1, s. 542; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 144.

⁵⁶⁴ Zühri, s. 78; Vakıdî, c. 1, s. 327, 335; İbn Hişam, c. 2, s. 101, 121; İbn Sa’d, c. 2, s. 37-38; İbn Hibban, c. 1, s. 235; Makrızı, c. 1, s. 179. Beni Seleme’nin bu halini gören Peygamberin onlar için “*Allah’ım Beni Selemeye merhamet eyle.*” diye dua ettiği nakledilmektedir. Vakıdî, c. 1, s. 335; Makrızı, c. 1, s. 179; Halebi, c. 2, s. 350.

⁵⁶⁵ Zühri, s. 78; Vakıdî, c. 1, s. 327, 335; İbn Hişam, c. 2, s. 101, 121; İbn Sa’d, c. 2, s. 37-38; İbn Hibban, c. 1, s. 235.

⁵⁶⁶ İbn Sa’d, c. 2, s. 38; İbnü’l-Cevzi, **Muntezam**, c. 3, s. 173; İbn Seyyidinnas, c. 2, s. 53. Makrızı, Hz. Peygamber’in gündüz odun toplanmasını emrettiğini, akşam da herkesin -ki sayının beş yüz olduğu nakledilmektedir- ateş yaktığını beyan etmektedir. Makrızı, c. 8, s. 358.

⁵⁶⁷ Vakıdî, c. 1, s. 338-340; Taberi, **Camii’l-beyan**, c. 7, s. 407; Beyhaki, **Delail**, c. 3, s. 315; Begavi, c. 1, s. 540; İbnü’l-Esir, **Kamil**, c. 2, s. 52; İbn Seyyidinnas, c. 2, s. 53; Şami, c. 4, s. 311.

dönüp onları yok etmeye karar verdiklerine dair” haber gönderir.⁵⁶⁸ Ancak onun düşündüğü gibi olmaz, bu haber müminleri telaşlandırmaz.⁵⁶⁹ Bu esnadaki durumları

“Onlar yaralandıktan sonra Allah’ın ve Peygamber’inin davetine uyan kimselerdir. Onlardan güzel davranıp iyilik edenlere ve Allah’a karşı gelmekten sakınanlara büyük bir mükafat vardır. Onlar öyle kimselerdir ki, halk kendilerine, “İnsanlar size karşı ordu toplamışlar, onlardan korkun” dediklerinde, bu söz onların imanını artırdı ve “Allah bize yeter, O ne güzel vekildir!” dediler. Bundan dolayı Allah’tan bir nimet ve lütufla kendilerine hiçbir fenalık dokunmadan geri döndüler ve Allah’ın rızasına uydular. Allah, büyük lütuf sahibidir.” (Al-i İmran, 3/172-174).

ayetleri ile ifade edilmektedir.⁵⁷⁰ Bununla birlikte ayetlerin iniş zamanı hususunda ihtilaf vardır. Zühri, Al-i İmran Suresi 173. ayetin nüzulünün Resulullah’ın aralarında Abdullah b. Mes’ud’un da bulunduğu ashabına, müşrikleri Hamraülesed’e kadar takip etmelerini emrettiği zamana denk geldiğini ifade etmektedir.⁵⁷¹ Mamafih Vakıdi, mezkur ayetlere dair başka bir sebep-i nüzul de nakletmektedir. Şöyle ki Uhud Gazvesi hakkındaki ayetleri açıkladığı bölümde Ebu Süfyan ile Allah Resulü’nün Bedir’de buluşmak üzere sözleştikleri zaman gelip de Ebu Süfyan’ın Nuaym b. Mesud el-Eşcai’yi, Müslümanları savaştan vazgeçirmek için Medine’ye gönderdiğinde Nuaym’ın “*Kureyş çok büyük bir ordu ile geliyor. Sakın onlarla savaşmak için çıkmayın.*” diye propaganda yaptığı halde Müslümanların korkmayıp çıkmaları ve müşriklerle karşılaşmadan dönmeleri üzerine söz konusu ayetlerini nazil olduğunu kaydetmektedir.⁵⁷² İbn Sa’d da bu ayetleri Bedrü’l-Mev’id Gazvesi ile ilişkilendirmektedir.⁵⁷³ Öte yandan Apaydın, Hz. Peygamber’in Hamraülesed’den döndükten kısa bir süre sonra Medine’ye gelen kervanlardan Ebu Süfyan’ın

⁵⁶⁸ Taberi, **Camiu’l-beyan**, c. 7, s. 408-409; İbn Abdulber, c. 3, s. 1429; İbnü’l-esir, **Kamil**, c. 2, s. 52; Şami, c. 4, s. 311.

⁵⁶⁹ Vakıdi, c. 1, s. 338-340; İbn Hişam, c. 2, s. 102-103; Taberi, **Camiu’l-beyan**, c. 7, s. 409; Begavi, c. 1, s. 540; Makrızı, c. 8, s. 358.

⁵⁷⁰ Vakıdi, c. 1, s. 340; İbn Hişam, c. 2, s. 121; Taberi, **Camiu’l-beyan**, c. 7, s. 409; İbn Hibban, c. 1, s. 236.

⁵⁷¹ Zühri, s. 79.

⁵⁷² Vakıdi, c. 1, s. 327. Beyhaki, Ebu Süfyan’ın haber gönderdiği elçinin Hz. Peygamber Hamraülesed’de iken geldiği ve Peygamber’e durumu haber verince Resulullah’ın ve iman edenlerin “*Allah bize yeter o ne güzel vekildir.*” dedikleri, bunun üzerine Al-i İmran Suresi 172-175. ayetlerin indirildiğini nakletmektedir. (Beyhaki, **Delail**, c. 3, s. 316-317) Vahidi’ye göre bu olay, Küçük Bedir gazvesi öncesinde gerçekleşmiştir. Ona göre sözleşildiği gibi buluşma yerine gidilmesi için hazırlıklar yapılırken, Allah’ın Ebu Süfyan’ın kalbine korku saldığı, o da bunun üzerine Allah Resulünün korkup gelmemesi için Nuaym b. Mesud el-Eşcai’yi görevlendirdiği, “*قَالَ لَهُمُ النَّاسُ*” şeklinde söz sahibinin Nuaym olduğu ve Müslümanları caydırmak için çeşitli desiseler yaptığını nakletmektedir. (Vahidi, **Basit**, c. 6, s. 178; Begavi, c. 1, s. 541) Bunların haricinde insanların aklını bulandırmaya çalışan kimselerin münafıklar olduğu da nakledilmektedir. Vahidi, **Basit**, c. 6, s. 180.

⁵⁷³ İbn Sa’d, c. 2, s. 46.

Medine'ye saldırmak üzere döneceği haberini alması üzerine, yetmiş kişilik bir birlikle Uhud'dan dönen müşrik ordusunun peşinden es-Safra'ya kadar gittiğini; Bedru'l-Ahire veya es-Safra Seferi denilen bu gazvenin Bedru'l-Mev'id ile karıştırıldığını belirtmektedir.⁵⁷⁴

Hız. Peygamber'e müşriklerin Mekke'ye dönmek üzere hareket ettikleri haberi ulaştırılmasına rağmen müslümanların üç⁵⁷⁵ veya beş gün⁵⁷⁶ daha Hamraülesed'de bekledikten sonra Al-i İmran Suresi 174. ayette⁵⁷⁷ Allah'tan bir nimet ve fazilet ile ve kendilerine hiçbir kötülük dokunmadan, Allah'ın rızası doğrultusunda geri döndükleri beyan edilmektedir.⁵⁷⁸

1.3. HİCRİ BEŞİNCİ YILDA GERÇEKLEŞEN GAZVELER

1.3.1. Beni Mustalik Gazvesi (5, Şaban/627, Ocak)

Beni Mustalik Gazvesinin tarihlendirmesine dair Musa b. Ukbe, söz konusu gazvenin hicri dördüncü yılda,⁵⁷⁹ İbn İshak, hicri altıncı yılı şaban ayında gerçekleştiğini naklederken,⁵⁸⁰ Vakıdi, Hız. Peygamber'in Beni Mustalik için beşinci yılın Şaban ayında yola çıktığını, iki gün eksik yaklaşık bir ay sonra Ramazan ayında Medine'ye geldiğini nakletmektedir.⁵⁸¹ Biz de bu tarihlendirmeyi kabul ediyoruz.

Kaynaklarda Beni Mustalik Gazvesi ile ilgili doğrudan bir ayet zikredilmemekle birlikte, bu gazvenin sonuçlarına dair bazı sure ve ayetlerin indirildiği ifade edilmektedir. Görebildiğimiz kadarı ile bu çerçevede, Ensar ve

⁵⁷⁴ Apaydın, s. 530.

⁵⁷⁵ İbn Hibban, c. 1, s. 236; İbnü'l-Cevzi, **Muntezam**, c. 3, s. 173; İbnü'l-Esir, **Kamil**, c. 2, s. 52.

⁵⁷⁶ Vakıdi, c. 1, s. 334; İbn Sa'd, c. 2, s. 38.

⁵⁷⁷ *"Bundan dolayı Allah'tan bir nimet ve lütufla kendilerine hiçbir fenalık dokunmadan geri döndüler ve Allah'ın rızasına uydular. Allah, büyük lütuf sahibidir."*

⁵⁷⁸ Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 535.

⁵⁷⁹ İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 128; İbn Kesir, **Bidaye**, c. 4, s. 156.

⁵⁸⁰ İbn İshak, s. 439; İbn Hişam, c. 2, s. 289; İbn Habib, 114; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 604; Beyhaki, **Delail**, c. 4, s. 46; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 128. Şami, savaşın altıncı yılda olduğu kabul edildiğinde Abdullah b. Übeyin öldürülmesini teklif eden Sad b. Muaz ile Sad b. Ubade'nin tartışmasının galat olduğunu zira Sad b. Muazın beni Kureyza savaşında yara alıp öldüğü bunun da beşinci yılda gerçekleştiğini söylemektedir. Şami, c. 4, s. 355. Bu durumda Beni Mustalik'in beşinci yıl Şaban ayında gerçekleştiği ortaya çıkmaktadır zira Hendek savaşı beşinci yıl şevvalında gerçekleştiği Sad b. Muaz'ın Müreysi'de mevcut olduğuna göre bunun Hendekten önce olması gerektiği anlaşılmıştır. Şami, c. 4, s. 355.

⁵⁸¹ Vakıdi, c. 1, s. 404; İbn Sa'd, c. 2, s. 48; Belazüri, c. 1, s. 341; İbn Hibban, **Sire**, c. 1, s. 253; Beyhaki, **Delail**, c. 4, s. 46; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 128.

Muhacir arasında meydana gelen münakaşanın neticesi olarak indirilen Münafıkun Suresine ve Hz. Aişe'ye atılan iftiradan bahseden Nur Suresine yer verilmektedir.⁵⁸²

Mezkur ayetlere konu olan sonuçlarını ele almadan önce gazveye dair kısa bir bilgi vermek istiyoruz. Beni Mustalik'in civar kabileleri de kışkırtarak Müslümanlara saldırmak için⁵⁸³ asker topladıkları haberi Resulullah'a ulaşınca haberin teyidi için Büreyde b. el-Husayb el-Eslemi'yi Beni Mustalik tarafına gönderir.⁵⁸⁴ Onun Beni Mustalik'in reisi Haris b. Ebi Dırar ile karşılaşp konuştuktan sonra dönüp Peygamber'e durumu anlattığı bunun üzerine Hz. Muhammed'in birlikleri toplayıp Beni Mustalik üzerine yürüdüğü nakledilmektedir.⁵⁸⁵ Onlarla Müreysi'den kuyunun yanında karşılaştıkları ve Beni Mustalik'in hezimete uğratıldığı açıklanmaktadır.⁵⁸⁶

Bazı kaynaklarda yer alan bir rivayette Hz. Peygamber'in önce Hz. Ömer'i tebliğci olarak gönderdiği, onun da Beni Mustalik'i Müslüman olmaları için davet ettiği, daveti reddetmeleri üzerine çarpışmanın gerçekleştiği nakledilmektedir.⁵⁸⁷ Buradan yola çıkılarak önce davet sonra savaş mı yapılmalı yoksa doğrudan savaşılabilir mi sorunu ekseninde konu tartışılmaktadır. Bu noktada Nafi' savaştan önce davet uygulamasının İslam'ın ilk yıllarında yapıldığını sonraki dönemde buna gerek olmadığını nitekim Beni Mustalik'in saldırması üzerine, Peygamber'in de onlara

⁵⁸² Apaydın, Ensar- Muhacir kavgasının ve İfk olayının gerçekleştiği gazvenin Lihyân/ Müreysi Gazvesi olduğunu iddia etmektedir. Ona göre Beni Mustalik Gazvesi H. 6. Yılın Şaban ayında gerçekleşmiştir. Zira 1- İfk hadisesinde Sad b. Muaz'ın konuşması mümkün değildir. Çünkü o, Hendek'ten yaklaşık iki ay sonra vefat etmiştir. 2- Safvan b. el -Muattal, Hassan b. Sabit'i Beni Lihyân Gazvesi sonrasında yaralamıştır. 3- Aişe, Benu Mustalik seferine katılmamıştır. Çünkü Cüveyriye ile ilk karşılaşmasını Medine'de gerçekleştirmiştir. Apaydın, s. 607-609.

⁵⁸³ Son dönem yapılan çalışmalarda savaşın sebebi olarak Beni Mustalik'in Hz. Peygamber'e karşı başından beri müsbet tavır takınan Huzaa'nın bir kolu olmasına rağmen Mekke müşriklerinin sıkı bir müttefiki olduğu o vakte kadar yapılan her savaşta onları desteklediği bu sebeple onlarla savaş gerçekleştiği ifade edilmektedir. Mahmudov, s. 345; Recep Erkocaarslan, "Beni Mustalik Gazvesinin Sebepleri Üzerine Bazı Mülâhazalar", *İstem*, Yıl: 10, Sayı: 19, 2012, s. 286.

⁵⁸⁴ Vakıdî, c. 1, s. 405; İbn Sa'd, c. 2, s. 48; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 128; Şami, c. 4, s. 344. Burada kaynaklar Büreyde'nin Peygamber'den Beni Mustalikle karşılaştığında onların hoşuna gidecek ama belki İslam'a mugayir olabilecek sözler sarf etmek için izin alması rivayetinden ve "harb hiledir" fahvasınca, savaşta kişinin kendisini gizlemek için her türlü konuşabileceği, diğer bir ifade ile takıyye yapabileceği neticesini çıkarmaktadır. Vakıdî, c. 1, s. 404.

⁵⁸⁵ İbn İshak, s. 439; İbn Hişam, c. 2, s. 290; İbn Sa'd, c. 2, s. 48; Belazîri, c. 1, s. 341; Taberi, *Tarih*, c. 2, s. 604; Beyhaki, *Delail*, c. 4, s. 50; Begavi, *Mealim*, c. 5, s. 99; İbnü'l-Esir, *Kamil*, c. 2, s. 76; Diyarbekri, c. 1, s. 470.

⁵⁸⁶ Cüveyriye savaş esnasında Müslümanların çok korkunç görüldüğünü ama Peygamberle evlenip Medine'ye gelince müslümanlara baktığında daha önceki korkunç görüntülerinin olmadığını bu şekilde Allah'ın müşriklerin kalplerine korku saldıgını anladığını ifade etmektedir. (Beyhaki, *Delail*, c. 4, s. 47; Şami, c. 4, s. 345) Hatta Beni Mustalik'ten Müslüman olanların daha önce hiç görmedikleri atlar üzerinde beyaz sarıklı insan gördükleri nakledilmektedir. Beyhaki, *Delail*, c. 4, s. 47; Şami, c. 4, s. 345.

⁵⁸⁷ Vakıdî, c. 1, s. 407; İbn Kesir, *Bidaye*, c. 4, s. 156; Şami, c. 4, s. 345.

saldırıldığını, savaşanları öldürdüğünü ve esir edindiğini beyan etmektedir.⁵⁸⁸ İbn Ömer’den de Peygamber’in Beni Mustalik’e saldırdığı, lakin doğru olanın, önce davet sonra savaş şeklindeki strateji olduğu beyan edilmektedir.⁵⁸⁹ Ayrıca burada Hz. Ömer’in davet ettiğine dair rivayet kabul edilmese dahi önce onların Müslümanlara saldırma teşebbüsleri söz konusudur ki bu durumda saldırgana karşılık verilmesi gerektiği ile ilgili ayetler göz önünde bulundurulabilir.⁵⁹⁰ Dolayısıyla burada davet gerçekleşmemiş bile olsa başka bir hukuk kuralı cari olduğundan davet edilmeden savaşma konusuna bu olayın delil teşkil etmeyeceği kanaatini taşımaktayız.

1.3.1.1. Münafıkların Nifaklarının Ayetlerle İfşa Edilmesi

Kaynaklarda Beni Müstalik’in sonucuna dair ilk olarak Münafıkun süresinin inmesine sebep olan Müreysi’ kuyusunun başında meydana gelen fitneye dikkat çekilmektedir. Şöyle ki, savaşın akabinde Müreysi’ kuyusunun başında konaklandığı zaman Ömer’in kölesi Cahcah b. Mesud ile İbn Avf’ın yardımcısı Sinan b. Veber el-Cüheni kuyu başında kovaların karışması üzerine kavga eder. Bunun üzerine Cüheni “*Ey Ensar topluluğu!*”, Cahcah da “*Ey Muhacirler!*” diye bağırarak kendi kabilelerini çağırır. Abdullah b. Übey bu duruma çok kızar. Muhacirleri kastederek “Besle kargayı oysun gözünü. Vallahi Medine’ye döndüğümüzde güçlülerimiz rezilleri çıkaracaktır.” der.⁵⁹¹ Sonra da kavmine sitemde bulunur. Bu minvalde başlarına gelen belanın onlardan kaynaklandığını, Muhacirlere kapılarını açıp, yemeklerini bölüştükleri için bu rezaleti yaşadıklarını, bu sebeple onlara yardım etmeyi bırakırlarsa Muhacirlerin başka yerlere gideceklerini söylediği nakledilmektedir.⁵⁹² Yaşı küçük olan Zeyd b.

⁵⁸⁸ İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 129; İbn Kesir, **Bidaye**, c. 4, s. 156. Nafi rivayetinin sened ve metin tenkidi için bkz. Mustafa Tatlı, “Beni Müstalik’e Baskın Rivayetinin Hadis İlmi Açısından Değerlendirilmesi”, **İstanbul Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Lisansüstü Öğrenci Sempozyumu 1**, Ed: Hidayet Aydar, İstanbul, 2017, ss. 107-131.

⁵⁸⁹ Vakıdı, c. 1, s. 407.

⁵⁹⁰ Bkz. Şura, 42/40-43, Nahl, 16/126, Hac, 22/06.

⁵⁹¹ Maverdi, bir rivayette Abdullah b. Übey’in bu sözü Tebuk’ta söylediğini nakletmektedir. Maverdi, **Nüket**, c. 6, s. 16; İbn Kesir, **Tefsir**, c. 8, s. 152. Lakin Tebuk savaşına katılmadığı için Abdullah b. Übey’in bu sözü Tebuk’ta söylemesinin mümkün olmadığı kanaatini taşımaktayız. İbn Kesir de ilgili rivayetleri verdikten sonra Tebuk rivayetinin uygun olmadığını zira Abdullah b. Übey’in Tebuk’e çıkanlardan olmadığını belirtmektedir. İbn Kesir, **Tefsir**, c. 8, s. 152.

⁵⁹² İbn İshak, 440; Vakıdı, c. 2, s. 416; İbn Hişam, c. 2, s. 290; İbn Sa’d, c. 2, s. 48; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 605; Maverdi, **Nüket**, c. 6, s. 17; Vahidi, **Basit**, c. 21, s. 475; Beyhaki, **Delail**, c. 4, s. 52; Begavi, c. 5, s. 99; İbnü’l-Esir, **Kamil**, c. 2, s. 77; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 130. İbn Kesir, **Bidaye**, c. 4, s. 157; Şami, c. 4, s. 348; Diyarbekri, c. 1, s. 471. Rivayete göre Abdullah b.

Erkam'ın bunu işittiği ve bu sözleri gidip Peygambere haber verdiği, bu haberi duyan Hz. Ömer'in İbn Übeyy'in öldürülmesi gerektiğini söylemesi üzerine Peygamber'in Muhammed ashabını öldürtüyor fitnesi çıkmaması için buna izin vermediği beyan edilmektedir.⁵⁹³ Bu olayın neticesinde “Onlar, “Allah Resul’ünün yanında bulunanlara (Muhacirlere) bir şey vermeyin ki dağılıp gitsinler” diyenlerdir. Halbuki göklerin ve yerin hazineleri Allah’ındır. Fakat münafıklar (bunu) anlamazlar. Onlar, “Andolsun, eğer Medine’ye dönersek, üstün olan, zayıf olanı oradan mutlaka çıkaracaktır” diyorlardı. Halbuki asıl üstünlük, ancak Allah’ın, Peygamber’inin ve mü’minlerindir. Fakat münafıklar (bunu) bilmezler.” (Münafıkun, 63/7-8) veya surenin ilk sekiz ayetinin indirildiği nakledilmektedir.⁵⁹⁴ Ayrıca söz konusu olayda Abdullah b.

Übeyy'in bu sözü duyulduğunda Peygamberin, İbn Übeyy'in oğlu Abdullah'ı yanına çağırıp babasının sözlerini ilettiği; Abdullah'ın Medine'ye geri döndüklerinde babasının önüne geçerek daha önce söylemiş olduğu sözü hatırlatarak, Allah ve Resulünün izni olmadan şehre/evine giremeyeceğine dair ahdedtiği, İbn Übeyy'in Hazreçlileri yardıma çağırıp onların Abdullah'la konuşmalarına rağmen, onun babasının şehre/eve girmesine izin vermediği, Allah ve Resulünün izni olmadan içeri almayacağını söylemesi üzerine, durumun Peygambere haber verildiği, Hz. Muhammed'in izin vermesi üzerine Abdullah'ın babasına izin verdiği nakledilmektedir. (Taberi, **Camiu'l-beyan**, c. 23, s. 406) Begavi'nin naklettiği habere göre ise İbn Übey, oğlunun yaptığını Peygambere şikâyetle bulunduktan sonra Peygamber, Abdullah'a babasının yolunu açmasını söyler. Begavi, c. 5, s. 101; İbn Kesir, **Tefsir**, c. 8, s. 157.

⁵⁹³ İbn İshak, s. 440; Vakıdî, c. 2, s. 417; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 604; Beyhaki, **Delail**, c. 4, s. 53-54; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 130. İbn Kesir, **Bidaye**, c. 4, s. 157; Diyarbekri, c. 1, s. 471.

Zeyd b. Erkam, İbn Übeyy'in sözünü Peygamber'e haber verdiği zaman onun sinirlendiği ve sinirinin yüzünde belli olduğu ifade edilmektedir. Peygamberin Zeyd'e “*Sen İbn Übeyye kızdığın için böyle söylüyorsun*” dediği, onun “*Hayır, vallahi, ben onu derken işittim*” dediği, bunun üzerine Peygamber'in “Belki yanlış anlamış olabilirsin” deyince Zeyd'in “*Hayır ey Allah'ın Nebisi*”, dediğini, Peygamberin “*Belki de benzetmiş olabilirsin*” deyince yine “*Hayır, vallahi ben ondan işittim*” dediği nakledilmektedir. İbn Übeyy'in sözü askerler arasında yayıldığında Ensardan bir grubun Zeydi “*Kavminin liderini söylemediği şeyle itham ettin, akrabalık bağını kestir, zulmettin*” şeklinde kınadıkları ifade edilmektedir. Vakıdî, c. 2, s. 417; İbn Hişam, c. 2, s. 291; İbn Atıyye, c. 5, s. 313; Zeyd'in haber vermesi rivayetinde üç farklı boyut görülmektedir. İlk başta Abdullah b. Übeyy kendisinin şaka yaptığını söylemesi ve iş ciddiye bindiğinde yemin ederek böyle bir cümle kurmadığını söylemesi, (Vakıdî, c. 2, s. 418; Begavi, c. 5, s. 100; İbn Atıyye, c. 5, s. 313; İbn Kesir, **Tefsir**, c. 8, s. 152) Ensarın bir çocuğun lafıyla şerefli birinin tenkit edilemeyeceğini söylemeleri (Begavi, c. 5, s. 100; İbn Kesir, **Tefsir**, c. 8, s. 153) son olarak da Hz. Peygamberin Zeyd'e pek inanmak istememesi şeklinde konuyu üç farklı boyutta değerlendirmek mümkündür. Zira Zeyd'den Peygamberin Abdullah b. Übeyy'e inanıp kendisinin sözünü doğru kabul etmediği nakledilmektedir. (Kurtubi, c. 18, s. 121; İbn Kesir, **Tefsir**, c. 8, s. 154). Neticede Zeyd'in tepkilerden dolayı eve kapandığı veya Peygamberle karşılaşmaktan çekindiği (Begavi, c. 5, s. 100) lakin surenin inmesiyle Zeyd'in haklılığının ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Burada olayı duyan Ömer'in Peygamberden ya kendisinin ya da Abbad b. Bişr'in Abdullah b. Übeyy'in boynunu vurması için izin istemesi ve Peygamberin Muhammed ashabını öldürtüyor fitnesine sebep olmamak için bu isteği reddetmesi olayı da önemlidir. (Vakıdî, c. 2, s. 418; İbn Kesir, **Tefsir**, c. 8, s. 153). Zira muhtemelen bu uygulama, “Fitne katlden daha şiddetlidir” ayetinin işaretidir.

⁵⁹⁴ Vakıdî, c. 2, s. 420; İbn Hişam, c. 2, s. 291; Taberi, **Camiu'l-beyan**, c. 23, s. 402, Beyhaki, **Delail**, c. 4, s. 53; İbnü'l-Esir, **Kamil**, c. 2, s. 77. Rivayete göre Münafıkun Suresi indirildikten sonra Peygamber'in a.s. Zeyd'in kulağını tutarak “*İşte bu kulak, Allah'ın tasdik ettiği bir kulaktır.*” demiştir. (İbn Hişam, c. 2, s. 292; Taberi, **Camiu'l-beyan**, c. 23, s. 405; İbnü'l-Esir,

Übeyy'in yalan söylediğini ortaya çıkaran ayet indirildiğinde etraftakilerin ondan, Peygambere gidip kendisi için istiğfar dilemesini talep ettiklerinde onun, “*İman et dediniz, iman ettim, malından zekat ver dediniz, infak ettim. Geriye ne kaldı? Ona secde mi edeyim!*” diyerek bu teklifi reddettiği, bunun üzerine de “O münafıklara, “Gelin, Allah'ın Resülü sizin için bağışlama dilesin” denildiği zaman başlarını çevirirler ve sen onların büyüklük taslayarak uzaklaştıklarını görürsün.” (Münafikun, 63/5) ayetinin indirildiği nakledilmektedir.⁵⁹⁵

Ashab arasında meydana gelen fitnenin söndürülmesi için Peygamber'in kervanı hemen harekete geçirdiği, namaz ve ihtiyaç haricinde durmadıkları, bu durumun insanlar ayakta uyuyuncaya kadar devam ettiği ifade edilmektedir.⁵⁹⁶ Bunun sebebinin de insanları aralarında bir fitneye sebep olacak şeyleri konuşamayacak kadar yormak olduğu açıklanmaktadır.⁵⁹⁷

1.3.1.2. Hz. Peygamber'in Bir Barış Stratejisi Olarak Cüveyriyye ile Evliliği

Beni Mustalik savaşını Müslümanların kazandığı ve neticede oldukça fazla ganimet, köle ve cariye'nin Müslümanların eline geçtiği, Kabile reisinin kızının da bu esirler arasında olduğu ifade edilmektedir.⁵⁹⁸ Cüveyriyye'nin Sabit b. Kays b. Şemmas'ın payına düştüğü, onun da Cüveyriyye ile mukatebe yaptığı, bunun üzerine Cüveyriyye'nin Peygamber'e gelerek ondan yardım istediği,⁵⁹⁹ Resulullah'ın da kendisine evlenme teklif ettiği, Cüveyriyye'nin bu teklifi kabul etmesiyle

Kamil, c. 2, s. 77; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 131 İbn Kesir, **Bidaye**, c. 4, s. 158; Diyarbekri, c. 1, s. 472). Diğer bir rivayette de “*Ey Zeyd, Allah seni doğruladı.*” dediği rivayet edilmektedir. Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 608; Diyarbekri, c. 1, s. 472; Şulul, s. 649.

⁵⁹⁵ Begavi, c. 5, s. 101; İbn Atıyye, c. 5, s. 314.

⁵⁹⁶ İbn İshak, s. 440-441; Vakıdi, c. 2, s. 422; İbn Hişam, c. 2, s. 292; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 606-607; Begavi, c. 5, s. 100; İbnü'l-Esir, **Kamil**, c. 2, s. 77; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 131; İbn Kesir, **Bidaye**, c. 4, s. 157; Şami, c. 4, s. 350; Diyarbekri, c. 1, s. 471.

⁵⁹⁷ Rivayet o ki İbn Übey'in sözünü işiten Peygamberin hiç bekletmeden hemen kervanı sefere çıkardığı bunu duyan Sad b. Muaz veya Üseyd b. Hudayr'ın Peygamberle karşılaşınca O'na şimdiye kadar hiç böyle bir şey yapmadığı, yeni konaklamışken dinlenmeden hemen yola çıkılmasının sebebini sorunca Peygamberin İbn Übey'in sözünden dolayı ashâbı arasında dedikodu ve münakaşaya fırsat vermemek için bu şekilde hareket ettiğini söylediği ifade edilmektedir. Vakıdi, c. 2, s. 419; İbn Hişam, c. 2, s. 292; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 606; Begavi, c. 5, s. 100.

⁵⁹⁸ Vakıdi, c. 1, s. 409-410, İbn Hişam, c. 2, s. 294; İbnü'l-Esir, **Kamil**, c. 2, s. 76.

⁵⁹⁹ Diğer bir rivayette Cüveyriyye'nin babasının Sabit b. Şemmas'a fidesini ödediği, Peygamberin Cüveyriyye'yi babasından isteyip onunla evlendiği nakledilmektedir. Vakıdi, c. 1, s. 412.

Peygamber'in onu azat edip evlendiği, bu şekilde Peygamber'in Beni Müstalik'le akraba olduğunu duyan ashabın, ellerindeki yaklaşık iki yüz kişiyi serbest bıraktıkları rivayet edilmektedir.⁶⁰⁰ Hz. Aişe'nin de bu sebepten dolayı "*Kavmine Cüveyriyye'den daha faydalı bir kadını bilmiyorum.*" dediği nakledilmektedir.⁶⁰¹ Bu şekilde de Beni Mustalik'le akrabalık ve dostluk bağlarının kurulup güçlendiği görülmektedir.⁶⁰²

Her ne kadar kaynaklarda Cüveyriyye'nin -muhtemelen Aişe'nin beyanatına binaen- güzelliğine dikkat çekilse de⁶⁰³ netice itibariyle Peygamber'in dostluk kurma stratejisi açısından konuya bakmanın daha uygun olacağı kanaatindeyiz. Zira bu şekilde Beni Mustalik'le dostluk-akrabalık bağı kurulmuş, liderleriyle beraber kavim de Müslüman olmuştur.

Beni Müstalik gazvesi esnasında ve neticesinde teyemmümün farz kılınması,⁶⁰⁴ sefer dönüşü gece eve girilmemesi,⁶⁰⁵ ifk olayı,⁶⁰⁶ had cezası,⁶⁰⁷ hata

⁶⁰⁰ İbn İshak, s. 443; İbn Hişam, c. 2, s. 294; İbn Sa'd, c. 2, s. 49; Belazüri, c. 1, s. 341, 441; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 610; Beyhaki, **Delail**, c. 4, s. 50; İbn Abdulber, c. 4, s. 1804; İbnü'l-Esir, **Üsdü'l-gabe**, c. 7, s. 57; **Kamil**, c. 2, s. 77; İbn Kesir, **Bidaye**, c. 4, s. 159; Şami, c. 4, s. 347; Diyarbekri, c. 1, s. 474. Kaynaklarda nakledilen bir rivayete göre Peygamber a.s. Cüveyriyye'ye mihr olarak Beni Mustalik esirlerinin tamamını veya kırk kişinin serbest bırakılacağını söylemiştir. Vakıdi, c. 1, s. 412.

⁶⁰¹ Vakıdi, c. 1, s. 411; İbn Hişam, c. 2, s. 295; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 610; İbnü'l-Esir, **Kamil**, c. 2, s. 76.

⁶⁰² Beni Mustalik'in reisi Haris b. Ebu Dirar'ın da Müslüman olduğu nakledilmektedir. Rivayete göre kızını esaretten kurtarmak için fidesini vermek için Medine'ye yola çıkan Haris, Akik denen mevkiye konaklayınca, beğendiği iki devesini Akik'in tepelerinden bir tepede sakladığı, sonra Peygamber'e gelerek kızının fidesini getirdiğini söyleyince Peygamber'in Akik tepesini sakladığı iki deveden haber vermesi üzerine Harisin iman ettiği nakledilmektedir. İbn Hişam, c. 2, s. 295.

⁶⁰³ İbn Hişam, c. 2, s. 294-295; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 610.

⁶⁰⁴ Teyemmümün bu sefer esnasında Aişe'den dolayı su olmayan bir yerde konaklamaları üzerine ruhsat olarak indirildiği beyan edilmektedir. Bazı sahabenin sızlanması üzerine Ebu Bekir'in gelip Aişe validemize kızdığı bunun karşısında Üseyd b. Hudayr'ın bu işin bir bereket olduğunu, bu sebeple de Ebu Bekir ailesinin bereket kaynağı olması sebebiyle övdüğü nakledilmektedir. Vakıdi, c. 2, s. 427; İbn Hişam, c. 2, s. 295; İbn Hibban, **Sire**, c. 1, s. 254

⁶⁰⁵ Abdullah b. Revaha'nın sabahı beklemeyip geceden eve girmesi ve eşinin yanında yatan kuaförü erkek zannedip her ikisini de öldürmeye niyet etmesi, sonra durumu öğrenip düşüncesinden vazgeçmesi üzerine geceleyin yoldan dönen kimsenin sabah oluncaya kadar eve girilmemesi kuralı hatırlatılmaktadır. Vakıdi, c. 2, s. 440.

⁶⁰⁶ Nur, 24/11-20; Vakıdi, c. 2, s. 433. İbn Hişam, c. 2, s. 298-301; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 615; Beyhaki, **Delail**, c. 4, s. 70; Begavi, c. 3, s. 391; İbnü'l-Esir, **Kamil**, c. 2, s. 81; Diyarbekri, c. 1, s. 476; Şulul, s. 651.

⁶⁰⁷ Kaynaklar İfk hadisesinden sonra iftira atanlara had uygulanıp uygulanmadığını da tartışmaktadırlar. Bazı rivayetlerde Peygamber'in Abdullah b. Übey, Mistah b. Üsase ve Hassan b. Sabit'e had uygulandığı nakledilirken bazılarında had uygulanmadığı rivayet edilmektedir (Vakıdi, c. 2, s. 434). Belazüri, ayette "**تولى كبره**" şeklinde ifade edilen Abdullah b. Übey'e, Hassan b. Sabit'e, Hamne bnt. Cahş ve Mistah b. Üsase'ye söz konusu had ayeti indikten sonra had uyguladığını nakletmektedir. Belazüri, c. 1, s. 343. Taberi, Mistah, Hassan b. Sabit ve Hamne bnt. Cahş'a had uyguladığını nakletmektedir. Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 616; İbn Kesir, **Bidaye**, c. 4, s. 162.

yapanlara yardım yapmama hususunda şart koşulmaması⁶⁰⁸ gibi bizzat Beni Müstalik Gazvesi hakkında değil ama gazve sonrasında meydana gelen ve ashabı etkileyen çeşitli konularda ayetler indirilmiş, hükümler inşa olmuştur. Çalışmamızın kapsamına girmediği için bu ayetleri ele almadık.

1.3.2. Hendek Gazvesi (5, Şevval 12-Zilkade 1/627, Mart 6-24)

Savaşın zamanı konusunda kaynaklarda farklı bilgiler yer almaktadır. Bir tarafta muharebenin, hicretin beşinci yılı Zilkade ayında gerçekleştiği nakledilirken,⁶⁰⁹ diğer tarafta hicretin beşinci yılı Şevval ayında meydana geldiği beyan edilmektedir.⁶¹⁰ Bunların yanında olayın hicretin dördüncü yılı Şevval ayında gerçekleştiği de rivayet edilmektedir.⁶¹¹

Ahzab Suresinin 9 ve 25. ayetleri aralığı, adını da kendisinden aldığı bu gazveden bahsetmektedir.

⁶⁰⁸ İbn Hişam, c. 2, s. 303; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 617-618. Beyhaki, **Delail**, c. 4, s. 71; Diyarbekri, c. 1, s. 477. Rivayete göre Ebu Bekir, bakımını üstlendiği Mistah'ın Aişe hakkında söyledikleri sözlere kızar ve bir daha ona yardım etmeyeceğine dair yemin eder. Bunun üzerine zengin olan kimselerin fakirlere yardım etmeyeceğine dair yemin etmemeleri gerektiğini ifade eden Nur Suresi 22. ayeti indirilir.

⁶⁰⁹ Vakıdî, c. 2, s. 440. İbn Sa'd da Hendek Savaşını, hicretin beşi yılı Zilkade ayı olarak tarihlendirmektedir. İbn Sa'd, c. 2, s. 50; Belazüri, c. 1, s. 343; İbn Seyyidinnas, c. 2, s. 83; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 185; Makrizi, c. 1, s. 221.

⁶¹⁰ İbn İshak, s. 392; Musa b. Ukbe, s. 214; İbn Hişam, c. 2, s. 214 Semhudi, Ebu'l-Hasen, **Vefau'l-vefa bi ahbari dari'l-Mustafa, Mekke**, Müessesstü'l-furkan, 2001, s. 503; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 185; Makrizi, c. 1, s. 221.

⁶¹¹ Musa b. Ukbe, s. 214; İbn Hişam, c. 2, s. 214; İbn Hacer, c. 7, s. 392; Semhudi, s. 503; Makrizi, c. 1, s. 221; Diyarbekri, c. 1, s. 479. Buhari'nin de Musa b. Ukbe'nin görüşüne meylettiği ve bu düşüncüyü İbn Ömer'in savaşa katılma yaşı ile alakalı olan- Uhud'dan bir sene sonraki Hendek'e on beş yaşına geldiği için katıldığı- rivayetle desteklediği belirtilmektedir. Uhud, üçüncü yılda olduğuna göre Hendeğin de dördüncü yılda gerçekleştiğinin anlaşıldığı iddia edilmektedir. Bu iddiaya karşı olanlar, rivayetin Uhud'da İbn Ömer'in on dört yaşına girdiği, Hendekte ise on beş yaşını tamamladığı şeklinde tevil edileceğini, bu durumda Hendek Savaşının beşinci yılda gerçekleştiğinin anlaşıldığını ileri sürmektedir. (Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 196; İbn Kesir, **Bidaye**, c. 4, s. 94; İbn Hacer, c. 7, s. 393) Bununla birlikte Hendek Savaşının beşinci yılda olduğunu söyleyenler, Ebu Süfyan'ın Uhud Savaşı sonrası bir sonraki sene Bedir'de buluşma vaadini delil getirmektedirler. Bir yıl sonra da kuraklıktan dolayı bu vaadin gerçekleşmediği nakledilmektedir. (İbn Kesir, **Bidaye**, c. 4, s. 94; İbn Hacer, c. 7, s. 393) Bu ihtilafın sebebi, Ya'kub b. Süfyan'ın tarihlendirmesine binaen seleften bazı alimlerin, hicretten sonra vuku bulan olayları, Muharrem'e, ondan önce olan olayları da Rebiulevvel'e dahil etmeleri olarak ifade edilmektedir. (İbn Kesir, **Bidaye**, c. 4, s. 94; İbn Hacer, c.7, s. 393) Yani Ya'kub b. Süfyanın hicretin vuku' bulduğu yılı hesaba katmamasından kaynaklandığı ifade edilmektedir. Kasım Şulul, "J. Marsden b. Şones'in 'Peygamber'in Savaşlarının Kronolojisi -Bir Metin Tahlili-' Başlıklı Makalenin Tenkidi", **İSTEM**, Yıl. 5, Sayı: 9, 2007. s. 39. Bu durumda aslında aynı zaman kastedilmiş olmaktadır.

1.3.2.1. Hendek Gazvesi Öncesi Siyasi Ortam

Kaynaklarda, Hendek Gazvesi öncesi siyasi ortam anlatılırken, Kureyş'in Uhud Savaşı'ndan sonra Müslümanların kökünü kazımak istediği, sürgündeki Huyey b. Ahtab, Kinane b. Rebi', Hevza b. Kays, Ebu Ammar gibi bazı Yahudilerin de Allah Resulü'nden intikam almak için fırsat kolladıkları, bu amaçla civardaki müşrik Arapları Müslümanlara karşı kışkırttıkları belirtilmektedir.⁶¹² Ayrıca Gatafan ve Fezare kabilelerini, Hayber yöresinin bir yıllık hurma mahsulü karşılığında müslümanlara karşı girişecekleri mücadelede yanlarına çektikleri, daha sonra da Beni Süleym'i bu ittifaka dahil etmeyi başardıkları; diğer taraftan Mekke'ye bir heyet gönderip yaptıkları anlaşmaları haber vererek müşrikleri Medine'ye saldırmaya teşvik ettikleri haber verilmiştir.⁶¹³ Yahudilerin bu kışkırtması esnasında müşriklerin onlara, Muhammed'in dininin mi yoksa kendi dinlerinin mi daha hayırlı olduğunu sordukları, Yahudilerin müşriklerinin dininin daha iyi olduğunu söylemeleri üzerine "...kafirlerle 'sizin dininiz doğruluk bakımından iman edenlerin dininden daha hayırlıdır' derler..." şeklindeki Nisa Suresi 51. ayetin indirildiği nakledilmektedir.⁶¹⁴

⁶¹² İbn İshak, s. 392; Vakıdî, c. 2, s. 442; İbn Hişam, c. 2, s. 214; İbn Sa'd, c. 2, s. 50; Belazûrî, c. 1, s. 343; İbn Hibban, c. 1, s. 254; İbnü'l-Cevzi, **Muntezam**, c. 3, s. 228; İbnü'l-Esir, **Kamil**, c. 2, s. 65; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 83; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 185; İbn Kesir, **Bidaye**, c. 4, s. 94; İbn Hacer, c. 7, s. 393; Makrizi, c. 1, s. 222; Diyarbekri, c. 1, s. 489. Huyey b. Ahtab ve arkadaşlarının Mekkelilere gelerek, Resulullah'ın ve ashabının kökünü kazımayı teklif ettikleri ve Ka'be'nin örtüsünü tutarak anlaştıkları nakledilmektedir. Vakıdî, c. 2, s. 442; Makrizi, c. 1, s. 222; Diyarbekri, c. 1, s. 480; Halebi, c. 3, s. 6.

⁶¹³ Vakıdî, c. 2, s. 443; İbn Hişam, c. 2, s. 215; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 566; İbn Hacer, c. 7, s. 393; Semhudi, s. 503; Diyarbekri, c. 1, s. 480. Ebu Süfyan'ın üç yüzü atlı, bininin deve, toplamda dört bin kişilik orduyla yola çıktığı, Merrüzzehrande müttefikleri olan Beni Süleym, Eslem, Eşca', Beni Mürre, Kinane, Fezare, Gatafan'ında dahil olduğu ve askerlerin sayısının on bin kişiye ulaştığı nakledilmektedir. İbn Sa'd, c. 2, s. 50-51; İbnü'l-Cevzi, **Muntezam**, c. 3, s. 228; İbn Hacer, c. 7, s. 393; Diyarberkri, c. 1, s. 480.

⁶¹⁴ Vakıdî, c. 2, s. 442; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 565; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 83; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 186; İbn Kesir, **Bidaye**, c. 4, s. 94; Makrizi, c. 1, s. 222. Bir başka rivayette Ebu Süfyan'ın Yahudilere, Kabe'ye yaptıkları hizmetleri anlattıktan sonra kendilerinin mi yoksa Muhammed'in mi daha hayırlı olduğunu sorduğu, bunun üzerine Yahudilerin "*Elbette siz daha hayırlısiniz. Zira siz bu beyte tazim ediyor, şikaye görevini üstleniyor, kurbanlar kesip dağıtıyor, atalarınızın dinin terk etmiyorsunuz. Dolayısıyla siz daha doğru yoldasınız*" dedikleri, bunun üzerine de "ألم تر إلى الذين أوتوا نصيبا من الكتاب يؤمنون بالجبت والطاغوت ويقولون للذين كفروا هؤلاء أهدى من الذين آمنوا سبيلا" şeklindeki Nisa Suresi 51. ayetin indirildiği nakledilmektedir. (İbn İshak, s. 393; Vakıdî, c. 2, s. 442; Diyarbekri, c. 1, s. 480; Halebi, c. 3, s. 6) Ayette ifade edilen "cibt" ve "Tağut", sihir, kahin, şeytan şeklinde tefsir edilmekle birlikte bunların Huyey b. Ahtab ve Kab b. Eşref oldukları da nakledilmektedir. (Taberi, **Camîu'l-beyan**, c. 8, s. 462-464; Begavi, c. 1, s. 645) Ayrıca Tefsirlerde ayetin sebebi nüzulüne dair Siyer kaynaklarında zikredilen Huyey rivayeti anlatılmakla birlikte, (Taberi, **Camîu'l-beyan**, c. 8, s. 469) sorulan kişinin Ka'b b. Eşref olduğu ve ayette ifade edilen "ويقولون للذين كفروا هؤلاء أهدى من الذين آمنوا سبيلا" şeklindeki sözün, Ka'b

Öte yandan Yahudiler Hz. Peygamber'i Medine'nin dışına çekerek Gatafan ve Kureyşliler'in Medine'yi rahatça yağmalamasına fırsat vermek ve Resulullah'ı merkezden uzak bir yerde zor duruma düşürmek amacıyla Dumetülcendel bölgesinin hakimi Ükeydir b. Abdülmelik'in Suriye ve Irak'tan Medine'ye gelen erzak kervanlarının geçtiği yolu kesmesini sağlamışlardır. Bunun üzerine Resul-i Ekrem'in Ükeydir'in tacizlerine son vermek için Dumetülcendel'e hareket ettiği, ancak Gatafan ve Fezare topraklarından geçerken Gatafan'ın Medine'ye saldırma niyetlerini öğrenmesi veya Huzaalılar'ın Kureyş'in savaş için hazırlandığı haberini vermesi gibi sebeplerle Medine'ye geri döndüğü kaydedilmektedir.⁶¹⁵

1.3.2.2. Hendek Kazımı Esnasında Meydana Gelen Olaylar

Yahudiler Ahzabı oluşturduğunda bu orduya Kureyş'in Ebu Süfyan, Gatafan'ın Uyeyne b. Hısn, Beni Fezare'nin el-Haris b. Avf, Beni Mürre'nin de Mis'are b. Ruhayre komutasında katıldığı ve Eşca' kabilesinin de onlara dahil olduğu ifade edilmektedir.⁶¹⁶

Tarihçiler, Hz. Peygamber'in Ahzab ordusunun üzerlerine geldiğini öğrenince, ashabı ile nasıl bir savaş stratejisi uygulayacakları hususunu istişare ettiğini,⁶¹⁷ bir

tarafından söylendiği rivayeti de aktarılmaktadır. Taberi, **Camii'l-beyan**, c. 8, s. 467; Begavi, c. 1, s. 645; İbn Atıyye, c. 2, s. 66.

⁶¹⁵ Taberi, c. 9, s. 192; İbn Kesir, c. 7, s. 450-451; Hamidullah, **H. Peygamber'in Savaşları**, s. 65-69. Hamidullah, Nebi'nin Dumetülcendel Seferi esnasında Müşriklerin Medine'ye saldıracağını öğrenince hızla Medine'ye dönüp savunma önlemleri için çalıştığını söylemekte (Hamidullah, **H. Peygamberin Savaşları** s. 65) birkaç sayfa ileride ise Dumetülcendel Seferinden dönüşü ile düşmanın şehre gelişi arasında üç dört ay kadar bir zaman olduğunu ifade etmekte (Hamidullah, **H. Peygamberin Savaşları** s. 69) Ancak bu bilgiler ilk dönem meğazi kaynaklarında yer alan hatta kendisinin de *"acelelerinden dolayı Müslümanlar sepet almamışlardı. Ebu Bekir ve Ömer elbiseleri ile toprak taşımak zorunda kalmışlardı."* diyerek yer verdiği (Hamidullah, **H. Peygamberin Savaşları**, s. 70) "zaman dar olduğu için hendeğin aceleyle kazıldığı" bilgisiyle çelişmektedir. Muhammed Hamidulah, "Hendek Gazvesi", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hendek-gazvesi> (20.03.2021). Vakıdı, Huzaa'dan bir kafilenin gelerek Kureyş'in savaş için çıktığını haber verdiğini nakletmektedir. (Vakıdı, c. 2, s. 444; Makrizi, c. 1, s. 225) Ayrıca Vakıdı de herhangi bir sebep bildirmeden Ebu Bekir ve Ömer'in acelelerinden dolayı sepet alamadıklarını, bu sebeple de elbiseleri ile toprak taşıdıklarını nakletmektedir. Vakıdı, c. 2, s. 449; Makrizi, c. 1, s. 227.

⁶¹⁶ İbn İshak, s. 393; Musa b. Ukbe, s. 215; İbn Hişam, c. 2, s. 215; İbn Hibban, c. 1, s. 255; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 84; Diyarbekri, c. 1, s. 481.

⁶¹⁷ Burada Hz. Peygamber'in Müslümanlara sabredip sığınmaları durumunda Allah'ın yardımının kendilerine geleceğini haber verdiği, onlara Allah'a ve Resulüne itaat etmelerini emrettiği nakledilmektedir. Vakıdı, c. 2, s. 444.

rivayete göre Selmanı-ı Farisi'nin teklifi⁶¹⁸ ile bir başka rivayete göre de Allah'ın ilham etmesi ile Medine'nin düşman saldırısına açık olan bölgelerine hendek kazılarak şehir müdafaasına karar verdiğini nakletmektedirler.⁶¹⁹ Allah Resulü'nün hendek stratejisi, şehir savunmasının yanı sıra onun kan dökülmesini, insan zayıyatını engelleme çabası olarak da değerlendirilmektedir.⁶²⁰ Bu taktikten dolayı gazve, Hendek Gazvesi olarak adlandırılmıştır.

Hendeğin kazımının altı veya yirmi, yirmi beş gün⁶²¹ sürdüğü ve bu sürecin de başlı başına bir imtihan olduğu görülmektedir.⁶²² Zira müverrihlerin verdiği bilgiye göre zaman az, mesafe uzun, hava soğuk, ashop karınlarını bile doyuramayacak kadar yokluk içindedir.⁶²³ Allah Resulünün de Müslümanlarla beraber hendek yapımının her safhasında çalıştığı,⁶²⁴ onları şevklendirdiği, aralarında balığ olmayan çocukların⁶²⁵ da

⁶¹⁸ Vakıdî, c. 2, s. 445, 492; İbn Hişam, c. 2, s.224; İbn Sa'd, c. 2, s. 51; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 566; İbn Hibban, c. 1, s. 255; İbnü'l-Esir, **Kamil**, c. 2, s. 65; İbn Hacer, c. 7, s. 393; Diyarbekri, c. 1, s. 481. Savaşlarda ilk hendek kazımının Hz. Musa zamanında Minuşîhr b. İfrac'ın kazdığı nakledilmektedir. İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 109; İbn Kesir, **Bidaye**, c. 4, s. 95.

⁶¹⁹ Vakıdî, c. 2, s. 445, 492; İbn Hişam c. 2 s. 224; İbn Sa'd c. 2, s. 51; Diyarbekri, c. 1, s. 481. Hamidullah, Hz. Peygamber'in az kan dökülmesi için hendek fikrini tercih ettiğini ifade etmektedir. Ayrıca Hendeğin 5,5 km. uzunluğa, 9 m. genişliğe ve 4,5 m. derinliğe sahip olduğunu kaydetmektedir. (Hamidullah, **Hz. Peygamber'in Savaşları**, s. 66, 69; Köksal, c. 5-6, s. 37) Bununla birlikte Köksal, Hendeğin İbn Neccar'ın zamanına kadar kaldığını, zamanla Kuba'dan getirilen suyun hendekten akıtıldığını, sonra da içi doldurularak hurma ağaçları dikildiğini yazmaktadır. Köksal, c. 5-6, s. 48.

⁶²⁰ Mustafa Ağırman, **Hz. Peygamber'in Savaş Stratejisi**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Erzurum, 1992, s. 160.

⁶²¹ Vakıdî, c. 2, s. 454; İbn Sa'd, c. 2, s. 51; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 86; Diyarbekri, c. 1, s. 482; Mağlus, s. 268.

⁶²² Hendek kazımı esnasında sahabenin gösterdiği sebatan dolayı Peygamber'in "*Allahım ancak ahiret hayrı vardır. Sen, Ensar ve muhaciri bereketlendir.*" şeklinde dua ettiği nakledilmektedir. (İbn Hacer, c. 7, s. 392) Diğer bir rivayette Peygamber'in "*Allahım ancak ahiret hayatı vardır. Muhacir ve Ensarın başıyla*" diye dua ettiği rivayet edilmektedir. (İbn Sa'd, c. 2, s. 54; İbn Hacer, c. 7, s. 392) Bunu duyan ahashın da "*Biz, Muhammed'e yaşadığımız müddete cihad etmek üzere beyat ettik*" dedikleri nakledilmektedir. (İbn Sa'd, c. 2, s. 54; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 196; İbn Kesir, **Bidaye**, c. 4, s. 95; İbn Hacer, c. 13, s. 194) Vakıdî'de önce ahashın sonra Peygamberin bu sözleri söylediği nakledilmektedir. Vakıdî, c. 2, s. 453; İbn Hacer, c. 7, s. 395.

⁶²³ Vakıdî, c. 2, s. 452, 465; İbn Sa'd, c. 2, s. 51, 54; İbn Hacer, c. 7, s. 393; Diyarbekri, c. 1, s. 481, 485.

⁶²⁴ İbn İshak, s. 393; Vakıdî, c. 2, s. 463; İbn Sa'd, c. 2, s. 51, 54; Diyarbekri, c. 1, s. 481. Vakıdî, Hz. Peygamber'in hendekte gece nöbeti tuttuğunu nakletmektedir. (Vakıdî, c. 2, s. 463; İbn Sa'd, c. 2, s. 51, 54); Hamidullah, hendeğin kazılma safhasında Müslümanların gece ailelerinin yanına dönmeye rağmen Nebi'nin dönmeyip bir çadırdaki kaldığı bilgisini vermektedir. (Hamidullah s. 70); Hz. Peygamber'in kaldığı çadırın kıldan bir Türk çadırı olduğu nakledilmektedir. (Taberi, c. 20, s. 224; Köksal, c. 5-6, s. 39). Köksal, başka yerde "deri çadır" ifadesini kullanmaktadır. Köksal, c. 5-6, s. 58.

⁶²⁵ İbn İshak, s. 393; Vakıdî, c. 2, s. 453; İbn Hacer, c. 7, s. 394. Allah Resulünün bazı küçük çocukları geri gönderirken yaşları on beş olan İbn Ömer, Zeyd b. Sabit, Ebu Said el-Hudri, Bera b. Azib gibi bazılarının da savaşa gelmelerine izin verdiği nakledilmektedir. (Vakıdî, c. 2, s. 453; Belazürî, c. 1, s. 344; Diyarbekri, c. 1, s. 481) Vakıdî, Hz. Peygamber'in iş ciddileşince küçük çocukları kalelerde bulunan ailelerine gönderdiğini nakletmektedir. (Vakıdî, c. 2, s. 453)

olduğu müminlerin iştihakla çalıştığı ifade edilmektedir. Müminlerin ihtiyaçlarını gidermek için bile Peygamberden izin aldıkları, bunun karşısında münafıkların, işi ağırdan aldıkları, hatta buldukları her fırsatta Hz. Peygamber'den izin dahi almadan kaçarak şehre gittikleri ifade edilmektedir.⁶²⁶ Münafıkların bu tavırları

“Mü'minler ancak Allah'a ve Peygamber'ine inanan, onunla toplumu ilgilendiren bir iş üzerindeyken ondan izin almadan çekip gitmeyen kimselerdir. Senden izin isteyenler var ya, işte onlar Allah'a ve Rasûlüne iman eden kimselerdir. O halde bazı işlerini görmek için senden izin isterlerse, içlerinden dilediğine izin ver ve onlar için Allah'tan bağışlama dile. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. (Ey inananlar!) Peygamber'in (sizi) çağırmasını aranızda birbirinizi çağırmanız gibi tutmayın. İkinizden birbirini siper ederek sıvışıp gidenleri Allah gerçekten bilir. Artık onun emrine muhalefet edenler, başlarına bir belanın gelmesinden veya elem dolu bir azaba uğramaktan sakınsınlar.” (Nur, 24/ 62-63).

ayetleri ile ifşa edilmektedir. Bununla birlikte müminler takdir edilmekte, münafıklar ise uyarılmaktadır.⁶²⁷

Kaynaklarda hendek kazımı esnasında Müslümanlara verilen manevi destek veya Peygamberlik mucizesi kabilinden suyun, yemeğin bereketlenmesi⁶²⁸ ve taşın

Hamidullah, hendek kazımında çalışan Zeyd b. Sabit'in o esnada on yaşlarında olduğunu kaydeder. Hamidullah, **Hz. Peygamberin Savaşları**, s. 71.

⁶²⁶ İbn Hişam c. 2, s. 216; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 566; İbnü'l-Esir, **Kamil**, c. 2, s. 65; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 84; İbn Kesir, **Bidaye**, c. 4, s. 95. Mesela yeni evli olan Amr b. Sinan el-Hudri'nin Hz. Peygamber'den, Beni Seleme'de bulunan eşinin yanına gitmeyi istediği, Hz. Peygamber'in de ona izin verdiği nakledilmektedir. İbnü'l-Esir, c. 4, s. 225.

⁶²⁷ İbn İshak, s. 394; İbn Hişam, c. 2, s. 216; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 566-567; İbnü'l-Esir, **Kamil**, c. 2, s. 65; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 84; İbn Kesir, **Bidaye**, c. 4, s. 95. Allah Resulü'nün savaştan kaçmak niyetiyle evlerine gitmek isteyen münafıklara izin vermemekle beraber, bazı Müslümanların bir iş için gideceklerini veya aileleriyle buluşmak için sözleştiklerini belirtmeleri üzerine onlara izin verdiği anlatılmaktadır. Vakıdı, bunların Beni Vakıf'dan olduklarını, Nebi'nin Beni Kurayza'nın onlara saldırmasından korktuğunu ama çok ısrar etmeleri üzerine silahlarını yanlarına almalarını tembihleyerek izin verdiğini beyan etmektedir. (Vakıdı, c. 2, s. 451; İbn Hişam, c. 2, s. 216) Bununla birlikte Vakıdı'nın naklettiğine göre 15 gün süren zorlu bir kuşatmadan sonra Ahzab ordusunun kaçıp gittiği anlaşıncaya Resulullah, Müslümanlara evlerine dönmeleri için izin verir. Ancak, Kureys'in casuslarının olabileceği endişesiyle ve Beni Kurayza'nın, geri döndüklerini bilmesini istemediği için hemen askerlerin geri gelmesini emreder. Bunun için arkalarından haberciler gönderir. Lakin açlık ve soğuktan dolayı bir kişi bile dönmez. Durum kendisine haber verilince Allah Resulü gülerük mukabele eder. (Vakıdı, c. 2, s. 491-492; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 84) Tefsirlerde söz konusu ayetler Hendek Savaşıyla irtibatlandırılmadan tefsir edilmektedir. Cuma namazı gibi ortak olarak yapılan her işte/ibadette Peygamberden izin almadan mevzinin terkedilmeyeceği ifade edilmektedir. (Taberi, **Camiu'l-beyan**, c. 19, s. 227-229) Ayette ifade edilen “**على أمر جامع**” ibaresinin Cuma veya Bayram namazı veya savaş manasına geldiği ifade edilmektedir. (Maturidi, c. 7, s. 601; Maverdi, **Nüket**, c. 4, s. 127) Ayetin Tebük Seferinde ailesine dönmek için izin isteyen Hz. Ömer hakkında indiği nakledilmektedir. (Maverdi, **Nüket**, c. 4, s. 127) Hendek kazımında münafıkların izinsiz gitmesinin yanında münafıkların Peygamberin hutbesini dinlemek istemedikleri bu sebepten dolayı gizlenerek mescidden çıktıkları ifade edilmektedir. Begavi, c. 3, s. 433.

⁶²⁸ Vakıdı'da muhasara altında iken Müslümanların açlığa maruz kaldığı, ailelerin imkanları nisbetinde yiyecek gönderdikleri ifade edilmektedir. Amra bnt. Revaha'nın kızıyla biraz acve hurması gönderdiği Peygamberin onları önce avucuna alıp sonra bir bezin üzerine yaydığını Hendekteki herkesin doyana kadar yediği halde hurmaların azalmayıp arttığı rivayet

çıkan üç kıvılcımın karşılığı olarak üç fetih müjdesinin verilmesi şeklinde gerçekleşen ve abartılı yorumlara konu olan bazı olaylar nakledilmektedir.⁶²⁹ Bunların bazıısı ayetlerin de sebep-i nüzulü olarak gösterilmektedir. Şöyle ki, hendek kazımı esnasında bir grup Müslümanın veya Selman-ı Farisi'nin sert bir kayaya rastlayıp parçalayamayınca, Allah Resulü'ne haber verdiği, onun eline aldığı kazmayla kayaya üç kez vurarak parçaladığı, onun her vuruşunda bir kıvılcımın çıkıp farklı bir yöne doğru gittiğini gören sahabinin bu durumun sebebini sorunca, Hz. Peygamber'in Yemen, Fars ve Rum diyarlarının fethini müjdelediğini, bunu duyan Mu'attib b. Kuşeyr'in *"Muhammed bize Kisra ve Kayser'in hazinelerini vadediyor, oysa biz tuvalet ihtiyacımızı gidermeye bile gidemiyoruz. Allah ve Resulü bize boş vaadlerde bulunuyor."* dediği anlatılmaktadır.⁶³⁰ Diğer bir rivayette Medine muhasara edilip de korku artınca Hz. Peygamber'in Müslümanların endişesini gidermek için *"Şüphesiz Kabe'yi tavaf edip anahtarlarını alacağım. Allah, Kisra ve Kayser'i helak edecek ve malları Allah yolunda harcanacaktır."* buyurduğunu, savaşın ve kuşatmanın yoğunlaştığı zaman Muattek'in işte bu müjdeye binaen mezkur sözü söylediği anlatılmaktadır.⁶³¹ Bunun üzerine "Hani münafıklar ve kalplerinde hastalık olanlar,

edilmektedir. (Vakıdi, c. 2, s. 476) Çalışmamız esnasında siyer ve meğazi kaynaklarında buna benzer birçok teberrük rivayetlerine rastladık fakat konumuz dışına çıkmamak için yer vermedik. Bu husustaki rivayetlerin değerlendirilmesi için bkz. Zeynep Ay, **H. Peygamber ile Teberrük Rivayetleri (Yiycek, İçecek, Abdest Suyu Örneği)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Yozgat Bozok Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yozgat, 2018. Bunların yanında Müslümanların, Ebu Süfyan'ın Beni Kureyza için gönderdiği, üzerlerinde buğday, arpa ve hurma olan develeri ele geçirmesi ile erzak konusunda genişledikleri de rivayet edilmektedir. Semhudi, s. 508.

⁶²⁹ İbn İshak, s. 395-397; Vakıdi, c. 2, s. 450, 452, 476; İbn Hişam, c. 3, s. 217- 219; Ebu Nuaym, c. 1, s. 498; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 86-87; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 188.

⁶³⁰ Vakıdi, c. 2, s. 460; İbn Hişam, c. 2, s. 222, 246; Zemahşeri, c. 3, s. 527; İbnü'l-Esir, **Kamil**, c. 2, s. 66; Zehebi, **Tarih**, 190; Diyarbekri, c. 1, s. 483. Hendek kazımı sırasında sert bir taşla karşılaşıldığı, Hz. Ömer veya Selman-ı Farisi'nin Peygamberi durumdan haberdar ettiği bunun üzerine Peygamberin hendeğe inerek taşı üç defada kırdığı, taş her vurduğunda bir ışığın çıktığı ve Peygamberin Kisra ve Bizansın sarayına sahip olacaklarını müjdelediği nakledilmektedir. Bu haberden sonra Müslümanların Ahzabı gördüklerinde *"Bu Allah ve Resulünün vadettikleridir."* dedikleri nakledilmektedir. (Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 569) Bunun karşısında münafıkların *"Muhammed, Bizansın ve Kisra'nın sarayını vadederken, biz korkudan tuvalete bile gidemiyoruz"* şeklinde fitneye düştükleri, bunun üzerine *"Münafıklar ve kalplerinden hastalık olanların Allah ve Resulü ancak aldanmayı vadediyor"* derler" şeklinde ayetin indirildiği belirtilmektedir. İbn İshak, s. 399; Musa b. Ukbe, s. 218; Vakıdi, c. 2, s. 460; İbn Hişam, c. 2, s. 222; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 569-570; Semhudi, s. 506; Diyarbekri, c. 1, s. 484.

⁶³¹ Mukatil, c. 3, s. 477-478; Maverdi, Muattek'in sözü üzerine bu ayetin indiğini söylemektedir. Maverdi, c.4, s.381. Vakıdi de aynı olayı nakletmekte fakat Muattek'in sözüyle ilişkilendirmemektedir. (Vakıdi, c. 2, s. 460) İbn Hişam, Muattek b. Kuşeyr'in bu sözünü nakletmekle beraber *"Bana güvendiğim bir ilim adamı, Muattek'in Bedir gazilerinden olup münafık olmadığını haber verdi."* demekle birlikte ilerleyen sayfalarda Hendek hakkında inen ayetleri verirken 12. ayetin açıklamasında *"Bunda Muattek'in dediği söze ima vardır."*

‘Allah ve Resülü bize, ancak aldatmak için vaadde bulunmuşlar.’ diyorlardı.” şeklindeki Ahzab Suresinin 12. ayetinin indirildiği nakledilmektedir.⁶³² İbn Kesir, Medine muhasara edilip durum zorlaşınca, münafıklığın ortaya çıktığını, onların kalplerindeki kin ve şüpheyi bu şekilde dile getirdiklerini ifade etmektedir.⁶³³

Bazı kaynaklarda ifade edildiği şekilde nübüvvetinin tasdik veya tahkiki için harikulade şeylerin Peygamber’in elinden zuhur ettiği düşüncesine katılmadığımızı belirtmek isteriz.⁶³⁴ Zira Ahzab Suresinde Müslümanların çok ağır bir imtihana tabi tutulduğu, düşmanların her taraftan geldiği ve çok korktukları bildirilirken,⁶³⁵ bu tür rivayetlerin ma’kul olmadığı kanaatini taşıyoruz. Aksi takdirde Hz. Peygamber fetih müjdesi vermesine rağmen ashabinin korkmasının, Peygamber’in sözünü veya vaadini kuşkuyla karşıladıkları neticesine götürebileceğini düşünüyoruz.

1.3.2.3. Münafıkların Tutumu ve İnsanları Savaştan Alıkoyma Çabaları

Ahzab Suresinin 12-21. ayetleri arası, münafıkların Hendek Savaşındaki duygu, düşünce ve tutumlarını beyan etmektedir. Hendek Gazvesi hakkında inen ayetlerin çoğunun münafıklardan bahsetmesi dikkate şayandır. Derveze, bu ayetlerin, savaştan sonra münafıkları eleştirmek, özellikle ayıplarını deşifre etmek için indiğini ifade etmektedir.⁶³⁶

Şöyle ki surede, şehirde kalıp arkadaşlarını savaşa gitmemeleri için çağıran,⁶³⁷ savaşa çıkmalarına rağmen en ufak sıkıntıda hem işi yavaşlatan hem de zor anda

açıklamasını yapmaktadır. (İbn Hişam, c. 2, s. 222, 246) Bunun karşısında Diyarbekri, Muatteb’i münafıklardan biri şeklinde ifade ederek konuyu nakletmektedir. Diyarbekri, c. 1, s. 483.

⁶³² İbnü’l-Esir, c. 2, s. 66. Tefsirlerde bu sözün Muatteb b. Kuşeyr’in söylediği ifade edilmekle birlikte Abdullah b. Übey ve arkadaşlarının söylediği de nakledilmektedir. Begavi, c. 3, s. 620-621.

⁶³³ İbn Kesir, c. 6, s. 348; Demircan, **H. Peygamber Devrinde Münafıklar**, s. 68, 69. Söz konusu bu ayette geçen “*kalpteki hastalık*” hakkında müfessirler, şüphe, nifak, şirk ve kin gibi çeşitli yorumlar yapmaktadırlar. Buna bağlı olarak da ayette ifşa edilen sözün, münafıklar, Beni Seleme münafıkları, Evs b. Kayzi, Muatteb b. Kuşeyr tarafından söylendiğine dair farklı haberler nakledilmektedir. Mukatil, c. 3; s. 477-478; Taberi, **Camii’l-beyan**, c. 9, s. 195; Maturidi c. 8, s. 361-362; Maverdi, Nüket, c. 4, s. 381; Zemahşeri, c. 3, s. 527; İbnü’l-Cevzi, c. 3, s. 451; İbn Kesir, c. 6, s. 348.

⁶³⁴ İbn Hişam, bu mucizeleri, peygamberin tasdiki ve nübüvvetinin tahkiki şeklinde ifade ederek bu durumun ashabına ayan olduğunu belirtmektedir. İbn Hişam, c. 3, s. 217; İbn Kesir, **Bidaye**, c. 4, s. 97.

⁶³⁵ Ahzab, 33/10-11.

⁶³⁶ Derveze, **H. Peygamber’in Hayatı**, c. 3, s. 110.

⁶³⁷ Ahzab, 33/18.

Peygamberden izin alarak veya almayarak alanı terk eden münafık gruptan bahsedilmektedir.⁶³⁸ Bir de bunlara kulak veren kalplerinde hastalık olan kişiler anlatılmaktadır.⁶³⁹ Şimdi konuyu detaylandırmak istiyoruz:

Savaş Alanından Kaçma; Ahzab Suresinde münafıkların savaş hazırlıkları dahil hareketin her safhasında fitne çıkardıkları, Müslümanları moralmen çökertmeye ve askeri birliklerde zafiyet oluşturmaya gayret ettikleri görülmektedir. Bu manada savaşa gidenlere engel olmaya çalışmalarının yanında kendilerine bir zarar gelmemesi ve öldürülmemeleri için bin bir türlü bahanelerle savaş meydanından firar ettikleri kaydedilmektedir. Münafıkların bu tutumu, Ahzab Suresinin 13. ayetinde, “Hani onlardan bir grup, “Ey Yesrib (Medine) halkı! Sizin burada durmak imkanınız yok. Haydi geri dönün” demişti. Onlardan bir başka grup da “Evlerimiz açık (korumasız)” diyerek Peygamberden izin istiyorlardı. Oysa evleri açık (korumasız) değildi. Onlar sadece kaçmak istiyorlardı.” ifadesiyle yer almaktadır.

İbn Hişam, ayette ifade edilen “طَائِفَةٌ مِنْهُمْ” ibaresi ile Evs b. Kayzi ve kavminden o görüşte olanların ima edildiğini kaydetmektedir.⁶⁴⁰ “فَرِيقٌ مِنْهُمْ” ibaresi ile de Müslüman ordusunun birliğini bozmaya çalışan bir başka münafık gruptan bahsedilmektedir ki ikinci grubun, muhtemelen “geri dönün” şeklinde ihtilaf tohumları eken münafıkların teşvikine kulak vererek evlerine dönmek isteyen kimseler oldukları ifade edilmektedir.⁶⁴¹

Bu hususta Beni Harise’nin Evs b. Kayzi’yi Hz. Peygamber’e sözcü olarak gönderip, “Evlerimiz Ensarın evleri gibi değil, Gatafan saldırısına açık durumda. Müsaade et de ailemizi korumak için evlerimize dönelim.” gerekçesiyle izin istedikleri, Nebi’nin de izin verdiği, lakin bu durumu duyan Sad b. Muaz’ın olaya müdahale ederek, “Ey Allah’ın Resulü, izin verirsen, her sıkıntı anında bunu yaparlar.” demesi üzerine, onları geri çevirdiği rivayet edilmektedir.⁶⁴² Siyer

⁶³⁸ Ahzab, 33/13.

⁶³⁹ Ahzab, 33/12.

⁶⁴⁰ İbn Hişam, c. 2, s. 246.

⁶⁴¹ Razi, c. 25, s. 161.

⁶⁴² Vakıdî, c. 2, s. 463, 494; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 89. Ağırman, konuyu anlatırken Hz. Peygamber’in verdiği izni iptal ettiğine değinmeyip “Hz. Peygamber, onlara istedikleri izni verdi. Münafıklar cepheyi terk ederken Sad b. Muaz onların önlerine çıktı ve kendilerini engellemeye çalıştı.” demektedir. Ağırman, **İslam Tarihi ve Medeniyeti**, c. 1, s. 434

kaynakları ayrıca, bu izin isteme olayının Beni Kurayza'nın ihaneti duyulup da münafıkların korkusu iyice artınca gerçekleştiğini bildirmektedirler.⁶⁴³

Kaynaklar, münafıkların izin isteme gerekçelerini evlerinin şehir dışında, Gatafan birliklerinin olduğu bölgeye yakın, duvarlarının yıkık, hırsızlara ve düşman saldırısına karşı açık, küçük çocuk ve kadınların yalnız olması sebebiyle evlerini ve ailelerini korumak olarak sıralamaktadırlar.⁶⁴⁴

Tüm bu verilerden, zaten cepheye göstermelik olarak gelen münafıkların, bir yandan Ahzab'ın kuşatması, öte yandan şehir içindeki Beni Kurayza'nın saldırıya geçme ihtimali ile ölüm korkularının had safhaya ulaştığını, “*Burada kalıp göz göre göre ölüme razı olmayalım, evlerimize dönelim.*” diyerek birbirlerini cepheyi terk etmeye açıkça teşvik ettikleri, bir kısmı izin dahi almadan kaçarken, bir kısmının amaçları kaçmak olduğu halde muhtemelen Allah Resulü'nün ve Müslümanların nezdinde kötü duruma düşmeyi göze alamadıkları için evlerinin hırsızlık veya düşmana karşı korunaksız, çocuklarının ve eşlerinin saldırılara karşı savunmasız kaldığı bahanesiyle evlerine dönmek için izin istedikleri, Hz. Peygamber'in başta izin verip sonra Sad b. Muaz'ın uyarmasıyla onlara müsaade etmediği nakledilmektedir.

Bir sonraki ayetin⁶⁴⁵ “Eğer Medine'nin her tarafından üzerlerine gelinse ve orada karışıklık çıkarmaları istenseydi, onu mutlaka yaparlardı; o konuda fazla gecikmezlerdi.” (Ahzab, 33/14) şeklinde münafıkların iki yüzlülüğünü açık bir şekilde ortaya koyduğunu düşünmekteyiz. Bu anlamda, düşmanlar onların şehirlerini veya evlerini istila etseler bile düşmana karşı çıkmayıp onların dinlerini değiştirme,

⁶⁴³ Vakıdî, c. 2, s. 463, 494; İbn Hişam, c. 2, s. 222.

⁶⁴⁴ Vakıdî, c. 2, s. 494; İbn Hişam, c. 2, s. 222; Taberî, c. 20, s. 226; Maturîdî, c. 8, s. 363; Maverdî, c. 4, s. 383.

⁶⁴⁵ “وَلَوْ دَخَلَتْ عَلَيْهِمْ مِنْ أَقْطَارِهَا ثُمَّ سَأَلُوا الْفِتْنَةَ لَأَتَوْهَا وَمَا تَلَبَّثُوا بِهَا إِلَّا يَسِيرًا” Söz konusu bu ayetin birbirinden farklı üç şekilde tercüme edildiği görülmektedir. Tefsirlerin genelinde ayet, yukarıdaki gibi tefsir edilirken, İbn Atıyye bu ayete “*Medine'nin her tarafından düşman saldırırsa, korku şiddetlense ve bunlar fitneye, Peygamber ve ashabı için savaşa çağrılırsalar, şehri savunmak için isteyerek hareket ederler, evlerini korumak için hemen harekete geçerler.*” şeklinde anlam vermektedir. (İbn Atıyye, c. 4, s. 374) Diğer bir anlam ise “*Şehre her taraftan saldırılsa ve münafıklar savaşa çağrılırsalar, hiç beklemeden davete koşarlar. Bu durumda şehre saldıranlar fazla dayanamadan şehri terk edip giderler.*” şeklindedir. (İbnü'l-Cevzi, **Zadü'l-mesir**, c. 3, s. 453) Ayrıca “وما تلبثوا بها إلا يسيرا” ibaresi, “onların tekliflerini hiç beklemeden kabul ederler” manasına geldiği gibi “münafıkların fitneye, küfre şirke gitmeyi kabul etmeleri durumunda Medine'de fazla kalmadan Allah'ın onları helak edeceği” manasına geldiği de nakledilmektedir. Vahidî, **Basit**, c. 18, s. 200; Begavî, c. 3, s. 621; Zemahşerî, c. 3, s. 527.

mallarını verme, iş birliği yapıp Müslümanlara karşı savaşma gibi isteklerini yerine getirecekleri anlaşılmaktadır.⁶⁴⁶

İnsanları Savaştan Alıkoymak; İbn Hişam, “Şüphesiz Allah içinizden, savaştan alıkoyanları ve kardeşlerine, “Bize gelin” diyenleri biliyor. ...” (Ahzab, 33/18) ayetine konu olan kardeşlerine savaşa katılmamalarını salık veren kimselerin münafıklar olduğunu, içlerindeki kinden dolayı savaşa sadece mazeret beyan etmek veya savaşa çağıran Müslümanları başlarından savmak için katıldıklarını belirtmektedir.⁶⁴⁷ Müfessirler ise bu ayetle ilgili farklı yaklaşım sergilemektedirler. Buna göre bu sözü söyleyenlerin münafıklar, söylenen kimselerin ise Müslümanlar olduğu belirtilmektedir. Bu durumda Münafıkların “*Muhammed yok olup gidecek, sizin de başınızı yememesi için gelin bizim yanımızda durun.*” dedikleri açıklanmaktadır.⁶⁴⁸ Bununla birlikte Muatteb b. Kuşeyr, Abdullah b. Übeyy ve onlarla hendekten Medine’ye dönen münafıkların, yanlarına gelen diğer münafıklara “*Medine’ye gelin, sizi bekliyoruz.*” diye yazdıkları, yanlarına gelenlere de “*Kendinize yazık etmeyin, oturun oturduğunuz yerde.*” diyerek cepheye gitmelerini engelledikleri nakledilmektedir.⁶⁴⁹

Diğer bir yaklaşıma göre davet edenler Beni Kureyza, davet edilen kimseler ise münafıklardır. Bu anlamda Yahudilerin, kardeşleri münafıklara “*Gelin Muhammed’den ayrılın. Şayet Muhammed helak olur, Ebu Süfyan galip gelirse sizden kimse kalmaz.*” dedikleri beyan edilmektedir.⁶⁵⁰

Bir diğer rivayette anlatıldığına göre Peygamber’in ashabından birinin Ahzab günü Nebi’nin yanından ayrılıp kardeşinin yanına gider. Onun rahat bir şekilde kendine ziyafet çektiğini görünce “*Allah Resulü kılıçlar ve mızraklar altındayken nasıl burada duruyorsun?*” diyerek kınar. Kardeşi de “*Gel, bana katıl. Sen ve arkadaşın her taraftan kuşatılmışsınız.*” diyerek Hz. Peygamber’i terk etmesini teklif eder. Sahabi bu olayı Allah Resulüne haber vermeye gittiğinde Cibril’in bu ayeti indirmiş

⁶⁴⁶ Vahidi, **Basit**, c. 18/198; Zemahşeri, c. 3, s. 528.

⁶⁴⁷ İbn Hişam, c. 2, s. 246-247.

⁶⁴⁸ Taberi, **Camiu’l-beyan**, c. 20, s. 230; Maverdi, c. 4, s. 385; Begavi, c. 3, s. 623.

⁶⁴⁹ İbnu’l-Cevzi, **Zadü’l-mesir**, c. 3, s. 454. Bir diğer rivayette ise Beni Kurayza’nın münafıklara “*Bize gelin. Biz, sizin kardeşininiz, komşunuzuz. Size şefkat besliyoruz. Ebu Süfyan’ın elinde ölmenizi istemiyoruz.*” şeklinde çağrı yaptıkları kaydedilmektedir. Maturidi, c. 8, s. 365; Maverdi, c. 4, s. 384.

⁶⁵⁰ Taberi, **Camiu’l-beyan**, c. 20, s. 230; Maverdi, c. 4, s. 385; Begavi, c. 3, s. 623.

olduğunu görür.⁶⁵¹ Kaynaklarda yer alan bu ve benzeri rivayetlerin hepsinin sahih olduğunu söyleyemezsek de ayetin nüzul ortamı hakkında biz fikir vermektedir. Münafıkların insanların düşmanını mağlup etmek için kenetlenmesi gereken kritik bir anda tefrika çıkarmaya çalıştıkları görülmektedir.

Ayrıca bu propagandaların neticesinde münafıkların evlerini ve ailelerini koruma bahanesiyle hendekten dağıldıkları gece, Hz. Peygamber'in yanında sadece üç yüz kişi kaldığı nakledilmektedir.⁶⁵² Bu rivayet doğru kabul edildiğinde üç bin kişiden oluştuğu bilinen İslam ordusunda iki bin yedi yüz kişinin münafık olduğu neticesi çıkar ki bu hem o şartlarda pek makul gözükmemekte hem de ayetin devamında ifade edilen “إِلَّا قَلِيلًا” ibaresi ile çelişmektedir. Her ne kadar alimler, bu haberi münafıkların savaşa isteksiz olarak, bedenleri Müslümanların yanında kalpleri müşriklerle beraber olduğu halde katılmalarını, onların Müslümanlara yardım için değil ancak özür beyan etmek ve gösteriş için cepheye geldiklerinin göstergesi olarak yorumlasalar da⁶⁵³ ibarenin, münafıkların söz konusu rivayetteki gibi bir sayıyla katılmadıklarını gösterdiğini düşünmekteyiz. Sonuç olarak rivayetin çok abartılı olduğu kanaatini taşımaktayız.

Münafıkların Korkaklığı; Münafıkların durumu, ölüm korkusundan halet-i ruhiyelerinin büründüğü hal ile sarf-ı nazara verilmeye devam edilmektedir. Ayette “korku gelince” (Ahzab, 33/19) şeklinde münafıkların korktukları zaman ölüm baygınlığı gelmiş kimse gibi akıllarının başlarından gidip etrafa boş gözlerle baktıkları ifade edilmektedir.⁶⁵⁴ Korkularının şiddetinden dolayı Ahzab'ın hiç gitmeyeceklerini ve kendilerinin orada öleceklerini zannettikleri beyan edilmektedir.⁶⁵⁵

İbn Hişam, münafıkların ahireti ummayıp sevap beklentileri olmadığı için ebedi yokluk olarak kabul ettikleri ölümden korktuklarını, Müslümanları da aşırı sözlerle incitip eziyet ettiklerini ifade etmektedir.⁶⁵⁶ Razi, münafıkların korkak olduklarını, savaş zamanında dehşetli bir korkuya kapılıp tir tir titrediklerini tasvir

⁶⁵¹ Taberi, c. 20, s. 231; Maverdi, c. 4, s. 385. katılmak gibi bir niyetleri olmadığı halde insanları alıkoymak için Resulullah'ın ordusuna özel bir birlikle katılacaklarını iddia ettiklerini, bunu kanıtlamak için de yakınlarını ve gençleri kendilerine katılmaya davet ettiklerini iddia etmektedir. Derveze, **Kur'an'a Göre Hz. Peygamber'in Hayatı**, c. 3, s. 111.

⁶⁵² İbn Kesir, **Bidaye**, c. 4, s. 114; Halebi, c. 2, s. 435; Köksal, c. 5-6, s. 71. Ahzab gecesinde ise yanında 12 sahabi kaldığı bildirilmektedir. Köksal c. 5-6, s. 111.

⁶⁵³ Maverdi, c. 4, s. 385; İbnu'l- Cevzi, **Zadü'l-mesir**, c. 3, s. 454.

⁶⁵⁴ Ayette ifade edilen korkunun geldiği zaman ya düşmanla karşılaşılacak an ya da Hz. Peygamberin galip gelmesi şeklinde açıklanmaktadır. Maverdi, c. 4, s. 385; Kurtubi, c. 14, s. 153.

⁶⁵⁵ Ahzab 33/19-20.

⁶⁵⁶ İbn Hişam, c. 2, s. 247.

ettikten sonra cimrilikle korkaklığın kardeş olduğunu dolayısıyla münafıkların canları ve malları hususunda cimri olduklarını belirtmektedir.⁶⁵⁷ Cimriliklerinin farklı şekillerde tezahür ettiği düşünülmektedir. Müslümanlara zor zamanlarda, savaşta destek vermeyip göstermelik olarak yanlarında bulunmaları, Allah yolunda infak etmede cimrilik etmeleri, ganimet konusunda cimrilik yapmaları, Allah Resulü'nün zaferine karşı cimri olmaları.⁶⁵⁸ Savaş zamanı meydana olmayan münafıkların ganimet dağıtım zamanında ortaya çıkıp “*Biz de savaştık. Bize de verin*” dedikleri hatta kendilerinin Müslümanlardan daha çok payı hakkettiklerini iddia ettikleri, sivri dilleri ile Müslümanları incittikleri aktarılmaktadır.⁶⁵⁹ Bununla birlikte münafıkların ahireti ummayıp sevap beklentileri olmadığı için ebedi yokluk olarak kabul ettikleri ölümden korkmaları, bu sebeple de başlarına bir felaket gelmesinden endişe ettikleri için Müslümanları keskin ifadeler kullanarak incitip eziyet ettikleri ifade edilmektedir.⁶⁶⁰

Münafıkların korkaklıklarının bir diğer alameti olarak Ahzab savaşında müttefik orduların gitmiş olduğu anlaşılınca buna inanamamaları gösterilmektedir. Düşman ordusunun dönmek üzere gittiğini, döndüklerinde Medine’de bulunmayıp çölde bedeviler arasında olmayı, uzaktan uzağa Müslümanların mağlubiyet haberini almayı temenni ettikleri belirtilmektedir.⁶⁶¹

Sözlerinde Durmamaları; Kaynaklarda, “Andolsun ki, onlar, daha önce geri dönüp kaçmayacaklarına dair Allah’a söz vermişlerdi. Allah’a verilen söz ise sorumluluğu gerektirir.” şeklindeki Ahzab 15. ayette Allah’a ahid verenlerin Uhud Savaşında gevşeklik gösterip cepheyi terk eden Beni Seleme ile Beni Harise olduğu ifade edilmektedir. Sonrasında Beni Harise’nin cepheyi bir daha terk etmeyeceklerine dair söz verdikleri, lakin Hendek Savaşında ailelerini, evlerini bahane ederek ölüm korkusuyla kaçmak istedikleri nakledilmektedir.⁶⁶² Bunun yanında Bedir Savaşına

⁶⁵⁷ Razi, c. 25, s. 162.

⁶⁵⁸ Maverdi, **Nüket**, c. 4, s. 385; İbnu’l-Cevzi, **Zadü’l-mesir**, c. 3, s. 455.

⁶⁵⁹ İbnu’l-Cevzi, **Zadü’l-mesir**, c. 3, s. 454-455 ; İbn Kesir, **Tefsir**, c. 6, s. 350.

⁶⁶⁰ İbn Hişam, c. 2, s. 247; Taberi, **Camiu’l-beyan**, c. 20, s. 233.

⁶⁶¹ Maturidi, c. 8, s. 366; Begavi, c. 3, s. 623; İbn Atıyye, c. 4, s. 376; Razi, c. 25, s. 163; İbn Kesir, **Tefsir**, c. 6, s. 350.

⁶⁶² İbn Hişam, c. 2, s. 246; Taberi, **Camiu’l-beyan**, c. 20, s. 228; Begavi, c. 3, s. 622; Köksal, c. 5-6, s. 68. Öte yandan aynı kaynaklarda Beni Harise ve Beni Seleme’nin Uhud’a çıkmamak/ geri dönmek istedikleri ama sonra bu düşüncelerinden vazgeçip Uhud’a katıldıkları da rivayet edilmektedir. İbn Hişam, c. 2, s. 140; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 500-503; Begavi, c. 1, s. 500; Diyarbekri, c. 1, s. 423; Köksal, c. 3-4, s. 503; **Kur’an Yolu**, c. 1, s. 664; Demircan, **Münafıklar**, s. 57.

katılmayıp da katılanlara Allah'ın lütfettiklerini görünce, "Şayet bir daha savaş olursa biz de kesinlikle savaşacağız." diye ahdedenlere Allah'ın bu ahidlerini hatırlattığı beyan edilmektedir.⁶⁶³ Bununla birlikte bu kimselerin, Uhud Savaşında Müslümanların düştüğü durumu görünce "Bir daha düşmandan kaçmayız." diyen ama Hendek savaşında ölümle burun buruna gelince münafıklık eden Muatteb b. Kuşeyr ve Sa'lebe b. Harb olduğu bilgisi de aktarılmaktadır.⁶⁶⁴ Ayrıca bu ahdin Mekke'de Akabe Biatlarında Peygamber'e destek olacaklarına dair verdikleri söz olduğu da nakledilmektedir.⁶⁶⁵ İbnu'l-Cevzi, münafıklık edenlerin Muatteb b. Kuşeyr ve Salebe b. Harb olduğu yönündeki görüşün daha münasip olduğunu, konu münafıklar hakkında olunca bu sözü söyleyenlerin Akabe Biati mensuplarının olmaması gerektiğini ayrıca belirtmektedir.⁶⁶⁶ Uhud Savaşından sonra münafıklar üzerinde bir baskı olduğu ve onların bunun üzerine başka bir savaşta Resulullah'a yardım edeceklerine söz verdikleri, Hendek Gazvesine de bu sebeple katıldıkları ama fikirlerinden ve kötülüklerinden bir türlü kurtulmayı başaramadıkları için hainliklerine devam ettikleri ifade edilmektedir.⁶⁶⁷

1.3.2.4. Mü'minlerin Tutumu

Ahzab Suresinin 10 ve 11. ayetlerinde müşriklerin muhasarası ve Beni Kurayza'nın anlaşmayı bozması neticesinde Medine'de büyük bir korku yaşandığı, müminlerin denendikleri ve şiddetli bir şekilde sınandıkları bildirilmekte, peşi sıra gelen dokuz ayette de bu ortamda münafıkların tutumları, ruh halleri ifşa edilmekte ve yerilmektedir. Münafıkların tutumlarına mukabil müminlerin sergiledikleri tavır ise 22-24. ayetlerde ele alınmaktadır.⁶⁶⁸ Surede Nebi'nin örnekliliğine dikkat çekildikten

⁶⁶³ Taberi, **Camiu'l-beyan**, c. 20, s. 228; Maturidi, c. 8, s. 363; Begavi, c. 3, s. 622. Maverdi de onların verdiği bu ahdin Hendek savaşından önce Bedir savaşından sonra, ahzabı görmeden önce, "يا أهل يثرب لا مقام لكم فارجموا" sözünden önce verdiklerini nakletmektedir. Maverdi, **Nüket**, c. 4, s. 384.

⁶⁶⁴ Vakıdi, c. 2, s. 495; İbn Hişam, c. 2, s. 246; Taberi, c. 20, s. 228-229; Maturidi, c. 8, s. 363; İbnu'l-Cevzi, **Zadü'l-mesir**, c. 3, s. 453.

⁶⁶⁵ Maturidi, c. 8, s. 364.

⁶⁶⁶ İbnu'l-Cevzi, **Zadü'l-mesir**, c. 3, s. 453.

⁶⁶⁷ Derveze, **Hiz. Muhammed'in Hayatı**, c.3, s.110

⁶⁶⁸ "Mü'minler düşman birliklerini görünce, "İşte bu Allah'ın ve Resülünün bize vaad ettiği şeydir. Allah ve Resülü doğru söylemişlerdir" dediler. Bu onların ancak imanlarını ve teslimiyetlerini artırmıştır. Mü'minlerden öyle adamlar vardır ki, Allah'a verdikleri söze sâdık kaldılar. İçlerinden bir kısmı verdikleri sözü yerine getirmiştir (şehit olmuştur). Bir kısmı da (şehit olmayı) beklemektedir. Verdikleri sözü asla değiştirmemişlerdir. Bunun böyle olması

sonra ashabı da örnek verilerek sadık müminlerle münafıkların arasındaki fark ortaya konulmaktadır. Münafıkların zor şartları görünce karakterleri gereği, Allah ve Resulünü kendilerini aldatmakla suçladıkları, Müminlerin ise Allah'ın vaadinin hak olduğuna inanıp ikrar ettikleri görülmektedir.⁶⁶⁹

Hendek Gazvesi hakkında nazil olan ayetleri ayrıca bir başlık altında işleyen Vakıdi, Müttetik ordular ve Beni Kurayza tarafından sıkıştırılan müminlerin korkularının arttığını ve onların bu esnada “*İşte, Allah ve Resulü’nün bize vadettiği.*” dediklerini, bu vaaddan kastın ise Bakara Suresi 214. ayette geçen “Ey müminler, yoksa siz, sizden önce gelip geçenlerin başına gelenler sizin de başınıza gelmeden cennete gireceğinizi mi sandınız? Peygamber ve mü’minler, ‘Allah’ın yardımı ne zaman?’ diyecek kadar darlığa ve zorluğa uğramışlar ve sarsılmışlardı. İyi bilin ki Allah’ın yardımı pek yakındır.” vaadi olduğunu belirtmektedir.⁶⁷⁰

İşte imtihanın büyüyüp korkunun arttığı, münafıkların ortaya çıktığı, insanların ümitsizliğe düştüğü bu sahnede sadece Resullullah ve arkadaşlarının sarsılmadan düşmana mukavemet gösterdiği anlatılmaktadır.⁶⁷¹ Hamidullah, Sal Dağının üzerindeki kayalarda bulunan Hendek savaşına ait yazılarda Hz. Ömer’in el yazısıyla “Ebu Bekir ve Ömer, gece gündüz bütün bu aksiliklerin düzelmesi için Allah’a acizane dua ettiler.” yazdığını bildirmektedir.⁶⁷²

Alimler, müminlerin Ahzab ordusunu görüp, çetin imtihanlara tabii tutulunca daha önce inmiş olan Bakara Suresi 214. ayet ve Ankebut Suresi 2 ve 3. ayetleri ayrıca Hz. Muhammed’in “*Ahzab gelince sıkıntıya düşecek ama sonra kazanacaksınız.*” Vaadini hatırlayıp yaşadıkları şiddetli sıkıntının Allah’ın yardımının, başarının, yakın zaferin ve fetihlerin alameti olduğunu anlayarak tereddüde düşmediklerini, iman ve teslimiyetlerinin daha da arttığını beyan etmektedirler.⁶⁷³ Hz. Peygamber’in Beni

Allah’ın, doğruları, doğrulukları sebebiyle mükafatlandırması, dilerse münafıklara azap etmesi yahut onların tövbesini kabul etmesi içindir. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.” (Ahzab, 33/22-24)

⁶⁶⁹ Mevdudi, c. 4, s. 402.

⁶⁷⁰ Vakıdi, c. 2, s. 495; Begavi, c. 3, s. 624; Şami, c. 4, s. 373. İbn Hişam da bu ayetin mü’minleri denemek için Allah’ın vaad ettiği şeyleri dile getirdiğini ve müminlerin Ahzabı görünce önceden Allah ve Resulü bunu vaad ettiği için belaya tahammüllerinin, kazaya rızalarının ve hakkı tasdiklerinin arttığını ifade etmektedir. İbn Hişam, c. 2, s. 247.

⁶⁷¹ İbn Sa’d, c. 2, s. 52.

⁶⁷² Hamidullah, **H. Peygamber’in Savaşları**, s. 75.

⁶⁷³ İbnu’l-Cevzi, **Zadü’l-mesir**, c. 3, s. 456; Begavi, c. 3, s. 624. Razi, bu ayetin 12. ayette geçen münafıkların sözüne mukabil olduğunu, müminlerin “*İşte bu Allah ve Resulünün bize vaad ettiği şeydir.*” sözlerinden kastın o an meydana gelen olaylar olmayıp gelecekteki fetihlerle alakalı olduğunu söylemektedir. Razi, c. 25, s. 163.

Kurayza'nın ihanetinin kesin olduğu haberini alınca tekbir getirmesi ve ashabı müjdelemesinin de bu çerçevede değerlendirilebileceğini düşünmekteyiz.⁶⁷⁴

Bu rivayetler ve ilgili ayetler birbirini tamamlamakta ve şu sonuç ortaya çıkmaktadır: Bir yandan müşriklerin muhasarası bir yandan Yahudilerin ihaneti büyük bir korkuya yol açmış, münafıkların propagandaları, felaket tellallığı yapmaları, insanları mücadeleden alıkoyma çabaları Hz. Peygamber ve çevresindeki imanı güçlü, samimi Müslümanlar dışındakilerin can korkusu ile sarsılmalarına, Ahzabın Hz. Peygamber ve ashabını ortadan kaldıracakları, Allah ve Resulü'nün vaadlerinin boş olduğu gibi zanlarda bulunmalarına yol açmıştır.⁶⁷⁵ Ama imanı kavi olanlar, bu felaketleri Allah'ın yardımının ve zaferin habercisi olarak görmüşler, Allah ve Resulü'nün vaadlerinin doğruluğundan şüpheye düşmemişler, mücadeleye devam ederek, Allah'a sığınarak yardımını beklemişlerdir.

Beni Kureyza'nın İhaneti ve Müminlerin İmtihanı; Beni Kureyza'nın Müslümanlara ihanetinin zamanı hususunda farklı rivayetler olsa da kesin olan bir şey var ki o da Beni Kureyza'nın Huyey b. Ahtab'ın etkisi ile anlaşmayı bozarak Ahzab saflarına geçtiğidir.⁶⁷⁶

Kaynaklarda Peygamber'in olaydan nasıl haberdar olduğu net bir şekilde ifade edilmemekle birlikte Beni Kureyza'nın anlaşmayı bozduğu haberinin Hz. Ömer tarafından Peygamber'e bildirildiği, olayın aslının araştırılması için de önce Zübeyr b. Avvam'ın Beni Kureyza'ya gönderildiği söylenmektedir.⁶⁷⁷ Daha sonra da Sa'd b.

⁶⁷⁴ Vakıdı, c. 2, s. 459; İbn Hişam, c. 2, s. 222. İbn Sa'd, Kurayza oğulları müşriklere arka çıkınca 33/26. ayetin indiğini, bu esnada Cebrail'in bir fırtına ile geldiğini, Allah Resulü'nün Cebrail'i görünce üç kere "*Müjdelersun!*" diye bağırdığını ve bu rüzgarla Ahzab ordusunun dağıtıldığını rivayet etmektedir. İbn Sa'd, c. 2, s. 55.

⁶⁷⁵ Ağırman, **İslam Tarihi ve Medeniyeti**, c. 1, s. 434.

⁶⁷⁶ İbn İshak, s. 398; Vakıdı, c. 2, s. 455-456; İbn Hişam, c. 2, s. 221; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 571; İbnü'l-Esir, **Kamil**, c. 2, s. 67; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 88-89; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 189; Diyarbekri, c. 1, s. 483.

⁶⁷⁷ Vakıdı, c. 2, s. 457. İbn Hibban rivayetinde Hz. Peygamber'in, Sa'd b. Muaz ve arkadaşlarını haberi tetkik için Beni Kureyza'ya gönderip onların ihanetini öğrendikten ve yaklaşık yirmi gün muhasara altında kaldıktan sonra "*Kavim hakkında bilgi toplamak için kim gidecek?*" dediğinde Zübeyr b. Avvam'ın "*Ben giderim.*" dediği, bunun üzerine Peygamber'in Zübeyr'i "*Havari*" ilan ettiği nakledilmektedir. İbn Hibban, c. 1, s. 257. Ayrıca Resulullah'ın "*Şu kavimden kim bize haber getirir?*" şeklinde iki defa sorduğu, Zübeyr b. Avvam'dan başkasının teklifi kabul etmediği belirtilmektedir. (İbn Battal, **Şerh**, c. 5, s. 54; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 198; Kastallani, **İrşadu's-sari**, c. 5, s. 67; Ahmed b. Hanbel, c. 23, s. 198, (14936); Buhari, c. 4, s. 27, (2846)) Bu durum diğer bütün siyer kaynaklarında nerdeyse ittifaken anlatılan Huzeyfe rivayeti ile benzerdir. Bu sebepten dolayı İbn Hibban rivayetinde bir ihlilatın olduğu düşünülebilir. Bunun karşısında Ayni, Peygamber'in "*Beni Kureyza hakkında kim bize haber getirir?*" dediğini, sadece Zübeyr'in kabul ettiğini, Beni Kureyza'ya gidip haber getirdiğini, sonra iş yeniden şiddetlenince Peygamber'in yeniden "*Beni Kureyza'dan kim haber getirir?*" dediğini,

Ubade, Sa'd b. Muaz, Abdullah b. Revaha ve Havvat b. Cübeyr'in Beni Kureyza'ya gönderildiği ve bu heyetin ortamı gözlemledikten sonra Peygambere gelerek durumun Adal ve Kare gibi olduğunu haber verdikleri nakledilmektedir.⁶⁷⁸ Beni Kureyza'nın anlaşmayı bozdukları haberi ulaştığında bir rivayete göre Peygamber ve iman edenlerin “Allah bize yeter, o ne güzel vekildir.” dediği,⁶⁷⁹ diğer bir rivayete göre de bu haberden sonra Müslümanların iyice endişeye kapıldıkları, bu durumun Ahzab Suresi 10-11. ayetlerde

“Onlar sizin yukarıınızdan ve aşağı tarafınızdan gelmişlerdi ve gözler yerlerinden çıkacakmış, kalpler de boğaza dayanmış gibi olmuştu ve sizler, Allah hususunda hiç de uygun olmayan zanlar beslemekteydiniz. İşte burada müminler, imtihana tabi tutuldular ve onlar, çok şiddetli bir şekilde sarsılmışlardı” şeklinde ifade edildiği belirtilmektedir.⁶⁸⁰

Ayette “Onlar sizin yukarıınızdan ve aşağı tarafınızdan gelmişlerdi...” şeklinde belirtilen “yukarıdan gelen kimselerin” Beni Kureyza, “aşağıdan gelen kimselerin” ise Kureyş, Gatafan, Beni Süleym ve Beni Esed olduğu belirtilmektedir.⁶⁸¹ İbn Hişam, Kureyş ve ona tabi olan Kinane ve Tihamelilerin on bin kişilik ordusuyla, Curuf ve Zeğabe arasındaki Rume'nin sel yatağına indiğini, Gatafan ve ona tabi olan

yine Zübeyr'in kabul ederek, gidip haber getirdiğini, üçüncü defa da aynı şey tekrar edilince Peygamber'in, Zübeyri havarisi ilan ettiğini nakletmektedir. Ayni, **Umde**, c. 14, s. 141. Kastallani, **İrşadu's-sari**, c. 5, s. 67. Söz konusu rivayet için bkz. Nesai, **Sünen**, c. 8, s. 126-127, (87921, 8792). Bununla beraber yukarıda ifade ettiğimiz gibi Huzeyfe rivayeti ile bu haber arasında bir müşkil olduğu ifade edilmektedir. Bu konuda İbn Hacer, Zübeyr b. Avvam'ın Beni Kureyza'nın durumunu tespit için gönderilmesi rivayeti ile Ahzabın durumunu tespit için Huzeyfe'nin gönderilmesi rivayetinin farklı olduğunu, bu sebepten bu rivayetler arasında bir çelişkinin olmadığını ifade etmektedir. İbn Hacer, c. 7, s. 406; Kastallani, **İrşadu's-sari**, c. 5, s. 68.

⁶⁷⁸ İbn İshak, s. 398; Musa b. Ukbe, s. 218; Vakıdî, c. 2, s. 459; İbn Hişam, c. 2, s. 222; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 571-572; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 89; Zehebi, **Tarih**, c.1, s. 189; Diyarbekri, c. 1, s. 483

⁶⁷⁹ İbn Sa'd, c. 2, s. 51; Diyarbekri, c. 1, s. 483. Diğer bir rivayette de Hz. Peygamber'in “*Allahu ekber, ey Müslümanlar sevinin*” dediği nakledilmektedir. Taberi, c. 2, s. 572; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 89.

⁶⁸⁰ Vakıdî, c. 2, s. 460; İbn Hişam, c. 2, s. 222; İbn Kesir, **Tefsir**, c. 3, s. 197; Makrızı, c. 8, s. 373. Ümmü Seleme'den nakledilen bir haberde o, “*İçinde korku ve savaş olan çok sayıda savaşlarda, Resulullahla birlikte bulundum. Müreysi, Hayber, Hudeybiye, Mekke'nin Fethi, Huneyn... Fakat bunların hiçbiri Hendek kadar yorucu ve korkutucu değildi.*” Bu, durumun vehametini ortaya koyan önemli bir rivayettir. (Vakıdî, c.2, s. 467; Diyarbekri, c. 1, s. 485) Ağırman bu sözü söyleyenin Abbad b. Bişr olduğunu kaydetmektedir ki bunun sehven olduğunu düşünmekteyiz. Ağırman, **İslam Tarihi ve Medeniyeti**, c. 1, s. 436.

⁶⁸¹ Vakıdî, c. 2, s. 494; Belazüri, c. 1, s. 344; Taberi, c. 9, s. 191, 193; Diyarbekri, c. 1, s. 484. Bununla birlikte üstten gelen kimselerin Beni Esed, Gatafan, Fezare, Yahudiler, aşağıdan gelenlerin ise Kureyş olduğu nakledilmektedir. (Diyarbekri, c. 1, s. 484) Söz konusu “*إِذْ جَاؤُكُمْ مِنْ قَوْفِكُمْ وَمِنْ أَسْفَلَ مِنْكُمْ*” ibaresinin korkudan kinaye olabileceği yani onlar her taraftan kuşatıldılar böylece kendilerinin helak olacağından korktular da gözleri yerlerinden fırlayacakmış gibi olduğu beyan edilmektedir. Maturidi, c. 8, s. 360.

Necidlilerin ise Zenebina'ma'dan Uhud'un yanına indiğini nakletmektedir.⁶⁸² İbn Sa'd, müşriklerin Ebu Süfyan'ın başkomutanlığında üç ordu halinde konumlandıklarını söylemekle beraber ayrıntı vermemektedir.⁶⁸³ İbn Kesir, kabile ismi vermeksizin müşriklerin bir kısmının Medine'nin doğusuna Uhud'a yakın bir bölgeye çadırlarını kurduğunu, bir kısmının da Medine'nin yukarısında konakladığını nakletmektedir.⁶⁸⁴ Bu rivayetlerden Müslümanların karşısında daha önceki savaşlarda olduğu gibi tek ve belli bir zümre değil, Arap yarımadasında bulunan bütün düşman grupların olduğu anlaşılmaktadır. "...gözler yerlerinden çıkacakmış, kalpler de boğaza dayanmış gibi olmuştu..." lafızlarından üç bin kişi olan Müslümanların kendilerinin üç katından fazla olan düşman ordusu karşısında büyük bir korkuya kapıldıkları anlaşılmaktadır.⁶⁸⁵ Taberi ve İbn Kesir'de nakledilen, Ebu Said'in Nebi'ye gelerek *"Yürekler ağza geldi, yapacağımız bir dua var mı?"* diye sorduğu rivayeti, ashabın ayette ifade edildiği gibi çok korktuklarını göstermektedir.⁶⁸⁶ Ayrıca Allah Resulü ve Müslümanların her an müşriklerin hedefinde olduğu, Müslümanların hendekten geçişe fırsat vermemek için bir an bile yerlerinden ayrılmadan nöbet tuttukları, Hendek kazımında da ifade edildiği gibi bu esnada münafıkların çok çirkin sözler söylemeye başladığını, Hz. Peygamber'in Müslümanların endişesini gidermek için *"Şüphesiz Kabe'yi tavaf edip anahtarlarını alacağım. Allah, Kisra ve Kayser'i helak edecek ve malları Allah yolunda harcanacaktır."* buyurunca Mu'atteb b. Kuşeyr'in *"Muhammed bize Kisra ve Kayser'in hazinelerini vadediyor, oysa biz, tuvalet ihtiyacımızı giderme güvencesine bile sahip değiliz. Allah ve Resulü bize boş vaadlerde bulunuyor."* dediği aktarılmaktadır.⁶⁸⁷

⁶⁸² İbn İshak, s. 397; Vakıdî, c. 2, s. 444; İbn Hişam, c. 2, s. 219, 220; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 570; İbn Hibban, c. 1, s. 256; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 87; İbnü'l-Esir, **Kamil**, c. 2, s. 66; Diyarbekri, c. 1, s. 483; Elmalılı, c. 6, s. 301. Diyarbekri, Gatafan'ın Zenebina'ma'dan girdiğini naklederken, diğer bir rivayette Gatafan'ın Uhud'un yanındaki Bab-ı nu'man'dan girdiklerini beyan etmektedir. Diyarbekri, c. 1, s. 483.

⁶⁸³ İbn Sa'd, c. 2, s. 51.

⁶⁸⁴ İbn Kesir, c. 7, s. 451.

⁶⁸⁵ Vakıdî, c. 2, s. 453; İbn Hişam, c. 3, s. 308; Semhudi, s. 504; Diyarbekri, c. 1, s. 484. İbn Kesir, müslümanların sayısının "yedi yüz" olduğunu söyleyenlerin bulunduğunu kaydetmektedir. İbn Kesir c. 7, s. 451. Bunlarla birlikte Müslümanların sayısının bin, müşrik ordularının sayısının da dört bin olduğu da nakledilmektedir. İbn Hacer, c. 7, s. 393; Semhudi, s. 504; Diyarbekri, c. 1, s. 480.

⁶⁸⁶ Taberi, c. 9, s. 188; İbn Kesir, c. 7, s. 456.

⁶⁸⁷ İbn İshak, s. 399; Musa b. Ukbe, s. 218; Vakıdî, c. 2, s. 460; İbn Hişam, c. 2, s. 222; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 572; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 89; Semhudi, s. 506; Diyarbekri, c. 1, s. 484.

Kaynaklarda münafıkların etrafındakilere, “*Muhammed ve yanındakiler helak olup gidecek. Canınıza acıyın.*” gibi sözler söyledikleri de yer almaktadır.⁶⁸⁸ Bu örneklerde görüldüğü gibi Münafıklar, Muhammed ve ashabının kökünün kazanacağını zannederlerken, mü’minlerin Allah ve Resulü’nün vaadinin hak olduğunu, müşriklerin bütün çabasına rağmen İslam davasının galip geleceğini düşündükleri bildirilmektedir.⁶⁸⁹ Beni Kurayza’nın ihanetinin hali hazırdaki bu korkuyu daha da arttırdığı ve münafıklığı ortaya çıkardığı belirtilmektedir.⁶⁹⁰ Müslümanların, Beni Kurayza’nın şehirde bıraktıkları eş ve çocuklarına fenalık etmesinden endişe ettikleri, Hz. Ebu Bekirin, “*Medine’de kalan eş ve çocuklarımız hakkında Kurayza’dan duyduğumuz korku, Ahzab’tan duyduğumuz korkudan fazla idi. Zaman zaman Sal dağının tepesine çıkıp Medine evlerine bakar, onları huzur ve sükûnet içinde görünce Allah’a hamd ederdim.*” sözünden anlaşılmaktadır.⁶⁹¹ İşte yaşanan bu şiddetli korku, “...burada müminler, imtihana tabi tutuldular ve onlar, çok şiddetli bir şekilde sarsılmışlardı.” (Ahzab, 33/11) ayetinde ifade edilmektedir. Ayetteki “sarsılma” ve “imtihan”, Hendek Gazvesi’nde mü’minlerin düşman muhasarası altında olma korkusu, ailelerine zarar gelme korkusu, açlık, soğuk, uykusuzluk ve en önemlisi imanda sebat şeklinde izah edilmektedir.⁶⁹²

Konuya dair birkaç örnek verecek olursak Müslüman birliklerin şiddetli bir soğuk ve açlık içindeyken bile sırayla hendeğin etrafında devriye gezip özellikle dar kalan bölgelerde nöbet beklediklerini, bazen karşılara sayıları yüze yakın olan düşman atlıları çıkıp karşıya geçmeye çalışınca, taş ve oklarla onları geri püskürtmeye çalıştıklarını anlatılmaktadır. Bir diğer haber de Hendek Gazvesi esnasında Allah Resulü’nün yanında bulunan Hz. Aişe ve Ümmü Seleme’den gelmektedir. Onlar, bizzat Hz. Peygamber’in geceleri hendeği korumak için dolaştığını, hava zemheri olduğu için çok üşüdüğünde çadıra gelip biraz ısındığını, sonra tekrar nöbete çıktığını, saldırı anlarında zırhını ve miğferini giyip ashabıyla birlikte savunmaya geçtiğini bildirmektedirler.⁶⁹³ Kaynaklarda Muhammed b. Mesleme’nin o günleri “*Hendekteki*

⁶⁸⁸ Maturidi, c. 8, s. 365; Maverdi, c. 4, s. 383; İbnü’l- Cevzi, **Zadü’l-mesir**, c. 3, s. 454.

⁶⁸⁹ Begavi, c. 3, s. 620; İbn Kesir, Tefsir, c. 6, s. 347.

⁶⁹⁰ Vakıdi, c. 2, s. 460; İbn Sa’d c. 2, s. 68.

⁶⁹¹ Vakıdi, c. 2, s. 460; Ağırman, **İslam Tarihi**, s. 433.

⁶⁹² Begavi, c. 3, s. 620; Vahidi, **Basit**, c. 18, s. 192; Kurtubi, c. 14, s. 146. Rivayete göre mü’minlerin açlıktan şikayet ettikleri, bu sebeple karınlarına taş bağladıkları, bu durumu Hz. Peygambere iletince onun da karnına iki taş bağladığını gördükleri nakledilmektedir. Kurtubi, c. 14, s. 156.

⁶⁹³ Vakıdi, c. 2, s.463, 464, 466.

gecemiz gündüz gibiydi. Sonunda Allah, bizden üzüntüyü giderdi.” diyerek anlattığı nakledilmektedir.⁶⁹⁴

Sözlerine Sadık Kalanlar; “Mü’minlerden öyle adamlar vardır ki, Allah’a verdikleri söze sadık kaldılar. İçlerinden bir kısmı verdikleri sözü yerine getirmiştir (şehit olmuştur). Bir kısmı da (şehit olmayı) beklemektedir. Verdikleri sözü asla değiştirmemişlerdir.” Ahzab Suresi 23. ayetinde müminlerden bazı kimselerin Allaha verdikleri sözlerine sadık kaldıkları kimisinin sözlerini yerine getirdikleri kimisinin de sözlerini yerine getirmek için bekledikleri ifade edilmektedir.

Vakıdı, “قَضَى نَحْبَهُ” ibaresini, “ölüm veya bela”, “مَنْ يَنْتَظِرُ” ifadesini de “niyetlerini değiştirmeksizin şehit olmayı ya da sınanmayı bekleyenler” olarak açıklamaktadır. Ayrıca Hz. Peygamber’in Talha b. Ubeydullah’a bakarak “هَذَا مِمَّنْ قَضَى نَحْبَهُ/Bu, ölümü bekleyenlerdendir.” buyurduğunu nakletmektedir.⁶⁹⁵ İbn Hişam da “نَحْبٌ” kelimesinin “can, adak, bahse girmek, ağlamak, hafif yürüyüş.” manalarına geldiğini söylemektedir. “مَنْ قَضَى نَحْبَهُ” ibaresini Bedir ve Uhud şehitleri gibi şehit olup Rablerine dönenler şeklinde açıklamaktadır. “مَنْ يَنْتَظِرُ” ibaresinin kastettiği kimseleri ise “Allah’ın yardımını ve arkadaşlarının başına gelen şehidliği bekleyenler.” şeklinde tanımlamaktadır.⁶⁹⁶

Müfessirler, “نَحْبٌ” kelimesine genellikle “nezr, ahd, ölüm” manası verirken,⁶⁹⁷ Razi “Peygamberi terk etmemek” manası da vermektedir.⁶⁹⁸ Her ne kadar Mukatil b. Süleyman “مَنْ قَضَى نَحْبَهُ” ibaresini, “Akabe’de nefislerini ve ailelerini korudukları gibi Nebi’yi de korumak üzere biat eden yetmiş adam.” şeklinde açıklasa da söz konusu ibareden “Uhud şehitleri”nin kastedilmiş olması ön plana çıkmaktadır.⁶⁹⁹ Bazısı, bu

⁶⁹⁴ Vakıdı, c. 2, s. 468. Hz. Peygamber’in Beni Kureyza’dan haber toplaması için gönderdiği Havvat da Hendek’te gecelerinin gündüz gibi olduğunu anlatmaktadır. Vakıdı, c. 2, s. 461.

⁶⁹⁵ Vakıdı, c. 2, s. 495; İbn Sa’d, c. 3, s. 164; Taberi, c. 20, s. 238; Begavi, c. 3, s. 626; İbn Atıyye, c. 4, s. 378; İbnu’l-Cevzi, *Zadü’l-mesir*, c. 3, s. 456. İbn Atıyye, Talha b. Ubeydullah rivayetindeki “قَضَى نَحْبَهُ” ibaresinin “ölme” şartının olmadığına en açık delil olduğunu beyan etmektedir. Zira Peygamber bu sözü söylediğinde Talha’nın hayatta olduğu bilinmektedir. İbn Atıyye, c. 4, s. 378.

⁶⁹⁶ İbn Hişam, c. 2, s. 248-249.

⁶⁹⁷ Taberi, c. 20, s. 237; Maverdi, c. 4, s. 390; Begavi, c. 3, s. 624; İbnu’l-Cevzi, *Zadü’l-mesir*, c. 3, s. 457.

⁶⁹⁸ Razi, c. 25, s. 163.

⁶⁹⁹ Mukatil, c. 3, s. 479-480; Taberi, c. 20, s. 237; Maverdi, c. 4, s. 389; İbnu’l-Cevzi, *Zadü’l-mesir*, c. 3, s. 456-457.

bağlamda Hamza, Enes b. Nadr ve Mus'ab b. Umeyr'in isimlerini de zikretmektedir.⁷⁰⁰ Ayrıca ahdini yerine getirenlerin, “Bedir şehitleri ve diğer çarpışmalarda şehit düşenler” olduğuna dair görüşleri aktarmaktadırlar.⁷⁰¹

Sonuçta 15. ayette sözlerinde durmadıkları için kınanan münafıklara mukabil, 23. ayette sözünde duran müminler takdir edilmekte, 24. ayette mükafatlandırılacakları müjdesi verilmektedir. Razi, bu mükafatın dünya ve ahiret hususunda vaad edilen şeylerin gerçekleştirilmesi suretiyle olacağını belirtmektedir.⁷⁰² Öte yandan “Bunun böyle olması Allah'ın, doğruları, doğrulukları sebebiyle mükafatlandırması, dilerse münafıklara azap etmesi yahut onların tövbesini kabul etmesi içindir. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.” (Ahzab, 33/24) toplumdaki münafıklık gerçeğine dikkat çekilmekte ve tevbe ettikleri takdirde her şeye rağmen affolunacakları bildirilmektedir. Razi, Allah'ın münafıklara tevbe nasib etmesini, Hz. Peygamber'in onların iman edeceğine ümidinin olmasına bağlamaktadır.⁷⁰³ Bu sayede münafıkların çoğunun tevbe ederek mümin oldukları söylenmektedir.⁷⁰⁴

1.3.2.5. Müşriklerin Dağılması

Müşriklerin Müslümanları muhasaralarının on, on beş, yirmi, yirmi dört, yirmi yedi gün, bir ay veya kırk gün kadar sürdüğü ve Ahzab Suresi 25. ayette “Allah inkar edenleri, hiçbir hayra ulaşmaksızın kin ve öfkeleriyle geri çevirdi. Allah, savaşta mü'minlere kâfi geldi...” ifadesiyle bildirildiği gibi dağılıp gittikleri nakledilmektedir.⁷⁰⁵

Kuşatma esnasında büyük bir çarpışma olmadığı, müşriklerin hendeği geçmek için birkaç çabalarının olduğu, geçenlerin de öldürüldüğü, karşılıklı ok ve taş atışı

⁷⁰⁰ Mukatil, c. 3, s. 484; Taberi, c. 20, s. 239; İbnu'l- Cevzi, **Zadü'l-mesir**, c. 3, s. 456; Elmalılı, c. 6, s. 306. Hatta söz konusu ayetin Enes b. Nadr ve onun gibi şehit olanlar hakkında indirildiği nakledilmektedir. Taberi, c. 20, s. 204; Begavi, c. 3, s. 625; İbn Atıyye, c. 4, s. 378.

⁷⁰¹ Taberi, c. 20, s. 237; Begavi, c. 3, s. 624; İbnu'l-Cevzi, **Zadü'l-mesir**, c. 3, s. 456.

⁷⁰² Razi, c. 25, s. 163.

⁷⁰³ Razi, c. 25, s. 164.

⁷⁰⁴ Derveze, **Tefsir**, c. 7, s. 364.

⁷⁰⁵ Zühri, s. 79; İbn Hişam, c. 2, s. 223; İbn Sa'd, c. 2, s. 53, 56; Belazüri, c. 1, s. 345; İbn Hacer, c. 7, s. 393; Diyarbekri, c. 1, s. 484, 490. Hamidullah, kuşatma süresindeki bu farklılığın düşman kuvvetlerinin hepsinin farklı zamanda bölgeye gelmesine bağlamaktadır. Hamidullah, **H. Peygamber'in Savaşları**, s. 75.

yapıldığı, Müslümanlardan dört, beş veya altı kişinin şehid olduğu, müşriklerden de üç veya sekiz kişinin öldüğü ama iki taraftan da yaralının çok olduğu belirtilmektedir.⁷⁰⁶

Önceki bölümlerde de yer verdiğimiz gibi, muhasara esnasında çok kan dökülmesine de Müslümanlar ciddi sıkıntılar çekmiş, çetin imtihanlardan geçmişlerdi. Megazi kaynaklarında Zühri'den itibaren bu durum, "Allah Resulü ve arkadaşlarının her birine ayrı ayrı sıkıntı ulaştı." cümlesiyle özetlenmektedir.⁷⁰⁷ Hz. Peygamber'in içinde bulundukları dar boğazdan çıkmak için bir arayış içine girdiği, kendi ifadesiyle "Arapların Müslümanlara tek bir yaydan ok attığını gördüğü için" Ahzabın ittifakını parçalamak amacıyla Gatafan liderleri Uyeyne b. Hısn ve Haris b. Avf'a Medine hurmalarının üçte birini verme şartıyla dönmelerini teklif ettiği, onların, mahsulün yarısını istedikleri neticede bir takım pazarlıklardan sonra uzlaştıkları ancak Allah Resulü'nün Sa'd b. Ubade ve Sa'd b. Muaz ile istişaresi neticesinde onların, "*Bizden kılıçtan başka bir şey alamazlar.*" demeleri üzerine antlaşmanın iptal edildiği nakledilmektedir.⁷⁰⁸ Antlaşma yürürlüğe girmemiş olsa da Resulullah'ın bu hamlesinin işe yaradığı anlaşılmaktadır. Zira Müslümanlarla şahsi bir husumetleri olmayan, Ahzab'a daha çok ganimet için katılan ancak Müslümanların kararlılığını görünce bir şey elde edemeyeceklerini tahmin eden Gatafan'ın pişman olduğu, müttefiklerine destek vermekte isteksiz davrandığı hatta şartlar zorlaşınca, "*Vallahi Muhammed bize Yahudilerden daha sevimlidir.*" diyerek memleketlerine döndüğü ileri sürülmektedir.⁷⁰⁹

Nebi'nin bu girişiminin akabinde gene Gatafan'dan olan Eşca reisi Nuaym b. Mes'ud'un gelerek -kaynaklar arasında bazı farklar olmakla beraber- genel kabule göre Müslüman olduğunu bildirdiği ve ne yapabileceğini sorduğu, Allah Resulü'nün

⁷⁰⁶ Vakıdı, c. 2, s. 495-496; İbn Hişam, c. 2, s. 223; İbn Hibban, **Siyer**, c. 1, s. 258; Diyarbekri, c. 1, s. 492.

⁷⁰⁷ Zühri, s. 79; İbn Hişam, c. 2, s. 229; İbn Sa'd, c. 2, s. 56.

⁷⁰⁸ İbn İshak, s. 400; İbn Hişam, c. 2, s. 223; İbn Sa'd, c. 2, s. 53, 56; Belazüri, c. 1, s. 346; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 573; İbnü'l-Esir, **Kamil**, c. 2, s. 67; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 90; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 190; Diyarbekri, c. 1, s. 485. Zühri, Haris b. Avf'ın Hendek'te bulunduğunu kabul etmez. Zühri, s. 79; Kaynaklarda antlaşma metninin yazıya geçirildiği, lakin iptal olunca yırtıldığı veya silindiği ifade edilmektedir. İbn Hişam, c. 2, s. 223; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 573; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 91; Hamidullah, **H. Peygamber'in Savaşları**, s.76.

⁷⁰⁹ Belazüri, c. 1, s. 345; Diyarbekri, c. 1, s. 486; Mahmudov, s. 167. Onların birliklerinin dağılması "*ورد الله الذين كفروا بغيظهم لم ينالوا خيرا وكفى الله المؤمنين القتال*" şeklinde ifade edilmektedir. Belazüri, c. 1, s. 345.

de imanını gizleyip Ahzabın arasını açmasını emrettiği anlatılmaktadır.⁷¹⁰ Bunun üzerine Nuaym b. Mesud'un önce Yahudilere giderek, onları müşriklerin ileri gelenlerinden olmak kaydıyla rehine istemeye ikna ettiği -Vakıdî'de yer alan Ka'b el-Kurazi rivayetine göre, yetmiş rehine isteme fikri Beni Kurayza'yı Ahzab'a katılmaya ikna edebilmek için Huyey b. Ahtap tarafından ortaya atılmıştır.⁷¹¹ Musa b. Yakub rivayetine göre ise Ahzab'a katılma teklifi esnasında Beni Kurayza yetmiş rehine ister. Müşrikler de kabul edip anlaşma imzalarlar. Ama rehineleri vermeyince Ka'b da anlaşmayı yırtar-, ardından müşriklere gidip Beni Kurayza'nın ihanet ettiğini, kendilerinden rehine isteyip Müslümanlarla anlaşmayı bozduklarına pişmanlıklarının göstergesi olarak Muhammed'e teslim edeceklerine inandırdığı, olayların da onu haklı çıkaracak şekilde gerçekleşmesiyle, müşriklerle Yahudilerin aralarının açılıp birbirlerine güvenlerini kaybettikleri rivayet edilmektedir.⁷¹²

Bütün bunların üzerine Ebu Süfyan'ın *"Ey Kureyş! Topraklar kurudu, yaşlı deve ve atlar öldü. Kurayza ihanet etti. Hemen dönün."* dediği⁷¹³ ama Kureyş'in Yahudilere bir elçi daha gönderip Medine'ye saldırmalarını istediği, red cevabı aldıkları, Huyey b. Ahtab'ın arayı bulma çabalarının da işe yaramadığı kaydedilmektedir.⁷¹⁴ Ahzabın arasında ihtilaflar çıktığını öğrenen Allah Resulü'nün istihbarat toplaması için düşman kampına gönderdiği Huzeyfe el-Yemani'nin müşriklerin durumunu *"Rüzgar ve Allah'ın askerleri onlara yapacağını yapıyordu, kazanları devriliyor, ateşleri sönüyor, çadırları sökülüyordu. Ebu Süfyan 'Kalkın, ben dönüyorum.' dedi. Telaşından devesinin diz bağını çözmeden ona bindi."* şeklinde anlattığı kaydedilmektedir.⁷¹⁵

⁷¹⁰ İbn İshak, s. 405; İbn Sa'd, c. 2, s. 53; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 578; Belazüri, c. 1, s. 345; İbn Hibban, **Sire**, c. 1, s. 259; İbnü'l-Esir, **Kamil**, c. 2, s. 68-69; İbn Hacer, c. 7, s. 393; Semhudi, s. 508; Diyarbekri, c. 1, s. 490.

⁷¹¹ Vakıdî, c. 2, s. 488.

⁷¹² İbn İshak, s. 405; Zühri, s. 79; Musa b. Ukbe, s. 220; İbn Hişam, c. 2, s. 229-230; İbn Sa'd, c. 2, s. 53; Diyarbekri, c. 1, s. 490; Zühri, Nuaym b. Mesud'un Müslüman olmadığını, iki tarafla da arası iyi olan, laf taşıyan bir adam olduğunu, Hz. Peygamber'in onun bu özelliğini fırsata çevirdiğini söylemektedir. Zühri, s. 79; Musa b. Ukbe, s. 220; İbn Hibban, s. 196-197; Hamidullah, Nuaym'ın Müslüman olduğunu, babası Mesud el-Nemmam'ın Ebu Süfyan'a laf taşıyan bir kimse olduğunu belirtmektedir. Hamidullah, **H. Peygamber'in Savaşları**, s. 77.

⁷¹³ İbn İshak, s. 408; İbn Sa'd, c. 2, s. 53; İbnü'l-Esir, **Kamil**, c. 2, s. 69; Semhudi, s. 509. İbn İshak, Ebu Süfyan'ın Beni Kureyza ihanetini ifade ettikten sonra havanın soğuk şiddetli rüzgârın estiği, ocağın tütmediğini, ateşin ısıtmadığını sığınacak bir yerlerinin kalmadığını ifade ederek geri dönmeyi teklif ettiğini nakletmektedir. İbn İshak, s. 408.

⁷¹⁴ Diyarbekri, c. 1, s. 491.

⁷¹⁵ Musa b. Ukbe, s. 222; İbn Hibban, s. 198.

Diğer faktörlerin yanında “Ey iman edenler! Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani (düşman) ordular üzerinize gelmişti de biz onların üzerine bir rüzgar ve göremediğiniz ordular göndermiştik. Allah yaptıklarınızı hakkıyla görmektedir.” (Ahzab, 33/9) ayetine binaen şiddetli rüzgar ve soğuk havanın da müşriklerin ordularının dağılmasına sebep olduğu nakledilmektedir.⁷¹⁶ Ayette zikredilen yardımın Peygamber'in ve müslümanların duasının bir neticesi olduğu ifade edilmektedir. Kaynaklarda, muhasara esnasında herkese sıkıntının dokunduğu, bunun üzerine Peygamber'in Mescidu'l-Ahzab'ta veya Mescidu'l-Fetih'de salı çarşamba ve perşembe günü, “*Ey kitabı indiren, Seriu'l-Hisab olan Allahım, ahzabı hezimete uğrat, onların topluluğunu dağıt.*” diye dua ettiği, perşembe günü Allah'ın, duasına cevap verdiği, öğle ile ikindi namazı arasında Peygamber'in yüzünden müjdenin belli olduğu nakledilmektedir.⁷¹⁷ Diğer bir rivayette “kalpler boğaza dayandığında”, ashabın “Allah'ım ayıplarımızı ört, korkudan emin kıl.” dualarının arkasından Allah'ın rüzgar göndererek düşmanlarını hezimete uğrattığı, bu şekilde Allah'ın savaşta müminlere kafi geldiğinin haber verildiği nakledilmektedir.⁷¹⁸ Ayette ifade edilen “görülmeyen orduların”, Allah'ın gönderdiği bin melek olduğu ve meleklerin savaşmamakla beraber Ahzabın çadırlarını söktükleri, ateşlerini söndürdükleri, kazanlarını devirdikleri, atlarını birbirine kattıkları, kafirlerin yanında tekbirler getirerek onların kalplerine korku saldıkları rivayet edilmektedir.⁷¹⁹ Kaynaklarda “şiddetli rüzgar ve soğuk” ifadesinin açıklaması sadedinde nakledilen bu rivayetlerin, Hendek Savaşı ortamı aynı zamanda ilgili ayetin nüzul ortamı hakkında bilgi verdiği için değerli olduğunu kabul etmekle beraber meleklerin indiği görüşüne katılmadığımızı belirtmek isteriz. Öte yandan “şiddetli rüzgar ve soğuk” dışında Ahzab'ın dönmesine sebep olan başka faktörlerin de olduğu kaydedilmektedir:

1- Müşriklerin hendek tecrübesinin olmaması ve ne yapacaklarını bilememeleri. Hiç beklemedikleri hendek savunması ile karşılaşınca çok şaşırdıkları ve “*Bu bir savaş hilesidir. Araplar bunu ne yapar ne de böyle bir hileyi bilirler.*”

⁷¹⁶ İbn Sa'd, c. 2, s. 53.

⁷¹⁷ Diyarbekri, c. 1, s. 491.

⁷¹⁸ Diyarbekri, c. 1, s. 491.

⁷¹⁹ Diyarbekri, c. 1, s. 491. İbn İshak da geçen rivayette rüzgarın kazanları devirdiği, çadırları yerinden söküp attığı nakledilmektedir. (İbn İshak, s. 407) Aynı şekilde müşriklerin gözlerini kum doldurduğu bu şekilde göremez oldukları ifade edilmektedir. Belazüri, c. 1, s. 345.

dedikleri nakledilmektedir.⁷²⁰ Nitekim hazırlıklı olmadıkları bu savunma stratejisi karşısında şehri kuşatıp ok atmaktan ve pek de başarılı olamadıkları hendeği geçme denemelerinden başka bir şey yapamadıkları görülmektedir.

2- Müşriklerin büyük bir ordu toplayarak müslümanlara son darbeyi vurmak üzere çıktıkları seferin, tahminlerinden daha uzun sürmesi, kendilerinin ve hayvanlarının yiyecek stoklarının tükenmesine hatta hayvanlarının ölmesine sebep olur.⁷²¹ Bunun üzerine Hayber'den yardım istedikleri Huyey b. Ahtab'ın Hayber'den gönderdiği yirmi deve yükü yiyeceğin de Müslümanların eline geçmesiyle iyice sıkıntıya düştükleri nakledilmektedir.⁷²²

3- Yukarıda da değindiğimiz gibi savaşmakta isteksiz olan Gatafan'ın şartlar ağırlaşp bir şey elde edemeyeceklerini anlayınca döndükleri bildirilmektedir.⁷²³

4- Hac mevsimi ve haram ay Zilkadenin yaklaşması ile Mekkelilerin bu ayda hem inançlarını çiğnememek hem de hacıları karşılamak için dönmeyi tercih ettikleri ifade edilmektedir.⁷²⁴

Bütün bu etkenler, Ahzab'ın soğuk bir gecede apar topar dönmesine sebep olmuş, sabah olduğunda Nebi'nin karşısında hiç düşman kalmamıştı.⁷²⁵ Allah, müminlere kâfi gelmiş, Kureyş ve Gatafan'ı Müslümanları yok etme hedefine ulaşmadan, bir esir veya ganimet dahi alamadan, hınçlarını çıkaramadan geri döndürmüş ve Müslümanlar savaşmaksızın zafer kazanmışlardır.⁷²⁶ Allah Resulünün ashabına, *“Kureyş bu yıldan sonra size saldıramayacak. Siz onlara saldıracaksınız.”* dediği, öyle de olduğu belirtilmektedir.⁷²⁷ Nitekim Hendek Gazvesi bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Bu gazveden sonra Mekke'li müşrikler bir daha Medine'ye saldırı düzenleyememiş Müslümanlarsa taarruza geçmişlerdir.

⁷²⁰ Vakıdî, c. 2, s. 492-493; Hamidullah, **Hz. Peygamber'in Savaşları**, s. 66. Müşriklerin Müslümanları gaflette yakalayabilecekleri dar bir geçit ararken, bu hendek tuzağını Arapların bilmediğini, bu işin kimin başının altından çıktığını kendi aralarında konuşurken, bu işi Farshî bir adamın yapığını söyledikleri nakledilmektedir. Vakıdî, c. 2, s. 470.

⁷²¹ Ahzab ordusunun sadece askerler ve atlar için yiyecek getirip develeri otlatmaları için araziye saldıkları ancak insanlar, bir ay önce hasat yaptığı ve Medine o mevsimde kurak olduğu için hayvanların açlıktan öldüğü bildirilmektedir. Vakıdî, s. 389; Makrızî, c. 1, s. 224; Hamidullah, **Hz. Peygamber'in Savaşları**, s. 73.

⁷²² Hamidullah, **Hz. Peygamber'in Savaşları**, s. 74.

⁷²³ Mahmudov, s. 167; Ağırman, **İslam Tarihi**, s. 445.

⁷²⁴ Hamidullah, **Hz. Peygamber'in Savaşları**, s. 77; Mahmudov, s. 170.

⁷²⁵ İbn Sa'd, c. 2, s. 53.

⁷²⁶ Mukatil, s. 484; İbn Hişam, c. 2, s.233; Taberi, c. 20, s. 242; Maverdi, c. 8, s. 370-371.

⁷²⁷ İbn Hişam, c. 2, s.23; Semhudi, s. 509.

1.4. HİCRİ ALTINCI YILDA GERÇEKLEŞEN ANTLAŞMA

1.4.1. Hudeybiye Musalahası (6, Zilkade/628, Nisan)

Hudeybiye Antlaşmasının tarihi hususunda cumhurdan Hicri 6. Yılın Zilkade ayında gerçekleştiği nakledilirken,⁷²⁸ Urve'nin buna muhalefet ederek Şevval ayında çıkıldığını iddia ettiği ifade edilmektedir.⁷²⁹

Hudeybiye Musalahasından ve sonuçlarından Fetih Suresinin tamamı ile Mümtehine Suresinin 10 ve 11. ayetlerinde bahsedildiği beyan edilmektedir. Ayrıca Rad Suresi 31. ve İsra Suresi 110. ayetlerinin de bu antlaşma ile ilişkilendirildiği görülmektedir.⁷³⁰

1.4.1.1. Hudeybiye Seferi

Kaynaklarda anlatıldığına göre Allah Resulü, gördüğü bir rüya üzerine umre için seferberlik ilan eder.⁷³¹ Civardaki Müslümanları ve yol üzerindeki bedevi kabileleri de bu yolculuğa davet eder. Ancak bedeviler, çeşitli gerekçeler sunarak katılmazlar.⁷³² Hz. Peygamber'in bu çağrısına icabet edenlerin sayısı hakkında yüz on küsur ile bin sekiz yüz arasında farklı rakamlar veren rivayetler nakledilmektedir.⁷³³

⁷²⁸ Vakıdî, c. 2, s. 573; İbn Hişam, c. 2, s. 308; İbn Sa'd, c. 2, s. 72; İbnü'l-Cevzi, **Muntezam**, c. 3, s. 267; Apaydın, s. 615.

⁷²⁹ Beyhaki, **Delail**, c. 4, s. 91. Zehebi, Peygamberin hicri altıncı yılın zilkade ayında çıktığını beyan etmekle birlikte Ali b. Müsher'in tek kalarak Peygamberin Hudeybiye 'ye Ramazan'da çıktığını ve Hudeybiye'nin Şevval'de gerçekleştiğini nakletmektedir. Ayrıca o, Enes'ten Peygamberin hacca ile yaptığı umre hariç bütün umrelerini zilkade ayında yaptığını, Hudeybiye'nin de bu ayda gerçekleştiğini rivayet etmektedir. Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 242-243. İbn Kesir de Urve'den nakledilen bu rivayeti çok ilginç bulmaktadır. İbn Kesir, **Sire**, c. 3, s. 312.

⁷³⁰ Vakıdî, c. 2, s. 611, 624.

⁷³¹ İbn Hişam, c. 2, s. 308; İbn Sa'd, c. 2, s. 73; Halebi, c. 3, s. 13. Allah Resulü'nün Hac yapmak niyetiyle haram ayda gittiğini kabul edenler de vardır. (Derveze, **Tefsir**, c. 8, s. 578) Bu görüşün yanı sıra Watt, Muhammed'in (a.s.) umreye giderek Mekkelilere İslam'ın bir Arap dini olduğunu, Mekke'yi kutsal kabul ettiğini, dolayısıyla Mekke'nin dini önemi için bir tehdit olmadığı mesajını vermeyi hedeflediğini savunmaktadır. Watt, s. 72.

⁷³² Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 620; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 154; İbn Kesir, **Bidaye**, c. 4, s. 164.

⁷³³ Zühri, Urve b. Zübeyr'den nakille Hz. Peygamber'in Medine'den yüz on küsur kişi ile çıktığını ifade eder. (Zühri, s. 50; Abdurrezzak b. Hemmam, c. 5, s. 330, (9720); Beyhaki, **Sünen**, c. 5, s. 378, (10168); Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 243) Ümmü Seleme, Ümmü Ümare, Ümmü Meni, Ümmü Amir el-Eşheliyye şeklinde dördü kadın toplamda bin altı yüz kişi olduğu belirtilirken (Vakıdî, c. 2, s. 574, 614; İbnü'l-Cevzi, **Muntezam**, c. 3, s. 267) bunun karşısında Urve b. Zübeyr'den yedi yüz kişi; Cabir b. Abdullah'tan da bin dört yüz kişi çıktığı nakledilmektedir. (İbn Hişam, c. 2, s. 309; İbnü'l-Cevzi, **Muntezam**, c. 3, s. 267) Bunların haricinde bin dört yüz ile bin beş yüz yirmi beş kişi arası olduğu (İbn Sa'd, c. 2, s. 73; İbnü'l-Cevzi, **Muntezam**, c. 3, s. 267) veya

Yanlarında sadece yolcu silahı bulunduğu⁷³⁴, ihramlı ve kurbanlık hayvanlarını hazırlamış oldukları halde bu kalabalık grubu, Mekke'li müşrikler bir tehdit olarak algılayıp savaşmak üzere hazırlanırlar.⁷³⁵ Halid b. Velid komutasındaki bir birliği de Müslümanların üzerine gönderirler. Resulullah durumu öğrenince ashabı ile istişare eder. Mekke'ye doğru gitmek ve engellenirlerse savaşmak kararı alır.⁷³⁶ Gene de Hz. Peygamber bir çatışmaya fırsat vermemek için olsa gerek Halid b. Velid ile karşılaşmayacakları sapa bir yoldan gidilmesini emreder.⁷³⁷ Ayrıca Hz. Peygamber'in istihbarat için önden gönderdiği Büsr b. Süfyan el-Kelbi gelip, "Kureyş çoluk çocuğu ile çıktı. Kaplan derileri giyip seni Beyt'e sokmamaya yemin ettiler." deyince "Eyvahlar olsun bu Kureyş'e savaş onları yiyip bitirdi. Beni diğer Araplarla baş başa bıraksalar ne olurdu sanki. Araplar beni yok ederse istedikleri olurdu? Ama Allah'ın

bin sekiz yüz kişi olduğu da iddia edilmektedir. (İbn Ebi Şeybe, c. 7, s. 387, (36855); İbn Hibban, c. 1, s. 296) Hamidullah, bu sayının yedi yüz ile bin dört yüz arası olduğunu beyan etmektedir. Hamidullah, **İslam Peygamberi**, c. 1, s. 253. Kaynaklarda sayılardaki farklılığın sebebi de açıklanmaya çalışılmaktadır. Buna göre bu sayıların farklılık arz etmesi 1- Sadece Medine'den çıkanlar göz önünde bulundurularak yoldan katılanları saymamış olabilir 2- Bazı tarihçilerin kişi sayısını belirlerken, kesilen kurbanlıkları baz aldığı görülmektedir. Burada da yetmiş ile yüz adet kurban kesildiği, bir kurbanı da 7 veya on kişi ortak olmasına göre sayının şekillendiği (Vakıdi, c. 2, s. 614; İbn Sa'd, c. 2, s. 78-79) lakin İbn Kayyim'in bu hesaplamayı doğru kabul etmediği görülmektedir. İbn Kayyim, c. 3, s. 330.

⁷³⁴ Vakıdi, c. 2, s. 572; İbn Sa'd, c. 2, s. 73; İbnü'l-Cevzi, **Muntezam**, c. 3, s. 267; Halebi, c. 3, s. 14. Bazı kaynaklar, Müslümanların Medine'den silahlı çıktığını, yolda Allah Resulü'nün şura kararına uyarak silahları getirttiğini belirtirler. (Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 622; Hamidullah, **İslam Peygamberi**, c. 1, s. 72) Arap örfüne göre Kabe'yi ziyarete gelenlere bir tek kılıç taşıma hakkı verilmekteydi. Mevdudi, c. 5, s. 394.

⁷³⁵ İbnü'l-Cevzi, **Muntezam**, c. 3, s. 267; Hattab, s. 180. Kaynaklarda Peygamberin ashabıyla birlikte yetmiş deve ile yola çıktıkları içlerinde Bedir savaşında Ebu Cehilden ganimet olarak alınan devenin de bulunduğu bununla da müşrikleri kızdırma amacı güdüldüğü nakledilmektedir. Vakıdi, c. 2, s. 573; İbn Sa'd, c. 2, s. 73 İbnü'l-Cevzi, **Muntezam**, c. 3, s. 267.

⁷³⁶ Zühri, s. 51; İbn Ebi Şeybe, c. 7, s. 381, (36839); Vakıdi, c. 2, s. 580-581; İbnü'l-Cevzi, **Muntezam**, c. 3, s. 268. Taberi'ye göre bu dönemde Halid b. Velid Müslüman ve Peygamberin yanındadır. Gözcünün Peygambere beş yüz kişiyle geldiğini ifade ettiği kişi İkrime b. Ebu Cehil'dir. Halid b. Velid İkrime'nin üzerine yürür ve onu birkaç kez mağlup eder ve neticede "وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ" şeklindeki ayet indirilmiştir. (Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 622) İbnü'l-Esir'e göre ise sahih olan İkrime'nin değil Halid b. Velid'in geldiği rivayettir. (İbnü'l-Esir, **Kamil**, c. 2, s. 82) Taberi de bu ayetin musalahadan önce müşriklerden esir alınanların serbest bırakılması üzerine indirildiği de nakledilmektedir. Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 630.

⁷³⁷ İbn Hişam, c. 2, s. 309-310; İbn Ebi Şeybe, c. 7, s. 390, (36860); Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 623; İbnü'l-Esir, **Kamil**, c. 2, s. 82. Mevdudi de müşriklerin Müslümanlara izin vermedikleri takdirde Arapların nezdinde Kabe'yi ziyaret gelenlere izin vermeyen zalimler olacakları kaygısını taşıdıklarını, Halid b. Velid birliğini göndermekle Müslümanlara sataşarak savaş çıkarmayı ve Müslümanların savaş için geldiği intibahı uyandırmayı hedefledikleri yorumunu yapmaktadır. Mevdudi, c. 5, s. 395-396.

yardımıyla ben Arapları yenersem kolaylıkla Müslüman olurlardı. Allah'a yemin ederim bu din üstün gelene dek onlarla son nefesime kadar mücadele edeceğim.”⁷³⁸

demesi de onun savaş istemediğini, başka yol bırakılmadığında da mücadeleden kaçmadığını göstermektedir. Ancak Müslümanlar Mekke'ye gitmeyip Hudeybiye denilen mevkide karargahlarını kurarlar.⁷³⁹ Müşrikler, çok zor durumda kalır. İzin vermedikleri takdirde diğer müşrik kabileler nezdinde Ka'be'nin bekçileri olarak görevlerini kötüye kullanmış olacaklar,⁷⁴⁰ izin verdikleri zaman da Arapların diline düşmek, itibarlarını kaybetmek riskiyle karşılaşacaklardı. İkincisi ağır basar ve müslümanlara Mekke'ye giriş izni vermezler.⁷⁴¹ İki taraf da birbirine elçiler gönderir. Hz. Muhammed, her seferinde niyetlerinin sadece umre yapmak olduğunu ısrarla belirtir.⁷⁴² Ayrıca niyetlerinin savaşmak değil Ka'be'yi ziyaret etmek olduğunu

⁷³⁸ İbn Hişam, c. 2, s. 309; İbn Hibban, c. 1, s. 296; İbnü'l-Esir, **Kamil**, c. 2, s. 82.

⁷³⁹ İbn Hişam, c. 2, s. 310; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 624; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 156. Seniyyetü'l-Mirar'dan inerken Hz. Peygamber'in devesi Kasva'nın ayağı kayar ve çöker. Çevresindekilerin kaldırmaya çalışmasına rağmen kalkmaz. Bunun üzerine insanlar “*Kasva inat etti.*” der. Allah Resulü ise “*Kasva inat etmez. Fili engelleyen onu da engelledi. Vallahi Kureyş bugün benden Allah'ın hürmetini yüceltecek ne isterse onlara vereceğim.*” der. (Zühri, s. 51; Abdurrezzak b. Hemmam, c. 5, s. 330, (9720); Vakıdı, c. 2, s. 587; İbn Hişam, c. 2, s. 310; İbn Sa'd, c. 2, s. 73; İbn Hibban, c. 1, s. 297; İbnü'l-Cevzi, **Muntezam**, c. 3, s. 268; Beyhaki, **Delail**, c. 4, s. 101; İbnü'l-Esir, **Kamil**, c. 2, s. 82.) Derveze, Nebi'ye Hudeybiye'de durmasının ilham edildiğini zikreder. (Derveze, **Tefsir**, c. 8, s. 579) Allah Resulü'ne nisbet edilen bu söz, kaynaklarda farklı şekillerde yer almaktadır. Vakıdı, İbn Sa'd bu sözü “*وَاللّٰهُ لَا يَسْأَلُونِي الْيَوْمَ خُطَّةً فِي تَعْظِيمِ حُرْمَةِ اللَّهِ إِلَّا “أَعْظَيْتُهُمْ إِيَّاهَا. لَا تَدْعُونِي فَرَيْشَ الْيَوْمَ إِلَى خُطَّةٍ يَسْأَلُونَنِي فِيهَا صَلَوةَ الرَّحْمِ إِلَّا أَعْظَيْتُهُمْ إِيَّاهَا.*” imlasıyla kaydederken, (Vakıdı, c. 2, s. 587; İbn Sa'd, c. 2, s. 73) İbn Hişam, İbn Hibban, Derveze'de yer alan metinde “*وَاللّٰهُ لَا يَسْأَلُونِي الْيَوْمَ خُطَّةً فِي تَعْظِيمِ حُرْمَةِ اللَّهِ إِلَّا “أَعْظَيْتُهُمْ إِيَّاهَا. لَا تَدْعُونِي فَرَيْشَ الْيَوْمَ إِلَى خُطَّةٍ يَسْأَلُونَنِي فِيهَا صَلَوةَ الرَّحْمِ إِلَّا أَعْظَيْتُهُمْ إِيَّاهَا.*” şeklinde “akrabalık hakkı” dahil edilmiştir. (İbn Hişam, c. 2, s. 310; İbn Hibban, **Sire**, c. 1, s. 281; Derveze, **Tefsir**, c. 8, s. 579)

Ayrıca, Hz. Peygamber'in gerekirse savaşmak üzere Mekke'ye giderken sadece devesinin sürçmesi ile bu radikal kararı almadığını, bu hususta Cebrail'in (a.s.) yönlendirmesi de olabileceğini düşünüyoruz. Zira, anlaşma imzalandıktan sonra “*Ya Resulallah sen bize Mekke'ye emniyet içerisinde gireceğini söylemedin mi?*” diyen sahabiye “*Bu sene dedim mi? O, bana Cebrailin dediği gibidir.*” diye cevap verir. İbn Hişam, c.2, s.317; Abdurrezzak b. Hemmam, c. 5, s. 330, (9720)

⁷⁴⁰ Mehmet Azimli, **Tarihin Kırılma Noktası; Hudeybiye Antlaşması**, Hikmet Yurdu, Yıl: 3, C:3, S: 6, Temmuz-Aralık 2010, ss. 35- 48; Ahmet Öz, **Tefsir (Surelerin Nüzul Sırasına Göre Analizi)** Editörler Prof. Dr. Ali Rıza Gül & Doç. Dr. Yunus Emre Gördük, Lisans Yayıncılık, 2019, İstanbul, s. 549.

⁷⁴¹ Zühri, s. 52-55; Vakıdı, c. 2, s. 593-605; İbn Hişam, c. 2, s. 311-317; İbn Sa'd, c. 2, s. 74-75; İbn Hibban, c. 1, s. 297-300. Kureyş, Süheyl b. Amr'ı elçi olarak gönderirken “*Muhammed'e git. Bir sulh yap. Ancak antlaşmanın içinde mutlaka bu yıl geri döneceğine dair bir madde olsun. Vallahi Arapların Muhammed Mekke'ye zorla girdi diye bizi dillerine dolmasına izin veremeyiz.*” derler. (İbn Hibban, c. 1, s. 300) Hattab, Hz. Osman'ın elçilik görevinden dönünce Hz. Peygamber'e Kureyş'in Kabe'yi ziyaret için geldiklerine kani olduklarını ancak Araplar nezdinde itibarlarını kaybetmemek için bu seferlik ziyarete izin vermeyeceklerini bildirdiğini yazmaktadır. Hattab, s. 185.

⁷⁴² İbn Sa'd, c. 2, s. 74; Belazüri, c. 2, s. 349; İbnü'l-Cevzi, **Muntezam**, c. 3, s. 269.

bildirmesi için Hz. Osman'ı Mekke'ye gönderir.⁷⁴³ Zaman zaman gergin anlar da yaşanır. Müslümanların elçisi olarak gönderilen Hz. Osman'ın şehid edildiği haberi gelince Allah Resulü, ashabından kaçmamak/ölmek üzere biat alır. Müslümanların kararlılığını gören müşrik heyeti bunun üzerine bir antlaşma imzalamaya karar verir.⁷⁴⁴

1.4.1.2. Hudeybiye Antlaşması

Hudeybiye Antlaşması denilen bu antlaşmanın maddeleri,⁷⁴⁵ Müslümanların aleyhine gibi görüldüğü için ashap arasında büyük bir hoşnutsuzluğa sebep olur. Özellikle Hz. Ömer, itirazını Allah Resulüne ve Hz. Ebu Bekir'e dillendirerek düştükleri halin kabul edilemez bir zillet olduğunu söyler.⁷⁴⁶

İnsanların en çok istişare eden kişisi olan Resulullah'ın⁷⁴⁷ böylesine ciddi bir konuda ashabıyla istişare etmemesi, tepkileri dikkate almaması, Resulullah'ın

⁷⁴³ Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 631; İbnü'l-Cevzi, **Muntezam**, c. 3, s. 269. Kaynaklarda Hz. Peygamberin önce Hz. Ömer'i Mekke'ye elçi olarak göndermek istediği Hz. Ömer'in, onlara düşmanlığının bilindiği ve orada kendisini koruyacak kimsenin olmadığını ifade ederek Hz. Osman'ın gönderilmesini tavsiye ettiği nakledilmektedir. Taberi, c. 2, s. 631.

⁷⁴⁴ Vakıdî, c. 2, s. 604; Belazûrî, c. 1, s. 351; İbnü'l-Cevzi, **Muntezam**, c. 3, s. 269. Hamidullah, müşriklerin Nebi (a.s.) ile anlaşma yapmaya yanaşmasını şu nedenlere bağlamaktadır. 1- Müslümanlarla yıllardır yaptıkları mücadele onları yıpratmıştır. 2- Kuzey ticaret yollarının Müslümanların kontrolünde olması, Mekke ekonomisini zora sokmuştur. 3- Allah Resulü'nün Yemame ambargosunu kaldırtması, kıtlık yaşayan Mekke'ye 500 dinar ve yüklü miktarda hurma göndermesi, Ümmü Habibe ile evlenmesi gibi iyi niyetli girişimleri kalplerini biraz yumuşatmıştır. Hamidullah, **İslam Peygamberi**, c. 1, s. 251-253.

⁷⁴⁵ Antlaşmanın belli başlı şartları şunlardır: **1.** Müslümanlar o yıl Mekke'ye girmeden Hudeybiye'den geri dönecekler, umre için ertesi yıl gelecek ve şehirde ancak üç gün kalabilecekler. **2.** Mekke'li bir kimse Hz. Muhammed'in yanına kaçarsa velisinin isteği üzerine geri verilecek, fakat bir müslüman kaçarak Mekke'ye sığınırsa iade edilmeyecek. **3.** Barış on yıl sürecek taraflardan biri bu ittifaka dahil olmayan herhangi bir kabile ile savaşa girerse diğeri pasif kalacak. İki taraf, kendi hâkimiyetleri altındaki toprakları kervanların geçişi, hac ve umre için emniyet altında tutacak. **4.** Diğer Arap kabileleri taraflardan istedikleriyle ittifak yapabilecekler. **5.** Bu şartlara tarafların dışında kendileriyle müttefik olan kabileler de uyacak. (İbnü'l-Cevzi, **Muntezam**, c. 3, s. 270; Hamidullah, "Hudeybiye Antlaşması", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hudeybiyeantlasmasi> (13.11.2021). Ayrıca Vakıdî, c. 2, s. 611-612; İbn Hişam, c. 2, s. 317-318; İbn Sa'd, c. 2, s. 74.

⁷⁴⁶ Zühri, s. 56; Vakıdî, c. 2, s. 609; İbn Hişam, c. 2, s. 317; İbn Sa'd, c. 2, s. 78; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 634. İbn Hibban, c. 1, s. 299. Hatta Ömer'in Müslüman olduktan sonra hiç bu kadar şüpheye düşmediği nakledilmektedir. Abdurrezak b. Hemmam, c. 5, s. 330, (9720).

⁷⁴⁷ Vakıdî, c. 2, s. 580. Ebû Hüreyre de Hz. Peygamber kadar ashabıyla istişareye eden bir kimse görmediğini söylemiştir. (Abdurrezak b. Hemmam, c. 5, s. 330, (9720); Ahmed b. Hanbel, c. 31, s. 244, (18928); Tirmizi, c. 3, s. 265, (1714)). Abdurrezak b. Hemmam, Peygamberin yüz küsur kişi ile Medine'den çıktığını, Zül Huleyfe'ye geldiği zaman umre ihramına girdiği, Kureyş'ten haber getirmesi için de Huzaa'dan bir gözcüyü gönderdiği, Usfan'a yakın bir yerde gözcünün gelip Kab b. Lüey ile Amir b. Lüey'in Peygamberle savaşmak için ordu topladığı haberini alınca Peygamber'in burada ashabı ile istişare yaptığı, bunun üzerine ashabın Peygambere savaş için değil umre için hareket ettiklerini, lakin Ka'be ile kendileri arasına girip

Mekke'ye giderken Kabe'yi ziyaret etmek dışında bir diğer amacının Müşriklerle sulh yapmak olduğunu düşündürmektedir. Bu anlaşmayı yapmak siyaseten zorunlu idi. Zira Mekkeliler ile Hayberliler aralarında Müslümanlar bunlardan biri üzerine sefer yaparsa diğerinin Medine'yi işgal edeceğine dair bir antlaşma yapılmıştı. İslam ordusu iki şehirle aynı anda savaşıyor durumda olmadığı için Hz. Peygamber'in barış akdi imzalayıp bu ittifakı bozması zorunlu idi.⁷⁴⁸ Ayrıca Allah Resulü, Mekke müşriklerin saldırı ve tacizleri ile uğraşmaktan, diğer kabileleri kışkırtmalarından dolayı İslamı rahatça tebliğ edemiyordu. İmzalanacak saldırmazlık antlaşması ile Kureyşin düşmanlığını askıya almasını sağlayıp davet görevini rahatlıkla yapmayı hedeflemiş de olabilir.

Toplamda on veya yirmi gün Hudeybiye'de kalındıktan sonra Müslümanlar Medine'ye dönüş için yola çıkarlar. Bu yolculuk esnasında Fetih Suresi nazil olur.⁷⁴⁹

Sure okunduğunda, ayetlerin Müslümanların hüznünü giderip kalplerini teskin etmek, onlara tavsiyelerde bulunmak, ümit ve müjde vermek için indiği anlaşılmaktadır. Zira rivayetlere en çok Hz. Ömer'in tepkisi yansımış olmakla beraber, anladığımız kadarıyla ashabın neredeyse tamamı, bu antlaşmayı ve Kabe'yi tavaf etmeden dönmeyi gönül rahatlığı ile kabullenememiştir.⁷⁵⁰ Örneğin antlaşma yazılırken müşriklerin temsilcisi Süheyl b. Amr'ın itirazı üzerine metindeki "Allah Resulü" ibaresi çıkarılınca Useyde b. Hudayr ve Sa'd b. Ubade'nin katibin elini tutup

engel olanlarla savaşıacaklarını ifade edince, "o zaman yürüyün" dediği nakledilmektedir. Abdurrezzak b. Hemmam, c. 5, s. 330, (9720); Ahmed b. Hanbel, c. 31, s. 244, (18928); Beyhaki, **Delail**, c. 4, s. 100,

⁷⁴⁸ Hamidullah, **İslam Peygamberi**, c. 1, s. 250, 254.

⁷⁴⁹ Vakıdî, c. 2, s. 617-618; İbn Hişam, c. 2, s. 317-320; İbn Sa'd, c. 2, s. 75; İbnü'l-Cevzi, **Muntezam**, c. 3, s. 270. Vakıdî, Hz. Ömer'den Hudeybiye dönüşü yolda 10 ayet indiğini; Mücemmi b. Cariye'den ise Hudeybiye dönüşü Dacnan'da Fetih Suresinin inip Cebrail'in ve Müslümanların Hz. Peygamber'i tebrik ettiği bilgisini nakletmektedir. (Vakıdî, c. 2, s. 617-618; İbn Sa'd, c. 2, s. 75, 80). İbn Hişam, Zühri'den nakille Mekke-Medine arasında Fetih Suresinin indiğini kaydetmektedir. (İbn Hişam, c. 2, s. 320) Derveze surenin Medine'ye dönüş yolunda Küratü'l-Ğamim'de bir bütün olarak nazil olduğunu söylemektedir. (Derveze, **Tefsir**, c. 8, s. 576) Bununla birlikte Zühri, surenin 24-26. ayetlerinin Nebi'nin Ebu Basir ve arkadaşlarına Medine'ye yerleşebilecekleri haberini gönderdikten sonra indiğini zikretmektedir. (Zühri, s. 57) Belazüri de surenin, Peygamber Hudeybiye'den ayrılmadan indirildiğini temriz sırası ile nakletmektedir. Belazüri, c. 1, s. 350.

⁷⁵⁰ Zühri, s.56; Vakıdî, c. 2, s. 609; İbn Hişam, c. 2, s. 317; İbn Sa'd'da yer alan bir rivayette Hz. Ömer, o zamanki halet-i ruhiyesini anlatırken "Nebi değil de tayin ettiği bir emir, o antlaşmayı yapsa onu dinlemez ve itaat etmezdim." demektedir. (İbn Sa'd, c. 2, s. 78; İbn Hibban, c. 1, s. 299) "لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيَا بِالْحَقِّ لَتَدْخُلَنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ آمِينَ" şeklindeki Fetih Suresi 27. ayetin bir sene sonra Müslümanlar Ka'be'ye girdikleri zaman indirildiği nakledilmektedir. İbn Ebi Şeybe, c. 7, s. 383, (36843).

“ ‘Allah Resulü Muhammed’ yazacaksın yoksa kılıçlarımızı çekeriz!” demeleri;⁷⁵¹ antlaşma sonrası Hz. Peygamber’in Müslümanlara ihramdan çıkmalarını üç kez emretmesine rağmen hiç birinin yerinden kıpırdamaması;⁷⁵² kurbanlarını kesip tıraş olurken ravinin ifadesiyle “kederden neredeyse birbirlerini öldürecek olmaları;”⁷⁵³ yıllarca özlem duydukları Kabe’yi ziyaret edeceklerinden hiç şüphe duymadan gelip Mekke’ye bile girememenin yanında zahire göre “zillet” içeren bir antlaşma yapmanın ashabı büyük bir şaşkınlık ve üzüntüye soktuğunu göstermektedir. Ashabın, Nebi rüyasında gördüğü için fetihten şüphe etmeden çıktığı ama barışı, dönüşü, Resulullah’ın üstlendiklerini görünce panikledikleri ve neredeyse helak olacakları ifade edilmektedir.⁷⁵⁴ Hz. Ebu Bekir bu durumu şöyle izah etmektedir: “İslam’da Hudeybiye’den daha büyük bir fetih yoktur. Fakat o gün için Muhammed ve Rabbi arasındakiini anlama hususunda insanların ufukları dardı.”⁷⁵⁵

Aşağıda ashabın içine sinmeyen, kafalarına takılan hususların ayetlerle nasıl bertaraf edildiğini ele alacağız.⁷⁵⁶

1.4.1.3. Hz. Peygamber’in Vahye Konu Olan Rüyası

Vakıdi, birçok sika kişiden parça parça duyduklarını kaydettiğini belirterek, Allah Resulü’nün rüyasında Kabe’nin anahtarını aldığını, Kabe’ye girdiğini, Arafat’ta vakfe yaptığını ve saçını tıraş ettiğini gördüğünü nakleder.⁷⁵⁷

Kaynakların çoğunda bu rüya, onu ve ashabını umre için Mekke’ye götüren saik olarak kaydedilmektedir. Sahabe-i kiramın bu rüyanın hak olduğuna iman ettikleri için Kabe’ye varıp tavaf edeceklerinden hiç kuşku duymadan Mekke’ye gidip de Beyt’i ziyaretleri engellenince büyük bir hayal kırıklığı yaşadıkları, kafalarında bazı

⁷⁵¹ Vakıdi, c. 2, s. 611; Halebi, c. 3, s. 29.

⁷⁵² Zühri, s. 56; Vakıdi, c. 2, s. 613; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 637; İbn Hibban, c. 1, s. 302-303.

⁷⁵³ Zühri, s. 56; Gazali, **Fıkhu’s- Sire**, s. 364.

⁷⁵⁴ Vakıdi, c. 2, s. 607; İbn Hişam, c. 2, s. 318; İbnü’l-Esir, **Kamil**, c. 2, s. 85; İbn Kesir, **Sire**, c. 3, s. 321.

⁷⁵⁵ Vakıdi, c. 2, s. 610; Şami, c. 5, s. 64.

⁷⁵⁶ Hamidullah, müşrikler için imtiyaz gibi görünen maddeleri tahlil ederek aslında Müslümanların lehine olduğunu ortaya koymaktadır. Hamidullah, **İslam Peygamberi**, c. 1, s. 257-258.

⁷⁵⁷ Vakıdi, c. 2, s. 572; İbn Hişam, rüyanın içeriğinden bahsetmeden rüyaya atıfta bulunur. İbn Hişam, c. 2, s. 318. Dikkatinden kaçmış olsa gerek ki Watt, İbn Hişam’ın rüyayı zikretmediğini iddia etmektedir. Watt, s.72. Fetih Suresinde tescillenmesine rağmen Zühri, İbn Sa’d gibi müelliflerin rüyadan bahsetmemesi dikkat çekicidir.

soru işaretleri olduğu bildirilmektedir.⁷⁵⁸ Muhtemelen kafalardaki istifhamı gidermek için Kur'an-ı Kerim, bu rüyayı tescil etmektedir.

Fetih suresi 27. ayette “Andolsun, Allah, Peygamber’inin rüyasını doğru çıkardı. Allah dilerse, siz güven içinde başlarınızı kazıtmış veya saçlarınızı kısaltmış olarak, korkmadan Mescid-i Haram’a gireceksiniz. Allah, sizin bilmediğinizi bildi ve size bundan başka yakın bir fetih daha verdi.” buyurularak, bu yolculukta Allah’ın Kabe’nin ziyareti yerine yakın bir fethi murat ettiği bildirilip Müslümanlara, vaad edilen ziyareti mutlaka yapacaklarının teminatı verilmekte ve kalplerindeki burukluk, zihinlerindeki sorular giderilmektedir.⁷⁵⁹

1.4.1.4. Cahiliye Tassubu ve Sekinet Meselesi

Fetih suresinin 26. ayetinde “Hani inkar edenler kalplerine taassubu, cahiliye taassubunu yerleştirmişlerdi...” (إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةَ) şeklinde ifade edilen “الْحَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةَ” ibaresi, kaynaklarda Mekke’li Müşriklerin, Arabistan’ın dört bir yanından Kabe’yi ziyarete gelen herkese izin verdikleri halde Arapların gözünde itibar kaybetmemek için Müslümanların, Beyt’i ziyaretlerine engel olmaları olarak açıklanmaktadır. Öyle ki haram ay içerisinde bulunmalarını ve müslümanların ihramlı olmalarını dahi umursamamışlardır. Ayrıca antlaşma metni yazılırken Allah’ın “Rahman” isminin ve Hz. Muhammed’in “Resulullah” sıfatının yazılmasına müsaade etmemeleri de bu kapsamda değerlendirilmektedir.⁷⁶⁰ Bunlara anlaşma öncesinde sergiledikleri ve uzlaşmaya yanaşmadıklarını gösteren şu tavırları da ilave edilebilir: Hz. Peygamber ile müşrikler arasında arabuluculuk yapmak isteyen Huzaalı Büdeyl b. Verka’yı dinlemek dahi istememeleri, suçlayıp ağır sözler söylemeleri;⁷⁶¹ elçi olarak gönderdikleri Ehabîşin lideri Huleys b. Alkame’nin kanaatini Müslümanların lehine belirtmesi üzerine onu aşağılamaları;⁷⁶² Müslümanların elçisi olarak giden Hıraş b.

⁷⁵⁸ İbn Hişam, c. 2, s. 318; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 635; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 162; İbn Kesir, **Sire**, c. 3, s. 321; Şami, c. 5, s. 56.

⁷⁵⁹ Mevdudi, c. 5, s. 425; Derveze, **Tefsir**, c. 8, s. 612.

⁷⁶⁰ Zühri, s. 57; Abdurrezzak b. Hemmam, c. 5, s. 330, (9720); Vakıdı, c. 2, s. 623; İbn Hişam, c. 2, s. 322; Taberi, **Camii’l-beyan**, c. 22, s. 251; Beyhaki, **Delail**, c. 4, s. 108; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 250; Mevdudi, c. 5, s. 425.

⁷⁶¹ Zühri, s. 52; Vakıdı, c. 2, s. 594; İbn Hişam, c. 2, s. 311; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 157; İbn Kesir, **Sire**, c. 3, s. 315; Halebi, c. 3, s. 19.

⁷⁶² İbn Hişam, c. 2, s. 312; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 628; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 157; Diyarbekri, c. 2, s. 19.

Ümeyye'nin devesini öldürüp kendisini de öldürmek istemeleri,⁷⁶³ ikinci elçi olan Hz. Osman'ı hapsedmeleri.⁷⁶⁴

Aynı ayette Müşriklerin taassubuna karşılık Müslümanlara “سَكِينَةٌ” indirilerek sabır ve vakarla, şuurlu bir şekilde hareket etmelerinin sağlandığı beyan edilmektedir. Vakıdı sekinetin Rıdvan Biatı olduğunu söylemektedir.⁷⁶⁵ Mevdudi, sekineti ashabin İslam'a bağlılıkları ve Nebi'nin doğru yolda olduğuna dair güvenleri olarak açıklamaktadır. Bu huzur ve sekinet sayesinde yola çıktıkları andan itibaren korku, endişe, tahrik, üzüntü, ümitsizlik gibi olumsuzluklardan korunduklarını sabır ve vakarla hareket ettiklerini ifade etmektedir.⁷⁶⁶

Urve b. Mesud'un elçi olarak geldiğinde Hz. Peygamberi küçümseyen bir konuşma yaptığı, bu esnada da onun sakalını elleyerek hakaret ettiği, ashabin buna öfkelenildiği ama onun sabırla muamele ettiği bildirilmektedir.⁷⁶⁷ Öte yandan Süheyl b. Amr'ın çocukça bir ısrarla antlaşma metnine “Rahman” ve “Resulullah” yazdırmadığında da onun kabul etmemesi ile bu gerçeğin değişmeyeceği bilinci ile soğukkanlılığını koruyarak müzakereye devam ettiği ifade edilmektedir.⁷⁶⁸

Neticede, Allah Resulünün gördüğü rüyadan dolayı Kabe'yi tavaf edeceklerinden hiçbir şüphe duymadan gelen ashabin engellenmeleri, elçilerinin kötü muamele görmesi, Kureyş'ten gelen elçilerin hakaretlerine maruz kalmaları, müşrik birliklerince zaman zaman tacize uğramaları,⁷⁶⁹ çok ağır şartlar içeren bir antlaşmanın

⁷⁶³ Vakıdı, c. 2, s. 600; İbn Hişam, c. 2, s. 314; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 631; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 159; İbn Kesir, c. 3, s. 318; İbn Kesir, **Bidaye**, c. 4, s. 167.

⁷⁶⁴ Vakıdı, c. 2, s. 602; İbn Hişam, c. 2, s. 315; İbn Sa'd, c. 2, s. 74; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 632; İbnü'l-Cevzi, **Muntezam**, c. 3, s. 269; Moğoltay, c. 1, s. 276.

⁷⁶⁵ Vakıdı, c. 2, s. 621.

⁷⁶⁶ Mevdudi, c. 5, s. 406-407.

⁷⁶⁷ Vakıdı, c. 2, s. 595; İbn Hişam, c. 2, s. 313; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 627; Beyhaki, **Delail**, c. 4, s. 103-104; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 158.

⁷⁶⁸ Vakıdı, Süheyl b. Amr'ın “Rahman” yazdırmaması üzerine İsra suresi 110. ayetin nazil olduğunu nakletmektedir (Vakıdı, c. 2, s. 611). Müfessirler, ayetin sebebi nüzulü olarak, Müşriklerin Peygamberin “*Ya Allah, Ya Rahman.*” şeklinde dua ettiğini duydukları zaman Muhammed bize tek bir ilaha dua edin derken kendisi iki ilah dua ediyor demeleri üzerine “*قُلْ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا إِلَهَ الْغَايَةِ*” şeklindeki İsra Suresi 110. ayetin indirildiği rivayetini nakledilmektedir. (Taberi, **Camiu'l-beyan**, c. 17, s. 580; Maverdi, c. 3, s. 281; Begavi, c. 3, s. 168; İbn Atıyye, c. 3, s. 492; Kurtubi, c. 10, s. 342) Ayrıca Peygamberin önceleri “*بِسْمِكَ اللَّهُمَّ*” yazdığını “*إِنَّهُ مِنْ سُلَيْمَانَ وَإِنَّهُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ*” şeklindeki Neml Suresi 30. ayetin indirildiği, bundan sonra “*بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ*” yazdırmaya başladığı, bunun üzerine müşrik Arapların “*Rahim'i biliyoruz lakin Rahman da ne?*” deyince, söz konusu İsra Suresi 110. ayetin indirildiği nakledilmektedir. İbnü'l-Cevzi, **Zadü'l-mesir**, c. 3, s. 60; Kurtubi, c. 10, s. 342.

⁷⁶⁹ İbn Hişam, c. 2, s. 314; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 631. Kureyş Müslümanlardan en azından birini yakalamak üzere 40-50 kişilik bir birlik gönderir. Karşılıklı ok ve taş atılır. Müşrikler yakalanır. Ama Nebi onları affeder. İbn Hişam, c. 2, s. 314; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 159; İbn Kesir, c. 3, s. 318.

dayatılması kabul edilebilir muameleler olmamakla beraber Allah Resulü ve ashap, Allah'ın verdiği sekinetle⁷⁷⁰ soğuk kanlılıklarını korumayı başararak büyük bir krizin belki de savaşın çıkmasına mahal vermemişlerdir.

1.4.1.5. Hudeybiye Musalahası Bir Fetihtir

Rivayetlerden anlaşıldığına göre Hudeybiye Seferinde ashabı en çok rahatsız eden unsur, Hudeybiye Antlaşmasının imzalanmasıdır. Ashabın barış antlaşmasının kabul edildiğini gördüklerinde içlerine büyük bir sıkıntı çöktüğünü, neredeyse helak olacaklarını düşündükleri belirtilmektedir.⁷⁷¹ Belki de onların nazarında, Hz. Peygamber'in savaşıp da mağlup olmadığı halde, ağır şartlar içeren bu anlaşmayı imzalaması, özellikle velisinin izni olmadan Medine'ye sığınan Müslümanların iade edilip Medine'den Mekke'ye kaçanların geri verilmeyeceği maddesinin kabulü, akabinde Ebu Cendel'in müşriklere teslim edilmesi⁷⁷² bir züll, aklen ve vicdanen hazmedemedikleri bir durumdu. Ayrıca bu madde, Mekkelilerin kendi ideolojilerine güvenmediklerini, insanları çevrelerinde zorla tutmaya çalıştıklarının ve Hz. Peygamber'in davetinin cazibesini göstermesi açısından dikkat çekicidir.⁷⁷³

Her ne kadar Allah Resulü *“Ben Allah'ın kulu ve elçisiyim. Onun emrine muhalefet edemem. Allah da beni zayi etmeyecektir.”*⁷⁷⁴ *“İçimizden birinin Mekkelilere sığınması irtidattır ve biz böyle hainlere muhtaç değiliz. Mekke'den gelip bize katılan ise gördüğü eza, cefa sebebiyle Allah katında mükafatlandırılacaktır.”*⁷⁷⁵ Şeklinde ashabını teselli edecek izahlarda bulunsa da Fetih Suresi inene kadar üzüntülerinin devam ettiği anlaşılmaktadır.⁷⁷⁶

⁷⁷⁰ Taberi, **Camiu'l-beyan**, c. 22, s. 253. “فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ” şeklinde müşrikler, cahiliyye hamaseti ile Müslümanların beyti tavaf etmelerine engel olup sözleşmeye “Rahman” adının yazılmasına mani oldukları zaman Allah'ın Müslümanlar üzerine sabır, itminan ve vakar şeklinde “sekinet”i indirdiği nakledilmektedir. Taberi, **Camiu'l-beyan**, c. 22, s. 253.

⁷⁷¹ Vakıdı, c. 2, s. 607; İbn Hişam, c. 2, s. 318; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 635; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 162.

⁷⁷² Zühri, s. 55; Vakıdı, c. 2, s. 607-609; İbn Hişam, c. 2, s. 318; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 636.

⁷⁷³ Azimli, **Tarihin Kırılma Noktası; Hudeybiye Antlaşması**, Hikmet Yurdu, Yıl: 3, c. 3, s. 6, Temmuz-Aralık 2010, s. 44.

⁷⁷⁴ Vakıdı, c. 2, s. 608; İbn Hişam, c. 2, s. 317; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 634; Beyhaki, **Delail**, c. 4, s. 106; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 249.

⁷⁷⁵ Beyhaki, **Delail**, c. 4, s. 147; Diyarbekri, c. 2, s. 22; Halebi, c. 3, s. 31; Hamidullah, **İslam Peygamberi**, c. 1, s. 257.

⁷⁷⁶ Taberi, **Camiu'l-beyan**, c. 22, s. 200; Salebi, c. 9, s. 40; Begavi, c. 4, s. 221.

Feth-i Mübin ve Feth-i Karib Kavramları; Fetih Suresi “Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik.” (Fetih, 48/1) şeklinde çarpıcı bir ayetle başlayarak, Allah Resulüne “Apaçık bir fetih” verildiği bildirilmektedir. Çoğunlukla bu fetihten kastın Hudeybiye Antlaşması olduğu belirtilmektedir.⁷⁷⁷ Hatta sure inince Hz. Peygamber’in özellikle Hz. Ömer’i çağırıp ona okuduğu, o/çevresindeki insanlar, “*Ey Allah’ın Resulü, yani bu antlaşma fetih mi?*” diye sorunca, “*Allah’a yemin ederim ki kesin fetihtir.*” cevabını verdiği nakledilmektedir.⁷⁷⁸ Medine’ye varılınca antlaşmayı bir türlü içine sindiremeyen bir başka sahabinin, “Bu nasıl bir fetih?” dediğini duyan Hz. Muhammed’in, “*Bu çok yanlış bir söz. Hudeybiye, gerçekte büyük bir zafer ve fetihtir.*” şeklinde açıklama yaptığı zikredilmektedir.⁷⁷⁹ Bununla birlikte ayette zikredilen “Fetih” ten maksadın, Mekke’nin ve Hayber’in Fethi, Rıdvan Biatı veya Hudeybiye Musalahasından sonra büyük toplulukların İslam’a girmesini sağlayan zaferler olduğuna dair rivayetler de nakledilmektedir.⁷⁸⁰ Bera b. Azib de, “*İnsanlar, Mekke’nin fethine zaferdir diyorlar. Oysa biz asıl zafer olarak Hudeybiye günü yapılan Rıdvan Biatini kabul ediyoruz.*” demekle kanaatini ortaya koymaktadır.⁷⁸¹ Antlaşmaya en çok itiraz eden kişi olarak gördüğümüz Hz. Ömer’in bile bu durumu fark ederek İslam’da Hudeybiye’den daha büyük bir fetih olmadığını, barış döneminde İslam’a girenlerin önceki dönemdekinden fazla olduğunu ifade etmektedir.⁷⁸²

Zaman da bu gerçeği kısa sürede ispat etmiştir. Zühri, Hudeybiye’ nin İslam’ın ilk büyük fethi olduğunu; öncesinde insanların karşılaştıklarında bir diyaloga girmeyip sadece savaştıklarını ama antlaşmadan sonra birbirlerine güvenip konuştuklarını, tartıştıklarını; iki yıl içerisinde İslam’ı kabul edenlerin sayısının daha önce girenler kadar belki daha da çok olduğunu beyan etmektedir.⁷⁸³ İbn Hişam da bu açıklamayı

⁷⁷⁷ Vakıdî, c. 2, s. 618; İbn Sa’d, c. 2, s. 80; Taberi, **Camîu’l-beyan**, c. 22, s. 198; Begavi, c. 4, s. 222; İbn Kayyim, c. 3, s. 353; Mevdudî, c. 5, s. 404.

⁷⁷⁸ İbn Sa’d, c. 2, s. 80; Taberi, **Camîu’l-beyan**, c. 22, s. 201; Salebi, c. 9, s. 41; Vahidi, **Basit**, c. 20, s. 279; Mevdudî, c. 5, s. 404.

⁷⁷⁹ Beyhaki, **Delail**, c. 4, s. 160; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 165; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 266; Şami, c. 5, s. 58; Halebi, c. 3, s. 35; Mevdudî, c. 5, s. 404; Derveze, **Tefsir**, c. 8, s. 578.

⁷⁸⁰ Salebi, c. 9, s. 41; Maverdi, **Nüket**, c. 5, s. 310; Begavi, c. 4, s. 222; Derveze, **Tefsir**, c. 8, s. 578. **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, Çağ Yayınları, İstanbul, 1993, c. 1, s. 493; Azimli, **Tarihin Kırılma Noktası; Hudeybiye Antlaşması**, s. 47.

⁷⁸¹ Ahmed b. Hanbel, c. 30, s. 532, (18563); Buhari, c. 5, s. 122, (4150); Beyhaki, c. 4, s. 110; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 250; İbn Kesir, **Sire**, c. 3, s. 324; Şami, c. 5, s. 64; Mevdudî, c. 5, s. 404.

⁷⁸² Vakıdî, c. 2, s. 607; Makrizî, c. 13, s. 355.

⁷⁸³ İbn Hişam, c. 2, s. 322; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 638; İbn Kesir, **Sire**, c. 3, s. 324; Gazali, s. 364-365.

Cabir b. Abdullah'ın, "Allah Resulü, Hudeybiye'ye bin dört yüz kişi ile çıktı. İki yıl içerisinde Mekke on bin kişi ile fethedildi" sözüyle desteklemektedir.⁷⁸⁴

Hamidullah, Hudeybiye Gazvesinin bir ric'at ve başarısızlık olmayıp bilakis siyaset şaheseri, göz kamaştırıcı bir başarı, şanlı bir zafer olduğunu ifade etmektedir.⁷⁸⁵ Hudeybiye antlaşmasını imzalamakla en başta Kureyş, sonra da diğer Arap kabileleri, müslümanların siyasi gücünü tanımış olmaktadır. Kureyş'ten çekindikleri için onun yanında yer alan kabilelerin bir kısmının Allah Rasülü' nün yanına geçtiği, mesela Huzaa Kabilesi'nin anlaşma imzalanır imzalanmaz Müslümanların müttefiki olduğunu ilan ettiği bilinmektedir.⁷⁸⁶ Ayrıca imanını gizleyenlerin de güven ortamı sağlanınca imanlarını açığa vurduğu zikredilmektedir.⁷⁸⁷ Kureyş, bu süreçte Müslümanlara fiili düşmanlığı bırakıp kendi ticaretine yoğunlaştığı için İslam aleyhtarlığı potasında birleştiği diğer kabileler de çevresinden ayrılmış, onlar için çalışan münafıkların fitne ateşi sönmüş ama Müslümanlar siyasi, askeri, kültürel faaliyetlerini arttırmış ve birçok kabile Müslüman olmuştur.⁷⁸⁸ Yukarıda da ifade edildiği gibi ortam değişince Hudeybiye Antlaşması'ndan Mekke'nin fethine kadar müslüman olanların sayısı, o güne kadar geçen yıllar içerisinde İslâmiyet'i kabul edenlerin sayısını aşmıştır. Kureyş'in tarafsızlığı sağlanınca Hayber problemi de kısa sürede çözülmüş, güneydeki Arap kabileleri ile irtibat sağlanmış,⁷⁸⁹ Arap Yarımadasındaki Sasani sömürgeleri ile ilişkiye geçilmiş, Bizans, İran, Habeşistan, Mısır devlet başkanlarına İslam'a davet mektupları gönderilmiştir.⁷⁹⁰ Üç yıl içinde barışçıl yollarla İslam Devleti on kat büyümüş ve hemen hemen bütün Arap yarımadasını hakimiyeti altına almıştır.⁷⁹¹ Bu sonuçlardan dolayı Hudeybiye Antlaşmasının İslam'ın evrensel bir nitelik almasının ilk basamağı olduğu söylenmektedir.⁷⁹²

⁷⁸⁴ İbn Hişam, c. 2, s. 322. Tefsir kaynaklarında da bu fethin savaşımsızın gerçekleştirilen en büyük fetih olduğu, zira bu anlaşmadan üç yıl gibi kısa bir süre sonra birçok insanın İslam'a girdiği ifade edilmektedir. Begavi, c. 4, s. 222; Kurtubi, c. 16, s. 260.

⁷⁸⁵ Hamidullah, **İslam Peygamberi**, c.1, s. 258.

⁷⁸⁶ Vakıdî, c. 2, s. 611; İbn Hişam, c. 2, s. 318; İbn Sa'd, c. 2, s. 75.

⁷⁸⁷ İbn Kayyim, c. 3, s. 352.

⁷⁸⁸ Gazali, s. 364.

⁷⁸⁹ İhsan Arslan, **H. Peygamber'in Hayatı**, s. 496.

⁷⁹⁰ Hamidullah, **İslam Peygamberi**, c. 1, s. 258-260. Watt, bu mektupların davet mektubu olmayıp siyasi amaçla gönderilen muhtemelen tarafsızlık anlaşması öneren mektuplar olduğunu, içeriğinin nakil sürecinde değiştirildiğini iddia etmektedir. Watt, s. 66-67.

⁷⁹¹ Hamidullah, "Hudeybiye Antlaşması", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hudeybiyeantlasmasi> (13.11.2021).

⁷⁹² Azimli, **Tarihin Kırılma Noktası; Hudeybiye Antlaşması**, s. 45.

Bu açıklamalardan da anlaşıldığı gibi Hudeybiye’yi fetih yapan asıl unsur, sağlanan barış ortamında insanların İslam’ı tanıma imkanı bulması ile İslam’ın yayılmasıdır. Nitekim Hudeybiye’de Müslümanlara kılıç çeken Halid b. Velid, Amr b. As, Osman b. Talha yaklaşık bir yıl sonra Müslüman olmuşlardır.⁷⁹³ Bu durum, İslam’ın toprak kazanma siyaseti gütmemesinin, amacının insanları hidayete ulaştırmak olduğunun, ayrıca bu amaca savaştan çok barış ortamının yardımcı olduğunun da göstergesidir.

“Ta ki Allah, senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlasın, sana olan nimetini tamamlasın, seni doğru yola ilet sin ve Allah sana, şanlı bir zaferle yardım etsin.” şeklindeki Fetih suresi ikinci ayette Allah Resulü’nün geçmiş ve gelecek günahlarının bağışlandığı, ona verilen nimetin tamamlandığı ve onun sırat-ı müstakime ulaştırıldığı bildirilmektedir.⁷⁹⁴ Ayette zikredilen “nimet”, Kureyşle antlaşma yapmak; İslam’ı özgürce yaşamak ve yaymak; “doğru yol”, Allah’ın Nebisine fetih ve zafer yolunu gösterme; “şanlı bir zafer”, şirkin kalkması; güçlü ve benzersiz bir yardımla Hudeybiye Musalahasının nasip edilmesi olarak tefsir edildiğini belirtmek isteriz.⁷⁹⁵

Fetih suresinde “Feth-i Mübin” dışında bir de “Şüphesiz Allah, ağaç altında sana biat ederlerken inananlardan hoşnut olmuştur. Gönüllerinde olanı bilmiş, onlara huzur, güven duygusu vermiş ve onlara yakın bir fetih nasip etmiştir.” şeklinde Fetih

⁷⁹³ Resul-i Ekrem, Umretü’l-kaza için Mekke’ye geldiğinde başta Halid b. Velid olmak üzere Mekke’nin kabiliyetli gençlerine haber bırakarak Medine’ye gelmelerini istedi. Halid b. Velid bu teklifi yakın arkadaşı olan Osman b. Talha ile görüşünce birlikte müslüman olmaya karar verdiler. Daha sonra Amr b. As’ın da kendilerine katılmasıyla 1 Safer 8 (31 Mayıs 629) tarihinde Medine’de Hz. Peygamber’in huzurunda İslâmiyet’i kabul ettiler. Mehmet Efendioğlu, "Osman B. Talha", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/osman-b-talha> (15.11.2021).

⁷⁹⁴ Ayette ifade edilen geçmiş ve gelecek günahın kastının ne olduğu hususunda farklı görüşler nakledilmektedir. Buna göre “geçmiş günah”ın Adem ile Havva’nın işlediği günah, “sonraki” günahın da ümmetin işlediği günah olduğu ifade edilmektedir. Geçmiş günah cahiliyede yapmış olduğu günah “sonraki” de yapmadığı her iş olduğu ifade edilmektedir. Diğer bir anlama göre farz mahallinde geçmiş ve gelecekte işlediğini bir günah olsaydı bağışlardı şeklinde anlaşılabileceği beyan edilmektedir. (Salebi, c. 9, s. 42; Vahidi, **Basit**, c. 20, s. 282) Bunların dışında fetihten önceki Fetih’ten sonraki; nübüvvet öncesi nübüvvet sonrası günah manasına geldiği de açıklanmaktadır. (Maverdi, **Nüket**, c. 5, s. 310; Vahidi, **Basit**, c. 20, s. 283) Mevdudi, bu ayette bağışlandığı bildirilen günahların aslında sahabeye ait olduğunu ama bir topluluğun hataları genellikle lidere yüklendiği için Nebinin şahsında dile getirildiği yorumunu yapmaktadır. Mevdudi, c.5, s. 404-405.

⁷⁹⁵ Vakıdi, c. 2, s. 618; Mevdudi, c. 5, s. 405-406. Ayette zikredilen nimet: cennet, nübüvvet ve mağfiret, Mekke, Taif ve Hayber’in fethi ayrıca İslam’ın diğer dinlere üstün gelmesi şeklinde açıklanmaktadır. (Maverdi, **Nüket**, c. 5, s. 310; İbnü’l-Cevzi, **Zadü’l-mesir**, c. 4, s. 128) “Şanlı Zafer” de düşmanlara üstünlük sağlama “sekinet”in de düşmanla anlaşma yaparak itminana ulaşma şeklinde açıklanmaktadır. İbn Atıyye, c. 5, s. 126.

suresi 18. ayetinde⁷⁹⁶ ve “Andolsun, Allah, Peygamber’inin rüyasını doğru çıkardı. Allah dilerse, siz güven içinde başlarınızı kazıtmış veya saçlarınızı kısaltmış olarak, korkmadan Mescid-i Haram’a gireceksiniz. Allah, sizin bilmediğinizi bildi ve size bundan başka yakın bir fetih daha verdi.” Fetih suresi 27. ayetinde ifade edildiği gibi “Feth-i Karib” ten bahsedilmektedir. Kaynaklarda bu fethin ne olduğu konusunda farklı görüşler vardır. Bir grup alim, kastın Hudeybiye Musalahası olduğunu söylerken,⁷⁹⁷ diğer grup ulema da Hayber veya Mekke’nin Fethinin kastedildiğini kabul etmektedir.⁷⁹⁸

“Feth-i Karib”ın Hudeybiye Musalahası olduğunu kabul eden siyer alimlerinin görüşünün daha isabetli olduğunu düşünmekteyiz. Zira on sekizinci ayetten ashabın Rıdvan biatini yapıp canlarını Allah yolunda feda etmeyi göze almalarının ödülü olarak Allah’ın da onlara sekineti ve beraberinde fethi ihsan ettiği anlaşılmaktadır. Yani onların müşriklerin tahriklerine kapılıp barış imkanını ortadan kaldıracak bir fevri hareket yapmalarını engelleyip barış yapılmasını sağlayarak İslam’ın yayılmasının önünü açmıştır. Bir diğer deyişle fetih, verilen sekinetin neticesidir, dolayısıyla Hayber veya Mekke’nin fethindense Hudeybiye Antlaşmasının olması daha makuldür. Bununla birlikte yirmi yedinci ayettin muhtevasından da Feth-i Karib’in Hudeybiye olduğu anlaşılmaktadır. Şöyle ki, ayet-i kerime Kabe’yi tavaf etme arzusu ile gelip de hayal kırıklığına uğrayan ashaba teselli mahiyetindedir. Tesellinin bir yönü onlara umre dileklerinin gerçekleşeceğinin müjdesinin verilmesi iken bir diğer yönü de bu gecikmenin hikmetinin ashabın başta önemini farketmemiş oldukları bir fethin/Hudeybiye Antlaşmasının nasip edilmesi olduğudur.

⁷⁹⁶ Taberi ayette kastedilen fethin Hayber olduğunu nakletmekle birlikte ganimetlerin Rıdvan biatına katılanlara dağıtıldığını ifade ederek bu zaferin de haddi zatında Hudeybiye’ nin bir uzantısı olduğu ifade edilmektedir. (Taberi, **Camiu’l-beyan**, c. 22, s. 228). İmam Maturidi de Rıdvan biatına atıf yaparak konuyu açıklarken ayette söz konusu ayette edilen Feth-u Karibin Mekke ve Hayber’in fethi veya bundan sonraki bütün fetihlerin kastedilmiş olabileceğini nakletmektedir. Maturidi, c. 9, s. 306-307. Ayrıca bkz. Canpolat, s. 196.

⁷⁹⁷ Vakıdî, c. 2, s. 621, 623; İbn Hişam, c. 2, s. 322.

⁷⁹⁸ Maverdi, **Nüket**, c. 5, s. 322; Vahidi, **Basit**, c. 20, s. 325. Taberi söz konusu ayetteki fethin Hudeybiye ve Hayber olabileceğini naklettikten sonra burada bir tahsis yapmaya gerek olmadığını bu sebeple bütün fetihlerin ayetin muhtevasına dahil olduğunu ileri sürmektedir. Taberi, **Camiu’l-beyan**, c. 22, s. 260.

1.4.1.6. Mümtetine Suresinin İnzali ve Müslüman Kadınların İade Edilmemesi

Hudeybiye Antlaşmasına göre velisinin izni olmadan Mekke'den kaçıp Hz. Peygamber'e sığınanlar, ailelerine teslim edilmek zorundaydı. Kaynaklarda bu yükümlülüğten dolayı Allah Resulü'nün henüz anlaşma imzalanmadan gelen Ebu Cendel'i⁷⁹⁹ ve daha sonra Medine'ye gelen Ebu Basir'i müşriklere teslim ettiği anlatılmaktadır.⁸⁰⁰ Ancak bir rivayete göre daha Hudeybiye'den ayrılmadan gelen birkaç kadını,⁸⁰¹ bir başka rivayete göre de Medine'ye döndükten sonra gelip sığınan Ümmü Gülsüm bnt. Ukbe'yi müşriklere teslim etmemiştir.⁸⁰² *“Allah, Mümtetine suresini indirerek kadınlar hakkındaki şartları bozdu. Herkesin razı olacağı bir hüküm verdi.”* buyurmuştur.⁸⁰³

“Ey iman edenler! Mü'min kadınlar Muhacir olarak size geldiklerinde, onları imtihan edin. Allah onların imanlarını daha iyi bilir. Eğer siz onların inanmış kadınlar olduklarını anlarsanız, onları kafirlere geri göndermeyin. Çünkü müslüman hanımlar kafirlere helal değildir. Kafirler de müslüman hanımlara helal olmazlar. Mehir olarak harcadıklarını onlara (kocalarına geri) verin. Mehirlerini verdiğiniz takdirde, bu kadınlarla evlenmeniz size bir günah yoktur. Müşrik karılarınızı nikahlarınızda tutmayın. Onlara harcadığınız mehri, (evlendikleri kafir kocalarından) isteyin. Kafirler de (İslâm'ı kabul eden ve sizinle evlenen eski hanımlarına) harcamış oldukları mehri (sizden) istesinler. Bu, Allah'ın hükmüdür. O, aranızda hüküm veriyor. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. Eğer eşlerinizden biri kafirlere kaçarsa ve siz de onlarla çarpışıp ganimet alırsanız eşleri gidenlere sarfettikleri (mehir) kadarını verin ve inandığınız Allah'a karşı gelmekten sakının. Ey Peygamber! Mü'min kadınlar, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleriyle ayakları arasında bir iftira uydurup

⁷⁹⁹ Zühri, s. 55; Abdurerrazzak b. Hemmam, c. 5, s. 330, (9720); Vakıdi, c. 2, s. 608; İbn Hişam, c. 2, s. 318; İbn Sa'd, c. 2, s. 77; İbnü'l-Cevzi, **Muntezam**, c. 3, s. 270.

⁸⁰⁰ Zühri, s. 57; Abdurerrazzak b. Hemmam, c. 5, s. 330, (9720); Vakıdi, c. 2, s. 624; İbn Hişam, c. 2, s. 323-324; İbnü'l-Cevzi, **Muntezam**, c. 3, s. 271.

⁸⁰¹ Zühri s. 56; İbn Kayyim c. 3, s. 339. Gelen kadınlardan birinin Sübeya' bnt. Haris el-Eslemiyeye olduğu anlaşma imzalandıktan sonra geldiği ve kocası Beni Mahzumdan Müsafir'in iadesini istediği lakin Hz. Peygamberin kabul etmediği nakledilmektedir. Begavi, c. 5, s. 73; Kurtubi, c. 18, s. 61; Halebi, c. 3, s. 38.

⁸⁰² Vakıdi, c. 2, s. 629-632; İbn Hişam, c. 2, s. 326-327; Maverdi, **Nüket**, c. 5, s. 521; Begavi, c.5, s. 73; İbnü'l-Cevzi, **Muntezam**, c. 3, s. 271.

⁸⁰³ Vakıdi, c. 2, s. 631; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 640; İbnü'l-Cevzi, **Muntezam**, c. 3, s. 271. Bu manada müşriklere kaçıp gelen kimselerin geri teslim edilmesi konusunda kadınların bu maddeye girip girmediği noktasında ihtilaf edilmektedir. Bazı ulema, anlaşmaya göre kadınların da teslim edilmesi gerektiğini lakin Allah'ın (c.c.) yukarıdaki ayetle bu hükmü neshettiğini belirtmektedirler. Diğer grup alimler ise anlaşmada sarîh olarak geçmese de teslim olmalarının umumiyetine binaen kadınlarında buna dahil olduğunu beyan etmektedirler. Maverdi, **Nüket**, c. 5, s. 521. Hamidullah, bu kadınların karargaha geldiklerini, Nebinin ilgili maddenin kadınları kapsamadığı gerekçesiyle onları vermediğini söylüyor Hamidullah, **İslam Peygamberi**, c.1, s.260.

getirmemek, hiçbir iyi işte sana karşı gelmemek konusunda sana biat etmek üzere geldikleri zaman, biatlarını kabul et ve onlar için Allah'tan bağışlama dile. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”
şeklindeki Mümteherine Suresi 10-12. ayetlerinin bu olay üzerine indirildiği belirtilmektedir.⁸⁰⁴

Bazı alimler 12. ayetin Mekke'nin fethedildiği gün, Allah Resulü kadınlardan biat alırken indiği ve biat şartlarının bildirildiği yönünde görüş beyan etmektedirler. Bununla birlikte birçok siyer kaynağında Birinci Akabe Biatinde Resulullah'ın Ensardan aldığı biatın “Biatü'n-nisa” olarak adlandırıldığı ve Mümteherine Suresi on ikinci ayette yer alan şartları içerdiği kaydedilmektedir.⁸⁰⁵ Ayrıca İbn Sa'd ve Taberi, Ümmü Atiyye'den Allah Resulü'nün Medine'ye hicret edince Ensar kadınlarından ayette belirtildiği gibi biat aldığını nakletmektedirler.⁸⁰⁶ Öte yandan Hz. Aişe'den gelen bir rivayette, bu ayetin Hudeybiye Antlaşmasından sonra Medine'ye hicret eden kadınlar hakkında indiği, surenin onuncu ayetinde emredilen sınamanın on ikinci ayetteki biat ile gerçekleştirildiği ifade edilmektedir.⁸⁰⁷

Bu rivayetleri değerlendirdiğimizde, Hz. Peygamber'in nübüvvetin on ikinci yılından itibaren zaman zaman Mümteherine on ikinci ayette belirtilen konular üzere biat alması, ayetin Mekke döneminde nazil olduğunu akla getirirse de bu çıkarıma dair bir mesned bulamadık. Çoğunluğun Fetih gününde nazil olduğunu söylemesi de o gün nazil olduğu anlamına gelmeyebilir. Çünkü bazen raviler veya müfessirler, ayetin anlaşılması için sonra olan bir olayla ilişkilendirip sanki o anda nazil olmuş gibi verilebilmektedir. Kanaatimizce bu ayetin, Aişe rivayetinde izah edildiği gibi Hudeybiye Antlaşmasından sonra on ve on birinci ayetlerle beraber inmiş olması daha uygundur.

1.4.1.7. Hudeybiye Seferine Çıkmayan Münafıkların ve Bedevilerin Durumu

Allah Resulü'nün Kureyş'in kendilerini Kabe'ye sokmamasından veya savaş açmasından endişe ettiği için aralarında gayri müslimlerin de olduğu kalabalık bir

⁸⁰⁴ İbn Hişam, c. 2, s. 326; Taberi, **Camii'l-beyan**, c. 23, s. 328-329; Kurtubi, c. 18, s. 61.

⁸⁰⁵ İbn Hişam, c. 1, s. 433; İbn Sa'd, c. 1, s. 171; İbn Hibban, c. 1, s. 106; Beyhaki, c. 2, s. 435, Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 355.

⁸⁰⁶ İbn Sa'd, c. 8, s. 4; Taberi, c. 23, s. 345; Kurtubi, c. 18, s. 71.

⁸⁰⁷ Beyhaki, **Delail**, c. 4, s.171; Elmalılı, c. 7, s. 557; İbn Aşur, c. 28, s. 164; Derveze, c. 7, s. 227.

grupla Mekke'ye giderek bütün Araplara özellikle de Kureyş'e gayesinin umre olduğu mesajını vermek istediği söylenmektedir.⁸⁰⁸ Bu sebeple Beni Bekr, Müzeyne ve Cüheyne kabilelerine mensup bedevileri ve Eslem, Ğıfar, Eşca', Dik kabilelerini⁸⁰⁹ kendisiyle birlikte sefere çıkmaya çağırır. Ama çoğu davete icabet etmez. İşte

“Bir de Allah, hakkında kötü zanda bulunan münafık erkeklere ve münafık kadınlara, Allah'a ortak koşan erkeklere ve Allah'a ortak koşan kadınlara azap etmesi içindir. Kötülük girdabı onların başına olsun! Allah onlara gazap etmiş, onları lanetlemiş ve kendilerine cehennemi hazırlamıştır. Orası ne kötü bir varış yeridir!” ... Bedevilerin geri kalanlar sana, “Bizi mallarımız ve ailelerimiz alıkoydu; Allah'tan bizim için af dile” diyecekler. Onlar kalplerinde olmayanı dilleriyle söylerler. De ki: “Allah sizin bir zarara uğramanızı dilerse yahut bir yarar elde etmenizi dilerse, ona karşı kimin bir şeye gücü yeter? Hayır, Allah yaptıklarınızdan haberdardır.” (Ey münafıklar!) Siz aslında, Peygamber'in ve inananların bir daha ailelerine geri dönmeyeceklerini sanmıştınız. Bu, sizin gönüllerinize güzel gösterildi de kötü zanda bulundunuz ve helaki hak eden bir kavim oldunuz.”

şeklindeki Fetih suresi 6, 11 ve 12. ayetlerinde umre ziyaretine çıkmamak için mallarını, işlerini bahane gösteren münafıkların ve Allah Resulünün davetine rağmen ona katılmayan bedevilerin durumu ele alınarak asıl niyetleri ve akıbetleri ortaya konmaktadır.⁸¹⁰ Mesela Fetih suresi 6. ayette ifade edilen “*Allah, hakkında bulunulan kötü zan*” ın “Peygamber'in ve inananların bir daha ailelerine geri dönemeyeceğini ummaları” şeklinde açıklandığı,⁸¹¹ mallarını ve ailelerini bahane olarak ileri sürdükleri belirtilmektedir.⁸¹²

Nebi'nin çağrısına çoluk çocuklarını, meşguliyetlerini bahane ederek icabet etmeyen Bedevilerin asıl düşüncelerinin/temennilerinin Hz. Peygamber ve ashabının

⁸⁰⁸ İbn Hişam, c. 2, s. 308; Derveze, **Tefsir**, c. 6, ss.493-494; **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, c.1, s. 488.

⁸⁰⁹ Vakıdî, c. 2, s. 619; Taberi, **Camîu'l-beyan**, c. 22, s. 221; Salebi, c. 9, s. 45; Begavi, c. 4, s. 225; Mevdu'dî, c. 5, s. 412; Derveze, bu bedevi kabilelerden Müzeyne ve Eşca'dan bir grubun Müslüman olduğunu; diğerlerinin Müslüman olmadığını Nebi'nin onları yanına almak suretiyle Mekke müşriklerine gayr-ı Müslümlerle beraber geldiği mesajını vermek istediğini söylemektedir. Derveze, **Tefsir**, c. 8, s. 594.

⁸¹⁰ Taberi, **Camîu'l-beyan**, c. 22, s. 212. İmam Maturidi, Müslümanların Allah Resulünün gördüğü rüyaların vahiy olduğuna ve bunun gerçekleşeceğine inandıklarından dolayı müşriklerin engeli üzerine Hudeybiye'den dönmeleri çok zorlarına gitmesine rağmen Peygamberle ileri geri konuşmalarının mümkün olmadığını ifade etmektedir. O, burada münafıkların Müslümanların kalplerine nifak sokmak için Nebinin gördüğü rüyayı dillerine dolayarak “hani Peygamberin rüyası hak mı?” gibi alay ettiklerini nakletmektedir. Maturidi, c. 9, s. 314.

⁸¹¹ Begavi, c. 4, s. 225. Müfessirler, “Allah hususunda kötü zan besleme”nin **بَيْنَ ظَنَّتُمْ أَنْ لَنْ يَنْقَلِبَ** “الرَّسُولُ وَالْمُؤْمِنُونَ إِلَىٰ أَهْلِهِمْ أَبَدًا” ayetinde ifade edildiği gibi Hudeybiye'ye gidenlerin bir daha geri dönmeyeceğini zannettikleri manasına hamledilebileceğini nakletmekle birlikte bu ibarenin Allah'ın bir ortağının olduğunu; asla diriltilmeyeceklerini, peygambere karşı Allah'ın kendilerine yardım edeceğini zannetme anlamına gelebileceğini de nakletmektedirler. Maverdi, c. 5, s. 312; Begavi, c. 4, s. 129; Kurtubi, c. 16, 265.

⁸¹² Taberi, **Camîu'l-beyan**, c. 22, s. 211; Begavi, c. 4, s. 225.

Kureyş tarafından helak edilmesi olduğunu ve Kureyş'ten çekindikleri için katılmaktan kaçtıkları, *"Acaba Muhammed bizi at ve silah donanımı tam olan bir toplulukla savaşmaya mı götürmek istiyor? Halbuki o ve arkadaşları yemeklik deve konumundadırlar. Bu seferden dönemeyeceklerdir. Ne bir hazırlıkları ne de silahları var."* dedikleri beyan edilmektedir.⁸¹³

Ayrıca zahirde mallarını ve ailelerini mazeret gösteren lakin Peygamber ve iman edenlerin bir daha geri dönmeyeceklerini düşündükleri için sefere çıkmayan bedevilerin, Allah Resulü Medine'ye dönünce kalpleri başka olmasına rağmen dilleri ile Peygamberden *"Bizim için Allah'tan af dile"* dedikleri ifade edilmektedir.⁸¹⁴ Bunun yanında ganimet elde etmesi kolay olan bir sefer olarak gördükleri Hayber'e katılıp ganimet almak istedikleri aktarılmaktadır.⁸¹⁵ Hayber seferine sadece Rıdvan Biatinde bulunanların katılmasına izin verilmek suretiyle hem bu münafıkların menfaatlenmesinin engellendiği hem de Hudeybiye ehlinin ganimetlerle mükafatlandırıldığı belirtilmektedir.⁸¹⁶

Bununla birlikte Fetih suresi 16. ayette bedevilere hatalarını telafi imkanı da verilerek *"قَوْمِ أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ"* şeklinde güçlü bir düşmanla savaşa çağrılacakları, o zaman itaat ederlerse ödüllendirilecekleri bildirilmektedir. Güçlü düşmanın kimler olduğu hususunda alimler farklı fikirler yürütmüşlerdir. Belli bir kavmin kastedilmediğini savunanlar olmakla birlikte⁸¹⁷ çoğunluk, kastın Farslar ve Rumlar, Hevazin, Beni Hanife olduğunu ifade etmektedir.⁸¹⁸

Münafıkların yanı sıra Fetih Suresi 6. ayette zikredilen Müşriklerin ise Müslümanları umre yapmaktan alıkoyarak küçük düşürdükleri şeklindeki zanlarının

⁸¹³ Vakıdî, c. 2, s. 574, 619; Salebi, c. 9, s. 45; Mevdudî, c. 5, s. 409; Ağırman, İslam Tarihi, c. 1, s. 449.

⁸¹⁴ Vakıdî, c. 2, s. 619; Begavî, c. 4, s. 225; İbn Atıyye, c. 5, s. 130.

⁸¹⁵ Salebi, c. 9, s. 45; Zemahşeri, c. 4, s. 337; İbnü'l-Cevzi, **Zadü'l-mesir**, c. 4, s. 131. *"Savaştan geri bırakılanlar, siz ganimetleri almaya giderken, "Bırakın biz de sizinle gelelim" diyeceklerdir. Onlar Allah'ın sözünü değiştirmek isterler. De ki: "Siz bizimle asla gelmeyeceksiniz. Allah önceden böyle buyurmuştur." Onlar, "Bizi kısıkanıyorsunuz" diyeceklerdir. Hayır, onlar pek az anlarlar."* (Feth,48/15)

"Bedevilerin (savaştan) geri bırakılanlarına de ki: "Siz, güçlü kuvvetli bir kavme karşı teslim oluncaya kadar savaşmaya çağrılacaksınız. Eğer itaat ederseniz Allah size güzel bir mükâfat verir. Ama önceden döndüğünüz gibi yine dönerseniz, Allah sizi elem dolu bir azaba uğratur."" (Feth, 48/16)

⁸¹⁶ Razi, c. 28, s. 75; Mevdudî, c. 5, s. 415-418; Watt, s. 77

⁸¹⁷ İbn Kesir, **Bidaye**, c. 6, s. 183; Derveze, **Tefsir**, c. 8, s. 597.

⁸¹⁸ Vakıdî, c. 2, s. 620; İbn Hişam, c. 2, s. 320; Ebu Nuaym, **Delail**, c. 1, s. 617; Beyhaki, **Delail**, c. 4, s. 165-167; Makrızı, c. 4, s. 218.

bir yanılgıdan ibaret olduğu belirtilmektedir.⁸¹⁹ Çünkü Müslümanların gerek Hudeybiye seferinde sergiledikleri sabırlı, barışçıl tutumları gerek anlaşmaya sadakatleri gerekse ertesi sene umre için Mekke'ye girdiklerinde hiçbir taşkınlık yapmadan vakur bir şekilde ibadetlerini yapmaları ile hem Mekkelilerin hem de diğer Arap kabilelerin sempatisini kazandıkları kaydedilmektedir.

Şunu belirtmeliyiz ki cihada çağrılınca katılmamak samimi yetersizliğin göstergesi olarak kabul edilmekle birlikte geçerli bir mazereti olanların sorumlu tutulmayacağı bildirilmektedir.⁸²⁰ Bir Müslümanın cihada iştirak etmemesi için ya 17. ayette belirtilen bedeni özürlerinin olması ya da köle olmak, mühimmat bulamamak, bakıma muhtaç ebeveyni olmak gibi makul sebeplerinin olması gerektiği ifade edilmektedir.⁸²¹

1.4.1.8. Rıdvan Biatının Yapılması

Fetih Suresinin

“Sana biat edenler ancak Allah’a biat etmiş olurlar. Allah’ın eli onların ellerinin üzerindedir. Verdiği sözden dönen kendi aleyhine dönmüş olur. Allah’a verdiği sözü yerine getirene, Allah büyük bir mükâfat verecektir;... Şüphesiz Allah, ağaç altında sana biat ederlerken inananlardan hoşnut olmuştur. Gönüllerinde olanı bilmiş, onlara huzur, güven duygusu vermiş ve onlara yakın bir fetih ve elde edecekleri birçok ganimetler nasip etmiştir. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.” (Fetih, 48/10, 18, 19)

ayetleri, Müslümanların Hudeybiye Seferinde yaptığı biatten bahsetmektedir. Fetih suresi 18. ayette Allah’ın bu biate katılanlardan razı olduğunu belirtmesinden dolayı bu biata yaygın olarak “Bey’atü’r-rıdvan” denilmiştir. Ayet-i kerimde bildirildiği gibi biat, bir ağacın altında alınmıştır. Biat sonrasında bu ağaç, “Şeceretu’r-rıdvan” olarak anılmıştır.⁸²²

⁸¹⁹ Mevdudi, c. 5, s. 409.

⁸²⁰ “Köre güçlük yoktur, topala güçlük yoktur, hastaya güçlük yoktur. (Bunlar savaşa katılmak zorunda değildir.) Kim Allah’a ve Peygamberine itaat ederse, Allah onu, içlerinden ırmaklar akan cennetlere koyar. Kim de yüz çevirirse, onu elem dolu bir azaba uğratar.” (لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرْجٌ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ (وَمَنْ يَتَوَلَّ يُعَذِّبْهُ عَذَابًا أَلِيمًا) (Feth, 48/17)

⁸²¹ Mevdudi, c. 5, s. 417.

⁸²² Biat bir ağacın altında gerçekleştiği için “Bey’atü’ş-şecere” (ağaç altındaki biat); biat eden sahabilere “Ashabü’ş-şecere” (ağaç altında Hz. Peygamber’e biat edenler); gölgesinde bu biatın yapıldığı ağaca da “Şeceretu’r-rıdvan” da denmektedir. Mustafa Fayda, “Bey’atürrıdvân”, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/beyaturridvan> (20.11.2021).

Kaynaklarda yer aldığına göre Allah Resulü, Hz. Osman'ı elçi olarak Kureyş'e gönderir. Gerekli görüşmeleri yaptıktan sonra müşrikler, Kabe'yi tavaf edebileceğini söylerler ama o, Nebi tavaf etmedikçe tavaf etmeyeceğini beyan edince hapsederler. Haber, Hz. Peygamber'e Hz. Osman'ın şehid edildiği şeklinde gelir. Bunun üzerine Müslümanlar biate çağrılır.⁸²³

Bu anlatımdan, Allah Resulü'nün savaşa karar verip biat almasının tek sebebi, Hz. Osman'ın öldürülmesi gibi anlaşılmaktadır. Lakin daha etraflıca baktığımızda başka şartların da onu buna zorladığını, Hz. Osman'ın haberinin bardağı taşıran son damla olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü Nebi ve ashabı günlerdir ihramlı bir şekilde bekletilmiş, bütün diplomatik çabaları reddedilmiştir. Kureyş, müzakereye bile yanaşmamış, başından beri şiddet kullanarak Müslümanları uzaklaştırma düşüncesi içinde olmuştur. Ancak Urve b. Mesud'un araya girmesi ile görüşme yapmaya ikna olup elçiler göndermiştir. Ama bu elçiler, ya bir gözlemci ve haberci gibi bir fonksiyon göstermiş ya da uzlaşmacı bir tutumdan uzak tahkir edici bir üslupla müşriklerin isteklerini dayatmışlardır. Üstelik görüşmeler sürerken bir yandan da Müslümanların çadırlarına taciz saldırıları yapmışlardır.⁸²⁴ Hz. Osman'ın öldürüldüğü haberi geldiğinde de ortamın zaten çok gergin olduğu görülmektedir. Şöyle ki Süheyl b. Amr, Mikrez b. Hafs, Huveytip b. Abduluzza'dan oluşan heyet, Hz. Peygamber'le görüşmek için geldiğinde etraftaki müşriklerle Müslümanlar arasında taraflardan birinin ok atması ile bir çatışma çıkar. Karşılıklı ok ve taşlar atılmaya başlanır. İşte Hz. Osman'ın şehid edildiği haberi de bu esnada gelir.⁸²⁵

Hz. Peygamber'in hangi şart üzerine biat aldığı hususunda farklı görüşler vardır.⁸²⁶ Bizce netice itibariyle ashap canlarını ortaya koymuştur. Yanlarında sadece yolcu kılıçları bulunmasına rağmen Kureyş ve onlara yardım edecek civar kabilelerin askerlerinden müteşekkil yani sayıca da kendilerinden üstün bir orduyla savaşmayı tereddüt etmeden kabul etmişlerdir. Bu sebeple de Allah onlardan hoşnut olduğunu

⁸²³ İbn Hişam, c. 2, s. 315; İbn Sa'd, c. 2, s. 74; Taberi, **Camîu'l-beyan**, c. 22, s. 223-224.

⁸²⁴ Zühri, s. 50-54; Vakıdî, c. 2, s. 579-604; İbn Hişam, c. 2, s. 311-317; İbn Sa'd, c. 2, s. 74.

⁸²⁵ Vakıdî, c. 2, s. 602; Şami, c. 5, s. 48; İbn Kayyım, c. 3, s. 333. Burada ayrıca keşif için Mikrez b. Hafsın liderliğinde elli kişilik bir birlikle Peygamberi kuşatmaya çalıştıkları lakin Muhammed b. Mesleme'nin onları esir alıp Peygambere getirdiği nakledilmektedir. Vakıdî, c. 2, s. 603.

⁸²⁶ Bir grup ölüm üzere biat aldığını ifade ederken (İbn Hişam, c. 2, s. 315; Taberi, **Camîu'l-beyan**, c. 22, s. 225) diğer grup "Ölüm üzerine alınmadı. Kaçmamak/sonuna kadar savaşmak üzerine alındı" demektedir (Vakıdî, c. 2, s. 619; İbn Sa'd, c. 2, s. 76,77; Taberi, **Camîu'l-beyan**, c. 22, s. 209; İbn Kayyım, c. 3, s. 303; Hamidullah, **İslam Peygamberi**, c. 1, s. 255.). Ölüm veya kaçmamanın sonuç olarak aynı olduğunu düşünenler de vardır. Mevdudî, c. 5, s. 411.

bildirmiş hem dünya hem de ahiret mükafatı ile müjdelemiştir. Allah Resulü de “*Ağacın altında biat edenler, Allah’ın izniyle ateşe girmezler.*” buyurmaktadır.⁸²⁷

Müşrik heyetin Müslümanların bu kararlılığını görünce durumun vahametini anlayıp Kureyş’e dönerek durumu haber verince onların da antlaşmaya razı olduğu nakledilmektedir.⁸²⁸ Üç gün boyunca alıkonulan Hz. Osman dönünce antlaşma için görüşmeler de başlar.⁸²⁹

1.4.1.9. Savaşın Allah Tarafından Engellenmesi

Fetih suresinde “Allah size, elde edeceğiniz birçok ganimetler vaad etmiştir. Başarıyı size hemen vermiş ve insanların ellerini sizden çekmiştir. (Allah böyle yaptı) ki, bunlar mü’minler için bir delil olsun, sizi de doğru bir yola iletsin; O, Mekke’nin göbeğinde, sizi onlara karşı üstün kıldıktan sonra, onların ellerini sizden, sizin ellerinizi onlardan çekendir. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görmektedir.” şeklinde Fetih suresi 20, 24. ayetler olmak üzere iki yerde “Allah’ın insanların ellerini Müslümanlardan çektiği” bir yerde de “Müslümanların ellerini müşriklerden çektiği” bildirilmektedir. Tefsirlerde bu ifadeden kastın “savaşın engellenmesi” olduğu belirtilmektedir.⁸³⁰

Ayette elleri çektirilen insanlardan muradın kim olduğu konusunda farklı görüşler nakledilmektedir. Buna göre Peygamberle beraber Mekke’ye gelen Müslümanların ailelerine Yahudilerin saldırmasından el çektirme şeklinde anlaşılabilceği gibi kastedilen kimselerin Kureyş olabileceği de nakledilmektedir.⁸³¹ Bizce de ikinci görüş tarihi gerçekliğe daha uygundur. Musalaha esnasında Peygamber ve ashaba saldırmak isteyen bazı müşriklerin esir alındığı, Hz. Peygamber’in onları

⁸²⁷ İbn Sa’d, c. 2, s. 77; İbn Hibban, c. 1, s. 303.

⁸²⁸ Vakıdî, c. 2, s. 605; Hamidullah, Hz. Peygamber’in orada bulunan müşrik heyeti, Hz. Osman dönene kadar alıkoyduğunu ifade etmektedir. Hamidullah, **İslam Peygamberi**, c. 1, s. 259.

⁸²⁹ Vakıdî, c. 2, s. 605; Şami, c. 5, s. 52. Kaptan Mehmet Ali, **Hudeybiye Seferi ve Hz. Muhammed’in Barışçı Siyaseti**, Tarihî Peşinde - Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi- yıl. 2016, sayı. 16, s. 11.

⁸³⁰ Mevdudî, Kureyş müşriklerine Müslümanlarla savaşma cesareti verilmemesinin yanı sıra herhangi bir düşman gücüne savunmasız kalan Medine’ye saldırma cesaretinin verilmemesi de olabileceğini ifade etmektedir. Mevdudî, c. 5, s. 420.

⁸³¹ Taberî, **Camiu’l-beyan**, c. 22, s. 231; Maverdî, **Nüket**, c. 5, s. 317. Müfessirler burada bir diğer görüş olarak muhatabın Hayber ehline yardım için Esed ve Gatafan’ın anlaşılmalı olan Uyeyne b. Hısn ile Malik b. Avf’ın olabileceğini de ifade etmektedir. Maverdî, **Nüket**, c. 5, s. 317; Vahidî, **Basit**, c. 20, s. 306.

affedip serbest bıraktığı, bu şekilde de müşriklerin ellerinin Müslümanlardan; Müslümanların ellerinin de müşriklerden çektirilmiş olduğu ifade edilmektedir.⁸³² Bunun dışında Halid b. Velid'in Müslümanlar namaz kılarken “*Bu adam korunmaktadır.*” diyerek onlara saldırmaktan vazgeçip birliğini geri çekmesi de bu bağlamda değerlendirilmektedir.⁸³³

“Onlar, inkar edenler ve sizi Mescid-i Haram’ı ziyaretten ve (ibadet amacıyla) bekletilen kurbanlıkları yerlerine ulaştırmaktan alıkoyanlardır. Eğer, oradaki henüz tanımadığınız inanmış erkeklerle, inanmış kadınları bilmeyerek ezmeniz ve böylece size bir eziyet gelecek olmasaydı, (Allah Mekke’ye girmenize izin verirdi). Allah, dilediğini rahmetine koymak için böyle yapmıştır. Eğer, inananlarla inkarcılar birbirinden ayrılmış olsalardı, onlardan inkar edenleri elem dolu bir azaba uğrattırdık.”

şeklindeki Fetih suresi 25. ayette, Allah’ın olası bir savaşı engelleme sebebi beyan edilmektedir. Buna göre Mekke’de Müslüman olup imanını gizleyen veya henüz hicret edememiş Müslümanların yanlışlıkla öldürülme ihtimalinden dolayı müşriklerin bütün zulümlerine rağmen savaşa izin verilmediği ifade edilmektedir.⁸³⁴ Kaynaklarda ayette geçen “مَعْرَةٌ” ifadesi, bilmeden işlenen günah veya bilmeden öldürüp sonra da diyet verme sorumluluğunu yüklenmek olarak açıklanmakta, bu külfetin olmaması için savaştan el çektirildiği ifade edilmektedir.⁸³⁵ Watt ise bu insanlardan kastın inananlar değil inanma potansiyeli olan Mekkeliler olduğu yönünde bir yorum getirmektedir.⁸³⁶

Olaylara bakıldığında Hz. Peygamber niyetlerinin sadece umre yapmak olduğunu defalarca bildirdiği hatta Kureyş’e “*Savaş Kureyş’i bitkin düşürdü, zayıf bıraktı. İsterlerse belli bir süreye kadar barış yapalım. Beni diğer kabilelerle baş başa bıraksınlar.*” şeklinde haber yollayarak⁸³⁷ Kureyş ile savaşmayı istemediğini, barış antlaşması istediğini net bir şekilde belirttiği halde Kureyş’in müzakereye yanaşmayıp Müslümanlara sataşarak, taciz ve tahrik ederek sanki savaş çıkarmaya çalıştığı

⁸³² Vakıdı, c. 2, s. 622; Taberi, **Camîu’l-beyan**, c. 22, s. 237; Vahidi, **Basit**, c. 20, s. 311; Begavi, c. 4, s. 236. İbnü’l-Cevzi, **Muntezam**, c. 3, s. 273. Taberi, bu iki ayetteki el çektirme olayında muhatapların aynı olmadığını söz konusu 24. Ayette kastedilen kimselerin müşrikler olduğunu lakin 20. ayetteki muhatabın başka olduğunu naklederken yaptığı açıklamalarından mezkur ayetteki muhatabın Yahudiler olduğunu kabul ettiği anlaşılmaktadır. Taberi, **Camîu’l-beyan**, c. 22, s. 231.

⁸³³ Vakıdı, c. 2, s. 746; Beyhaki, **Delail**, c. 4, s. 349; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 317; İbn Kesir, **Bidaye**, c. 4, s. 239.

⁸³⁴ Vakıdı, c. 2, s. 621-622; İbn Hişam, c. 2, s. 321; Beyhaki, **Delail**, c. 4, s.161.

⁸³⁵ İbn Hişam, c. 2, s. 321; Taberi, **Camîu’l-beyan**, c. 22, s. 250. Maverdi, bu anlamların haricinde “مَعْرَةٌ” ibaresinin, müşriklerin “kendi dindaşlarını öldürüyorlar” şeklindeki ayıplamaları, keder, şiddet, hataen adam öldürme kefareti gibi manalara gelebileceğini nakletmektedir. Maverdi, **Nüket**, c. 5, s. 320; Begavi, c. 4, s. 242.

⁸³⁶ Watt, **H. Muhammed Medine’de**, s. 75.

⁸³⁷ Zühri, s. 52; Vakıdı, c. 2, s. 593.

görülmektedir. Bazı araştırmacılar, Kureyş'in bu tavrını müşriklerin Allah Resulü' ne inanmayıp harp hilesi yaptığını, arkadan ordularının geleceğini düşündükleri şeklinde yorumlarken,⁸³⁸ bazı araştırmacılar da onların diğer Arap kabileleri nezdinde şereflerini korumak amacıyla Müslümanları umre süsü vererek haram ayda Mekke'ye saldıran bir topluluk durumuna düşürmek için bu taktiği uyguladıkları yönünde izah yapmaktadırlar.⁸³⁹ Bu bağlamda Allah'ın müşriklere bu fırsatı vermemek, çıkacak bir savaşa mani olmak için Müslümanlara sekinet vererek müşriklerin tuzağına düşmelerini engellediğini düşünebiliriz.

1.5. HİCRİ SEKİZİNCİ YILDA GERÇEKLEŞEN GAZVELER

1.5.1. Mekkenin Fethi (8, Ramazan 20/630, Ocak 11)

Mekke'nin Fethinin gerçekleştiği tarih hususunda Zühri, hicretten sekiz buçuk yıl sonra Ramazan'ın 13'ü derken; İbn İshak ve Vakıdî H. 8. yılın 20 Ramazan'ı olduğunda müttefiktirler. İbn Sa'd ise gün vermeksizin H. 8. yılın Ramazan'ında Mekke'ye girildiğini zikretmektedir.⁸⁴⁰

Siyer kaynakları hazırlık, yolculuk safhaları da dahil Mekke Fethi süresince inen ayetler olarak Nisa, 4/94; Mümtehine, 60/1-6; Beled, 90/1-2 ve Nasr, 110/1-3. ayetleri kaydetmektedirler. Bunlara ilaveten birçok ayet daha fetih ile ilişkilendirilmektedir. Bu ayetleri Mekke'nin fethini müjdeleyen ayetler, Hz. Peygamber'in fetih sürecinde çeşitli vesilelerle okuduğu ayetler ve fetih esnasında meydana gelen bazı olayların sebep-i nüzulü olarak ifade edilen ayetler olarak üç grupta toplayabiliriz.⁸⁴¹ Çalışmamızla bağlantısından dolayı üçüncü grupta yer alan

⁸³⁸ Hattab, s. 180.

⁸³⁹ Azimli, **Tarihin Kırılma Noktası; Hudeybiye Antlaşması**, s. 45.

⁸⁴⁰ Zühri, s. 86; Vakıdî, c. 3, s. 873; İbn Hişam, İbn İshak'tan naklen Nebi'nin 20 Ramazan'da Mekke'ye girdiğini kaydetmektedir. İbn Hişam, c. 2, s. 437; İbn Sa'd, c. 2, s. 102; Şulul, İbn İshak ve Vakıdî ile uyumlu olarak H. 8. yılın 10 Ramazanını Medine'den çıkış, 19 Ramazanını fetih tarihi olarak kabul etmektedir. (Şulul, s. 849); Apaydın ise H. 8. yılın 6 Ramazanını çıkış, 13 Ramazanını fetih tarihi olarak kabul etmektedir (Apaydın, s. 652).

⁸⁴¹ Bu ayetlerin bir kısmı, fetih sürecinde gerçekleşen bazı olaylar hakkında indiği rivayet edilen ayetlerdir: Fetih, 48/24; Hadid, 57/ 7-11; Mümtehine, 60/ 12. Bir kısmı, Nebi'nin Mekke'nin fethinde tesbih, şükür, vb. amaçlarla okuduğu veya konuşmalarında, hutbelerinde yer verdiği ayetlerdir: Al-i İmran, 3/69; İsrâ, 17/81; Sebe 34/49; Hucurat 49/13. Diğer bir kısmı Mekke'nin fethini müjdelediği ifade edilen ayetlerdir: İbrahim, 14/13-14; Enbiya, 21/105; Kasas, 28/85; Secde, 32/29; Saffat, 37/171-174; Duhan, 44/10; Mücadele, 58/21 Saff, 61/13.

Fetih, 48/24; Hadid, 57/7-11; Mümtetine, 60/12. ayetlerini de değerlendireceğiz. Ayrıca Fetih Suresinin tamamını Mekke'nin Fethiyle ilişkilendirenler olmuşsa da Hudeybiye Seferini işlerken bu konuyu ele aldığımız için tekrardan kaçınmak amacıyla burada yer vermeyeceğiz.⁸⁴²

1.5.1.1. Hudeybiye Antlaşmasının İhlal Edilmesi

Hicri 6. yılda imzalanan Hudeybiye antlaşmasının 3. ve 4. maddeleri doğrultusunda Huzaa kabilesi Allah Resulü'nün, Beni Bekir ise Mekke müşriklerinin müttefiki olmayı seçerler.⁸⁴³ Rivayetlere göre antlaşmadan iki yıl⁸⁴⁴ veya yirmi iki ay⁸⁴⁵ sonra, Huzaa ile aralarında eskiye dayalı bir düşmanlık olan Beni Bekir, bir yaralanma olayını bahane ederek Huzaa'ya baskın yapıp yirmi kişiyi öldürür. Bu katliamda Kureyş'in ileri gelenlerinden de yardım alır.⁸⁴⁶ Dolayısıyla Hudeybiye antlaşması ihlal edilir. Huzaa Kabilesinden bir heyet hemen baskını Hz. Peygamber'e haber vererek yardım talep eder.⁸⁴⁷ Nebi de yardım edeceğini belirtir.⁸⁴⁸ Vakıdi, Allah

⁸⁴² Nebi Bozkurt, Mustafa Sabri Küçükaşcı, "Mekke", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mekke#1> (04.01.2022); Şulul, 861.

⁸⁴³ Vakıdi, c. 2, s. 611; İbn Hişam, c. 2, s. 318; İbn Sa'd, c. 2, s. 75.

⁸⁴⁴ Zühri, s. 87.

⁸⁴⁵ Vakıdi, c. 2, s. 783; İbn Sa'd, c. 2, s. 102; İbnü'l-Cevzi, **Muntezam**, c. 3, s. 324; Şami, c. 5, s. 201; Diyarbekri, c. 2, s. 77. Makrızı, bu sürenin 17 veya 18 ay sürdüğünü de nakletmektedir. Makrızı, c. 1, s. 348.

⁸⁴⁶ Zühri, s. 87; Vakıdi, c. 2, s. 783; İbn Hişam, c. 2, s. 390; İbn Sad, c. 2, s. 102; Taberi, **Tarih**, c. 3, s. 43-44; İbn Hibban, c. 2, s. 38; İbnü'l-Cevzi, **Muntezam**, c. 3, s. 324. İkrime b. Ebu Cehil, Safvan b. Ümeyye, Mikrez b. Hafs, Huveytib b. Abdiluzza, Süheyl b. Amr'ın hem silah yardımı yaptığı hem de tebdili kıyafetle Beni Bekir saflarında çarpıştıkları kaydedilmektedir. Vakıdi, c. 2, s. 783; İbn Sa'd, c. 2, s. 102; Taberi, **Tarih**, c. 3, s. 44; İbnü'l-Cevzi, **Muntezam**, c. 3, s. 324; Şami, c. 5, s. 201; Diyarbekri, c. 2, s. 77; İbn Kayyim, c. 3, s. 446.

⁸⁴⁷ Zühri, s. 87; Vakıdi, c. 2, s. 786; İbn Hişam, c. 2, s. 394, 396; İbn Sad, c. 2, s. 102. Nebi'ye haber verenin Amr b. Salim olduğu (Vakıdi, c. 2, s. 789; İbn Hişam, c. 2, s. 394; İbn Sad, c. 2, s. 102; İbn Kayyim, c. 3, s. 446) veya önce Amr b. Salim'in sonra da Büdeyl b. Verka'nın haberci olarak geldiği ifade edilmektedir. (İbn Hişam, c. 2, s. 396; İbn Hibban, c. 2, s. 38; Hattab, s. 222.) Vakıdi'nin rivayetinde, giden heyet içerisinde bulunan Büdeyl b. Ümmü Asram, dönüş yolunda Medine'ye giden Ebu Süfyan'la karşılaşır. Ebu Süfyan onun Nebi ile görüşüğünü anlıyor. İbn Hişam'ın aktardığı rivayette ise Ebu Süfyan ile karşılaşan Büdeyl b. Verka isimli zattır. Bu noktada Büdeyl b. Ümmü Asram ile Büdeyl b. Verka karıştırıldı mı, sorusu akla gelmektedir. Ayrıca Nebi tarafından Huzaa'nın kollarından Beni Kab b. Amr'ı savaşa hazırlamakla görevlendirilen kişinin Büdeyl b. Verka olduğu bilgisinde de (Şulul, s. 851) isim benzerliğinden kaynaklı bir hata olabilir. Zira Büdeyl b. Verka, İslam ordusu Merrüzahrana geldiğinde Ebu Süfyan'a yoldaşlık eden kişiler arasında da zikredilmektedir. Nitekim bu şahsın, aynı kabileden Büdeyl b. Seleme olduğunu zikredenler de vardır. (Mithat Eser, "Sahabi Büdeyl b. Verka'El-Huzai'nin Hayatı", **Mütefekkir-Aksaray Üniv. İslami İlimler Fak. Dergisi**, c. 7, sayı. 13, 2020, ss. 35-52, s. 45)

⁸⁴⁸ İbn Hişam, c. 2, s. 395; İbn Sa'd, c. 2, s. 102. Hamidullah, Amr b. Salim'in okuduğu şiirde geçen "Geceleyin biz uykuda iken bize baskın yaptılar/ Ruku ve sucud halinde iken bizi öldürdüler."

Resulü'nün Damre isimli sahabiye Kureyş'e elçi olarak göndererek onlara, ya Huzaalılara diyet ödemek ya Beni Nüfese ile antlaşmalarını sona erdirmek ya da Hz. Peygamber ile olan antlaşmayı bozduklarını ilan etmek şeklinde üç seçenek sunduğuna ve Kureyş'in üçüncü teklifi kabul ettiğine dair bir rivayet nakletmektedir.⁸⁴⁹ Hamidullah, Kureyş'e böyle bir mektubun/elçinin gönderilmesinin o günün şartları göz önünde bulundurulduğunda gerçek olamayacağını düşündüğünü, zira Nebi'nin hem Mekke seferini gizleyip hem de böyle bir mektup göndermeyeceğini ifade etmektedir.⁸⁵⁰ Bizce de bu yorum makuldür. Ayrıca yapılan saldırıdan dolayı Hz. Muhammed'in üzerlerine geleceğini tahmin eden Kureyş, Ebu Süfyan'ı antlaşmayı sağlamlaştırması, süreyi uzatması için Medine'ye gönderdiğinde Nebi'nin onun talebine, *"Sizin cenahta bir problem mi var? Biz antlaşmamız üzerinde duruyoruz."* şeklinde cevap vermesinin de bir elçinin gitmediğine işaret ettiğini düşünmekteyiz.⁸⁵¹ Öte yandan Hz. Peygamber'in hicret ettiğinden beri takip ettiği siyasetinin asıl amacının Mekke'yi fethetmek olduğu zikredilmektedir.⁸⁵²

1.5.1.2. Müslümanların Cihada Katılmaya Teşvik Edilmesi

Resulullah savaş için hazırlık emri verir. Civardaki müslüman kabilelere de elçiler göndererek, Allah'a ve ahiret gününe iman eden kimselerin Ramazan'da

ifadesinden hareketle Huzaa'lıların namaz kılarak öldürüldüğünü söylemektedir. (Hamidullah, **İslam Peygamberi**, c.1, s. 265.) Ama İbn Hişam ve İbn Kayyim, bu beytin altına "yani Müslüman olduğumuz halde öldürüldük." demek istiyordu açıklamasını yapmışlar. (İbn Hişam, c. 2, s. 395; İbn Kayyim, c. 3, s. 447) İbn Sa'd da olayı anlatırken güven içinde uykudayken baskına uğradıklarını kaydetmektedir. İbn Sa'd, c. 2, s. 102.

⁸⁴⁹ Vakıdî, c. 2, s. 786-787; Şami, c. 5, s. 204; Nebi Bozkurt, Mustafa Sabri Küçükbaşcı, "Mekke", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mekke#1> (04.01.2022).

⁸⁵⁰ Hamidullah, **İslam Peygamberi**, c. 1, s. 265. Bir başka rivayette bu teklifi Peygamber değil de o dönemde müşrik olan İbn Ebi Sarh'ın Peygamberi tanıdığı için bu üç teklifi yapacağını tahmin ettiği, müşriklerin istişarelerinin neticesi olarak Ebu Süfyan'ın antlaşmayı yenilemek veya süreyi uzatmak için Medine'ye gönderdikleri nakledilmektedir. (Vakıdî, c. 2, s. 787-788; Şami, c. 5, s. 204) Diğer rivayetlerde ise Damre'nin elçi olarak gönderilmesinden bahsedilmeden önce Huzaalıların Peygambere haber verdikleri, sonra da Ebu Süfyan'ın elçi olarak geldiği rivayet edilmektedir. Vakıdî, c. 2, s. 792; Makrizî, c. 1, s. 349; Halebi, c. 3, s. 105.

⁸⁵¹ Vakıdî, c. 2, s. 792; Makrizî, c. 1, s. 349; Halebi, c. 3, s. 105. Neticede Ebu Süfyan, Allah Resulünden de müminlerden de yüz bulamaz ve hedefine ulaşmadan döner. (Zühri, s. 87-88; Vakıdî, c. 2, s. 788, 791-795; İbn Hişam, c. 2, s. 396-397; İbn Sa'd, c. 2, s. 102; İbn Hibban, c. 2, s. 38-40; İbn Kayyim, c. 3, s. 448-449) Hamidullah, Ebu Süfyan'ın antlaşmayı yenilemek için Medine'ye gelişinin Allah Resulü nezdinde Kureyş hakkındaki ithamın teyidi olduğunu ifade etmektedir. Hamidullah, **İslam Peygamberi**, c. 1, s. 263.

⁸⁵² Fazlurrahman, s. 46

Medine'ye gelmelerini, buyurur.⁸⁵³ Bu bağlamda Hadid Suresi 10 ve 11. ayetin Mekke fethi öncesinde, Müslümanları fetih hazırlıklarına maddi katkıda bulunmaya teşvik için indiği rivayet edilmektedir.⁸⁵⁴ Ayrıca ayette geçen “fetih”ten Hudeybiye Antlaşmasının kastedildiğini savunanlar da vardır.⁸⁵⁵

İlgili ayetler mealen şöyledir:

“Size ne oluyor da Allah yolunda harcama yapmıyorsunuz? Halbuki göklerin ve yerin mirası Allah'ındır. İçinizden, fetihten önce harcayanlar ve savaşanlar, (diğerleri ile) bir değildir. Onların derecesi, sonradan harcayan ve savaşanlardan daha yüksektir. Bununla beraber Allah hepsine de en güzel olanı (cenneti) vadetmiştir. Allah bütün yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır. Kim Allah'a güzel bir borç verecek ki, Allah da onu kendisine kat kat ödesin. Ona çok değerli bir mükafat da vardır.” (Hadid, 57/10-11)

Alimler, cumhurun İbn Abbas ve Katade'ye dayanarak bu ayetteki fetihten muradın Mekke'nin fethi olduğunu benimsediğini nakletmektedirler.⁸⁵⁶ Bu görüşte olanlar, ayetin Mekke'nin fethinden önce mi yoksa sonra mı indiği konusunda ihtilaf etmektedirler. Zira kimisi, söz konusu ayetin cihada teşvik için fetihten önce indirildiğini iddia ederken,⁸⁵⁷ kimisi de ayetin sahabeden bir grup, oldukça yüklü infakta bulununca etraflarındakilerin onlara geçmiş bütün infaklardan daha büyük ecir aldıklarını söylediklerinde ayetin indirildiğini, bu durumda ayetin fetihten sonra indirilmiş olabileceğini kabul etmektedir.⁸⁵⁸ Ayrıca fetihten sonra indirilmesinin yeni

⁸⁵³ Vakıdi, c. 2, s. 799; Makrizi, c. 1, s. 354; Şami, c. 5, s. 211; Halebi, c. 3, s. 107. Siyer kaynaklarında bildirildiği kadarı ile bu kabileler ve asker sayısı şöyledir: Eslem, dört yüz kişi; Cüheyne, sekiz yüz; Eşca, üç yüz; Müzeyne, bin/bin üç yüz kişi; Süleym, yedi yüz/bin kişi; Beni Kab b. Amr, beş yüz; Gıfar, dört yüz; Beni el-Hüseyin, Temim, Kays, Kinane, Leys, Damre ve Esed'den de bir grup asker. Ensarin dört bin; Muhacirin de yedi yüz kişi ile tam kadro katıldıkları ordunun toplamda on veya on iki bin askerden müteşekkil olduğu zikredilir. Vakıdi, bir nevi savaşın fitilini ateşleyen Beni Bekir'den de iki yüz kişinin katıldığını nakletmektedir. (Vakıdi, c. 2, ss.799-800, 821; İbn Hişam, c. 2, s. 400, 421; İbn Sa'd, c. 2, s. 102; Makrizi, c. 1, s. 354; Mahmudov, s. 251) Vakıdi, Beni Süleym dışında diğerlerinin Medine'ye geldiğini zikretse de (Vakıdi, c. 2, s. 799) tespit edebildiğimiz kadarıyla bu kabilelerin bir kısmı Medine'ye gelmiş, bir kısmı da yolda orduya dahil olmuşlardır. (İbn Sa'd, c. 2, s. 102; Şulul, s. 852). Hamidullah, Hz. Peygamber'in bu kabilelerin sadece başkanlarını Medine'ye çağırıp bilgilendirdiğini, askerlerini hazırlayıp kendi bölgelerinde beklemelerini, kendisinin yol boyunca uğrayıp onları alacağını söylediğini nakletmektedir. Bu açıklama yapılacak seferin güzergahının gizli tutulduğu bilgisiyle de örtüşmektedir. Hamidullah, **İslam Peygamberi**, c.1, s. 265; Hamidullah, **H. Peygamberlerin Savaşları**, s. 83.

⁸⁵⁴ Taberi, **Camii'l-beyan**, c. 23, s. 174; Maverdi, c. 5, s. 471; Begavi, c. 5, s. 27.

⁸⁵⁵ Taberi, **Tefsir**, c. 23, s. 176; Mevdudi, c. 6, s. 124. Lakin tespit edebildiğimiz kadarı ile Ebu Said el-Hudri, Şa'bi ve Zühri'ye dayandırılan bu görüş, Taberi ve Mevdudi dışında ulema tarafından pek de kabul görmemiştir

⁸⁵⁶ Mukatil, c. 4, s. 239; Taberi, c. 23, s. 174; Maturidi, c. 9, s. 519; Maverdi, c. 5, s. 471; İbn Atıyye, c. 5, s. 529; Zemahşeri, c. 4, s. 474; Razi, c. 29, s. 452; Kurtubi, c. 17, s.239; İbn Kesir, **Tefsir**, c. 8, s. 46; Elmalılı, c. 7, s. 421; Mevdudi, c. 6, s. 123; Şulul, s. 861.

⁸⁵⁷ İbn Atıyye, c. 5, s. 259; İbn Kesir, **Tefsir**, c. 8, s. 47.

⁸⁵⁸ İbn Atıyye, c. 5, s. 259.

Müslüman olan, henüz infak bilinci oluşmamış insanları özellikle de Kureyşlileri sonraki seferler için destek vermeye teşvik ettiği sonucuna varanlar da olmuştur.⁸⁵⁹ Biz mezkur ayetlerin, Mekke Fethi öncesinde Müslümanları ordunun techizatına destek olmalarına teşvik etmek için indiği kanaatindeyiz. Hatta 10. ayetin baş tarafındaki itib ifadesinden bu hususta ashab arasında gerekli gayreti göstermeyenler olduğu anlaşılmaktadır.

1.5.1.3. Batn-ı İdam Seriyyesi ve Müslüman Olduğunu Beyan Edenin Öldürülmesinin Yasaklanması

Hiz. Peygamber, kan dökülmesini engellemek amacıyla Kureyş'i hazırlıksız yakalamak için seferin nereye yapılacağını gizli tutmuştur.⁸⁶⁰ Ayrıca Medine'ye giriş ve çıkışları yasaklamış, yollara gözcüler koymuştur. Bunlara ilaveten Hiz. Peygamber, hedef şaşırtmak için Ebu Katade ile sekiz kişilik bir birliği Batn-ı İdam'a göndermiştir.⁸⁶¹ Ebu Katade er-Rib'i komutasındaki birlik İdam vadisi civarında iken Amir b. Azbat el-Eşcai, onları İslam selamı ile selamlayarak yanlarından geçer. Ancak onu yakalarlar. Muhallim b. Cessame saldırarak Amir'i öldürür, eşyalarını da alır. Seriyye, Allah Resulünün yanına dönünce, "*İman etmiş olduğu halde onu öldürdün mü?*" diyerek ona kızar. Bu olay üzerine Nisa Suresinin 94. ayetinin nazil olduğu bildirilir.⁸⁶²

"Ey iman edenler! Allah yolunda sefere çıktığınız zaman, gerekli araştırmayı yapın. Size selam veren kimseye, dünya hayatının geçici menfaatine (ganimete) göz dikerek, "Sen mü'min değilsin" demeyin. Allah katında pek çok ganimetler vardır. Daha önce siz de öyle idiniz de Allah size lütufta bulundu (müslüman

⁸⁵⁹ Razi, c. 29, s. 452. Nitekim Dahhak'tan 7. ayetin Tebuk olayında nazil olduğu rivayet edilmektedir. Elmalılı, c. 7, s. 420.

⁸⁶⁰ Hamidullah, **İslam Peygamberi**, c. 1, s. 265. Bu gizlilikten dolayı kimisinin Şam'a kimisinin Sakif'e kimisinin Hevazin'e sefere çıkıldığını zannettikleri ifade edilmektedir. (Vakıdi, c. 2, s. 796; Makrizi, c. 1, s. 351). Kaynaklarda, Allah Resulü'nün Müslümanlara Mekke'ye gideceklerini bildirip iyi hazırlık yapmalarını söylediği ifade edilirken bir yandan da Kureyş'i gafil avlayabilmek için Allah'a onların gözlerini ve kulaklarını alması için dua ettiği nakledilmektedir. (Vakıdi, c. 2, s. 796; İbn Hişam, c. 2, s. 397; Makrizi, c. 1, s. 351; İbn Kayyim, c. 3, s. 450.) Sadece belli kişilere sır olarak bildirildiği de zikredilmektedir. (Elmalılı, c. 7, s. 539; **Kur'an Yolu**, c. 5, s. 307.)

⁸⁶¹ Vakıdi, c. 2, s. 796; İbn Sa'd, c. 2, s. 101; Hamidullah, **Hiz. Peygamberin Savaşları**, s. 83.

⁸⁶² Vakıdi, c. 2, s. 797; İbn Sa'd, c. 2, s. 101; Taberi, **Camii'l-beyan**, c. 9, s. 72; Elmalılı, c. 3, s. 54.

oldunuz). Onun için iyice araştırın. Çünkü Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.”⁸⁶³

Muhallim’in af dilediği ama Hz. Peygamber’in onu bağışlamadığı bir hafta sonra da öldüğü nakledilmektedir.⁸⁶⁴ Olayla ilgili yukarıdaki rivayetten seriyyenin Nebi, daha Medine’de iken döndüğü dolayısıyla ayetin de Mekke seferine çıkmadan indiği anlaşılmaktadır. Öte yandan başka bir rivayette, Huneyn Gazvesinde iken maktulün yakınlarının kısas talebi üzerine Allah Resulü’nün olaydan haberi olduğu anlatılmaktadır. Bu durumda ayetin de Huneyn Seferinde inzali gerekmektedir.⁸⁶⁵

Her ne kadar tefsirlerde, bu ayetin nüzul sebebi olarak siyer kaynaklarında yer alan yukarıdaki rivayet dışında yer, şahıs ve zamanı farklı olaylar aktarılmış olsa da yaşananlar birbirine benzemektedir ve Allah Resulü’nün hiçbirini tasvip etmediği görülmektedir. Hatta benzer bir olayın faili olan Mikdad b. Esved’e Nebi kızınca onun, *“Kafir kılıcını çekip kolumu kesse, sonra da bir ağacı siper edip ‘Müslüman oldum.’ dese, onu öldürebilir miyim?”* diye sorması üzerine, *“Öldüremezsın. Çünkü öldürürsen, o, senin öldürmenden sonraki yerinde, sen ise onun o kelimeyi söylemeden önceki yerinde olursun.”* buyurur.⁸⁶⁶ Bazı alimler, daha Nisa Suresi 94. ayet inmeden önce Hz. Peygamber’in Müslüman olduğunu söyleyenin, selam verenin, teslim olanın öldürülmesini yasakladığını belirtmektedir.⁸⁶⁷

Ayetin verdiği mesajdan ayrıca Hz. Peygamber’in tavır ve tembihinden savaş ortamında bile insanların beyanının esas alınması, ganimet elde etme düşüncesi ile muhatabın yalan söylediği kuruntusuna kapılmak hususunda dikkatli olunması

⁸⁶³ Nisa, 4/94.

⁸⁶⁴ Taberi, **Camîu’l-beyan**, c. 9, s. 72; Maverdi, c.1, s. 521; Elmalılı, c. 3, s. 54.

⁸⁶⁵ Vakıdî, c. 3, s. 919-921. Bazı rivayetlerde isim verilmeden yanında mal olan bir adamın Peygamberin gönderdiği seriyye ile karşılaştığı ve onlara selam verdiği seriyyede bulunan bazılarının bu şahsa saldırarak öldürdükleri, durum Peygambere ulaşınca onlara selam veren birini neden öldürdüklerini sorduğu, onların korkudan selam verdiğini düşünerek öldürdüklerini ifade edince Peygamber’in, *“Onun kalbini mi açtın?”* diyerek kızdığı ve öldürülen şahıs için diyet ödenmesini emrettiği nakledilmektedir. (Taberi, **Camîu’l-beyan**, c. 9, s. 72-75; Maverdi, c. 1, s. 520) Ayrıca bu şahsın Üsame b. Zeyd, Mikdad, Ebudderda, Amir b. Azbat, Muhallim b. Cessame olduğuna dair farklı rivayetler nakledilmektedir. Taberi, **Camîu’l-beyan**, c. 9, s. 75-80; Maverdi, c. 1, s. 521; İbnü’l-Cevzi, **Zadü’l-mesir**, c. 1, s. 452-453.

⁸⁶⁶ İbn Ebi Şeybe, c. 5, s. 557, (28943); Ahmed b. Hanbel, c. 39, s. 240, (23818); Buhari, c. 5, s. 85, (4019); Müslim, c. 1, s. 95, (155); Ebu Davud, c. 3, s. 45, (2644); Elmalılı, c. 3, s. 54.

⁸⁶⁷ Mevdudi, c. 1, s. 392. Bu manada Peygamberden *“لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ”* diyen kimsenin malı ve canının korunması gerektiği, onların emanda olduğu nakledilmektedir. Ahmed b. Hanbel, c. 1, s. 417, (336); Buhari, c. 2, s. 105, (1399); Müslim, c. 1, s. 51, (20); Ebu Davud, c. 2, s. 93, (1556). Ayrıca *“وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ”* şeklindeki İsra Suresi 33 ayetinde ifade edilen bir kimsenin öldürülmesinin gerekçesi olarak geçen *“بِالْحَقِّ”* ibaresi, Peygamber tarafından evli kimsenin zinası, kişinin imandan sonra küfre dönmesi ve kasten suçsuz birini öldürmesi şeklinde açıklanmaktadır. Taberi, **Camîu’l-beyan**, c. 17, s. 439; Begavi, c. 3, s. 131.

gerektiğinin emredildiği anlaşılmaktadır. Aynı zamanda Nebi, müslüman olduğunu söyleyen kimsenin silahı bırakmış, barışa yönelmiş, düşman olmaktan çıkmış bir kimse gibi kabul edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu prensip, İslam'ın bir sulh dini olduğunu, insanları hidayete ulaştırmayı hedeflediğini, bu konuda en küçük emareyi bile değerlendirdiğini, cihad ülküsünde ganimetin bir amaç olmadığını gayet net göstermektedir.

Yeri gelmişken belirtmek isteriz ki Allah ve Resulü'nün bu husustaki buyruk ve tavırları bu kadar açıkken, bırakın sonraki dönemleri, ashabın bile zaman zaman intikam almak, ganimet elde etmek gibi insani zaafarla bu emirleri ve prensipleri ihlal ettiği görülmektedir.⁸⁶⁸ Mekke'nin Fethi ile de bağlantılı bir örnek olarak Halid b. Velid'in Beni Cezime Seriyesinde yaptıkları verilebilir. Onun davetçi olarak gönderildiği Beni Cezimelileri zaten Müslüman olduklarını, mescitlerinin olduğunu, namaz kıldıklarını belirtmelerine rağmen- Abdurrahman b. Avf'a göre amcasının intikamını almak için- öldürtmesi, bu ihlallerden biridir. Bu olay Hz. Peygamber'e ulaştığında çok üzüldüğü, ellerini kaldırıp, *"Allah'ım Halid'in yaptığından beriyim."* diyerek Halid b. Velid'den yüz çevirdiği bununla da kalmayıp hemen borç para bularak öldürülen otuz kişinin fidyesini fazlası ile verip köpeklerinin yemek kabına kadar bütün zararlarını tazmin ettiği nakledilmektedir.⁸⁶⁹ Her ne kadar Halid b. Velid'in bu kararı çeşitli şekillerde te'vil edilmeye çalışılsa da Beni Cezimelilerin öldürülmelerini emrettiği zaman Ensar ve Muhacirin esirleri öldürmeyip serbest bırakmaları ve Halid b. Velid'e, *"Biz mescitleri olan ve İslam olduklarını ikrar eden Müslümanları öldürmeyiz."* demelerinden Beni Cezimelilerin Müslüman olduklarını beyan ettikleri anlaşılmaktadır.⁸⁷⁰

⁸⁶⁸ Örnek olaylar için İbn Hişam, c. 2, ss. 415-416; İbnu'l-Cevzi, **Zadü'l-mesir**, c. 1, ss. 452-453; Elmalılı, c.3, ss. 53-55.

⁸⁶⁹ Vakıdî, c. 3, s. 875-885; İbn Hişam, c. 2, s. 428-430; İbn Sad, c. 2, s. 112-113; İbn Hibban, c. 2, s. 61-63; İbn Kayyim, c. 3, s. 466-467; Halebi, c. 3, s. 277-278.

⁸⁷⁰ Vakıdî, c. 3, s. 877; Makrîzî, c. 2, s.7. Bununla birlikte bazı kaynaklar Halid b. Velid'i tezkiye etmek için Halid b. Velid'in onları İslama çağırdığında Müslüman olduklarını güzel söyleyemeyip "dinimizi değiştirdik" anlamında "sabe'na" demeleri üzerine öldürüldüklerini ifade etmektedirler. (İbn Kesir, **Sire**, c. 3, s. 593; Mehmet Efendioğlu, Halid b. Velid'e Yönelik Tenkitlerin Mahiyeti Üzerine, **Hadis Tetkikleri Dergisi**, c. 2, s.1, 2004, s.61; Abdülkerim Özaydın, "Cezime b. Amir (Beni Cezime b. Âmir)", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cezime-b-amir-beni-cezime-b-amir> (09.04.2022). Lakin metinde de görüldüğü gibi Halid b. Velid, İslama çağırınca hadis kaynaklarında Cezimelilerin "صَبَائَا، صَبَائَا" dedikleri nakledilse de (Abdürrezzak b. Hemmam, c. 5, s. 221, (9434); Ahmed b. Hanbel, c. 10, s. 444, (6380); Buhari, c. 5, s. 160, (4339)); Bazı siyer kaynaklarında "تحن مسلمون" şeklinde açıkça İslam olduklarını ifade ettikleri belirtilmiştir. (Vakıdî, c. 3, s. 875; Makrîzî, c. 2,

1.5.1.4. Hatıb b. Ebu Beltea'nın Mektubu ve Düşmanı Dost Edinmemenin Emredilmesi

Mekke'ye sefer hazırlıkları gizlilik içinde sürdürülürken ilk Müslümanlardan olan Hatıb b. Ebu Beltea,⁸⁷¹ Hz. Peygamber'in büyük bir ordu ile üzerlerine geldiğini bildiren bir mektup yazarak, Kureyş'in ileri gelenlerine vermesi için bir kadına teslim eder.⁸⁷² Allah Resulü mektubun haberini alır.⁸⁷³ Bir grup sahabiye görevlendirerek mektubun kadından alınmasını sağlar.⁸⁷⁴ Hatıb b. Ebu Beltea sorgulanır. O, küfre düşmediğini, ihanet etmediğini zaten Allah'ın müşrikleri mağlup edeceği için mektubunun sonucu değiştirmeyeceğini bildiğini, sadece Mekke'de kalan ailesine bir zarar gelmesinden korktuğu için yaptığı iyilik karşısında Kureyşlilerin ailesini himaye

s. 6) Ayrıca M. Şit Hattab hiçbir kaynakta görmediğimiz "Beni Cezimeli bir grubun direnmesi, kabilenin savaşmak ve teslim olmak arasında kararsız kalması" üzerine Halid b. Velid'in "çarşıp" "birkaç kişiyi" öldürdüğü şeklinde bir açıklama yapmakta ve onların Müslüman olduğundan hiç bahsetmemektedir. (Mahmut Şit Hattab, **Komutan Peygamber (Hz. Peygamberin Askeri Dehası)**, Bir Yayıncılık, İstanbul, 1988, s. 233); buna karşın bazı kaynaklarda Halid b. Velid'in hatasını mazur gösterecek rivayetler eleştirilmektedir. M. Ebu Zehra, **Son Peygamber**, c. 4, s. 127.

⁸⁷¹ Hamidullah, Hatıb'ı *safdil* (Hamidullah, **İslam Peygamberi**, c. 1, s. 264) /*ahmak* (**H. Peygamberin Savaşları**, s. 83), Hamidullah'tan alıntı yapan bir araştırmacı da "bunak ve cahil" bir sahabi olarak tavsif etmektedir (Vehbi Ecer, "Mekke'nin Fethi ve Sonuçları", **İslam'da İnsan Modeli ve Hz. Peygamber Örneği**, TDV Yayınları, Ankara, 1993, s. 63). Biz bu kanaate katılmıyoruz. Zira safdil, ahmak/bunak, cahil olan bir sahabiye Hz. Peygamber'in Mısır mukavvısına elçi olarak göndermeyeceğini (Nebi Bozkurt, "Hâtıb B. Ebû Beltea", TDV **İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hatib-b-ebu-beltea> (27.12.2021) ve az sayıda kişiyle paylaştığı Mekke üzerine gidecekleri bilgisini ona vermeyeceğini (Elmalılı, c. 7, s. 539) düşünmekteyiz.

⁸⁷² Vakıdî, c. 2, s. 798; İbn Hişam, c. 2, s. 398; Taberi, **Tarih**, c. 3, s. 48; İbnü'l-Cevzi, **Muntezam**, c. 3, s. 325. Bu kadının kimliğine dair Müzeyne kabilesinden adı Kenud veya Sare olan bir kadın (Vakıdî, c. 2, s. 797; İbn Hişam, c. 2, s. 398; İbn Hibban, c. 2, s. 41); Abdulmuttaliboğullarının azatlısı bir kadın (İbn Hişam, c. 2, s. 398), Mekke fethi esnasında öldürülmesi emredilenlerden olan şarkıcı Sare olduğu rivayet edilir. Medine'ye maddi yardım istemek için geldiği, Hz. Peygamber'in onun ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlayıp bir de binek verdiği bildirilir. Kendisini çok ağır bir dille hicveden kadına yaptığı bu muamelenin onun erdemini, rahmet peygamberi olduğunu gösterdiği belirtilmektedir. Gördüğü iyiliğe rağmen casusluk yapmış olduğu halde cezalandırmayıp serbest bırakır. Mekke'nin fethi esnasında öldürülecekler listesinde ama eman isteyince eman verilir. Ancak Vakıdî, öldürüldüğünü nakleder. Vakıdî, c. 2, s. 860; İbn Hişam, c. 2, s. 411; Elmalılı, c. 7, s. 542.

⁸⁷³ Vakıdî, c. 2, s. 798; İbn Hişam, c. 2, s. 398; Taberi, **Tarih**, c. 3, s. 48; İbnü'l-Cevzi, **Muntezam**, c. 3, s. 324. Hz. Peygamberin bu casusluk olayından nasıl haberdar olduğu hakkında iki farklı görüş vardır. Bir kısım alimler, haberin semadan geldiğini, Cebrail'in haber verdiğini (Vakıdî, c. 2, s. 798; İbn Hişam, c. 2, s. 398; İbnü'l-Cevzi, c. 6, s. 176; İbn Hibban, c. 2, s. 41; İbn Kayyim, c. 3, s. 450; Elmalılı, c. 7, s. 539; Mevdudî, c. 6, s. 204; Ebu Zehre, c. 4, s. 97) ifade ederken, diğer bir kesim Nebi'nin gözcülerinin veya Hatıb'ın kölesinin haber vermiş olabileceği üzerinde durmaktadırlar. (Bodley, s. 317; Hamidullah, **H. Peygamberin Savaşları**, s. 82; Azimli, **Mekke Fethi'nden Tebuk Savaşı'na Bazı Mülâhazalar**, İslami Araştırmalar, 2010, 21/3, s. 195)

⁸⁷⁴ Vakıdî, c. 2, s. 797; İbn Hişam, c. 2, s. 398; İbn Sa'd, c. 2, s. 102; Taberi, **Tarih**, c. 3, s. 48.

etmesini sağlamak amacıyla böyle bir işe kalkıştığını söyler. Hz. Peygamber, onun doğru söylediğine kani olur ve bağışlar. Cezalandırılmasını isteyenlere de Hatıb'ın Bedir ashabından olduğunu hatırlatır.⁸⁷⁵

Bu olayın haricinde Hatıb b. Ebu Beltea'nın mektubu ne zaman gönderdiği konusunda da farklı rivayetler vardır. Bu durum ayetlerin iniş zamanını da değiştirmektedir. Her ne kadar çoğunlukla yukarıda da zikrettiğimiz şekliyle Mekke'nin Fethi Seferine hazırlık yapılırken mektup olayının cereyan ettiği nakledilse de iki görüş daha vardır. Birincisinde bu olayın Bedir Gazvesinden iki yıl sonra Hz. Peygamber'in Mekke üzerine bir birlik gönderirken gerçekleştiği ifade edilirken; ikincisinde Hudeybiye Seferi için hazırlık yapılırken gerçekleştiği beyan edilmektedir.⁸⁷⁶ Ancak Hudeybiye Seferine çıkılırken bir gizlilik söz konusu değildi, bilakis Nebi herkese bunu ilan etmiş, Kureyş'e de haberci göndermişti. Bedir'den iki sene sonra düzenlenen ve müşrikler için tehdit olabilecek ordu ancak bin beş yüz kişilik Bedru'l-Mev'id ordusu olabilir ki bunu da önceden Kureyş'e haber vermenin bir anlamı yoktur. Zira zaten onların meydan okuması ile yapılması önceden kararlaştırılmış bir seferdi. Dolayısıyla bu casusluk olayının Mekke Fethine hazırlık safhasında gerçekleşmiş olması bizce de daha mümkündür.

Hem siyer hem de tefsir kaynakları, bu olay üzerine Mümtehine Suresinin ne kadarı indiğine dair farklı rivayetler nakletmektedirler. Mesela Vakıdi, olayı anlattıktan sonra Mümtehine Suresinin ilk ayetinin,⁸⁷⁷ Bunun yanında İbn Hişam ve Taberi, ilk dört ayetin,⁸⁷⁸ Bununla birlikte İbnu'l-Cevzi, ise surenin tamamının indiğini söylemektedir. Bununla birlikte surenin ilk dört ayetini, Hatıb b. Ebu Beltea ile bağlantılı tefsir ederken sonraki ayetler için farklı sebab-i nüzuller rivayet etmektedir.⁸⁷⁹ Elmalılı da onuncu ayete kadarının inmiş olmasının daha uygun olduğunu nakletmektedir.⁸⁸⁰ Derveze ise nüzul sebepleri ile alakalı rivayetlerden yola

⁸⁷⁵ Vakıdi, c. 2, s. 798; İbn Hişam, c. 2, ss. 398-399; İbn Sa'd, c. 2, s. 102; Belazüri, c. 9, s. 438; Taberi, **Tarih**, c. 3, s. 49; İbnu'l- Cevzi, **Muntezam**, c. 3, s. 325; İbn Hibban, c. 2, s. 41; İbn Kayyim, c. 3, s. 450; Elmalılı, c. 7, s. 539; Mevdudi, c. 6, s. 204; Hamidullah, **İslam Peygamberi**, c. 1, s. 264; **Hz. Peygamberin Savaşları**, s. 83; Ebu Zehra, c. 4, s. 97.

⁸⁷⁶ Derveze, c. 7, s. 214; **Kur'an Yolu**, c. 5, s. 307.

⁸⁷⁷ Vakıdi, c. 2, s. 798; Begavi, c. 5, s. 69. Taberi de bu yaklaşımı bir görüş olarak nakletmektedir. Taberi, **Camiu'l-beyan**, c. 23, s. 313. Taberi, söz konusu birinci ayetin tefsirinde surede hangi ayetlerin Ebi Belta'ile ilgili birinci, ikinci, dördüncü, yedinci ayetlerin indirildiği dair farklı haberler nakletmektedir. Taberi, **Camiu'l-beyan**, c. 23, s. 312-315.

⁸⁷⁸ İbn Hişam, c. 2, s. 399; Taberi, **Camiu'l-beyan**, c. 23, s. 312; İbn Kesir, Tefsir, c. 8 s. 114.

⁸⁷⁹ İbnu'l- Cevzi, **Zadü'l-mesir**, c. 6, s. 176-190.

⁸⁸⁰ Elmalılı, c. 7, s. 540-541.

çıkarak ilk altı ayetin Hatib olayı üzerine indiğini belirtmektedir.⁸⁸¹ Biz de bu görüşün konu bütünlüğü açısından bakıldığında daha muhtemel olduğunu düşünmekteyiz.

“Ey iman edenler! Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları dost edinmeyin. Siz onlara sevgi gösteriyorsunuz. Halbuki onlar size gelen hakkı inkâr ettiler. Rabbiniz olan Allah’a inandınız diye Resûlü ve sizi yurdunuzdan çıkarıyorlar. Eğer rızamı kazanmak üzere benim yolumda cihad etmek için çıktıysanız (böyle yapmayın). Onlara gizlice sevgi besliyorsunuz. Oysa ben sizin gizlediğinizi de açığa vurduğunuzu da bilirim. Sizden kim bunu yaparsa mutlaka doğru yoldan sapmıştır. Şâyet onlar sizi ele geçirirlerse, size düşman olurlar, size ellerini ve dillerini kötülükle uzatırlar ve inkar etmenizi arzu ederler Yakınlarınız ve çocuklarınız size asla fayda vermeyecektir. Kıyamet günü Allah aranızı ayıracaktır. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görendir. İbrahim’de ve onunla bulunanlarda sizin için güzel bir örnek vardır. Hani onlar kavimlerine, “Biz sizden ve Allah’ı bırakıp taptıklarınızdan uzağız. Sizi tanımıyoruz. Siz bir tek Allah’a inanıncaya kadar, sizinle bizim aramızda sürekli bir düşmanlık ve nefret belirmiştir” demişlerdi. Yalnız İbrahim’in, babasına, “Senin için mutlaka bağışlama dileyeceğim. Fakat Allah’tan sana gelecek herhangi bir şeyi önlemeye gücüm yetmez” sözü başka. Onlar şöyle dediler: “Ey Rabbimiz! Ancak sana dayandık, içtenlikle yalnız sana yöneldik. Dönüş de ancak sanadır. Ey Rabbimiz! Bizi, inkar edenlerin zulmüne uğratma. Bizi bağışla. Ey Rabbimiz! Şüphesiz sen mutlak güç sahibisin, hüküm ve hikmet sahibisin. Andolsun, onlarda (İbrahim ve beraberindekilerde) sizin için, Allah’ı ve ahiret gününü arzu edenler için güzel bir örnek vardır. Kim yüz çevirirse bilsin ki, Allah her bakımdan sınırsız zengindir, övülmeye layıktır.” (Mümtehine, 60/1-6)

Hatib b. Ebu Beltea, samimi bir Müslüman olsa da ailesi hakkında endişelendiği için bir hata yaptığı görülmektedir. Ashab arasında müşrik ailesi veya dostları ile gönül bağı aradan yıllar geçmesine rağmen koparamayan onun gibi başka Müslümanların da olması mümkündür. Bu olay ve ayetlerden yola çıkılarak, bir Müslümanın kendisine inançlarından dolayı zulmeden düşmanına sevgi beslemesinin zafiyet oluşturup ciddi hatalara sebebiyet vereceği için tasvip edilmediği sonucuna ulaşabiliriz.

1.5.1.5. Kan Dökülmeksizin Mekke’ye Giriş

Allah Resulü, İslam ordusu ile 10 Ramazan çarşamba günü ikindi namazından sonra Medine’den çıkar.⁸⁸² Mekke üzerine gidildiğinin anlaşılmaması için farklı bir güzergah takip ederek ve yol boyunca müttefik kabilelere uğrayıp askeri birliklerini ordusuna dahil ederek ilerler. Öyle ki Merrüzzahran’a ulaşana kadar askerlerin bile

⁸⁸¹ Derveze, c. 9, s. 267.

⁸⁸² Vakıdî, c. 2, s. 801; Makrîzî, c. 1, s. 354; Şami, c. 5, s. 212; Şulul, s. 849.

hedefin Hevazin mi Sakif mi yoksa Mekke mi olduğunu bilemediği, Kureyş'e de hiçbir haber gitmediği nakledilmektedir.⁸⁸³

Hz. Peygamber, gece vakti Merrüzzahran'da konaklayınca her askerin bir ateş yakmasını emreder. Çok sayıda ateşi gören Mekke ileri gelenleri toplanır. Müslümanların kendilerine savaş açacağı kaygısını duymaktadırlar. Kureyşliler, Ebu Süfyan ve Hakim b. Hizam'ı, şayet Muhammed'le karşılaşılırsa İslam ordusunu güçlü görürlerse ondan eman istemelerini, zayıf görürlerse onlara savaş ilan etmelerini söyleyerek gönderirler.⁸⁸⁴ Bu heyet, yolda Kureyş'i durumdan haberdar edip saldırıdan önce eman istemelerini söylemek için bir çare arayan Abbas b. Abdulmuttalib ile karşılaşılır ve Nebi'nin yanına götürülürler.⁸⁸⁵ Allah Resulü, onları İslam'a davet eder ve onlardan bilgi almaya çalışır.⁸⁸⁶ Ebu Süfyan ise onu Mekke'ye taarruz

⁸⁸³ Vakıdı, c. 2, s. 803, 814; Hamidullah, **İslam Peygamberi**, c. 1, s. 265.

⁸⁸⁴ Vakıdı, c. 2, s. 814; İbn Sa'd, c. 2, s. 103. Zühri, Ebu Süfyan'ın antlaşmayı yenilemek amacıyla Medine'ye gidip de başarısız olması üzerine Kureyş'in "*Hiçbir şey yapamamışsın. Geri dön!*" demeleri üzerine döndüğünde İslam ordusu ile karşılaştığını kaydetmektedir. (Zühri, s. 88); Vakıdı, Ebu Süfyan ve Hakim b. Hizam'ın Büdeyl b. Verka ile yolda karşılaşarak kendileriyle gelmesini istediklerini naklederken (Vakıdı, c. 2, s. 814) İbn Hişam ve İbn Sa'd, heyette Büdeyl b. Verka'nın da olduğunu nakleder. (İbn Hişam, c. 2, s. 400; İbn Sa'd, c. 2, s. 103; İbnü'l-Cevzi, **Muntezam**, c. 3, s. 326) Büdeyl'in hem Huzaalı bir Müslüman olarak Nebi'ye Kureyş'i şikayete gidip hem de Kureyş heyetinde yer alması bize pek makul gelmemektedir.

⁸⁸⁵ Vakıdı'nın naklettiği bir rivayetten Abbas'ın Hz. Peygamber'in elçisi olarak yola çıktığı anlaşılırken gene onun verdiği bir rivayetten ve İbn Hişam'ın anlatımından Abbas'ın Kureyş'i korumak amacı ile kendi başına böyle bir işe teşebbüs ettiği anlaşılmaktadır. Vakıdı, c. 2, s. 815, 817; İbn Hişam, c. 2, s. 402.

⁸⁸⁶ Ebu Süfyan'ın bu davetle Müslüman olduğu nakledilmektedir. Vakıdı, c. 2, s. 818; İbn Hişam, c. 2, s. 403; İbn Sa'd, c. 2, s. 103; Kastallani, c. 1, s. 375. Onun Hz. Peygamber'in Allah'ın birliğine iman etmeye davet edince "*Zaten Allah'tan başka ilah olsaydı bu vakte kadar bana yardım ederdi.*" diyerek icabet ederken Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğunu kabule "*Henüz içimde bir kuşku var.*" Gerekçesi ile yanaşmaması ancak Abbas'ın "*Yazıklar olsun sana. Müslüman ol da boynun vurulmasın.*" demesi üzerine Müslüman olması iki açıdan düşündürücüdür. İlki, Ebu Süfyan atalarının dininden, daha kısa bir süre önce Medine dönüşünde huzurlarına çıkıp "*Ölünceye kadar size ibadet etmeyi terketmeyeceğim.*" diye bağlılık yemini ettiği (Vakıdı, c. 2, s. 795.) putlarından hemen vazgeçip tevhidi kabul ettiği halde Muhammed'in (a.s.) Allah'ın elçisi olduğunu kabul etmemesinin sebebi Emevi-Haşimi çekişmesi, şahsi kıskançlık ya da Araplar nezdindeki otoritesini kaybetme korkusu olabilir. (Bu konuda bkz. İbrahim Sarıçam, **Emevi-Haşimi İlişkileri**, TDV Yayınları, 4. Baskı, Ankara, 2015; Vehbi İmamoğlu, "Mekke Putperestlerinin İslamla Yüzleşmesi-Tarihi ve Psikolojik Sürec Analizi-", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2/6, 2009, ss. 308-322; Ali Yılmaz, "Mekkeli Müşriklerin Hz. Muhammed'e Karşı Aşırı Muhalefetlerinin Öteki Yüzü", **Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c. 6, sayı. 10, s. 59-89). İkinci olarak Ebu Süfyanın İslamı kabul edışı olayının daha onu görür görmez boynunu uçurmak isteyen bir Ömer figürü ile anlatılması ve Abbas'ın uyarısı ile Müslüman olduğunu beyan etmesi ilk etapta onun psikolojik baskı ile kılıç zoru ile Müslüman olduğu intibasını vermektedir. Bununla birlikte onu çok iyi tanıyan Abbas'ın kıskançlığından/inadından vazgeçirmek için gözünü korkuttuğu da düşünülebilir. Öte yandan Ebu Süfyan'ın Fetih gününde "Acaba Muhammed'e karşı bir ordu mu toptasam?" diye düşündüğü, bu düşüncesinin Nebi tarafından yüzüne vurulması neticesinde "İşte şimdi Allah'ın Resulü olduğuna inandım." dediğinin nakledilmesi (Gülgün Uyar, "Mekke'nin Fethi'nden Önce ve Sonra Meydana Gelen Olaylar Işığında Ashâbu's-Şecere ve Müllefe-i

etmemesi için ikna etmeye uğraşır. Resulullah, Ebu Süfyan'ın bir müddet bırakılmayıp orduyu görmesinin sağlanmasını emreder.⁸⁸⁷ Gerek bu emrinin gerekse Merrüzzahran'da her askerin bir ateş yakmasını buyurmasının bir strateji olduğu, Nebi'nin ordusunun azametini göstererek Kureyş'in direncini kırıp savaşmaksızın, kan dökmeden Mekke'ye girmeyi amaçladığı yorumları yapılmaktadır.⁸⁸⁸ Öyle ki komutanlarından Sad b. Ubade'yi "*Bugün şiddetli bir savaşın günüdür.*" dediği için Kureyşlilere saldırabilir endişesiyle azleder. Ayrıca askerleri kendileriyle savaşmayanlarla savaşmaktan, kaçanları takip etmekten, yaralı ve esirleri öldürmekten menetmesi de⁸⁸⁹ Allah Resulü'nün kan dökülmemesi için azami gayret sarfettiğini göstermektedir. Öte yandan İslam'a düşmanlıkta ileri gitmiş muayyen kişiler dışında herkese eman verdiğini ilan ettiği, eman vermediklerinin de çoğunu sonradan affettiği bildirilmektedir.⁸⁹⁰

Kulüb Tanımlaması", **Hadis ve Siyer Araştırmaları**, c.6, sayı. 2, 2020, s. 281), Huneyn Gazvesinde Müslümanların başlangıçtaki yenilgisine sevinmesi de ilk zamanlarda İslamın onun içine tam anlamıyla sinmediğini gösteren işaretlerdir. İrfan Aycan, "Ebû Süfyan", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebu-sufyan> (01.01.2022).

⁸⁸⁷ Vakıdı, c. 2, s. 815-819; İbn Hişam, c. 2, s. 403; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 219; İbn Kesir Bidaye, c. 4, s. 290; Makrizi, c. 1, s. 361; Diyarbekri, c. 2, s. 81. Zühri ise Abbas'ın, Ebu Süfyan'ın can güvenliğini sağlamak amacıyla askerler geçene kadar bir tepede tuttuğunu rivayet ederek olayı daha farklı değerlendirmektedir. Zühri, s. 89.

⁸⁸⁸ Osman Kesioğlu, "Mekke'nin Fethi", **DİB Dergisi**, c.8, sayı. 80-81, 1969, s. 30; Hasan Kurt, "Mekkenin Fethi Üzerine", **İslami İlimler Dergisi Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu**, 20-22 Nisan, 2007, s. 255.

⁸⁸⁹ Vakıdı, c. 2, s. 821-822; İbn Hişam, c. 2, s. 407; Taberi, Tarih, c. 3, s. 56; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 221. Sadece Huzaalılara Beni Bekire karşı bir müddet silah kullanma izni verilir. Zühri, s.90; Vakıdı, İkinci namazına kadar, bir saat izin verildiğini kaydetmektedir. Vakıdı, c. 2, s. 839; İbn Hişam, c. 2, s. 414-416.

Huzaalı Hıraş b. Ümeyye'nin eski bir kan davası yüzünden Cüneydib b. Esva el-Hüzeli'yi öldürmesi üzerine Allah Resulü kızar ve "Artık elinizi öldürmekten çekin" diyerek Huzaalılara da savaşmayı yasaklar. Müşrik olmasına rağmen İbn Esva'nın diyetini öder. Bir hutbe irad ederek Mekke'nin harem olduğunu, kendisine de sadece günün bir saatinde helal kılındığını, bundan sonra öldürülen olursa yakınları dilediği takdirde kısas yapacağını ilan eder. Vakıdı, c. 2, s. 844; İbn Hişam, c. 2, s. 414-415; İbn Kesir, Bidaye, c. 4, s. 305-306; Makrizi, c. 1, s. 395; Şami, c. 5, s. 256.

⁸⁹⁰ Vakıdı, c. 2, s. 823; İbn Hişam, c. 2, s. 403; İbn Sa'd, c. 2, s. 103; İbnü'l-Cevzi, **Muntezam**, c. 3, s. 326; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 365. Hz. Peygamber'in Kabe'nin örtüsüne sarılsa dahi öldürülmesini emrettiği bu kişilerin kimi bir kaynakta kaydedilirken diğerinde rastlayamadığımız için toplu olarak vermeyi uygun gördük: Abdullah b. Sad b. Ebu Serh, Abdullah b. Hilal b. Hatal el-Edremi, Mikyas el- Kinani, İkrime b. Ebu Cehil, Hebbar b. el-Esved, Mikyas b. Subabe el-Leysi, Huveyrs b. Nukayz, Hint b. Utbe b. Rebia, Amr b. Haşim'in cariyesi Sare, İbn Hatal'ın cariyeleri Kureyna ve Kuraybe/Fertena ve Ernebe. Bunlardan sadece İbn Hatal, Huveyris, Mikyas b. Subabe öldürüldü. Diğerlerine eman verildi. Zühri, s. 90; Vakıdı, c. 2, s. 825; İbn Hişam, c. 2, s. 409-411; İbn Sa'd, c. 2, s. 103; İbnü'l-Cevzi, **Muntezam**, c. 3, s. 326; Makrizi, c. 1, s. 385. Yukarda ifade edildiği gibi Peygamber'in şehre girdiğinde kapısını kapatanın, Ebu Süfyan'ın evine sığınanının emanda olduğunu ifade etmesi (Musa b. Ukbe, s. 318) islamın fetih mantığını da gösterdiğini düşünmekteyiz. Bunun karşısında Abdullah b. Ebu Sarh gibi bazılarının da Ka'be'nin örtüsüne sarılmış bir vaziyette görürseniz bile öldürün emri

Fetihten sonra Hz. Peygamber, kendisine ve Müslümanlara yıllarca yaptıkları zulümden dolayı cezalandırılacakları endişesi ile bekleyen Mekkeli müşriklere gösterdiği affedici tavrı ile intikam gütmeyi ve İslam'ın sulh yanlısı olduğunu bir kez daha ortaya koymuştur.⁸⁹¹

1.5.1.6. El Çektirme Meselesi

Mekke'nin bir savaş olmadan fethedilmesinden dolayı Hamidullah, "O, Mekke'nin göbeğinde, sizi onlara karşı üstün kıldıktan sonra, onların ellerini sizden, sizin ellerinizi onlardan çekendir. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görmektedir." şeklindeki Fetih Suresi 24. ayette Halid b. Velid'in Mekke'nin iç kısmında İslam ordusuna pusu kuranlarla çarpışıp etkisiz hale getirmesinin "Allah'ın kurtarması" olarak anlatıldığını ifade etmektedir.⁸⁹² İmam-ı Azam'ın da ayetin Mekke'nin fethi ile alakalı olduğu yönünde görüş belirttiği bildirilmektedir.⁸⁹³

Söz konusu olay şöyle gerçekleşmiştir. Allah Resulü, müşriklerin direnmesini engelleyip bir çatışmaya mahal vermemek için Mekke'ye ordusunu dört koldan sokar. Halid b. Velid'in şehre girdiği bölgede içlerinde Safvan b. Ümeyye, İkrime b. Ebu Cehil'in de bulunduğu bir grup, askerlere ok atıp silah çekerek şehre girişlerini engellemeye çalışır. Halid b. Velid, onlara Müslüman olmalarını ya da evlerine çekilmelerini teklif eder. Kabul etmeyince savaşır ve mağlup eder. Bir rivayete göre yirmi sekiz kişi öldürülür. Olaydan haberdar olan Nebi, başta savaşı yasakladığını ifade ederek, Halid'e kızar ama işin iç yüzünü öğrenince, "*Allah hayra hükmetmiştir.*" buyurur.⁸⁹⁴

verilmesine rağmen (Musa b. Ukbe s. 321) İbn Ebi Sarh yakalandığında, sütkardeşi olması hasebi ile Hz. Osman'ın onu himayesine aldığı, peygamberin de bunu kabul ettiği daha sonra İbn Ebi Sarh'ın Müslüman olduğu beyan edilmektedir. Begavi, c. 3, s. 99.

⁸⁹¹ Mekke'nin fethinin cihad anlayışı bakımından sonuçları için bkz. Hilal Ağalday, **Hz. Peygamber'in Cihad ve Savaş Anlayışı** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mardin, 2018, ss.105-106.

⁸⁹² Hamidullah, **Hz. Peygamberin Savaşları**, s. 88. Bununla birlikte Siyer ve tefsir kaynaklarında genellikle ayetin Hudeybiye ile ilgili olduğu nakledilmektedir. Vakıdî, c. 2, s. 622; İbn Hişam, c. 2, s. 321; Taberi, **Camî'u'l-beyan**, c. 22, s. 236; Maverdi, c. 5, s. 317; İbnü'l-Cevzi, **Muntezam**, c. 3, s. 273; İbn Kayyim, c. 4, s. 133-134; Kurtubi, c. 16, s. 281-282; İbn Kesir, **Tefsir**, c. 7, s. 317. Ayrıca Mekke'ye gidiş gizli olmasından dolayı söz konusu ayetin Mekke'nin fethi ile ilgili olduğu doğru kabul edilmemektedir. Kurtubi, c. 16, s. 282

⁸⁹³ Elmalılı, c. 7, s. 171.

⁸⁹⁴ Zühri, s. 90; Vakıdî, c. 2, s. 826, 839; İbn Sa'd, c. 2, s. 103; İbnü'l-Cevzi, **Muntezam**, c. 3, s. 327.

Hudeybiye Antlaşmasını işlerken kaydettiğimiz gibi Fetih Suresi, Hudeybiye Seferi dönüşünde nazil olduğu için bu görüşe katılmadığımızı ifade etmek isteriz. Ayrıca mefhum olarak da ayette anlatılan “karşılıklı el çektirme” olayı, Hudeybiye Seferi esnasında yaşanan hadiselerle daha uygundur. Şöyle ki, Hudeybiye seferini işlerken de değindiğimiz gibi müzakereler esnasında Müslümanların kendilerini taciz eden müşrikleri birkaç kez yakaladıkları halde, barış görüşmelerine bir zarar gelmemesi için serbest bıraktıkları, öte yandan Halid b. Velid komutasındaki bir birliğin Müslümanlara saldırma fırsatı bulduğu ama Hz. Peygamber’in korunduğunu düşünüp geri döndüğü nakledilmektedir.⁸⁹⁵ Böylece Müslümanların elinin müşriklerden müşriklerin elinin de Müslümanlardan çektirilmiş olduğu ifade edilmektedir.⁸⁹⁶

1.5.1.7. Abdullah b. Hatal’ın Öldürülmesi ve Beled Suresi

Beled Suresinin ilk iki ayetinin genel af kapsamı dışında tutulandan olan Abdullah b. Hatal’ın öldürülmesi hakkında indiği rivayet edilmektedir.⁸⁹⁷

Olay şöyle gerçekleşmiştir. Fetih günü, İbn Hatal’ın zırhını kuşanıp, mızrağını alarak çevresindekilere de, çok büyük darbeler almadıkça Muhammed’i Mekke’ye sokmayacağını söyleyip İslam ordusu üzerine yürüdüğü ama onları görünce korkudan ayakta duramayacak kadar titrediği ve Kabe’nin örtüsü altına girdiği anlatılmaktadır. Ebu Berze el-Eslemi’nin onu oradan çıkarıp boynunu vurduğu ve “*Sen bu beldeyken bu beldeye (Mekke’ye), babaya ve ondan meydana gelen çocuğa yemin ederim ki.” benim hakkımda indi.*” dediği nakledilmektedir.⁸⁹⁸

Her ne kadar bu olay, bazı tefsirlerde ilgili ayetlerin sebab-i nüzulü olarak verilmişse de Mekke’nin fethinde cereyan eden bir olayın Mekke döneminde inip o günün ortamını tasvir eden bu ayetlerin iniş sebebi olmasının anakronik bir yorum olduğunu düşünmekteyiz.

⁸⁹⁵ Vakıdî, c. 2, s. 746; Beyhaki, **Delail**, c. 4, s. 349; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 317; İbn Kesir, **Bidaye**, c. 4, s. 239.

⁸⁹⁶ Mustafa Fayda, "Halid b. Velid", **TDV İslam Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/halid-b-velid> (12.04.2022); **Kur’an Yolu**, c. 5, s. 77.

⁸⁹⁷ Vakıdî, c. 2, s. 859; Belazürî, c. 1, s. 360; Taberî, **Camîu’l-beyan**, c. 24, s. 430; Begavî, c. 5, s. 254; Makrîzî, c. 1, s. 399.

⁸⁹⁸ Vakıdî, c. 2, s. 827.

1.5.1.8. Nasr Suresi Bağlamında Mekke'nin Fethi

Bazı kaynaklar, Mekke fethedilip de insanlar İslam'a girince Nasr Suresinin indirildiğini zikretmektedir.⁸⁹⁹ Ancak ayette geçen fetihten, Allah'ın dinine grup grup girenlerden kastın ne olduğu ve surenin nüzul zamanı konusunda ihtilaflar vardır.

Fetihten kastın "Mekke Fethi" olduğunu savunanlar, Mekke'nin fethinin fetihlerin en önemlisi olmasını; Mekke fethedilince Arapların, "Muhammed Allah'ın fil ashabına karşı koruduğu Harem halkını mağlup etti. Artık kimse ona karşı koyamaz.", düşüncesi ile grup grup gelerek Müslüman olmalarını ve Hz. Peygamber'in, "*Fetihten sonra hicret yoktur.*" buyurmasını gerekçe göstermektedirler.⁹⁰⁰ Çağdaş araştırmacılardan da bu görüşe katılanlar vardır.⁹⁰¹

Öte yandan çoğunluk, Nasr Suresinin indirilen son sure olduğu, Hz. Peygamber'in vefatına işaret ettiği, ayrıca Allah Resulü'nün son zamanlarında tesbih ve istiğfarını arttırdığını sebebini soranlara da Nasr Suresi ile cevap verdiği rivayetlerini naklederek vefat ettiği yılda; Veda Haccının teşrik günlerinde Mina'da iken nazil olduğu -ki Nebi'nin vefatından üç ay öncesidir-; vefatından seksen bir gün önce veya dokuz gün önce vahyolunduğunu; Fetihten kastın Huneyn ve Taif gazvelerinden sonra tüm Arap yarımadasında İslam'ın hakimiyetinin sağlanması olduğunu ifade etmektedirler.⁹⁰²

Bizce de Nasr Suresinin Mekke'nin fethi üzerine nazil olmayıp dokuzuncu yılda insanların Arabistan'ın dört bir yanından heyetler halinde gelip İslam'ı kabul etmelerinden sonra inmiş olması, tarihi gerçekliğe daha uygundur.

⁸⁹⁹ Zühri, s. 90; Vakıdî, c. 2, s. 889.

⁹⁰⁰ Ebu Nuaym, **Delail**, c. 1, s. 617; Kastallani, **Mevahib**, c. 1, s.331; İbn Ebu Şehbe, c. 2, s. 456.

⁹⁰¹ Şaban Özkavukçu, **Kur'an-ı Kerim'de Kronolojik Olarak Hz. Peygamber'in Hayatı**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2011, s. 153. Ancak Özkavukçu, Nasr Suresini önce Mekke'nin fethini müjdeleyen ayetler olarak ele alırken nedense daha sonra Hicretin onuncu yılında indiğini rivayetine yer vererek Veda Haccı ile de ilişkilendirmektedir. Özkavukçu, s. 180.

⁹⁰² İbn Hişam, c. 2, s. 560; İbn Sa'd, c. 2, s. 148; Belazüri, c. 1, s. 553; Beyhaki, **Delail**, c. 5, s. 447; İbn Kesir, **Bidaye**, c. 5, s. 215; Makrizi, c. 2, s. 127; Kastallani, c. 3, s. 541; Mevdudi, c. 7, s. 289; Derveze, c. 7, s. 236.

1.5.1.9. Kadınların Biati

Mekke'nin fethi ortamında indiği belirtilen ayetlerden biri de Hz. Peygamber'e kadınlardan hangi şartlar üzerine biat alacağını bildiren Mümtehine Suresinin on ikinci ayetidir.

“Ey Peygamber! Mü'min kadınlar, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşturmak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleriyle ayakları arasında bir iftira uydurup getirmemek, hiçbir iyi işte sana karşı gelmemek konusunda sana biat etmek üzere geldikleri zaman, biatlarını kabul et ve onlar için Allah'tan bağışlama dile. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”

Birçok müfessir, bu ayetin Mekke'nin fetih gününde nazil olduğunu kabul etmektedir.⁹⁰³ Fetih günü, Nebi'nin erkeklerden biatı aldıktan sonra kadınlardan da biat aldığı nakledilmektedir. Buna göre Allah Resulü, Safa tepesine oturup önce erkeklerden “Güç yetirebildiği kadar Allah ve Resulüne itaat edeceğine” dair biat almış, sonra da ayette belirtilen şekliyle kadınlardan biat almıştır.⁹⁰⁴ Ancak bu uygulama, Mümtehine Suresi 12. ayetin bu esnada nazil olduğu anlamına gelmez. Hudeybiye Antlaşması başlığı altında da belirttiğimiz gibi biz mezkur ayetin, Hudeybiye Antlaşmasından sonra Medine'ye iltica eden kadınların sınanması için indirildiği görüşünü kabul etmekteyiz.

1.5.2. Huneyn Gazvesi (8, Şevval/630, Şubat)

Huneyn Gazvesinin Mekke'nin fethinden sonra hicri 8. yılın Şevval ayında gerçekleştiği noktasında ittifak olmakla beraber, Nebi'nin Mekke'den Huneyn'e doğru yola çıkış tarihi hakkında Şevvalin biri, beşi ve altısı şeklinde farklı tarihler verildiği için savaşın gerçekleştiği zamanı hakkında da Şevvalin altısı, on biri ve on beşi şeklinde farklı haberler nakledilmektedir.⁹⁰⁵ Kur'an-ı Kerim'de adı geçen iki savaştan biri olan Huneyn Gazvesi ile alakalı, Tevbe Suresi 9/25-27 ve Nisa Suresi 4/24'üncü ayetlerin nazil olduğu, kaynak eserlerde bildirilmektedir.⁹⁰⁶

⁹⁰³ Mukatil, c. 4, s. 306; Sa'lebi, c. 9, s. 297; Maverdi, c. 5, s. 524; Vahidi, **Basit**, c. 21, s. 423; Begavi, c. 5, s. 75-76; İbn Atiyye, c. 5, s. 298.

⁹⁰⁴ Taberi, **Tarih**, c. 3, s. 62-63; İbnü'l-Cevzi, **Muntezam**, c. 3, s. 328; İbnü'l-Esir, **Kamil**, c. 2, s. 125; İbn Kesir, **Bidaye**, c. 4, s. 319; Şami, c. 5, s. 247.

⁹⁰⁵ Zühri, s. 91; Vakıdi, c. 3, s. 889, 892; Şulul, s. 872-879; Apaydın, s. 629-652

⁹⁰⁶ Zühri, s. 81; Vakıdi, c. 3, s. 889, 919; İbn Hişam, c. 2, s. 459; İbn Sad, c. 2, s. 118; Razi, c. 16, s. 18; Mevdudi, c. 7, s. 216-217; Muhammed Hamîdullah, "Huneyn Gazvesi", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/huneyn-gazvesi> (07.01.2022); Şulul, s.881, 885.

Olayları bütünlük içinde değerlendirebilmek için Huneyn Gazvesini kısaca şöyle anlatabiliriz: Hevazin ve Sakif kabilelerinin liderleri Mekke'nin fethinden sonra sıranın kendilerine geleceği düşüncesi ile güçlerini birleştirip Allah Resulü'nü etkisiz hale getirmeye karar verirler.⁹⁰⁷ Bir başka deyişle Arap yarımadasındaki müşriklerin son büyük cephesi olarak bu kabileler, İslam'ın hakim olmaması için her şeylerini feda etmeyi göze alarak aileleri ve malları ile savaş meydanında toplanırlar. O esnada Mekke'de bulunan Hz. Peygamber, Hevazin'in savaş hazırlığını duyar ve bir istihbaratçı göndererek haberi teyit ettirince büyük bir ordu ile Huneyne'e doğru yola çıkar.⁹⁰⁸ Müşrikler, Müslümanlardan önce gelerek Huneyn vadisine pusu kurarlar. İslam ordusu alaca karanlıkta vadiye inerken yoğun bir ok atışına maruz kalır. Bu ani saldırı karşısında şaşırان ordu dağılır.⁹⁰⁹ Hz. Peygamber, ilk etapta yanındaki az sayıda kişi ile meydanda kalsa da büyük bir cesaret ve soğukkanlılıkla düşman üzerine yürür. Bir yandan da ashabını çağırarak kısa sürede ordunun tekrar toparlanmasını sağlar. Müşrik ordusu Allah'ın yardımı ile mağlup edilir. Müslümanların eline büyük miktarda ganimet geçer.⁹¹⁰

⁹⁰⁷ Vakıdî, c. 3, s. 885; Taberî, **Tarih**, c. 3, s. 70; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 237. Müslümanların üzerlerine geldiği haberini alan Kureyş'in yardım istemesi üzerine Hevazin'in yola çıktığı ama yetişemediği şeklinde bir bilgi de mevcuttur. Derveze, c.9, s. 384.

⁹⁰⁸ Vakıdî, c. 3, s. 893; İbn Hişam, c. 2, s. 439-440; Taberî, **Tarih**, c. 3, s. 73; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 238; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 385. Nebî'nin Mekke üzerine yürürken Hevazin'in casusunu yakaladığı, sorgulayıp Hevazin'in Sakif ile birleşip Müslümanların kendilerine saldırma ihtimaline karşı savaşmak üzere asker topladıklarını, debbâbeler ve mancınıklar yaptırdıklarını öğrendiği nakledilmektedir. (Vakıdî, c. 2, s. 804). Bu yolculuk esnasında Ashabın Kureyş ve diğer müşrik Arapların "zatu envat" dedikleri, büyük yeşil bir ağacı gördükleri ki müşriklerin her sene bu ağaca gelerek dallarına silahlarını astıkları ve burada kurban kesip bir günlüğüne itikafa girdikleri ifade edilmektedir. Ashab bunu gördüklerinde Peygambere "Ey Allah'ın Resulü, bize bir "zatu envat" edindir" dediklerinde Peygamber'in "*Allahu ekber, Allah'a yemin olsun ki sizler israiloğullarının Musa'ya (a.s) şu toplumun ilahı gibi bir ilah edin deyince Musa sizler gerçekten cahil bir kavimsiniz dedi*" ayetini okuduğu nakledilmektedir. İbn Hişam, c. 2, s. 442; İbn Kesir, Bidaye, c. 4, s. 325. Bu haberin cihada giden bazı ashabın, zihin durumunu göstermesi açısından önemli olduğunu düşünmekteyiz.

⁹⁰⁹ İbn Hişam, c. 2, s. 443; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 387; İbn Kesir, **Bidaye**, c. 4, s. 326. Müfessirlerin Bera b. Azîb'ten naklettikleri bir rivayette o, iki ordu karşılaşınca Müslümanların ilk etapta müşrikleri geri çekilmek zorunda bıraktıklarını ama peşinden ganimet toplama telaşına düşüncü düşmanın ok yağmuru ile bozguna uğradıklarını anlatmaktadır. İbnü'l-Cevzi, **Zadü'l-mesir**, c. 2, s. 246; İbn Kesir, **Tefsir**, c. 4, s. 112.

⁹¹⁰ Vakıdî, c. 3, s. 885-918; İbn Hişam, c. 2, s. 437-499; İbn Sa'd, c. 2, s. 114-119.

1.5.2.1. Ayetin Nüzul Zamanı

Siyer kaynaklarında bu ordunun o güne kadar teşkil edilen İslam ordularının sayıca en kalabalığı olduğu ifade edilmektedir.⁹¹¹ Bu sebepten ashaptan bir kimsenin ordunun azametini bakarak, “*Bugün sayıca az olduğumuz için mağlup olmayız*” dediği, bunun üzerine Tevbe, 9/25-27. ayetlerin nazil olduğu nakledilmektedir.⁹¹²

Tefsir kaynakları da Müslümanların sayılarının çokluğu ile gururlandıklarından dolayı Huneyn savaşının ilk safhasındaki bozgunun yaşandığını belirtmektedirler.⁹¹³ Tespit edebildiğimiz kadarı ile tefsirlerde surenin nüzul zamanı ile ilgili çeşitli görüşler nakledilmektedir. Buna göre Mevdudi, bu ayetin Huneyn gününde değil de bu olaydan yaklaşık bir veya bir buçuk sene sonra indirildiğini iddia etmektedir.⁹¹⁴ Bununla birlikte Tevbe Suresinin en son indirilen sure olduğu, Tevbe Suresinden ilk indirilen ayetin 25.⁹¹⁵ veya 41.⁹¹⁶ ya da 40.⁹¹⁷ ayeti olduğu nakledilmektedir.⁹¹⁸ Ayrıca surenin Enfal Suresinin devamı mı yoksa ayrı sure mi

⁹¹¹ İslam ordusunun asker sayısının 10/11.5/12/16/20 bin; müşrik ordusunun 4 bin olduğu nakledilmektedir. Vakıdî, c. 3, s. 889; İbn Hişam, c. 2, s. 440; İbn Sa’d, c. 2, s. 117; Belazûrî, c. 1, s. 365; Taberî, **Tarih**, c. 3, s. 73; İbnü’l-Cevzi, **Zadü’l-mesir**, c. 2, s. 246; Şulul, s.880

⁹¹² Vakıdî, c. 3, s. 889-890; İbn Hişam, c. 2, s. 444; Makrızî, c. 2, s. 10. Zühri, Mekke Fethinin devamında birkaç cümle ile Huneyn savaşına değindikten sonra hakkında Tevbe Suresinin 25 ayetinin indiğini ifade etmekle yetinmektedir. Zühri, s. 91. İbn Hişam, sayılarının çokluğu ile gururlanan Müslümanlar hakkındaki rivayeti verdiği bölümde (İbn Hişam, c.2, s.444) söz konusu ayetten bahsetmeyip Huneyn savaşını anlatmayı bitirdiğinde hiçbir bağlantı kurmadan “*Huneyn savaşı hakkında ‘Andolsun ki Allah size bir çok yerde Huneyn gününde de....bu da inkarcıların cezasıdır. ‘ayetlerini indirdi.’*” diyerek yer vermektedir. (İbn Hişam, c. 2, s. 459). Bununla birlikte Süheyli, Tevbe Suresi 25-27. ayetlerinin Huneyn’den kaçanlar hakkında indirildiğini ifade etmektedir. (Süheyli, c. 7, s. 289). İbn Sa’d, Hz. Ebu Bekir’in “*Sayımızın az olduğundan dolayı yenilmeyeceğiz.*” dediğini rivayet ederken ayet ile veya ilk aşamadaki mağlubiyet ile bir bağlantı kurmamaktadır. (İbn Sa’d, c. 2, s.114) Daha sonra bozgun sahnesini anlatırken Müslümanların Kur’an’da ifade edildiği gibi kaçtığını belirterek atıfta bulunmaktadır. İbn Sa’d, c. 2, s. 118.

⁹¹³ İbnü’l-Cevzi, **Zadü’l-mesir**, c. 2, s. 246; Razi, c.16, s. 18; İbn Kesir, **Tefsir**, c. 4, s. 110.

⁹¹⁴ Mevdudi, c. 7, s. 216.

⁹¹⁵ “*Andolsun, Allah birçok yerde ve Huneyn savaşı gününde size yardım etmiştir. Hani, çokluğunuz size kendinizi beğendirmiş, fakat (bu çokluk) size hiçbir yarar sağlamamış, yeryüzü bütün genişliğine rağmen size dar gelmişti. Nihayet (bozularak) gerisin geriye dönüp kaçmıştınız.*” Tevbe, 9/25

⁹¹⁶ “*Gerek yaya olarak, gerek binek üzerinde Allah yolunda sefere çıkın. Mallarınızla, canlarınızla Allah yolunda cihad edin. Eğer bilerseniz bu sizin için daha hayırlıdır.*” Tevbe, 9/ 41

⁹¹⁷ “*Eğer siz ona (Peygamber’e) yardım etmezseniz, (biliyorsunuz ki) inkar edenler onu iki kişiden biri olarak (Mekke’den) çıkardıkları zaman, ona bizzat Allah yardım etmişti. Hani onlar mağarada bulunuyorlardı. Hani o arkadaşına, “Üzülme, çünkü Allah bizimle berâber” diyordu. Allah da onun üzerine güven duygusu ve huzur indirmiş, sizin kendilerini görmediğiniz birtakım ordularla onu desteklemiş, böylece inkar edenlerin sözünü alçaltmıştı. Allah’ın sözü ise en yücedir. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.*” Tevbe, 9/40

⁹¹⁸ İbnü’l-Cevzi, **Zadü’l-mesir**, c. 2, s. 230.

olduğu hususunda da ihtilaf edilmektedir bazı yaklaşıma göre iki sure birdir.⁹¹⁹ Bu durumda surenin nüzulünün daha erken dönemlerde gerçekleştiği ifade edilebilir. Ayrıca Razi, Tevbe Suresinin Maide Suresinden sonra,⁹²⁰ İbn Aşur da Fetih Suresinden sonra indirildiğini nakletmektedir.⁹²¹ Tevbe Suresinin ilk ayetlerinin Peygamber'in Tebuk'ten dönüp hacca niyetlendiği bir zamanda⁹²² veya Mekke'nin Fethinden sonra indirildiği nakledilmektedir.⁹²³ Daha da ötede İbn Aşur, Tevbe Suresinin 9. yılın şevval ile zilkade ayında indirildiğini nakletmektedir. O, cumhura göre surenin tamamının bir defada indirildiğini belirtmektedir. Diğer taraftan müfessirlerden çoğunun suredeki bazı ayetlerin farklı zamanlarda indirilmiş gibi tefsir ettiklerini beyan etmektedir.⁹²⁴

Görüldüğü gibi surenin iniş zamanının kesin bir şekilde tespiti zor görülmektedir. Lakin kaynaklarda surenin son indirilen sure veya surelerden olduğu haber verilmektedir. İbn Aşur'un surenin bir defada indirildiği iddiası kabul etmesek de Mevdudi'nin ifade ettiği gibi surenin Huneyn'den sonra indirildiğini söylemek durumundayız.

“Andolsun, Allah birçok yerde ve Huneyn savaşı gününde size yardım etmiştir. Hani, çokluğunuz size kendinizi beğendirmiş, fakat (bu çokluk) size hiçbir yarar sağlamamış, yeryüzü bütün genişliğine rağmen size dar gelmişti. Nihayet (bozularak) gerisin geriye dönüp kaçmıştınız. Sonra Allah, Resûlü ile mü'minler üzerine kendi katından güven duygusu ve huzur indirdi. Bir de sizin göremediğiniz ordular indirdi ve inkar edenlere azap verdi. İşte bu, inkârcıların cezasıdır. Sonra Allah, bunun ardından yine dilediği kimsenin tövbesini kabul eder. Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.” (Tevbe, 9/25-27)

⁹¹⁹ İbn Atıyye, c. 3, s. 3; Zemahşeri, c. 2, s. 242. Hz. Osman'dan da Enfal ve Medine'nin sonlarında indirilen Tevbe Suresinin neden birleştirildiği sorulduğunda Peygamberin genelde inen ayetin nereye konulacağını söylediği lakin Tevbe'nin son indirilen sure olmasından dolayı Peygamberin açıklamadan vefat ettiğini kendisinin de konuların birbirine benzemesinden dolayı sureleri birleştirdiği nakledilmektedir. Vahidi, **Basit**, c. 10, s. 277; Begavi, c. 3, s. 314; Şevkani, c. 2, s. 378.

⁹²⁰ Razi, c. 15, s. 521.

⁹²¹ İbn Aşur, c. 10, s. 97. İbn Aşur Tevbe Suresinin ilk olarak 9. Yıl şevvalinde indirildiğini sonunun da aynı sene zilkade ayında indirildiğini nakletmektedir. i

⁹²² İbn Kesir, **Tefsir**, c. 4, s. 89.

⁹²³ Şevkani, **Fethü'l-kadir**, c. 2, s. 378.

⁹²⁴ İbn Aşur, c. 10, s. 97. İbn Aşur, surenin bir defada indirilmesindeki kastın başka bir sure araya girmeden surenin indirilmesi şeklinde anlaşılabileceğini beyan etmektedir. Bununla birlikte farklı rivayetler göz önünde tutulduğunda büyük bir ihtimalle (zannı galip) ilk kırk ayetin peşpeşe indirilmiş olabileceğini söylemektedir. İbn Aşur, c. 10, s. 98.

Her ne kadar bazı alimler, bu ayetlerin Huneyn'e giderken yol üzerinde söylenen bir söz üzerine indiğini ifade etse de⁹²⁵ ayet grubunun bu söz üzerine inmediği, Tebuk seferine hazırlık yapılırken indiği görüşü daha makul görünmektedir.

1.5.2.2. Sekinetin İndirilmesi

Sekinet, güven, huzur, sebat, müminin kalbini teskin eden ve ona güven veren melek, şehvete meyletmekten alıkoyan akıl anlamlarına gelmektedir.⁹²⁶ Daha önce yer verdiğimiz savaşlarda da görüldüğü gibi Allah'ın müminlere yardımı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Huneyn savaşında beklemedikleri bir anda düşmanın ok yağmuruna maruz kalınca panikleyip geri çekilen Müslüman askerlerin, Allah Resulü'nün amcası Abbas'a, "*Ey Ensar, ey Semure ashabı, ey Bakara Suresi ashabı!*" şeklinde çağrı yaptırması üzerine çok kısa sürede toparlandıkları, bineği dönmemek için inat edenlerin bile bineklerinden atlayıp adeta ayrı kaldığı yavrusuna koşan deve gibi koşarak Hz. Peygamber'in yanına geldikleri megazi kitaplarında anlatılmaktadır.⁹²⁷ Korku ile kaçışan askerlerin korkularının birdenbire izale olup cesaret ve sükunet bulmaları, Allah'ın yardımı ve kalplerine sekinet inmesi ile izah edilmektedir.⁹²⁸ Alimler, sekinetin meleklerin inmesi ile gerçekleştiğini yani meleklerin inerek müminlerin kalbine huzur ve güven verdiklerini ifade etmektedirler.⁹²⁹

⁹²⁵ Vakıdî, c. 3, s. 889; Makrîzî, c. 2, s. 10. Razi de ayetin sebebi nüzulü olarak değil de "في شأن نزول الآية" ibaresi ile konuyu anlatmaktadır. Razi, c. 16, s. 18.

⁹²⁶ Salime Leyla Gürkan, "Sekîne", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sekine#1> (11.01.2022). Razi, sekineti, kalbin ve nefsin sakinleşmesi, onların emniyet ve itminan duygusu şeklinde açıkladıktan sonra sekinetin emniyetten kinaye olduğunu beyan eder. (Razi, c. 16, s. 19) Maverdi, ayette ifade edilen "sekinet" in rahmet, itminan ve emniyet, son olarak da vakar manasına geldiğini nakletmektedir. Maverdi, **Nüket**, c. 2, s. 349.

⁹²⁷ Vakıdî, c. 3, s. 898; İbn Hişam, c. 2, s. 443,445; İbn Sa'd, c. 2, s. 115.

⁹²⁸ Taberi, **Camîu'l-beyan**, c. 14, s. 189; Razi, c. 16, s. 19; Şami, c. 5, s. 341.

⁹²⁹ Vakıdî, c. 3, s. 898; Razi, c. 16, s. 20; Elmalılı, c. 4, s. 304

1.5.2.3. Görünmez Ordular

Ayet-i kerimede işaret edilen “göremediğiniz ordular”⁹³⁰ ibaresi, çoğunlukla melekler olarak anlaşılmıştır.⁹³¹ Öte yandan, bu melek ordularını sadece kafirlerin göreceğine dair rivayet olduğu gibi⁹³² karınca şeklindeki melekleri müslümanların da gördüğü nakledilmektedir.⁹³³

Meleklerin sayıları hakkında beş/sekiz/on altı bin gibi farklı rakamlar verilmektedir. Ayrıca aralarında Said b. Müseyyeb’in de olduğu bir grup alim, meleklerin bizzat savaştıklarını zikrederken savaşmayıp müminlere emniyet, sebat müşriklere korku verdiklerini söyleyenler de mevcuttur.⁹³⁴

Görünmez ordu olarak tefsir edilen meleklerin inmesinin yanı sıra Huneyn savaşında yaşandığı nakledilen bir olağan üstü durum da Allah Resulünün düşmana kum/çakıl taşı atmasıdır. Hem siyer hem de tefsir kaynaklarında yer aldığına göre Müslümanlar bozguna uğrayıp da kaçışınca, Hz. Peygamber yerden bir avuç kum veya çakıl taşı alıp, “Allah’ım yüzlerini kara et/Bana olan vaadini gerçekleştir!” diyerek düşmana doğru atar ve gözüne toprak girmeyen düşman askeri kalmaz, geri çekilerek hezimete uğrarlar.⁹³⁵ Nebi’nin bu hamlesinden sonra müşriklerin kalplerine korku girdiği ve arkalarına bakmadan kaçtıkları da ifade edilmektedir⁹³⁶

Bedir Gazvesinde bahsettiğimiz gibi Meleklerin yardıma gelmesi hususunda tartışmalar olagelmıştır. Meleklerin yardımının mecazi olduğunu savunanlar olduğu

⁹³⁰ “Sonra Allah, Resûlü ile mü'minler üzerine kendi katından güven duygusu ve huzur indirdi. Bir de sizin göremediğiniz ordular indirdi ve inkar edenlere azap verdi. İşte bu, inkârcıların cezasıdır.” Tevbe, 9/26

⁹³¹ Taberi, **Camîu'l-beyan**, c. 14, s. 189; Maverdi, c. 2, s. 350; Begavi, c. 2, s. 333; Şami, c. 5, s. 327. Şami, görünmeyen orduların melekler olduğunu kafirlere azap ettiklerini belirtmektedir. Ayrıca o, Huneyn günü Allah’ın beş bin melek ile Müslümanları desteklediğini nakletmektedir. (Şami, c. 5, s. 327) Maverdi ise “görünmeyen orduların” düşmanların gözündeki Müslümanların çok görülmesi manasına geldiğini nakletmektedir. Maverdi, c. 2, s. 350. Siyer kaynaklarında bu minvalde birçok rivayet nakledilmektedir. Bu rivayetlerde meleklerin “Cebrail, alaca atlar üzerinde beyaz adamlar; kırmızı sarıklı askerler; gökten inen siyah uçan karınca sürüleri; Nebinin etrafını sarmış güzel yüzlü beyaz adamlar; yer ile gök arasında taburlar halinde ellerinde silah olmayan beyaz adamlar” şeklinde görüldüğü ve onları gören müşriklerin korkudan titreyip etkisiz hale geldiği yer almaktadır Vakıdi, c. 2, s. 892, 905,906; İbn Hişam, c. 2, s. 439, 449, 475; İbn Sa’d, c. 2, s. 115; İbnü'l-Cevzi, c. 2, s. 247; İbn Kesir, **Tefsir**, c. 4, s. 114.

⁹³² İbn Kesir, **Tefsir**, c. 4, s. 114; Şami, c. 5, s. 328.

⁹³³ Vakıdi, c. 2, s. 905; İbn Hişam, c. 2, s. 475; İbn Kesir, **Tefsir**, c. 4, s. 114; Şami, c. 5, s. 327.

⁹³⁴ Begavi, c. 2, s. 333; Razi, c. 16, s. 20.

⁹³⁵ Vakıdi, c. 3, s. 899, 900, 906; İbn Sa’d, c. 2, s. 118; Razi, c. 16, s. 19; İbn Kesir, c. 4, s. 111, 112, 113; Şami, c. 5, s. 328.

⁹³⁶ Vakıdi, c. 1, s. 906.

gibi bizzat savaştıklarını veya müminlerin kalbine güven, düşmanın kalbine korku salmak suretiyle yardımda bulunduklarını kabul edenler de olmuştur.⁹³⁷ Biz, ayet-i kerimede ordular “görünmez” olarak ifade edilirken ilgili rivayetlerde meleklerin kıyafetlerinin, bineklerinin tasvir edilmesi gibi tafsilatlı bilgilerin doğru olmadığını kabul etsek de, meleklerin mahiyetini bilmediğimiz bir şekilde Müslümanlara yardım için gelmesinin mümkün olduğunu düşünmekteyiz.

1.5.2.4. Esirlerin İade Edilmesi

Huneyn Gazvesi ile ilişkilendirilen bir diğer ayet de

“(Savaş esiri olarak) sahip olduklarınız hariç, evli kadınlar (da size) haram kılındı. (Bunlar) üzerinize Allah’ın emri olarak yazılmıştır. Bunların dışında kalanlar ise, iffetli yaşamak ve zina etmemek şartıyla mallarınızla (mehirlerini verip) istemeniz size helal kılındı. Onlardan (nikahlanıp) faydalanmanıza karşılık sabit bir hak olarak kendilerine mehirlerini verin. Mehir belirlendikten sonra, onunla ilgili olarak uzlaştığınız şeyler konusunda size günah yoktur. Şüphesiz ki Allah (her şeyi) hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”

şeklindeki Nisa Suresinin 24. ayetidir. Huneyn’de çok sayıda cariyeye ele geçirilir. Hz. Peygamber bu cariyeleri askerlere ganimet olarak dağıtınca Müslümanlar, eşleri vardır diye onların yanında yatmak istemez. Bunun üzerine ilgili ayetin indiği ve Nebi’nin *“Esirlerden gebe olanlar doğum yapmadan, gebe olmayanlar da bir adet görmeden onlarla yatılmasın.”* buyurduğu nakledilmektedir.⁹³⁸

Kaynaklarda Peygamber’in ganimet ve esirleri dağıtmayıp on gün beklettiği, Hevazinin komutanı Malik b. Avf’ın mallarını ve ev ahalisini taksimatın dışında tutup Mekke’deki halalarının yanına gönderdiği bildirilmektedir.⁹³⁹ Hatta Malik b. Avf’a müslüman olarak gelirse ailesini ve mallarını vermekle birlikte yüz tane de deve vereceğinin haberini gönderdiği belirtilmektedir.⁹⁴⁰ Neticede Hevazın’dan kimse

⁹³⁷ Ömer Çelik, “Kur’an’ı Kerime Göre Meleklerin Hz. Resulullah’a Yardımı”, **Araşan Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi**, 2008, sayı:5-6; ss. 5-28; İsrail Balcı, “Bedir Savaşıyla İlgili Mucizevi Rivayetlerin Kur’an, Hadis ve Tarih Rivayetlerine Göre Kritiği”, **İstem**, 2009, sayı: 3, ss. 85-104; Mehmet Azimli, “Hz. Peygamber Dönemi Savaşlarında Meleklerin Yardımı Meselesi”, **Journal of Islamic Research** 2010, 21(3), ss. 172-83; Hasan Nas, “Vahiy Siret İlişkisi Bağlamında Hz. Peygamber’in Risalet Sürecinde İlahi İnayet Örnekleri”, **Diyanet İlmî Dergi**, 2021, sayı: 57, ss. 785-818.

⁹³⁸ Vakıdî, c. 3, s. 919; Taberi, **Camîu’l-beyan**, c. 8, s. 153; Sa’labî, c. 3, s. 285; Begavî, c. 1, s. 595; Makrizî, c. 2, s. 19; Diyarbekrî, c. 2, s. 108; Kadın esirlerin nikahlanması hususunda bkz. Haşim Özdaş, **Kur’an Ayetleri Işığında Savaş Esirlerinin Durumu**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Van Yüzüncü Yıl Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 2019, ss.143-195.

⁹³⁹ Vakıdî, c. 3, s. 955; Köksal, c. 78, s. 130.

⁹⁴⁰ Vakıdî, c. 3, s. 954.

gelmeyince ganimet ve esirler dağıtılır. Bundan sonra Hevazinliler bir heyetle gelince Nebi'nin kendi payına düşen cariyeleri ailelerine teslim ettiği, Ashabına da esirleri geri vermelerini teklif ettiği onların da eşleri ve çocukları serbest bıraktıkları nakledilmektedir.⁹⁴¹ Bu tabloda, Peygamber'in Hevazinlilere ve Malik b. Avf'a gösterdiği toleransın, Peygamber'in savaş mantığının ne cariyeye ne de ganimet elde etmeye dayalı olduğunu, “insan”ın kazanılmasının amaçlandığını gösterdiğini düşünmekteyiz.

⁹⁴¹ Zühri, s. 94; Vakıdı, c. 3, s. 952; İbn Sad, c. 2, s. 117; Makrizi, c. 2, s. 33. Salebi, sadece Safvan b. Ümeyyenin kendisinden hamile kalması sebebiyle cariyesini geri vermediğini naklederken; (Sa'lebi, c. 5, s. 26) İbn Seyyidunnas, sadece Uyeyne b. Hısn'ın teslim etmediğini haber vermektedir. (İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 244) Bunun karşısında Vakıdı, Safvan'ın elindeki kadına seçim hakkı verdiğini ve onun kavmine döndüğünü naklederken; sadece Sad b. Ebu Vakkas'ın cariyesinin Sa'd'dan hamile kalmasından dolayı onu tercih ettiğini beyan etmektedir. Vakıdı, c. 3, s. 952.

İKİNCİ BÖLÜM

EHL-İ KİTABA KARŞI YAPILAN GAZVE VE ANTLAŞMALARDAN HAKKINDA AYET İNENLER

2.1. YAHUDİLERE KARŞI YAPILAN GAZVELER

2.1.1. Hicri İkinci Yılda Gerçekleşen Gazve: Beni Kaynuka Gazvesi (2, Şevval 15-Zilkade 1/624, Nisan 10-25)

Beni Kaynuka kuşatmasının hicretin 2. yılının 15 Şevval'inde başlayıp 1 Zilkade 'de sonlandırıldığı rivayet edilmektedir.⁹⁴²

Al-i İmran Suresi 12-13, 180-186; Maide Suresi 51-56 ve Enfal Suresinin 55-58. ayetleri Beni Kaynuka Gazvesi hakkında inmiştir.

İslam Tarihi kaynaklarında Hz. Peygamber'in Medine'ye hicret edince Yahudilerle bir nevi dayanışma ve saldırmazlık sözleşmesi imzaladığı kaydedilmektedir. Bu sözleşmede Yahudilerin dinlerini rahatça yaşayacakları, şehrin savunulmasına katılacakları, savaş masrafları, diyet gibi devlet giderlerine ortak olacakları, Müslümanların düşmanlarına yardım etmeyecekleri ve himaye vermeyecekleri, anlaşmazlıklarda Resulullah'ı üst mercii olarak kabul edecekleri yer almaktadır.⁹⁴³

Klasik ve Modern Dönem siyer kaynaklarında Yahudi kabileleri arasında Müslümanlarla yapılan bu antlaşmayı ilk olarak Beni Kaynuka'nın bozduğu nakledilmektedir.⁹⁴⁴ Buna karşın Hamidullah, Yahudilerin Medine Vesikası'na Ka'b b. Eşref'in öldürülmesinden sonra dahil olduğunu ifade etmektedir ki bu tarih, Beni Kaynuka sürgününden sonraya denk gelmektedir.⁹⁴⁵ Buna göre kaynaklarda

⁹⁴² Vakıdî, c. 1, s. 176; İbn Sa'd, c. 2, s. 21; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 480; Beyhaki, **Delail**, c. 3, s. 173.

⁹⁴³ Vakıdî, c. 1, s. 176; İbn Hibban, c. 1, s. 209; Makrizî, c. 1, s. 122; Şamî, c. 4, s. 179; Diyarbekri, c. 1, s. 408; Hamidullah, **İslam Peygamberi**, c. 1 s.195-198.

⁹⁴⁴ Vakıdî, c. 1, s. 177; İbn Hişam, c. 2, s. 47; İbn Sa'd, c. 2, s. 22; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 479; Moğultay, c. 1, s. 220; Makrizî, c. 1, s. 122; **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, c. 1, s. 416 ; Köksal, c. 3-4, s. 421; Hayatî Ülkü, **İslam Tarihi**, Çile Yayınevi, İstanbul, 1976, s. 132; Derveze, **H. Muhammed'in Hayatı** c.3, s.178; Sarıçam, **H. Muhammed**, s.223; Arslan, **H. Peygamber'in Hayatı**, s. 423; Nuh Arslantaş, "Hz. Peygamber Döneminde Yahudiler", **İslam Tarihi ve Medeniyeti**, c. 1, s. 510; İsmail Hakkı Atçeken, "Asr-ı Saadet'te Yahudilerle İlişkilere Genel Bir Bakış", **Diyanet İlmî Dergi-Hz. Muhammed Özel Sayısı**-, Ankara, 2003, s. 443.

⁹⁴⁵ Hamidullah, **İslam Peygamberi**, c.1 s.195.

nakledilen durum bu şekilde kabul edilse bile, Beni Kaynuka'nın, Hazrec'in müttefiki olduğu için söz konusu antlaşmaya dolaylı olarak katılmış olabileceği de söylenebilir.

Beni Kaynuka'nın Medine'deki en güçlü Yahudi kabilesi ve Hazrec'in müttefiki olduğu ifade edilmektedir.⁹⁴⁶ Medine'nin aşağı kısmında Buthan/Bathan vadisinde yaşadıkları ve en az iki sağlam kaleye sahip oldukları belirtilmektedir. Kuyumculuk ve ticaretle uğraştıkları, şehrin merkezinde pazarlarının bulunduğu, hatta bu pazarların çok faal olduğu ifade edilmektedir.⁹⁴⁷

Beni Kaynuka'nın ne zaman muhasara altına alındığı konusunda kaynaklarda farklı bilgiler nakledilmektedir. Zehebi, İbn İshak'tan Beni Kaynuka muhasarasının, Buhran/Furi' Gazvesinden sonra yapıldığını, bunun da hicretin üçüncü senesi gerçekleştiğini nakletmektedir.⁹⁴⁸ Vakıdi'ye göre ise Beni Kaynuka, hicri ikinci senenin başlarında Şevval'in yarısından Zilkade hilaline kadar muhasara altına alınmıştır.⁹⁴⁹

2.1.1.1. Beni Kaynuka Gazvesinin Sebebi Ve İlgili Ayetler

Her ne kadar bazı eserlerde Bedir zaferinden sonra Yahudilerin, “*İşte bu, bize Musa'nın vaad ettiği, kitabımızda anlatılan Peygamber. Ona tabi olalım.*” diyerek İslam'a meylettikleri ama aralarından bazılarının “*Acele etmeyelim. Birkaç olay daha görelim de ona göre hareket edelim.*” demesi üzerine bekledikleri nakledilse⁹⁵⁰ de siyer kaynakları incelendiğinde Bedir sonrasında Yahudilerin bundan farklı bir tutum sergiledikleri görülmektedir. Şöyle ki, Hz. Peygamber Bedir'den döndükten sonra Müslümanların bu zaferini içlerine sindiremeyen, bölgedeki siyasi ve ekonomik

⁹⁴⁶ Arslantaş, s. 185.

⁹⁴⁷ Arslantaş, s. 186.

⁹⁴⁸ Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 90. İbn Kesir de Beni Kaynuka muhasarasını üçüncü yılı olayları içerisinde işlemektedir. (İbn Kesir, **Bidaye**, c. 4, s. 3). Makrızı de Beni Kaynuka Gazvesi'nin hicri üçüncü yılın Safer ayında gerçekleştiğini nakletmektedir. (Makrızı, c. 1, s. 122). Bununla birlikte Beni Nadir ile Beni Kaynuka sürgünlerinin aynı zamanda gerçekleştiği de iddia edilmektedir. Bunun tarihen uygun olmadığı, zira rivayetlerde Beni Nadir Sürgününün Urve'nin rivayetine göre Bedir'den altı ay sonra veya İbn İshak'ın nakline göre hicri dördüncü yılı, Bir-i Maune olayından sonra gerçekleştiği nakledilmektedir. Bunun karşısında Beni Kaynuka Sürgününün hicri ikinci sene, Şevval ayında gerçekleştiği ifade edilmektedir. Şami, c. 4, s. 181; Diyarbekri, c. 1, s. 409.

⁹⁴⁹ Vakıdi, c. 1, s. 176; İbn Sa'd, c. 2, s. 21; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 480; Beyhaki, **Delail**, c. 3, s. 173. Hatta Peygamber'in muhasaradan sonra Medine'ye gelip Zilhicce'nin onuncu günü bayram namazını kıldırıp kurban kestiği ve bunun Müslümanların gördüğü ilk kurban olduğu nakledilmektedir. Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 482.

⁹⁵⁰ Elmalılı, c. 2, s. 320.

güçlerini kaybedeceklerini anlayan Yahudilerin, kinlerini izhar edip anlaşmayı ihlal ederek saldırganlaştıkları, Beni Kaynuka Gazvesi'nin sebebinin de bu durum olduğu ifade edilmektedir.⁹⁵¹

Yahudilerin, savaş sebebi olan taşkınlıklarına dair, ilk dönem siyer kaynaklarında iki olay anlatılmaktadır. Birincisi şudur: Allah Resulü, Bedir'den sonra, düşmanca tavırlarından dolayı Yahudileri, pazar yerlerinde toplayarak İslam'a davet eder. Husumetlerinden dolayı Kureyş'in başına gelen felaketin onların da başına gelmemesi için uyarır. Ancak Beni Kaynuka, *"Sen bizi kendi kavmin gibi mi zannediyorsun. Savaşmayı bilmeyenleri mağlub etmen seni yanıltmasın. Bizimle savaşırsan nasıl olduğumuzu görürsün."* şeklinde cevap vererek, Nebi'yi tehdit eder.⁹⁵² Bu olay üzerine de

"(Resulüm!) İnkâr edenlere de ki: Yakında mağlup olacaksınız ve cehenneme sürükleneceksiniz. Orası ne kötü bir kalma yeri! (Bedir'de) karşı karşıya gelen şu iki grupta sizin için büyük bir ibret vardır: Biri Allah yolunda çarpışan (mümin) grup, diğeri ise gözleriyle bunları kendilerinin iki misli imiş gibi gören kâfir grup. Allah dilediğini yardımıyla destekler. Elbette bunda basiret sahipleri için büyük bir ibret vardır."

şeklindeki Al-i İmran Suresi 12-13. ayetlerinin indirildiği nakledilmektedir.⁹⁵³

Bununla birlikte bazı kaynaklar, herhangi bir kabile tahsisinde bulunmaksızın bu ayetin, Hz. Peygamber'in Yahudileri çarşıda toplayıp tebliğ yapması sonrasında onlar hakkında indiğini nakletmektedirler.⁹⁵⁴ Ayrıca bazı müfessirler de bu ayetlerin ya Beni Kureyza ve Beni Nadir ya da Kureyş müşrikleri hakkında indirildiğini rivayet

⁹⁵¹ Vakıdî, c. 1, s. 176; İbn Sa'd, c. 2, s. 22; İbn Hibban, s. 156; Ateş, **H. Muhammed'in Hayatı**, s. 556.

⁹⁵² İbn İshak, s. 323; Vakıdî, c. 1, s. 176; İbn Hişam, c. 2, s. 47; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 479; Belazûri, c. 1, s. 308; Begavi, c. 1, s. 415-416; İbn Atıyye, c. 1, s. 406; İbnü'l-Cevzi, **Zadü'l-mesir**, c. 1, s. 262; Razi, c. 7, s. 154; Kurtubi, c. 4, s. 24; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 90; İbn Kesir, **Tefsir**, c. 2, s. 14; **Bidaye**, c. 4, s. 3; Makrîzi, c. 1, s. 122; Şami, c. 4, s. 179; Diyarbekri, c. 1, s. 409. Uhud'da Müslümanların yenilmesi üzerine sevinen Yahudiler hakkında indirildiği de nakledilmektedir.

⁹⁵³ İbn İshak, s. 323; İbn Hişam, c. 2, s. 47; Begavi, c. 1, s. 416; İbn Atıyye, c. 1, s. 406; Razi, c. 7, s. 154; İbn Seyyidunnas, c. 1, s. 343; Kurtubi, c. 4, s. 24; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 90; İbn Kesir, **Tefsir**, c. 2, s. 14; Şami, c. 4, s. 179; Ebu Zehre, c. 3, s. 105; Köksal c. 3-4, s. 421-422; Mağlûs, s. 227; Apak s. 325; Casim Avcı, "Kaynukâ' (Benî Kaynukâ')", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kaynuka-beni-kaynuka> (10.08.2021); Atçeken, "Asr-ı Saadet'te Yahudilerle İlişkilere Genel Bir Bakış", s. 443. Bunun karşısında söz konusu ayetin Uhud savaşında Müslümanların hezimete uğramasından sonra Yahudilerin anlaşmayı bozmaları ve Ka'b b. Eşref'in bir grup nefer ile Mekke'ye gidip savaş çıkırtkanlığı yapması üzerine indirildiği nakledilmektedir. Begavi, c. 1, s. 415; İbnü'l-Cevzi, **Zadü'l-mesir**, c. 1, s. 262. Uhud'da Müslümanların yenilmesi üzerine sevinen Yahudiler hakkında indirildiği de nakledilmektedir. Kurtubi, c. 4, s. 24.

⁹⁵⁴ Vakıdî, c. 1, s. 176.

etmektedirler.⁹⁵⁵ Söz konusu ayetlerde Bedir Savaşından ibret alınmasından bahsedilmesinin ayetin Uhud Savaşı'ndan sonra sürülen Beni Nadir ve Hendek Savaşı'ndan sonra cezalandırılan Beni Kureyza'dan ziyade Beni Kaynuka'ya hitap edildiği ihtimalini güçlendirdiği söylenebilir.

Görebildiğimiz kadarı ile Bedir Savaşı'nda Müslümanların mağlup olacağını uman Yahudiler, Müslümanların zafer kazanmasından dolayı öfkelenirler. Bu da Müslümanlara olan kinlerinin artmasına ve onlara sözlü ve fiili tacizlerde bulunmalarına neden olur. Bu durum, toplumda huzursuzluğa yol açar. Bu tür eylemleri, sadece Beni Kaynuka değil Medine'de bulunan diğer Yahudi kabileleri için de söylemek mümkündür. Zira ayetin inmesine sebep olan olay anlatılırken, Allah Resulü'nün Beni Kaynuka çarşısında yaptığı konuşmada bütün Yahudileri muhatap aldığı ifade edilmektedir. Bu ayet ile de onların hepsi, Mekkeli müşriklerin akıbeti hatırlatılarak uyarılmış olabilir.

Klasik Siyer eserlerinde, Beni Kaynuka Savaşı'nın sebebi olarak kaydedilen ikinci olay ise şu şekilde nakledilmektedir. Beni Kaynuka'dan birkaç kişinin, pazarlarına gelen Müslüman bir kadının avret mahallini gizlice açarak saygısızlık ettikleri, kadının yardım istemesi üzerine orada bulunan bir Müslüman'ın, bu saygısızlığı yapan Yahudi'yi öldürdüğü, Beni Kaynuka'dan birinin de Müslümanı öldürdüğü belirtilmektedir. Böylece Beni Kaynuka'nın, antlaşma metnini Allah Resulü'nün üzerine atarak savaş ilan ettikleri ve kalelerine çekilerek müslümanların hamlesini beklemeye başladıkları ifade edilmektedir.⁹⁵⁶ Vakıdi, söz konusu bu olayı

⁹⁵⁵ Elmalılı, c. 2, s. 320; Derveze, **Tefsirü'l-Hadis**, c. 7, s. 124. Derveze, siyere dair yazdığı eserinde Beni Kaynuka'yı kastederek *"Bu ayetler yalnız onlar hakkında inmişti."* derken (Derveze, **Kur'an'a göre Hz. Muhammed'in Hayatı**, s. 177), Tefsirinde *"Ayetin Beni Kureyza ve Beni Nadir hakkında inmesinin daha muhtemel olduğunu"* iddia etmektedir. (Derveze, Tefsir, c. 7, s. 124.) Eserlerinde benzer bir tezatlık Ali İmran suresi 100. ayetin nüzul sebebiyle ilgili bilgilerde de görülmektedir. Derveze Siyer'e dair eserinde ayetin Kaynuka oğulları hakkında indiğini ifade ederken (Derveze, **Hz. Muhammed'in Hayatı**, s. 178), Tefsirinde genel olarak Yahudiler'in kastedildiğini söylemektedir. (Derveze, **Tefsir**, c. 7, s. 200)

⁹⁵⁶ Vakıdi, c. 1, s. 176; İbn Hişam, c. 2, s. 48; İbn Seyyidunnas, c. 1, s. 343; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 90; Makrızı, c. 1, s. 122; Şami, c. 4, s. 179; Diyarbekri, c. 1, s. 409; Mehmet Azimli "Siyer Yazıcılığının Problemlerine Bir Örnek -Beni Kaynuka Savaşının Sebebi" **İslami İlimler Dergisi**, y. 3, sayı. 2, Güz 2008, s. 175-183. Azimli, bu rivayetin zayıf olduğunu, Ukaz Panayırında gerçekleşen ve Ficar Savaşlarına sebep olan bu olayın, delili kuvvetlendirmek amacıyla Beni Kaynuka olayına yamandığını savunmaktadır. "Siyer Yazıcılığının Problemlerine Bir Örnek -Beni Kaynuka Savaşının Sebebi" **İslami İlimler Dergisi**, y.3, sayı. 2, Güz 2008, s. 175-183. Bunun yanında Peygamberin Bedir Savaşından döndükten sonra Yahudilerin hased ettikleri ve ihanetlerinin ortaya çıktığı Cibril'in Peygambere söz konusu ayeti indirdikten sonra Peygamber'in, *"Ben onların ihanetinden endişe ediyorum."* diyerek Benu Kaynukanın üzerine

zikrettikten sonra, İbn Sa'd ise olaya değinmeden, Beni Kaynuka'nın anlaşmayı bozması üzerine "Eğer bir topluluğun antlaşmayı bozacağından endişe edersen antlaşmayı derhal sona erdirdiğini onlara açıkça bildir. Allah ahdini bozanları asla sevmez." şeklinde Enfal Suresi 58. ayetin indirildiği, bundan sonra Allah Resulü'nün Beni Kaynuka'nın üzerine yürüdüğünü kaydetmektedirler.⁹⁵⁷ Diğer bir rivayette Cebrail, söz konusu ayeti indirdikten sonra Hz. Peygamber'in "*Ben, Beni Kaynuka'dan endişeliyim*" dediği ve onlar üzerine yürüdüğü nakledilmektedir.⁹⁵⁸ Bunun yanında İbn Hibban, herhangi bir olayla ilişkilendirmeden, bu ayetin, Bedir sonrasında taşkınlık yapan Yahudilerin, "*Muhammed gerçek savaşçılarla karşılaşmadı. Bizimle karşılaşsaydı Kureyş'in savaşına benzemeyen bir savaş görecekti.*" demeleri üzerine nazil olduğunu, Peygamber'in de onları on beş gün muhasara ettiğini, neticede onları sürgüne gönderdiğini söylemektedir.⁹⁵⁹

Bunlarında karşısında müfessirlerin çoğu, Enfal Suresi 58. ayetin, Beni Kureyza hakkında indirildiğini naklederken,⁹⁶⁰ bütün Yahudiler⁹⁶¹ veya Mekke müşrikleri hakkında indirildiği de rivayet edilmektedir.⁹⁶² Biz, bu ayetin Beni Kaynuka hakkında indirilmesinin daha makul olduğu kanaatindeyiz. Zira, müfessirlerin de kabul ettiği gibi Enfal Suresi, Bedir Savaşı esnasında veya hemen sonrasında nazil olmuştur ki bu da hicri ikinci yıla tekabül etmektedir. Enfal Suresi 58. ayette, karşı tarafın antlaşmayı bozmasından endişe edildiği takdirde, antlaşmanın derhal sonlandırılması buyurulmaktadır. Buna göre ayetin inzal edildiği zamanda, ayette ifade edilen bir ihanet söz konusu olmalıdır. Allah Resulü bu konuda uyarılmakta ve ona yol gösterilmektedir. Oysa, Beni Nadir ile yapılan antlaşmanın

yürüyüp mallarını ganimet, çocuklarını ve kadınlarını esir aldığı ifade edilmektedir. Vakidi, c. 1, s. 180; İbn Sa'd, c. 2, s. 22.

⁹⁵⁷ Vakidi, c. 1, s. 177; Makrizi, c. 1, s. 122; Şami, c. 4, s. 179; Derveze, c.5, s.367-368; el- Mağlus, s.227; Sarıçam, s. 223; Apak, s. 326; Arslan, s. 423.

⁹⁵⁸ Taberi, Tarih, c. 2, s. 480; İbn Seyyidunnas, c. 1, s. 344.

⁹⁵⁹ İbn Hibban, s.209-210. Ayrıca Benu Kaynuka'dan elde edilen malların, Peygamberin alıp dağıttığı ilk humus olduğu nakledilmektedir. Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 481; İbn Hibban, s. 211.

⁹⁶⁰ Sa'lebi, c. 4, s. 368; Maturidi, c. 5, s. 243; Vahidi, **Basit**, c. 10, s. 206; Begavi, c. 2, s. 302; Elmalılı, c. 4, s. 246. Beni Kureyza'nın Peygamberle yapmış oldukları anlaşmalara her seferinde muhalefet ettikleri ifade edilmektedir. Mesela düşmanlara yardım edilmeyeceğini kabul etmelerine rağmen Peygambere karşı savaşlarda karşı tarafa yardım ettikleri, Hendek savaşında düşmanların tarafını tuttukları, Kab b. Eşref'in Mekkelileri müslümanlara karşı kışkırttığı ifade edilmektedir. (Sa'lebi, c. 4, s. 368; Begavi, c. 2, s. 302; Zemahşeri, c. 2, s. 230) Kurtubi, ayetin Beni Kureyza ile Beni Nadir hakkında indirildiğini nakletmektedir. Kurtubi, c. 8, s. 31.

⁹⁶¹ Mevdudi, c. 2, s. 179; **Kuran Yolu**, c. 2, s. 255. İbn Atıyye, ayette söz konusu muhatabın, Beni Kureyza dışındaki herkesin olabileceğini nakletmektedir. İbn Atıyye, c. 2, s. 543.

⁹⁶² **Kuran Yolu**, Diyanet, c. 2, s. 255.

hicri dördüncü yılda, Beni Kureyza ile yapılan antlaşmanın ise hicri beşinci yılda, Mekke müşrikleri ile yapılan Hudeybiye Antlaşmasının ise hicri sekizinci yılda feshedildiği bilinmektedir. Ayrıca Bedir Savaşına en yakın zamanda antlaşmayı ihlal eden ve kendileriyle savaşılan Yahudi kabilesinin de Beni Kaynuka olduğu tarihen sabittir. Bu sebepten dolayı ayette, Beni Kaynuka'nın kastedilmesinin daha kuvvetle muhtemel olduğunu ve konu bütünlüğünün sağlanması için 55. ayetten itibaren almak gerektiğini düşünmekteyiz.

Sonuç olarak yukarıda naklettiğimiz ilgili rivayetlerden Beni Kaynuka'nın, Bedir Zaferinden sonra kıskançlıklarının ve kinlerinin etkisiyle antlaşmayı ihlal sayılabilecek düşmanca tutumlar içine girdikleri anlaşılmaktadır. Bunun karşısında Hz. Peygamberin önce onları İslama davet ettiği ve uyardığı taşkınlıkları devam edince de Enfal Suresi 55-58. ayetleri mucibince saldırmazlık antlaşmasını iptal ederek onları muhasara altına alıp sürdüğü anlaşılmaktadır.

2.1.1.2. Beni Kaynuka Gazvesi ile İlişkilendirilen Diğer Ayetler

Görebildiğimiz kadarı ile Beni Kaynuka Gazvesi ile Maide Suresinin 51-56. ayetleri de ilişkilendirilmektedir.⁹⁶³ Kaynaklarda Allah'ın kalblerine korku salması üzerine Beni Kaynuka'nın, Hz. Muhammed'in vereceği hükme razı olarak kalelerinden çıktıkları, Allah Resulü'nün onların savaşçı erkeklerini öldürmek istediği nakledilmektedir. Ancak, Abdullah b. Übey b. Selül'ün bu kararı duyunca, Hz. Peygamber'e gelerek, Beni Kaynuka'nın kendisinin anlaşmalısı olduğunu, Buas Savaşlarında kendisini koruduklarını, idam kararı uygulanırsa kendi başlarına da bir felaketin geleceğinden korktuğunu söyleyerek, affedilmeleri için ısrar etmesi üzerine, Nebi'nin İbn Übey'e kızsı da hükmünü değiştirdiği, onların sürgüne gönderilmelerine karar verdiği aktarılmaktadır.⁹⁶⁴ Ancak Abdullah b. Übey'in bu karara da itiraz ederek

⁹⁶³ Taberi, **Camiu'l-beyan**, c. 10, s. 396-397. Bununla birlikte söz konusu ayetin, Uhud hezimetiden sonra bazı müslümanların Yahudilerden eman almak istemeleri üzerine veya Beni Kureyzalılara Sa'd b. Muazın boyunlarının vurulacağını haber veren Ebu Lübe b. Münzir hakkında indirildiği de nakledilmektedir. Taberi, **Camiu'l-beyan**, c. 10, s. 397-398; Maverdi, **Nüket**, c. 2, s. 46; Begavi, c. 2, s. 59; İbn Atıyye, c. 2, s. 204.

⁹⁶⁴ Vakıdî, c. 1 s. 177-178; İbn Hişam, c. 2, s. 48; İbn Sa'd, c. 2, s. 22; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 480; İbn Hibban, s. 210; İbn Seyyidunas, c. 1, s. 344; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 91; Makrizi, c. 1, s. 123. Sürgün kararından sonra da Abdullah b. Selül'ün şehirde kalmaları içi Peygamberin yanına geldiği, Peygamberin kapısında Uveymin b. Saide'yi bulduğu, içeri girmek için girişimde bulununca Uveymin'in Allah Resulünün izni olmadan Abdullah b. Selül'ü içeri almayacağını

Beni Kaynuka'nın Medine'de kalması için aracı olduğu bildirilmektedir. Öte yandan Beni Kaynuka'nın diğer bir anlaşmalısı olan Ubade b. Samit'in Yahudilerin taşkınlıklarını görünce Hz. Peygamber'e giderek onlarla ittifaklarını terk ettiklerini belirttiği, bunun üzerine İbn Übeyy'in onu kınadığı, Ubade'nin de *"Kalpler değişti, İslam anlaşmaları sildi."* dediği,⁹⁶⁵ bu olaylar üzerine de

"Ey inananlar! Yahudi ve hristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostlarıdır. Sizden kim onları dost edinirse kuşkusuz o da onlardandır. Şüphesiz Allah zalimler topluluğunu doğruya iletmez. İşte kalplerinde bir hastalık (nifak) bulunanların, "Başımıza bir felaketin gelmesinden korkuyoruz" diyerek onların arasında koşup durduklarını görürsün. Ama Allah yakın bir fetih veya katından bir emir getirir ve onlar içlerinde gizledikleri şeye (nifaka) pişman olurlar. (O zaman) iman edenler derler ki: "Sizinle beraber olduklarına dair var güçleriyle Allah'a yemin edenler şunlar mı?" Bunların çabaları boşa çıkmıştır. Böylece ziyan edenler olmuşlardır. Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse, (bilin ki) Allah onların yerine öyle bir topluluk getirir ki, Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler. Onlar mü'minlere karşı alçak gönüllü, kafirlere karşı güçlü ve onurludurlar. Allah yolunda cihad ederler. (Bu yolda) hiçbir kınayıcının kınamasından da korkmazlar. İşte bu, Allah'ın bir lütfudur. Onu dilediğine verir. Allah lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir. Sizin dostunuz ancak Allah'tır, Resûlüdür ve Allah'ın emirlerine boyun eğerek namazı kılan, zekâtı veren mü'minlerdir. Kim Allah'ı, onun peygamberini ve inananları dost edinirse bilsin ki şüphesiz Allah taraftarları galiplerin ta kendileridir. Ey iman edenler! Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden dininizi alaya alıp oyuncak edinenleri ve öteki kafirleri dost edinmeyin. Eğer mü'minler iseniz Allah'a karşı gelmekten sakının." (Maide Suresi 51-56).

ayetlerin indirildiği nakledilmektedir.⁹⁶⁶

Bununla birlikte Beni Kaynuka'nın tamamının sürgüne gönderilmediği, kiminin Müslüman olduğu için, kiminin Müslümanlar aleyhine bir hareketin içinde olmadığından dolayı, kiminin de Abdullah b. Übeyy gibi Hazretci arkadaşlarının aracılığı ile Medine'de kaldığı bilgisi de kaynaklarda yer almaktadır.⁹⁶⁷ Özellikle son

söyleyerek onu geri çevirdiği, buna karşı Abdullah b. Selül'ün Uveymin'i itince aralarında kavga çıktığı, Uveymin'in Abdullah b. Selel'ün yüzünü duvara sürterek kanattığı ifade edilmektedir. Bunun gören Yahudilerin Abdullah b. Übey'in yüzünü bu hale getiren bir yerde duramayacaklarını ve saldırmaya da güçlerinin olmadığını ifade edince Abdullah b. Übeyy'in kalelere sığınmalarını kendisinin de onlarla beraber olacağını söylemesine rağmen sözünde durmadığı ve Beni Kaynuka'nın teslim olup mallarının Peygambere ganimet olduğu nakledilmektedir. (Vakidi, c. 1, s. 178; Diyarbekri, c. 1, s. 410) Bir diğer rivayette şöyle bir olay anlatılmaktadır. Beni Kaynuka teslim olunca Peygamberin Müslim b. Kudameye yetki vererek Beni Kaynuka'lı esirleri bağlattığı Abdullah b. Übey'in gelerek esirlerin bağlarını çözmek istediği bunun üzerine Münzir'in Peygamberin bağlanmasını emrettiği kimselerin bağını kim çözerse boynunu vuracağına dair yemin ettiği belirtilmektedir. Diyarbekri, c. 1, s. 409.

⁹⁶⁵ Vakidi, c. 1, s. 178; İbn Hişam, c. 2, s. 49.

⁹⁶⁶ İbn İshak, s. 324; İbn Hişam, c. 2, s. 49; Taberi, **Camiu'l-beyan**, c. 10, s. 397; Maverdi, c. 2, s. 46; Vahidi, Basit, c. 7, s. 418; Begavi, c. 2, s. 59; İbn Seyyidunnas, c. 1, s. 344; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 91; Diyarbekri, c. 1, s. 410; Mağlus, s. 227.

⁹⁶⁷ Hamidullah, **H. Peygamber'in Savaşları**, s.106; Arslantaş, s.192

iki gurubun Medine’de kalmasına izin vermesi, Hz. Peygamber’in savaşta bile düşmanca hislerle davranmadığının, barış yanlısı olduğunun somut bir göstergesidir.

Bunların haricinde görebildiğimiz kadarı ile Al-i İmran Suresi 180-186. ayetler de Beni Kaynuka ile irtibatlandırılmaktadır. Şöyle ki Hz. Peygamber Ebu Bekir’i bir mektupla Fihnas’a gönderir. Mektupta Fihnas İslam’ı kabule, namaz kılıp, zekat vermeye ve karz-ı hasende bulunmaya davet edilmektedir. Ebu Bekir’in kılıcını kuşanmış bir şekilde Fihnas’a vardığı, ona metni verdiği, Fihnas’ın yazılanları okuyunca “*Rabbin bizim ona yardım etmemize muhtaç.*” der. Bunun üzerine.

“Allah’ın kendilerine lütfundan verdiği nimetlerde cimrilik edenler, bunun, kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Hayır! O kendileri için bir şerdir. Cimrilik ettikleri şey kıyamet gününde boyunlarına dolanacaktır. Göklerin ve yerin mirası Allah’ındır. Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır. Allah; “Şüphesiz, Allah fakirdir, biz zenginiz” diyenlerin sözünü elbette duydu. Onların dediklerini ve haksız yere peygamberleri öldürmelerini yazacağız ve “Tadın yangın azabını!” diyeceğiz. “Bu, kendi ellerinizin (önceden yapıp) gönderdiklerinin karşılığıdır.” Allah, kullara asla zulmedici değildir. Onlar, “Allah bize, ateşin yiyeceği bir kurban getirmedikçe hiçbir peygambere inanmamamızı emretti” dediler. De ki: “Benden önce size nice peygamberler açık belgeleri ve sizin dediğiniz şeyi getirdi. Eğer doğru söyleyenler iseniz, niçin onları öldürdünüz?” Eğer seni yalanladılarsa, senden önce açık delilleri, hikmetli sayfaları ve aydınlatıcı kitabı getiren peygamberler de yalanlanmıştı. Her canlı ölümü tadacaktır. Ancak kıyamet günü yaptıklarınızın karşılığı size tastamam verilecektir. Kim cehennemden uzaklaştırılıp cennete sokulursa gerçekten kurtuluşa ermiştir. Dünya hayatı, aldatıcı metadan başka bir şey değildir. Andolsun, mallarınız ve canlarınız konusunda imtihana çekileceksiniz. Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden ve Allah’a ortak koşanlardan üzücü birçok söz işiteceksiniz. Eğer sabreder ve Allah’a karşı gelmekten sakınırsanız bilin ki, bunlar (yapmaya değer) azmi gerektiren işlerdendir.” (Al-i İmran Suresi 180-186) ayetlerinin indirildiği nakledilmektedir.⁹⁶⁸

⁹⁶⁸ Mukatil, c. 1, s. 319; Taberi, **Camiu’l-beyan**, c. 7, s. 456; Maverdi, **Nüket**, c. 1, s. 441; Vahidi, **Basit**, c. 6, s. 236; Begavi, c.1, s. 550. Razi, c. 9, s. 446. Ayrıca söz konusu ayetin Hz. Peygamber’i hicveden Kab b. Eşref hakkında indirildiği de nakledilmektedir. (Taberi, **Camiu’l-beyan**, c. 7, s. 458; Maverdi, **Nüket**, c. 1, s. 441; Begavi, c. 1, s. 550) Diğer bir rivayette Hz. Ebu Bekir’in, Beyti Midras’a girdiği, orada insanların, bilginleri Finhas’ın etrafında toplandığını gördüğü, Ebu Bekir’in ona “*Allah’tan sakın ve Müslüman ol. Zira Hz. Muhammed’in Allah’ın Resulü olduğunu bilmektesin çünkü Tevrat ve İncil’den onun özelliklerini biliyorsunuz.*” şeklinde çağrında bulunması üzerine, Finhas’ın “*Ey Ebu Bekir, biz Allah’a muhtaç değiliz ama Allah bize muhtaç.*” gibi bazı haddi aşan sözler söylediği, bu sebeple de Ebu Bekir’in ona kızarak şiddetli bir şekilde tokat vurduğu, “*Sizinle aramızda bir antlaşma olmasaydı, senin boynunu vururdum.*” dediği, bunun üzerine Finhas’ın Peygamber’e gelerek, Ebu Bekir’i şikayet ettiği, Peygamberin Ebu Bekir’e bu davranışının sebebini sorunca, onun durumu anlattığı, lakin Finhas’ın söylediği sözü inkar etmesi üzerine Allah’ın Al-i İmran Suresi 186. ayeti indirdiği nakledilmektedir. Taberi, **Camiu’l-beyan**, c. 7, s. 442.

2.1.2. Hicri Dördüncü Yılda Gerçekleşen Gazve: Beni Nadir Gazvesi (4, Rebiülevvel 12-Rebiülahir 5/625, Ağustos 12-Eylül 14)

Kaynaklarda Beni Nadir Muhasarası'nın zamanı hususunda ihtilaf edilmektedir. Uhud Gazvesi sonrası muhasara edildiği belirtilmekle birlikte, Bedir Savaşı'ndan altı ay sonra veya Bi'ri Maune olayından hemen sonra gerçekleştiği de nakledilmektedir.⁹⁶⁹ Hicri 4. yıl 12 Rebiülevvelde başlayıp 5 Rebiülahirde bittiği de rivayet edilmektedir.⁹⁷⁰

Haşr Suresinin ilk 17 ayeti, Beni Nadir Gazvesi'nden bahsetmektedir. Ayrıca Maide Suresinin 11. ayeti de bu gazve ile ilişkilendirilmektedir.

Beni Nadir'in Medine'nin güney doğusunda, şehrin üç vadisinden biri ve suyu bol olan Bathan vadisinde, Medine'ye iki veya üç mil uzaklıktaki Ğars mevkiinde, kale içinde yaşadığı bildirilmektedir. Yahudi kabilelerinin en kalabalığı oldukları, geçimlerini esasen ziraat, yanı sıra da tekstil, şarap ve silah ticareti ile sağladıkları belirtilmektedir.⁹⁷¹ Beni Nadir'in Cüzam kabilesinin bir kolu olduğu, ismini de yerleştikleri Nadir Dağı'ndan aldığı ileri sürülmektedir.⁹⁷² Ayrıca Beni Nadir'in en nüfuzlu Yahudi kabilesi olduğu da ifade edilmektedir.⁹⁷³

2.1.2.1. Beni Nadir'in Anlaşmayı İhlal Etmesi

Kaynaklarda belirtildiğine, göre Beni Nadir'in önceleri anlaşmayı ihlal edecek bir tavırları olmadığı ancak Bedir Savaşında beklentilerinin tersine Kureyş mağlup

⁹⁶⁹ Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 157; İbn Kesir, **Bidaye**, c. 4, s. 74; Makrizi, c. 1, s. 188; Diyarbekri, c. 1, s. 460; İbnü Seyyidunnas, c. 2, s. 70. Beni Nadir Gazvesi'nin Uhud'dan önce yapıldığı nakledilmekle birlikte doğrusunun Uhud sonrası olduğu ifade edilmektedir. Halebi, c. 2, s. 543.

⁹⁷⁰ Şulul, s. 601.

⁹⁷¹ İbn Sa'd, c. 2, s. 44; Said Havva, c. 1, s. 373; Cevad Ali, **Mufasssal**, c. 12, s. 99; Nuh Arslantaş, **Hiz. Muhammed Döneminde Yahudiler (Yahudiler)**, Kuramer, İstanbul 2016, s. 196; Ahmed Hussein Mohammed Al-Isawi, **Arapça Kaynaklara Göre Hiz. Muhammed Dönemi Medine Yahudileri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi SBE. Çanakkale, 2016. ss. 25-27.

⁹⁷² Ya'kubi, c. 1, s. 122. Cevad Ali, bu iddianın müsteşriklere ait olduğunu, delili olarak da Cüzamın bazı kolları arasında Yahudiliğin yayılmasını gösterdiklerini nakletmektedir. Cevad Ali, **Mufasssal**, c. 7, s. 248.

⁹⁷³ Cevad Ali, **Mufasssal**, c. 10, s. 265; Arslantaş, **Yahudiler**, s. 195. Rivayete göre Beni Nadirli biri Beni Kureyzalı birini öldürdüğünde Beni Kureyza, kısas olarak bir kişi öldürürken Beni Nadir'den biri öldürüldüğünde hem bir Beni Kureyzalıya kısas uygulandığı hem de belli bir diyet ücreti ödedikleri nakledilmektedir. Bunun da aralarındaki konum farkından kaynaklandığı belirtilmektedir. Cevad Ali, **el-Mufasssal**, c. 10, s. 265; Arslantaş, **Yahudiler**, s. 195.

olunca reislerinden Ka'b b. Eşref'in, "*Vallahi bugün yerin altı üstünden daha hayırlıdır. Yazıklar olsun size! İnsanların efendileri öldürülüyor, esir alınıyor. Siz daha ne düşünüyorsunuz?*" diyerek kinini ifşa ettiği dile getirilmektedir.⁹⁷⁴ Ka'b b. Eşref'in Mekke'ye giderek Kureyş müşriklerini müslümanlara karşı kışkırttığı, Uhud Savaşı'nın ateşini körüklediği, sözleriyle Peygamber ve Müslümanlara eziyet ettiği, bu sebeple de Allah Resulü'nün emri ile öldürüldüğü nakledilmektedir.⁹⁷⁵

Ka'b b. Eşref'in öldürülmesi üzerine Beni Nadir'in korkarak Hz. Peygamber ile yeniden anlaşma yaptıkları belirtilmektedir. Buna rağmen Sevik Gazvesi olarak bilinen olayda Ebu Süfyan'a yardım ve yataklık yaptıkları, Uhud Savaşı öncesinde Kureyş müşrikleri ile iş birliği yapıp Ebu Süfyan'a Müslümanlar hakkında bilgi verdikleri ifade edilmektedir.⁹⁷⁶ Yahudilerin bu tutumunu müslümanların kendilerine iyi davranmaları ve antlaşmalara sadık kalmalarından dolayı şımarmalarına bağlayan araştırmacılar olmuştur.⁹⁷⁷ Uhud Savaşı'ndan sonra da Müslümanların içinde bulunduğu sıkıntıları fırsat bilip müşriklerin Hz. Muhammed'e suikast yapma tekliflerini kabul ederek antlaşmayı bozdukları açıklanmaktadır.⁹⁷⁸ Bu bağlamda Haşr Suresi'nin, ittifakla onlar hakkında indirildiği beyan edilmektedir. Hatta İbn Abbas'ın bu sureye "Beni Nadir Suresi" dediği aktarılmaktadır.⁹⁷⁹

Beni Nadir'in söz konusu ihanetlerinden sonra Hz. Peygamber'in onları kuşattığı ifade edilmektedir. Her ne kadar tefsirlerin bir kısmında Ka'b b. Eşref'in öldürülmesinden hemen sonra Allah Resulü'nün Beni Nadir'i kuşattığı nakledilse

⁹⁷⁴ Vakıdî, c. 1, s. 185; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 488; İbnü Seyyidunnas, c. 1, s. 348; Nadir Özkuyumcu, "Nadir (Beni Nadir)", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/nadir-beni-nadir> (10.04.2021).

⁹⁷⁵ Vakıdî, c. 1, s. 188; İsfahani, **Ağani**, c. 22, s. 360; Begavi, **Mealim**, c. 5, s. 51; İbnü Seyyidunnas, c. 1, s. 348; Makrizi, c. 1, s. 125; Diyarbekri, c. 1, s. 460. Ya'kubi, Ka'b'ın öldürülmesinden sonra Peygamber'in Beni Nadir'e şehirden çıkmalarını söylediğini nakletmektedir. Ya'kubi, c. 1, s. 122. Ka'b b. Eşref'in İslam aleyhindeki faaliyetleri ve öldürülmesi hakkındaki teoriler için bkz. Esat Ayyıldız, "Ka'b. el-Eşref'in Arap-Yahudi Edebiyatındaki Şiirleri", **Güncel Filoloji Çalışmaları** (Ed. Ruhi İnan), Lyon, 2020, ss.1-29.

⁹⁷⁶ İbnü Seyyidunnas, c. 2, s. 70; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 94; Aslantaş, **Yahudiler**, s. 196-197; Özkuyumcu, "Nadir (Beni Nadir)", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/nadir-beni-nadir> (10.04.2021).

⁹⁷⁷ İsmail Hakkı Atçeken, **Hz. Peygamber'in Yahudilerle Münasebetleri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 1992, s. 176.

⁹⁷⁸ Vakıdî, c. 1, s. 364; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 94; M. Hulusi Bolay "Asr-ı Saadette Yahudiler III", **İslam Medeniyeti Dergisi**, İstanbul, 1968, s.26-28; Nadir Özkuyumcu, "Nadir (Beni Nadir)", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/nadir-beni-nadir> (04.02.2021).

⁹⁷⁹ İbn Hişam, c. 3, s. 271; İbn Kesir, **Bidaye**, c. 4, s. 74; Elmalılı, c. 7, s. 474.

de⁹⁸⁰ Siyer ve Megazi kaynaklarında yer aldığına göre Müslümanlarla Beni Nadir'in ilişkisinde bardağı taşıran son damla, onların Hz. Peygamber'e suikast tertipleridir. Görebildiğimiz kadarı ile de bu hususta iki farklı olay nakledilmektedir: Birinci rivayete göre, Kureyş müşriklerinin Bedir yenilgisinden sonra Yahudilere bir mektup yazarak Hz. Muhammed'i öldürmeleri için tehdit etikleri, bu baskıdan dolayı da Beni Nadir'in antlaşmayı bozarak ihanet etmeye karar verdiği ifade edilmektedir. Peygamberi öldürmek için bir plan kurup onu, fikri bir tartışma için yurtlarına davet ettikleri ve bu esnada da hançerlerle saldırıp öldürmeyi amaçladıkları belirtilmektedir. Davete icabet etmek için Hz. Peygamber'in yola çıktığı ancak Beni Nadir'den bir kadının Ensardan olan kardeşine haber salması ile Resulullah'ın suikast planından haberdar olduğu belirtilmektedir.⁹⁸¹ Bunun üzerine Allah Resulü'nün geri döndüğü ve ertesi gün Beni Nadir'in üzerine askeri birlikle hareket ederek, kalelerini kuşattığı, onlara sözleşme yapıp eman vermeyi teklif ettiği ama Yahudilerin bu teklifi geri çevirdikleri beyan edilmektedir.⁹⁸²

Daha yaygın olan suikast rivayetine göre ise Amr b. Ümeyye, Bi'ri Ma'une'den dönerken yolda Beni Amir'den iki adamla karşılaşır. Allah Resulü'nün onlara eman verdiğini bilmediği için onları öldürür. Hz. Peygamber, bu davranışı tasvip etmez ve öldürülenlerin diyetini vermeyi kabul eder. Antlaşma gereği, diyetin denkleştirilmesine yardım etmeleri için Beni Nadir'e gider. Hz. Muhammed'in ayaklarına kadar gelmesini fırsat bilen Yahudiler, bir duvarın dibinde oturan Allah Resulü'nün kafasına yukarıdan büyük bir kaya atarak onu öldürmeye karar verirler. Ancak Nebi, bu planın Allah tarafından haber verilmesiyle hemen kalkarak Medine'ye

⁹⁸⁰ Taberi, **Cami'ul -Beyan**, c. 8, s. 468; Elmalılı, c. 7, s. 476. Bu tefsirlerde Siyer klasiklerindeki rivayetlerden farklı olarak, Ka'b b. Eşref'in Uhud Savaşı'ndan sonra Mekke'ye giderek müşriklerle ittifak yaptığı bunun üzerine Allah Resulü'nün onu öldürttüğü ve Beni Nadir'i kuşattığı nakledilmektedir.

⁹⁸¹ Zühri, **Meğazi**, s. 61; Begavi, **Mealim**, c. 5, s. 52; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 93; Diyarbekri, c. 1, s. 462; Semhudi, s. 499; Halebi, c. 2, s. 544-545. Faris el-Cemili, müşriklerin Kur'an'da işaret edilmediğinden dolayı bu istişarenin doğru olmadığını, haddi zatında Peygamberin İslam devleti için tehlike gördüğü Yahudileri Medine'den çıkarmayı baştan beri düşündüğünü ve bunun için de fırsatlar beklediğini iddia ettiklerini nakletmektedir. Aynı şekilde Margoliouth'un, Yahudi kaynaklarında Beni Nadir'in Hz. Peygamberi öldürmeye teşebbüs ettiklerine dair bilgi olmadığından dolayı İslam kaynaklarında nakledilen rivayetlerin doğru olmadığını iddia ettiğini aktarmaktadır. Muhammed Faris el-Cemili, **en-Nebiyye ve Yahudü'l-Medine**, Riyad, Mektebetü'l-melik, 2002, ss. 178-180.

⁹⁸² Zühri, s. 61; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 93.

döner.⁹⁸³ Ayrıca Sellam b. Mişkem'in Beni Nadir'i bu kararından döndürmeye çalıştığı, Allah'ın, Peygamber'ine bu komployu bildireceğini söylediği, lakin kavmini ikna edemediği nakledilmektedir.⁹⁸⁴ Nitekim onların bu sonuçsuz kalan suikast girişiminin, "Ey iman edenler! Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani bir topluluk size el uzatmaya (tecavüze) kalkışmıştı da Allah (buna engel olmuş) onların ellerini sizden çekmişti. Allah'a karşı gelmekten sakının. Mü'minler yalnız Allah'a tevekkül etsinler." şeklinde Maide Suresi 11. ayette açıklandığı ifade edilmektedir.⁹⁸⁵

Hz. Peygamber'in barışçıl amaçlarla yanlarına gittiği Yahudilerin suikast girişimi, antlaşmayı bozduklarının fiili göstergesi olur. Allah Resulü, Beni Nadir'e "On gün içerisinde Medine'yi terk edin. Aksi takdirde boynunuz vurulacak." ultimatoomunu gönderir.⁹⁸⁶ Bunun karşısında Abdullah b. Übeyy'in onlara şehri terk etmeyip, Hz. Peygamberle savaşmalarını tavsiye ettiği, Beni Kurayza ve Gatafan ile

⁹⁸³ Vakıdî, c. 1, s. 363-364; İbn Hişam, c. 2, s. 190-191; İbn Sa'd, c. 2, s. 44; Taberî, **Tarih**, c. 2, s. 551-552; İbn Hibban, **Siyer**, c. 1, s. 235; İbnü'l-Cevzi, **Muntezam**, c. 3, s. 203; İbnü Seyyidunnas, c. 2, s. 70; İbnü'l-Esir, **Kamil**, c. 2, s. 60; İbn Kesir, **Bidaye**, c. 4, s. 75; Makrizî, c. 1, s. 188; Diyarbekri, c. 1, s. 460; Halebi, c. 2, s. 544. Hz. Peygamber'in Yahudilerin konuşmalarından, davranışlarından şüphelendiği için o meclisi terk edip suikasttan kurtulduğunu kabul edenler de vardır: (Derveze, **Tefsir**, c. 7, s. 306; Arslantaş, s. 198) Begavi, Peygamberin diyete yardım etmeleri için ashabı birlikte Kab b. Eşref ve Beni Nadir'e geldiğini nakletmektedir. (Begavi, c. 2, s. 29) Hatta Begavi, Peygamberin ashabıyla Kab b. Eşref'in öldürülmesinden sonra Beni Nadir'e gittiğinde insanları Kab b. Eşref'e ağıt yakarken bulduğu, bunun üzerine onlara "şehri terkedin." dediğini nakletmektedir. Begavi, c. 5, s. 51.

⁹⁸⁴ Vakıdî, c. 1, s. 365; İbn Sa'd, c. 2, s. 44; Taberî, **Tarih**, c. 2, s. 552; İsbehani, **Delail**, c. 1, s. 488; İbn Hibban, **Siyer**, c. 1, s. 235; İbnü'l-Cevzi, **Muntezam**, c. 3, s. 203; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 70; Diyarbekri, c. 1, s. 460.

⁹⁸⁵ Taberî, **Camii'l-beyan**, c. 10, s. 101-102; İbnü Seyyidunnas, c. 2, s. 71; Begavi, c. 2, s. 29; İbn Atıyye, c. 2, s. 167; İbnü'l-Cevzi, **Zadü'l-Mesir**, c. 1, s. 526; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 94; Halebi, c. 2, s. 545. Kaynaklarda tespit edebildiğimiz kadarı ile ayetle ilgili farklı sebeb-i nüzül rivayetleri nakledilmektedir. Buna göre ayetin, Batn-ı Nahle'de iken Beni Sa'labe'nin Peygamber'e ve ashabına namaz kıldıkları bir sırada saldırmak istemeleri üzerine indirildiği nakledilmektedir. Diğer bir rivayete göre Nahle'de Gatafan muhasara altına alındığında, müşriklerden bir adamın Peygamberi öldürebileceğini söyleyerek, Peygamberin kılıcını bileylediği bir sırada, yanına gelip Peygamberden kılıcını istediği, Allah Resulünün kılıcını adama verince, müşriğin "şimdi seni benim elimden kim alacak" dediği, Resulullah'ın da "Allah" deyince adamın elinden kılıcın düştüğü, bunun üzerine söz konusu ayetin indirildiği nakledilmektedir. (Begavi, c. 2, s. 28. İbn Atıyye, c. 2, s. 167; İbnü'l-Cevzi, **Zadü'l-mesir**, c. 1, s. 525-526) Bunların haricinde İbn Atıyye, ayetin Hendek Savaşı'ndan sonra yani Allah'ın Ahzabı hezimete uğratmasından sonra indirilmesinin daha uygun olduğunu ifade etmektedir. (İbn Atıyye, c. 2, s. 167) Son olarak Peygamberi bir davette, yemeğine zehir koyarak öldürmek isteyen Yahudiler hakkında indirildiği nakledilmektedir. İbn Atıyye, c. 2, s. 167; İbnü'l-Cevzi, **Zadü'l-mesir**, c. 1, s. 526.

⁹⁸⁶ Vakıdî, c. 1, s. 367; İbn Sa'd, c. 2, s. 44; İbnü Seyyidunnas, c. 2, s. 72; İbn Kesir, **Bidaye**, c. 4, s. 75; Makrizî, c. 1, s. 188; Diyarbekri, c. 1, s. 460. Bazı rivayetlerde Yahudilere "Bahçelerinize vekil tayin ederek, Medine'yi terk edin." buyurduğu belirtilmektedir. Derveze, **Tefsir**, c. 7, s. 336.

birlikte onlara yardıma geleceği haberini gönderdiği belirtilmektedir.⁹⁸⁷ Lakin Beni Nadir'in ileri gelenlerinden olan Sellam b. Mişkem'in, Abdullah b. Übeyy'in sözüne güvenilemeyeceğini, şayet ona uyarlarsa yerlerinden çıkmak zorunda kalacaklarını, kendilerinin öldürölüp çocuklarının esir edileceğini söylemesine rağmen Beni Nadir'in liderlerinden Huyey b. Ahtab'ın, Abdullah b. Übeyy'in teklifini kabul ettiğı, toplumunun ileri gelenlerinin de onun yanında yer aldığı ifade edilmektedir.⁹⁸⁸ Huyey b. Ahtab'ın, Hz. Peygamber'e savaş ilan etmesinin temelinde kaynaklarda ifade edildiğı şekliyle Abdullah b. Übeyy'in vaadlerine kanarak hareket etmesinin⁹⁸⁹ ötesinde Allah Resulüne duyduğu öfke ve kıskançlık da yatabilir. Zira Vakıdı, Resulullah'a suikast fikrinin sahibinin ve bu hususta Amr b. Cihaf'ı kışkırtanın, Huyey b. Ahtab olduğunu nakletmektedir. Ayrıca Sellam b. Mişkem'in, Huyey'i Abdullah b. Übeyy'e güvenmemesi için uyarırken, Huyey'in "*Vallahi nefsim Muhammed'e düşmanlık yapmaktan ve onunla savaşmaktan başka bir şey istemiyor.*" demesi de bu düşüncüyü destekler mahiyettedir.⁹⁹⁰ Bu manada Demircan da Beni Nadir'in sadece İbn Übeyy'in sözüne binaen şehirde kalmadıklarını, muhtemelen Beni Kurayza'nın ve civardaki müttefiklerinin de yardımını edeceğini umdukları için kaldıklarını ifade etmektedir. Çünkü ona göre yardım vaadinde bulunan münafıklar arasında aslen Beni Kurayzalı olanlar da vardı. Ayrıca Haşr Suresi 11. ve 12. ayetlerin bunlar hakkında indirildiğini ifade etmektedir.⁹⁹¹

⁹⁸⁷ Vakıdı, c. 1, s. 368; İbn Hişam, c. 2, s. 191; İbn Sa'd, c. 2, s. 44; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 553; İbnü'l-Cevzi, **Muntezam**, c. 3, s. 230; İbnü Seyyidunnas, c. 2, s. 72; İbnü'l-Esir, **Kamil**, c. 2, s. 61; İbn Kesir, **Bidaye**, c. 4, s. 75; Makrizi, c. 1, s. 188; Diyarbekri, c. 1, s. 460; Halebi, c. 2, s. 545.

⁹⁸⁸ Vakıdı, c. 1, s. 365; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 553; Diyarbekri, c. 1, s. 460; Halebi, c. 2, s. 546. Daha sonra Yahudilerin bu yaptıklarından pişman oldukları hatta Kinane b. Süveyra'nın Muhammed'in (a.s.) Allah'ın Resulü olduğunu, yaptıkları planın Allah tarafından ona bildirildiğini, son peygamberin kitaplarında yazılı olduğu ve kendilerinin de bunu ders yaptıklarını, Mekke'de doğup Yesrib'e hicret edeceğini, onun sıfatının tek bir harfinin bile Kitaplarından farklı olmadığını beyan ettiğı nakledilmektedir. Vakıdı, c. 1, s. 365.

⁹⁸⁹ Vakıdı, c. 1, s. 369.

⁹⁹⁰ Vakıdı, c. 1, s. 369.

⁹⁹¹ Demircan, Adnan, **Hız. Peygamber Döneminde Münafıklar**, Esra Yayınları, İstanbul, 1996, s.110, 112.

2.1.2.2. Beni Nadir'in Kuşatılması

Abdullah b. Übeyy'in teklifi üzerine Beni Nadir'in, kalelerine çekilerek savaş ilan ettikleri, Allah Resulü'nün de ashabıyla gelip onları, kalelerinde kuşattığı ve bu kuşatma hakkında, Haşr Suresi'nin nazil olduğu nakledilmektedir.⁹⁹²

Surenin 2. ayetinde

“O, kitap ehlinden inkar edenleri ilk toplu sürgünde yurtlarından çıkarandır. Siz onların çıkacaklarını sanmamıştınız. Onlar da kalelerinin, kendilerini Allah'tan koruyacağını sanmışlardı. Ama Allah'ın emri onlara ummadıkları yerden geldi. O, yüreklerine korku düşürdü. Öyle ki, evlerini hem kendi elleriyle hem de Mü'minlerin elleriyle yıkıyorlardı. Ey basiret sahipleri ibret alın.”

şeklinde belirtildiği gibi Yahudilerin, muhkem kalelerinin kendilerini koruyacağını, Müslümanların kale duvarlarını aşip da bir şey yapamayacaklarını düşündükleri açıklanmaktadır.⁹⁹³ Hatta kuşatma ne kadar uzarsa uzasın, onların bu kuşatmaya dayanabileceklerine inandıkları ifade edilmektedir. Huyey b. Ahtab'ın “*Diyelim ki Muhammed, bizi bir yıl boyunca kuşattı. Bize bir yıl yetecek yiyeceğimiz var. Suyumuz da sürekli akıyor.*” sözünün, bu düşüncelerinin bir göstergesi olduğu beyan edilmektedir.⁹⁹⁴ Her ne kadar siyer kaynaklarında ilgili bir rivayete rastlayamadıysak da ayet-i kerimenin “...Siz onların çıkacaklarını sanmamıştınız. Onlar da kalelerinin, kendilerini Allah'tan koruyacağını sanmışlardı...” ifadesinden anlaşıldığına göre Müslümanların arasında da Beni Nadir'in teslim olacağına ihtimal vermeyenlerin olduğu anlaşılmaktadır.⁹⁹⁵ Zahiri şartların bunu gerektirdiğini söyleyebiliriz. Zira Beni Nadir'in, asırlardır Medine dışındaki muhkem kaleler içinde yaşadıkları ve sayıca en kalabalık Yahudi kabilesi oldukları, silah ve erzak sıkıntılarının olmadığı beyan edilmektedir. Üstelik münafıkların, Beni Kureyza ve Gatafan kabilelerinin onlara yardım edebileceği ön görülmektedir. Ama gözden kaçırılan bir gerçek vardı ki o da Yahudilerin, Allah'ın Resulü olduğunu bildikleri halde Hz. Peygamber'e savaş ilan

⁹⁹² Zühri, s. 60, 62; İbn Hişam, c. 2, s. 192; İbn Hibban, s. 1, s. 237.

⁹⁹³ Taberi, **Camiu'l-beyan**, c. 23, s. 264; Vahidi, **Basit**, c. 21, s. 366; Razi, c. 29, s. 502; Arslantaş, **Yahudiler**, 203-204. İmam Maturidi, söz konusu ibarenin iki şekilde anlaşılabilirliğini ifade etmektedir. İlkine göre Yahudiler, kuvvet ve kaleyi kendilerine Allah'ın lütfetmesinden dolayı ve kendilerinin Allah'ın sevgilileri, en yakın kulları olduğuna inandıkları dolayısıyla Allah'ın emrinin bu şekilde tecelli etmeyeceğini düşündükleri, ikinci anlama göre de kuvvet ve kalelerinin müslümanlara karşı koruyacağını İslam'ın içlerinde yayılmayacağını, düşündüklerini belirtmektedir. Maturidi, c. 9, s. 580.

⁹⁹⁴ Vakıdi, c. 1, s. 368.

⁹⁹⁵ Taberi, **Camiu'l-beyan**, c. 23, s. 264; Maturidi, c. 9, s. 580; Vahidi, **Basit**, c. 21, s. 365; Razi, c. 29, s. 502.

etmekle aslında Allah’a savaş ilan etmiş olmalarıdır.⁹⁹⁶ Neticede “Ama Allah’ın emri onlara ummadıkları yerden geldi. O, yüreklerine korku düşürdü.” şeklinde Allah’ın onların kalplerine korku salarak, Mü’minlerin ve kafirlerin beklemedikleri bir şekilde Beni Nadir’in teslim olduğu ifade edilmektedir.⁹⁹⁷ Nitekim sahip oldukları imkanların onlara hiçbir faydası olmadığı ve Allah’ın kalplerine düşürdüğü korku ile teslim oldukları ifade edilmektedir.⁹⁹⁸

2.1.2.3. İlk Haşr Kavramı

Beni Nadir’in mağlubiyeti kabul ederek, Nebi’den kendilerini öldürmemesini, mallarından silahlar hariç bir deve yükü eşyayı da yanlarına alarak sürgüne gönderilmelerini istedikleri, Hz. Peygamber’in de onların bu taleplerini kabul ettiği beyan edilmektedir.⁹⁹⁹ “Eğer Allah, onlar hakkında sürülmeye hükmetmemiş olsaydı, muhakkak kendilerine dünyada azap edecekti. Ahirette ise, onlar için cehennem azabı vardır.” (Haşr, 59/3) ayetinin Hz. Peygamber’in Yahudilerin sürgün edilme teklifini kabul etmesi üzerine indirildiği düşünülürse, “وَلَوْلَا أَنْ كَتَبَ اللَّهُ عَلَيْهِمُ الْجَلَاءَ” ibaresinin, Peygamber’in onlarla yaptığı antlaşmaya matuf olduğu düşünülebilir. Ayrıca Beni Nadir’in tarihinde hiç sürgün yemediği ifade edilmektedir.¹⁰⁰⁰ Bu sebepten olsa gerek, mağlubiyetin ezikliğini belli etmemek için Beni Nadir’in sürgüne çıkarken sanki düğüne gider gibi bütün süsleriyle, şarap ve müzik eşliğinde ihtişamlı bir şekilde şehirden çıktıkları ifade edilmektedir.¹⁰⁰¹

Ayette geçen “İlk toplu sürgün (لَاوِلُ الْحْشْرِ)” (Haşr,59/2) ibaresi hakkında alimlerin bir kısmı, Beni Nadir’in Hz. Ömer’in hilafeti döneminde Arap Yarımadasından çıkarılmaları nedeniyle “*Medine’den sürülmeleri, ilk haşrdır. Ehli*

⁹⁹⁶ Mevdudi, c. 6, s.197-198.

⁹⁹⁷ Maturidi, c. 9, s. 580. Beni Nadir’in kalplerine seyyidleri Kab b. Eşrefin öldürülmesiyle korku düşürüldüğü nakledilmektedir. Vahidi, **Basit**, c. 21, s. 366; Maverdi, **Nüket**, 5/499; Begavi, c. 5, s. 53; Razi, c. 29, s. 502. Diğer bir anlamda ayette ifade edilen beklemedikleri şeyin Kab b. Eşrefin öldürülmesi olduğu nakledilmektedir. Maverdi, **Nüket**, 5/499. Razi, “فَاتَاهُمْ” ibaresindeki zamirin hem Yahudilere hem de Müslümanlara gidebileceğini nakletmektedir. Yahudilere gittiği takdirde yukarıda ifade edildiği gibi Beni Nadir’in kalplerine özellikle Kab b. Eşrefin öldürülmesi ile korku salınması anlamına geldiğini ifade ederken, zamir Müslümanlara raci olduğunda onlara hiç beklemedikleri yerden Allah’ın yardımının gelmesi şeklinde anlaşılacağını beyan etmektedir. Razi, c. 29, s. 502.

⁹⁹⁸ Taberi, **Camiu’l-beyan**, c. 23, s. 264.

⁹⁹⁹ İbn Hişam, c. 3, s. 269; İbn Hibban, c. 1, s. 236; Makrizi, c. 1, s. 189-190; Halebi, c. 2, s. 549.

¹⁰⁰⁰ Taberi, **Camiu’l-beyan**, c. 23, s. 267; Begavi, c. 5, s. 42; Razi, c. 29, s. 502.

¹⁰⁰¹ Vakıdı, c. 1, s. 375; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 554.

kitabın Ceziratü'l-arap'tan sürülmeleri ise ikinci haşrdır.” demektedirler.¹⁰⁰² Bunların yanında Yahudilerin daha önce sürgün görmedikleri için ilk defa toplanıp Medine'den çıkarılmalarından dolayı “ilk haşr” olarak isimlendirildiği de nakledilmektedir.¹⁰⁰³

2.1.2.4. Hurma Ağaçlarının Kesilmesi

Kaynaklarda, kuşatma esnasında Yahudilerin kale dışındaki evlerden ve bahçelerden aniden çıkarak Müslümanlara saldırımları üzerine, Müslümanların güvenliğini sağlamak amacı ile¹⁰⁰⁴ veya Beni Nadir'in direncini kırıp teslim olmaya zorlamak için ashabın, kale dışında “Büveyre” denilen yerdeki hurma ağaçlarını kesmeye/yakmaya başladıkları¹⁰⁰⁵, bu durumun Yahudilere büyük bir acı verdiği, kadınların feryad u figan ettikleri, kesimi engelleyebilmek için Nadiroğullarının, “*Sen bizi yeryüzünü ifsad etmekten nehyediyorsun ama kendin aynısını yapıyorsun.*” diyerek Hz. Peygamber'i ifsadla itham ettikleri nakledilmektedir.¹⁰⁰⁶ Bununla birlikte Yahudilerin bu ithamının bazı müslümanları etkileyip “Acaba yapılan doğru mu?” şeklinde şüpheyne düşmelerine sebep olduğu, bunun üzerine “(Savaş gereği,) hurma ağaçlarından her neyi kesmeniz de, yahut (kesmeyip) kökleri üzerinde dikili bırakmanız da hep Allah'ın izniyledir. Bu da fasıkları rezil etmesi içindir.” (Haşr,

¹⁰⁰² Maturidi, c. 9, s. 580; Vahidi, **Basit**, c. 21, s. 364; Begavi, c. 5, s. 43; Razi, c. 29, s. 502. Bununla birlikte Şam'a sürülmelerinin ilk haşr, kıyamette toplanmalarının da ikinci haşr olduğu beyan edilmektedir. (Maturidi, c. 9, s. 580); Bazı kaynaklarda bu ibare, Müslümanların bir araya gelip toplanmaları ve Beni Nadir'i ilk taarruzda Medine'den çıkarmaları şeklinde yorumlanmaktadır. (Vakıdî, c. 1, s. 380; İbn Hişam, c. 3, s. 269; Mevdudî, c. 6, s. 197).

¹⁰⁰³ Zühri, s. 60; İbn Hişam, c. 3, s. 271; Taberi, **Camîu'l-beyan**, c. 23, s. 262; Begavi, c. 5, s. 42; Razi, c. 29, s. 502.

¹⁰⁰⁴ Vakıdî, c. 1, s. 372; İbn Hişam, c. 2, s. 191; İbn Sa'd, c. 2, s. 57-58.

¹⁰⁰⁵ Kaynaklarda kaç ağacın kesildiğine dair de farklı görüşler nakledilmektedir. Dört, altı veya biri yakılmak biri de kesilmek suretiyle sadece iki ağacın imha edildiği kaydedilmektedir İbnu'l-Cevzi, c.4, s. 256

¹⁰⁰⁶ Vakıdî, c. 1, s. 372; İbn Hişam, c. 2, s. 191; Taberi, **Tarih**, c. 2, s. 552; İbn Hibban, **Sire**, c. 1, s. 236; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 71; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 95; İbn Kesir, **Bidaye**, c. 4, s. 76; Diyarbekri, c. 1, s. 461; Halebi, c. 2, s. 548. İmam Maturidi, Yahudilerin müslümanlara böyle bir şeyi söylemesinin muhal bir durum olduğunu iddia etmektedir. Zira ayette “*onlar, evlerini hem kendi elleriyle hem de müminlerin elleriyle yıkıyorlardı*” buyurmaktadır. İmam Maturidi, kendi evlerini gönül hoşluğuyla tahrip eden birilerinin, ağaçların kesilmesine karşı çıkmalarının, mantıklı bir izahının olmadığını beyan etmektedir. O, nakledilen rivayetin doğru olması durumunda, müslümanların Beni Nadir'i ölümle tehdit etmiş olmasının muhtemel olduğu bu tehdit üzerine yahudilerin “*siz bizi öldürürseniz bu hurmalar zaten sizin mülkünüz olacak bu durumda kendi mülkünüzü neden kesiyorsunuz?*” demiş olabileceklerini ileri sürmektedir. Maturidi, c. 9, s. 582- 583.

59/5). ayetinin indirilerek, savaş stratejisi olarak yapılan bu eylemin Allah'ın rızasına uygun olduğunun bildirildiği ifade edilmektedir.¹⁰⁰⁷

Siyer kaynaklarında ise Abdullah b. Selam'dan nakledilen bir haber ile ayetin inişinin farklı bir sebebe bağlandığı görülmektedir. Buna göre Abdullah b. Selam'ın, ağaçların Peygambere ganimet kalacağı düşüncesi ile daha düşük kalite olan “levn” cinsi ağaçları kestiği, Ebu Leyla'nın da Yahudilerin canını daha çok yakmak için değer verdikleri “acve” cinsi hurma ağaçlarını kestiği ve bunun üzerine Haşr Suresi 5. ayetin indirilmek suretiyle ikisinin de yaptığı onaylanmıştır.¹⁰⁰⁸

Ağaçların kesilmesi ilk bakışta tabiatı tahrip etmek gibi görülse de kaynaklarda, Beni Nadir olayında görüldüğü gibi savaş şartlarında, düşman üzerinde baskı kurmak, askeri harekatı engellemek vb. sebeplerden dolayı, ağaçların kesilebileceği ifade edilmektedir.¹⁰⁰⁹ Ayrıca kaynaklarda ağaç kesim işini, ashabın Peygamber'in emriyle mi yoksa kendi içtihatlarıyla mı yaptığı tartışılmaktadır. Bazı haberlerde bu işi, ashabın kendi içtihatları ile yaptıkları ifade edilse de genel kabul Peygamber'in inisiyatifi ile ağaçların kesildiği görüşüdür.¹⁰¹⁰ Biz de ashabın böyle ciddi bir işi, Hz. Peygamber'den habersiz yapmayacağını ayrıca beşinci ayette yer alan “Kesmeniz de bırakmanız da Allah'ın izniyledir.” ifadesinin de bu hakikate işaret ettiği kanaatini taşımaktayız.

2.1.2.5. Evlerini Kendi Elleriyle Yıkmaları

Bu savaşta altı ağacın kesildiği¹⁰¹¹ kabul edilse de bunun için feveran eden ve ağaç kesimini ifsad olarak gören Yahudilerin, evlerini kendi elleriyle yıkmaları, feveranlarının fesat için olduğunu ifşa etmektedir. Bununla birlikte Beni Nadir'in hem kuşatma esnasında Müslümanlara taş atmak için hem de sürgün edileceklerini anladıklarında, müslümanların faydalanmaması için evlerini harabeye çevirdikleri,

¹⁰⁰⁷ İbn Sa'd, c. 2, s. 45; Razi, c. 29, s. 505; Diyarbekri, c. 1, s. 461; Halebi, c. 2, s. 547.

¹⁰⁰⁸ İbn Hibban, c. 1, s. 236.

¹⁰⁰⁹ Arslantaş, **Yahudiler**, s. 203. Bu uygulama Arap örfünde de mevcut olmalı ki Vakıdî'de yer alan bir rivayette Mekkeli müşriklerin Uhud Savaşı için Medine üzerine giderken, Müslümanların kalelerine çekilmeleri durumunda Evs ve Hazrec'in bütün hurma ağaçlarını kesme planı yaptıkları ifade edilmektedir. Vakıdî, c. 1, s. 205

¹⁰¹⁰ Vakıdî, c. 1, s. 372; İbn Hişam, c. 1, s. 191; İbnü Seyyidunnas, c. 2, s. 71; Diyarbekri, c. 1, s. 461; Halebi, c. 2, s. 547; Elmalılı, c. 7, s. 485; Mevdudi, c. 6, s. 202-203.

¹⁰¹¹ Halebi, c. 2, s. 548.

hatta kapı, eşik, kalas gibi bazı ev eşyalarını bile söküp develere yükleyerek götürdükleri anlatılmaktadır.¹⁰¹² Bu manada “...Onlar da kalelerinin, kendilerini Allah’tan koruyacağını sanmışlardı. Ama Allah’ın emri onlara ummadıkları yerden geldi. O, yüreklerine korku düşürdü. Öyle ki, evlerini hem kendi elleriyle hem de Mü’minlerin elleriyle yıkıyorlardı. Ey basiret sahipleri ibret alın.” şeklinde Haşr Suresi 2. ayetinde Yahudilerin içinde kendilerini emniyette hissettikleri, çok sağlam bir yapı gibi duran evlerini can korkusu, kıskançlıkları ve tamahkarlıkları yüzünden içerden kendi elleri ile dışardan müslümanların elleri ile yıktıkları ifade edilmektedir.¹⁰¹³

2.1.2.6. Sürgüne Farklı Bir Yaklaşım

Bazı oryantalistler, Beni Nadir’in sürgüne gönderilmesinin Uhud Gazvesi’nin başarısızlığını örtme çabası olduğunu, iddia etmektedirler.¹⁰¹⁴ Ayrıca Nebi’nin Medine’deki Yahudileri cezalandırmak için bahaneler aradığı, onları antlaşmalarını bozmakla itham etmek için gayret ettiği, önemsiz bazı şeyleri gerekçe göstererek Yahudileri kovduğunu veya imha ettiğini öne sürmektedirler.¹⁰¹⁵ Bu sebeple de onların sürgününü zulüm, haksızlık olarak algılamaktadırlar.¹⁰¹⁶

Bunların yanında ilk dönem kaynaklarında ashab içerisinde de Hassan b. Sabit, Dahhak b. Halife gibi, Beni Nadir’in sürgününe üzülen kimselerin olduğu nakledilmektedir.¹⁰¹⁷ Muhtemelen bu sebeple Haşr Suresi 3. ayette sürgünün, Beni

¹⁰¹² Zühri, s. 62; Vakıdî, c. 1, s. 374; İbn Hişam, c. 3, s. 270; İbn Sa’d, c. 2, s. 44; İbn Hibban, s. 180; Diyarbakri, c. 1, s. 462; Halebi, c. 2, s. 549; Elmalılı, c. 7, s. 481; Mevdudi, c. 6, s. 199. Nuh Arslantaş, Yahudilerin dini gereklilikten dolayı evlerindeki kapılarına içinde Şem’a duasının yer aldığı “mezuza” adı verilen kutucuklar taktıklarını, eve her giriş-çıkışta bu kutucuğu öptüklerini; sürgün edildiklerinde Nadiroğulları’nın Yahudi olmayanların eline geçmemesi amacıyla kapı söğelerindeki mezuzalarını söküp götürdüklerini belirterek konuya farklı bir bakış açısı kazandırmıştır. Arslantaş, Nuh, Hz. Peygamber’in Çağdaşı Yahudilerin Sosyo-Kültürel Hayatlarına Dair Bazı Tespitler, **İstem**, Yıl:6, Sayı:11, 2008, ss. 9-46.

¹⁰¹³ Taberi, **Camii’l-beyan**, c. 23, s. 265; Maverdi, **Nüket**, c. 5, s. 500.

¹⁰¹⁴ Brockelmann, Peygamber’in Uhud Savaşı’nda yenilgiye uğrayıp bedeviler nezdindeki yerinin sarsıldığını ifade etmektedir. Peygamberin güven tazelemek için kendisine kurban olarak Beni Nadir’i seçtiği ve ehemmiyetsiz bir sebepten ötürü onları muhasara altına aldığını iddia etmektedir. Brockelmann, **İslam Milletleri ve Devletler Tarihi**, (Çev. Neş’et Çağatay), 2. Baskı, Ankara Üniversitesi Basım Evi, Ankara, 1964, s. 23.

¹⁰¹⁵ Wellhausen, Muhacirlerin Peygamberin muhafızları gibi olduğunu iddia ederek Onun Yahudi topraklarını alarak Muhacirleri yer-yurt sahibi ettiği bu şekilde de Muhacirini kuvvetlendirdiği zira Evs ve Hazreç arasında gerginliğin tam bitmediğini iddia etmektedir. Julius Wellhausen, **Arap Devleti ve Sukutu**, (Çev. Fikret Işıltan), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1963, s. 8.

¹⁰¹⁶ Atçeken, **Hiz. Peygamber’in Yahudilerle Münasebetleri**, s. 107- 130.

¹⁰¹⁷ Vakıdî, c. 1, s. 375; İbn Sa’d, c. 2, s. 58.

Nadir'in yaptığı ihanetlere nispetle hafif bir ceza olduğu, onlara levh-i mahfuzda sürgün yazılmamış olmasaydı esir edilmek veya Kurayzaoğulları gibi öldürülmekle cezalandırılacakları, ahiretteki cezalarının ise daha büyük olacağı beyan edilmektedir.¹⁰¹⁸

2.1.2.7. Münafıkların Tavrı

Beni Nadir olayında münafıkların sergilediği tavır, Haşr Suresinin 11-17. ayetlerinde ele alınmaktadır. Alimlerin bir kısmı bu bölümün, manasından ve lafızların zaman kiplerinden de anlaşıldığı üzere olay esnasında, muhtemelen Nebi'nin Yahudilere şehri terk etmeleri için ilk başta verdiği on günlük süre içinde nazil olduğunu, böylece münafıkların gizli hallerinin hemen Allah Resulü'ne haber verildiğini, fakat bu kısmın surenin diziliminde ilk on ayetten sonraya yerleştirildiğini ifade etmektedirler.¹⁰¹⁹ Alimlerin diğer kısmı da bu bölümün olaylar gerçekleşikten sonra indiğini, olayların tahlilini yapıp hükümleri belirttiğini söylemektedirler. Ayetlerin şimdiki zaman ve gelecek zaman kipinde olmasının kronoloji belirtmekten ziyade “anlatım üslubu” olduğunu beyan etmektedirler.¹⁰²⁰

Haşr Suresi 11. ayette “...münafıklık yapanlara bakmaz mısın? ” ibaresi ile bahsedilenlerin, Abdullah b. Übeyy ve aralarında Vedia, Malik b. Ebu Kavkal, Süveyd ve Dais'in de olduğu münafıklar,¹⁰²¹ “Kitap ehlinden inkar eden kardeşleri...” ibaresindeki kardeşlerinden kastın ise Beni Nadir olduğu belirtilmektedir.¹⁰²²

¹⁰¹⁸ Zühri, s. 62; Vakıdı, s. 339.

¹⁰¹⁹ Elmalılı, c. 7 s. 513; Mevdudi, c. 6, s. 221. İmam Maturidi, “أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نَافَقُوا يَقُولُونَ لِإِخْوَانِهِمُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَئِنْ أُخْرِجْتُمْ لَنَخْرُجَنَّ مَعَكُمْ” ibaresine binaen münafıkların Yahudilere gizlice söylediği bu sözü Peygamberin ancak vahiy yoluyla öğrenmiş olabileceğini bunun Peygamberin risaletine delil olduğunu ifade etmektedir. Maturidi, c. 9, s. 592.

¹⁰²⁰ Derveze, c. 7 s. 322.

¹⁰²¹ İbn Hişam, c. 2, s. 191; Taberi, **Camiu'l-beyan**, c. 23, s. 289; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 71. Diğer bir rivayette söz konusu münafıkların Abdullah b. Übey, Rifa'/ Rafia b. Tabut, Abdullah b. Nebtel ve Evs b. Kayzi olduğu nakledilmektedir. Taberi, **Camiu'l-beyan**, c. 23, s. 289.

¹⁰²² Taberi, **Camiu'l-beyan**, c. 23, s. 289-290; İbn Atıyye, c. 5, s. 289; İbnü'l-Cevzi, **Zadü'l-mesir**, c. 4, s. 260. Beni Nadir gibi Beni Kureyza'nın da kastedilmiş olabileceği nakledilmektedir. Mukatil b. Süleyman, c. 4, s. 280; Begavi, c. 5, s. 62; Kurtubi, c. 18, s. 34. Razi, ayette ifade edilen “لِإِخْوَانِهِمْ” kardeşliğin hangi açıdan olduğunu tespiti noktasında şu görüşleri nakletmektedir. 1. Bu, küfürde kardeşlik olabilir, zira Yahudi ve münafıkların Muhammed'i (a.s.) inkar etmekle ortak olduğu ifade edilmektedir. 2. Birbirleri ile yardımlaşma ve dostlukta olabilir. 3. Peygambere karşı düşmanlıkta kardeşlik olabilir. Razi, c. 29, s. 509.

Kaynaklarda münafıkların, Allah Resulü'nün arkasından iş çevirdikleri nakledilmektedir. Şöyle ki Hz. Muhammed'in Beni Nadir'e "Medine'yi terk edin." şeklindeki ultiyatı karşısında onların, şehirden çıkmak için hazırlıklara başladıkları, Zü'l-Cedr denilen yerdeki develerini çağırdıkları, Eşca Kabilesinden develer kiraladıkları belirtilmektedir. Bu hazırlığı gören Abdullah b. Übeyy'in, adamlarını Beni Nadir'e göndererek, onlara şehirden çıkmamalarını, kendisinin iki bin adamıyla onlara yardım edeceğini vadettiği, ayrıca diğer Araplar'ın, Beni Kurayza ve Gatafanlı müttefiklerinin de yardıma hazır olduklarını, beraber kalelerinde çarpışacaklarını haber verdiği beyan edilmektedir.¹⁰²³ Abdullah b. Übeyy'in bir taraftan Beni Nadir'i bu şekilde cesaretlendirirken, diğer taraftan da Beni Kurayza'ya haber saldığı nakledilmektedir. Lakin Kureyza'nın lideri Ka'b b. Esed'in, "*Ben sağ olduğum sürece Muhammed ile anlaşmamız bozulmayacak.*" diyerek yardım teklifini reddettiği belirtilmektedir.¹⁰²⁴ Sellam b. Mişkem'in de Muhammed'in Allah'ın Resulü olduğunu, İbn Übeyy'in Beni Kaynuka olayındaki tavrını ve eski düşmanlıklarını hatırlatarak, Nadiroğulları lideri Huyey b. Ahtab'ı uyarmasına rağmen onun, Sellam'ı dinlemeyip Abdullah b. Übeyy'in teklifini kabul ederek, savaş ilan ettiği ifade edilmektedir.¹⁰²⁵ Ayrıca Huyey'in kavmine kalelerine taşlar yığacağını, yiyeceklerini depoladıklarını, sularının da olduğunu, Hz. Peygamber bir yıl muhasara etse de fark etmeyeceğini söylediği belirtilmektedir.¹⁰²⁶ Bununla birlikte kardeşini vaad ettiği yardımı bir an önce göndermesi için Abdullah b. Übeyy'e yolladığı, ancak Abdullah b. Übeyy'in, Haşr Suresi 12. Ayette "Andolsun, eğer (kardeşleri Medine'den) çıkarılırsa, onlarla beraber çıkmazlar. Kendilerine karşı savaşılırsa, onlara yardım etmezler. Yardım edecek olsalar bile, andolsun mutlaka arkalarını dönüp kaçarlar, sonra kendilerine de yardım edilmez." ifade edildiği gibi harekete geçmeyip sadece "*Müttefiklerime haber vereceğim, size katılacaklar.*" demekle yetindiği

¹⁰²³ Vakıdî, c. 1, s. 368; İbn Sa'd, c. 2, s. 44; İbn Hibban, **Sire**, c. 1, s. 235; İbnü Seyyidunnas, c. 2, s. 71. Ayrıca Muhammed'le savaşılırsa onlarla savaşacaklarını, sürülürlerse onlarla gideceklerini ifade etmelerine rağmen hiç birisini yapmadıkları da belirtilmektedir. Taberi, **Camîu'l-beyan**, c. 23, s. 290-291.

¹⁰²⁴ Vakıdî, c. 1, s. 368; İbn Hibban, **Sire**, c. 1, s. 235; Halebi, c. 2, s. 551. Bununla birlikte Zühri'nin naklettiğine göre, Hz. Peygamberin Nadiroğulları kuşatmasının ikinci gününde kuşatmayı kaldırarak, Beni Kurayza üzerine yürümesi, onların yeniden antlaşma yapmayı kabul etmesi üzerine Nadiroğulları'na geri dönmesi, Allah Resulü'nün Kurayzaoğulları'nın ihanetinden şüphelendiğini göstermektedir. Zühri, s. 62.

¹⁰²⁵ Vakıdî, c. 1, s. 365; Halebi, c. 2, s. 545-546.

¹⁰²⁶ Vakıdî, c. 1, s. 368.

açıklanmaktadır. Derveze, Abdullah b. Übeyy'in bu tutumunu, kabilesi Hazrec'in büyük çoğunluğunun Allah Resulü'nün yanında yer almasına bağlamaktadır.¹⁰²⁷ Abdullah b. Übeyy'in maksadının Beni Nadir ile Müslümanlar arasında bir savaşın çıkmasını, Müslümanlar mağlup olmasa da en azından zarar görmelerini sağlamak olduğu düşünülebilir.¹⁰²⁸

Neticede “Onların kalplerinde size karşı duydukları korku, Allah’a karşı duydukları korkudan daha baskındır. Bu onların anlamaz bir toplum olmaları sebebiyledir.” (Haşr, 59/13.) ayetinde ifade edildiği gibi müslümanlardan korktukları için münafıklardan ve diğer Yahudilerden hiçbiri vadettikleri gibi ne Beni Nadir'in kalelerine girip Müslümanlara karşı çarpışır ne de onlar sürgüne çıkarken birlikte giderler.¹⁰²⁹ Bu sebepten dolayı da onların “Onlar müstahkem kaleler içinde veya duvarlar arkasında olmadan sizinle toplu halde savaşmazlar...” (Haşr, 59/14) şeklinde ancak kale arkasından savaşabildikleri, Müslümanlarla mübarezeye çıkamadıkları ifade edilmektedir.¹⁰³⁰ Ayrıca ayetin devamında “Kendi aralarındaki çekişmeleri şiddetlidir. Sen onları toplu sanırsın. Halbuki kalpleri darmadağınıktır. Bu, onların akılları ermez bir topluluk olmalarındandır.” ifade edildiği gibi her ne kadar münafıklarla Yahudiler bir ve berabermiş gibi görüntü verseler de haddi zatında gerek kendi içlerinde gerekse birbiriyle düşüncede, eylemde ve dinde farklı oldukları, lakin İslam davası söz konusu olunca birleştikleri ifade edilmektedir.¹⁰³¹

Bununla birlikte ayette vasfedilenlerin Beni Nadir olduğu da rivayet edilmektedir.¹⁰³² Bu görüş sahipleri, muhkem kaleler içinde, duvarların ardında savaşanların ve dışarıdan tek vücutmuş gibi görünseler de yukarıda naklettiğimiz Sellam b. Mişkem olayında görüldüğü gibi Müslümanlarla savaşma konusunda hemfikir olmayanların Beni Nadir olduğunu belirtmektedirler.¹⁰³³ Öte yandan Yahudi kabileleri, Müslümanlara kin duymakta, nifak tohumları atmakta hemfikir olsalar da

¹⁰²⁷ Derveze, **Tefsir**, c.7, s. 322.

¹⁰²⁸ Arslantaş, s. 201.

¹⁰²⁹ Vakıdî, c. 1 s. 371, 383; İbn Hişam, c. 1, s. 191; İbn Sa'd, c. 2, s. 44; İbn Hibban, **Sire**, c. 1, s. 236; Elmalılı, c. 7, s. 515; Mevdudî, c. 6, s. 223. Taberî, Beni Nadir'in anlamayan bir toplum olmalarından dolayı, Allah'tan daha çok müminlerden korktuklarını nakletmektedir. Taberî, **Camîu'l-beyan**, c. 23, s. 291.

¹⁰³⁰ Taberî, **Camîu'l-beyan**, c. 23, s. 291; Begavî, c. 5, s. 62.

¹⁰³¹ Taberî, **Camîu'l-beyan**, c. 23, s. 292; Begavî, **Mealim**, c. 5, s. 62; Kurtubî, **Ahkam**, c. 18, s. 36; Elmalılı, c. 7, s. 514; Mevdudî, c. 6, s. 223.

¹⁰³² Vakıdî, c. 1, s. 383; Taberî, **Camîu'l-beyan**, c. 23, s. 291; Derveze, c. 7, s. 322.

¹⁰³³ Vakıdî, c. 1, s. 365. Ayette ifade edilen “وَقُلُوبُهُمْ شَتَّى” ibaresi çok şiddetli ihtilaf şeklinde tefsir edilmektedir. Taberî, **Camîu'l-beyan**, c. 23, s. 293.

aynı zamanda kendi aralarında da husumet içerisindeydiler. Bu sebeple Beni Kaynuka ve Beni Nadir Gazvelerinde de görüldüğü gibi ortak düşmanlarına karşı bile birbirlerine yardım etmiyorlardı. Bu hakikat,

“Hani, "Birbirinizin kanını dökmeyeceksiniz, birbirinizi yurtlarınızdan çıkarmayacaksınız" diye de sizden kesin söz almıştık. Sonra bunu böylece kabul etmişsiniz. Kendiniz de buna hâlâ şahitlik etmektesiniz. Ama siz, birbirinizi öldüren, içinizden bir kesime karşı kötülük ve zulümde yardımlaşarak; size haram olduğu halde onları yurtlarından çıkaran, size esir olarak geldiklerinde ise, fidye verip kendilerini kurtaran kimselersiniz. Yoksa siz Kitab'ın (Tevrat'ın) bir kısmına inanıp, bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz? Artık sizden bunu yapanın cezası, dünya hayatında rezil olmaktan başka bir şey değildir. Kıyamet gününde ise onlar azabın en şiddetlisine uğratılırlar. Çünkü Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir.”

şeklinde Bakara Suresi 84 ve 85. ayetlerde de ifade edilmektedir.¹⁰³⁴ Ayrıca “Onların durumu, kendilerinden az öncekilerin durumu gibidir. Onlar yaptıklarının cezasını tatmışlardır. Onlara (Ahirette de) elem dolu bir azap vardır.” şeklindeki bir sonraki ayetin de bu düşüncüyü desteklediği söylenebilir. Ayette geçen “الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ”/kendilerinden az önce” ibaresinden kastın, çoğunluğun görüşüne göre Beni Kaynuka olduğu kabul edilmektedir.¹⁰³⁵ Zira Beni Kaynuka'nın, Bedir sonrasında Allah Resulü'ne kafa tuttukları, yaptıkları antlaşmayı bozmaları sonucu da sürgünle cezalandırıldıkları, buna rağmen diğer Yahudi kabilelerin herhangi bir direnişte bulunmadıkları belirtilmektedir.¹⁰³⁶

Sonuç olarak söz verip de hiçbir sözünü yerine getirmeyen münafıkların durumu “Münafıkların durumu ise tıpkı şeytanın durumu gibidir. Çünkü şeytan insana, “İnkâr et” der; insan inkâr edince de “Şüphesiz ben senden uzağım. Çünkü ben âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım” der.” (Haşr, 59/16) şeklinde insana vesvese verip inkara sevk eden sonra da “Ben Allah'tan korkarım.” diyerek onu terk eden şeytana benzetilmektedir.¹⁰³⁷

¹⁰³⁴ Derveze, c. 7, s. 323.

¹⁰³⁵ Vakıdî, c. 1, s. 383; İbn Hişam, c. 2, s. 195; Taberi, diğer bir görüşe göre ayette kastedilen grubun Bedirde yenilen müşrikler olduğunu nakletmektedir. Taberi, **Camîu'l-beyan**, c. 23, s. 293; İbnü'l-Cevzi, **Zadü'l-mesir** c. 4, s. 261.

¹⁰³⁶ Derveze, c. 7, s. 323.

¹⁰³⁷ Taberi, **Camîu'l-beyan**, c. 23, s. 294; İbnü'l-Cevzi, **Zadü'l-mesir**, c. 4, s. 261.

2.1.2.8. Fey Dağıtımı ve Ensarın Tutumu

Beni Nadir'in geride bıraktığı ganimete dair kaynaklar, araziler, elli zırh, elli miğfer ve üç yüz kırk kılıç kaydetmektedir.¹⁰³⁸ Bu malların nasıl dağıtılacağına ise Haşr Suresinin 6, 7 ve 8. ayetlerinde anlatıldığı bildirilmektedir.

Bununla birlikte Beni Nadir'in bıraktıkları malların, fey veya ganimet olup olmadığı veya literatürde fey ile ganimetin ne olduğu konusunda ulemanın ihtilaf ettiği belirtilmektedir.¹⁰³⁹ Bu manada düşmandan ele geçen mallar, "ganimet" ve "fey" olarak adlandırılmaktadır. Bu iki sınıfın aynı olduğunu söyleyenler olsa da çoğunluğa göre fey ve ganimetin farklı oldukları kabul etmektedir.¹⁰⁴⁰ Genel kabule göre savaşta ve barışta ele geçirilen gayr-i menkuller ile barışla alınan cizye, harac, öşür, kaçarken bırakılan eşyalar, vb. şeyler, fey olduğu için Beni Nadir'in bıraktığı malların da fey hükmünde kabul edilmesi gerektiği beyan edilmektedir.¹⁰⁴¹

Kaynakların bir kısmında Beni Nadir sürgününden sonra ashabın, Allah Resulü'nden Bedir'deki gibi humusu çıkarıp kalanı kendilerine dağıtmasını talep ettikleri, bunun üzerine Surenin bu kısmının nazil olduğu aktarılmaktadır.¹⁰⁴² Bunun yanında Allah Resulü'nün, Beni Nadir'den alınan malların çoğunu, Muhacirlere taksim ettiği,¹⁰⁴³ Ensar'dan sadece fakir olan Sehl b. Huneyf, Ebu Dücan ve Simak b. Haraşe'ye de verdiği nakledilmektedir. Böylece, ashab için bir bolluk ortamı olduğu, insanların bu mallarla zengin olduğu rivayet edilmektedir. Buna ilaveten, kendisine

¹⁰³⁸ Vakıdî, c. 1, s. s. 377; İbn Sa'd, c. 2, s. 45; İbnü Seyyidunnas, c.2, s. 73; Makrizî, c. 1, s. 191.

¹⁰³⁹ Kurtubî, c. 18, s. 13-14. Razi, burada iki farklı yaklaşımın olduğunu ifade etmektedir: Müslümanların Beni Nadir kuşatmasında at ve deveye bindikleri bu sebepten ayette ifade edilen feyin Beni Nadir malları değil Fedek arazileri olduğunu belirtmektedir. Zira Peygamberin bu topraklara savaşız sahip olduğu ifade edilmektedir. İkinci yaklaşıma göre ise, ayetin Beni Nadir hakkında indiği zira müslümanların çok fazla deve ve ata sahip olmadıklarını, onlarla mesafe kat etmediklerini ayrıca Medine ile Beni Nadir arası iki mil olmasından dolayı müslümanların yürüyerek gittiklerini beyan etmektedirler. Razi, c. 29, s. 506.

¹⁰⁴⁰ Maverdi, **Nüket**, c. 5, s. 503; Razi, c. 29, s. 506.

¹⁰⁴¹ Vahidi, **Basit**, c. 21, s. 374; İbnü'l -Cevzi, **Zadü'l-mesir**, c. 2, s. 211; c. 4, s. 258; Razi, c. 29, s. 506; İbn Kesir, **Tefsir**, c. 8, s. 94; Elmalılı, c. 7, s. 485-486; Mevdudî, c. 6, s. 205.

¹⁰⁴² Vahidi, **el-Basit**, c. 21, s. 373-374; Razi, c. 29, s. 506; Elmalılı, c. 7, s. 487. Diğer bir rivayete göre söz konusu ayet Müslümanların ileri gelenleri hakkında nazil olmuştur. Şöyle ki, Resulullah müşriklerin mallarına sahip olduğunda onların "*Ya Resulallah safiy ve mirba' hakkını al kalanı da cahiliyyede olduğu gibi bize bırak.*" dedikleri ve bunun üzerine fey taksimini ifade eden ayetin indirildiği nakledilmektedir. Maverdi, **Nüket**, c. 5, s. 504.

¹⁰⁴³ Vakıdî, c. 1, s. 379; İbn Hişam c. 2, s. 191; Belazürî, c. 1, s. 518; Begavî, c. 5, s. 56; Razi, c. 29, s. 506; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 73; İbnü'l-Esir, **Kamil**, c. 2, s. 61; İbn Kesir, **Bidaye**, c. 4, s. 76; Diyarbekri, c. 1, s. 462.

kalandan eşlerinin ve Beni Abdulmuttalib'in bir yıllık yiyeceğini ayırdıktan sonra savaş atı ve silah aldığı, sadaka verdiği aktarılmaktadır.¹⁰⁴⁴

Bu rivayetlerden anlaşıldığına göre Hz. Peygamber, Beni Nadir mallarının beşte birlik kısmının dört hissesini

“Allah'ın, (fethedilen) memleketlerin ahalisinden savaşılmaksızın Peygamber'ine kazandırdığı mallar; Allah'a, Peygambere, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir. O mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir servet (ve güç) haline gelmesin diye (Allah böyle hükmetmiştir). Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz, Allah'ın azabı çetindir.” (Haşr, 59/7).

ayetine göre dağıtır. Bu feyin beşte dördünü de “Bu mallar özellikle, Allah'tan bir lütuf ve hoşnudluk ararken ve Allah'ın dinine ve Peygamber'ine yardım ederken yurtlarından ve mallarından uzaklaştırılan fakir Muhacirlerindir. İşte onlar doğru kimselerin ta kendileridir.” (Haşr, 59/8) ayeti mucibince Muhacirlere paylaştırır. Kendisi ise humusun beşte birlik kısmını alır ama onu da müslümanların menfaatine harcar.¹⁰⁴⁵

Allah Resulü'nün taksimatı bu şekilde yapmasının, iki sebebe dayandığı söylenebilir. Birinci sebep “Onların mallarından Allah'ın, savaşılmaksızın Peygamber'ine kazandırdığı mallar için siz, at ya da deve koşturmuş değilsiniz. Fakat Allah, peygamberlerini, dilediği kimselerin üzerine salıp onlara üstün kılar. Allah'ın her şeye hakkıyla gücü yeter.” (Haşr, 59/6) ayetinde ifade edildiği gibi Müslümanların bu gazvede fazla bir mücadele vermemiş olmasıdır. Zira Nadiroğulları yurdu, Medine'ye iki mil uzaklıkta idi ve Müslümanlar buraya zahmet çekmeden ulaşmışlardı.¹⁰⁴⁶ İkinci sebebin ise İslam'ın ekonomik sisteminin temel prensiplerinden biri olan “...O mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir servet (ve güç) haline gelmesin diye...” düsturu olduğu ifade edilebilir.¹⁰⁴⁷ Yani cahiliyedeki gibi ganimetin zenginler arasında dağılımının aksine, fey'in fakirler

¹⁰⁴⁴ Zühri, s. 60-61; Vakıdi, c. 1, s. 379; İbn Hişam, c. 2, s. 192; İbn Sa'd, c. 2, s. 45; Belazüri, c. 1, s. 518; İbn Hibban, **Sire**, c. 1, s. 237; Begavi, c. 5, s. 56; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 96; İbn Kesir, **Bidaye**, c. 4, s. 76; **Tefsir**, c. 5, s. 95-96; Makrizi, c. 1, s. 191; Diyarbekri, c. 1, s. 462; Elmalılı, c. 7 s. 488

¹⁰⁴⁵ Vakıdi, c.1, s.381. Müfessirler, Peygamber zamanında taksimatın şöyle yapıldığını ileri sürmektedir. Feyin beş paya bölündüğü, bunun dördünün Peygambere has olduğu, diğer beşte birin ise yine beş parçaya bölündüğü bu paydan da Peygamberin beşte bir aldığı diğer dört parçanın yakın akraba, yetim, miskin ve yolda kalmışa ayrıldığını ifade etmektedir. Vahidi, Basir, c. 21, s. 377; İbnü'l-Cevzi, **Zadü'l-mesir**, c. 4, s. 258; Razi, c. 29, s. 507.

¹⁰⁴⁶ Razi, c. 29, s. 506; Elmalılı, c. 7 s. 487.

¹⁰⁴⁷ Taberi, **Camiu'l-beyan**, c. 23, s. 280; Vahidi, **Basit**, c. 21, s. 378.

arasında dağıtılarak toplumda bir denge unsurunun oluşturulmasıdır.¹⁰⁴⁸ Muhtemelen bu sebeple fey'den Ensarın tamamına değil de fakir olan üç kişiye ve Ensara nispetle fakir olan Muhacire pay verildiği anlaşılmaktadır.¹⁰⁴⁹ Ayrıca burada Allah Resülü'nün Muhacir ile Ensar arasındaki ekonomik uçurumu dengelemeyi amaçladığı da söylenebilir. Haddi zatında Ensarın da bu feyden hakları olduğu lakin haklarından feragat ettikleri nakledilmektedir.¹⁰⁵⁰ Haşr Suresi 9. Ayette

“Onlardan (muhacirlerden) önce o yurda (Medine'ye) yerleşmiş ve imanı da gönüllerine yerleştirmiş olanlar, hicret edenleri severler. Onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar. Kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden, hırsından korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.”
buyurularak Ensarın bu yüce tavrının övüldüğü açıklanmaktadır.¹⁰⁵¹

2.1.3. Hicri Beşinci Yılda Gerçekleşen Gazve: Beni Kurayza Gazvesi (5, Zilkade 23-Zilhicce 7/627, Mart 28-Mayıs 15)

İslam Tarihi kaynaklarında Beni Kurayza'nın H. 5. yılda Zilkade ayının 23'ü ile Zilhicce ayının 7'sine kadar kuşatıldığı yani kuşatmanın yaklaşık 15 gün sürdüğü rivayet edilmektedir.¹⁰⁵²

Ahzab Suresi'nin 26 ve 27. Ayetlerinin, Hendek Gazvesinde Kureyş ve müttefiklerine yardım eden Beni Kurayza hakkında indiği bildirilmektedir.¹⁰⁵³

Beni Kurayza'nın Medine Vesikası'na Evs'in müttefiki olarak katıldığı, dolayısıyla müslümanların düşmanları ile ittifak kurmamak ve Medine'ye yapılan bir saldırı olursa şehrin savunmasına katılmak hususundaki maddeleri kabul ettiği nakledilmektedir.¹⁰⁵⁴ Ayrıca Medine'de yaşayan Yahudi kabilelerinin en zayıfı

¹⁰⁴⁸ Kurtubi, c. 18, s. 17.

¹⁰⁴⁹ Kurtubi, c. 18, s. 19.

¹⁰⁵⁰ İbnu'l -Cevzi, **Zadü'l-mesir**, c. 4, s. 259.

¹⁰⁵¹ Begavi, c. 5, s. 58-60; İbn Atıyye, c. 5, s. 288; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 74; Diyarbekri, c. 1, s. 460; Halebi, c. 2, s. 553; Semhudi, s. 501. Kaynaklarda söz konusu ayetin, sadece kendi çocuklarına yetecek kadar yiyecekleri olmasına rağmen Peygamberin gönderdiği misafiri geri çevirmemek için çocuklarını erken yatırıp kendileri de aç yatarak misafirlerini doyuran Ebu Talha ailesi hakkında indirildiği nakledilmektedir. Begavi, c. 5, s. 59; İbn Atıyye, c. 5, s. 287; İbn Kesir, **Tefsir**, c. 8, s. 100-101.

¹⁰⁵² Şulul, 682.

¹⁰⁵³ Taberi, **Camiu'l-beyan**, c. 20, s.243; Zürkani, **Şerh-u Zerkani**, c. 2, s. 507; Zehebi, **Tarih**, c.1, s. 202; **Siyer**, c. 1, s. 506

¹⁰⁵⁴ İbn Hişam, c.1, s.504; Hamidullah, **İslam Peygamberi**, s. 181; Avcı, Casim, "Kurayza (Beni Kurayza)", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kurayza-beni-kurayza> (14.06.2021).

olduğu, özellikle Beni Nadir'in onlara zalimce davrandığı ancak Medine Vesikası ile diğer kabilelerle eşit statüye kavuşabildiği belirtilmektedir.¹⁰⁵⁵ Buna rağmen, Beni Nadir Kuşatması esnasında müslüman askerlerin kampları Beni Nadir ile Beni Kurayza arasında yer aldığı için müslümanları arkadan vurmaya hazırlandıkları fakat Hz. Peygamber'in kuşatmayı kaldırıp üzerlerine gelmesiyle korkup yeniden antlaşma yaptıkları ifade edilmektedir.¹⁰⁵⁶

2.1.3.1. Beni Kurayza'nın Ahzaba Katılması

Beni Kurayza'nın Hendek Gazvesi esnasındaki ihanetinin, bardağı taşıran son damla yani Beni Kurayza Gazvesi'nin sebebi olduğu belirtilmektedir.¹⁰⁵⁷

Bu ihanetin tam zamanı konusunda ihtilaf vardır. Bir görüşe göre Ahzab ordusu Medine'ye yaklaşırken Huyey b. Ahtab, Ebu Süfyan'a Beni Kurayza'nın yediyüz elli savaşçısından bahsedince, Ebu Süfyan onu Beni Kurayza'yı Ahzab ordusuna katılmaya ikna etmek için gönderir. Beni Kurayza'nın lideri Kab b. Esed, başta Huyey b. Ahtab'ın gelişinden hoşlanmayıp onu içeri dahi almasa da Huyey b. Ahtab, bir şekilde içeri girerek Kab b. Esed'i müslümanlarla anlaşmasını bozmaya ikna eder.¹⁰⁵⁸ Bir diğer görüşe göre ise Medine'yi muhasara eden müşrik ordusu, bu kuşatmadan bir netice alamayıp yiyecekleri de tükenmeye başlayınca, müslümanları arkadan vurabilmek için Huyey b. Ahtab'ı göndererek Beni Kurayza'yı ihanete ikna eder.¹⁰⁵⁹ Neticede Kab b. Esed, *"Muhammed'den doğruluk ve vefadan başka bir şey görmedim."* demesine rağmen antlaşmayı bozar.

¹⁰⁵⁵ İbn Hişam, bu durumu Maide, 5/42. ayet ile ilişkilendirmiştir. İbn Hişam, c. 1, s.566 ; Hamidullah, bir Beni Nadirli'nin Beni Kurayza'dan birini öldürmesi halinde geleneksel kan bedelinin yalnızca yarısını ödemesinin yeterli olmasını bu zulme örnek olarak vermektedir. Hamidullah, **Hz. Peygamber'in Savaşları**, s.105;

¹⁰⁵⁶ Hamidullah, **Hz. Peygamber'in Savaşları**, s. 105-106; Köksal, c. 5-6, s. 124; Sarıçam, s. 27; Mahmudov, çağdaş yazarların verdiği bu bilginin siyer ve meğazi kaynaklarındaki bilgilere ters düştüğünü belirtmektedir. Bu iddiayı, Beni Kurayza'nın Abdullah b. Übey'in Beni Nadir'e yardım teklifini reddettiğine, Hendek Gazvesine kadar Müslümanlara karşı olumsuz bir tutumlarının olmadığına ve Hendek arefesinde Müslümanlara hendek kazmaları için gerekli malzemeleri vererek yardım ettiklerine dair rivayetleri delil getirerek reddetmektedir. Mahmudov, s. 221-223.

¹⁰⁵⁷ Mahmudov, s. 226.

¹⁰⁵⁸ Vakıdı, c. 2, s. 454; İbn Hişam, c. 2, s. 220-221; Mahmudov, s. 224.

¹⁰⁵⁹ Hamidullah, **Hz. Peygamber'in Savaşları**, s. 74; Arslantaş, s. 213.

Beni Kurayza, Allah Resulü'nün yeniden antlaşma yapma teklifini de hakaretlerle reddeder.¹⁰⁶⁰ Bu ihanet, müslümanlarda büyük bir korkuya sebep olur. Zira yahudilerin, şehirde kalan ailelerine zarar vermeleri kuvvetle muhtemeldir. Hz. Ebu Bekir bu endişeyi, “*Medine’de kalan eş ve çocuklarımız hakkında Kurayza’dan duyduğumuz korku, Ahzab’tan duyduğumuz korkudan fazla idi. Zaman zaman Sal dağının tepesine çıkıp Medine evlerine bakar, onları huzur ve sükûnet içinde görünce Allah’a hamd ederdim.*” diyerek anlatmaktadır.¹⁰⁶¹ Nitekim Beni Kurayza’nın Medine’ye bir gece baskını düzenlemek için müşriklerden 1000 kişilik destek güç istedikleri,¹⁰⁶² Müslüman mahallelerine, kadın ve çocukların bulunduğu kalelere saldırılarda bulundukları, nakledilmektedir. Allah Resulü’nün, bu tehlike karşısında toplamda beş yüz kişilik iki askeri birliği Medine’ye sevk etmek zorunda kaldığı bildirilmektedir.¹⁰⁶³

Hendek Gazvesi başlığı altında ele aldığımız gibi müşrik ordusunun bir netice alamadan apar topar Allah’ın yardımı ile çekilip gitmesi üzerine Beni Kurayza’nın başlarına gelecek olanı tahmin ederek kalelerine çekildikleri ve korku içerisinde beklemeye başladıkları anlatılmaktadır.¹⁰⁶⁴ Hal böyle iken, megazi ve tefsir kaynaklarında Allah Resulü’nün Hendek dönüşü Beni Kurayza üzerine yürümeden önce istirahat çekilmeyi tercih ettiği ancak Cebrail’in gelip, “*Sen silahını bıraktın mı? Melekler henüz silah bırakmadı. Allah, Kurayza üzerine gitmeni istiyor.*” demesi üzerine hemen sefer emri vererek yola çıktığı kaydedilmektedir.¹⁰⁶⁵ Bu rivayet, bazı araştırmacıların onun Beni Kurayza üzerine bir sefer planlamadığı, Allah’ın emri ile bu sefere çıktığı sonucuna varmalarına sebep olsa da¹⁰⁶⁶ Allah Resulünün böyle bir ihaneti cezasız bırakmayacağını düşünmekteyiz.

Hz. Peygamber’in, Yahudilerin kalelerinin önüne gelince, önce ileri gelenlerine isimleriyle tek tek seslenip İslam’a davet ettiği, daveti kabul edilmeyince

¹⁰⁶⁰ Vakıdî, c. 2, s. 458-459.

¹⁰⁶¹ İbn Sa’d, c. 2, s. 68; Ağırman, **İslam Tarihi**, s. 433.

¹⁰⁶² Atçeken, **Hz. Peygamber’in Yahudilerle Münasebeti**, s. 138.

¹⁰⁶³ Vakıdî, c. 2, s. 460; İbn Sa’d, c. 2, s. 51, 68; Hamidullah, **Hz. Peygamberin Savaşları**, s. 75.

¹⁰⁶⁴ Vakıdî, c. 2, s. 496.

¹⁰⁶⁵ Zühri, s. 81; Vakıdî, c. 2, s. 497; İbn Hişam, c. 2, s. 233; İbn Sa’d, c. 2, s. 57; Taberi, c. 20, s. 244; Maturidi, c. 8, s. 372; Maverdi, c. 4, s. 392; İbn Kesir, c. 6, s. 357. Bu olay, Medine Yahudilerinin Cebrail’e düşman olma sebepleri arasında gösterilmektedir. Burcu Dilek/Abdülhamit Bırışık, “Kur’an’da Medine Yahudilerinin Farklı Yahudilik İnanç ve Anlayışları Üzerine Bir Bakış Denemesi”, **Usul İslami Araştırmaları**, sayı: 24, 2015, s. 101.

¹⁰⁶⁶ Arslantaş, s. 216.

teslim olmalarını teklif ettiği, olumsuz cevap alınca çatışmanın başladığı nakledilmektedir.¹⁰⁶⁷

Kaynaklarda, kuşatmanın 15/20/21/25 gün¹⁰⁶⁸ sürdüğü, bu süre zarfında Müslümanların düşmana ok ve taş atışı yaptığı onların da ok ve taşlarla karşılık verdiği bilgisi yer almaktadır.¹⁰⁶⁹

2.1.3.2. Beni Kurayza'nın Yaşadığı Korku

Ayet-i kerimede de “Allah, kitap ehlerinden olup müşriklere yardım edenleri kalelerinden indirdi ve kalplerine büyük bir korku saldı. Siz onların bir kısmını öldürüyor, bir kısmını da esir ediyordunuz.” (Ahzab, 33/26) şeklinde belirtildiği gibi Yahudilerin, kale içinde olmalarına rağmen büyük bir korku yaşadıkları anlatılmaktadır. Onlar, daha Hendek Gazvesi esnasında ihanet ederek savaş suçu işlediklerini biliyor ve işler düşündükleri gibi neticelenmezse, başlarına gelecek olanı tahmin ediyor olmalıydılar ki Nebbaş b. Kays'ın karısı rüyasında Hendek'te müttefiklerinden kimsenin kalmadığını, Müslümanların kendilerini koyunlar gibi kestiğini gördüğünü anlatmış bu rüya herkeste tedirginliğe sebep olmuştu. Bu sebeple, Ahzab ordusu gider gitmez Müslümanların üzerlerine geleceği korkusuyla kalelerine kapanmışlardı.¹⁰⁷⁰ Muhasara uzadıkça korkuları da artmış, dirençleri düşmüş, Nebbaş b. Kays'ı gitmelerine müsaade etmesi için pazarlık etmek üzere Hz. Muhammed'e gönderme ihtiyacı hissetmişlerdi. Nebbaş, Nebi'den evvela Beni Nadir'in sürgün şartları ile sürülmelerini talep etti. Kabul edilmeyince, sadece eş ve çocuklarını alıp gitmelerine izin vermesini istedi ancak Hz. Peygamber bunu da reddederek, “*Benim hükmümü kabul edeceksiniz.*” deyince kalesine döndü. Yahudiler kendi aralarında istişare ederken Nebbaş b. Kays'ın savaşmak isteyenlere “*Onlar her gün daha da güçleniyor. Karşı koymamız, açıklarını bulmamız imkansız.*” demesi de kendilerini çaresiz hissettiklerinin göstergesidir. Öte yandan, liderleri Kab b. Esed'in muhasaradan kurtulmak için kavmine sunduğu teklifler arasında, Hz. Muhammed'e

¹⁰⁶⁷ Zühri, s. 81; Avcı, Casim, "Kurayza (Benî Kurayza)", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kurayza-beni-kurayza> (14.06.2021).

¹⁰⁶⁸ Vakıdı, c. 2, s. 496; İbn Hişam, c. 2, s. 235; İbn Sa'd, c. 2, s.59; Taberi, **Camii'l-beyan**, c. 20, s. 245.

¹⁰⁶⁹ İbn Sa'd, c. 2, s. 57; Köksal, c. 5-6, s. 131.

¹⁰⁷⁰ Vakıdı, c. 2, s. 496.

tabi olmanın yer alması bu korkunun boyutunu göstermesi açısından önemlidir.¹⁰⁷¹ Bu hususta dikkatimizi çeken bir diğer nokta da Cebrail rivayetinin bazı versiyonlarında yer alan, Hz. Peygamber'in Beni Kurayza'yı mağlub etme noktasında çekincelerini ifade edince Cebrail'in, *"Onların kalplerine korku atacağım, kalelerini yıkacağım."* şeklindeki sözüdür.¹⁰⁷² Ki bu da ayette bildirilen Allah'ın Yahudilerin kalplerine korku salarak Müslümanlara yardım etmesinin izahı olabilir. Beni Kurayza'nın korkusu kaleden indikten sonra da devam eder. Öyle ki idam hükmü infaz edilmeden önceki geceyi Tevrat okuyup dua ederek geçirirler.

2.1.3.3. Kalelerinden İnmeleri

Beni Kurayza, Eş'as b. Kays aracılığı ile yaptıkları görüşmeden bir netice alamayınca başka arayışlar içerisine girerler ve Evs'li müttefiklerinden Ebu Lübabe b. Abdülmünzir'in istişare amacı ile kendilerine gönderilmesini isterler. Nebi, bu talebi kabul eder. Yahudiler, Ebu Lübabe'den Şam veya Hayber'e gitmeleri için aracılık yapmasını rica ederler. Ayrıca *"Muhammed'in hükmünü kabul edelim mi?"* diye sorarlar. Ebu Lübabe de eliyle boğazını işaret ederek *"Evet"* der.

Ebu Lübabe, İbn Hişam'ın belirttiği gibi ağlayan kadın ve çocuklara acıyarak bu bilgiyi verip hemen hatasını farkederek pişman olur.¹⁰⁷³ Ancak bu olay, aynı zamanda Hz. Peygamber'in hükmünün idam olduğunu göstermesi açısından da önemlidir. Zira böylece diplomatik girişimlerinin fayda vermeyeceğini ve Müslümanların kararlılığını anlayan Beni Kurayza, kaleden inmeye mecbur kalır.¹⁰⁷⁴ Vakıdi, Yahudilerden kimsenin savaşıma yanaşmadığını belirtir.¹⁰⁷⁵

¹⁰⁷¹ Vakıdi, c. 2, s. 501-503.

¹⁰⁷² Zühri'nin naklettiği rivayette Hz. Peygamber'in ashaba *"Cibril, Kurayza'nın kalplerine korku salmak, kalelerini sarsmak için gönderildi."* şeklinde açıklama yaptığı, yer almaktadır. Zühri, s. 81; İbn Hişam, c. 2, s. 233; Maturidi, c. 8, s. 372;

¹⁰⁷³ Vakıdi, c. 2, s. 506; İbn Hişam, Ebu Lübabe'nin bu çıkarımı, Hz. Peygamber'in Eş'as b. Kays ile görüşmesine dayanarak yaptığını ayrıca hakkında Enfal 8/27 ve Tevbe 9/102. ayetlerin indiğini belirtir. İbn Hişam, c. 2, s. 236-237

¹⁰⁷⁴ İbn Hişam, c. 2, s. 240

¹⁰⁷⁵ Vakıdi, c. 2, s. 504.

2.1.3.4. Sad b. Muaz'ın Hakemliği

Bir rivayete göre Evs'li Müslümanlar, Beni Kaynuka'nın müttefikleri Abdullah b. Übeyy'e bağışlanmasını emsal göstererek Hz. Peygamber'den Beni Kurayza'nın kendileri için bağışlanmasını isterler. Bu hususta çok ısrarcı davranırlar. Bunun üzerine Allah Resulü, “*Sizden biri hakem olursa razı olur musunuz?*” buyurur. Kabul etmeleri üzerine Sad b. Muaz'ı hakem tayin eder.¹⁰⁷⁶ Bir diğer rivayete göre ise, Nebi hakem seçme hususunu Beni Kurayza'ya bırakır. Onlar da hakem olarak Sad b. Muaz'ı seçer.¹⁰⁷⁷ İbn Kesir, Beni Kurayza'nın Abdullah b. Übeyy'in Beni Kaynuka için yaptığı gibi Sad b. Muaz'ın da kendilerine iyilik yapacağını zannettiklerini ifade etmektedir.¹⁰⁷⁸

Sad b. Muaz, kabilesinin geçmişi hatırlatarak Yahudilere iyilik yapması yönündeki baskılarından etkilenmeden hükmünü verir.¹⁰⁷⁹ Buna göre buluşa eren/savaşçı erkekler öldürülecek, kadın ve çocuklar esir alınacak, malları ve toprakları Müslümanlara dağıtılacaktır. Allah Resulü, “*Sen, Allah'ın hükmü ile karar verdin.*” diyerek bu hükmü razı olduğunu belirtir.¹⁰⁸⁰ Beni Kurayza da yukarıda da değindiğimiz gibi muhtemelen bu ihanetin cezasının ne olacağını bildikleri ve bu hüküm, Yahudi hukukunda yer almakta olduğu için bu karara itiraz etmez.¹⁰⁸¹ Bazı araştırmacılar, bundan mütevellid Sad b. Muaz'ın hükmünü, Kitab-ı Mukaddes'e göre verdiğini kabul ederler.¹⁰⁸² Ayrıca Sad b. Muaz'ın hükmünün Maide 5/33-34'e uygun olduğuna da dikkat çekilmektedir.¹⁰⁸³

¹⁰⁷⁶ Taberi, **Camîu'l-beyan**, c. 20, s. 248; Vakıdî, c. 2, s. 511; İbn Hişam, c. 2, s. 239; İbn Sa'd, c. 2, s. 57.

¹⁰⁷⁷ İbn Sa'd'ın Humeyd b. Hilal'den naklettiği rivayette de Beni Kurayza'nın Sad b. Muaz'ın hakemliğini istediği bildirilmektedir. (İbn Sa'd, c. 2, s. 57; Hamidullah, s. 106) Arslantaş, Evs'in Hazrec ile olan ezeli rekabetinden dolayı Beni Kaynuka olayını hatırlatarak Beni Kurayza'yı kendilerine bağışlaması için Allah Resulü'nü bunaltacak kadar ısrar ettiklerini onun da zaten Beni Kurayza'nın Evsli Sad b. Muaz'ı hakem seçtiğini yani kararı kendilerinden birinin vereceğini söylediğini aktararak iki rivayeti telif etmiştir. Arslantaş, s. 218, 220; Mahmudov, s. 230

¹⁰⁷⁸ İbn Kesir, **Tefsir**, c. 6, s. 357.

¹⁰⁷⁹ Taberi, **Camîu'l-beyan**, c. 20, s. 248; Vakıdî, c. 2, s. 511; İbn Hişam, c. 2, s. 239.

¹⁰⁸⁰ Zühri, s. 82; Taberi, **Camîu'l-beyan**, c. 20, s. 248; Vakıdî, c. 2, s. 512; İbn Hişam, c. 2, s. 240; İbn Sa'd, c. 2, s. 57.

¹⁰⁸¹ Tesniye, 20/10-17.

¹⁰⁸² Hamidullah, **H. Peygamber'in Savaşları**, s.106.

¹⁰⁸³ İbn Atiyye, c. 2, s. 183; Avcı, Casim, "Kurayza (Benî Kurayza)", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kurayza-beni-kurayza> (14.06.2021).

Sad b. Muaz'ın hükmü uygulanır. 450-900 arası erkek, bir de kadın¹⁰⁸⁴ Medine çarşısında kazılan hendeklerde boyunları vurularak idam edilir.¹⁰⁸⁵ 650-1000 arası kadın ve çocuk esir alınır.¹⁰⁸⁶ Böylece "... Siz onların bir kısmını öldürüyor, bir kısmını da esir ediyordunuz." (Ahzab, 33/26) ayetinde ifade edildiği gibi Beni Kurayza'nın bir kısmı öldürölüp bir kısmı da esir alınır.

Sad b. Muaz, Beni Kurayza'nın topraklarının, hurmalıklarının, evlerinin Muhacirine verilmesine hükmeder. Hatta, "*Muhacirini bize tercih ettin. Neden kendi kabilene hiç vermedin?*" diye soranlara "*Sizin topraklarınız var, onların yok. Size ihtiyaçları kalmasın diye böyle yaptım*" der.¹⁰⁸⁷ Nitekim Ahzab Suresi 27. ayet bu durumu "Allah sizi onların topraklarına, yurtlarına, mallarına ve henüz ayak basmadığınız topraklara varis kıldı. Allah her şeye hakkıyla gücü yetendir." şeklinde bildirmiştir. Ayak basmadığınız topraklar" ifadesi ile hangi toprakların kastedildiği hususunda birçok görüş beyan edilmiştir. Bu görüşler içerisinde en fazla Hayber kabul görmüştür.¹⁰⁸⁸

Beni Kurayza'dan ganimet olarak kadın ve çocukların yanı sıra 1500 kılıç ve kalkan, 1000 mızrak, 300 zırh, çok sayıda elbise, ev eşyası, tabak-çanak, koyun, saka devesi alınır. Bunların humusu çıkarıldıktan sonra ashaba pay edilir. Küpler dolusu şarap da ele geçirilir ama dağıtılmayıp imha edilir.¹⁰⁸⁹

¹⁰⁸⁴ Nübate adındaki bu kadın, kuşatma esnasında kaleden yuvarladığı değirmen taşıyla Hallad b. Suveyd'i şehid ettiği için kısasen öldürölür. Vakıdı, c. 2, s. 517; İbn Hişam, c. 2, s. 242; Taberi, c. 20, s. 248.

¹⁰⁸⁵ Kaynaklarda verilen infaz edilen kişi sayısını azdan çoğa doğru şöyle sıralayabiliriz: 450 kişi (Mukatıl, c. 3, s. 485; Maverdi, **Nüket**, c. 4, s. 393); 600-700 arası (İbnu'l-Cevzi, **Zadü'l-mesir**, c. 3, s. 459); 600-750 arası (Vakıdı, c. 2, s. 517, 518); 700-800 arası (İbn Kesir, **Tefsir**, c. 6, s. 357); 600-900 arası (İbn Hişam, c. 2, s. 242; Taberi, **Camiu'l-beyan**, c. 20, s. 248)

¹⁰⁸⁶ Esirlerin sayısı hakkında farklı rakamlar verilmektedir. Mukatıl, bu sayıyı 750 olarak kaydederken Vakıdı, 1000, Maverdi ise 650 olarak kaydetmektedir. Mukatıl, c. 3, s. 485; Vakıdı, c. 2, s. 523; Maverdi, **Nüket**, c. 4, s. 393.

¹⁰⁸⁷ İbn Sa'd, c. 2, s. 59; Maturidi, c. 8, s. 372; Maverdi, **Nüket**, c. 4, s. 392.

¹⁰⁸⁸ Mukatıl, c. 3, s. 485. Ayrıca Mekke, Müslümanlara fethi nasib olacak her yer, Şam, Rum ve Fars diyarları da ifade edilmiştir. İbn Hişam, c. 2, s. 250; Maturidi, c. 8, c. 373; Maverdi, c. 4, s. 393; İbnu'l-Cevzi, **Zadü'l-mesir**, c. 3, s. 459.

¹⁰⁸⁹ Vakıdı, c. 2, s. 510, 523; İbn Sa'd, c. 2, s. 57.

2.2. HRİSTİYANLARLA YAPILAN ANTLAŞMA VE GAZVELER

2.2.1. Hicri Üçüncü Yılda Gerçekleşen Antlaşma

2.2.1.1. Necran Heyeti ile Yapılan Görüşme (3/625): Necran Heyetinin Hz. Peygamber ile Münakaşası ve Nazil Olan Ayetler

Kaynakların genelinde, Hristiyan Necran Heyeti ile Allah Resulü arasındaki görüşmenin hicretin 9. veya 10. yılında yapıldığı kaydedilmekle beraber farklı tarihler de verilmiştir.¹⁰⁹⁰ İbn İshak'tan Necran Heyetinin Mekke döneminde geldiğine dair bir rivayet nakledilmektedir.¹⁰⁹¹ Öte yandan İbn Hişam, Necran Heyetinin Uhud savaşından kısa bir süre önce geldiğini ifade etmektedir.¹⁰⁹² Derveze ise ayetlere konu olan Necran Heyetinin erken dönemde geldiğini, Mekke'nin fethinden sonra geldiği nakledilen Necran Heyetinin de ikinci bir heyet olabileceğini iddia etmektedir. O, bu görüşünü, Al-i İmran Suresinde Uhud'un anlatıldığı pasajın öncesinde söz konusu Necran heyeti ile yapılan tartışmanın anlatılmasına da dayandırmaktadır. Ayrıca o, Bedir Savaşı kazanıldığında bu haberin bölgede yayıldığı, bu sebeple Necran Heyetinin Hz. Peygamber hakkında bilgi sahibi olmak için bir heyet göndermelerinin muhtemel olduğunu ifade etmektedir.¹⁰⁹³ Bunun yanında Mevdudi de ilk 80 ayetin 9. yılda nazil olduğunu söylemenin yanlış olduğunu, zira ilk 32 ayetin konu itibarıyla buna uygun olmadığını ifade etmektedir. Biz de Necran Heyetinin Bedir Gazvesi'nden sonra Uhud Gazvesi öncesinde hicri 3. yılda geldiğini kabul ediyoruz. Zira Al-i İmran Suresi Medine'de ikinci veya üçüncü sırada nazil olmuştur.¹⁰⁹⁴ Ayrıca Necran Heyeti ile yapılan görüşmelere Yahudi Hahamlarının da katılması, bu görüşmelerin Yahudiler henüz Medine'den çıkarılmadan gerçekleştiğini düşündürmektedir. Diğer bir ifadeyle

¹⁰⁹⁰ Mustafa L. Bilge, "Necran", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/necran> (28.03.2022); Mevdudi, c. 1, s. 234; Sarıçam, ss.245-47; Şulul, s. 972-974; Apaydın, s. 688; Nadir Özkuyumcu, "Hristiyanlarla İlişkiler", **İslam Tarihi ve Medeniyeti**, c. 1, s. 563; İhsan Arslan, **Vahiy ve Akıl Işığında Hz. Peygamberin Hayatı**, s. 575.

¹⁰⁹¹ Mustafa Fayda, bunun bir yanlış anlama olduğunu Habeşistandan gelen Hristiyan heyetle karıştırıldığını düşünmektedir. Mustafa Fayda, "Hz. Peygamber'in Necranlı Hristiyanlarla Görüşmesi ve Mübahale", **İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi**, 1975, sayı 2, ss. 143-149.

¹⁰⁹² İbn Hişam, c. 2, s. 59-60.

¹⁰⁹³ Derveze, **Tefsir**, c. 7, s. 106.

¹⁰⁹⁴ Derveze, **Tefsir**, c. 7, s. 107.

ilgili ayetlerin nüzul zamanı ve surenin konu bağlamı hicri 3. yıla uyduğu için bu tarihi kabul etmekteyiz.

Üçüncü yılda gelen Necran Heyetinin Hz. İsa'nın uluhiyyeti ekseninde Hristiyanlıkla alakalı konularda Hz. Peygamber ve Yahudi bilginleri ile tartışması üzerine Bakara Suresi 113. ayeti ile Al-i İmran Suresinin ilk seksen ayetinin indirildiği rivayet edilmektedir.¹⁰⁹⁵ Bununla birlikte, inen ayetlerin hangileri olduğuna dair 1-8, 1-64, 1-83, 1-89, 1-120, 33-63, 14-17, 23-24, 28-32, 33-64 ayet aralığı gibi farklı görüşler de vardır.¹⁰⁹⁶ Derveze, siyer kaynaklarında yer alan ,söz konusu ayetlerin bir defada indirildiği bilgisini, ilgili bölümlerde farklı konuların olmasından dolayı doğru kabul etmemektedir.¹⁰⁹⁷ Ayetlerin muhtevası ve Heyetin gelişi ile Medine'den ayrılışının üç gün sürdüğü malumatı bize de ilgili ayetlerin bu süreçte necm necm inmiş olabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca bu necmler arasına mushaf tertibinde farklı konularla ilgili ayetlerin yerleştirildiği de görülmektedir.

Allah Resulü'nün Mekke döneminde Mekke ve civarındaki panayırlara gelen Gassan, Tağlib, İyad ve Kelb gibi kabilelere mensup Hristiyanlara İslamı tebliğ ettiği ayrıca Kinde, Kelb, Beni Hanife, Zühely ve Beni Amir gibi Hristiyan Arap kabileleri ve reislerini ziyaret ederek onları İslam'ı davet ettiği bilinmektedir.¹⁰⁹⁸ Hudeybiye'den sonra da Arap Yarımadası ve çevresindeki Hristiyan kabile ve devlet başkanlarına ve dini liderlere İslam'a davet mektupları göndermiştir. Kaynaklarda anlatıldığına göre, Hz. Peygamber risaletle görevlendirildiği zaman Güney Arabistan'ın Necran bölgesinde çoğu Beni Haris b. Ka'b (Belharis) kabilesinden olan Hristiyan topluluklar yaşamaktadır. Muhtemelen Hz. Peygamber'in Bedir Zaferini duyunca bu kabile, söz konusu heyeti Hz. Peygamber ve İslam hakkında bilgi almak için göndermiştir.

Heyette yer alan Necranlıların sayısı hakkında on dört, kırk ve altmış şeklinde farklı bilgiler kaydedilmekle beraber, on dördünün Necran halkının ileri gelenleri

¹⁰⁹⁵ İbn Hişam, c. 1, s. 549; Taberi, **Camiu'l-beyan**, c. 2, s. 514; c. 6, s. 150; Beyhaki, **Delail**, c. 5, s. 385; İbnü'l-Cevzi, **Zadü'l-mesir**, c. 1, s. 257; Begavi, c. 1, s. 156; Çetiner, c. 1, s. 42, 129. Ayetler bağlamları ile okunduğunda ilk 89. ayetin Necranla ilgili olduğu söylenebilir. Özkuyumcu, "Hristiyanlarla İlişkiler" c. 1, s. 564.

¹⁰⁹⁶ Mevdudi, c. 1, s. 251; Köksal, c. 7-8, s. 596; Çetiner, c. 1, s. 125; Sarıçam, s. 245; Özkuyumcu, "Hristiyanlarla İlişkiler" c. 1, s. 564.

¹⁰⁹⁷ Derveze, c. 7, s. 109.

¹⁰⁹⁸ Zekiye Sönmez, Necranda Hristiyanlık ve Hz. Peygamberin Hristiyan Din Adamlarıyla Münasebetleri, **Uludağ Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c.26, sayı 2, 2017, ss. 117-147.

olduğu hususunda ittifak vardır.¹⁰⁹⁹ Heyet, bir ikindi namazı sonrası Mescid-i Nebevi'ye ulaşır. İbadet zamanları gelince mescitte ibadet etmek isterler. Aşhab bu isteğe karşı çıkar ancak Allah Resulü izin verir.¹¹⁰⁰ Onları, İslam'a davet eder ama kabul etmezler. Münakaşa uzayınca Al-i İmran Suresinin ilgili ayetleri nazil olur. Allah Resulü, onlara ayetleri okur ve mübaheleye davet eder. Ertesi gün gelerek mübahele yapmayacaklarını ve Resulüllah'ın sunduğu şartlar üzere antlaşma yapmak istediklerini söylerler.

Hız. Peygamber, yarısı Receb yarısı da Safer ayında verilmek üzere, senede her biri bir ukıyye değerinde, iki bin elbise vermelerine ve Yemen'de bir karışıklık olursa Müslüman askerlere otuz zırh, otuz mızrak, otuz deve, otuz at ödünç olarak vermelerine ayrıca cahiliyedeki kan diyetlerinin ve faizin kaldırılacağına hükmeder. Bunun karşılığında Necran ve çevresindekilere, canlarının, mallarının, dinlerinin, din adamlarının, ma'bedlerinin güvence altına alındığının, hiçbir din adamının hatta kilise hizmetçisinin hizmetinin değişmeyeceğinin, Necranlılardan zekat alınmayacağına, aralarında adaletle hükmedilip zulüm görmeyeceklerinin, zulmetmelerine de izin verilmeyeceğinin, kimsenin başkasının haksızlığından dolayı cezalandırılmayacağına teminatı verilir. Faiz yiyenin bu anlaşma ve teminatın dışında kalacağı ve Necranlılar bu anlaşmaya uyarsa, Allah'ın emri gelene kadar bu anlaşmanın yürürlükte kalacağı belirtilir. Allah Resulü heyetin talebi üzerine Ubeyde b. Cerrah'ı mali konularda hükmetmesi için onlarla gönderir.¹¹⁰¹

Bu antlaşma, İslam'ın insanları din değiştirmeye zorlamadığının, İslam Devletinin tebaasının canı ve malı ile dinini yaşama özgürlüğünü de koruduğunun göstergesidir. Ayrıca gayr-ı müslimler ile ilişkilerin nasıl olacağı hususunda sonraki nesiller için de örnek teşkil etmiştir.

Necran Heyetinin Hız. Peygamber ile Münakaşası ve Nazil Olan Ayetler; Araştırmacıların bir kısmı, ayetlerin hangi olay üzerine indiğine dair bilgi verirken, diğer kısmı Nebi ile tartışmaları esnasında ihtilafa düştükleri konular hakkında indiğini

¹⁰⁹⁹ İbn Hişam, c. 1, s. 573; İbn Sa'd, c. 1, s. 267; Taberi, **Camii'l-beyan**, c. 6, s. 151; Begavi, c. 1, s. 406; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 466; Şami, c. 6, s. 416.

¹¹⁰⁰ İbn Hişam, c. 1, s. 574; İbn Sa'd, c. 1, s. 268; İbn Seyyidunnas, c. 1, s. 253.

¹¹⁰¹ İbn Sa'd, c. 1, s. 267-269; İbn Seyyidunnas, c. 1, s. 254; Şami, c. 6, s. 421; Gazali, s. 467-468; Hamidullah, **İslam Peygamberi**, c. 1, s. 617-625; Köksal, c.7-8, s. 588-612; Sarıçam, s.245-47; Apak, s. 374; **Nadir** Özkuyumcu, "Hristiyanlarla İlişkiler", c. 1, s. 563; Arslan, **Hız. Peygamberin Hayatı**, s. 575-576

söyleyerek daha genel bir yaklaşım benimsemişlerdir. Biz de ulaşabildiğimiz rivayetlerden faydalananarak ilgili ayetlerin arka planını, yapılan görüşmenin ayrıntılarını tespit etmeye çalışacağız. Şunu belirtmeliyiz ki rivayetlerin yanı sıra Al-i İmran Suresindeki ayetlerden de Hz. Peygamber'in Hristiyanlarla hangi konularda konuştuğunu anlamaktayız. Alimlerin

“Kadınlar, oğullar, yük yük altın ve gümüş, salma atlar, davarlar ve ekinler gibi nefsin şiddetle arzuladığı şeyler insana süslü gösterildi. Bunlar dünya hayatının geçimliğidir. Oysa asıl varılacak güzel yer ancak Allah'ın katındadır. De ki: “Size, onlardan daha hayırlısını haber vereyim mi? Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için Rableri katında, içinden ırmaklar akan, içinde ebedi kalacakları cennetler, tertemiz eşler ve Allah'ın rızası vardır. Allah, kullarını hakkıyla görendir. (Bunlar), “Rabbimiz, biz iman ettik. Bizim günahlarımızı bağışla. Bizi ateş azabından koru” diyenler, Sabredenler, doğru olanlar, huzurunda gönülden boyun büküp divan duranlar, Allah yolunda harcayanlar ve şehirlerde (Allah'tan) bağışlanma dileyenlerdir.”

şeklindeki Al-i İmran Suresi 14-17. ayetlerinin nüzul sebepleri arasında yer verdikleri rivayetlerden biri de Müslümanların Necran heyetinin şatafatlı elbiselerinden etkilenmeleri üzerine onlara nasihat babında inmesidir.¹¹⁰² Nakledildiğine göre Necran heyeti, Medine'ye ulaşınca yol elbiselerini çıkarıp ipekten yapılmış kıyafetler giyerek Allah Resulü'nün yanına gelirler. Müslümanlar, onların kıyafetlerine hayranlıkla bakarlar. Sahabeden bazıları, “*O kadar güzel ve gösterişli giyinmişlerdi ki ne onlardan önce ne de onlardan sonra daha gösterişli bir heyet görmedik.*” der. Hz. Peygamber, her ne kadar mescitte ibadet etmelerine izin verse de Necranlılarla konuşmaz. Bunun üzerine heyet oradan ayrılır, ashaba bu muamelenin sebebini sorarlar. Hz. Osman, kıyafetlerinin süslü olmasından dolayı Resulullah'ın onlardan yüz çevirdiğini söyleyince, ertesi gün ruhban kıyafetleri ile giderler ve huzura kabul edilirler.¹¹⁰³

Nakledildiğine göre heyet huzura alınınca Allah Resulü'nün İslam'a davetini, “*Biz senden önce Müslüman olduk.*” diyerek reddederler. Allah Resulü “*Yalan söylüyorsunuz. Allah'a çocuk isnad etmeniz, haça tapmanız ve domuz eti yemeniz sizi*

¹¹⁰² Beyhaki, **Delail**, c. 5, s. 386; Şami, c. 6, s. 416-417. İbn Sa'd, Hz. Osman'ın heyete süslü elbiselerini çıkarmalarını tavsiye ettiğini rivayet ederken, bazı kaynaklar bu sözü söyleyen kişinin Hz. Ali olduğunu nakletmektedir. İbn Sa'd, c. 1, s. 268; Beyhaki, **Delail**, c. 5, s. 386; Şami, c. 6, s. 417; Köksal, c. 7-8, s. 592-593.

¹¹⁰³ İbn Hişam, c. 1, s. 574; İbn Sa'd, c. 1, s. 268; Taberi, **Camii'l-beyan**, c. 6, s. 152; Begavi, c. 1, s. 407; Şami, c. 6, s. 416; Köksal, c. 7-8, s. 593; Çetiner, c. 1, s. 137. Rivayette yer alan, Hz. Peygamber'in süslü kıyafet giydikleri için Hristiyan heyetle görüşmediği bilgisini pek makul bulmadığımızı belirtmek isteriz. Zira bu Hz. Peygamber'in karakterine de diploması anlayışına da uymamaktadır.

İslam'a girmekten alıkoyuyor.” buyurur.¹¹⁰⁴ Hz. İsa'nın ilahlığı konusunda münazaraya başlarlar. Necran heyeti, Hz. Peygamber'in delillerini çürütemeyeceklerini anlayınca mugalata yaparak ona, Hz. İsa'nın Allah'ın kelimesi ve O'ndan bir ruh olduğunu kabul edip etmediğini, sorarlar. “Evet”¹¹⁰⁵ cevabını alınca “Bu açıklama bize yeter.” deyip konuyu kapatmak istemeleri üzerine Al-i İmran Suresinden ilk 7 ayet iner.¹¹⁰⁶

“Elif Lâm Mîm. Allah, kendisinden başka hiçbir ilah bulunmayandır. Diridir, kayyumdur. O, sana Kitab'ı hak ve kendisinden öncekileri doğrulayıcı olarak indirdi. O, daha önce Tevrat'ı ve İncil'i insanlar için birer hidayet olarak indirmişti. Furkan'ı da indirdi. Şüphesiz, Allah'ın ayetlerini inkar edenler için şiddetli bir azap vardır. Allah mutlak güç sahibidir, intikam sahibidir. Şüphesiz yerde ve gökte Allah'a hiçbir şey gizli kalmaz. O, sizi rahimlerde, dilediği gibi şekillendirendir. Ondan başka ilâh yoktur. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. O, sana Kitab'ı indirendir. Onun (Kur'an'ın) bazı ayetleri muhkemdir, onlar kitabın anasıdır. Diğerleri de müteşabihdir. Kalplerinde bir eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onun olmadık yorumlarını yapmak için müteşabih ayetlerinin ardına düşerler. Oysa onun gerçek manasını ancak Allah bilir. İlimde derinleşmiş olanlar, “Ona inandık, hepsi Rabbimiz katındandır” derler. (Bu inceliği) ancak akıl sahipleri düşünüp anlar.”

Anladığımız kadarı ile Necran heyetinin Allah Resulü ile yaptığı tartışmanın merkezinde Hz. İsa'nın ilah olduğu iddiaları vardır. Birkaç örnek daha verecek olursak: Hz. Peygamber'in onlara Hz. İsa'nın Allah'ın oğlu olamayacağını söylemesi üzerine Allah'ı çok sevdikleri için böyle dediklerini ileri sürerler. Bunun üzerine cevaben “De ki: “Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Çünkü Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. De ki: “Allah'a ve Peygamber'e itaat edin.” Eğer yüz çevirirlerse şüphe yok ki Allah kafirleri sevmez.” şeklindeki Al-i İmran Suresi 31 ve 32. ayetlerin indiği ifade edilmektedir.¹¹⁰⁷

¹¹⁰⁴ İbn Hişam, c. 1, s. 575; Taberi, **Camiu'l-beyan**, c. 6, s. 153; Beyhaki, **Delail**, c. 1, s. 354; Begavi, c. 1, s. 407; İbn Seyyidunnas, c. 1, s. 253; Şami, c. 6, s. 417; Gazali, s. 467. Hz. Peygamber'in Necranlıları “قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ” (Al-i İmran, 3/64) ayet ile İslama davet ettiği nakledilmektedir. Taberi, **Camiu'l-beyan**, c. 6, s. 484.

¹¹⁰⁵ Hz. Peygamber'in bu cevabı, Mekke'de inen Enbiya, 21/91; Tahrim, 66/12. ayetlere istinaden vermiş olabileceğini düşünmekteyiz.

¹¹⁰⁶ Taberi, **Camiu'l-beyan**, c. 6, s. 186; Begavi, c. 1, s. 411; Derveze, c. 7, s. 110; Çetiner, c. 1, s. 125. Kaynaklarda Necranlıların Peygambere Hz. İsa hakkındaki soruları üzerine Peygamber'in İsa'nın (a.s.) Meryem'e ilka ettiği Allah'ın kulu, ruhu ve kelimesi olduğunu söyleyince Necranlıların itiraz edip onun ilah olduğunu söylemeleri üzerine “لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ” şeklindeki Maide Suresi 17. ayetin indirildiği nakledilmektedir. Taberi, **Camiu'l-beyan**, c. 6, s. 470; Şami, c. 6, s. 417.

¹¹⁰⁷ Çetiner, c. 1, s. 134

Şu rivayet de bu konudadır. Kaynaklarda yer aldığına göre Necran heyeti, Hz. Muhammed'e, "Sen onun Allah'ın kulu olduğunu mu söylüyorsun?" diye sorar. O da "Evet" deyince, "Hiç onun gibisini gördün mü ya da haber aldın mı?" diyerek yanından ayrılırlar/Nebi hemen cevap vermez, "Yarına kadar kalın cevabını vereyim." der. Bunun üzerine surenin 59. ayeti "Şüphesiz Allah katında (yaratılışları bakımından) İsa'nın durumu, Adem'in durumu gibidir: Onu topraktan yarattı. Sonra ona "ol" dedi. O da oluverdi." nazil olarak Adem (a.s.) örnek verilir. Ancak onlar, nitelikli bir delil ortaya koyamayıp, "İsa'ya Adem gibi olmak yaraşmaz." diyerek inat edince, "Sana (gerekli) bilgi geldikten sonra artık kim bu konuda seninle tartışacak olursa de ki: "Gelin, oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı çağıralım. Biz de siz de toplanalım. Sonra gönülden dua edelim de Allah'ın lanetini (aramızdan) yalan söyleyenlerin üstüne atalım." şeklindeki 61. ayet inerek mübahaleye davet edilirler.¹¹⁰⁸

Necranlıların, bu teklifi kendi aralarında, "Muhammed bir kralsa toprakları genişlerken, bize de sıra gelecek; eğer Peygamberse yorulmaya hiç gerek yok dünyada bizden eser zaten kalmayacak." şeklinde konuşarak istişare ettikleri, peygamber olduğunu bildikleri için¹¹⁰⁹ kendilerinin ve ailelerinin helakinden korkup Nebi'ye haklarında ne hüküm verirse kabul edeceklerini söyledikleri anlatılmaktadır.¹¹¹⁰

Rivayete göre, ertesi gün Allah Resulü'nün kızı Fatıma, damadı Ali, torunları Hasan ve Hüseyin -bazı rivayetlerde ezvac-ı tahirat da vardır- ile mübahale için geldiği rivayet edilmektedir.¹¹¹¹ Başka rivayetlerde Ebu Bekir ve oğlu, Ömer ve çocukları, Osman ve çocukları, Ali ve çocuklarının getirildiği de nakledilmektedir.¹¹¹² Derveze

¹¹⁰⁸ Beyhaki, **Delail**, c. 5, s. 387; Begavi, c. 1, s. 449; Şami, c. 6, s. 418; Çetiner, c. 1, s. 135.

¹¹⁰⁹ Taberi, **Camiu'l-beyan**, c. 6, s. 478; Beyhaki, **Delail**, c. 5, s. 388; Begavi, c. 1, s. 450; Şami, c. 6, s. 419. İbn Sa'd, Ebu haris b. Alkame b. Rebi'nin kardeşi Kürz'ün devesi sürçüp düşünce Allah Resulüne beddua ettiğini Ebu Haris'in kızarak Peygamberlerden birine hakaret ettiğini, imtiyazlarını kaybetmemek için ona tabi olmadığını söylediği, Kürz'ün bu sözden etkilenerek Müslüman olduğunu nakleder. İbn Hişam, c. 1, s. 574; İbn Sa'd, c. 1, s. 130; Beyhaki, **Delail**, c. 5, s. 390; Şami, c. 6, s. 422.

¹¹¹⁰ Taberi, **Camiu'l-beyan**, c. 6, s. 478; Beyhaki, **Delail**, c. 5, s. 388; Begavi, c. 1, s. 450; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 467; Şami, c. 6, s. 419; Köksal, c.7-8, ss.604-607; Gazali, s. 467; Sarıçam, s. 245-47.

¹¹¹¹ Beyhaki, **Delail**, c. 5, s. 388; Şami, c. 6, s. 419. Derveze, İbn Hişam'ın bu münazarayı ayrıntılı bir şekilde anlattığı halde, bu tür rivayetler nakletmemesi ve 61. ayetin üslup olarak bir meydan okuma olmasını gerekçe göstererek, Hz. Peygamber'in mübahaleye ailesi ile geldiğine dair rivayetleri yani fiili bir hazırlık yaptığını kabul etmez. Hatta bunun şii uydurması olduğunu iddia eder. Derveze, **Tefsir**, c. 7, s. 159-162.

¹¹¹² Abduh, c. 3, s. 265; Derveze, **Tefsir**, c. 7, s. 159.

bu tür rivayetlerin sahih hadis kitaplarında zikredilmediğini; sahih kitaplarda mübahelenin olmadığını, sadece söz konusu ayet indirildiğinde Peygamber'in Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin'i çağırarak, *"Allah'ım, bunlar ehli beytimdir."* dediği rivayetlerin geçtiğini nakletmektedir.¹¹¹³ Abduh, bu tür rivayetlerin kaynağı olan Şianın bu fikri yaymaya çalıştığını, ehli sünnetin çoğunun bunu kabul ediyor olsa da bunların mezkur ayetle pek uyuşmadığını beyan etmektedir. Zira ayette kadınlar ve çocuklar zikredilmişken Necran heyetinde kadın ve çocukların olmadığı rivayetlerde yer almaktadır. Öte yandan ayette, Allah'ın kesinliğe vurgu yapmak için bu şekilde bir ifade kullanıldığını, bu bağlamda kadın ve çocukların da umum ifade ettiğini; bu yüzden sadece Ehl-i Beyt ile sınırlandırılmayacağını ileri sürmektedir.¹¹¹⁴

2.2.1.2. Yahudi Bilginlerinin Görüşmelere Müdahil Olması

Kaynaklarda, Necran heyeti gelince Yahudi hahamların da gelip görüşmelere iştirak ettiği rivayet edilmektedir. Onlardan Ebu Rafi el-Kurazi, Hz. Muhammed'e, *"Hristiyanların İsa'ya taptığı gibi sen de bizim sana tapmamızı mı istiyorsun?"* ithamında bulunup Hristiyanlar'ı etkilemesi üzerine *"Bizi davet ettiğin şey bu mu?"* deyince Allah Resulü, *"Allah'tan başkasına tapmaktan ve ondan başkasına ibadeti emretmekten Allah'a sığınırım."* der ve Ehl-i kitabın bu sözlerine karşılık Al-i İmran Suresinin 79-81. ayetleri iner.¹¹¹⁵

"Allah'ın, kendisine Kitab'ı, hükmü (hikmeti) ve peygamberliği verdiği hiçbir insanın, 'Allah'ı bırakıp bana kullar olun' demesi düşünülemez. Fakat (şöyle öğüt verir:) 'Öğretmekte ve derinlemesine incelemekte olduğunuz Kitap uyarınca rabbânîler (Allah'ın istediği örnek ve dindar kullar) olun.'" Onun size, "Melekleri ve peygamberleri ilahlar edinin." diye emretmesi de düşünülemez. Siz müslüman olduktan sonra, o size hiç inkârı emreder mi? Hani, Allah peygamberlerden, 'Andolsun, size vereceğim her kitap ve hikmetten sonra, elinizdekini doğrulayan bir peygamber geldiğinde, ona mutlaka iman edeceksiniz ve ona mutlaka yardım edeceksiniz' diye söz almış ve 'Bunu kabul ettiniz mi; verdiğim bu ağır görevi üstlendiniz mi?' demişti. Onlar, 'Kabul ettik' demişlerdi. Allah 'Öyleyse şahid olun, ben de sizinle şahit olanlardanım' demişti."¹¹¹⁶

Necran heyeti ile Yahudiler, kendi aralarında da tartışılar.

¹¹¹³ Derveze, c. 7, s. 160. Rivayet için bkz. Ahmed b. Hanbel, c. 3, s. 160, (1608); Müslim, c. 4, s. 1871, (2404); Tirmizi, c. 5, s. 75, (2999); Beyhaki, **Sünen**, c. 7, s. 101, (13392).

¹¹¹⁴ Abduh, c. 3, s. 265.

¹¹¹⁵ İbn Hişam, c. 1, s. 554; Taberi, **Camiu'l-beyan**, c. 6, s. 539; Beyhaki, **Delail**, c. 5, s. 384; İbn Seyyidunnas, c. 1, s. 246; Şami, c. 6, s. 421; Gazali, s. 468; Çetiner, c. 1, s. 150.

¹¹¹⁶ İbn İshak da 81. ayette Hz. Muhammed gelince onu tasdik ve ikrar etmek için peygamberlerden ve ümmetlerinden alınan sözden bahsedildiğini ifade etmektedir.¹¹¹⁶

“Yahudiler, “Hristiyanlar bir temel üzerinde değiller” dediler. Hristiyanlar da “Yahudiler bir temel üzerinde değiller” dediler. Oysa hepsi Kitab’ı okuyorlar. (Kitab’ı) bilmeyenler de tıpkı bunların söyledikleri gibi demişti. Artık onların aralarında uyuşamadıkları davada, hükmü Allah verecektir.”

Bakara Suresi 113. ayetinin iniş sebebi olarak anlatılan olay, bunlardan biridir. Rivayet edildiğine göre Rafi b. Hureymile, İncil ve İsa’yı reddederek, “Siz hiçbir şey değilsiniz.” der. Hristiyanlar da onlara aynı şekilde mukabele eder.¹¹¹⁷ Bu minvalde bir başka rivayette de Yahudiler Yahudilikten, Hristiyanlar Hristiyanlıktan üstün bir din olmadığını iddia edince “Şüphesiz Allah katında din İslam’dır. Kitap verilmiş olanlar, kendilerine ilim geldikten sonra sırf, aralarındaki ihtiras ve aşırılık yüzünden ayrılığa düştüler. Kim Allah’ın ayetlerini inkar ederse, bilsin ki Allah hesabı çok çabuk görendir.” şeklindeki Al-i İmran Suresi 19. ayetin indiği belirtilmektedir.¹¹¹⁸ 20. ayette ise “Seninle tartışmaya girişirlerse de ki: “Ben, bana uyanlarla birlikte kendi özümü Allah’a teslim ettim.” Kendilerine kitap verilenlere ve ümmîlere de ki: “Siz de İslâm’ı kabul ettiniz mi?” Eğer İslâm’a girerlerse hidayete ermiş olurlar. Yok, eğer yüz çevirirlerse sana düşen şey ancak tebliğ etmektir. Allah kullarını hakkıyla görendir.” buyurularak Allah Resulüne bu durumlarda takınması gereken tavrın ne olduğu öğretiliyor. Allah’ın vahdaniyeti, sadece Ona itaat edilmesi ve noksan sıfatlardan tenzih edilmesinin asla tartışma konusu olmadığı hususunda uyarılıyor.¹¹¹⁹

Yahudi bilginleri ve Necran heyetinin Allah Resulü’nün huzurunda yaptıkları tartışmalardan biri de Hz. İbrahim hakkında olmuştur. Yahudilerin, “*İbrahim bir Yahudi idi.*” demesi üzerine Hristiyanlar da, “*Hayır. O bir Hristiyan idi.*” diye İbrahim’i (a.s.) kendilerine nispet ederler. Bunun üzerine

“Ey kitap ehli! İbrahim hakkında niçin tartışıyorsunuz. Oysa Tevrat da İncil de ondan sonra indirilmiştir. Siz hiç düşünmüyor musunuz? İşte siz böyle kimselersiniz! Diyelim ki biraz bilginiz olan şey hakkında tartıştınız. Ya hiç bilginiz olmayan şey hakkında niçin tartışıyorsunuz? Allah bilir, siz bilmezsiniz. İbrahim ne Yahudi idi ne de Hristiyan. Fakat o, Hanif (Allah’ı bir tanıyan, hakka yönelen) bir Müslümandı. Allah’a ortak koşanlardan da değildi.” (Al-i İmran, 3/65-67)

ayet aralığının nazil olduğu nakledilmektedir.¹¹²⁰

¹¹¹⁷ İbn Hişam, c. 1, s. 549; Taberi, **Camîu’l-beyan**, c. 2, s. 514; Begavi, c.1, s. 156; Çetiner, c. 1, s. 42.

¹¹¹⁸ Çetiner, c. 1, s. 129.

¹¹¹⁹ Derveze, **Tefsir**, c. 7, s. 130.

¹¹²⁰ İbn Hişam, c. 1, s. 553; Taberi, **Camîu’l-beyan**, c. 6, s. 490; Beyhaki, **Delail**, c. 5, s. 384; İbn Seyyidunnas, c. 1, s. 246; Şami, c. 6, s. 421; Çetiner, c. 1, s. 141; Derveze, buradaki muhatabın sadece Yahudiler olduğu, bu ayetlerin peşi sıra gelen ve Yahudilerle alakalı olan ayetlerin başlangıcı olduğu kanaatindedir. Derveze, c. 7, s. 168.

2.2.2. Hicri Dokuzuncu Yılda Gerçekleşen Gazve

2.2.2.1. *Tebük Gazvesi (9, Receb/630, Ekim)*

Hiz. Peygamber'in katıldığı son gazve olan Tebük Seferine hicri 9. yılın Receb ayında perşembe günü çıkıldığı rivayet edilmektedir.¹¹²¹

Tebük Gazvesi hakkında Tevbe Suresi 29-127. ayet aralığının nazil olduğu belirtilmektedir. Bu ayetler, gazveye hazırlık aşamasında inenler ve gazveden sonra inenler olarak gruplandırılmaktadır.¹¹²²

Tebük Gazvesini genel hatları ile anlatmadan önce Resulullah'ın savaş kararı alma sebebi hakkında beyan edilen farklı görüşleri aralarında ayetlere atıfta bulunulan olduğu için değerlendirmek istiyoruz: En çok kabul gören görüşe göre Ebu Amir ve Gassaniler gibi Hristiyan araplar, Bizans imparatoru Heraklius'a Muhammed'in öldüğüne, Müslümanların kıtlık ve sefaletle boğuştuğuna, onları dinine katmanın en uygun zamanı olduğuna dair mektuplar göndererek onu Müslümanlara karşı kışkırtırlar. Bunun üzerine imparator, Lahm, Cüzam, Amile, Gassan kabilelerinin de katıldığı büyük bir orduyu Dimeşk't toplamaya başlar. Bu hazırlıklar, Medine'ye gelen Nebatlı tüccarlar tarafından haber verilince Hiz. Peygamber, hemen harekete geçerek Müslümanlara hazırlanmalarını emreder.¹¹²³

İkinci görüşe göre Medine ve çevresinde yaşayan Yahudilerin, Müslümanları güçlü bir ordu ile karşı karşıya getirip yok etmek amacıyla Hiz. Peygamberi bazı dini delillerle Rumlar üzerine yürümeye ikna etmeleri, Tebük'e çıkış sebebidir.¹¹²⁴

¹¹²¹ İbn Hişam, c. 2, s. 515; İbn Sa'd, c. 2, s. 167; İbnü'l-Cevzi, **Muntezam**, c. 3, s. 362; Şulul, s. 931; Apaydın, s. 657.

¹¹²² Vakıdî, c. 3, s. 1022-1025, 1060-1077; İbn Hişam, c. 2, s. 548; Mevdudî, c. 2, s. 192; Şulul, s. 938.

¹¹²³ Vakıdî, c. 3, s. 990; İbn Sa'd, c. 2, s. 125; Makrizî, c. 2, s. 47; Şami, c. 5, s. 433. İsmail Yiğit, "Tebük Gazvesi", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tebuk-gazvesi> (17.02.2022); Şulul, s. 931; Mahmudov, s. 387; Mehmet Faik Kırtay, **Tevbe Suresi Bağlamında Tebük Savaşının Müslümanlar Üzerindeki Psikolojik ve Sosyolojik Etkileri** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, s. 63.

¹¹²⁴ Beyhaki, **Delalil**, c. 5, s. 254; Şami, c. 5, s. 433; Şulul, s. 931; Mahmudov, s. 387; Şami, Yahudilerin Peygamberi peygamberler diyarı Şama girmesi için tahrik ettiklerin Peygamberin Tebük'e yürüdüğü bunun üzerine "إِنْ كَادُوا لَيَسْتَفْرِؤُنَكَ مِنَ الْأَرْضِ لِيُخْرِجُوكَ مِنْهَا وَإِذَا لَا يَلْبَثُونَ خِلَافَكَ إِلَّا قَلِيلًا" şeklindeki İsra Suresi 76. Ayetin indirildiğini nakletmektedir. Şami, c.5, s. 433. İbn Hacer söz konusu rivayeti naklettikten sonra rivayetin Mürsel, isnadının da hasen olduğu notunu düşmektedir. İbn Hacer, c. 8, s. 112.

Diğer bir yoruma göre ise Müşriklerin Mescid-i Harama girmeleri yasaklanınca ekonomik kaygılara düşen Mekkelilerin zararını telafi etmek için Ehl-i Kitapla cizye verinceye kadar savaşılması Tevbe Suresi 29. ayet ile emredilince Bizans üzerine gidilir.¹¹²⁵

Aktardığımız son iki görüş bizce problemlidir. Zira Hz. Peygamber'in Yahudilerin etkisinde kalarak savaş kararı alması mümkün görünmemektedir. Üçüncü görüşe gelince, her ne kadar 29. ayet Ehl-i Kitapla savaşmayı emrediyor olsa ve bu ayetin inmesi üzerine Hz. Peygamber'in ekonomik kaygılarla Rumlar üzerine sefere çıktığına dair rivayetler bulunsa da bu görüş tarihi gerçeklerle uyuşmamaktadır.¹¹²⁶ Çünkü Tebük gazvesinden önce yani bu ayet inmeden Ehl-i kitap olan Yahudilerle savaşılmış, Müslüman kabilelere saldırılar yapan Hristiyan Kelb, Cüzzam kabileleri üzerine seriyyeler gönderilmiş, Dumetu'l-Cendel Gazvesine çıkılmış, Mute Savaşı yapılmıştır. Ayrıca Tebük Seferinden önce Necran Hristiyanları, Bahreyn Yahudileri cizyeye bağlanmıştır. Öte yandan Tebük Seferinin amacının Mekkelilerin maddi gelir elde etmelerini sağlamak olduğu iddiası, Kur'an'ın cihad anlayışına uymamaktadır.

Allah Resulü, güçlü bir düşman olan Bizans ile savaşabilmek için umumi seferberlik ilan eder.¹¹²⁷ Mekke'ye ve diğer Arap kabilelere de kendisine katılmaları çağrısı yapar. O dönemde Medine'de yoksulluk hüküm sürdüğünden ordunun teçhizi için müminlerden infakta bulunmalarını, zekatlarını erken vermelerini ister.¹¹²⁸ Valilerine ve memurlara haber salarak ellerindeki bütün malları göndermelerini buyurur. Zorluk ve fedakarlıklarla ordu donatılır. On bini atlı, on iki bini deve binitli olmak üzere otuz bin askerden oluşan o güne kadar teşkil edilmiş İslam ordularının en büyüğü ile yola çıkılır. Yaklaşık on iki/yirmi gün süren meşakkatli bir yolculuktan sonra Tebük'e varılır ama düşman ordusu ile karşılaşmaz. Vakıdi, Heraklius'un Müslümanlarla savaşa hiç yeltenmediğini, tüccarların getirdiği bu haberin asılsız olduğunu kaydetmektedir.¹¹²⁹ Bununla birlikte Hz. Peygamber'in onlara karşı

¹¹²⁵ Kurtubi, c. 8, s.109.

¹¹²⁶ Taberi, **Camii'l-beyan**, c. 14, s. 200; Begavi, c. 2, s. 335; İbn Atıyye, c. 3, s. 21; Çetiner, c. 1, s. 446.

¹¹²⁷ Vakıdi, c. 3, s. 990; Taberi, **Tarih**, c. 3, s. 101. Taberi, Peygamberin genellikle savaşa çıkacağı zaman kinaye sözler söylediği nereye gidileceğini aşık etmediğini ifade ederken, seferin uzun, şartların çok sıkıntılı olmasından dolayı sadece Tebük seferinde önceden açık bir şekilde nereye gidileceğini ilan ettiğini belirtmektedir. Vakıdi, c. 3, s. 990; Taberi, **Tarih**, c. 3, s. 101; Makrızı, c. 2, s. 47.

¹¹²⁸ Vakıdi, c. 3, s. 991; Taberi, **Tarih**, c. 3, s. 102; Makrızı, c. 2, s. 47; Diyarbekri, c. 2, s. 122.

¹¹²⁹ Vakıdi, c. 3, s. 990; Makrızı, c. 2, s. 47; Diyarbekri, c. 2, s. 122.

yürümesi üzerine Hristiyanların korkarak geri çekildikleri de rivayet edilmektedir.¹¹³⁰ Allah Resulü on küsur veya yirmi gün Tebük'te kalır. Bu zaman zarfında Hristiyan Dumetu'l-Cendel, Eyle, Cerba, Ezruh ve Yahudi Makna cizye antlaşmaları yaparlar. Bu antlaşmalar, cizye ayeti olan Tevbe Suresi 29. ayetin ilk uygulamaları olarak zikredilmektedir. Hz. Peygamber, Ramazan ayında Medine'ye döner. İslam ordusu bu seferde düşmanla karşılaşmış olmasa da Bizans tehdidinin zayıflaması ve onlara bağlı olan bazı kabilelerin kopup İslam hakimiyetini kabul etmesi gibi elde edilen kazanımlardan dolayı Tebük seferi, zafer olarak kabul edilmektedir.¹¹³¹

Tebük Gazvesine dair Tevbe Suresinde yer alan ayetler, ağırlıklı olarak, İslam toplumunda yaşayan mümin, münafık ve bedevilerin bu sefer sürecindeki psikolojik durumlarını ortaya koymakta, tutumlarından bahsetmekte, münafıklara karşı izlenecek yeni bir politika belirlemektedir. İnsanların sırlarını ifşa ettiği için bu sureye, Hz. Peygamber zamanında "Muba'sire" adı verildiği nakledilmektedir.¹¹³² Bu ayetleri iki kısımda ele alacağız:

Tebük Gazvesine Hazırlık Safhasında İnen Ayetlerin Tarihi Arka Planı;

Tevbe Suresinin 25-27. ve 38-72. ayet aralığının Tebük seferine hazırlık yapılırken nazil olduğu belirtilmektedir.¹¹³³ Bunlara ilaveten bazı kaynaklarda Tevbe Suresi 75-79, 80-81, 86-87, 120-122. ayetleri de seferden önce olan olaylarla ilişkilendirilmektedir.¹¹³⁴ Burada her ne kadar sefer öncesi olaylarla ilgili olsa da bu ayetlerin gerçekten seferden önce mi indi; yoksa seferden sonra durum değerlendirmesi yaparken yapılan bir telmih mi olduğu problemi karşımıza çıkmaktadır ki bunun kesin bir sonucuna varmak oldukça zordur. Mesela Tevbe Suresi 72. ayetin Tebük'e hazırlık safhasında indirildiği nakledilirken, daha önceki 64-70. ayetler okunduğunda konunun münafıkların yolda yaptıkları ile örtüştüğü görülmektedir. Bu durumda da 72. ayetin doğal olarak ya bu safhada ya da bu safhadan daha sonraki bir aşamada inmiş olması gerekir. Bu problemin çözümü sadedinde tefsir

¹¹³⁰ Belazüri, c. 1, s. 368; Mahmudov, s. 389.

¹¹³¹ Zühri, s. 106; Vakıdi, c.3, s. 989-1045; İbn Sa'd, c. 2, s. 125-127; İbn Hibban, **Sire**, c. 2, s. 92, 95, 97, 98; Hamidullah, **İslam Peygamberi**, c. 1, ss. 336-342; Mehmet Erkal, "Cizye", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://Islamansiklopedisi.Org.Tr/Cizye#1> (08.02.2022); Şulul, s. 933-945; Mahmudov, s.386-393

¹¹³² İbn Hişam, c. 2, s. 554; İbnü'l-Cevzi, **Zadü'l-mesir**, c. 2, s. 230; Diyarbekri, c. 2, s. 142. İbnü'l-Cevzi, Münafıkların gizlediklerinden bahsettiği için sureye "Bahus" denildiğini de nakletmektedir. İbnü'l-Cevzi, **Zadü'l-mesir**, c. 2, s. 230

¹¹³³ Mevdudi, c. 2, s. 228.

¹¹³⁴ Vakıdi, c. 3, s. 1022

ilminde “Mushaf diziminde önce olması tenzilde sonra olmasına mani değildir” teorisi ileri sürülmektedir. Lakin bu da tarihi bir delile ihtiyaç duymaktadır. Önce veya sonra indiğine dair kesin bir delil olmadıkça kronoloji tespiti mümkün gözükmemektedir. Mesela

“Söylemediklerine dair Allah adına yemin ediyorlar. Oysa inkârcılık içeren sözü söylemişler, müslüman olduklarını beyan ettikten sonra inkârcılığa sapmışlar ve başaramadıkları o işe yeltenmişlerdir. Onların öç almaya kalkışmaları için Allah’ın ve O’nun lütfu sayesinde resulünün kendilerini zengin etmesinden başka bir sebep de yoktu...”

şeklindeki Tevbe Suresi 74. ayetin sebab-i nüzulü olarak, bazı alimler Tebük’e hiç değinmezken kimi “...başaramadıkları o işe yeltenmişlerdir...” şeklindeki bölümün sebab-i nüzulleri arasındaki bir rivayette, Tebük’ten dönerken cereyan eden suikast girişimine de yer vermişlerdir.¹¹³⁵ Dolayısıyla suredeki en azından bazı ayetler için sefer öncesi veya sefer sonrası indirildiğinin kesinliğini söylemek oldukça zordur.

Gelen rivayetlerden ve ilgili ayetlerden, Hz. Peygamber’in seferberlik emri vermesinin toplumda bir sarsıntı oluşturduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Ka’b b. Malik’in anlatımıyla, insanlar kıtlık yaşamış, dört gözle bekledikleri hurmaların hasat zamanı gelmiş; hava aşırı derecede sıcak, gölgede oturmak çok cazip; yol uzun düşman da çok güçlüdür. Bu etkenler, sadece münafıkların değil bazı müminlerin de seferi gözlerinde büyütüp isteksiz davranmasına, hazırlıkları ağırdan almasına sebep olur. Bunun üzerine

“Andolsun, Allah birçok yerde ve Huneyn savaşı gününde size yardım etmiştir. Hani, çokluğunuz size kendinizi beğendirmiş, fakat (bu çokluk) size hiçbir yarar sağlamamış, yeryüzü bütün genişliğine rağmen size dar gelmişti. Nihayet (bozularak) gerisin geriye dönüp kaçmıştınız. Sonra Allah, Resûlü ile mü’minler üzerine kendi katından güven duygusu ve huzur indirdi. Bir de sizin göremediğiniz ordular indirdi ve inkar edenlere azap verdi. İşte bu, inkârcıların cezasıdır. Sonra Allah, bunun ardından yine dilediği kimsenin tövbesini kabul eder. Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.” (Tevbe, 9/25-27)

ayetleri inerek düşmanın gücü karşısında korkanlara zaferin kişi sayısı ve maddi güç ile elde edilemeyeceğine dair Huneyn örneği ile bir ders verildiği görülmektedir.

Ayrıca

¹¹³⁵ Taberi, **Camiu’l-beyan**, c. 14, s. 366; Maverdi, **Nüket**, c. 2, 383; İbn Atiyye, c. 3, s. 61; İbnü’l-Cevzi, **Zadü’l-Mesir**, c. 2, s. 279. “**Başaramadıkları o iş**”ten kastın 1-Cülas b. Sevid’in Hz. Peygamber hakkında söylediği galiz sözleri duyan evlatlığını öldürmeye yeltenmesi. 2- Esved adlı bir Kureyşli müşriğin Peygamberi öldürmek istemesi 3- İbn Selül’ün Münafıkun Suresindeki “*Medine’ye döndüğümüzde aziz olanımız zelil olanı çıkaracaktır*” sözü. 4- Tebük dönüşü bir grup münafığın Allah Resulü’nü öldürme teşebbüsü. Olduğu nakledilmektedir. İbnü’l-Cevzi, **Zadü’l-Mesir**, c. 2, s. 279; Begavi, c. 2, s. 370.

“Ey iman edenler! Ne oldunuz ki, size "Allah yolunda sefere çıkın" denilince, yere çakılıp kaldınız. Yoksa ahiretten vazgeçip dünya hayatını mı seçtiniz? Oysa ahirete göre dünya hayatının yararı, pek az bir şeydir. Eğer Allah yolunda sefere çıkmazsanız, sizi elem dolu bir azap ile cezalandırır ve yerinize sizden başka bir toplum getirir. Siz ise ona hiçbir zarar veremezsiniz. Allah her şeye hakkıyla gücü yetendir. Eğer siz ona (Peygamber'e) yardım etmezseniz, (biliyorsunuz ki) inkar edenler onu iki kişiden biri olarak (Mekke'den) çıkardıkları zaman, ona bizzat Allah yardım etmişti. Hani onlar mağarada bulunuyorlardı. Hani o arkadaşına, "Üzülme, çünkü Allah bizimle berâber" diyordu. Allah da onun üzerine güven duygusu ve huzur indirmiş, sizin kendilerini görmediğiniz birtakım ordularla onu desteklemiş, böylece inkar edenlerin sözünü alçaltmıştı. Allah'ın sözü ise en yücedir. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. Gerek yaya olarak gerek binek üzerinde Allah yolunda sefere çıkın. Mallarınızla, canlarınızla Allah yolunda cihad edin. Eğer bilerseniz bu sizin için daha hayırlıdır.” (Tevbe,9/38-41)

ayetlerinin inerek müminleri Ahireti hatırlatarak uyardığı ve cihada teşvik ettiği, Allah Resulü'ne yardım etmedikleri takdirde Allah'ın ona daha önce yardım ettiği gibi yardım edeceğini ama kendilerinin acıklı bir azaba duçar olacağını bildirdiği nakledilmektedir.¹¹³⁶ Bununla birlikte aylardan Recep olmasının da haram aylarda savaşmak istemeyen kişilerin çekimser kalmasına sebep olduğu bunun üzerine

“Şüphesiz Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günkü yazısında, Allah katında ayların sayısı on ikidir. Bunlardan dördü haram aylardır. İşte bu Allah'ın dosdoğru kanunudur. Öyleyse o aylarda kendinize zulmetmeyin. Fakat Allah'a ortak koşanlar sizinle nasıl topyekûn savaşıyorlarsa, siz de onlarla topyekun savaşın. Bilin ki Allah, kendine karşı gelmekten sakınanlarla beraberdir.” (Tevbe, 9/36)

ayetinin inerek çekincelerini giderdiği ifade edilmektedir.¹¹³⁷

Tevbe Suresi 41. ayette geçen “خِفَافًا وَثِقَالًا” ifadesine “gönüllü/gönülsüz; genç/yaşlı; zengin/fakir; teçhizatlı/teçhizatsız; sağlıklı/hasta; binekli/bineksiz; bekar/evli; zayıf/şişman” gibi geniş bir anlam verilmiş, bir kısmına dair örnek olaylar da rivayet edilmiştir.¹¹³⁸ Buradan yola çıkarak bazı alimler, genel bir seferberlik ilan edildiğinde bu emre itaatın farz-ı ayın olduğunu, katılmayanın imanından şüphe

¹¹³⁶ Zühri, s. 106; Taberi, **Camiu'l-beyan**, c. 14, s. 253-254; Maverdi, **Nüket**, c. 2, s. 362; İbnü'l-Cevzi, **Zadü'l-mesir**, c. 2, s. 259. Vakıdî, 40. ayetin muhatabının Evs ve Hazrec'ten münafıklar olduğunu söylemektedir. Vakıdî, c. 3, s. 1022, 1061; İbn Hişam, c. 2, s. 516, 548; Mevdudî, c. 2, s. 228; 844; Çetiner, c. 1, s. 448

¹¹³⁷ Derveze, **Tefsir**, c. 9, s. 430-431.

¹¹³⁸ Vakıdî, c. 3, s. 1061; Maverdi, c. 2, s. 365; İbnü'l-Cevzi, **Zadü'l-mesir**, c. 2, s. 262; Mikdad b. Esved, Hz. Peygamber'e gelerek çok kilolu olduğu için sefere katılmaktan muaf tutulmasını ister. Bunun üzerine bu ayet iner. İbnü'l Cevzi, **Zadü'l-mesir**, c. 2, s. 262. Ayrıca Tevbe Suresinden ilk nazil olan ayetin söz konusu 41. Ayet olduğu da nakledilmektedir. İbn Kesir, **Tefsir**, c. 4, s. 137.

edileceği çıkarımını yapmışlardır.¹¹³⁹ Bize göre bu, istisnaları göz ardı eden genel bir hükümdür. Çünkü Savaşa katılmaktan muaf olan sınıfları belirten “Allah’a ve Resulüne karşı sadık ve samimi oldukları takdirde, güçsüzlere, hastalara ve (seferde) harcayacakları bir şey bulamayanlara (sefere katılmadıkları için) bir günah yoktur. İyilikte bulunan kimselerin (kınanması) için de bir sebep yoktur. Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.” şeklindeki Tevbe Suresinin 91-93. ayetleri mevcuttur. “خَفَافًا وَثِقَالًا” ifadesiyle insanların Hz. Muhammed’e gelerek sefere çıkmamak için ileri sürdükleri bahaneler bertaraf edilmektedir. Allah Resulü’nün Beni Gıfar bedevilerinden savaşa katılmamak için özür belirtip izin isteyen seksen iki kişiye izin vermemesini bu bağlamda değerlendirebiliriz.¹¹⁴⁰

Rivayetler incelendiğinde, Hz. Peygamber’in bu sefere katılımı sağlamak hususunda çok titiz davrandığı görülmektedir. Onun dört bir yana haberciler gönderip çağrı yaptığı, maddi durumu iyi olanlardan yoksulların binek,¹¹⁴¹ silah, yiyecek ihtiyacını karşılayıp cihada katılmalarını sağlamalarını, bineği olanlardan bineklerini olmayanlarla nöbetleşe kullanmalarını istediği rivayet edilmektedir. Ayrıca insanları yaptığı konuşmalarla cihada ve infaka motive ettiği hatta ileride ele alacağımız Ced b. Kays örneğinde olduğu gibi birebir teşvik ettiği nakledilmektedir.¹¹⁴² Bununla beraber Tevbe Suresi 90. ayette bildirilen Gıfar kabilesinden bazı bedevilere,¹¹⁴³ izin isteyen seksen yedi münafiğa katılmama izni vermiş, tam teçhizatlı bir kölenin muhtemelen efendisinden izin almadığı için orduya dahil olmasına izin vermemiştir.¹¹⁴⁴ Cihada çıkmak istedikleri halde binek, teçhizat bulamadıkları için katılamayan Bekkaun’un da gelmelerini emretmemiştir.¹¹⁴⁵ Bunların dışında yaşlıların ve hastaların da sefere çıkmadığını Kab b. Malik rivayetinden ve Tebük’ten dönerken Medine’ye yaklaşınca Hz. Peygamber “*Medine’de öyle kimseler var ki, yürüdüğünüz her yolda ve geçtiğiniz*

¹¹³⁹ Vakıdî, c. 3, s. 1022; Mevdudî, c. 2, s. 230. Bununla birlikte bu ayetin, “وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنفِرُوا” (Tevbe 9/122) veya “لَيْسَ عَلَى الضَّعَفَاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضَى” (Tevbe 9/91) ayeti ile nesh edildiği iddia edilmektedir. İbnü’l-Cevzi, **Zadü’l-mesir**, c. 2, s. 263.

¹¹⁴⁰ Vakıdî, c. 3, s. 995; İbn Hişam, c. 2, s. 518; İbn Sa’d, c. 2, s. 125; Taberi, **Tarih**, c. 3, s. 103; İbn Hibban, c. 2, 92; Beyhaki, **Delail**, c. 5, s. 219.

¹¹⁴¹ Asker sayısının çok olması nedeniyle özellikle binek sıkıntısı çekildiği ifade edilmektedir. İsmail Yiğit, “Tebük Gazvesi”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tebuk-gazvesi> (17.02.2022)

¹¹⁴² Vakıdî, c. 3, s. 992; İbn Hişam, c. 2, s. 516; Taberi, **Tarih**, c. 3, s. 101; Beyhaki, **Delail**, c. 5, s. 225; Diyarbekri, c. 2, s. 123.

¹¹⁴³ Vakıdî, c. 3, s. 995; İbn Hişam, c. 2, s. 553; İbn Hibban, c. 2, s. 92; Taberi, **Tarih**, c. 3, s. 103.

¹¹⁴⁴ Vakıdî, c. 3, s. 995.

¹¹⁴⁵ Taberi, **Camîu’l-beyan**, c. 14, s. 423; Begavi, c. 2, s. 379; İbnü’l-Cevzi, **Zadü’l-mesir**, c. 2, s. 289.

her vadide sizinle beraber diler. Çünkü onlara çaresizlik/hastalık engel oldu.” Buyurdu.” rivayetinden anlıyoruz.¹¹⁴⁶

Haklarında ayet indiği için yeri gelmişken “Bekkaun” üzerinde de durmak istiyoruz: Kaynaklarda anlatıldığına göre, yoksul yedi sahabi, cihada katılmak için binek temin edemeyince Resulullah’a durumlarını arz ederler.¹¹⁴⁷ O da “Size verecek binek bulamıyorum.” deyince gazaya gitmekten mahrum kalacaklarının üzüntüsü ile ağlarlar. Bu sebeple bu sahabilere “Bekkaun” dendiği ifade edilmekte “Kendilerini bindirip (cepheye) sevk edesin diye sana geldikleri zaman, senin, “Sizi bindirebileceğim bir şey bulamıyorum” dediğin; bu uğurda harcayacakları bir şey bulamadıklarından dolayı üzüntüden gözleri yaş döke döke geri dönen kimselere de bir sorumluluk yoktur.” (Tevbe Suresi, 9/ 92). ayetinin de onlar hakkında indiği rivayet edilmektedir.¹¹⁴⁸ Bunlardan ikisini ağlarken gören İbn Yamin’in onlara su taşımada kullandığı devesini biraz da hurma vererek sefere çıkmalarını sağladığı ayrıca Abbas b. Abdulmuttalib’in onlardan ikisini, Hz. Osman’ın da üçüne binek sağladığı rivayet edilmektedir.¹¹⁴⁹

Bu bilgilere bakıldığında, seferberlik emrine toplumun farklı kesimlerinin farklı tepkiler verdiği anlaşılmaktadır. Müslümanların bir kısmı seve seve hem canlarını hem mallarını hemen ortaya koyarken, bir kısmı imkanı olduğu halde ağırdan almış ilahi ikaz ile hatasını düzeltmiş, bir diğer kısmı ise imkanı olmadığı için çıkamayacak olmanın üzüntüsü ile göz yaşları dökmüşlerdir. Öte yandan hem Müslümanlardan hem de münafıklardan mazeret beyan edip katılmama izni alanlar ile Hz. Peygamber’in izni ve bilgisi dışında sefere çıkmayanlar olmuştur.

¹¹⁴⁶ İbn Sa’d, c. 2, s. 127; İbnü’l-Cevzi, **Muntezam**, c. 3, s. 365; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 274; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 435.

¹¹⁴⁷ Tefsirlerde, farklı kabilelerden yedi nefer rivayetinin haricinde ayetin İrbaz b. Sariye, Müzeyne’den bazı kimseler, Abdullah b. Ezrak ve Ebi Leykai Ebu Musa ve Arkadaşları hakkında indirildiğini nakletmektedir. Taberi, **Camii’l-beyan**, c. 14, s. 422; Maverdi, **Nüket**, c. 2, s. 392.

¹¹⁴⁸ Vakıdî, c. 3, s. 993-994; İbn Hişam, c. 2, s. 553; İbn Sa’d, c. 2, s. 125; Şulul, ayetin Hz. Peygamber Bekkaun ile konuşurken indiğini kaydetmektedir. Şulul, s. 935. Vakıdî bu şahısların Salim b. Umeyr, Ulbe b. Zeyd, Ebu Leyla Abdurrahman b. Kab, Amr b. Utbe, Seleme b. Sahr, İrbad b. Sariye olduğunu kaydetmektedir. (Vakıdî, c. 3, s. 994) İbn Hişam ise Salim b. Umeyr, Ulbe b. Zeyd, Ebu Leyla Abdurrahman b. Kab, Amir b. Humam b. Cemuh, Abdullah b. Muğaffal, Heremi b. Abdullah, İrbad b. Sariye olduğunu kaydetmektedir. (İbn Hişam, c. 2, s. 518) Beni Gıfar kabilesinden gelen gönüllüler olduğu da söylenmektedir. Mehmet Ali Kapar, "Gıfâr (Benî Gıfâr)", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/gifar-beni-gifar> (18.02.2022).

¹¹⁴⁹ Vakıdî, c. 3, s. 994; İbn Hişam, c. 2, s. 518; İbn Hibban, c. 2, s. 92

Çalışmamızın bu kısmında, İslam ordusuna katılmayan gruplardan münafıkları ilgili ayetlerin rehberliğinde ele alacağız.

Münafıkların Sefer Öncesi Tutumu; Surede en çok üzerinde durulan konu, münafıkların durumudur. Yukarıda tasvir ettiğimiz ortam şartlarına ilaveten nifakları ve kinleri sebebiyle münafıkların bu sefere çıkmak istemediği zikredilmektedir.¹¹⁵⁰ Bunlardan bir kısmı Allah Resulü'ne gelerek izin istemişler, bir kısmı da izin alma gereği dahi duymadan geride kalmışlardır. Bu ikinci grubun otuz dokuz kişi olduğuna dair rivayetler vardır.¹¹⁵¹

Siyer kaynaklarında anlatıldığına göre, Nebi sefer emri verdiğinde, sayılarının seksen küsur/seksen yedi olduğu rivayet edilen münafıklar gelerek hastalık, güç yetirememek, sıkıntıda olmak gibi çeşitli bahaneler ileri sürüp izin isterler. O da izin verir. Tevbe Suresi 42-48. ayet aralığının bu olaydan bahsettiği belirtilmektedir.¹¹⁵² Söz konusu ayetler, münafıkların aslında Allah'a ve ahirete iman etmedikleri için yolun uzak olması sebebiyle çektikleri zahmetin, elde edecekleri menfaate değmeyeceğini düşünmelerinden dolayı sefere çıkmak istemediklerini, yalan söylediklerini bildirerek onların iç yüzünü ifşa etmekte, aynı zamanda onların katılmaması ile moralleri bozulan Müslümanları, münafıkların orduya dahil oldukları takdirde zarar vereceklerini belirterek teselli etmektedir.

“Eğer yakın bir dünya menfaati ve kolay bir yolculuk olsaydı, (sefere katılmayan münafıklar da) mutlaka sana uyarlardı. Fakat meşakkatli yol, onlara uzak geldi. Gerçi onlar, "Eğer gücümüz yetseydi, elbette sizinle çıkardık" diye Allah'a yemin edeceklerdir. Onlar kendilerini helâke sürüklüyorlar. Allah biliyor ki onlar kesinlikle yalancıdırlar. Allah seni affetsin! Doğru söyleyenler sana iyice belli olup, yalancıları bilinceye kadar beklemeden niçin onlara izin verdin? Allah'a ve âhiret gününe iman edenler, mallarıyla ve canlarıyla cihad etmekten geri kalmak için senden izin istemezler. Allah kendine karşı gelmekten sakınanları çok iyi bilendir. Ancak Allah'a ve ahiret gününe inanmayan, kalpleri şüpheye düşüp kendileri de o şüphelerinin içinde bocalayan kimseler senden izin isterler. Onlar eğer savaşa çıkmak isteselerdi, elbette bunun için bir hazırlık yaparlardı. Fakat Allah onların harekete geçmelerini istemedi de onları geri bıraktı ve onlara, "Oturun oturan acizlerle beraber" denildi. Eğer onlar da sizin içinizde (sefere) çıksalardı, size bozgunculuktan başka bir katkısı olmayacak ve sizi fitneye düşürmek için aranızda koşturacaklardı. Aranızda onları dinleyecek kişiler de

¹¹⁵⁰ Vakıdî, c. 3, s. 989; c. 3, s. 1060.

¹¹⁵¹ Zemahşeri, c. 2, s. 275; Alusi, Şihabuddin, **Ruhu'l-meani fi tefsiri'l-Kur'ani'l-azim ve's-sebi'l-mesani**, Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1415, c. 5, s. 302; Çetiner, c. 1, s. 450.

¹¹⁵² Vakıdî, c. 3, s. 1061-1062; Taberi, **Camiu'l-beyan**, c. 14, s. 271-272. Derveze, ayetlerdeki “yemin edecekler, neden onlara izi verdin, şayet sizinle yola çıksalardı.” ifadelerinin, bu ayetlerin Tevbe'e doğru giderken Müslümanların cihada katılmayanlar hakkında konuşmaları üzerine onları teselli edip moral vermek, katılmayanları da kınamak için yolda nazil olduğunu gösterdiğini söylemektedir. Derveze, **Tefsir**, c. 9, s. 447.

vardı. Allah zalimleri hakkıyla bilendir. Andolsun bunlar daha önce de fitne çıkarmak istemişler ve sana karşı türlü türlü işler çevirmişlerdi. Nihayet hak geldi ve onlar istemedikleri halde Allah'ın dini galip geldi.” (Tevbe 9/42-48)

Bazı kaynaklarda, Allah Resulü'nün o güne kadar kimlerin münafık olduğunu bilmediği için her izin isteyenine doğru söylediğini düşünüp izin verdiği kaydedilmektedir.¹¹⁵³ Ama siyer kaynaklarında bunun tersi bilgiler mevcuttur. Ashabın bile içlerindeki münafıkları tanıdığı ama ifşa etmediği nakledilmektedir.¹¹⁵⁴ Hz. Peygamber'in de onları tanıdığı, yalan söylediklerini bildiği ama yumuşak tabiatından dolayı izin verdiği, zaten bu sebepten dolayı yani onlara izin vererek onların münafıklıklarını gizleme fırsatı verdiği için Tevbe Suresi 43. ayetinde ikaz edildiği beyan edilmektedir.¹¹⁵⁵ Bu ayetin, “*Muhammed'den izin isteyin. İzin verse de vermese de oturun ve sefere katılmayın.*” diyen münafıklar hakkında nazil olduğu rivayet edilmektedir.¹¹⁵⁶ Öte yandan Nebi'nin bedevilerden bazı münafıkları tanımıyor olabileceği ama daha önce inen surelerde münafıkların vasıfları, sözleri, davranışlarının bildirilmesinin bu şahısların kimler olduğunu onun ve ashabının bildiğine delalet ettiğini; savaşın ciddi bir iş olması sebebiyle isteksiz ve nifak çıkaracak insanlarla gitmek tehlikeli olacağı için izin vermiş olabileceği de söylenmektedir.¹¹⁵⁷

İzin alanlar arasında Tevbe Sure 86. ayette “Allah'a iman edin ve Resulü ile cihat edin” diye bir sure indirildiğinde, onlardan servet sahibi olanlar, senden izin istediler ve ‘Bizi bırak da oturup kalanlarla birlikte olalım.’ dediler.”

Tevbe Suresi 86. Ayette “*اَسْتَأْذِنُكَ اَوْلُوا الطَّوْلِ مِنْهُمْ*” şeklinde bildirildiği gibi Abdullah b. Übey, Ced b. Kays, Abdullah b. Nebtel gibi münafıkların zenginlerinin de olduğu, Tevbe Suresi 47 ve 49. ayetlerin özellikle bunlar hakkında indiği rivayet edilmektedir.¹¹⁵⁸ Hz. Peygamber'in insanları cihada teşvik ederken Medine'nin zenginlerinden olan Ced b. Kays'a “*Ey Ced, bu yıl sarı benizlilerle savaşmak ister misin?*” dediği, onun ise, “*Ey Allah'ın Resulü, benim kadınlara ne kadar düşkün olduğumu herkes bilir. Rum kadınlarını görürsem dayanamam. Bana izin ver, beni*

¹¹⁵³ Begavi, c. 2, s. 354; İbnü'l-Cevzi, **Zadü'l-mesir**, c. 2, s. 263; Şami, c. 10, s. 475.

¹¹⁵⁴ Salim b. Zekvan, **Sire**, s. 52; İbn Hişam, c. 2, s. 522; Taberi, **Tarih**, c. 3, s. 105; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 430.

¹¹⁵⁵ Mevdudi, c. 2, s. 232.

¹¹⁵⁶ Taberi, **Camiu'l-beyan**, c. 14, s. 273; İbn Kesir, **Tefsir**, c. 4, s. 139; Çetiner, c. 2, s., 450.

¹¹⁵⁷ Derveze, **Tefsir**, c. 9, s. 449.

¹¹⁵⁸ Vakıdi, c. 3, s. 1062; İbn Hişam, c. 2, s. 550; Taberi, **Camiu'l-beyan**, c. 14, s. 281; İbnü'l-Cevzi, **Zadü'l-mesir**, c. 2, s. 265-266.

fitneye düşürme.” diye cevap vermesi üzerine Nebi’nin yüzünü çevirerek *“Sana izin verdim.”* dediği, Tevbe Suresi 49. ayetinin bunun üzerine indiği nakledilmektedir.¹¹⁵⁹ Ayet-i kerime, onların mazeretlerinin bahane olduğunu, asıl fitnenin içinde bulundukları yalancılık, nifak, Hz. Peygamber’den geri kalmak olduğunu bildirmektedir.¹¹⁶⁰ Nitekim bu ayet henüz inmeden oğlu Abdullah b. Ced’in de babasının yalan söylediğini bildiği için gelip, *“Allah Resulünün teklifini neden reddediyorsun? Beni Seleme içinde senden daha zengin kimse yok. Ne kendin gidiyorsun ne de başkasını bindiriyorsun! Vallahi senin bu yaptığın münaflıktan başka bir şey değildir. Yakında senin hakkında insanların okuyacağı Kur’an nazil olur.”* diye uyardığı, babasının ayakkabısını yüzüne fırlatması üzerine geri döndüğü rivayet edilmektedir.¹¹⁶¹

Münafıkların sefere katılmamak için yeminler eşliğinde yalan söylemekle kalmayıp başkalarını da vazgeçirmek için planlar, propagandalar yaptıkları nakledilmektedir. Bazı münaflıkların savaşa çıkmama hususunda birbirine, *“Bu sıcakta sakın sefere çıkmayın.”* diyerek aslında diğer insanlarda tedirginlik oluşturmaya, din ve cihad hakkında şüphe uyandırmaya çalıştıkları, bunun üzerine

“Allah’ın Resulüne karşı gelerek (sefere çıkmayıp) geri bırakılanlar, oturup kalmalarına sevindiler. Allah yolunda mallarıyla canlarıyla cihad etmek hoşlarına gitmedi ve "Bu sıcakta sefere çıkmayın" dediler. De ki: "Cehennem ateşi daha sıcaktır." Keşke anlasalardı. Artık kazandıklarının karşılığı olarak, az gülsünler, çok ağlasınlar.”

Tevbe Suresinin 81-82. ayetlerinin inzal edildiği kaydedilmektedir.¹¹⁶²

Yalan yanlış mazeret sunan Münafıklardan bir grubun veya Nebtel b. Haris’in bu mazeretlerini kabul eden Resulullah için *“O bir kulaktan ibaret, kim bir şey söylerse inanıyor. Biz istediğimiz şeyi söyleriz. Sonra ona gidip söylemediğimize*

¹¹⁵⁹ İbn Hişam, c. 2, s. 516; İbn Sa’d, c. 3, s. 430; Beyhaki, **Delail**, c. 5, s. 214; İbn Abdulber, c. 1, s. 266. Vakıdı, Nebinin teklifini *“Rumlarla savaşıp Rum kızlarından bazılarını terkine almak istemez misin?”* şeklinde nakletmektedir. Vakıdı, c. 3, s. 992, 1023; İbn Hişam, c. 2, s. 516, 550.

¹¹⁶⁰ Vakıdı, c. 3, s. 1024; İbn Hişam, c. 2, s. 516; Şami, c. 5, s. 437; Halebi, c. 3, s. 186; Mevdudi, c. 2, s. 234.

¹¹⁶¹ Vakıdı, c. 3, s. 992-993; Şami, c. 5, s. 437; Diyarbekri, c. 2, s. 124. Münafıkların Tebuk yolculuğu sırasında çıkardıkları fitnelerin anlatıldığı bazı rivayetlerde Ced b. Kays’ın da adı geçmektedir. İbnu’l Cevzi, **Zadü’l-mesir**, c. 2, s. 274.

¹¹⁶² Vakıdı, c. 3, s. 993; İbn Hişam, c. 2, s. 517; Taberi, **Tarih**, c. 3, s. 101; Beyhaki, **Delail**, c. 5, s. 214; İbnu’l-Esir, **Kamil**, c. 2, s. 146. Vakıdı, ayrıca Peygamberin Tebuk için yola çıktığında insanları sefere çağırınca İbn Übey’in bu sıcakta savaşa çıkılmaz dediğini nakletmektedir. Vakıdı, c. 3, s. 995.

yemin ederiz. O da inanır.” demesi üzerine 61. ayetin indirildiği ve Peygamber’in bir hayır kulağı olduğunun ifade edildiği bildirilmektedir.¹¹⁶³

Münafıkların, insanları Tebük’ten alıkoymak için Yahudi Süveylim’in evinde gizli toplantı yaptıklarından haberdar olan Allah Resulü’nün, Talha b. Ubeydullah ve beraberindeki birkaç sahabiye emrederek Süveylim’in evini yaktırdığı rivayet edilmektedir.¹¹⁶⁴ Bu olaydan da anlaşıldığı gibi “Zorluk Gazvesi” olarak adlandırılan¹¹⁶⁵ Tebük seferinin hazırlık aşaması da oldukça sıkıntılı geçmiş, Hz. Peygamber bir yandan yokluk içinde ordu teşkil etmeye, insanları cihada teşvik etmeye çalışırken bir yandan da münafıkların tuzaklarını bertaraf etmekle uğraşmıştır.

Münafıkların lideri Abdullah b. Übey’in Tebük seferinde de Uhud’da uyguladığı stratejiye benzer bir tutumu sergilediği görülmektedir. Hz. Peygamber karargahını kurduğunda, onun da çadırını yakın bir bölgeye kurduğu, yanında müttetiği olan Yahudi ve münafıkların bulunduğu, sayılarının Allah Resulü’nün askerlerinden daha az sayıda olmadığı nakledilmektedir.¹¹⁶⁶ İslam ordusu yola çıktığında o ve münafıklardan oluşan askerlerinin hareket etmediği, onun Hz. Peygamber ve ashabını korkutmak için “*Muhammed, bu sıcakta, bu uzak diyardan, bu kadar askerle gidip karşı konulamayacak bir güçle savaşıyor! Bizansla savaşmayı oyun mu zannediyor? Vallahi yarın onun ve ashabının iplerle bağlandığını görür gibiyim.*” dediği aktarılmaktadır.¹¹⁶⁷ Böylece Müslüman askerlerin moralini bozmayı, tereddüt içinde olanların da şüphesini arttırmayı amaçlamış olabileceğini düşünmekteyiz.

Başta Ced b. Kays olmak üzere zengin münafıkların, küfürlerinin ortaya çıkmaması, ayrıca “gelemiyorum ama malımla destekliyorum”, mesajı verebilmek için ordunun techizi için infakta bulunduklarını ve bunu insanların göreceği, Hz. Peygamber’in haberdar olacağı şekilde yaptıkları, bunun üzerine Tevbe Suresi 53-54.

¹¹⁶³ Vakıdî, c. 3, s. 1066; İbn Hişam, c. 2, s. 550; Begavî, c. 2, s. 36; Şamî, c. 1, s. 426-427; Çetiner, s. 457.

¹¹⁶⁴ İbn Hişam, c. 2, s. 517; Şamî, c. 5, s. 437; Diyarbekri, c. 2, s. 124; Halebi, c. 3, s. 186.

¹¹⁶⁵ Vakıdî, c. 3, s. 1023.

¹¹⁶⁶ İbn Hişam, c. 2, s. 519; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 423; İbn Kesir, **Bidaye**, c. 5, s. 7; Diyarbekri, c. 2, s. 125. Derveze, Abdullah b. Übey’in adamlarının sayısına dair rivayetin sahih olmasının mümkün olmadığını ayetlerde ifşa edilen münafıkların korku ve endişelerinin, ettikleri ağır yeminlerin ayrıca savaşa katılmayan münafık sayısının seksen civarı olduğunu belirten rivayetlerin -ki bunlar münafıkların çoğunu teşkil ediyordu- güçlü ve kalabalık olmadıklarını gösterdiğini iddia etmektedir. Derveze, c. 9, s. 441.

¹¹⁶⁷ Vakıdî, c. 3, s. 995; İbn Hişam, c. 2, s. 519; İbn Sa’d, c. 2, s. 125; İbn Hibban, c. 2, s. 931. Ayrıca bu söz Vedia b. Samit’e de atfedilmektedir. Vakıdî, c. 3, s. 1003; İbn Hişam, c. 2, s. 525.

ayetlerinin inzal olduğu “Yine de ki: “İster gönüllü ister gönülsüz olarak harcayın, sizden asla kabul olunmayacaktır. Çünkü siz fasık bir topluluksunuz. Harcamalarının kabul edilmesine, yalnızca, Allah'ı ve Rasûlünü inkar etmeleri, namaza ancak üşene üşene gelmeleri ve ancak gönülsüzce harcamaları engel olmuştur.” rivayet edilmektedir.¹¹⁶⁸ Ayetler onların inkarları ve riyakarca amel yapmaları yüzünden infaklarının kabul edilmeyeceğini bildirmektedir. Bununla birlikte bu tür insanların yardımlarının, toplum içinde onların yapacağı kötü davranışlara göz yummaya sebep olacağı için kabul edilmemesinin genel bir prensip olması gerektiği ifade edilmektedir.¹¹⁶⁹

Bedevi Münafikların Durumu; Tevbe Suresinde Bedevi arapların, 90. ayette savaşa katılmamak için mazeret beyanı bahsinde “Bedevilerden mazeret ileri sürenler, kendilerine izin verilsin diye geldiler. Allah'a ve Resûlüne yalan söyleyenler ise (mazeret bile belirtmeden) oturup kaldılar. Onlardan kâfir olanlara elem dolu bir azap isabet edecektir.” “الأعراب” olarak anlatıldığı görülmektedir. Kaynaklarda ayette mazeret sunmak için gelenlerin Beni Gıfar kabilesinden bir grup olduğu, lakin onların mazeretini Allah'ın kabul etmediği nakledilmektedir.¹¹⁷⁰ Ayrıca mazeret sunmaya gelen “الأعراب”ın Beni Esed ve Gatafan'dan olduğu da nakledilmektedir.¹¹⁷¹ “Allah'a ve Resûlüne yalan söyleyenler ise (mazeret bile belirtmeden) oturup kaldılar.” (وقد الذين كذبوا الله ورسوله) Olarak tarif edilenlerin de münafiklar olduğu nakledilmektedir.¹¹⁷² Razi, Allah'ın “şehirdeki münafik”ların özelliğini anlattığı zaman onların özelliğini ilk olarak “وَجَاءَ الْمُعَذِّرُونَ” şeklinde anlatmaya başladığını beyan etmektedir.¹¹⁷³ Bu manada ayette “وَجَاءَ الْمُعَذِّرُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ” ibaresiyle ifade edilen mazeret sunanların kim

¹¹⁶⁸ Vakıdî, c. 3, s. 1024, 1064; Taberî, *Camîu'l-beyan*, c. 14, s. 294; İbnü'l-Cevzi, *Zadü'l-mesir*, c. 2, s. 267; Çetiner, c. 1, s.454.

¹¹⁶⁹ Derveze, c. 9, s. 455-456. Tevbe Suresi 75. ayetin Salebe b. Hatıp ve Muatteb b. Kuşeyr hakkında indiği rivayet edilmektedir. Sadaka veremeyecek kadar fakir iken Allah kendilerine mal verdiği takdirde mutlaka sadaka verip Salihlerden olacaklarını söyledikleri, sonra on iki bin dirhemlik bir diyet elde ettikleri ama sözlerinde durmadıkları anlatılmaktadır. Tevbe Suresi 76 ayette kendileri böyle iken Müslümanlardan çok sadaka verenleri gösteriş yapmakla itham ettikleri az sadaka verenlerle de alay ettikleri yüzlerine vurulmaktadır. Vakıdî, c. 3, s. 1069- 1070; İbn Hişam, c. 2, s. 552.

¹¹⁷⁰ Vakıdî, c. 3, s. 995; İbn Hişam, c. 2, s. 553; İbn Sad, c. 2, s. 125; Taberî, *Camîu'l-beyan*, c. 14, s. 417; İbn Hibban, c. 2, 92. İbn Hişam, bunların birkaç kişi olduğunu söylemektedir. İbn Hişam, c. 2, s. 518. Ebu Şehbe ayette zikredilen “الأعراب” ibaresinin bedeviler manasına geldiğini beyan etmektedir. Begavi, c. 2, s. 380; Ebu Şehbe, c. 2, s. 524.

¹¹⁷¹ Maverdi, c. 2, s. 391; Zemahşeri, c. 2, s. 300.

¹¹⁷² Begavi, c. 3, s. 378; Zemahşeri, c. 2, s. 300.

¹¹⁷³ Razi, c. 16, s. 120.

oldukları hususunda ihtilaf edilmektedir. İbn Abbas'tan gelen habere göre bunların mümin oldukları, mazeretlerinin kabul gördüğü ifade edilmektedir. Diğer yaklaşıma göre gelenlerin kafir oldukları, mazeretlerinin ise yalan olduğu nakledilmektedir.¹¹⁷⁴ Ayet bağlamı ile değerlendirildiğinde burada mazeret sunanların, zemmedilerek cezaya müstahak olacakları beyan edildiği için mazeretin gerçek olmamasını iktiza ettiği söylenebilir.¹¹⁷⁵ Ayrıca savaş dönüşü katılmama gerekçelerini sunmak için Peygambere geldiklerinde onların mazeretlerinin kabul edilmeyeceğini zira Allah'ın onların durumunu haber verdiğini ifade eden ayette söz konusu edilen kimselerin münafıklar olduğu anlaşılmaktadır.¹¹⁷⁶

Tevbe Suresi 90. ayette bahsedilen bedevilerin, Beni Gıfardan veya Amir b. Tufeyl'den bir grup bedevi olduğu söylenmiştir. Bunlar Nebi'ye gelerek cihada çıktıkları takdirde Tay bedevilerinin kadın, çocuk ve mallarına saldıracağı endişesi ile izin istemişler, Allah Resulü de *"Allah durumunuzu bana bildirdi. Sizin sefere katılmanıza ihtiyacımız yok."* diyerek karşılık vermiştir.¹¹⁷⁷ Ayrıca bunların, yoksulluk içinde olduklarını ve bakmak zorunda oldukları ailelerinin kalabalıklığını ileri sürerek izin isteyen Esed ve Gatafanlılar olduğu da rivayet edilmiştir.¹¹⁷⁸ Tevbe Suresi 90. ayette yer alan *"الْمُعْذِرُونَ"* ifadesini bu şekilde okuyanlar, izin isteyen bedevilerin münafık olduğunu; şeddesiz okuyanlar ise mazeretlerinin doğru, kendilerinin Müslüman olduğunu kabul etmektedirler.¹¹⁷⁹ Siyer kaynaklarında yer alan şu rivayet de kanaatimizce ikinci görüşü desteklemektedir. Tebük'e giderken Allah Resulü yanındakilere Gıfar ve Eslem bedevilerinin durumunu sorup katılmadıklarını öğrenince *"Kureyş Muhacirlerinin, Ensarın, Gıfar ve Eslem'in katılmamaları bana en yakın akrabamın katılmaması kadar zor geliyor."* der.¹¹⁸⁰

Tevbe Suresinin 98. ayetinde verdikleri sadakaları bir mali ceza gibi gören ve Müslümanların başına kötü olaylar gelmesini temenni eden Bedevilerin münafıkları, 99. ayette ise onların samimi ve imanlı olanları bildirilmektedir.¹¹⁸¹ Bunların da

¹¹⁷⁴ İbn Atıyye, c. 3, s. 70; Zemahşeri, c. 2, s. 300.

¹¹⁷⁵ Kurtubi, c. 8, s. 225.

¹¹⁷⁶ Begavi, c. 2, s. 379; İbnü'l-Cevzi, **Zadü'l-mesir**, c. 2, s. 289; Ebu Şehbe, c. 2, s. 523. Vakıdı de söz konusu Allah'ın durumlarını haber verdiğini ifade edilen Tevbe Suresi 94. Ayette münafıkların bahsedildiğini beyan etmektedir. Vakıdı, c. 3, s. 1071.

¹¹⁷⁷ Begavi, c. 2, s. 378; Zemahşeri, c. 2, s. 300; Razi, c. 16, s. 120.

¹¹⁷⁸ Zemahşeri, c. 2, s. 300; Razi, c. 16, s. 120; Çetiner, c. 1, s. 474.

¹¹⁷⁹ İbnü'l Cevzi, **Zadü'l-mesir**, c. 2, s. 287.

¹¹⁸⁰ İbn Hişam, c. 2, s. 529; İbn Kesir, **Sire**, c. 4, s. 34; **Bidaye**, c. 5, s. 19.

¹¹⁸¹ İbn Hişam, c. 2, s. 553

Cüheyne, Eslem ve Gıfar'dan iman eden kimseler olduğu belirtilmektedir.¹¹⁸² Nifak ve küfürde en şiddetli olan ve Allah'ın hududunu en çok çiğneyen kimselerin bedeviler olduğunu belirten 97. ayetin Esed, Gatafan ve Medine'nin etrafındaki bedeviler hakkında indiği ve onların nifaklarının, Medine ehlinin küfründen daha çetin olduğu beyan edilmektedir.¹¹⁸³ Ayrıca Bedevilerden bu münafıkların, riya ve savaştan kaçmak amacıyla infak ettikleri için bu yardımlarını bir yük gibi gördükleri belirtilmektedir.¹¹⁸⁴

Vakıdî, “Çevrenizdeki bedevilerden birtakım münafıklar vardır. Medine halkından da münafıklıkta direnenler var ki sen onları bilmezsin. Biz onları biliriz. Onlara iki defa azap edeceğiz. Sonra da büyük bir azaba itileceklerdir”.(Tevbe,9/101) ayetinde bahsedilen bedevi münafıklardan birinin Uyeyne b. Hısn olduğunu, kaydetmektedir.¹¹⁸⁵ Bununla beraber çevredeki bedevilerden münafıkların Müzeyne, Cüheyne, Eşca', Eslem ve Gıfar kabilelerinden olduğu Medinedeki münafıkların ise Evs ve Hazrecten olduğu nakledilmektedir.¹¹⁸⁶ Taberî, söz konusu ayetin tefsirinde bir tarafta bu münafıkları Peygamber'in bilmediğini Allah'ın bildiğini beyan ederken diğer tarafta münafıklara “iki kat veya iki defa” azap edileceğini ifade eden ayette Peygamber'in mescitte iken orada bulunan bütün münafıkları teker teker ifşa ederek mescitten çıkardığı ve bu şekilde onların bu dünyada rezil edildiğini, bunun da onların gördüğü ilk azap olduğunu nakletmektedir.¹¹⁸⁷

Bir sonraki ayetle “Diğer bir kısmı ise, günahlarını itiraf ettiler. Bunlar salih amelle kötü ameli birbirine karıştırmışlardır. Umulur ki Allah tövbelerini kabul eder. Çünkü Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.” (Tevbe, 9/102) ayeti okunduğunda, münafık olup nifaklarından dönen veya münafık olmayan¹¹⁸⁸ ama savaşa da katılmayan diğer bazılarının günahlarını itiraf edip tevbe ettikleri ifadesi düşünüldüğünde 101. ayetteki münafıkların nifaklarında ısrar ettikleri anlaşılmaktadır.¹¹⁸⁹

¹¹⁸² Begavi, c. 2, s. 380; İbnü'l-Cevzi, **Zadül'l-mesir**, c. 2, s. 290.

¹¹⁸³ İbnü'l-Cevzi, **Zadül'l-mesir**, c. 2, s. 290.

¹¹⁸⁴ Taberî, **Camîu'l-beyan**, c. 14, s. 431.

¹¹⁸⁵ Vakıdî, c. 3, s. 1025.

¹¹⁸⁶ Begavi, c. 2, s. 382.

¹¹⁸⁷ Taberî, **Camîu'l-beyan**, c. 14, s. 442; Begavi, c. 2, s. 383; İbn Atıyye, c. 3, s. 76; İbnü'l-Cevzi, **Zadül'l-mesir**, c. 2, s. 293.

¹¹⁸⁸ Begavi, c. 2, s. 382; Razi, c. 16, s. 132.

¹¹⁸⁹ Razi, c. 16, s. 132.

Tebük Dönüşünde Nazil Olan Ayetlerin Tarihi Arka Planı; Tevbe Suresinin bir kısmının, Hz. Peygamber'in Tebük yolculuğu sırasında veya döndükten sonra indiği, rivayet edilmektedir. Surenin bu bölümü de ağırlıklı olarak münafıklardan bahsetmekte, onların hem sefer öncesi hem de sefer esnasında ve sonrasında yaptıklarını, niyetlerini ifşa etmekte ve Hz. Peygamber'e ve Müslümanlara onlara karşı tutumlarını sertleştirmelerini emretmektedir.

Çalışmamızın bu kısmında, söz konusu ayetlerin bahsettiği olay ve hususları ele alacağız.

Sefere Katılan Münafıkların Tutumu

Tevbe Suresi 47. ve 48. ayetlerde “Eğer onlar da sizin içinizde (sefere) çıksalardı, size bozgunculuktan başka bir katkılar olmayacak ve sizi fitneye düşürmek için aranızda koşuşturacaklardı. Aranızda onları dinleyecek kişiler de vardı. Allah zalimleri hakkıyla bilendir. Andolsun bunlar daha önce de fitne çıkarmak istemişler ve sana karşı türlü türlü işler çevirmişlerdi. Nihayet hak geldi ve onlar istemedikleri halde Allah'ın dini galip geldi.”

Buyurularak, münafıkların sefere çıkmamasının Müslümanların lehine olduğu bildirilmektedir. Çünkü çıktıkları takdirde bir faydaları dokunmayacağı gibi -Uhud'da ve Beni Müstalik'de yaptıkları gibi- sürekli askerler arasında fitne çıkarmaya çalışarak zarar verecekleri belirtilmektedir.¹¹⁹⁰ Vakıdi, onların bu hallerinden bahsederken “*Münafık bir adam, iki süvari arasına girer, onları birbirine düşürene kadar uğraşırdı.*” demektedir.¹¹⁹¹ Nitekim kaynaklarımızda ganimet elde etmek ve fitne çıkarmak gibi sebeplerle orduya katılan münafıkların, yol boyunca rahat durmadıkları, söz ve tavırları ile Hz. Peygambere ve Müslümanlara eziyet ettikleri, emirlerine itaat etmedikleri hatta Allah Resulüne suikast girişiminde bulunduklarına dair rivayetler yer almaktadır. Bunlardan birkaçını örnek olarak aktarmak istiyoruz:

Tebük'e giderken bir grup münafık bir araya gelerek Hz. Peygamber ve Müslümanlar hakkında tahkir edici sözler sarf ederler. Örneğin Sa'lebe b. Hatıb, Müslüman askerleri korkutmak amacıyla “*Siz Rumlarla savaşmayı başkalarıyla savaşmak gibi mi zannediyorsunuz? Yarın sizin esir alınıp bağlandığınızı görür gibiyim.*” der. Vedia b. Sabit, “*Hani o bizim en çok yiyenlerimiz, en çok yalan*

¹¹⁹⁰ Allah'ın kaderi diye ifade ettiğimiz “وَلَكِنْ كَرِهَ اللَّهُ انْبِعَاثَهُمْ فَثَبَّطَهُمْ” şeklindeki ibare hususunda Taberi, Allah'ın onların nifaklarını ve İslama ve Müslümanlara olan tuzaklarını bildiği için bazı münafıkların Peygamber ve müminlerle birlikte çıkmasını istemediğini nakletmektedir. Ayrıca bunların, insanların gözünde Abdullah b. Übey Ced b. Kays gibi kavimlerinin ileri gelenleri olduğu da belirtilmektedir. Taberi, **Camii'l-beyan**, c. 14, s. 277.

¹¹⁹¹ Vakıdi, c. 3, s. 1062.

söyleyenlerimiz, en korkaklarımız olan Kur'an okuyanlarımız nerede? Onları göremiyorum." der. Sefere katılmayan münafıkların durumu hakkındaki ayetler inip de Allah Resulü bu ayetleri okuduğunda Cülas b. Süveyd ise "Onlar bizim büyüklerimiz, faziletlilerimizdir. Eğer Muhammed doğru söylüyorsa biz eşeklerden daha kötüyüz. Bu sözleriniz sebebiyle hakkımızda nazil olacak ayetlerden kurtulmak için her birimize yüzer kamçı vurulmasına razıyım." der. Nebi, onların bu çirkin sözlerini yüzlerine vurup da Vedia "Biz öylesine eğleniyorduk." diye savunma yapınca,

"Şayet kendilerine (niçin alay ettiklerini) sorsan, "Biz sadece lâfa dalmıştık ve aramızda eğleniyorduk", derler. De ki: "Allah'la, onun âyetleriyle ve peygamberiyle mi eğleniyordunuz? Boşuna özür dilemeyin! Çünkü siz, (sözde) iman ettikten sonra küfrünüzü açığa vurdunuz. İçinizden (tövbe eden) bir zümreyi affetsek bile, suçlarında ısrar etmeleri sebebiyle, diğer bir zümreye azap edeceğiz."

Tevbe Suresinden 65- 66. ayetler iner. Cülas da söylediği sözü inkar edip yemin edince,

"Bir şey söylemediklerine dair Allah'a yemin ediyorlar. Halbuki o küfür sözünü söylediler ve (sözde) müslüman olduktan sonra inkar ettiler. Ayrıca başaramadıkları şeye (peygamberi öldürmeye) de yeltendiler. Sırf, Allah ve Resulü kendi lütfu ile onları zengin kıldığı için intikam almaya kalktılar. Eğer tövbe ederlerse kendileri için hayırlı olur. Şayet yüz çevirirlerse Allah onları dünyada ve ahirette elem dolu bir azaba çarptıracaktır. Artık onlar için yeryüzünde ne bir dost ne de bir yardımcı vardır." (Tevbe, 9/74).

ayetinin inmesi üzerine, günahını itiraf edip tevbe ettiği ve affedildiği nakledilmektedir. Affedilen kişinin bu münafıklar arasında bulunsa da onların söylediklerinden hoşlanmayan Mahşi b. Humeyr olduğu da rivayet edilmektedir.¹¹⁹²

Ordunun su sıkıntısı yaşadığı bir esnada Hz. Peygamber dua eder ve yağmur yağar. Bunun üzerine Ebu Said el-Hudri, yanındaki münafıklardan birine, "Yazık sana! Bundan başka ne olsun?" deyince münafık, "Ne var ki onda? Geçip giden bir buluttu." diye cevap verir.¹¹⁹³

¹¹⁹² Vakıdı, c. 3, s. 1003-1005; İbn Hişam, c. 2, s. 524-525, 551; İbnü'l-Cevzi, **Zadü'l-mesir**, c. 2, s. 276; Makrızı, c. 2, s. 53; Şami, c. 5, s. 445. İbnü'l-Cevzi, söz konusu ayetlerin sebebi nüzulüne dair altı farklı rivayet nakletmektedir ki bunlardan biri Peygamber Tebuk dönüşü Ced b. Kays Vedia b. Hüsam Cühey b. Humerin önce yürüdüğü ve ikisinin Peygamberle alay ederken diğerinin arkadaşlarının sözlerini güldüğü bunun üzerine ayetlerin indirildiğini nakletmektedir. İbnü'l-Cevzi, **Zadü'l-mesir**, c. 2, s. 274. Ayrıca Tebuk dönüşü Peygambere süikast düzenleyen kimseler üzerine indirildiği de nakledilmektedir. Begavi, c. 2, s. 365; İbnü'l-Cevzi, **Zadü'l-mesir**, c. 2, s. 275; Razi, c. 16, s. 93; Şadi Eren, **Medeni Ayetlerde Münafık Tiplemesi ve Nifakın Teşhisinde Savaş Fonksiyonu**, X. Tefsir Akademisyenleri Buluşması Kur'an Nuzulünün Medine Dönemi Sempozyum Bildirileri, Kahramanmaraş, 2013, s. 74.

¹¹⁹³ Vakıdı, c. 3, s. 1009; İbn Hişam, c. 2, s. 522; Taberi, **Tarih**, c. 3, s. 106; Beyhaki, **Delail**, c. 5, s. 232; İbnü'l-Esir, **Kamil**, c. 2, s. 147; İbn Kesir, **Sire**, c. 4, s. 16.

Tebük’e doğru giderken Allah Resulünün devesi Kasva kaybolur. Önceden Yahudi iken münafıklaşan Zeyd b. el-Lusayt bunu fırsat bilip, “*Size peygamber olduğunu semadan haberler verdiğini söylüyor ama daha devesinin nerede olduğundan haberi yok.*” diyerek insanların kalplerine şüphe atmaya çalışır.¹¹⁹⁴

Sefer sırasında ordunun susuz kaldığı bir zamanda Allah Resulü, yolları üzerinde ancak birkaç kişiye yetecek kadar su bulunduğunu kendinden önce kimsenin suya dokunmamasını emreder. Ama münafıklardan birkaç kişi, bu emre karşı gelip önden giderek oradaki suyu tüketirler. Bu davranışlarına Resulullah’ın çok kızdığı ve onlara beddua ettiği nakledilmektedir.¹¹⁹⁵

Münafıkların sefer esnasında hakaret ve alaylarla Hz. Peygamber’e eziyet etmekle kalmayıp onu öldürmeye kalkıştıkları rivayet edilmektedir. Rivayetler arasında bazı farklılıklar olmakla beraber genel hatlarıyla olayın şöyle gerçekleştiği anlatılır: Münafıklar, yolculuk sırasında dar bir boğazdan geçerken Allah Resulünü devesinden düşürüp öldürmek için anlaşırlar. Amaçlarının dönüşte Abdullah b. Übey’in kral olmasını sağlayıp şeref kazanmak olduğu nakledilmektedir. Bu rivayet, söz konusu münafıkların İbn Übey tarafından tutulmuş kiralık katiller olduğunu ve sefere bu amaçla katıldıklarını akla getirmektedir. Bu plan, Allah tarafından Peygamberine haber verilince o, insanları vadiye yönlendirip kendisi Ammar ve Huzeyfe el-Yeman ile dar bir boğaza girer.¹¹⁹⁶ Sayılarının on iki veya on beş olduğu rivayet edilen yüzleri kapalı münafıklar da¹¹⁹⁷ peşinden boğaza girince Hz. Peygamber, Huzeyfe’ye onları kovmasını emreder. Huzeyfe, onlara saldırınca münafıklar planlarının haber verildiğini anlayıp gecenin karanlığından da istifade ederek kaçarlar. 74. ayetteki “Ayrıca başaramadıkları şeye (peygamberi öldürmeye) de yeltendiler.” ifadesinin bu girişime işaret ettiği zikredilir.¹¹⁹⁸ Allah Resulü’nün

¹¹⁹⁴ Vakıdı, c. 3, s. 1010; İbn Hişam, c. 2, s. 523; Taberi, **Tarih**, c. 3, s. 106; Beyhaki, **Delail**, c. 5, s. 232; İbnü’l-Esir, **Üsdü’l-gabe**, c. 2, s. 373; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 270.

¹¹⁹⁵ Vakıdı, c. 3, s. 1039; İbn Hişam, c. 2, s. 527; Taberi, **Tarih**, c. 3, s. 109; İbnü’l-Esir, **Kamil**, c. 2, s. 149; İbn Kesir, **Bidaye**, c. 5, s. 18; Makrizi, c. 2, s. 71.

¹¹⁹⁶ Huzeyfe b. Yeman’ın münafıklar konuşurken planlarını duyup Nebi’ye haber verdiği şeklinde de rivayetler nakledilmektedir. Çetiner, c. 1, s. 463.

¹¹⁹⁷ Allah Resulünün onların isimlerini Huzeyfe ve Ammar’a söylediği rivayet edilmektedir. Vakıdı, c. 3, s.1044-1045. İlk kez Taberi’de yer alan bir rivayete göre suikastçılar arasında Hz. Ebu Bekir, Ömer, Osman, Talha ve Zübeyr gibi sahabenin önde gelenleri de vardır. Bu ve benzeri rivayetlerin tenkidi için bkz: Mehmet Nur Akdoğan, Ashâbdan Bazı Kimselerin Tebük Seferi Dönüşünde Hz. Peygamber’e Karşı Suikast Girişiminde Bulundukları İddiasına Dair Mülâhazalar, **Diyanet İlmî Dergi**, sayı 51, yıl 2021, ss. 403-434.

¹¹⁹⁸ Vakıdı, c. 3, s. 1068; Beyhaki, **Delail**, c. 5, s. 259; İbn Kesir, **Bidaye**, c. 5, s. 20; Şami, c. 5, s. 466; Makrizi, c. 5, s. 323; Mevdudi, c. 2, s. 254, Çetiner, c. 1, s. 464.

suikastçıların kimler olduğunu bildiği ve öldürmesini teklif edenlere “*Muhammed müşriklerle savaşmayı bitirince ashabını öldürüyor dedirtmem/Kelime-i şehadeti açıktan getireni öldürmekten menn edildim.*” buyurur.¹¹⁹⁹

Münafıkların yukarıda birkaç tanesini örnek olarak verdiğimiz söz ve davranışları, onların ahlakının kötülüğünü ortaya koymakla beraber özellikle suikast girişimleri, İslam’ın hızla yayıldığı, güçlendiği bu dönemde belki de korkudan iyice pervasızlaştıklarını, Allah Resulünü ve davasını ortadan kaldırmak için her şeyi göze aldıklarını göstermektedir. Bu düşüncemizi destekleyen bir diğer olay da münafıkların bir nevi paralel bir devlet kurmak için teşkilatlanma çabası içine girerek Dırar Mescidi olarak bilinen mekanı inşa etmeleridir.

Dırar Mescidi; Tevbe suresinin 107- 110. ayet aralığı Dırar Mescidi’nin inşası hakkında inmiştir. Kaynaklarda anlatıldığına göre münafıklar, Allah Resulü’ne karşı Abdullah b. Übey’in teyzesinin oğlu olan Hristiyan Ebu Amir ile iş birliği halinde idiler. Onun gelip Kuba Mescidinde kendilerine sohbet yapmasını isterler ama Ebu Amir, ashabın bakışlarından rahatsız olduğu için buraya gelmeyi kabul etmez.¹²⁰⁰ Hz. Muhammed’i Medine’den çıkarmak için Bizans İmparatorundan asker yardımı istemeye gittiğini, kendilerinin de asker ve silah hazırlayıp bir mescit inşa etmelerini söyler.¹²⁰¹ Bunun üzerine hem Kuba Mescidine gelen cemaati bölmek, hem Müslümanlara zarar verecek planlarını yapmak için toplanabilecekleri bir mekan olması, hem de Ebu Amir’in gelebileceği bir nevi karargah hazırlamak amacı ile Kuba’da bir mescit inşa ederler.¹²⁰² Gelen rivayetler arasında Dırar Mescidinin inşasındaki saiklerden birinin de, Ensarın münafıklarından olan Ğanem b. Avf oğullarının, amca çocukları Amr b. Avf oğullarının Kuba Mescidini inşa etmiş olmasına hased etmelerinin olduğu,¹²⁰³ zikredilse de bunun zayıf bir etken olduğu kanaatindeyiz. Vakıdi isimlerini vermeden mescidi bina edenlerin on beş münafık

¹¹⁹⁹ Vakıdi, c. 3, s. 1042-1044; Makrızı, c. 2, s. 75; Şami, c. 5, s. 467; Halebi, c. 3, s. 202.

¹²⁰⁰ Vakıdi, c. 3, s. 1049.

¹²⁰¹ Taberi, **Camî’l-beyan**, c. 14, s. 470; İbnü’l-Cevzi, **Zadü’l-mesir**, c. 2, s. 297; Şami, c. 5, s. 470.

¹²⁰² Beyhaki, **Delail**, c. 5, s. 259; İbnü’l-Cevzi, **Muntezam**, c. 3, s. 373.

¹²⁰³ Belazüri, c. 1, s. 282; İbnü’l-Cevzi, **Zadü’l-mesir**, c. 2, s. 297; **Muntezam**, c. 3, s. 373; Şami, c. 5, s. 470.

olduğunu ifade ederken,¹²⁰⁴ İbn Hişam on iki kişi olduklarını söyler ve isimlerini kaydeder.¹²⁰⁵ On yedi kişi oldukları da söylenmiştir.¹²⁰⁶

Hiz. Peygamber, Tebuk seferine hazırlık yaparken bir heyet göndererek karanlık, soğuk ve yağmurlu gecelerde hasta, yaşlı ve ihtiyaç sahibi kimselerin zorlanmaması için bir mescit inşa ettiklerini, gelip orada namaz kıldırmasını isterler. Nebi, meşgul olduğunu seferden dönerse Allah'ın izni ile kıldıracağını söyler. Tebuk dönüşü Zuevan mevkiine geldiğinde bu mescid ve onu inşa edenler hakkında Tevbe suresi 107-110. ayetler nazil olur.

“Bir de zararlı faaliyetlerde bulunmak, küfre yardım etmek, mü'minler arasına ayrılık sokmak için ve öteden beri Allah ve Resûlüne karşı savaşanlara üs olsun diye bir mescit yapanlar vardır. Bunlar, "Bizim iyilikten başka hiçbir kasdımız yok" diye de mutlaka yemin ederler. Ama Allah şahitlik eder ki bunlar mutlaka yalancıdır. Onun içinde asla namaz kılma. İlk günden temeli takva (Allah'a karşı gelmekten sakınmak) üzerine kurulan mescit (Kuba mescidi), içinde namaz kılmana elbette daha layıktır. Orada temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da tertemiz onları sever. Binâsını takva (Allah'a karşı gelmekten sakınmak) ve onun rızasını kazanmak temeli üzerine kuran kimse mi daha hayırlıdır, yoksa binasını çökmeye yüz tutmuş bir yarın kenarına kurup, onunla kendisi de cehennem ateşine yuvarlanan kimse mi? Allah zalimler topluluğunu doğru yola erdirmez. Kurmuş oldukları binaları, (ölüp de) kalpleri paramparça olmadıkça yüreklerinde sürekli bir kuşku olarak kalmaya devam edecektir. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”

Münafıkların davetlerini tekrarladıklarını, Hiz. Peygamber mescide gitmeye hazırlanırken ilgili ayetlerin indiği de nakledilmektedir. Ayetler, bu mescidi, “Mescid-i Dırar/zarar veren mescid” olarak adlandırır ve yapılışının gerçek gayesini açıklar. Bunun üzerine Allah Resulü, hemen Malik b. Duşum es-Salimi ile Asım b. Adi el-Aclani'ye, mescidi yıkıp yakmalarını, emreder. İçindeki Bir kaç münafığın direnmesine rağmen emir yerine getirilir.¹²⁰⁷

Münafıkların hicretin dokuzuncu yılı olmasına rağmen hala güçlü oldukları, kendilerine özel bir mekan edinerek kurumsallaşmaya çalıştıkları, mescitlerine meşruiyet kazandırmak için Allah Resulü'nün burada namaz kılmasını istedikleri

¹²⁰⁴ Vakıdî, c. 3, s. 1047.

¹²⁰⁵ Bu kişileri Hizam b. Halid, Salebe b. Hatıb, Muatteb b. Kuşeyr, Ebu Habibe b. Ez'ar, Abbad b. Huneif, Cariye b. Amir ve oğulları, Mücemmi b. Cariye ile Zeyd b. Cariye, Nebtel b. Haris, Bahzec, Bicad b. Osman, Vedia b. Samit olarak kaydetmektedir. İbn Hişam, c. 2, s. 530; Taberi, **Camîu'l-beyan**, c. 14, s. 468.

¹²⁰⁶ İbnu'l Cevzi, **Zadü'l-mesir**, c. 2, s. 297.

¹²⁰⁷ Vakıdî, c. 3, s. 1046-1047; İbn Hişam, c. 2, s. 529-530; Taberi, **Camîu'l-beyan**, c. 14, s. 468; Begavi, c. 2, s. 387; Mevdudi, c. 2, s. 271; Çetiner, c. 1, s. 480-482; Şulul, s. 946-947. Hüseyin Algül, "Mescid-i Dırâr", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mescid-i-dirar> (02.05.2022).

anlaşılmaktadır.¹²⁰⁸ Buna rağmen ya kendilerini ifşa etmemek ya da daha ileri gitmeye cesaret edemedikleri için karargahları yıkılırken sessiz kalmış olabilirler.

Geride Kalan Münafıkların Durumu; Daha önce de ifade ettiğimiz gibi münafıkların bir kısmının yalan mazeretlerle izin alarak, bir kısmının da orduya katılan askerler kaydedilmemesi nedeniyle ve çok kalabalık olduğu için yokluklarının fark edilmeyeceğini düşündüklerinden izin almayarak geride kaldıkları nakledilmektedir.¹²⁰⁹

Tebük dönüşü Hz. Peygamber, ashabına geride kalanlarla konuşmamayı ve yanlarında oturmamayı emreder. Müslümanlar, bu emre itaat ederek en yakınlarından bile yüz çevirirler.¹²¹⁰ Cihada katılmayan münafıkların, savaşa gitmedikleri için çok memnun oldukları ve Müslümanların başına musibetler gelmesini bekledikleri, surenin 50 ve 81. ayetlerinde “Sana bir iyilik gelirse, bu onları üzer. Eğer başına bir musibet gelirse, ‘Biz tedbirimizi önceden almıştık’ derler ve sevinerek dönüp giderler.” (Tevbe, 9/50) ve “Allah’ın Resulüne karşı gelerek (sefere çıkmayıp) geri bırakılanlar, oturup kalmalarına sevindiler. Allah yolunda mallarıyla canlarıyla cihad etmek hoşlarına gitmedi ve ‘Bu sıcakta sefere çıkmayın’ dediler. De ki: ‘Cehennem ateşi daha sıcaktır.’ Keşke anlasalardı.” (Tevbe, 9/81) buyurularak ifade edilmektedir. Münafıklar, Hz. Peygamber Medine’ye dönünce cezalandırılma korkusuyla hemen mescide gelirler, yemin ederek sıtma gibi hastalıklar yüzünden katılamadıklarını söylerler. Allah Resulü onları tek tek dinler, merhamet ederek ve kalplerindekine Allah’ı vekil tutarak mazeretlerini kabul edip onlar için af diler.¹²¹¹ Her ne kadar kaynaklarda böyle ifade edilse de seferde indiği anlaşılan Tevbe Suresi 94. ayette mazeret sunanların durumlarının daha önceden haber verilmesi sebebi ile onların mazeretlerinin kabul edilmemesinin emredildiği görülmektedir.¹²¹² Dolayısıyla ayet mazeretlerini kabul etmemesini emrederken Hz. Peygamber’in, kalplerini Allaha havele ederek onlar için istiğfar dilemesi, bize pek makul görünmemektedir.

¹²⁰⁸ Demircan, **Münafıklar**, s. 100.

¹²⁰⁹ Zühri, s. 107; Vakıdı, c. 3, s. 992; İbn Hişam, c. 2, s. 532; İbnü’l-Cevzi, **Muntezam**, c. 3, s. 366; İbn Seyyidunnas, c. 2, s. 276; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 437.

¹²¹⁰ Mukatil, c. 2, s. 191; Vakıdı, c. 3, s. 1049; Sa’lebi, c. 5, s. 82; Begavi, c. 2, s. 380; İbnü’l-Cevzi, **Zadü’l-mesir**, c. 2, s. 290; Çetiner, c. 1, s. 476.

¹²¹¹ Bunların sayısının seksen küsur olduğu belirtilir. Vakıdı, c. 3, s. 1049-1050; İbn Hişam, c. 2, s. 533; İbn Hibban, c. 2, s. 100; Şami, c. 4, s. 7; Diyarbekri, c. 2, s. 131; Halebi, c. 2, s. 172.

¹²¹² Taberi, **Camiu’l-beyan**, c. 14, s. 424; İbnü’l-Cevzi, **Zadü’l-mesir**, c. 2, s. 289

Tebük'ten sonra inen ayetlerde Münafıkların sefer sürecindeki iki yüzlülükleri, yalanları, tuzakları açıkça dile getirilerek ifşa edildikleri ve azarlandıkları görülmektedir. Ayrıca Hz. Peygambere münafıklar hakkında yeni bir politika izlenmesi gerektiği bildirilmektedir. Sefere katılmama hususunda ileri sürdükleri mazeretlerini kabul etmemesi,

“Onlara döndüğünüzde, size mazeret beyan edeceklerdir. De ki: "Mazeret beyan etmeyin. Size kesinlikle inanmayız. Çünkü Allah bize sizin durumunuzu bildirdi. Bundan böyle davranışlarınızı Allah da Resulü de görecektir. Sonra hepiniz, gaybı da görülen alemleri de bilene döndürüleceksiniz de yapmakta olduğunuz şeyleri size haber verecektir." "Yanlarına döndüğünüz zaman, kendilerini rahat bırakmanız için size Allah adıyla yemin edeceklerdir. Artık onlardan yüz çevirin. Çünkü onlar pistir. Kazandıklarının karşılığı olarak, varacakları yer de cehennemdir." "Kendilerinden razı olabilirsiniz diye, size yemin edeceklerdir. Siz onlardan razı olsanız bile, Allah o fasıklar topluluğundan asla razı olmaz." (Tevbe Suresi, 9/ 94- 96);

onlarla cihad etmesi, onlara karşı sert olması,

“Ey peygamber! Kafirlerle ve münafıklara karşı cihad et ve onlara karşı çetin ol. Onların varacakları yer cehennemdir. Ne kötü bir varış yeridir orası!" (Tevbe; 73) "Ey iman edenler! Kafirlerden (öncelikle) yakınınızda olanlarla savaşın ve sizde bir sertlik bulsunlar. Bilin ki Allah kendisine karşı gelmekten sakınanlarla beraberdir." (Tevbe, 9/123)

infaklarını kabul etmemesi, “Yine de ki: "İster gönüllü ister gönülsüz olarak harcayın, sizden asla kabul olunmayacaktır. Çünkü siz fasık bir topluluksunuz." (Tevbe,9/53)

onlar için af dilememesi,

“Onlar için ister bağışlanma dile ister dileme (farketmez.) Onlar için yetmiş kez bağışlanma dilesen de Allah onları asla affetmeyecektir. Bu, onların Allah ve Resulünü inkâr etmiş olmaları sebebiyledir. Allah fasık topluluğu doğru yola iletmez." (Tevbe; 80) Cehennem ehli oldukları açıkça kendilerine belli olduktan sonra, -yakınları da olsalar- Allah'a ortak koşanlar için af dilemek ne Peygambere yaraşır ne de mü'minlere." (Tevbe,9/ 113)

cihada katılmalarına bir daha izin vermemesi,

“Eğer (bundan böyle) Allah seni onlardan bir zümrenin yanına döndürür de onlar (sefere) çıkmak için senden izin isterlerse de ki: "Artık siz benimle ebediyyen çıkmayacak ve benimle hiçbir düşmanla asla savaşmayacaksınız. Çünkü siz baştan yerinizde oturup kalmaya razı oldunuz. Şimdi de geri kalan (kadın ve çocuk)larla birlikte oturun." (Tevbe, 9/83)

emredilmiş ve böylece toplumda safların netleşmesi sağlanmıştır. Münafıkların İslam toplumuna zarar vermesi engellenmiştir.

Sefere Geç Katılan ve Katılmayan Mü'minler; Allah Resulü Tebük'ten dönünce, mescide gelip af dileyenler arasında kalplerinde bir şüphe, nifak olmadığı halde nefislerine uyup yola çıkmayı erteleyerek orduya katılmayan müminler de vardı.

Bu sahabilerin, Ebu Lübabe¹²¹³ ve sayıları beş, yedi veya on olan arkadaşları ile Ka'b b. Malik, Mürare b. Rebi', Hilal b. Ümeyye, Ebu Hayseme olduğu zikredilmektedir.¹²¹⁴ Bazı rivayetlerde Ebu Zer'in de adı geride kalanlar arasında sayılmaktadır. Lakin o, ihmalden değil bineğinin yavaş olmasından dolayı ordudan geri kalmış ve yolda yetişmiştir.¹²¹⁵ Bu kişilerden Ebu Hayseme'nin ise Allah Resulü yola çıktıktan birkaç gün sonra hatasını anlayıp hemen çıktığı ve Tebük'te orduya katıldığı rivayet edilmektedir.¹²¹⁶

Tebük seferi dönüşünde "Diğer bir kısmı ise, günahlarını itiraf ettiler. Bunlar salih amelle kötü ameli birbirine karıştırmışlardır. Umulur ki Allah tövbelerini kabul eder. Çünkü Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. Onların mallarından, onları kendisiyle arındıracağın ve temizleyeceğin bir sadaka (zekat) al ve onlara dua et. Çünkü senin duan onlar için sükûnettir (Onların kalplerini yatıştırır.) Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir. Onlar, kullarının tövbelerini kabul edenin ve sadakaları alanın Allah olduğunu; tövbeyi çok kabul edenin, çok merhametli olanın Allah olduğunu bilmediler mi? De ki: "Çalışın, yapın. Yaptıklarınızı Allah da Resulü de mü'minler de görecektir. Sonra gaybı da görülen alemleri de bilen Allah'ın huzuruna döndürüleceksiniz. O da size bütün yapmakta olduğunuz şeyleri haber verecektir." (Tevbe, 9/102-105) ayetlerinin, Ebu Lübabe ve arkadaşları hakkında indiği nakledilmektedir.¹²¹⁷ Ka'b b. Malik ve arkadaşları hakkında ise önce "(Sefere katılmayanlardan) diğer bir kısmı da Allah'ın emrine bırakılmışlardır. Bunlara ya azap eder ya da tövbelerini kabul eder. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir." (Tevbe, 9/106) ayetinin indirildiği¹²¹⁸, daha sonra da

"Andolsun Allah; Peygamber ile içlerinden bir kısmının kalpleri eğrilmeğe yüz tuttuktan sonra, sıkıntılı bir zamanda ona uyan Muhacirlerle Ensarın tövbelerini kabul

¹²¹³ Vakıdî, Ebu Lübabe'nin nifak ile itham edilen biri olmadığını, ne var ki bazen Dırrar mescidi yapılırken kereste yardımı yapmak gibi, hoş olmayan işler yaptığını kaydetmektedir. Vakıdî, c. 3, s. 1047.

¹²¹⁴ Zühri, 106-112; Vakıdî, c. 3, s. 997-998; 1049-1056; İbn Hişam, c. 2, s. 238; c. 2, s. 519, 531-537; İbn Sa'd, c. 2, s. 125; Taberi, **Camîu'l-beyan**, c. 14, s. 448-450; İbn Hibban, c. 2, s. 92, 101-104; Beyhaki, **Delail**, c. 5, s. 272-273; İbnü'l-Esir, c.1, s. 320.

¹²¹⁵ İbn Hişam, c. 2, s. 523; İbn Hibban, c. 2, s. 94; Taberi, **Tarih**, c. 3, s. 107; Beyhaki, **Delail**, c. 5, s. 221; Zehebi, **Tarih**, c. 1, s. 423; İbn Kesir, **Sire**, c. 4, s. 15.

¹²¹⁶ Vakıdî, c. 3, s. 999; İbn Hişam, c. 2, s. 520-21; İbn Sa'd, c. 2, s. 125; Taberi, **Tarih**, c. 3, s. 105; İbn Hibban, c. 2, s. 94, 96; Beyhaki, **Delail**, c. 5, s. 226; İbn Abdulber, c. 4, s. 1642.

¹²¹⁷ Taberi, **Camîu'l-beyan**, c. 14, s. 447; Beyhaki, **Delail**, c. 5, s. 272; İbn Abdulber, c. 4, s. 1741; Zemahşeri, c. 2, s. 306; İbn Atıyye, c. 3, s. 77; İbnü'l-Cevzi, **Zadü'l-mesir**, c. 2, s. 293; İbnü'l-Esir, **Üsdü'l-gabe**, c.1, s. 320.

¹²¹⁸ Taberi, **Camîu'l-beyan**, c. 14, s. 466; Begavi, c. 2, s. 386; İbnü'l-Cevzi, **Zadü'l-mesir**, c. 2, s. 296.

etmiştir. Evet, onların tövbelerini kabul etmiştir. Şüphesiz O, onlara çok şefkatli ve çok merhametlidir." Savaştan geri kalan üç kişinin de tövbelerini kabul etti. Yeryüzü bütün genişliğine rağmen onlara dar gelmiş, vicdanları da kendilerini sıktıkça sıkılmış, böylece Allah(ın azabın)dan yine ona sığınmaktan başka çare olmadığını anlamışlardı. Sonra (eski hallerine) dönsünler diye, onların tövbelerini de kabul etti. Şüphesiz Allah, tövbeyi çok kabul eden ve çok merhamet edendir. Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve doğrularla beraber olun." (Tevbe, 9/117-119)
ayetlerin indirildiği ve tevbelerinin kabul olunduğu nakledilmektedir.¹²¹⁹

Ebu Lübabe ve arkadaşlarının mümin oldukları halde nefislerine uyup ihmalkarlık yaptıkları için geride kaldıkları, hatalarını anlayıp çok pişman oldukları hatta kendilerini mescidin direklerine bağlayıp yemeden içmeden günlerce orada kalmak suretiyle cezalandırdıkları, nihayet Allah Resulünün seferden dönüp haklarında ayet inince onları çözdüğü rivayet edilmektedir. Allah Resulü Tebük'ten dönmeden tevbe edip kendilerini cezalandırdıkları için onların Ka'b b. Malik ve arkadaşlarından önce affedildiği ifade edilmektedir.¹²²⁰

Ka'b b. Malik, Tebük seferine dair oldukça uzun ve kapsamlı bir rivayetle bu süreçte yaşadıklarını anlatmaktadır. Özetle o, savaşa çıkmaya niyetlendiği ve beden madden en güçlü halinde olduğu halde bir türlü hazırlanıp orduya katılamadığını söylemektedir. Münafıklar ve zayıflarla geride kalmanın kendisini üzdüğünü belirtmektedir. Allah Resulü'ne doğruyu söylediğini; onun Müslümanlara kendisi ve aynı durumda olan iki arkadaşıyla konuşmayı yasakladığını, elli gün süren bu dönemde toplumdan dışlanmanın acısını yaşadıklarını; Gassan kralından kendilerine katıldığı takdirde rahata ereceğine dair bir mektup aldığını;¹²²¹ kırk gece geçtikten sonra Nebi'nin eşlerinden ayrı durmalarını emrettiğini, ayette belirtildiği gibi yerin bütün genişliğine rağmen onlara dar geldiğini, sürekli ağlayıp tevbe ettiklerini, nihayet

¹²¹⁹ Zühri, s. 110; İbn Hişam, c. 2, s. 536-537, 554; Taberi, **Camîu'l-beyan**, c. 14, s. 546; İbn Hibban, c. 2, s. 104; Beyhaki, **Delail**, c. 5, s. 279; Begavi, c. 2, s. 397-398; Kurtubi, c. 8, s. 282; Mevdudi, c. 2, s. 268. Zühri, 117 ve 118. ayetlerin o gecenin üçte birlik kısmında indiğini, Ümmü Seleme'nin Ka'b ve arkadaşlarına haber vermek istediğini ama Allah Resulü'nün sabaha bıraktırdığını; 119. ayetin ise müjdeyi alan Ka'b b. Malik Hz. Peygamberle konuşurken nazil olduğunu nakletmektedir. Zühri, s. 110.

¹²²⁰ Zühri, s. 112; Beyhaki, **Delail**, c. 5, s. 272; İbn Kesir, **Sire**, c. 4, s. 48-49; Makrîzi, c. 8, s. 395; Şami, c. 5, s. 478; Mevdudi, c. 2, s. 286; Çetiner, c. 1, s. 477-478; Mustafa Karabacak, Ka'b B. Mâlik'in Tebük Seferi'ne Katılmaması ile İlgili Hadis Hakkında Bir Değerlendirme, **EKEV Akademi Dergisi**, Yıl 19 Sayı 63, (Yaz 2015); s. 206.

Ebu Lübabe'nin Beni Kureyza gazvesinde yaptığı hata yüzünden kendini mescidin direğine bağladığı da rivayet edilmektedir. Asri Çubukcu, "Ebû Lübâbe El-Ensârî", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebu-lubabe-el-ensari> (17.02.2022).

¹²²¹ İbn Hişam, c. 2, s. 534; Beyhaki, **Delail**, c. 5, s. 276; İbn Kesir, **Sire**, c. 4, s. 45; Şami, c. 5, s. 476. Hamidullah, Gassan kralının Ka'b b. Malik'e Nebiyi zehirlemesini teklif ettiğini zikretmektedir. Hamidullah, **İslam Peygamberi**, c. 1, s. 336.

ellinci gecenin sabahında affedildiklerini bildiren ayetin nazil olduğu müjdesini aldığını; insanların yola çıkıp onu karşılayarak tebrik ettiğini; haklarında Tevbe suresinin 117-119. ayetlerinin indiğini söylemektedir.¹²²²

2.2.2.2. Diğer Olaylar

Tebük Savaşı ile direkt ilgili olmasa da Abdullah b. Übey'in ölümü olayına çalışmamızda yer vermeyi uygun bulduk. Zira Hz. Peygamber'in bu olayda sergilediği tavır, onun ne kadar yapıcı ve sulh yanlısı olduğunu göstermektedir.

Abdullah b. Übey'in Şevval ayının sonlarında hastalanıp yirmi gün sonra öldüğü bilinmektedir. Hastalığı döneminde Allah Resulü'nün onu ziyaret ettiği, İbn Übey'in ondan, öldüğü takdirde yıkanması esnasında yanında bulunmasını ve kefenlenmesi için gömleğini vermesini rica ettiği, Nebinin de kabul ettiği rivayet edilmektedir.¹²²³ Bununla birlikte, öldüğünde yıkanırken, kefenlenirken hazır bulunduğu, namazını kıldırmak için kalktığında Hz. Ömer'in itiraz ettiği ama Tevbe suresi 80. ayete¹²²⁴ işaret ederek, *“Çekil önümden Ömer, ben bu konuda serbest bırakıldım ve namaz kılmayı tercih ettim. Bana onlar için ister istiğfar et ister etme. Yetmiş kez de istiğfar etsen bağışlanmayacaklardır, dendi. Affedileceğini bilsem daha fazla istiğfar ederdim.”* buyurarak cenaze namazını kıldırdığı ve defin işleri yapılırken de kabrinin başında beklediği, bu esnada Tevbe suresinin 84. ayetinin¹²²⁵ nazil olduğu ve Hz. Peygamber'in bir daha münafıkların namazını kılmadığı nakledilmektedir.¹²²⁶

¹²²² Zühri, s. 106-111; Vakıdı, c. 3, s. 997, 1049-1056; İbn Hişam, c. 2, s. 531-537; İbn Hibban, c. 2, s. 100-104; İbn Kesir, **Sire**, c. 4, s. 44-46.

¹²²³ Vakıdı, c. 3, s. 1057; Beyhaki, **Delail**, c. 5, s. 285. Vakıdı'nın bu rivayetinin Zehebi “mu'dal” olduğunu ifade ederek cerh etmektedir. (Zehebi, **Siyer**, c. 2, s. 258) Ayrıca bu haberin yanında Peygamberin namaz kıldırması ve gömleğini vermesini isteyen İbn Übeyy'in oğlu Abdullah olduğu nakledilirken (Beyhaki, **Delail**, c. 5, s. 2887; İbn Abdulber, c. 3, s. 941; İbnü'l-Esir, **Üsdü'l-gabe**, c. 3, s. 297) diğer bir rivayette İbn Übey'in evladına bunu vasiyet ettiği bunun üzerine Abdullah'ın gelip Peygambere babasının vasiyetini ilettiği nakledilmektedir. (Beyhaki, **Delail**, c. 5, s. 288)

¹²²⁴ *“Onlar için ister bağışlanma dile ister dileme (farketmez.) Onlar için yetmiş kez bağışlanma dilesen de Allah onları asla affetmeyecektir. Bu, onların Allah ve Resûlünü inkâr etmiş olmaları sebebiyledir. Allah fasık topluluğu doğru yola iletmez.”* Tevbe, 9/ 80

¹²²⁵ *“Onlardan ölen hiçbirine asla namaz kılma ve kabrinin başında durma. Çünkü onlar Allah'ı ve Resûlünü inkâr ettiler ve fasık olarak öldüler.”* Tevbe, 9/ 84

¹²²⁶ Vakıdı, c. 3, s. 1057, 1058; İbn Hişam, c. 2, s. 552; İbn Abdulber, c. 3, s. 941; İbnü'l-Esir, **Üsdü'l-gabe**, c. 3, s. 297; İbn Kesir, **Sire**, c. 4, s. 65-66; Diyarbekri, c. 2, s. 140.

Allah Resulü'nün, Abdullah b. Übey'in Bedir savaşında esir düşen Abbas'a gömleğini vermesine bir karşılık olarak gömleğini verdiği ve İbn Übey'in taraftarlarının kalbini İslama yumuşatmak için cenaze namazını kıldığı yorumları da yapılmaktadır.¹²²⁷ Öte yandan Hz. Peygamber'in onun namazını kıldırmadığı ve kısa bir süre sonra ilgili ayetlerin indiği de rivayet edilmektedir.¹²²⁸

Kaynaklarda nakledilen rivayetlerde görüldüğü gibi onca nifak hareketine liderlik etmiş, ashab arasında fitne çıkarmış birinin cenazesine karşı Hz. Peygamber'in takındığı tavır, “insan kazanma” çabası şeklinde ifade edebiliriz. Yani Peygamber, insan kazanmak için veya yapılan bir iyiliğe karşılık olarak gömleğini vermesi ya da bütün ihanetlerine rağmen liderlerinin cenazesi vesilesiyle münafıkların kalbini fethetmeye yönelik hareket etmesi, onun öç almayı değil affetmeyi amaç edindiğini göstermektedir. Bunun da Peygamber'in mücadelesindeki temel felsefeyi göstermesi açısından önemli olduğunu ifade etmek istiyoruz.

Öte yandan bu cenazeden sonra nazil olduğuna kanaat getirdiğimiz ayetler ile, Hz. Peygamber'e münafıklara karşı sert bir politika izlemesinin emredildiğini düşünmekteyiz. Şöyle ki, “Onlardan ölen hiçbirine asla namaz kılma ve kabrinin başında durma. Çünkü onlar Allah'ı ve Resulünü inkâr ettiler ve fasık olarak öldüler.” (Tevbe, 9/84) ayeti ile cenazelerinde bulunmaması emredilmektedir. Ayrıca Surenin 73. ayeti ile de “Ey Peygamber! Kafirlerle ve münafıklara karşı cihad et ve onlara karşı çetin ol. Onların varacakları yer cehennemdir. Ne kötü bir varış yeridir orası!” buyurularak kafirlerle ve münafıklarla cihad edilmesi ve onlara sert davranılması emredilmektedir. Kaynaklarda kafirlerle cihattan “kılıç ve silahla çarpışma” kastedildiği ifade edilirken, münafıklarla cihad konusu biraz daha yumuşatılarak açıklanmaktadır. Buna göre münafıklarla cihad, “elle güç yetirilmezse dille, buna da güç yetirilmezse kalple buğz edilmesi” şeklinde beyan edilmektedir.¹²²⁹ Bununla

¹²²⁷ Begavi, c. 2, s. 377; Diyarbekri, c. 2, s. 140. Hatta Hazrecten bu gömlek vesilesi ile bin kişinin Müslüman olduğu nakledilmektedir. Begavi, c. 2, s. 377; İbnü'l-Cevzi, **Zadü'l-mesir**, c. 2, s. 286.

¹²²⁸ Kaynakların naklettiği bir rivayete göre Peygamber İbn Übey'in namazını kıldırma niyetlendiği zaman ona mani olan Ömer değil Cebrail ve Cebrail “onlardan biri öldüğünde asla onların namazını kılma” ve “onun kabrinde bulunma” demiştir. Maverdi, **Nüket**, c. 2, s. 389; Kurtubi, c. 8, s. 218.

¹²²⁹ Vakıdî, c. 3, s. 1068; Taberi, **Camîu'l-beyan**, c. 14, s. 358; Begavi, c. 2, s. 369; İbnü'l-Cevzi, **Zadü'l-mesir**, c. 2, s. 278.

birlikte, münafıklarla sert sözlerle cihad edilmesi gerektiği de vurgulanmaktadır.¹²³⁰ Diğer bir yaklaşıma göre ise, kafirlerle nasıl cihad ediliyorsa o şekilde cihad edilmesi gerektiği zikredilmektedir.¹²³¹ Öte yandan Derveze, Hz. Peygamber'in hayatı boyunca münafıklarla savaşmadığını, öldürölmelerini emretmediğini belirterek, Peygamber'in bu davranışının, söz konusu ayetlerin emir değil izin ifade ettiğini, Nebinin de maslahat gereğı böyle davrandığına işaret ettiğini iddia etmektedir.¹²³² Kaynaklarda Hz. Muhammed'in münafıkları öldürmeme sebebi, onların müslüman olduklarını söylemeleri olarak ifade edilmektedir. Zira onun ancak küfrünü izhar edip küfürde inat edenle savaşmakla ve diliyle Müslüman olduğunu söyleyeni bırakmak, onun gizlisini araştırmamakla emrolunduğı beyan edilmektedir.¹²³³

Sonuç olarak, Tevbe Suresinin 73. ve 84. ayetleri inmeden önce, Allah Resulü'nün nifak faaliyetlerine rağmen münafıkları İslam toplumuna kazandırmak ve kontrol altında tutup diğer düşmanlarına iltihak etmelerini engellemek için dışlamadığını, mezkur ayetler indikten sonra ise tutumunu değiştirerek saffları netleştirmek için, cenazelerine katılmama örneğinde olduğu gibi onlara sert davrandığını söyleyebiliriz.

¹²³⁰ Taberi, **Camiu'l-beyan**, c. 14, s. 358; Begavi, c. 2, s. 369; İbnü'l-Cevzi, **Zadü'l-mesir**, c. 2, s. 278.

¹²³¹ Taberi, **Camiu'l-beyan**, c. 14, s. 359; Begavi, c. 2, s. 369; İbnü'l-Cevzi, **Zadü'l-mesir**, c. 2, s. 278.

¹²³² Derveze, c. 9, s. 497.

¹²³³ Taberi, **Camiu'l-beyan**, c. 14, s. 360; İbnü'l-Cevzi, **Zadü'l-mesir**, c. 2, s. 278.

DEĞERLENDİRME

Bu başlık altında kronolojiyi de dikkate alarak Kur'an'ın savaş ve barışa dair belirlediği ilkeleri ortaya koymaya çalışacağız.

İslam düşüncesinde savaş ve barış hakkındaki hükümler, ilk dönemlerden beri tartışılmalı konulardandır. Bu hususta fikir beyan edenlerin kimi, İslam'ın barış yanlısı olduğunu ifade ederken kimi de kıtal ayetlerini ve Hz. Peygamber'in savaşlarını gerekçe göstererek Müslümanlar zayıfken çatışmadan uzak durulduğunu ama güçlenince düşmanları yok etme stratejisinin uygulandığını savunmaktadırlar.¹²³⁴ Tüm bu tartışmaları incelediğimizde fikir ayrılıklarının temelinde, sosyo-psikolojik ve siyasi süreçlerin yanı sıra ilgili ayetlerin ve rivayetlerin tarihi bağlamından kopararak değerlendirilmesinin, bütünlüğe dikkat edilmemesinin ve nesh anlayışının olduğu görülmektedir.¹²³⁵ Bu nedenle konu hakkındaki ayetleri, kronolojiyi de göz önünde bulundurup Kur'an'ın bütünlüğü içerisinde ve Allah Resulünün uygulamaları ekseninde ele alarak bir neticeye varmaya çalışacağız.

Kur'an'ın “Savaş ve Barış” a yaklaşımına bakıldığında aslolanın barış olmakla birlikte şartlara göre hareket edilmesinin emredildiği görülmektedir. Şöyle ki İslam, özü itibari ile barış ve kardeşliği getirdiği için öncelikle, tevhidin yanı sıra hakka, iyiliğe “davet” temeli üzerine hareket etmektedir. Mekki surelerde bu anlayış çok net görülmektedir. (Fecr, 89/17-20; Beled, 90/12-18). Bu mana da Peygamberlerin tebliğ için gönderildiği, zorba (Kaf, 50/45), zorlayıcı (Gaşiye, 88/22) olarak gönderilmediği, kimsenin bekçisi veya vekili olmadıkları ifade edilmektedir (En'am, 6/107). Bu davete karşı koyanlarla mücadelenin de en güzel şekilde yapılması gerektiği emredilmektedir (Nahl, 16/125; Furkan, 25/72). Mesela “cahiller” sataştıkları zaman aynen karşılık vermek yerine “selam” ile karşılık verilmesi tavsiye edilmektedir.¹²³⁶ (Furkan, 25/63;

¹²³⁴ Asım Öztürk, İslam Savaş Hukukunun Kökenleri Kur'an Ve Sünnette Savaş (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), **İbn Haldun Üniversitesi Medeniyetler İttifakı Enstitüsü**, İstanbul, 2019, ss.123-133.

¹²³⁵ İ. Hakkı Ünal, İslamda Din Özgürlüğü ve İlk Uygulamalar, **İslami Araştırmalar Dergisi**, c.18, s.3, 2005, s. 280; Ahmet Yaman, "Sulh", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sulh--baris#1> (18.05.2022); Hikmet Akdemir, Seyf Ayetiyle Mensuh Olduğu Söylenen Ayetler Üzerine Bir İnceleme, Harran Ün. İlahiyat Fak. Dergisi, y.13, s.20, 2008, ss. 6-25; Mücteba Altıntaş, Dinsel Şiddetin Teolojik Temelleri: Harici Zihniyet Örneği, **Rahmet ve Çatışma Bağlamında İslam Mezhepleri Sempozyumu**, Konya, 2017, ss. 193-209

¹²³⁶ Bu manadaki haberlerde de Kur'an ehlinin cahiller sataştığı zaman cahilce karşılık vermeyeceği nakledilmektedir.

Kasas, 28/55). Nitekim Hz. Peygamber'in ve ashabının Mekke dönemi mücadelesinde müşriklerin bütün tahriklerine ve zulümlerine rağmen, insanlık tarihinde benzeri az görülmüş şekilde güzellikle davete devam ettikleri görülmektedir. Mücadelenin ilerleyen safhalarında bire bir karşılığa da izin verilmekle beraber İslam'ın "öteki"ne bakışı "afv" ilkesi temeline dayanmakta öncelikli prensip olarak af yolunun tutulması gerektiği emredilmektedir¹²³⁷ (A'raf, 7/ 199). Mesela Allah'la karşılaşmayı ummayan müşriklerin (Casiye, 45/14), namusa dil uzatan müfterilerin (Nur, 24/22), ehli kitabın (Maide, 5/13) ve insanların (Ali İmran, 3/134) affedilmesi tavsiye edilmektedir. Ayrıca haddi aşırıp saldıranlara misliyle karşılık verilebileceği ama onlara sabretmenin daha hayırlı olduğu, beyan edilmektedir. (Nahl, 16/126). Bazı tefsirlerde her ne kadar "afv"ın kıtal ile neshedildiği iddia edilse de Hz. Peygamber'in hayatına bakıldığında vefatına kadar af yolunu tuttuğu görülmektedir. Mekke'yi fethettiği zaman Resulullah'ın Mekkelilere Yusuf'un (a.s.) kardeşlerine söylediği sözü söyleyerek affetmesi,¹²³⁸ bunun en güzel örneklerinden biridir. Hem sadece müslümanların güçsüz olduğu zaman inen Mekki surelerde değil Medeni surelerde de Peygambere af yolunu tutması buyurulmaktadır. (Ali İmran, 3/134). Ayrıca, *"Ben lanet edici olarak değil davetçi ve rahmet olarak gönderildim."* şeklindeki rivayetlerde görüldüğü gibi hadislerde de Peygamber'in Rahmet Peygamberi olduğu beyan edilmektedir.¹²³⁹

¹²³⁷ "خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ" A'raf Suresi 199 ayette geçen "الْعَفْوَ" ile ilgili müfessirler, çeşitli görüşler nakletmektedirler. Buna göre "afv" müşriklerin ahlakına karşı takınılması gereken bir tavır olarak ifade edilmektedir. Yani onların yaptıklarına aldırış etmeden ve tecessüs etmeden affetme veya hoş görmedir. Yani onların tavırlarına suhuletle karşılık vermedir. (Taberi, **Camiu'l-beyan**, c. 13, s. 326-327; Maverdi, c. 2, s. 288; Begavi, c. 2, s. 260; İbnü'l-Cevzi, **Zadü'l-mesir**, c. 2, s. 180; İbn Kesir, **Tefsir**, c. 3, s. 48) Diğer bir manaya göre ayette geçen "afv" onların mallarından fazla olanın alınması anlamına gelmektedir ki bu yaklaşıma göre zekat ayeti ile bu neshedilmiştir. (Taberi, **Camiu'l-beyan**, c. 13, s.328; Maverdi, c. 2, s. 288; Begavi, c. 2, s. 260. İbnü'l-Cevzi, **Zadü'l-mesir**, c. 2, s. 180; İbn Kesir, **Tefsir**, c. 3, s. 479) Bir başka anlayışa göre "afv" müşriklerle kıtal emredilmeden önceki bir durumu ifade etmekte olup müştikleri affedip onlara sert davranmamayı ifade etmektedir. (Taberi, **Camiu'l-beyan**, c. 13, s. 328; Maverdi, c. 2, s. 288; İbnü'l-Cevzi, **Zadü'l-mesir**, c. 2, s. 180) Bu yaklaşıma göre Allah, Mekke'de on yıl boyunca "affa sarıl"mayı tavsiye etti, sonra onlara karşı sert davranmayı her yerden onları kuşatıp gözetmeyi emretti, (Tevbe 9/73, Tahrir 66/9), sonra müminlere onlara sert davranmayı emretti (Tevbe 9/123) sonra da onlardan ya İslamı seçmelerini ya da savaşmayı emretti. Bu şekilde de "afv" ayeti neshedildi. Taberi, **Camiu'l-beyan**, 13, s. 329; İbn Kesir, **Tefsir**, c. 3, s. 480.

¹²³⁸ Vakıdi, c. 2, s. 835; İbn Sa'd, c. 2, s. 107; Beyhaki, **Delail**, c. 5, s. 58; İbnü'l-Esir, **Kamil**, c. 2, s. 118.

¹²³⁹ Müslim, Sahih, c. 4, s. 2006, (2599). Peygamber'in Uhud Savaşında yaralanıp kanlar içinde kaldığını gören ashabın Peygamber'den beddua etmesini istediklerinde Peygamber'in, *"Ben lanet edici olarak gönderilmedim lakin ben davetçi ve rahmet olarak gönderildim Allahım kavmime hidayet ver onlar bilmiyorlar"* dediği nakledilmektedir. İbnü'l-esir, **Üsdü'l-gabe**, c. 2, s. 398; Makrızı, c. 2 s. 233; Kastallani, **Mevahib**, c. 2, s. 105; Şami, c. 7, s. 21.

Bunlarla birlikte Hz. Aişe rivayetinde Peygamber'in ahlakından söz edilirken, onun kötülüğe kötülükle karşılık vermediği, bilakis affedip müsamahalı davrandığı beyan edilmektedir.¹²⁴⁰ Bunların karşısında İslam davasına veya yapılması gereken bir amele engel olunduğunda da Peygamber'in sert tepki verdiği de görülmektedir. Mesela Ahzap savaşında namaza engel olan müşriklere, *"Bizi orta namazımızdan alıkoyanların kalplerini Allah ateşle doldursun."* şeklinde beddua ettiği görülmektedir.¹²⁴¹

Bununla birlikte Peygamber'in hidayet üzere ve hak din ile, bütün dünya görüşlerinin üzerine İslam'ın hakim olması için gönderildiği de beyan edilmektedir (Tevbe, 9/33; Saf, 61/9). Zira İslam'ın olmadığı yerde batılın ve dalaletin hakim olacağı belirtilmektedir (Yunus, 10/32). Bu sebepten dolayı da İslamın zulmün ve haksızlığın karşısında mazlumun ise yanında olduğu ilan edilmektedir (Nisa, 4/75; Nahl, 16/90; Maide, 5/8). Neticede inkarcıların tağutun yolunda savaştıkları, buna mukabil müslümanların Allah yolunda savaştıkları ifade edilmektedir (Nisa, 4/76).

Kur'an'ın savaş mantığına bakıldığında, düşmanını mağlup etmek için her yolu mübah kabul eden ve ona her kötülüğü reva gören insanlığa ilkeli bir savaş anlayışı sunduğunu, bir savaş hukuku ortaya koyduğunu görmekteyiz. Bunu şöyle özetlememiz mümkündür:

Savaşa izin verdiği ifade edilen "Rabbim Allah'tır dedikleri için yerlerinden çıkarılan kimselere, zulüm görmelerinden dolayı savaşmalarına izin verildi..." (Hac, 22/39-40) "Sizinle savaşanlarla siz de savaşın... Onlar sizinle savaşmazsa siz de savaşmayın..." (Bakara, 2/190-191) şeklindeki ayetler incelendiğinde öncelikle, savaşın savunma amaçlı veya karşılık vermek için yapılan bir eylem olduğu anlaşılmaktadır.¹²⁴² Dolayısıyla savaşın istenmeyen bir durum olduğu ancak kerih görülen bir şeyin hayır da olabileceği ifade edildikten sonra savaşın farz kılındığı bir başka deyişle müminlere mecbur kalındığında savaştan kaçmamalarının emredildiği ifade edilmektedir (Bakara, 2/216). Aynı şekilde Müslümanlara, haksız yere saldıran

¹²⁴⁰ İbn İshak, c. 1, s. 142; İbn Sa'd, c. 1, s. 270; Beyhaki, **Delail**, c. 1, s. 315; İbnü'l-Cevzi, **Muntezam**, c. 2, s. 258.

¹²⁴¹ Vakıdi, c. 2, s. 474; İbn Sa'd, c. 2, s. 53; İbnü Seyyidunnas, c. 2, s. 95; Makrızı, c. 1, s. 238; Halebi, c. 2, s. 431.

¹²⁴² Beyhaki, **Delail**, c. 2, s. 580; Şami, c. 4, s. 5. Mekke döneminin sonlarına doğru da *"Eğer ceza vermek isterseniz, size yapılanın aynıyla karşılık verin."* (Nahl 16/126, Hac 22/60) buyurulmuştur.

taraf olmamaları, düşman savaşa veya zulme son verirse savaşmamaları buyurulmakta ve “hürmetlerin” karşılıklı olduğu belirtilmektedir (Bakara, 2/190-194). Bu manada ahidlerini bozan, dini ta’n eden ve Resulü yurdundan çıkarmak isteyen kimselerin liderleri ile (Tevbe, 9/12-13) ve onlar nasıl topyekün savaşıyorlarsa aynı şekilde topyekün savaşılmaması gerektiği açıklanmaktadır (Tevbe, 9/36).¹²⁴³ Ayrıca düşmanlarının güç-kuvvet buldukları zaman ne anlaşma ne de akrabalık gözetecekleri ifade edilerek müslümanların safdil olmaması sağlanmaktadır (Tevbe, 9/8). Bu sebeple Allah’ın bildiği ama müslümanların bilmediği kimselere karşı bir caydırıcılık olması için güçlü bir ordu edinilmesi (Enfal, 8/61) ve kafirlerin Müslümanlarda her daim güç-kuvvet bulmaları gerektiği beyan edilmektedir (Tevbe, 9/123). Bununla birlikte haklı bir sebep olmadan bir canı öldürenin bütün insanlığı öldürmüş gibi olduğu (Maide, 5/32) ve haksız yere adam öldürmenin haram kılındığı vurgulanmaktadır. (Enam 6/151, İsra 17/33). Hatta savaşta ağaçların bile ancak bir maslahat varsa kesileceği değilse tabiata dokunulmayacağı açıklanmaktadır. (Haşr 59/5). Böylece sınırlar çizilmektedir.

İslam’ın kılıç dini olduğunu iddia edenlerin delil olarak getirdiği, aynı zamanda Kur’an’ın sulhe dair ayetlerinin nasihi¹²⁴⁴ olarak kabul edilen Tevbe Suresi 5¹²⁴⁵ ve Bakara Suresi 191.¹²⁴⁶ ayetlerde müşriklerin nerede bulunursa öldürülmesi gerektiği

¹²⁴³ Derveze, bu ayetin Tebuk savaşı öncesinde ve Recep ayında oldukları için savaşa gitmek istemeyen Müslümanlara cevaben indiğini ve ehl-i kitapla topyekün savaşılmamasını emrettiğini ileri sürmektedir. (Derveze, **Tefsir**, c. 9, s. 430-431) Bu da değerli bir görüş olmakla beraber biz ayetin hükmünün hasredilmemesi gerektiğini düşünmekte bu ayetin müşrikler sizinle nasıl topyekün savaşıyorsa sizde birbirinize kenetlenerek onlarla savaşın mesajını verdiğini söyleyen Taberi’ye katılmaktayız. Taberi, **Camii’l-beyan**, c. 14 s. 241-242.

¹²⁴⁴ Kur’an’da neshin olduğunu kabul edenlerin görüşüne göre, mensuh olan ayetlerin dörtte üçü “seyf ayeti” olarak da bilinen Tevbe, 9/5 ile neshedilmiştir. Söz konusu ayetler, yukarıda örneklerini verdiğimiz gayr-i Müslimlere dini tebliğde güzel davranma, iyi ilişkiler kurma, hoş görülme, sulh taraftarı olma, hürmetlerin karşılıklı olduğu gibi prensipleri içeren ayetlerdir. Bu konuda bkz. Hikmet Akdemir, Seyf Ayetiyle Mensuh Olduğu İddia Edilen Ayetler Üzerine Bir İnceleme, **Harran Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi**, c.13, sayı. 20, 2008, ss. 5-25.

¹²⁴⁵ “Haram aylar çıkınca müşrikleri nerede bulursanız öldürün, onları yakalayın, hapsedin ve her taraftan onları gözetleyin” şeklindeki ayetin, Peygamberle antlaşmalı olan Huzalılara, Kureyşin antlaşmalı Beni Kinane’nin saldırması ve bu saldırıya Kureyş’in destek vermesi neticesinde Hudeybiye antlaşmasını bozan Mekke halkı için olduğu ifade edilmektedir. (İbn Hişam, c. 2, s. 544; Begavi, c. 2, s. 315; Zemahşeri, c. 2, s. 243; İbnü’l-Cevzi, **Zadü’l-mesir**, c. 2, s. 237). Anlaşmaya sadık kalan Kinane’nin bir kolu olan beni Damre’ye dokunulmaması gerektiği ifade edilirken (Begavi, c. 2, s. 318) bahse konu olan antlaşmanın Hudeybiye olduğu ifade edilmektedir. Bu durumda Hudeybiye musalahasına uymayan ve Beni Bekre yardım eden kimseler olduğu ifade edilmektedir. Dolayısıyla bu ayetin haddi zatında antlaşmayı bozan kimseler hakkında indiği anlaşılmaktadır.

¹²⁴⁶ Ayette geçen “... çıkarıldığınız yerden siz de onları çıkarın.” İbaresinden, bu savaşın bir karşılık ifade ettiği anlaşılmaktadır. Zaten bir önceki ayette de “size savaş açanlarla Allah yolunda

ifade edilirken, Nisa Suresi 89-91. ayetlerde ise münafıkların bulundukları yerde öldürülmeleri emredilmektedir.¹²⁴⁷ İlk bakışta bu ayet grubu, hiçbir şarta bağlı olmaksızın müşriklerin ve münafıkların görüldüğü yerde öldürülmesi gerektiğini belirtiyor, onlara yaşam hakkı tanımıyor gibi anlaşılmaktadır. Lakin hem ayetlerin siyakına hem de Hz. Peygamber'in uygulamasına bakıldığında ayetin zahiri anlamıyla anlaşılmaması gerektiği ve ayetin nüzul ortamında böyle bir olayın gerçekleşmediği görülmektedir. Siyakları ile okunduğunda ve sıcak savaş ortamında indiği göz önünde bulundurulduğunda aslında bu ayetlerde, mütekabiliyet olduğu anlaşılmaktadır. Yani karşı taraftan anlaşmayı bozma, yurttan çıkarma, İslam'ın tebliğ edilmesine mani olma, müslümanların dinden dönmesi için zulmetme, ihanet etme, düşmanla iş birliği yapma gibi bir saldırı, İslamı yok etme girişimi olduğu zaman bu hükmün geçerli olduğu görülmektedir. Bu tutum içinde olmayanlara iyilik yapmanın, adil davranmanın engellenmediği belirtilerek müslümanlar, sulha, iyi ilişkiler kurmaya teşvik edilmektedir. (Mümtehine, 60/7)¹²⁴⁸. Nitekim çalışmamızda da görüldüğü gibi Hz. Peygamber, bu şartları taşımayan hiçbir toplulukla savaşmamış ve münafıkların dahi öldürülmelerine “*Lailaheillallah diyeni öldüremem.*”, “*Muhammed adamlarını öldürtüyor dedirtemem.*” diyerek izin vermemiştir.¹²⁴⁹ Yaptığı savaşlarda da düşmanın bile kanını dökmek, en az zayıatla sonlandırmak ve canlılara zarar vermemek için gayret göstermiştir.¹²⁵⁰

savaşın.” şeklinde savaş açanlara karşı savaşılması emredilmekteydi. Hz. Ömer'in Valilerine söz konusu ayeti yazarak kendileriyle savaşmayan kadın çocuk ve din adamları ile savaşılmasını emrettiği nakledilmektedir. Belazüri, c. 8, s. 162.

¹²⁴⁷ Benzer bir durum “*cennet kılıçların gölgesi altındadır*” (Buhari, c. 4, s. 22, (2818); rivayetinde de görülebilir. Rivayette, sanki savaş çağrısı yapılıyor gibi dursa da rivayetin tamamı gözden geçirildiğinde, Hz. Peygamber'in öncelikle savaşın temenni edilmemesini, Allah'tan afiyet istenmesini tavsiye ettiği, sonra düşmanla karşılaşıldığında da Enfal suresinde ifade edildiği gibi düşmandan kaçılmaması gerektiğini ve öldürülmeleri durumunda cennet olduğunu vaadettiği anlaşılmaktadır. Bu tabloda “cennetin kılıçların gölgesi altında” olduğu söylenerek ölüm korkusundan dolayı savaş meydanından kaçılmamasının amaçlandığı, anlaşılmaktadır. Rivayet için bkz. Abdürrezzak b. Hemmam, c. 5, s. 247, (9514); İbn Ebi Şeybe, c. 4, s. 224, (19507); Ahmed b. Hanbel, c. 31, s. 460, (19114); Buhari, c. 4, s. 63, (3024); Müslim, c. 3, s. 1362, (1742).

¹²⁴⁸ İsmail Altun, “Hz. Peygamber'in Barış İnşa Prensipleri”, *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl: 13 sayı: 41 (Güz 2009), ss.31-58.

¹²⁴⁹ Vakıdî, c. 2, s. 417; İbn Hişam, c. 2, s. 291; Taberi, *Tarih*, c. 2, s. 606; Makrîzî, c. 1, s. 208. Selahattin Polat, “Hz. Peygamber'in İttifak, Teminat ve Antlaşmalarındaki Diplomatik Taktikler”, *Erciyes Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, Kayseri, 1988, s.120.

¹²⁵⁰ Ünal Kılıç, “Hz. Peygamber'in Düşmanlarının Onurlarını Korumadaki Hassasiyeti (Savaşlar Çerçevesinde)”, *Hiz. Peygamber ve İnsan Onuru Sempozyumu*, DİB Yayınları, Konya, 2013, s.266.

Kur'an'da, savunma haricinde savaşı meşru kılan şartlardan birinin de “fitne (zulüm)” nin ortadan kaldırılması olduğu beyan edilmektedir (Bakara, 2/193; Enfal 8/39).¹²⁵¹ Zira fitnenin katilden daha tehlikeli olduğu açıklanmaktadır (Bakara, 2/191, 217). Amaç bu olunca fitne ve düşmanın gücü yok edilmeden anlaşma tekliflerinin reddedilmesi gerektiği (Muhammed, 47/4, 35¹²⁵²; Enfal 8/67) fitne sona erdikten, küfrün gücü kırıldıktan sonra anlaşma isteyenlerle anlaşma yapılması tavsiye edilmektedir (Enfal, 8/61).

Son olarak fitne bağlamında Ehli kitapla Hak dine gelinceye veya cizye verinceye kadar savaşılması gerektiği ifade edilen Tevbe Suresi 29. ayet ile Hz. Peygamber'in “*Ben, insanlarla ‘La ilahe illallah’deyinceye kadar savaşmakla emrolundum.*”¹²⁵³ rivayetini ayrıca “*Bu seneden sonra mescide müşrikleri*

¹²⁵¹ “Ayette geçen fitne; şirk veya müminlerin dinlerinden dolayı zulüm görmesi şeklinde ifade edilirken bu manada ayette şirk kalmayınca veya müminler dinlerinden dolayı eziyet görmeyinceye kadar savaşmanın emredildiği açıklanmaktadır. Vakıdı, c. 1, s. 134; İbn Hişam, c. 1, s. 468; Taberi, **Camiu'l-beyan**, c. 13, s. 538-539; Begavi, c. 2, s. 292; İbnü'l-Cevzi, **Zadü'l-mesir**, c. 2, s. 211. Bu ayetin imanlarından dolayı Müslümanlara baskı yapan ve savaş açan Mekkeli müşriklerle savaşın sınırını çizmek üzere Bedir Savaşı esnasında indiğini göz önünde bulundurarak anlaşılması gerektiğini düşünmekteyiz. “*Ya Rabbi, şu halkı zalim olan şehirden bizi çıkar, bize katından bir veli, bir yardımcı gönder diyen zayıf bırakılmış kadın, çocuk ve erkekler uğruna neden savaşmıyorsunuz.*” şeklindeki Nisa Suresi 75. ayet de mazlumlara için savaşmayı ifade etmektedir. Diğer taraftan Bakara Suresi 193. ayetteki fitne kavramının zulüm, işkence, zorlama manasında olduğunu şirk anlamını vermenin zorlama olduğunu söyleyen araştırmacılar da var. Derveze, **Tefsir**, c. 2, s. 31-32; İ. Hakkı Ünal, “İslamda Din Özgürlüğü ve İlk Uygulamalar”, **İslami Araştırmalar Dergisi**, c. 18, s. 3, 2005, s. 282; Fikret Gedikli, **İnanç Özgürlüğü Açısından İrtidat ve Savaş Ayetleri**, Ankara: İlahiyat, 2019, s.126-127

¹²⁵² Müfessirler, ayetin “savaşta zayıflık göstermeyin ve başlangıçta barış teklif etmeyin onları teslim alıncaya kadar onlarla savaşın” manasına geldiğini ifade ederek (Begavi, c. 4, s. 219; İbnü'l-Cevzi, **Zadü'l-mesir**, c. 4, s. 123) ayetin müslümanların müşriklere anlaşma teklif etmelerinin caiz olmadığına delalet ettiğini ileri sürmektedirler. (İbnü'l-Cevzi, **Zadü'l-mesir**, c. 4, s. 123) Bunun karşısında İbn Kesir, Müslümanlar sayıca ve orduca güçlü olduğu zaman ve düşmana galip geliyorken barış teklifi edemeyeceklerini; lakin müslümanların zayıf ve güçsüz olduğu durumlarda Hudeybiye’de olduğu gibi liderin anlaşma yapabileceğini ifade etmektedir. İbn Kesir, **Tefsir**, c. 7, s. 299.

¹²⁵³ İbn Aşur, İslam'ın ilk yıllarında müşriklerle İslam için savaşıldığını, “*İnsanlarla ‘La ilahe illallah deyinceye kadar savaşmakla emrolundum.*” hadisinin de bu manada anlaşılması gerektiğini savunmaktadır. O, Mekke'nin fethinden sonra şirkin izlerinin silinmesinden dolayı Allah'ın “din” uğrunda savaşılmasını iptal ettiğini, lakin nüfuzun yayılması için savaşın baki kaldığını, “*Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslam'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın.*” şeklindeki Tevbe Suresi 29. ayetin, kital ayetlerini neshettiğini ileri sürmektedir. (İbn Aşur, c. 3, s. 26.) Bu rivayetten ve varyantlarından yola çıkılarak Hz. Peygamber'in yeryüzünde Gayr-i Müslim kalmayana kadar savaşmakla emrolunduğu dolayısıyla insanların müslüman olmaya zorlanması gerektiği, hatta müslüman olduğunu beyan etmelerinin yeterli olmadığı namaz ve zekat şartını yerine getirmeyenlerle de savaşılacağı gibi hükümler verildiğine; oysa Allah Resulü'nün bu sözü Hayber fethi esnasında “*İnsanlarla ne üzerine savaşayım?*” diye soran Hz. Ali'ye cevaben söylediği; rivayetin hadis külliyatındaki tasniflerinden dolayı bağlamından kopup insanları İslamı kabul etmeye zorlamanın gerektiği anlamını kazandığı ve namaz- zekat gibi şartların

yaklaştırmayın...” (Tevbe, 9/28) ayeti ile de “*Hicazda iki din bir arada bulunmaz.*” rivayetini birlikte okumak gerekmektedir.¹²⁵⁴

Bütün bunlardan sonra da dinde zorlama olmadığını ifade eden “*لَا إِكْرَاهَ فِي*”¹²⁵⁵ ayetinin değerlendirilmesi gerekmektedir.¹²⁵⁶ İbn Aşur, “*وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ*”¹²⁵⁷ şeklindeki Bakara Suresi 244. ayette savaşın, düşmanın İslam’a girmesi için yapılacağına işaret ettiğini, bu ayette ise İslam’a girmede zorlama olmayacağını anlaşıldığını beyan etmektedir. Söz konusu ayette ikrahın, İslam’a tabi olma konusunda hiç kimsenin hiçbir şekilde zorlanmayacağına delalet ettiği ifade edilmektedir. Bu da din konusunda her çeşit baskının yasak olduğunun delilidir. Zira imanın istidlal, nazar ve seçimle gerçekleşmesi gerektiği açıklanmaktadır.¹²⁵⁸

hadise sonradan idrac edildiğine dair bkz. Ahmet Keleş, “...Savaşmakla Emrolundum.” Hadisi Örneğinde Hadislerin Tasnifi Problemi”, **Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 4, Sayı 2, 2004, ss. 33-60; “Cihad-Kılıç-Tebliğ Bağlamında İslamın Yayılışı”, **Cahiliye Toplumundan Günümüze Hz. Muhammed Sempozyumu**, Fecr Yayınları, 2007, ss. 249-280 Rivayette geçen “insan” kelimesi umum ifade etmemekte Müslümanlarla savaşan, onları yurtlarından çıkaran Mekkeli müşrikler olduğu nakledilmektedir. Gedikli, s. 134.

¹²⁵⁴ Bu ayetlerin hicri dokuzuncu yılda indiği göz önünde bulundurularak ve surenin ilk ayetinden itibaren içinde bulunduğu pasajla beraber değerlendirilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Bu ayetler inmeden önce Yahudi ve Hristiyanlarla anlaşma yapılmış ama hepsi anlaşmayı çiğneyerek cezalandırılmıştı. (Deruze, Tefsir, c. 9, s. 398-407) Ehli Kitap’ın Müslümanlara karşı kinlerinin çok olduğu ve düşmanlıkta ileri gittikleri ortaya çıkmıştı. (Al-i İmran, 3/119, Maide, 5/82) Dolayısıyla ayet devam edegelen bir süreci sonuçlandırmakta değilse yeni bir başlangıç cümlesi kurmamaktadır. Durumun bu şekilde olduğunu Mümtahine Suresi 8-9. ayetleri de göstermektedir.

¹²⁵⁵ “*Dinde zorlama yoktur...*” Bakara, 2/256

¹²⁵⁶ “*Dinde zorlama yoktur*” ayetinin sebebi nüzulüne dair iki farklı rivayet nakledilmektedir. Şöyleki Evs ve Hazrec, kadınlarının ölü çocuk dünyaya getirmeleri üzerine bundan sonraki çocuklar yaşarsa Yahudi olsun şeklinde ahdettikleri, yaşayan çocukların Yahudi yapıldığı, Hz. Peygamber Yahudilerin sürgününe hükmedince çocuklarına müslüman olmaları için baskı yapmak istemeleri üzerine söz konusu ayetin indirildiği nakledilmektedir. (Begavi, c. 1, s. 350; Makrızı, c. 14, s. 367. Halebi, c. 2, s. 362). Diğer rivayet göre ise Ebu’l-Husayn’ın iki oğlu Şamdan gelen Hristiyan tüccarların etkisiyle Hristiyan olunca babanın evladlarına baskı kurma isteği üzerine ayetin indirildiği beyan edilmektedir. Begavi, c. 1, s. 350; İbnü’l-esir, **Üsdü’l-gabe**, c. 6, s. 71. Neticede bu ayetin seyf ayeti ile neshedildiği de iddia edilmektedir. Begavi, c. 1, s. 350; İbnü’l-Cevzi, **Zadü’l-mesir**, c. 1, s. 231.

Kaynaklarda “dinde zorlama yoktur” ayetine iki şekilde yaklaşıldığı görülmektedir. Birinci yaklaşıma göre ayet “*يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ*” şeklindeki Tevbe Suresi 73. ayetle neshedilmiştir. Zira Peygamber’in Arapları İslam’a zorladığı ve onlar İslam oluncaya kadar savaştığı nakledilmektedir. Peygamber’in Araplarla savaşmasının delil getirilmesinin onun kafirlerden cizye alması ile çeliştiği de dile getirilmektedir. Diğer yaklaşıma göre ise burada nesh değil tahsis vardır. İmam Şafi’nin de bu görüşte olduğunu naklederek, Peygamber’in sadece ehli kitap ve Mecusilerden cizye almasını delil olarak zikretmektedirler. Çünkü onlar, cizye verdikleri zaman İslam’a zorlanmamışlardır. Dolayısıyla İslam’a zorlananlar sadece müşriklerdir. Salim b. Zekvan (v. 100/718?), **Sire**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2017, s.49; Begavi, c. 1, s. 350; Kurtubi, c. 3, s. 280; İbn Aşur, **Tahrir**, c. 3, s. 27.

¹²⁵⁷ “*Allah yolunda savaşın ve bilin ki şüphesiz Allah hakkıyla işitendir ve hakkıyla bilendir.*” (Bakara, 2/ 244)

¹²⁵⁸ İbnü’l-Cevzi, **Zadü’l-mesir**, c. 1, s. 231; İbn Aşur, c. 3, s. 26.

Bu manada Mekki surelere bakıldığında Allah'ın dilemesi durumunda bütün insanların iman edeceği bu sebeple insanların mümin olması için zorlanamayacağı bildirilmektedir. Zira imanın ancak Allah'ın izni ile gerçekleşeceği ifade edilmektedir (Yunus, 10/99-100).¹²⁵⁹

Neticede hem Mekki hem de Medeni ayetlerden kimsenin müslüman olmaya zorlanmayacağı anlaşılmaktadır. Savaş ayetleri incelendiğinde savaşa izin veren ayetlerin savunma veya dini, malı, canı koruma amaçlı olduğu, sırf inancından dolayı müslümanları vatanlarından çıkaran, dini ta'n eden ve anlaşmayı bozan kimselerle savaşılması gerektiği görülmektedir. Bir başka ifade ile "fitne"nin ortadan kaldırılması için savaşa izin verildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca "Uzeyr Allah'ın oğludur, Mesih Allah'tır veya Allah'ın oğludur" diyen, rahiplerini ve papazlarını Rabb edinen, bunun yanında bir de Allah'ın nurunu söndürmek isteyen ehli kitapla hak dine gelinceye veya cizye verinceye kadar savaşılması gerektiği ilan edilmektedir.¹²⁶⁰ Öte yandan dini ta'n etmeyen, anlaşmaya riayet eden kimselerle iyi geçinme ve onlara adaletli davranma tavsiye edilmektedir. (Mümtehine 60/8-9) Habeşistan ile kurulan ilişki, bu prensibin bariz bir örneğidir. Hristiyan oldukları halde onlarla ne savaşılmış ne de cizye mükellefiyeti konmuştur.

Sonuç olarak Kur'an'da savaşın amacı şu şekilde sıralanabilir:¹²⁶¹

- 1- Müslümanların din, can, mal, namus emniyetini sağlamak.
- 2- İslam davetinin güvenliğini sağlamak.
- 3- İslam devletine yapılan her türlü saldırıyı bertaraf etmek.
- 4- Yapılan antlaşmaları bozanları cezalandırmak.
- 5- Zalimin karşısında mazlumu koruyup savunmak.
- 6- Yeryüzünde güven ve barışın yayılmasını, her din sahibinin dinini güven içinde yaşamasını sağlamak.
- 7- Yeryüzüne hidayet, hak, adalet ve rahmet gibi her türlü hayır ve sulhu yaymak.

¹²⁵⁹ Zemahşeri, c. 1, s. 303; Razi, c.7, s. 15.

¹²⁶⁰ Ziya Şen, "Tevbe Suresinin 29.Ayeti Üzerine Bazı Düşünceler", **Fırat Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 15:1(2010), ss.99-116; Gedikli, s.135.

¹²⁶¹ Ebu Şehbe, c. 2, s. 76-79; Abdülaziz Hatip, **Kur'an-ı Kerime Göre Cihad**, Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1991, ss. 27-40; Münir Hasan, **Kur'an'da Savaş Olgusu**, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2008, ss. 86-111.

SONUÇ

Adı bile “Barış” anlamına gelen İslam dini, başta müsteşrikler olmak üzere gayr-ı müslimlerce bir savaş ve terör dini olarak gösterilmektedir. Hatta Müslüman olduklarını söyleyen bazı gruplar, Kur’an ayetlerini gerekçe göstererek kan dökmekte en çok da Müslümanların kanını akıtmaktadır. Onların bu eylem ve gerekçeleri gayr-ı müslimlerin iddialarına mesned teşkil ettiği gibi, mensub olduğu İslam dinini tanımayanların, bilhassa gençlerin zihninde de yanlış bir algı oluşturmaktadır.

Bu çalışmamızda, Allah Resulü’nün savaşları ve barışları hakkında inen ayetleri tesbit ederek, tarihi arka planını tasvir ettik. Zira onun İslam’ı yayma mücadelesini iyi anlayıp doğru değerlendirmek için bu esnada cereyan eden olaylar hakkında inen ayetleri, siyer kaynaklarında yer alan bilgilerle beraber mütalaa etmek gerekmektedir. Bu sebeple ayetlerin nüzul süreci rehberliğinde, savaş ve barışın Allah Resulü’nün tebliğ mücadelesindeki yerini anlattık. Kur’an’ın hangi ilkeleri koyduğu, mevcut savaş ve barış anlayışını nasıl değiştirdiği ile Hz. Peygamber ve ashab tarafından nasıl anlaşılıp uygulandığını araştırdık.

Gördük ki İslam, ismi ile müsemma bir dindir. Hz. Peygamber, mizaç olarak yumuşak huylu, barış yanlısı, affedici bir insan olduğu gibi Kur’an’ın yönlendirmesi de bu doğrultuda olmuştur. Şöyle ki yaklaşık on üç yıllık Mekke Döneminde Allah Resulü ve Müslümanlar, sadece dinlerini özgürce yaşamayı ve tebliğ etmeyi talep etmişler ancak müşrikler tarafından alay, hakaret, ekonomik-sosyal boykot ve ölüme varan bedeni işkence de dahil her türlü zulmü görmüşlerdir. Zulmün şiddetlendiği zamanlarda meydana gelen savunma/karşılık verme denebilecek birkaç münferit olay dışında Müslümanların bu süreçte şiddete başvurmuyup sabır, güzel söz, aldırış etmeme ile karşılık verdikleri tarihen sabittir. Bununla birlikte, zaman zaman sabrı tükenen Müslümanların savaşmayı talep ettikleri ama Allah ve Resulü’nün onlara izin vermeyip sabrı tavsiye ettiği bilinmektedir.

Müslümanların, dinlerini yaşamak için Habeşistan ve Medine’ye hicret etmeleri de Mekkeli müşriklerin zulümden el çekmesini sağlamamış gerek Habeşistan hükümdarından gerekse Medinelilerden Müslümanların iadesini istemişlerdir. Bununla yetinmeyip, Medine’ye baskın düzenlemişlerdir. İslam’a ve Müslümanlara Mekke’de yaşama hakkı tanımayan Müşriklerin bu inatçı saldırgan tavrı karşısında

hep sabır ve güzellikle davranmaları emredilen Müslümanlara nihayet savaş izni Hac Suresi 39. ayet ile verilmiştir.

Hz. Peygamber'in Kur'an'da zikredilen savaşlarından müşriklerle yaptıklarının analizini yaptığımızda sekiz savaşın altısında, onları yurtlarından çıkaran, dinlerinden dolayı zulmeden Mekkeli müşriklerin başrolde olduğunu görmekteyiz. Ayrıca bu gazvelerin Müslümanların can, mal, din emniyetini sağlamak için "karşılık verme" ve "savunma" ile davetin önündeki engeli kaldırmak, zulme son vermek için "taarruz" şeklinde olduğu sonucuna ulaşmaktayız.

Hz. Peygamber'in Medine'deki Yahudilerle ilişkisine baktığımızda birlikte yaşamak için çaba gösterdiğini, onlarla sulh içinde yaşamak için saldırmazlık ve dayanışma antlaşması imzaladığını, müsamahakar davrandığını ancak onların ihanetlerini affetmediğini görmekteyiz.

Allah Resulü, Hristiyan Necran Heyetinin iddialarını çürütüp İslam'ı kabul etmeye çağırmış. Heyetin cizye antlaşması yapmayı talep etmesi üzerine yapılan antlaşma, Resulullah'ın insanları müslüman olmaya zorlamadığının ve İslam Devletinin tebasının din, can ve mal emniyetini sağladığının göstergesidir.

Tespitimize göre Kur'an'da, Hz. Peygamber'in Medine Döneminde yaptığı on üç savaş ve iki antlaşma anlatılmaktadır. Tezimizin sonuna ilave ettiğimiz tabloda da görüleceği gibi toplam dört yüz yirmi iki ayet, bu olaylar hakkında inmiştir. Ayetlerden altmış altısı olay öncesinde, yüz sekizi olay esnasında, iki yüz kırk sekiz tanesi ise olay sonrasında nazil olmuştur.

Kur'an'ın amacı bir tarih kitabı gibi tarihi bir olayı nakletmek olmadığı için savaş ve barış olayları hakkında ayrıntılı ve tarihi bilgi vermemiştir. İlgili ayetlerin, savaşın ve sulhun prensiplerini koymakla beraber, Hz. Peygamber'e ve bazen de mü'minlere savaşla ilgili yol gösterdiğini, meydana gelen bir problemi çözdüğünü, müslümanlara öz eleştiri yaptığını, nasihat ettiğini, yeri gelince takdir ettiğini, cihada teşvik ettiğini, zafer veya cennetle müjdelediğini, düşmanın iç yüzünü bildirdiğini, düşmanı uyardığını bazen de tehdit ettiğini söyleyebiliriz.

Hz. Peygamber, insanları İslam'a davet ile görevlendirilmiştir. Çalışmamamız esnasında gördük ki o, Kur'an'ın "Dinde zorlama yoktur" ilkesi mucibince, İslam'ı tebliğ yolu ile yayma metodunu benimsemiş, insanların hür iradeleri ile tercih yapmalarını istemiş, onların gönüllerini fethetmeyi öncelemiştir. Dolayısıyla daima

savaştansa barıştan yana tavır almış ancak başka yol kalmadığında da savaştan kaçmamıştır.

İslam'ın tebliğine engel olan, Müslümanlara inançlarını yaşama hakkı tanımayıp baskı yapanlarla ve canlarına, mallarına kastedenler ile ayrıca antlaşmalara ihanet edenlerle ve İslam devletinin varlığını tehdit edenlerle savaşmıştır. Bunun dışında kalan kabile ve devletlerle Habeşistan örneğinde olduğu gibi antlaşma dahi imzalamadan sulh içinde ilişkilerini sürdürmüştür. İslam toplumunun iç düşmanları diyebileceğimiz münafıklara bile Tevbe Suresi 73. ayet inene kadar sabır ve iyilik üzere, beyanlarını doğru kabul ederek muamele etmiştir.

Bizce Hz. Muhammed'in tertiplemediği hiçbir askeri hareketin sebebi, ganimet elde etmek olmamıştır. Kureyş'in kervanlarına yapılan baskınlar dahi ganimet elde etmek için değil, düşmanın ekonomisini baltalamak gibi siyasi sebeplerle yapılmıştır. Zira ganimet olsa idi, Kureyş kervanları dışındaki kervanlara da baskınlar yapılırdı. Bunun yanında Beni Müstalik ve Huneyn Gazvelerinde elde edilen esirlerin karşılıksız salınması da amacın ekonomik olmadığını göstermektedir. Bunun karşısında bazen sahabilerden zaaf göstererek ganimete meyledenler olmuşsa da bu konuda ikaz edilmişlerdir.

Allah Rasulü'nün yaşadığı dönemde yapılan savaşlarda hukuksuzluk hakim olduğu halde o, Kur'an'ın rehberliğinde milletlerarası hukukun temel prensiplerini koyduğu gibi savaşlarda zulme ve aşırılığa engel olmuştur. Bu bağlamda müsleyi yasaklamış, savaşa iştirak etmeyen kadınlar, çocuklar, ihtiyarlar ve din adamlarına yani sivillere zarar verilmemesini emretmiştir.

O, hiçbir zaman intikam duygusu ile hareket etmemiş ashabını da bu konuda eğitmiştir. Kendisine ve müminlere zulmeden, vatanlarını terke mecbur bırakan Mekkelilerden dahi intikam almaması, Mekke'nin fethini kan dökmeden gerçekleştirmesi ve genel af ilan etmesi bunun somut göstergesidir.

Son olarak belirtmek isteriz ki çalışmamız esnasında konumuza dair oldukça fazla rivayete ulaştık. Ancak sıhhati ve konumuzla bağlantısını tesbit etmek hususunda zorlandık. Bu rivayetlerin tahrir ve değerlendirilmesi yapıldığı takdirde daha rahat istifade edileceğini düşünmekteyiz. Bunun yanında ayetlerin nüzul sırasını belirlemek noktasında İzzed Derveze ve Mevdudi'nin görüşlerinin mukayese edilmesinin bu alana katkı sağlayacağını ifade etmek isteriz. Ayrıca Hz. Peygamber'in hayatının savaş

ve barış dışındaki diğer yönlerinin de Kur'an-Siyer bütünlüğünde tematik olarak incelenmesinin hem onun hem de Kur'an'ın daha doğru anlaşılmasını sağlayacağını belirtmek isteriz.

KAYNAKÇA

Abduh, Muhammed. **Tefsiru'l-Kurani'l-hakim (Tefsiru'l-menar)**, y.s.: Hey'etü'l-misriyye, 1990.

Abdurrezzak b. Hemmam. **Musannef fi'l-hadis**, (thk. Habiburrahman el-'Azami), Beyrut. Mektebetü'l-islami, 1403.

Acar, Cafer. "Risalet Döneminde Ganimet Ve Yağmacılık Bağlamında Üç Kavram-Nühbe-Gulul-Seleb", **International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic** Volume:12/13, p. 1-16, Ankara, trs.

Acar, Cafer. "Siyer Rivayetlerinde Bir Aktör Olarak İblis/Şeytan", **Hitit Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi**, 2016/2, c. 15, sayı: 30.

Acar, Cafer. **İslam'da Savaş -Cahiliye ve Risalet Döneminde Savaş Olgusu-**, SAMER Yayınları, Kahramanmaraş, 2020.

Ağalday, Hilal. **Hz. Peygamber'in Cihad ve Savaş Anlayışı** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mardin Artıklu Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mardin, 2018.

Ağırman, Mustafa. **Hz. Peygamber'in Savaş Stratejisi**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1992.

Ağırman, Mustafa. **İslam Tarihi ve Medeniyeti I**, (Ed: Mehmet Şeker), Siyer Yayınları, İstanbul, 2018, ss.323-493.

Ahmed b. Hanbel. **Müsned**, Müessesetü'r-risale, (thk. Şuayb Arnaut), ys., 2001.

Akdemir, Hikmet. "Seyf Ayetiyle Mensuh Olduğu İddia Edilen Ayetler Üzerine Bir İnceleme", **Harran Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi**, c.13, sayı. 20, 2008.

Akdoğan, Mehmet Nur. “Ashabdan Bazı Kimselerin Tebük Seferi Dönüşünde Hz. Peygamber’e Karşı Suikast Girişiminde Bulundukları İddiasına Dair Mülahazalar”, **Diyanet İlmi Dergi**, Sayı: 51, Yıl: 2021, ss. 403-434.

Aksu, Mustafa. “İslam Dininde Cihad ve Hz. Peygamber’in Savaşla İlgili Uygulamaları (Sünen-i Tirmizi Özelinde Bir Değerlendirme)”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt. 9 Sayı. 43 ,2016, ss. 2314-2325.

Aktaş, Merve. **HZ. Peygamber’in Savaşlarında Kadın**, SAMER, Kahramanmaraş, 2021.

Algül, Hüseyin. "Haram Aylar", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/haram-aylar> (20.05.2022).

Algül, Hüseyin. "Mescid-i Dirâr", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mescid-i-dirar> (02.05.2022).

Altıntaş, Mücteba. “Dinsel Şiddetin Teolojik Temelleri: Harici Zihniyet Örneği”, **Rahmet ve Çatışma Bağlamında İslam Mezhepleri Sempozyumu**, Konya, 2017.

Altun, İsmail. “Hz. Peygamber’in Barışı İnşa Prensipleri”, **Ekev Akademi Dergisi**, Yıl: 13, Sayı: 41 (Güz 2009).

Alusi, Şihabuddin. **Ruhu'l-meani fi tefsiri'l-Kur'ani'l-azim ve's-sebi'l-mesani**, Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1415.

Apak, Adem. “Siyere Kaynaklığı Açısından Kur'an'ın Değeri ve Önemi”, **İstem**, Yıl:8. Sayı:16, 2010.

Apaydın, Mehmet. **Siyer Kronolojisi**, KURAMER, İstanbul, 2018.

Arı, Abdüsselam "Uyku", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/uyku#2-fikih> (04.03.2021).

Arslantaş, Nuh. "Hz. Peygamber Döneminde Yahudiler", **İslam Tarihi ve Medeniyeti 1 -Hz. Peygamber Dönemi** -, İstanbul: Siyer, 2018.

Arslantaş, Nuh. "Hz. Peygamber'in Çağdaşı Yahudilerin Sosyo-Kültürel Hayatlarına Dair Bazı Tespitler", **İstem**, Yıl:6, Sayı:11, 2008.

Aslan, Recep. "İstişarenin Önemi ve Hz. Peygamber'in Uygulamalarından Örnekler", **Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, c. 2, s. 1, Haziran 2014.

Atçeken, İsmail Hakkı. "Asr-ı Saadet'te Yahudilerle İlişkilere Genel Bir Bakış", **Peygamberimiz Hz. Muhammed -Özel Sayısı- Diyanet İlmi Dergi**, Ankara, 2003.

Atçeken, İsmail Hakkı. **H. Peygamber'in Yahudilerle Münasebetleri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 1992.

Ateş, Süleyman. **H. Muhammed'in Hayatı**, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 2015.

Ateş, Süleyman. **Yüce Kuranın Çağdaş Tefsiri**, İstanbul: Yeni Ufuklar, ts.

Avcı, Casim, "Kaynukā'(Benî Kaynukā')", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kaynuka-beni-kaynuka> (10.08.2021).

Ay, Zeynep. **H. Peygamber ile Teberrük Rivayetleri (Yiyecek, İçecek, Abdest Suyu Örneği)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Yozgat Bozok Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yozgat, 2018.

Ayar, Ali Rıza; Hüseyin Güneş. “Hz. Peygamber’in, Savaş Öncesinde, Savaş Sonrasında Elde Edilecek Ganimetlere Dikkat Çekmesi”, **Ondokuz Mayıs Ün. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 16, Samsun, 2003, ss. 215-234.

Aycan, İrfan "Ebû Süfyân", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebu-sufyan> (01.01.2022).

Ayni, Ebu Muhammed. **Umdetü'l-kari Şerhu sahihi'l-buhari**, Beyrut: Daru İhyai't-turasi'l-arabi, ts.

Azimli, Mehmet. “Hz. Peygamber Dönemi Savaşlarında Meleklerin Yardımı Meselesi”, **Journal of Islamic Research** 2010, 21(3), ss. 172-83.

Azimli, Mehmet. “Mekke Fethi’nden Tebuk Savaşı’na Bazı Mülahazalar”, **İslami Araştırmalar**, 2010, 21/3.

Azimli, Mehmet. “Siyer Yazıcılığının Problemlerine Bir Örnek -Beni Kaynuka Savaşının Sebebi” **İslami İlimler Dergisi**, y.3, sayı. 2, Güz 2008.

Azimli, Mehmet. “Tarihin Kırılma Noktası; Hudeybiye Antlaşması”, **Hikmet Yurdu**, Yıl: 3, c. 3, s. 6, Temmuz-Aralık 2010.

Balcı, İsrâfil. “Bedir Savaşıyla İlgili Mucizevi Rivayetlerin Kur’ân, Hadis ve Tarih Verilerine Göre Kritiği”, **İstem**, sayı:13, 2009.

Begavi, Muhyissünne. **Mealimu't-tenzil fi tefsiri'l-Kur'an**, Beyrut: Daru İhyai't-türas, 1420.

Belazuri, Ahmed b. Yahya. **Ensabu'l-eşraf**, Beyrut: Daru'l-fikr, 1996.

Beyhaki, Ebu Bekir. **Delailü'n-nübüvve**, Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1405.

Beyhaki, Ebu Bekir. **es-Sünenü'l-kübra**, Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2003.

Beyhaki, Ebu Bekir. **Şuabu'l-İman**, Hindistan: Mektebetü'r-rüş, 2003.

Bolay, M. Hulusi. "Asr-ı Saadette Yahudiler III", **İslam Medeniyeti Dergisi**, İstanbul, 1968.

Bozkurt, Nebi. "Hâtıb B. Ebû Beltea", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hatib-b-ebu-beltea> (27.12.2021).

Bozkurt, Nebi. Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Mekke", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mekke#1> (04.01.2022).

Brockelmann, Carl. **İslam Milletleri ve Devletler Tarihi**, (Çev. Neş'et Çağatay), 2. Baskı, Ankara Üniversitesi Basım Evi, Ankara, 1964.

Buhari, Ebu Abdullah. **el-Camiu'l-müsnedu's-sahihu'l-muhtasar min umuri rasulillah ve sünenihi ve eyyenihi: sahihu'l-buhari**, Ys.: Daru Tavki'n-necat, 1422.

Çağrııcı, Mustafa "Uyku", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/uyku#1> (04.03.2021).

Çakırtaş, Mehmet. "Bir Tarih Kaynağı Olarak Kur'an'da Katl Kavramı ve Tarihi Çerçevesi", **İlahiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 14, 2020.

Canpolat, Bilgi. **Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'in Savaşları** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Ünv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1990.

Çelik, Ömer. "Kur'an-ı Kerim'e Göre Meleklerin Resulullah'a Yardımı", **Araşan Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:5-6, Bışkek, 2008, ss. 5-28.

Çetiner, Bedrettin. **Fatiha'dan Nas'a Esbab-ı Nüzul**, Çağrı Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2013.

Cessas, Ebu Bekir. **Ahkamu'l-Kur'an**, Beyrut: Daru ihyai't-türasi'l-Arabi, 1405.

Coşkun, Muhammed. **Kur'an Yorumunda Siret-Nüzul İlişkisi**, Fikir Yayınları, İstanbul, 2014.

Çubukcu, Asri. "Ebû Lûbâbe El-Ensârî", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebu-lubabe-el-ensari> (17.02.2022).

Darimi, Ebu Muhammed. **Sünen**, Daru'l-muğni, Suudi Arabistan, 2000.

Demiray, Belkıs Özsoy. **Kur'an'ın Siyere Kaynaklığı: İlk Dönem Siyer ve İslam Tarihi Kaynaklarında Ayet Kullanımı**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2019.

Demircan, Adnan. **Hız. Peygamber Devrinde Münafıklar**, Esra Yayınları, Konya, 1996.

Derveze, İzzed. **Kur'an'a Göre Hız. Muhammed'in Hayatı**, Yöneliş, İstanbul, 1995.

Derveze, İzzed. **Tefsiru'l-hadis, (mürattebun ale hasebi tertibi'n-nüzul)**, Daru ihyai kütübi'l-arabiyye, Kahire, 1963.

Dilek, Burcu/ Abdülhamit Bırışık. "Kur'an'da Medine Yahudilerinin Farklı Yahudilik İnanç ve Anlayışları Üzerine Bir Bakış Denemesi", **Usul İslami Araştırmaları**, Sayı: 24, 2015.

Dindi, Korkut. **Siyer-Kur'an İlişkisi -Mekke Dönemi-**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2019.

Diyarbakri, Hüseyin b. Muhammed. **Tarihu'l-hamis fi ahvali enfesi nefis**, ys.: Daru Sadr, Beyrut, trs.

Dumlu, Ömer; Rıza Savaş. **Kur'an Atlası**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2007.

Ebu Abdullah ez-Zehebi. **Siyeru 'alamü'nübela**, Müessesetü'r-risale, ys. 1985.

Ebu Cafer, Muhammed İbn Habib. **el-Muhabber**, Beyrut: Daru'l-afaki'l-cedide, trs.

Ebü Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as. **Sünen**, (Thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid), Beyrut: Mektebetü'l-Mısriyye, ts.

Ebu Şehbe. **es-Siretü'n-nebeviyye ale davi'l-Kur'an ve's-sünne**, Dimeşk: Daru'l-kalem, 2007.

Ebu Zehre. **Son Peygamber Hz. Muhammed**, (Çev. Mehmet Kesin), Kitabevi, İstanbul, 1993.

Ebussuud, Muhammed b. Muhammed. **İrşadü'l-akli's-selim ile mezeya'l-Kitabi'l-kerim**, Daru ihyai't-türasi'l-arabi, Beyrut, ts.

Ecer, Vehbi. "**Mekke'nin Fethi ve Sonuçları**", **İslam'da İnsan Modeli ve Hz. Peygamber Örneği**, TDV Yayınları, Ankara, 1993, ss. 61-71.

Efendioğlu, Mehmet. "Osman b. Talha", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/osman-b-talha> (15.11.2021).

Efendioğlu, Mehmet. "Halid b. Velid'e Yönelik Tenkitlerin Mahiyeti Üzerine", **Hadis Tetkikleri Dergisi**, c. 2, s.1, 2004.

Ekim, Tahsin. “**Bedir Savaşı’nı Hazırlayıcı Etkenler ve Sonuçları**” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2010.

Elik, Hasan. **Kur’an Nüzulünün Hz. Peygamber’in Siretiyle İlişkisi**, Kur’an Nüzulünün Mekke Dönemi Sempozyumu (Edt.: Mesut Okumuş), Çorum, 2012.

Elkoca, Eyüp. **Siyerin Tefsire Kaynaklığı: Mukatil b. Süleyman Örneği**, İstanbul Üniv. Sos. Bil. Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul, 2018.

Elmalılı, M. Hamdi. **Hak Dini Kur’an Dili**, (Sad.: İsmail Karaçam vd.), Azim, İstanbul: ts.

Elşad, Mahmudov. **Sebep ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber’in Savaşları**, İsam, İstanbul, 2018.

Erbaş, Muammer. “Bir Tefsir Kaynağı Olarak Taberi’nin ‘Tarihu’l Ümem ve’l Muluk’ İsimli Eseri”, **DEÜİFD**, XXX1, 2010, ss. 49-91.

Eren, Şadi, “Medeni Ayetlerde Münafık Tiplemesi ve Nifakın Teşhisinde Savaş Fonksiyonu”, **X. Tefsir Akademisyenleri Buluşması Kur’an Nuzulünün Medine Dönemi Sempozyum Bildirileri**, Kahramanmaraş, 2013.

Erkal, Mehmet "Cizye", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://Islamansiklopedisi.Org.Tr/Cizye#1> (08.02.2022).

Erkal, Mehmet "Ganimet", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ganimet> (06.03.2022).

Erkocaarslan, Recep. “Beni Mustalik Gazvesinin Sebepleri Üzerine Bazı Mülahazlar”, **İstem**, Yıl: 10, Sayı: 19, 2012.

Eser, Mithat. “Sahabi Budeyl b. Verka’El-Huzai’nin Hayatı”, **Mütefekkir-Aksaray Üniv. İslami İlimler Fak. Dergisi-**, c. 7, sayı. 13, 2020.

Fayda, Mustafa "Bey‘atürriğvân", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/beyaturridvan> (20.11.2021).

Fayda, Mustafa, "Bedir Gazvesi", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/bedir-gazvesi> (25.02.2021).

Fayda, Mustafa, "Halid b. Velid", **TDV İslam Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/halid-b-velid> (12.04.2022).

Fayda, Mustafa. “Hz. Peygamber’in Necranlı Hristiyanlarla Görüşmesi ve Mübahale”, **İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi**, 1975, sayı 2.

Fazlurrahman, **Allah’ın Elçisi ve Mesajı: Makaleler I**, (trc. Adil Çiftçi) Ankara Okulu, Ankara:1997.

Fazlurrahman, **İslami Yenilenme Makaleler I**, Ankara Okulu Yayınları (2. Baskı), Ankara, 2000.

Gedikli, Fikret. **İnanç Özgürlüğü Açısından İrtidad ve Savaş Ayetleri**, İlahiyat, Ankara, 2019.

Gözeler, Esra. **Kur’an Ayetlerinin Tarihlendirilmesi**, KURAMER, İstanbul, 2016.

Güler, Büşra Nur. **Siret-Nüzul İlişkisi Bağlamında Ahzab Suresinde Hendek Savaşı**, MÜSBE (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul, 2017.

Güler, Büşra Nur. “Siret-Nüzul İlişkisi Bağlamında Bedir ve Hendek Savaşında Meleklerin Yardımı Meselesi” **Meridyen Derneği Hadis ve Siyer Araştırmaları**, Cilt: 1, Sayı: 1, 2017, ss. 43-74.

Güler, Nurdane. “Mukatıl Tefsirinde Mekki Surelerde Bedir Gazvesine Yapılan Atıflar”, **Cumhuriyet İlahiyat Dergisi**, Aralık , 2021, ss. 1143-1162.

Güngör, Merve. **Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'e Vaat ve Yardımlar** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Onsekiz Mart Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, 2010.

Gürkan, Salime Leyla, "Sekîne", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sekine#1> (11.01.2022).

Güzel, Fatih, “Hz. Peygamber Döneminde Bireysel İrtidat”, **İslami İlimler Perspektifinden Dinden Dönme -İrtidat**, (Ed: Muhammet Ali Asar), Ankara, 2021, s.131-156.

Halebi, Nureddin. **es-Siretü'l-halebiyye: İnsanu'l uyun fî sireti'l-emini'l-me'mun**, Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1427.

Hamidulah, Muhammed. "Hendek Gazvesi", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hendek-gazvesi> (20.03.2021).

Hamidullah, Muhammed. "Huneyn Gazvesi", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/huneyn-gazvesi> (07.01.2022).

Hamidullah, Muhammed. "Hudeybiye Antlaşması", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hudeybiyeantlasmasi> (13.11.2021).

Hamidullah, Muhammed. **Hz. Peygamber'in Savaşları**, Yeni Şafak, İstanbul, trs.

Hamidullah, Muhammed. **İslam Peygamberi**, İrfan, İstanbul, 1993.

Hasan, Münir. **Kur'an'da Savaş Olgusu**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008.

Hatip, Abdülaziz. **Kur'an-ı Kerime Göre Cihad** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1991.

Hattab, Mahmut Şit. **Komutan Peygamber (Hz. Peygamberin Askeri Dehası)**, Bir Yayıncılık, İstanbul, 1988.

Heysemi, Ebu'-Hasan. **Mecmeu'z-Zevaid ve menbeu'l-fevaid**, Kahire: Mektebetü'l-kudsi, 1994.

Hocaoğlu, Mustafa. "Hz. Peygamber'e Meleklerin Yardımı Hususunda Öne Sürülen Bazı İddiaların Değerlendirilmesi", **Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2, (2012).

Işık, Emin, "Enfâl Sûresi", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/enfal-suresi>.

İbn Abdulber, Ebu Ömer. **el-İstiab fi ma'rifeti'l-ashab**, Beyrut: Daru'l-cil, 1992.

İbn Aşur, Muhammed. **et-Tahrir ve't-tenvir "tahrirü'l-ma'na's-sedid ve tenviru'lakli'l-cedid min tefsiri'l-kitabi'l-mecid"** Tunus: Daru't-tunusiyye, 1984.

İbn Atıyye, Ebu Muhammed. **el-Muharrerü'l-veciz fi tefsiri'l-Kitabi'l-aziz**, Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 2002.

İbn Battal, Ebu'l-Hasan, **Şerhu sahihi'l-buhari**, Mektebetü'r-rüş, Riyad, 2003.

İbn Ebi Şeybe, Ebu Bekir. **el-Kitabü'l-musannef fi'l-ehadisi' ve'l-Aser**,: Mektebetü'r-rüş, Riyad, 1989.

İbn Habib, Ebu Ca'fer. **el-Muhabber**, Beyrut, Daru'l-afak, ts.

İbn Habib, Ebu Muhammed. **el-Muktafa min sireti'l-Mustafa**, Daru'l-hadis, Kahire, 1996.

İbn Hacer, Ahmed b. Ali. **Fethu'l-bari Şerhu sahihi'l-buhari**, Daru'l-ma'rife, Beyrut, 1959.

İbn Hibban, Ebu Hatim. **Siretü'n-nebeviyye ve ahbari'l-hulefa**,: Mektebetü's-Sikafiyye, Beyrut, 1997.

İbn Hişam, Ebu Muahmmmed. **es-Siretü'n-nebeviyye**, Matbaatu Mustafa Elbabi, Mısır, 1955.

İbn İshak, el-Kureşi, **Kitabü's-siyer ve'l-meğazi**, (thk: Süheyl Zekkar), Daru'l-fikr, Beyrut, 1978.

İbn Kayyim, el-Cevziyye. **Zadu'l-mead**, (çev. Şükrü Özen), İklim Yayınları, İstanbul, 1988.

İbn Kesir, Ebu'l-Fida, **el-Bidaye ve'n-nihaye**, Daru'l-ma'rife, Beyrut, 1976.

İbn Kesir, Ebu'l-Fida, **es-Siret'ün Nebeviyye, (Min bidaye ve'n-Nihaye)**, (thk. Mustafa Abdulvahid), Daru'l-ma'rife, Lübnan, 1976.

İbn Kesir, Ebu'l-Fida, **Tefsiru'l-Kur'an'i'l-azim**,: Daru'l-ktübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1999.

İbn Mace, Ebu Abdullah, **Sünen**, ys.: Daru ihyai'l-kütübi'l-ilmiyye, ts.

İbn Sa'd, **Tabakatü'l-kübra**, (thk. Muhammed Abdulkadir Ata),. Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1990.

İbn Seyyidunnas. **Uyunu'l-eser fi fününi'l-meğazi ve's-şemaili ve's-siyer**, Daru'l-kalem, Beyrut, 1993.

İbnü'l-Cevzi, Ebu'l-Ferec. **el-Muntezam fi tarihi'l-ümemi ve'l-mülük**,; Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1992.

İbnü'l-Cevzi, Ebu'l-Ferec. **Zadü'l-mesir fi ilmi't-tefsir**, Daru'l-kütübi'l-arabi, Beyrut, 2002.

İbnü'l-Esir, Ebu'l-Hasan. **el-Kamil fi't-tarih**, Lübnan: Daru'l-kütübi'l-arabi, 1997.

İbnü'l-Esir, Ebu'l-Hasan. **Üsdü'l-gabe fi ma'rifeti's-sahabe**, Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1994.

İmamoğlu, Vehbi. "Mekke Putperestlerinin İslamla Yüzleşmesi-Tarihi ve Psikolojik Sürec Analizi-", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2/6, 2009.

İsbehani, Ebu Nuaym. **Delailü'n-nibüvve**, Beyrut, Daru'n-nefais, 1986.

Kapar, Mehmet Ali. "Gıfâr (Benî Gıfâr)", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/gifar-beni-gifar> (18.02.2022).

Kapar, Mehmet Ali. "Hudeybiye Seferi ve Hz. Muhammed'in Barışçı Siyaseti", **Tarihin Peşinde - Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi-** Yıl: 2016, Sayı: 16.

Karabacak, Mustafa. “Ka’b B. Mâlik’in Tebük Seferi’ne Katılmaması ile İlgili Hadis Hakkında Bir Değerlendirme”, **EKEV Akademi Dergisi**, Yıl 19 Sayı 63, (Yaz 2015).

Karaman, Hayreddin. v.d., **Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri**, Ankara: DİB Yayınları, 2006.

Karan, Cuma. **Psiko-Sosyal Tarih Açısından Bedir Meydan Muharebesi**, İlahiyat, Ankara, 2021.

Karaosman, Muhammet. **Siyer ve Tefsir İlişkisi Bağlamında “Cihad ve Kıtıl” e Dair Ayetlerin Kronolojik İncelemesi**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2018.

Kastallani, Ahmed b. Muhammed. **el-Mevahibu’l-ledunniyye bi’l-menhi’l-muhammediyye**, Kahire: el-mektebetü’l-mevkıfiyye, ts.

Kastallani, Ahmed b. Muhammed. **İrşadu’s-sari li-şerhi sahihi’l-nehari**, Matbaatü’l-kübra, Mısır, 1903.

Keleş, Ahmet. Cihad-Kılıç-Tebliğ Bağlamında İslam’ın Yayılışı, **Cahiliye Toplumundan Günümüze Hz. Muhammed Sempozyumu**, Fecr Yayınları, İstanbul, 2007.

Keleş, Ahmet. “...Savaşmakla Emrolundum.” Hadisi Örneğinde Hadislerin Tasnifi Problemi, **Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 2, 2004.

Keskioğlu, Osman. “Mekke’nin Fethi”, **DİB Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 80-81, 1969.

Kılıç, Ünal. “Hz. Peygamber’in Düşmanlarının Onurlarını Korumadaki Hassasiyeti (Savaşlar Çerçevesinde)”, **H. Peygamber ve İnsan Onuru Sempozyumu**, DİB Yayınları, Konya, 2013.

Köksal, M. Asım. **Hız. Muhammed ve İslamiyet**, Işık Yayınları, İzmir, 2007.

Kurt, Hasan. "Mekkenin Fethi Üzerine", **İslami İlimler Dergisi Hız. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu**, 20-22 Nisan, 2007.

Kurtubi, Şemseddin. **el-Cami' li Ahkâm'l-Kur'an**, Kahire: Daru'l-kütübi'l-mısriyye, 1964.

Mağlus, Sami b. Abdullah. **Siyer Atlası**, Siyer yay., İstanbul, 2018.

Makrizi, Takiyuddin, **İmtau'l-esma' bima li'n-nebiyyi mine'l-ahvali ve'l-emvali ve'l-hafadati ve'l-meta'**, Daru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, 1999.

Maturidi, **Te'vilatü ehli's-sünne**, Daru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, 2005.

Maverdi, **en-Nüket ve'l-uyun**, Daru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, ts.

Mevdudi, Ebu'l-Ala, **Tefhimu'l -Kur'an**, İnsan yayınları, İstanbul, ts.

Moğultay b. Kılıç, **el-İşare ila sireti'l-mustafa ve Tarihi men ba'dehu mine'l-hulefa**, Daru'l-kalem, Beyrut, 1996.

Mukatil b. Süleyman, **Tefsiru Mukatil b. Süleyman**, Daru ihyai't-türaş, Beyrut, 2003.

Musa b. Ukbe, **el-Megazi**, Camiatü İbn Züher, Mağrip, 1994.

Mustafa L. Bilge, "Necran", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/necran> (28.03.2022).

Müslim, Ebu'l-Hasan. **el-Müsnedü's-sahihu'l-muhtasar bi-nakli'l-adli ile Rasulillah**, Daru ihyai't-turasi'l-arabi, Beyrut, ts.

Nas, Hasan. "Vahiy-Siret İlişkisi Bağlamında Hz. Peygamber'in Risalet Sürecinde İlahi İnyet Örnekleri" **Diyanet İlmi Dergi** 57 (2021): 785-818.

Nesai, Ebu Abdurrahman. **es-Sünenü's-sügra**, Haleb: Mektebetü'l-matbuati'l-islamiyye, 1986.

Nevevi, Ebu Zekeriya. **el-Minhaç Şerhu sahihi'l-müslim b. Haccac**, Beyrut: Daru ihyai't-turasi'l-arabi, 1392.

Önköl, Ahmet. **Siyer-i Nebi**, Hikmetevi Yayınları, İstanbul, 2019.

Öz, Şaban. "Siyer Merviyatında Kussas Metinleri Üzerine", **Siyer Araştırmaları Dergisi**, 2017, Sayı: 01, ss.93-107.

Öz, Şaban. **İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006.

Özaktan, Fatih. **Kur'an Tefsirinde Siyerin Rolü**, Marmara Akademi Yayınları, İstanbul, 2017.

Özaydın, Abdülkerim. "Cezime b. Amir (Beni Cezime b. Âmir)", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cezime-b-amir-beni-cezime-b-amir> (09.04.2022).

Özdaş, Haşim. **Kur'an Ayetleri Işığında Savaş Esirlerinin Durumu**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Van Yüzüncü Yıl Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 2019.

Özdemir, M. Nadir. “Bir Dönüşüm: Cahiliye Yağmacılığından Bedir Gazvesi Ganimetlerine”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, 9 (2), (2020).

Özel, Mustafa. “Bir Tefsir Kaynağı Olarak İbn Hişam’ın Siresi”, **DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi**, XIII-XIV, 2001, ss. 205-215.

Özkavukçu, Şaban. **Kur’an-ı Kerim’de Kronolojik Olarak Hz. Peygamber’in Hayatı**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2011.

Özkuyumcu, Nadir, "Nadir (Beni Nadir)", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/nadir-beni-nadir> (10.04.2021).

Özkuyumcu, Nadir. “Hristiyanlarla İlişkiler”, **İslam Tarihi ve Medeniyeti I-Hz. Peygamber Dönemi-**, İstanbul: Siyer, 2018, ss. 549-575.

Özmen, Ramazan. “Hudeybiye Barış Antlaşması ve Hadislerin Anlaşılmasında Hadiselerin Arka Planını Okumanın Sunacağı İmkanlar Üzerine Bir Deneme”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Van, 2018.

Öztürk, Asım. İslam Savaş Hukukunun Kökenleri Kur’an Ve Sünnette Savaş (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), **İbn Haldun Üniversitesi Medeniyetler İttifakı Enstitüsü**, İstanbul, 2019.

Pakış, Ömer. “Kadı Abdülcebbar’ın Al-i İmran suresindeki Bazı Ayetlerin Yorumu”, **Araşan Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 11-12, Bişkek, 2011, ss. 25-52.

Palabıyık, M. Hanefi. “Hz. Ömer’in Müslüman Oluşu”, **EKEV Akademi Dergisi**, Yıl. 12, Sayı. 37 (Güz 2008).

Palabıyık, M. Hanefi. “Akademik Siyer Yazıcılığı-Yaklaşım lar, Metotlar ve Sorunlar Bağlamında-”, **Siret Sempozyumu -1-**; İslam Tarihçileri Derneği ve TDV İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 16-17 Ekim 2010.

Palabıyık, M. Hanefi. **H z. Peygamber ve Mekke Yılları (Rivayetlere Eleştirel Bir Yaklaşım)**, Araştırma Yayınları, Ankara, 2009.

Polat, Selahattin. “H z. Peygamber’in İttifak, Teminat ve Antlaşmalarındaki Diplomatik Taktikler”, **Erciyes Ün v. İlahiyat Fak. Dergisi**, Kayseri, 1988, s.120.

R. V. C. Boodley. **Tanrı Elçisi H z. Muhammed**, (çev: Semih Yazıcıoğlu, Nebioğlu), İstanbul, trs.

Razi, Fahreddin. **Mefatihü’l-ğayb- et-Tefsiru’l-Kebir**, Beyrut: Daru ihyai’t-turasi’l-Arabi, 1420.

Sa’lebi, Ahmed b. Muhammed. **el-Keş f ve’l-beyan an tefsiri’l-Kur’an**, Beyrut: Daru ihyai’t-türasi’l-arabi, 2002.

Salim b. Zekvan. **Sire (Bir Harici/İbadi Klasığı)**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2017.

Sarıçam, İbrahim. **H z. Muhammed ve Evrensel Mesajı**, DİB yayınları, Ankara, 2005.

Sarıçam, İbrahim Mehmet Özdemir. Seyfettin Erşahin, **İngiliz ve Alman Oryantalistlerin H z. Muhammed Tasavvuru**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2011.

Semerkandi, Ebu’l-leys. **Bahru’l-ulum**, yr. ts.

Semhudi, Ebu'l-Hasen. **Vefau'l-vefa bi ahbari dari'l-Mustafa, Mekke, Müessestü'l-furkan**, 2001.

Serahsi, Muhammed b. Ahmed. **Usulü's-Serahsi**, Beyrut, Daru'l-ma'rife, ts.

Serinsu, Ahmed Nedim. **Kur'an'ın Anlaşılmasında Esbab-ı Nüzulün Rolü**, Şule Yayınları, İstanbul, 1994.

Seyithanoğlu, Kenan (Ed.). **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, İstanbul: Çağ, 1993.

Sönmez, Zekiye. "Necranda Hristiyanlık ve Hz. Peygamber'in Hristiyan Din Adamlarıyla Münasebetleri", **Uludağ Ünv. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c.26, sayı 2, 2017, ss. 117-147.

Süheyli, Ebu'l-Kasım. **Ravzu'l-ünüf fi şerhi's-sireti'n-nebeviyye li'bni hişam**, Beyrut: Daru ihyai't-türasi'l-arabi, 2000.

Şami, Muhammed b. Yusuf. **Sübülü'l-hüda ve'r-reşad fi sireti hayri'l-'ibad**, Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1993.

Şen, Ziya. "Tevbe Suresinin 29.Ayeti Üzerine Bazı Düşünceler", **Fırat Ünv. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 15:1(2010), ss. 99-116.

Şengüllendi, M. Sinan. **Hız. Peygamber Döneminde Şehitlik**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Ünv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2015.

Şibli, Mevlana. **Büyük İslam Tarihi Asr-ı Saadet** (trc. Ömer Rıza Doğrul), İstanbul: Eser, 1977.

Şulul, Kasım. “J. Marsden b. Şones’in ‘Peygamber’in Savaşlarının Kronolojisi -Bir Metin Tahlili-’ Başlıklı Makalenin Tenkidi”, **İSTEM**, Yıl. 5, Sayı: 9, 2007.

Şulul, Kasım. **İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber Devri Kronolojisi**; İstanbul, İnsan, 2011.

Taberani, Süleyman b. Ahmed. **el-Mu’cemu’l-evsat**, Kahire: Daru’l-rameyn, ts.

Taberani, Süleyman b. Ahmed. **el-Mucemü’l-kebir**, Kahire: Mektebetü İbn Teymiye, 1994.

Taberi, Ebu Ca’fer. **Camîu’l-beyan fî Te’vîli’l-ayî’l Kur’an**, (Thk. Ahmet Mahmut Şakir), ys.: Müessesetü’r-risale, 2000.

Taberi, Ebu Ca’fer. **Tarihu’r-rusul ve’l-muluk**, Beyrut: Daru’t-turas, 1387.

Taşkın, Kemal. “Hudeybiye Seferi ve Hz. Ömer’in Bey’atü’r-Rıdvan Ağacını Kestirme Meselesi Üzerine Bir Değerlendirme”, **Marife**, Cilt: 19, Sayı: 1, 2019.

Tatlı, Mustafa. “Beni Müstalik’e Baskın Rivayetinin Hadis İlmi Açısından Değerlendirilmesi”, **İstanbul Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Lisansüstü Öğrenci Sempozyumu 1**, (Ed: Hidayet Aydar), İstanbul, 2017, ss.107-131.

Tirmizi, Muhammed b. İsa. **el-Camîu’l-kebir, Sünenü’t-tirmizi**, Beyrut: Daru’l-ğarbi’l-islami, 1998.

Uyar, Gülgün. “Mekke’nin Fethi’nden Önce ve Sonra Meydana Gelen Olaylar Işığında Ashâbu’s-Şecere ve Müellefe-i Kulûb Tanımlaması”, **Hadis ve Siyer Araştırmaları**, Cilt:.6, Sayı: 2, 2020.

Ünal, İ. Hakkı. “İslam’da Din Özgürlüğü ve İlk Uygulamalar”, **İslami Araştırmalar Dergisi**, Cilt 18, s.3, 2005, Sayı: 280.

Vahidi, Ali b. Ahmed. **Esbabu Nüzulü’l Kur’an**, Daru’l Kütibi’l-İlmiyye, Beyrut, 1991.

Vahidi, Ali b. Ahmed. **et-Tefsiru’l-basit**, Suudi Arabistan: el-bahsu’l-ilmi, 1430.

Vakidi, Muhammed b. Ömer, **Kitabu’l-Megazi**, Daru’l-’alemi, Beyrut, 1409.

W. Montgomery Watt. **Hız. Muhammed Medine’de**, çev: Süleyman Kalkan, Kuramer, İstanbul, 2016.

Wellhausen, Julius. **Arap Devleti ve Sükûtu**, (Çev. Fikret Işıltan), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1963.

Ya’kubi, **Tarih**, Beyrut: Müessesetü’l-A’lami, 1413.

Yaman, Ahmet, "Seleb", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/seleb> (05.02.2021).

Yaman, Ahmet, "Sulh", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sulh--baris#1> (18.05.2022).

Yılmaz, Ahmet. “Müsteşrik Edward Sell’in Askeri Faaliyetlerine Yaklaşımı: İlk Seriyeler ve Nahle Seriyesi Örneği”, **Toplum Bilimleri Dergisi**, 2017, 11(22), ss. 163-176.

Yılmaz, Ali. “Mekkeli Müşriklerin Hz. Muhammed’e Karşı Aşırı Muhalefetlerinin Öteki Yüzü”, **Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 10.

Yiğit, İsmail "Tebük Gazvesi", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tebuk-gazvesi> (17.02.2022).

Zeccac, Ebu İshak İbrahim. **Me'ani'l-Qur'an ve i'rabüh**, Alimu'l-kutub, Beyrut, 1988.

Zehebi, Şemsuddin. **Siyeru 'alamü'nübela**, Müessesetü'r-risale, ys. 1985.

Zehebi, Şemsuddin. **Tarihu'l-islam ve vefayatü'l-meşahiri ve'l-a'lam**, Daru'l-garbi'l-islami, 2003.

Zemahşeri. **el-Keşşaf an hakaiki gavamidi't-tenzil**, Daru'l-kütübi'l-arabi, Beyrut, 1407.

Zerkani, Ebu Abdullah. **Şerhu'z-zerkani ale'l-mevahibi'l-ledünniyye bi'l-menhi'l-mahmudiyye**, Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1996.

Zühri, İbn Şihab. **el-Meğazi'n- Nebeviyye**, Daru'l-Fikr, Şam, 1980.

EK

Ek 1: Metinde Geçen Ayetlerin Nüzul Sıralı Tablosu

HİCRİ İKİNCİ YIL OLAYLARI	METİNDE GEÇEN AYETLERİN NÜZUL SIRALI TABLOSU		
	BATN-I NAHLE SERİYYESİ (2, Receb/624, Ocak)		
	ÖNCESİ	ESNASI	SONRASI
			Bakara, 2/217-218
	BEDİR SAVAŞI (2, Ramazan/624, Mart)		
	ÖNCESİ	ESNASI	SONRASI
			Enfal, 8/1-75
	BENİ KAYNUKA GAZVESİ (2, Şevval 15-Zilkade1/624, Nisan 10-25)		
	ÖNCESİ	ESNASI	SONRASI
	Al-i İmran, 3/12-13, Al-i İmran, 3/180-186, Enfal, 8/55-58		Maide, 5/51-56
HİCRİ ÜÇÜNCÜ YIL OLAYLARI	NECRAN HEYETİ İLE YAPILAN GÖRÜŞME (3/625)		
	ÖNCESİ	ESNASI	SONRASI
		Al-i İmran, 3/1-89, Bakara, 2/113	
	UHUD SAVAŞI (3, Şevval/625, Mart)		
	ÖNCESİ	ESNASI	SONRASI
			Al-i İmran, 3/121-180
	HAMRAÜLESED GAZVESİ (3, Şevval/625, Mart)		
	ÖNCESİ	ESNASI	SONRASI
			Al-i İmran, 3/172-174
HİCRİ DÖRDÜNCÜ YIL OLAYLARI	BENİ NADİR GAZVESİ (4, Rebiülevvel 12-Rebiülahir 5/625, Ağustos 12-Eylül 14)		
	ÖNCESİ	ESNASI	SONRASI
	Maide, 5/11		Haşr, 59/1-4 Haşr, 59/11-17 Haşr, 59/6-10
HİCRİ BEŞİNCİ YIL OLAYLARI	BENİ MÜSTALİK GAZVESİ (5, Şaban/627, Ocak)		
	ÖNCESİ	ESNASI	SONRASI
			Münafıkun, 63/1-8, Nur, 24/11-25
	HENDEK GAZVESİ (5, Şevval 12-Zilkade 1/627, Mart 6-24)		
	ÖNCESİ	ESNASI	SONRASI
	Nisa, 4/51, Nur, 24/ 62-63		Ahzab, 33/12-25

	BENİ KUREYZA GAZVESİ (5, Zilkade 23-Zilhicce 7/627, Mart 28-Mayıs 15)		
	ÖNCESİ	ESNASI	SONRASI
			Ahzab, 33/26-27
HİCRİ ALTINCI YIL OLAYLARI	HUDEYBİYE MUSALAHASI (6, Zilkade/628, Nisan)		
	ÖNCESİ	ESNASI	SONRASI
			Fetih, 48/1-29, Mümtehine, 60/10-12
HİCRİ SEKİZİNCİ YIL OLAYLARI	MEKKENİN FETHİ (8, Ramazan 20/630, Ocak 11)		
	ÖNCESİ	ESNASI	SONRASI
	Hadid, 57/10-11 Mümtehine, 60/1-6 Nisa, 4/94		
	HUNEYN GAZVESİ (8, Şevval/630, Şubat)		
	ÖNCESİ	ESNASI	SONRASI
			Nisa, 4/24 Tevbe, 9/25-27
HİCRİ DOKUZUNCU YIL OLAYLARI	TEBÜK GAZVESİ (9, Receb/630, Ekim)		
	ÖNCESİ	ESNASI	SONRASI
	Tevbe, 9/29, Tevbe, 9/25-27 Tevbe, 9/38-41, Tevbe, 9/36, Tevbe, 9/42-64, Tevbe, 9/67-72, Tevbe, 9/90-93	Tevbe, 9/65-66, Tevbe, 9/74, Tevbe, 9/81-83, Tevbe, 9/86-87, Tevbe, 9/88-89, Tevbe, 9/94-101	Tevbe, 9/50,80, Tevbe, 9/102-105, Tevbe, 9/107-110, Tevbe, 9/106,117-119, Tevbe, 9/73, Tevbe, 9/84,